قرآن مجید

به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر

به زبان های زنده دنیا

الحجر

آشنایی، اعراب آیات ، آوانگاری قرآن

بسم الله الرحمن الرحیم

قرآن مجید - ۲۸ ترجمه - ٦ تفسیر

نویسنده:

جمعی از نویسندگان

ناشر چاپی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۱۵. سوره الحجر

مشخصات کتاب

سرشناسه:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان،۱۳۸۸ عنوان و نام پدیدآور:قرآن مجید به همراه ۲۸ ترجمه و ۶ تفسیر/ مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان مشخصات نشر دیجیتالی:اصفهان:مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان ۱۳۸۸. مشخصات ظاهری:نرم افزار تلفن همراه و رایانه

موضوع:معارف قرآنی

سوره الحجر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ (۱)

رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ (۲)

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (۳)

وَ ما أَهْلَكْنا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَ لَها كِتابٌ مَعْلُومٌ (۴)

ما تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَها وَ ما يَسْتَأْخِرُونَ (۵)

وَ قالُوا يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ (۶)

لَوْ ما تَأْتِينا بِالْمَلائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۷)

ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ (۸)

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ (۹)

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ (۱۰)

وَ ما يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (۱۱)

كَذلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (۱۲)

لا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ قَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (۱۳)

وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (۱۴)

لَقالُوا إِنَّما سُكِّرَتْ أَبْصارُنا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (۱۵)

وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي السَّماءِ بُرُوجاً وَ زَيَّنَّاها لِلنَّاظِرِينَ (۱۶)

وَ حَفِظْناها مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ رَجِيمٍ (۱۷)

إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ (۱۸)

وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (۱۹)

وَ جَعَلْنا لَكُمْ فِيها مَعايِشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِينَ (۲۰)

وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (۲۱)

وَ أَرْسَلْنَا

الرِّياحَ لَواقِحَ فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَيْناكُمُوهُ وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِينَ (۲۲)

وَ إِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَ نُمِيتُ وَ نَحْنُ الْوارِثُونَ (۲۳)

وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (۲۴)

وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (۲۵)

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۶)

وَ الْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نارِ السَّمُومِ (۲۷)

وَ إِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَهِ إِنِّي خالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۸)

فَإِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ ساجِدِينَ (۲۹)

فَسَجَدَ الْمَلائِكَهُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰)

إِلَّا إِبْلِيسَ أَبى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱)

قالَ يا إِبْلِيسُ ما لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۲)

قالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۳۳)

قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴)

وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَهَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵)

قالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (۳۶)

قالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۳۷)

إِلى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۳۸)

قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (۳۹)

إِلَّا عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (۴۰)

قالَ هذا صِراطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (۴۱)

إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ إِلاَّ مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِینَ (۴۲)

وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ (۴۳)

لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (۴۴)

إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ (۴۵)

ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ (۴۶)

وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ (۴۷)

لا یَمَسُّهُمْ فِیها نَصَبٌ وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِینَ (۴۸)

نَبِّئْ عِبادِی أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ (۴۹)

وَ أَنَّ عَذابِی هُوَ الْعَذابُ الْأَلِیمُ (۵۰)

وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَیْفِ إِبْراهِیمَ (۵۱)

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقالُوا سَلاماً قالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲)

قالُوا لا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلامٍ عَلِيمٍ (۵۳)

قالَ أَ بَشَّرْتُمُونِی عَلی أَنْ مَسَّنِیَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ (۵۴)

قالُوا بَشَّرْناكَ بِالْحَقِّ فَلا تَكُنْ مِنَ الْقانِطِينَ (۵۵)

قالَ وَ مَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَهِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (۵۶)

قالَ فَما خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۵۷)

قالُوا إِنَّا أُرْسِلْنا إِلی قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (۵۸)

إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۹)

إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِينَ (۶۰)

فَلَمَّا جاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ (۶۱)

قالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۶۲)

قالُوا بَلْ جِئْناكَ بِما كانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (۶۳)

وَ أَتَيْناكَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ (۶۴)

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ وَ لا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَ امْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (۶۵)

وَ قَضَيْنا إِلَيْهِ ذلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (۶۶)

وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدِينَهِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷)

قالَ إِنَّ هؤُلاءِ ضَيْفِی فَلا تَفْضَحُونِ (۶۸)

وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ لا تُخْزُونِ (۶۹)

قالُوا أَ وَ لَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعالَمِينَ (۷۰)

قالَ هؤُلاءِ بَناتِی إِنْ كُنْتُمْ فاعِلِينَ (۷۱)

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِی سَكْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ (۷۲)

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ مُشْرِقِینَ (۷۳)

فَجَعَلْنا عالِیَها سافِلَها وَ أَمْطَرْنا عَلَیْهِمْ حِجارَهً مِنْ سِجِّیلٍ (۷۴)

إِنَّ فِی ذلِكَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ (۷۵)

وَ إِنَّها لَبِسَبِیلٍ مُقِیمٍ (۷۶)

إِنَّ فِی ذلِكَ لَآیَهً لِلْمُؤْمِنِینَ (۷۷)

وَ إِنْ كانَ أَصْحابُ الْأَیْكَهِ لَظالِمِینَ (۷۸)

فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ وَ إِنَّهُما لَبِإِمامٍ مُبِینٍ (۷۹)

وَ لَقَدْ كَذَّبَ أَصْحابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِینَ (۸۰)

وَ آتَیْناهُمْ آیاتِنا فَكانُوا عَنْها مُعْرِضِینَ (۸۱)

وَ كانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً آمِنِینَ (۸۲)

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ مُصْبِحِینَ (۸۳)

فَما أَغْنی عَنْهُمْ ما كانُوا یَكْسِبُونَ (۸۴)

وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما

بَيْنَهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ (۸۵)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلاَّقُ الْعَلِيمُ (۸۶)

وَ لَقَدْ آتَيْناكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِي وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ (۸۷)

لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (۸۸)

وَ قُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ (۸۹)

كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ (۹۰)

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ (۹۱)

فَوَ رَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (۹۲)

عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ (۹۳)

فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (۹۴)

إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (۹۵)

الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (۹۶)

وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِما يَقُولُونَ (۹۷)

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (۹۸)

وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (۹۹)

آشنایی با سوره

۱۵- حجر [نام سرزمین قوم ثمود]

حجر، نام سرزمینی بین مدینه و شام بود که قوم ثمود آنجا می زیستند و خداوند، حضرت «صالح را برای هدایت مردم آن فرستاد. در آیه ۸۰ خداوند از تکذیب این قوم نسبت به پیامبران و سر انجام شومشان که دچار عذاب شدند یاد می کند. داستانهای تنذیری و سرگذشت اقوام دیگر در رابطه با نبوت، از مطالب دیگر این سوره است. در چند آیه هم از خلقت اولیه آدم و دشمنی ابلیس با انسان و برنامه های اغواگرانه اش حث شده است. پنجاه و چهارمین سوره ای است که قبل از هجرت، در سال چهارم بعثت در مکه نازل شده و ۹۹ آیه دارد.

شان نزول

پاداش نیکو اندیشان

شأن نزول آیه ی ۲۴ سوره ی حجر

بانگ الله اکبر، همه را به سوی مسجد فرا می خواند. مردم یکی یکی از خانه ها بیرون می آمدند و با شتاب، کوچه ها را پشت سر می گذاشتند تا هر چه زودتر خود را به مسجد برسانند. آنان می خواستند پشت سر پیامبر در صف نخست قرار گیرند تا از ثواب بی پایان نماز جماعت که پیامبر فرموده بود، برخوردار شوند. ایشان به مردم فرموده بود که خداوند و فرشتگان بر پیشگامان صف های جماعت، درود می فرستد.

در این میان، خانه ی برخی افراد از مسجد بسیار دور بود، به گونه ای که آنان برای رسیدن به جماعت و صف اوّل آن می بایست ساعتها پیش از اذان، کار خود را تعطیل می کردند. قبیله ی بنی عذره که در شمار همین افراد بودند، تصمیم گرفتند خانه های خود را بفروشند و در جایی نزدیک تر خانه بخرند. خداوند که از نیّت این گروه از مؤمنان به خوبی آگاه بود، آیه ی زیر را نازل کرد و به

آنـان گوشـزد کرد که از نیت شـما باخبرایم. همین که دوست داریـد و تصـمیم می گیریـد در صف اوّل باشـید، کافی است و پاداش خواهید داشت، حتی اگر به صف اوّل نرسید. خداوند در این آیه می فرماید:

به یقین پیشینیان شما را شناخته ایم و آیندگان (شما را نیز) می شناسیم « (۱)

پاورقی:

(۱) مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۱۸۰؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۶۴؛ شأن نزول آیات، ص ۳۴۵.

بیم و امید، دو عنصر تربیتی

شأن نزول آیه های ۴۵ تا ۴۸ سوره ی حجر

بیم دادن یکی از روش هـای پیـامبر برای بازداشـتن گنه کـاران از گنـاه ترغیب آنان به نیکوکاری بود. آیات فراوانی در قرآن، کافران و مشـرکان را به دوزخ و عـذاب الهی وعـده داده است. هرچند وادار کردن آدمیان به اسـلام آوردن از راه تهدید، ایده آل نیست ولی هـدف اصـلی در این بیم دادن است و شایـد همین کـار، پیش زمینه ای باشـد برای روی آوردن به پرهیزکـاری آیات ۴۳ و ۴۴ سوره ی حجر در همین زمینه نازل شد و بیان داشت:

و دوزخ، میعادگاه همه ی آنان است. هفت در دارد و برای هر دری، گروه معینی از آنان دسته بندی شده اند.

هرچنـد این آیات تهدیدآمیز نتوانست دریچه ای از نور به روی قلب سـیاه مشـرکان بگشاید، ولی مؤمنان را به وحشت افکند و به انـدیشه واداشت. حتی سـلمان فارسـی نزدیـک ترین شخصـی به پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله وسـلم بود و پیامبر او را از خانـدان اهـل بیت علیه السـلام می دانست، به هراس افتاد. هنگامی که مسـلمانان، این نگرانی و اضـطراب را در رخسار آن یار شناخته شده ی رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدند، بیش از پیش ناامید شدند.

سلمان آرام و قرار نداشت. از این سو به آن سوی

مسجد رفت، یاد خدا می کرد و بدنش می لرزید. آن روز به خانه رفت و دیگر به مسجد نیامد. سه روز بعد، او را با چهره ای رنگ پریده و بدنی لرزان در گوشه ی ویرانه ای بیرون از شهر یافتند. او سر به سجده نهاده بود و با آه و ناله اشک می ریخت و از خدا آمرزش می خواست. زیر بازویش را گرفتند و او را نزد رسول خدا آوردند. همین که پیامبر را دید، آیات تهدیدآمیز الهی را فرا یاد آورد و به لرزه افتاد.

پیامبر اکرم علت را از او پرسید. سلمان، لحظه ای به چهره ی پیامبر نگاه کرد. سپس نگاهش را فرو گرفت، سر به پایین افکند و گفت: «یا رسول الله! هنگامی که آن آیات تهدیدآمیز را درباره ی دوزخ شنیدم، هراسیدم و نتوانستم تاب بیاورم». در این هنگام، خداوند آیاتی را درباره ی بهشت و ویژگی بهشتیان نازل کرد. این مسأله از اصول تربیتی است که دست اندرکاران تربیتی در خانه، مدرسه و اجتماع باید آن را بکار ببندند؛ یعنی مربی باید گاهی عنصر تهدید را به کار گیرد و گاهی از تشویق سود جوید. قرآن می فرماید:

بی گمان، پرهیزگاران در باغ ها و چشمه سارانند «» (به آنان گویند:) «با سلامت و امنیت در آن جا داخل شوید». «» و آن چه کینه (و شائبه های نفسانی) در سینه های آنان است، برکنیم. برادرانه به تخت هایی روبروی یکدیگر نشسته اند «» نه رنجی در آن جا به آنان می رسد و نه از آن جا بیرون رانده می شوند «» (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۶؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۷۴؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۳.

بیم و امید، دو عنصر تربیتی

شأن نزول آیه های ۴۵ تا ۴۸ سوره ی حجر

بیم دادن یکی

از روش های پیامبر برای بازداشتن گنه کاران از گناه ترغیب آنان به نیکوکاری بود. آیات فراوانی در قرآن، کافران و مشرکان را بـه دوزخ و عـذاب الهی وعـده داده است. هرچنـد وادار کردن آدمیـان به اسـلام آوردن از راه تهدیـد، ایـده آل نیست ولی هـدف اصـلی در این بیم دادن است و شایـد همین کـار، پیش زمینه ای باشـد برای روی آوردن به پرهیزکاری آیات ۴۳ و ۴۴ سوره ی حجر در همین زمینه نازل شد و بیان داشت:

و دوزخ، میعادگاه همه ی آنان است. هفت در دارد و برای هر دری، گروه معینی از آنان دسته بندی شده اند.

هرچنـد این آیات تهدیدآمیز نتوانست دریچه ای از نور به روی قلب سـیاه مشـرکان بگشاید، ولی مؤمنان را به وحشت افکند و به انـدیشه واداشت. حتی سـلمان فارسـی نزدیـک ترین شخصـی به پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله وسـلم بود و پیامبر او را از خانـدان اهـل بیت علیه السـلام می دانست، به هراس افتاد. هنگامی که مسـلمانان، این نگرانی و اضـطراب را در رخسار آن یار شناخته شده ی رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدند، بیش از پیش ناامید شدند.

سلمان آرام و قرار نـداشت. از این سو به آن سوی مسـجد رفت، یاد خـدا می کرد و بـدنش می لرزید. آن روز به خانه رفت و دیگر به مسـجد نیامـد. سه روز بعـد، او را با چهره ای رنگ پریده و بدنی لرزان در گوشه ی ویرانه ای بیرون از شـهر یافتند. او سر به سـجده نهاده بود و با آه و ناله اشک می ریخت و از خـدا آمرزش می خواست. زیر بازویش را گرفتند و او را نزد رسول خدا آوردند. همین که پیامبر را دید، آیات تهدیدآمیز الهی را فرا یاد آورد و به لرزه افتاد.

پیامبر اکرم علت

را از او پرسید. سلمان، لحظه ای به چهره ی پیامبر نگاه کرد. سپس نگاهش را فرو گرفت، سر به پایین افکند و گفت: «یا رسول الله! هنگامی که آن آیات تهدیدآمیز را درباره ی دوزخ شنیدم، هراسیدم و نتوانستم تاب بیاورم». در این هنگام، خداوند آیاتی را درباره ی بهشت و ویژگی بهشتیان نازل کرد. این مسأله از اصول تربیتی است که دست اندرکاران تربیتی در خانه، مدرسه و اجتماع باید آن را بکار ببندند؛ یعنی مربی باید گاهی عنصر تهدید را به کار گیرد و گاهی از تشویق سود جوید. قرآن می فرماید:

بی گمان، پرهیزگاران در باغ ها و چشمه سارانند «» (به آنان گویند:) «با سلامت و امنیت در آن جا داخل شوید». «» و آن چه کینه (و شائبه های نفسانی) در سینه های آنان است، برکنیم. برادرانه به تخت هایی روبروی یکدیگر نشسته اند «» نه رنجی در آن جا به آنان می رسد و نه از آن جا بیرون رانده می شوند «» (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۶؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۷۴؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۳.

بیم و امید، دو عنصر تربیتی

شأن نزول آیه های ۴۵ تا ۴۸ سوره ی حجر

بیم دادن یکی از روش های پیامبر برای بازداشتن گنه کاران از گناه ترغیب آنان به نیکوکاری بود. آیات فراوانی در قرآن، کافران و مشرکان را به دوزخ و عذاب الهی وعده داده است. هرچند وادار کردن آدمیان به اسلام آوردن از راه تهدید، ایده آل نیست ولی هدف اصلی در این بیم دادن است و شاید همین کار، پیش زمینه ای باشد برای روی آوردن به پرهیزکاری آیات ۴۳ و ۴۴ سوره ی حجر در همین زمینه نازل شد و بیان داشت:

و دوزخ، میعادگاه همه ی آنان است. هفت در دارد و برای

هر دری، گروه معینی از آنان دسته بندی شده اند.

هرچند این آیات تهدیدآمیز نتوانست دریچه ای از نور به روی قلب سیاه مشرکان بگشاید، ولی مؤمنان را به وحشت افکند و به اندیشه واداشت. حتی سلمان فارسی نزدیک ترین شخصی به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم بود و پیامبر او را از خاندان اهل بیت علیه السلام می دانست، به هراس افتاد. هنگامی که مسلمانان، این نگرانی و اضطراب را در رخسار آن یار شناخته شده ی رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدند، بیش از پیش ناامید شدند.

سلمان آرام و قرار نداشت. از این سو به آن سوی مسجد رفت، یاد خدا می کرد و بدنش می لرزید. آن روز به خانه رفت و دیگر به مسجد نیامد. سه روز بعد، او را با چهره ای رنگ پریده و بدنی لرزان در گوشه ی ویرانه ای بیرون از شهر یافتند. او سر به سجده نهاده بود و با آه و ناله اشک می ریخت و از خدا آمرزش می خواست. زیر بازویش را گرفتند و او را نزد رسول خدا آوردند. همین که پیامبر را دید، آیات تهدیدآمیز الهی را فرا یاد آورد و به لرزه افتاد.

پیامبر اکرم علت را از او پرسید. سلمان، لحظه ای به چهره ی پیامبر نگاه کرد. سپس نگاهش را فرو گرفت، سر به پایین افکند و گفت: «یا رسول الله! هنگامی که آن آیات تهدیدآمیز را درباره ی دوزخ شنیدم، هراسیدم و نتوانستم تاب بیاورم». در این هنگام، خداوند آیاتی را درباره ی بهشت و ویژگی بهشتیان نازل کرد. این مسأله از اصول تربیتی است که دست اندرکاران تربیتی در خانه، مدرسه و اجتماع باید آن را بکار ببندند؛ یعنی مربی باید گاهی عنصر تهدید را به کار گیرد و گاهی

از تشویق سود جوید. قرآن می فرماید:

بی گمان، پرهیزگاران در باغ ها و چشمه سارانند «» (به آنان گویند:) «با سلامت و امنیت در آن جا داخل شوید». «» و آن چه کینه (و شائبه های نفسانی) در سینه های آنان است، برکنیم. برادرانه به تخت هایی روبروی یکدیگر نشسته اند «» نه رنجی در آن جا به آنان می رسد و نه از آن جا بیرون رانده می شوند «» (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۶؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۷۴؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۳.

بیم و امید، دو عنصر تربیتی

شأن نزول آیه های ۴۵ تا ۴۸ سوره ی حجر

بیم دادن یکی از روش های پیامبر برای بازداشتن گنه کاران از گناه ترغیب آنان به نیکوکاری بود. آیات فراوانی در قرآن، کافران و مشرکان را به دوزخ و عذاب الهی وعده داده است. هرچند وادار کردن آدمیان به اسلام آوردن از راه تهدید، ایده آل نیست ولی هدف اصلی در این بیم دادن است و شاید همین کار، پیش زمینه ای باشد برای روی آوردن به پرهیزکاری آیات ۴۳ و ۴۴ سوره ی حجر در همین زمینه نازل شد و بیان داشت:

و دوزخ، میعادگاه همه ی آنان است. هفت در دارد و برای هر دری، گروه معینی از آنان دسته بندی شده اند.

هرچند این آیات تهدیدآمیز نتوانست دریچه ای از نور به روی قلب سیاه مشرکان بگشاید، ولی مؤمنان را به وحشت افکند و به اندیشه واداشت. حتی سلمان فارسی نزدیک ترین شخصی به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم بود و پیامبر او را از خاندان اهل بیت علیه السلام می دانست، به هراس افتاد. هنگامی که مسلمانان، این نگرانی و اضطراب را در رخسار آن یار شناخته شده ی رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم دیدند، بیش از پیش ناامید شدند.

سلمان آرام و قرار نداشت. از این سو

به آن سوی مسجد رفت، یاد خدا می کرد و بدنش می لرزید. آن روز به خانه رفت و دیگر به مسجد نیامد. سه روز بعد، او را با چهره ای رنگ پریده و بدنی لرزان در گوشه ی ویرانه ای بیرون از شهر یافتند. او سر به سجده نهاده بود و با آه و ناله اشک می ریخت و از خدا آمرزش می خواست. زیر بازویش را گرفتند و او را نزد رسول خدا آوردند. همین که پیامبر را دید، آیات تهدیدآمیز الهی را فرا یاد آورد و به لرزه افتاد.

پیامبر اکرم علت را از او پرسید. سلمان، لحظه ای به چهره ی پیامبر نگاه کرد. سپس نگاهش را فرو گرفت، سر به پایین افکند و گفت: «یا رسول الله! هنگامی که آن آیات تهدیدآمیز را درباره ی دوزخ شنیدم، هراسیدم و نتوانستم تاب بیاورم». در این هنگام، خداوند آیاتی را درباره ی بهشت و ویژگی بهشتیان نازل کرد. این مسأله از اصول تربیتی است که دست اندرکاران تربیتی در خانه، مدرسه و اجتماع باید آن را بکار ببندند؛ یعنی مربی باید گاهی عنصر تهدید را به کار گیرد و گاهی از تشویق سود جوید. قرآن می فرماید:

بی گمان، پرهیزگاران در باغ ها و چشمه سارانند «» (به آنان گویند:) «با سلامت و امنیت در آن جا داخل شوید». «» و آن چه کینه (و شائبه های نفسانی) در سینه های آنان است، برکنیم. برادرانه به تخت هایی روبروی یکدیگر نشسته اند «» نه رنجی در آن جا به آنان می رسد و نه از آن جا بیرون رانده می شوند «» (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۶؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۷۴؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۳.

خنده ی رحمت

شأن نزول آیه های ۴۹ و ۵۰ سوره ی حجر

در همه جای مکه،

سخن از آیاتی بود که به تازگی نازل شده و به مؤمنان وعده بهشت داده بود. این شگفتی و شور و اشتیاق بدان دلیل بود که تا مدتها، بیشتر آیات درباره ی جنگ و جهاد و شهادت بود؛ زیرا کافران، بر مسلمانان بسیار فشار می آوردند و آنان باید همراه برای جنگ آمادگی می داشتند. افزون بر آن، بسیاری تا آن زمان آیات بهشتی را کمتر شنیده یا اصلاً نشنیده بودند. از این رو، بشارت قرآن به بهشت در چنین زمانی بسیار امیدوارکننده و شادی بخش بود. حتی مشرکان نیز از این وضعیت شگفت زده شده بودند؛ زیرا می دیدند مسلمانان که پیش از آن در غم از دست دادن بهترین عزیزان خود در جنگ احد، در اندوه و ماتم بودند، اینک با شادمانی به یکدیگر شادباش می گویند.

روزی گروهی از مؤمنان یک جا گرد آمده بودند و از آیات بهشتی سخن می گفتند. هریک برای برخورداری از نعمت های وعده داده شده آرزو می کرد و به شوخی دیگری را از آن محروم می دانست و این کار افرادی را که در آنجا حاضر بودند، می خنداند. در این هنگام، پیامبر اسلام که برای عبادت و طواف خانه ی خدا از آن نزدیکی می گذشت قهقهه شان را شنید و لحظه ای ایستاد. آنان سکوت کردند و منتظر شدند تا پیامبر سخن بگوید. پیامبر فرمود: «دیگر نبینم (اینگونه) بخندید». آنان شرمنده شدند و در اندیشه فرو رفتند. پیامبر به راه خود ادامه داد، ولی با شتاب بازگشت. همه پنداشتند که پیامبر برای توبیخ دوباره و پند دادن نزدشان آمده است، ولی پیامبر خطاب به آنان فرمود: «وقتی از شما دور شدم، جبرییل بر من نازل شد و گفت: ای

محمد! خداوند فرموده است چرا بندگان مرا ناامید کردی؟»

در آیه ی ۴۹ سوره ی حجر نازل شد و از رحمت الهی سخن گفت. البته برای برقراری تعادل میان بیم و امید که رمز تکامل و تربیت است، آیه ی تخویف را نیز نازل فرمود:

به بندگان من خبر ده که منم آمرزنده ی مهربان «» و عذاب من، عذابی دردناک است «» (۱)

پاورقی:

(۱) تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۹۳؛ شأن نزول آیات، ص ۳۴۸؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۴.

خنده ی رحمت

شأن نزول آیه های ۴۹ و ۵۰ سوره ی حجر

در همه جای مکه، سخن از آیاتی بود که به تازگی نازل شده و به مؤمنان وعده بهشت داده بود. این شگفتی و شور و اشتیاق بدان دلیل بود که تا مدتها، بیشتر آیات درباره ی جنگ و جهاد و شهادت بود؛ زیرا کافران، بر مسلمانان بسیار فشار می آوردند و آنان باید همراه برای جنگ آمادگی می داشتند. افزون بر آن، بسیاری تا آن زمان آیات بهشتی را کمتر شنیده یا اصلاً نشنیده بودند. از این رو، بشارت قرآن به بهشت در چنین زمانی بسیار امیدوارکننده و شادی بخش بود. حتی مشرکان نیز از این وضعیت شگفت زده شده بودند؛ زیرا می دیدند مسلمانان که پیش از آن در غم از دست دادن بهترین عزیزان خود در جنگ احد، در اندوه و ماتم بودند، اینک با شادمانی به یکدیگر شادباش می گویند.

روزی گروهی از مؤمنان یک جا گرد آمده بودند و از آیات بهشتی سخن می گفتند. هریک برای برخورداری از نعمت های وعده داده شده آرزو می کرد و به شوخی دیگری را از آن محروم می دانست و این کار افرادی را که در آنجا حاضر بودند، می خنداند. در این هنگام، پیامبر

اسلام که برای عبادت و طواف خانه ی خدا از آن نزدیکی می گذشت قهقهه شان را شنید و لحظه ای ایستاد. آنان سکوت کردند و منتظر شدند تا پیامبر سخن بگوید. پیامبر فرمود: «دیگر نبینم (اینگونه) بخندید». آنان شرمنده شدند و در اندیشه فرو رفتند. پیامبر به راه خود ادامه داد، ولی با شتاب بازگشت. همه پنداشتند که پیامبر برای توبیخ دوباره و پند دادن نزدشان آمده است، ولی پیامبر خطاب به آنان فرمود: «وقتی از شما دور شدم، جبرییل بر من نازل شد و گفت: ای محمد! خداوند فرموده است چرا بندگان مرا ناامید کردی؟»

در آیه ی ۴۹ سوره ی حجر نازل شد و از رحمت الهی سخن گفت. البته برای برقراری تعادل میان بیم و امید که رمز تکامل و تربیت است، آیه ی تخویف را نیز نازل فرمود:

به بندگان من خبر ده که منم آمرزنده ی مهربان «» و عذاب من، عذابی دردناک است «» (۱)

پاورقی:

(۱) تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۹۳؛ شأن نزول آیات، ص ۳۴۸؛ نمونه ی بینات، ص ۴۷۴.

برترین سرمایه

شأن نزول آیه های ۸۷ و ۸۸ سوره ی حجر

آن روزها مسلمانان در گرسنگی و تنگدستی فزاینده ای به سر می برند، ولی همچنان بخشی از درآمد ناچیز خود را در راه جهاد و پیشرفت اسلام، هزینه می کردند. آنان با توکل بر خدا و بردباری پیشه کردن، روزگار می گذراندند.

در مقابل، یهودیان که در کنار مسلمانان می زیستند، از نظر مالی وضعیت بسیار خوبی داشتند و در رفاه و آسایش بودند. آنان با در دست گرفتن نبض اقتصاد مدینه و سرزمین های اطراف آن، سرمایه های کلانی برای خود انباشته بودند. داشتن این همه سرمایه، بر بعضی مسلمانان فقیر و ظاهربین، گران می آمد و بیش از

پیش بر حسرت و اندوه آنان می افزود.

روزی هفت کاروان از کاروان های بزرگ یهودیان شامل عطرهای گوناگون، زر و زیور، اشیاء قیمتی و خوراکی های رنگارنگ، از شهر مدینه گذشت که هر کاروان از صد شتر تشکیل می شد. رسم بر این بود که هنگام گذشتن کاروان های بازرگانی، مردم برای تماشا در دو سوی خیابان صف می کشیدند. این بار نیز جمعیت بی شماری برای تماشای کاروان ها بیرون آمده بود. یکی از مسلمانان که طعم فقر را با همه ی وجود خویش حس کرده و در آن ساعت نیز گرسنگی، تاب او را ربوده بود، با دیدن آن کاروان ها، آهی از دل برکشید. وی همان گونه که آخرین شتر کاروان را با نگاهش بدرقه می کرد به آسمان چشم دوخت و گفت: «خدایا! چه می شد اگر همه ی این کالاها از آنِ ما بود؟ در آن صورت از فقر و فلاکت بیرون می آمدیم و به زندگی خود، سر و سامان می دادیم. آنگاه می توانستیم لشکر خویش را تجهیز کنیم و با خرید اسب های تندرو و سلاحهای بیشتر نیاز سپاهیانمان را برآورده سازیم. باقی مانده ثروتمان را نیز انفاق می کردیم».

این گروه از مسلمانان بی آن که بدانند فقر و ثروت، وسیله ی آزمایش الهی است، چنین آرزوهایی را در سر می پروراندند. از این رو، خداوند آیات زیر را نازل کرد و برای فرونشاندن شعله های حسرت این گروه از مسلمانان، سرمایه ی واقعی را به ایشان شناساند. خداوند به آنان فهماند که آنچه شما آرزویش می کنید، سرمایه ی واقعی نیست بلکه خیالی و نابودشدنی است. این آیات با این که خطاب به پیامبر است، ولی به همه ی مسلمانان نظر دارد:

و به راستی، به تو سبع المثانی (سوره ی فاتحه) و قرآن بزرگ را عطا

کردیم » و به آن چه ما دسته هایی از آنان (کافران) را بدان برخوردار ساخته ایم، چشم مدوز و بر ایشان اندوه مخور و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر. » (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۸؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۲۹؛ مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۲۱۳.

برترین سرمایه

شأن نزول آیه های ۸۷ و ۸۸ سوره ی حجر

آن روزها مسلمانان در گرسنگی و تنگدستی فزاینده ای به سر می برند، ولی همچنان بخشی از درآمد ناچیز خود را در راه جهاد و پیشرفت اسلام، هزینه می کردند. آنان با توکل بر خدا و بردباری پیشه کردن، روزگار می گذراندند.

در مقابل، یهودیان که در کنار مسلمانان می زیستند، از نظر مالی وضعیت بسیار خوبی داشتند و در رفاه و آسایش بودند. آنان با در دست گرفتن نبض اقتصاد مدینه و سرزمین های اطراف آن، سرمایه های کلانی برای خود انباشته بودند. داشتن این همه سرمایه، بر بعضی مسلمانان فقیر و ظاهربین، گران می آمد و بیش از پیش بر حسرت و اندوه آنان می افزود.

روزی هفت کاروان از کاروان های بزرگ یهودیان شامل عطرهای گوناگون، زر و زیور، اشیاء قیمتی و خوراکی های رنگارنگ، از شهر مدینه گذشت که هر کاروان از صد شتر تشکیل می شد. رسم بر این بود که هنگام گذشتن کاروان های بازرگانی، مردم برای تماشا در دو سوی خیابان صف می کشیدند. این بار نیز جمعیت بی شماری برای تماشای کاروان ها بیرون آمده بود. یکی از مسلمانان که طعم فقر را با همه ی وجود خویش حس کرده و در آن ساعت نیز گرسنگی، تاب او را ربوده بود، با دیدن آن کاروان ها، آهی از دل برکشید. وی همان گونه که آخرین شتر کاروان را با نگاهش بدرقه می کرد به آسمان

چشم دوخت و گفت: «خدایا! چه می شد اگر همه ی این کالاها از آنِ ما بود؟ در آن صورت از فقر و فلاکت بیرون می آمدیم و به زندگی خود، سر و سامان می دادیم. آنگاه می توانستیم لشکر خویش را تجهیز کنیم و با خرید اسب های تندرو و سلاحهای بیشتر نیاز سپاهیانمان را برآورده سازیم. باقی مانده ثروتمان را نیز انفاق می کردیم».

این گروه از مسلمانان بی آن که بدانند فقر و ثروت، وسیله ی آزمایش الهی است، چنین آرزوهایی را در سر می پروراندند. از این رو، خداوند آیات زیر را نازل کرد و برای فرونشاندن شعله های حسرت این گروه از مسلمانان، سرمایه ی واقعی را به ایشان شناساند. خداوند به آنان فهماند که آنچه شما آرزویش می کنید، سرمایه ی واقعی نیست بلکه خیالی و نابودشدنی است. این آیات با این که خطاب به پیامبر است، ولی به همه ی مسلمانان نظر دارد:

و به راستی، به تو سبع المثانی (سوره ی فاتحه) و قرآن بزرگ را عطا کردیم « و به آن چه ما دسته هایی از آنان (کافران) را بدان برخوردار ساخته ایم، چشم مدوز و بر ایشان اندوه مخور و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر. » (۱)

پاورقی:

(۱) شأن نزول آیات، ص ۳۴۸؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۲۹؛ مجمع البیان، ج ۱۳، ص ۲۱۳.

رهرو آن است که آهسته و پیوسته رود

شأن نزول آیه های ۹۴ تا ۹۷ سوره ی حجر

سه سال از آغاز رسالت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله وسلم می گذشت و در این دوره، تنها شمار اندکی از خورشید وجود ایشان بهره مند گشته بودند. این اندک ستارگان که از پرتو نور خورشید، خود نیز می درخشیدند عبارت بودند از: علی بن ابیطالب علیه السلام و خدیجه همسر باوفای پیامبراکرم. علی علیه السلام نخستین مرد

و حضرت خدیجه علیهاالسلام نخستین زن از ایمان آورندگان بودند. پس از آنان، ابوطالب به محمد صلی الله علیه و آله وسلم ایمان آورد و در شمار یاران او قرار گرفت.

روزی ابوطالب به همراه فرزنـدش، جعفر راهی خانه ی پیامبر شـد. در آنجا پیامبر را دیدنـد که به نماز ایستاده و تنها علی علیه السلام به او اقتـدا کرده است. این منظره برای ابوطالب و جعفر شگفت انگیز بود و آنـان را واداشت تا در صف جماعت قرار گیرنـد و سربندگی بر آستان حق بساینـد، ابوطالب در سـمت راست علی علیه السلام و جعفر در سـمت چپ او قرار گرفت. هرچند تنها بودند، ولی از عشق به خدا سرشار بود.

می دانیم که در فضای خفقان آور، سخن گفتن از توحید ناب و درهم ریختن نظام شرك و بت پرستی، کاری بس خطیر بود. در شرایطی که دشمنان نادان هر حرکتی را با خنـده، استهزاء و آزار و تحقیر، پاسخ می گفتند، تنها نیروی الهی می توانست شخصی را وادار کند که بر خلاف میل سران کفر، سخن بگوید و با مردود شمردن خدایان آنان، باورهایشان را پوچ بشمارد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم با قوت قلب و ایمان محکم خویش توانست بدون هراس از مشرکان، آشکارا مردم را به سوی خـدای یگـانه فرا خوانـد و بـا مخالفان به نبردی پی گیر و فراگیر برخیزد. به همین دلیل، خداونـد پس از گـذشت سه سال، مأموریت جدید پیامبر را تعیین و به او ابلاغ کرد:

پس آن چه را بدان مأموری، آشکار کن و از مشرکان روی برتاب « که ما (شرّ) ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کر» همانا با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی (حقیقت را) خواهند دانست « و به

یقین، می دانیم که سینه ی تو از آن چه می گویند، تنگ می شود » (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۷۵؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۳، ص ۳۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۴۳.

رهرو آن است که آهسته و پیوسته رود

شأن نزول آیه های ۹۴ تا ۹۷ سوره ی حجر

سه سال از آغاز رسالت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله وسلم می گذشت و در این دوره، تنها شمار اندکی از خورشید وجود ایشان بهره مند گشته بودند. این اندک ستارگان که از پرتو نور خورشید، خود نیز می درخشیدند عبارت بودند از: علی بن ابیطالب علیه السلام و خدیجه همسر باوفای پیامبراکرم. علی علیه السلام نخستین مرد و حضرت خدیجه علیهاالسلام نخستین زن از ایمان آورندگان بودند. پس از آنان، ابوطالب به محمد صلی الله علیه و آله وسلم ایمان آورد و در شمار یاران او قرار گرفت.

روزی ابوطالب به همراه فرزندش، جعفر راهی خانه ی پیامبر شد. در آنجا پیامبر را دیدند که به نماز ایستاده و تنها علی علیه السلام به او اقتدا کرده است. این منظره برای ابوطالب و جعفر شگفت انگیز بود و آنان را واداشت تا در صف جماعت قرار گیرند و سربندگی بر آستان حق بسایند، ابوطالب در سمت راست علی علیه السلام و جعفر در سمت چپ او قرار گرفت. هرچند تنها بودند، ولی از عشق به خدا سرشار بود.

می دانیم که در فضای خفقان آور، سخن گفتن از توحید ناب و درهم ریختن نظام شرک و بت پرستی، کاری بس خطیر بود. در شرایطی که دشمنان نادان هر حرکتی را با خنده، استهزاء و آزار و تحقیر، پاسخ می گفتند، تنها نیروی الهی می توانست شخصی را وادار کند که بر خلاف میل سران کفر، سخن بگوید و با مردود شمردن خدایان آنان، باورهایشان را پوچ بشمارد.

حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم با قوت قلب و ایمان محکم خویش توانست بدون هراس از مشرکان، آشکارا مردم را به سوی خـدای یگـانه فرا خوانـد و بـا مخالفان به نبردی پی گیر و فراگیر برخیزد. به همین دلیل، خداونـد پس از گـذشت سـه سال، مأموریت جدید پیامبر را تعیین و به او ابلاغ کرد:

پس آن چه را بدان مأموری، آشـکار کن و از مشـرکان روی برتاب « که ما (شـرّ) ریشـخندگران را از تو برطرف خواهیم کر» همانا با خـدا معبودی دیگر قرار می دهنـد. پس به زودی (حقیقت را) خواهنـد دانست « و به یقین، می دانیم که سـینه ی تو از آن چه می گویند، تنگ می شود « (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۷۵؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۳، ص ۳۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۴۳.

رهرو آن است که آهسته و پیوسته رود

شأن نزول آیه های ۹۴ تا ۹۷ سوره ی حجر

سه سـال از آغـاز رسالت ختمی مرتبت صـلی الله علیه و آله وسـلم می گـذشت و در این دوره، تنها شـمار انـدکی از خورشـید وجود ایشان بهره مند گشـته بودند. این اندک ستارگان که از پرتو نور خورشید، خود نیز می درخشیدند عبارت بودند از: علی بن ابیطالب علیه السلام و خدیجه همسر باوفای پیامبراکرم. علی علیه السلام نخستین مرد و حضرت خدیجه علیهاالسلام نخستین زن از ایمان آورنـدگان بودند. پس از آنان، ابوطالب به محمد صـلی الله علیه و آله وسـلم ایمان آورد و در شـمار یاران او قرار گرفت.

روزی ابوطالب به همراه فرزنـدش، جعفر راهی خانه ی پیامبر شـد. در آنجا پیامبر را دیدنـد که به نماز ایسـتاده و تنها علی علیه السـلام به او اقتـدا کرده است. این منظره برای ابوطـالب و جعفر شـگفت انگیز بود و آنـان را واداشت تا در صف جماعت قرار گیرند و سربندگی

بر آستان حق بسایند، ابوطالب در سمت راست علی علیه السلام و جعفر در سمت چپ او قرار گرفت. هرچند تنها بودند، ولی از عشق به خدا سرشار بود.

می دانیم که در فضای خفقان آور، سخن گفتن از توحید ناب و درهم ریختن نظام شرک و بت پرستی، کاری بس خطیر بود. در شرایطی که دشمنان نادان هر حرکتی را با خنده، استهزاء و آزار و تحقیر، پاسخ می گفتند، تنها نیروی الهی می توانست شخصی را وادار کند که بر خلاف میل سران کفر، سخن بگوید و با مردود شمردن خدایان آنان، باورهایشان را پوچ بشمارد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم با قوت قلب و ایمان محکم خویش توانست بدون هراس از مشرکان، آشکارا مردم را به سوی خدای یگانه فرا خواند و با مخالفان به نبردی پی گیر و فراگیر برخیزد. به همین دلیل، خداوند پس از گذشت سه سال، مأموریت جدید پیامبر را تعیین و به او ابلاغ کرد:

پس آن چه را بدان مأموری، آشکار کن و از مشرکان روی برتاب «» که ما (شرّ) ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کر» همانا با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی (حقیقت را) خواهند دانست «» و به یقین، می دانیم که سینه ی تو از آن چه می گویند، تنگ می شود «» (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۷۵؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۳، ص ۳۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۴۳.

رهرو آن است که آهسته و پیوسته رود

شأن نزول آیه های ۹۴ تا ۹۷ سوره ی حجر

سه سال از آغاز رسالت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله وسلم می گذشت و در این دوره، تنها شمار اندکی از خورشید وجود ایشان بهره مند گشته بودند. این اندک ستارگان که از پرتو نور خورشید، خود

نیز می درخشیدند عبارت بودند از: علی بن ابیطالب علیه السلام و خدیجه همسر باوفای پیامبراکرم. علی علیه السلام نخستین مرد و حضرت خدیجه علیهاالسلام نخستین زن از ایمان آورندگان بودند. پس از آنان، ابوطالب به محمد صلی الله علیه و آله وسلم ایمان آورد و در شمار یاران او قرار گرفت.

روزی ابوطالب به همراه فرزندش، جعفر راهی خانه ی پیامبر شد. در آنجا پیامبر را دیدند که به نماز ایستاده و تنها علی علیه السلام به او اقتدا کرده است. این منظره برای ابوطالب و جعفر شگفت انگیز بود و آنان را واداشت تا در صف جماعت قرار گیرند و سربندگی بر آستان حق بسایند، ابوطالب در سمت راست علی علیه السلام و جعفر در سمت چپ او قرار گرفت. هرچند تنها بودند، ولی از عشق به خدا سرشار بود.

می دانیم که در فضای خفقان آور، سخن گفتن از توحید ناب و درهم ریختن نظام شرک و بت پرستی، کاری بس خطیر بود. در شرایطی که دشمنان نادان هر حرکتی را با خنده، استهزاء و آزار و تحقیر، پاسخ می گفتند، تنها نیروی الهی می توانست شخصی را وادار کند که بر خلاف میل سران کفر، سخن بگوید و با مردود شمردن خدایان آنان، باورهایشان را پوچ بشمارد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم با قوت قلب و ایمان محکم خویش توانست بدون هراس از مشرکان، آشکارا مردم را به سوی خدای یگانه فرا خواند و با مخالفان به نبردی پی گیر و فراگیر برخیزد. به همین دلیل، خداوند پس از گذشت سه سال، مأموریت جدید پیامبر را تعیین و به او ابلاغ کرد:

پس آن چه را بدان مأموری، آشکار کن و از مشرکان روی برتاب » که ما (شرّ) ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم

کر» همانا با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی (حقیقت را) خواهند دانست «» و به یقین، می دانیم که سینه ی تو از آن چه می گویند، تنگ می شود «» (۱)

پاورقی:

(۱) نمونه ی بینات، ص ۴۷۵؛ تفسیر نورالثقلین، ج ۳، ص ۳۲؛ تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۱۴۳.

اعراب آیات

{بِسْمِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / فعل مقدّر یا محذوف / فاعل محذوف {الرَّحْمنِ} نعت تابع {الرَّحِيمِ} نعت تابع

{الر} {تِلْكَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {آياتُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {الْكِتابِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {وَقُرْآنٍ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {مُبِينٍ} نعت تابع

{رُبَما} حرف مکفوف (کافّه و مکفوفه) {يَوَدُّ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {الَّذِينَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {كَفَرُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَوْ} حرف شرط غیر جازم {كانُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {مُسْلِمِينَ} خبر کان، منصوب یا در محل نصب

{ذَرْهُمْ} فعل امر مبنی بر سکون / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {يَأْكُلُوا} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {وَيَتَمَتَّعُوا} (و) حرف عطف / فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {وَيُلْهِهِمُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع مجزوم به حذف حرف عله (ی) / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الْأَمَلُ} فاعل، مرفوع

یا در محل رفع {فَسَوْفَ} (ف) رابط جواب برای شرط / حرف استقبال {يَعْلَمُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{وَما} (و) حرف استیناف / حرف نفی غیر عامل {أَهْلَكْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {مِنْ} حرف جر زائد {قَرْيَةٍ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {إِلَّا} حرف استثنا {وَلَها} (و) حالیه / حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {كِتابٌ} مبتدا مؤخّر {مَعْلُومٌ} نعت تابع

{ما} حرف نفی غیر عامل {تَسْبِقُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {مِنْ} حرف جر زائد {أُمَّةٍ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {أَجَلَها} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَما} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {يَسْتَأْخِرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{وَقالُوا} (و) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {يا} (یا) حرف ندا {أَيُّهَا} منادا، منصوب یا در محل نصب / (ها) حرف تنبیه {الَّذِي} بدل تابع {نُزِّلَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {عَلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {الذِّكْرُ} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع {إِنَّكَ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَمَجْنُونٌ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع

{لَوْما} حرف عرض {تَأْتِينا} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری

یا تقدیری / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {بِالْمَلائِكَهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {إِنْ} حرف شرط جازم {كُنْتَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {مِنَ} حرف جر {الصَّادِقِينَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{ما} حرف نفی غیر عامل {نُنَزِّلُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {الْمَلائِكَةَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {إِلاَّ} حرف استثنا {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَما} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {كانُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {إِذاً} حرف جواب {مُنْظَرِينَ} خبر کان، منصوب یا در محل نصب

{إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {نَحْنُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {نَزَّلْنَا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل / خبر إنَّ محذوف {الذِّكْرَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَإِنَّا} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {لَحافِظُونَ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {أَرْسَلْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون

/ (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {مِنْ} حرف جر {قَبْلِكَ} اسم مجرور یا در محل جر / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف اليه {فِى} حرف جر {شِيَعِ} اسم مجرور یا در محل جر {الْأَوَّلِينَ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{وَما} (و) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {يَأْتِيهِمْ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {مِنْ} حرف جر زائد {رَسُولٍ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {إِلَّا} حرف استثنا {كانُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم كان {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَسْتَهْزِؤُنَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر كان، محذوف یا در تقدیر

{كَذلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {نَسْلُكُهُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {فِى} حرف جر {قُلُوبِ} اسم مجرور یا در محل جر {الْمُجْرِمِينَ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{لا} حرف نفی غیر عامل {يُؤْمِنُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَقَدْ} (و) حرف استیناف / حرف تحقیق {خَلَتْ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث {سُنَّةُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الْأَوَّلِينَ} مضاف اليه، مجرور یا در محل جر

{وَلَوْ} (و) حرف استیناف / حرف شرط غیر جازم

{فَتَحْنـا} فعـل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نـا) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعل {عَلَيْهِمْ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {باباً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مِنَ} حرف جر {السَّماءِ} اسم مجرور یا در محل جر {فَظَلُّوا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم ظل {فِيهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَعْرُجُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر ظل محذوف

{لَقالُوا} (ل) حرف جواب / فعل ماضی، مبنی بر ضـمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِنَّما} حرف مکفوف (کافّه و مکفوفه) {سُكِّرَتْ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / (ت) تأنیث {أَبْصارُنا} نائب فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (نا) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {بَلْ} حرف اضـراب {نَحْنُ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {قَوْمٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {مَسْحُورُونَ} نعت تابع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {جَعَلْنـا} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعـل {فِي} حرف جر {السَّمـاءِ} اسم مجرور یـا در محـل جر {بُرُوجاً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَزَيَّنّاها} (و) حرف عطف / فعـل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نـا) ضـمیر متصـل در محـل رفع و فاعـل / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {لِلنّاظِرِينَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور

{وَحَفِظْناها} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر

متصـل در محـل رفع و فاعـل / (ه) ضـمیر متصـل در محل نصب، مفعولٌ به {مِنْ} حرف جر {كُلِّ} اسم مجرور یا در محل جر {شَيْطانٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {رَجِيمٍ} نعت تابع

{إِلَّا} حرف استثنا {مَنِ} مستثنى، منصوب {اسْتَرَقَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {السَّمْعَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {فَأَتْبَعَهُ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {شِهابٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مُبِينٌ} نعت تابع

{وَالْأَرْضَ} (و) حرف عطف / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مَدَدْناها} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / (نـا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَأَلْقَيْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نـا) ضـمیر متصـل در محـل رفـع و فاعـل {فِيهـا} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {رَواسِيَ} مفعـولٌ به، منصوب یـا در محـل نصب {وَأَنْبَتْنـا} (و) حرف عطف / فعـل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعل {فِيها} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {كُلِّ} اسم مجرور یا در محل جر {شَيْءٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {مَوْزُونٍ} نعت تابع

{وَجَعَلْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فِيها} حرف جر و اسم بعد از آن

مجرور {مَعايِشَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {وَمَنْ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {لَسْتُمْ} فعل ماضى، مبنى بر سكون / (ت) ضمير متصل در محل رفع، اسم ليس {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِرازِقِينَ} (ب) حرف جر زائد / خبر ليس، منصوب يا در محل نصب

{وَإِنْ} (و) حرف استيناف / حرف نفى غير عامل {مِنْ} حرف جر زائد {شَيْءٍ} مبتدا، مرفوع يا در محل رفع {إِلَّا} حرف استثنا {عِنْدَنا} ظرف يا مفعولٌ فيه، منصوب يا در محل نصب / (نا) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه / خبر مقدّم محذوف {خَزائِنُهُ} مبتدا مؤخّر / (ه) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه / خبر در تقدير يا محذوف يا در محل {وَما} (و) حرف عطف / حرف نفى غير عامل {نُنَزِّلُهُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى / (ه) ضمير متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمير مستتر (نحن) در تقدير {إِلَّا} حرف استثنا {بِقَدَرٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مَعْلُومٍ} نعت تابع

{وَأَرْسَلْنَا} (و) حرف استيناف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {الرِّياحَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {لَواقِحَ} حال، منصوب {فَأَنْزَلْنا} (ف) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {مِنَ} حرف جر {السَّماءِ} اسم مجرور يا در محل جر {ماءً} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {فَأَسْقَيْناكُمُوهُ} (ف) حرف عطف / فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل / (ك)

ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / (و) حرف زائد برای اشباع میم / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به ثان (دوم) {وَما} (و) حالیه / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {أَنْتُمْ} اسم ما، مرفوع یا در محل رفع {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِخازِنِینَ} (ب) حرف جر زائد / خبر ما، منصوب یا در محل نصب

{وَإِنَّا} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَنَحْنُ} (ل) حرف مزحلقه / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {نُحْيِي} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل / خبر إنَّ محذوف {وَنُمِيتُ} (و) حرف عطف / فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {وَنَحْنُ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْوارِثُونَ} خبر، مرفوع یا در محل رفع

{وَلَقَدْ} (و) حرف عطف / (ل) حرف قسم / حرف تحقیق {عَلِمْنَا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الْمُسْتَقْدِمِينَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مِنْكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَلَقَدْ} (و) حرف عطف / (ل) حرف قسم / حرف تحقیق {عَلِمْنَا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {الْمُسْتَأْخِرِينَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب

{وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {رَبَّكَ} اسم إنّ، منصوب

یـا در محل نصب / (ک) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {هُوَ} مبتـدا، مرفوع یا در محل رفع {یَحْشُرُهُمْ} فعل مضارع، مرفوع به ضـمه ظاهری یا تقـدیری / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر / خبر در تقـدیر یـا محـذوف یـا در محـل / خبر إنَّ محـذوف {إِنَّهُ} حرف مشـبه بالفعل یا حرف نفی ناسـخ / (ه) ضـمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {حَکِیمٌ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {عَلِیمٌ} خبر إنَّ ثان (دوم)، مرفوع یا در محل رفع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {خَلَقْنَا} فعل ماضـی، مبنی بر سـکون / (نا) ضـمیر متصل در محل رفع و فاعـل {الْإِنْسـانَ} مفعولٌ به، منصوب یـا در محـل نصب {مِنْ} حرف جر {صَلْصالٍ} اسم مجرور یـا در محل جر {مِنْ} حرف جر {حَمَإٍ} بدل تابع {مَسْنُونٍ} نعت تابع

{وَالْجَانَّ} (و) حرف عطف / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {خَلَقْناهُ} فعل ماضـی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {مِنْ} حرف جر {قَبْلُ} اسم مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر {نارِ} اسم مجرور یا در محل جر {السَّمُومِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{وَإِذْ} (و) حرف استیناف / مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {قالَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {رَبُّکَ} فاعـل، مرفوع یـا در محـل رفع / (ک) ضـمیر متصـل در محـل جر، مضاف الیه {لِلْمَلائِکَهِ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {إِنِّی} حرف

مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {خالِقٌ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {بَشَراً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مِنْ} حرف جر {صَلْصالٍ} اسم مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر {حَمَإٍ} بدل تابع {مَسْنُونٍ} نعت تابع

{فَإِذا} (ف) حرف عطف / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {سَوَّيْتُهُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {وَنَفَخْتُ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل {فِيهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنْ} حرف جر {رُوحِی} اسم مجرور یا در محل جر / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {فَقَعُوا} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَهُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {ساجِدِينَ} حال، منصوب

{فَسَجَدَ} (ف) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {الْمَلائِكَةُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {كُلُّهُمْ} توکید تابع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَجْمَعُونَ} توکید تابع

{إِلَّا} حرف استثنا {إِبْلِيسَ} مستثنی، منصوب {أَبى} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {أَنْ} حرف نصب {يَكُونَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / اسم کان، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {مَعَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {السَّاجِدِينَ} مضاف الیه، مجرور یا

در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {یا} (یا) حرف ندا {إِبْلِیسُ} منادا، منصوب یا در محل نصب {ما} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {لَکَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {أَلاَّ} (أن) حرف نصب / (لا) حرف نفی غیر عامل {تَکُونَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / اسم کان، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {مَعَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {السَّاجِدِینَ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {لَمْ} حرف جزم {أَکُنْ} فعل مضارع، مجزوم به سکون / اسم کان، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر {لِأَسْجُدَ} (ل) حرف جحود و نصب فرعی / فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {لِبَشَرٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {خَلَقْتَهُ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {مِنْ} حرف جر {صَلْصالٍ} اسم مجرور یا در محل جر {مِنْ} حرف جر {حَمَإٍ} بدل تابع {مَسْنُونٍ} نعت تابع

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فَاخْرُجْ} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل امر مبنی بر سکون /

فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {مِنْها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فَإِنَّکَ} (ف) حرف تعلیل / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {رَجِيمٌ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع

{وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {عَلَيْكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر إنَّ محذوف {اللَّعْنَةَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {إِلى} حرف جر {يَوْمِ} اسم مجرور یا در محل جر {الدِّينِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {رَبِّ} منادا، منصوب یا در محل نصب / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه {فَأَنْظِرْنِی} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل امر مبنی بر سکون / (ن) حرف وقایه / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {إِلى} حرف جر {يَوْمِ} اسم مجرور یا در محل جر {يُبْعَثُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع، نائب فاعل

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فَإِنَّکَ} (ف) رابط جواب برای شرط / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {مِنَ} حرف جر {الْمُنْظَرِينَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف

{إِلى} حرف جر {يَوْمِ} اسم مجرور یا در محل جر {الْوَقْتِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {الْمَعْلُومِ} نعت تابع

{قالَ} فعل

ماضـی، مبنی بر فتحه ظـاهری یـا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {رَبِّ} منادا، منصوب یا در محل نصب / (ی) محذوفه در محل جر، مضاف الیه {بِما} (ب) حرف جر / حرف مصدری {أَغْوَيْتَنِي} فعل ماضـی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصـل، در محـل رفع و فاعـل / (ن) حرف وقایه / (ی) ضـمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {لَأُزَيِّنَنَّ} (ل) حرف قسم / فعل مضارع، مبنی بر فتحه / نون تأکیـد ثقلیه / فاعل، ضـمیر مسـتتر (أنا) در تقـدیر {لَهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فِي} حرف جر {الْأَرْضِ} اسم مجرور یا در محل جر {وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ} (و) حرف عطف / (ل) حرف قسم / فعل مضارع، مبنی بر فتحه / نون تأکید ثقلیه / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (أنا) در تقدیر {أَجْمَعِينَ} توکید تابع

{إِلَّا} حرف اسـتثنا {عِبادَكَ} مستثنی، منصوب / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {مِنْهُمُ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {الْمُخْلَصِينَ} نعت تابع

{قالَ} فعل ماضـی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقـدیری / فاعل، ضـمیر مسـتتر (هو) در تقـدیر {هذا} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {صِراطٌ} خبر، مرفوع یا در محل رفع {عَلَيَّ} حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر {مُسْتَقِيمٌ} نعت تابع

{إِنَّ} حرف مشـبه بالفعـل یـا حرف نفی ناسـخ {عِبادِي} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب / (ی) ضـمیر متصل در محل جر، مضـاف الیـه {لَيْسَ} فعـل ماضـی، مبنی بر فتحـه ظـاهری یـا تقـدیری {لَكَ} حرف جر و اسـم بعـد از آن مجرور / خـبر لیس محذوف

{عَلَيْهِمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {سُلْطانٌ} اسم لیس، مرفوع یا در محل رفع / خبر إنَّ محذوف {إِلَّا} حرف استثنا {مَنِ} مستثنی، منصوب {اتَّبَعَكَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {مِنَ} حرف جر {الْغاوِينَ} اسم مجرور یا در محل جر

{وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {جَهَنَّمَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لَمَوْعِدُهُمْ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَجْمَعِينَ} توکید تابع

{لَها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / خبر مقدّم محذوف {سَبْعَةُ} مبتدا مؤخّر {أَبْوابٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {لِكُلِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بابٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / خبر مقدّم محذوف {مِنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {جُزْءٌ} مبتدا مؤخّر {مَقْسُومٌ} نعت تابع

{إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {الْمُتَّقِينَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {فِي} حرف جر {جَنَّاتٍ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {وَعُيُونٍ} (و) حرف عطف / معطوف تابع

{ادْخُلُوها} فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {بِسَلامٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {آمِنِينَ} حال، منصوب

{وَنَزَعْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و

فاعل {ما} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {فِی} حرف جر {صُدُورِهِمْ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {مِنْ} حرف جر {غِلٍّ} اسم مجرور یا در محل جر {إِخْواناً} حال، منصوب {عَلى} حرف جر {سُرُرٍ} اسم مجرور یا در محل جر {مُتَقابِلِینَ} نعت تابع

{لا} حرف نفی غیر عامل {یَمَسُّهُمْ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {فِیها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {نَصَبٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {وَما} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {هُمْ} اسم ما، مرفوع یا در محل رفع {مِنْها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {بِمُخْرَجِینَ} (ب) حرف جر زائد / خبر ما، منصوب یا در محل نصب

{نَبِّئْ} فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {عِبادِی} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَنِّی} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، اسم أنّ {أَنَا} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْغَفُورُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع / خبر إنَّ محذوف {الرَّحِیمُ} خبر ثان (دوم)، مرفوع یا در محل رفع

{وَأَنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {عَذابِی} اسم أنّ، منصوب یا در محل نصب / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {هُوَ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {الْعَذابُ} خبر، مرفوع یا در محل رفع / خبر أنَّ محذوف {الْأَلِیمُ} خبر

ثان (دوم)، مرفوع یا در محل رفع

{وَنَبِّئْهُمْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سکون / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {عَنْ} حرف جر {ضَيْفِ} اسم مجرور یا در محل جر {إِبْرَاهِيمَ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر

{إِذْ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {دَخَلُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {عَلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فَقَالُوا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {سَلَاماً} مفعول مطلق یا نائب مفعول، منصوب {قَالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {مِنْكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَجِلُونَ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع

{قَالُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {لَا} حرف جزم {تَوْجَلْ} فعل مضارع، مجزوم به سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {نُبَشِّرُكَ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / (ک) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر / خبر إنَّ محذوف {بِغُلَامٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {عَلِيمٍ} نعت تابع

{قَالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری

/ فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {أَبَشَّرْتُمُونِی} همزه (أ) حرف استفهام / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل، در محل رفع و فاعل / (و) حرف زائد برای اشباع میم / (ن) حرف وقایه / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {عَلی} حرف جر {أَنْ} حرف مصدری {مَسَّنِیَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ن) حرف وقایه / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الْکِبَرُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {فَبِمَ} (ف) حرف عطف / (ب) حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر {تُبَشِّرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{قالُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بَشَّرْناکَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ک) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {فَلا} (ف) حرف عطف / حرف جزم {تَکُنْ} فعل مضارع، مجزوم به سکون / اسم کان، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {مِنَ} حرف جر {الْقانِطِینَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {وَمَنْ} (و) حرف عطف / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {یَقْنَطُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {مِنْ} حرف جر {رَحْمَهِ} اسم مجرور

یا در محل جر {رَبِّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {إِلاَّ} حرف استثنا {الضَّالُّونَ} بدل تابع

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {فَما} (ف) رابط جواب برای شرط / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {خَطْبُكُمْ} خبر، مرفوع یا در محل رفع / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَيُّهَا} منادا، منصوب یا در محل نصب / (ها) حرف تنبیه {الْمُرْسَلُونَ} بدل تابع

{قالُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {أُرْسِلْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع، نائب فاعل / خبر إنَّ محذوف {إِلى} حرف جر {قَوْمٍ} اسم مجرور یا در محل جر {مُجْرِمِينَ} نعت تابع

{إِلاَّ} حرف استثنا {آلَ} مستثنی، منصوب {لُوطٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {إِنَّا} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَمُنَجُّوهُمْ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {أَجْمَعِينَ} توکید تابع

{إِلاَّ} حرف استثنا {امْرَأَتَهُ} مستثنی، منصوب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {قَدَّرْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِنَّها} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَمِنَ} (ل) حرف مزحلقه / حرف جر

{الْغابِرِينَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف

{فَلَمَّا} (ف) حرف استیناف / ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {جاءَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {آلَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {لُوطٍ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {الْمُرْسَلُونَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {إِنَّكُمْ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {قَوْمٌ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {مُنْكَرُونَ} نعت تابع

{قالُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بَلْ} حرف اضراب {جِئْناكَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {كانُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {فِيهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {يَمْتَرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{وَأَتَيْناكَ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَإِنَّا} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَصادِقُونَ} (ل)

حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع

{فَأَسْرِ} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل امر، مبنی بر حذف حرف عله (ی) / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {بِأَهْلِكَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {بِقِطْعٍ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مِنَ} حرف جر {اللَّيْلِ} اسم مجرور یا در محل جر {وَاتَّبِعْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {أَدْبارَهُمْ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَلا} (و) حرف عطف / حرف جزم {يَلْتَفِتْ} فعل مضارع، مجزوم به سکون {مِنْكُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَحَدٌ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {وَامْضُوا} (و) حرف عطف / فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {حَيْثُ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {تُؤْمَرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{وَقَضَيْنا} (و) حرف استیناف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {إِلَيْهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {ذلِكَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {الْأَمْرَ} بدل تابع {أَنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {دابِرَ} اسم أنّ، منصوب یا در محل نصب {هؤُلاءِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {مَقْطُوعٌ} خبر أنَّ، مرفوع یا در محل رفع {مُصْبِحِينَ} حال، منصوب

{وَجاءَ} (و) حرف استیناف / فعل

ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {أَهْلُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الْمَدِينَهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {يَسْتَبْشِرُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {هؤُلاءِ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {ضَيْفِی} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {فَلا} (ف) رابط جواب برای شرط / حرف جزم {تَفْضَحُونِ} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ن) حرف وقایه / (ی) محذوف در محل نصب، مفعولٌ به

{وَاتَّقُوا} (و) حرف عطف / فعل امر، مبنی بر حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {اللَّهَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَلا} (و) حرف عطف / حرف جزم {تُخْزُونِ} فعل مضارع مجزوم به حذف نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ن) حرف وقایه / (ی) محذوف در محل نصب، مفعولٌ به

{قالُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {أَوَلَمْ} همزه (أ) حرف استفهام / (و) حرف عطف / حرف جزم {نَنْهَكَ} فعل مضارع مجزوم به حذف حرف عله (ی) / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {عَنِ} حرف جر {الْعالَمِينَ} اسم مجرور یا در محل جر

{قالَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری /

فاعل، ضمیر مستتر (هو) در تقدیر {هؤُلاءِ} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {بَناتِی} خبر، مرفوع یا در محل رفع / (ی) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {إِنْ} حرف شرط جازم {کُنْتُمْ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (ت) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {فاعِلِینَ} خبر کان، منصوب یا در محل نصب

{لَعَمْرُکَ} (ل) حرف ابتدا / مبتدا، مرفوع یا در محل رفع / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر در تقدیر یا محذوف یا در محل {إِنَّهُمْ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَفِی} (ل) حرف مزحلقه / حرف جر {سَكْرَتِهِمْ} اسم مجرور یا در محل جر / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر إنَّ محذوف {یَعْمَهُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{فَأَخَذَتْهُمُ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الصَّیْحَةُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مُشْرِقِینَ} حال، منصوب

{فَجَعَلْنا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {عالِیَها} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {سافِلَها} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {وَأَمْطَرْنا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {عَلَیْهِمْ} حرف جر و

اسم بعد از آن مجرور {حِجارَةً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {مِنْ} حرف جر {سِجِّيلٍ} اسم مجرور یا در محل جر

{إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {فِي} حرف جر {ذلِكَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {لَآياتٍ} (ل) حرف مزحلقه / اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لِلْمُتَوَسِّمِينَ} (ل) حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر

{وَإِنَّها} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {لَبِسَبِيلٍ} (ل) حرف مزحلقه / (ب) حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {مُقِيمٍ} نعت تابع

{إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {فِي} حرف جر {ذلِكَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {لَآيَةً} (ل) حرف مزحلقه / اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لِلْمُؤْمِنِينَ} (ل) حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر

{وَإِنْ} (و) حرف استیناف / حرف مشبه بالفعل (إن) مخففّه از مثقلّه / اسم إنْ (هو) {كانَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {أَصْحابُ} اسم کانَ، مرفوع یا در محل رفع {الْأَيْكَةِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {لَظالِمِينَ} (ل) فارقه / خبر کان، منصوب یا در محل نصب / خبر إنْ محذوف

{فَانْتَقَمْنا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {مِنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَإِنَّهُما} (و) حرف استیناف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، اسم

إنّ {لَبِإمامٍ} (ل) حرف مزحلقه / (ب) حرف جر / اسم مجرور یا در محل جر / خبر إنَّ محذوف {مُبِینٍ} نعت تابع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {کَذَّبَ} فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری {أَصْحابُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {الْحِجْرِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {الْمُرْسَلِینَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب

{وَآتَیْناهُمْ} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {آیاتِنا} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب / (نا) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {فَکانُوا} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر سکون / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {عَنْها} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {مُعْرِضِینَ} خبر کان، منصوب یا در محل نصب

{وَکانُوا} (و) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {یَنْحِتُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر کان، محذوف یا در تقدیر {مِنَ} حرف جر {الْجِبالِ} اسم مجرور یا در محل جر {بُیُوتاً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {آمِنِینَ} حال، منصوب

{فَأَخَذَتْهُمُ} (ف) حرف عطف / فعل ماضی، مبنی بر فتحه ظاهری یا تقدیری / (ت) تأنیث / (ه) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الصَّیْحَةُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {مُصْبِحِینَ} حال، منصوب

{فَما} (ف) حرف عطف / حرف نفی غیر عامل {أَغْنی} فعل ماضی، مبنی

بر فتحه ظاهری یا تقدیری {عَنْهُمْ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {ما} فاعل، مرفوع یا در محل رفع {كانُوا} فعل ماضی، مبنی بر ضمه / (و) ضمیر متصل در محل رفع، اسم کان {يَكْسِبُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / خبر کان، محذوف یا در تقدیر

{وَما} (و) حرف استیناف / حرف نفی غیر عامل {خَلَقْنَا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {السَّماواتِ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {وَالْأَرْضَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {وَما} (و) حرف عطف / معطوف تابع {بَيْنَهُما} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب / (ه) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {إِلَّا} حرف استثنا {بِالْحَقِّ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {وَإِنَّ} (و) حرف عطف / حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {السَّاعَةَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب {لَآتِيَةٌ} (ل) حرف مزحلقه / خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {فَاصْفَحِ} (ف) رابط جواب برای شرط / فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {الصَّفْحَ} مفعول مطلق یا نائب مفعول، منصوب {الْجَمِيلَ} نعت تابع

{إِنَّ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ {رَبَّكَ} اسم إنّ، منصوب یا در محل نصب / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {هُوَ} ضمیر فصل بدون محل {الْخَلَّاقُ} خبر إنَّ، مرفوع یا در محل رفع {الْعَلِيمُ} خبر إنَّ ثان (دوم)، مرفوع یا در محل رفع

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {آتَيْناكَ} فعل

ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ک) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {سَبْعاً} مفعولٌ به ثـان (دوم)، منصوب یـا در محـل نصب {مِنَ} حرف جر {الْمَثـانِی} اسم مجرور یـا در محل جر {وَالْقُرْآنَ} (و) حرف عطف / معطوف تابع {الْعَظِیمَ} نعت تابع

{لا} حرف جزم {تَمُدَّنَّ} فعل مضارع، مبنی بر فتحه / نون تأکید ثقلیه / فاعل، ضـمیر مستتر (أنت) در تقدیر {عَیْنَیْکَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ک) ضـمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {إِلی} حرف جر {ما} اسم مجرور یا در محل جر {مَتَّعْنا} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {بِهِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَزْواجاً} مفعولٌ بـه، منصـوب یـا در محـل نصـب {مِنْهُمْ} حرف جر و اسـم بعـد از آن مجرور {وَلا} (و) حرف عطـف / حرف جزم {تَحْزَنْ} فعـل مضـارع، مجزوم به سـکون / فاعل، ضـمیر مستتر (أنت) در تقـدیر {عَلَیْهِمْ} حرف جر و اسم بعـد از آن مجرور {وَاخْفِضْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سـکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {جَناحَکَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ک) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {لِلْمُؤْمِنِینَ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور

{وَقُلْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سـکون / فاعل، ضـمیر مسـتتر (أنت) در تقـدیر {إِنِّی} حرف مشـبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ی) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {أَنَا} مبتدا، مرفوع یا در محل رفع {النَّذِیرُ} خبر، مرفوع یا

در محل رفع / خبر إنَّ محذوف {الْمُبِينُ} خبر ثان (دوم)، مرفوع يا در محل رفع

{كَما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {أَنْزَلْنا} فعل ماضى، مبنى بر سكون / (نا) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {عَلَى} حرف جر {الْمُقْتَسِمِينَ} اسم مجرور يا در محل جر

{الَّذِينَ} نعت تابع {جَعَلُوا} فعل ماضى، مبنى بر ضمه / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل {الْقُرْآنَ} مفعولٌ به، منصوب يا در محل نصب {عِضِينَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب يا در محل نصب

{فَوَ} (ف) حرف استيناف / (و) حرف قسم {رَبِّكَ} اسم مجرور يا در محل جر / (ك) ضمير متصل در محل جر، مضاف اليه {لَنَسْئَلَنَّهُمْ} (ل) حرف قسم / فعل مضارع، مبنى بر فتحه / نون تأكيد ثقليه / (ه) ضمير متصل در محل نصب، مفعولٌ به / فاعل، ضمير مستتر (نحن) در تقدير {أَجْمَعِينَ} توكيد تابع

{عَمَّا} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {كانُوا} فعل ماضى، مبنى بر ضمه / (و) ضمير متصل در محل رفع، اسم كان {يَعْمَلُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمير متصل در محل رفع و فاعل / خبر كان، محذوف يا در تقدير

{فَاصْدَعْ} (ف) حرف استيناف / فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {بِما} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {تُؤْمَرُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهرى يا تقديرى / نائب فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {وَأَعْرِضْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنى بر سكون / فاعل، ضمير مستتر (أنت) در تقدير {عَنِ} حرف جر {الْمُشْرِكِينَ} اسم مجرور يا در محل جر

{إِنَّا}

حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (نا) ضمیر متصل در محل نصب، اسم إنّ {كَفَيْناكَ} فعل ماضی، مبنی بر سکون / (نا) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الْمُسْتَهْزِئِينَ} مفعولٌ به ثان (دوم)، منصوب یا در محل نصب

{الَّذِينَ} نعت تابع {يَجْعَلُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل {مَعَ} ظرف یا مفعولٌ فیه، منصوب یا در محل نصب {اللَّهِ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر {إِلهاً} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب {آخَرَ} نعت تابع {فَسَوْفَ} (ف) حرف استیناف / حرف استقبال {يَعْلَمُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{وَلَقَدْ} (و) حرف قسم / (ل) حرف جواب / حرف تحقیق {نَعْلَمُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری / فاعل، ضمیر مستتر (نحن) در تقدیر {أَنَّكَ} حرف مشبه بالفعل یا حرف نفی ناسخ / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، اسم أنّ {يَضِيقُ} فعل مضارع، مرفوع به ضمه ظاهری یا تقدیری {صَدْرُكَ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه / خبر أنَّ محذوف {بِما} (ب) حرف جر / حرف مصدری {يَقُولُونَ} فعل مضارع، مرفوع به ثبوت نون / (و) ضمیر متصل در محل رفع و فاعل

{فَسَبِّحْ} (ف) فصیحه / فعل امر مبنی بر سکون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {بِحَمْدِ} حرف جر و اسم بعد از آن مجرور {رَبِّكَ} مضاف الیه، مجرور یا در محل جر / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف

الیه {وَكُنْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سكون / اسم كان، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {مِنَ} حرف جر {السَّاجِدِينَ} اسم مجرور یا در محل جر / خبر كان، محذوف یا در تقدیر

{وَاعْبُدْ} (و) حرف عطف / فعل امر مبنی بر سكون / فاعل، ضمیر مستتر (أنت) در تقدیر {رَبَّكَ} مفعولٌ به، منصوب یا در محل نصب / (ك) ضمیر متصل در محل جر، مضاف الیه {حَتَّى} حرف نصب {يَأْتِيَكَ} فعل مضارع، منصوب به فتحه ظاهری یا تقدیری / (ك) ضمیر متصل در محل نصب، مفعولٌ به {الْيَقِينُ} فاعل، مرفوع یا در محل رفع

آوانگاری قرآن

.Bismi Allahi alrrahmani alrraheemi

Alif-lam-ra tilka ayatu alkitabi waqur-anin mubeenin.١

Rubama yawaddu allatheena kafaroo law kanoo muslimeena.٢

Tharhum ya/kuloo wayatamattaAAoo wayulhihimu al-amalu fasawfa yaAAlamoona.٣

Wama ahlakna min qaryatin illa walaha kitabun maAAloomun.۴

Ma tasbiqu min ommatin ajalaha wama yasta/khiroona.۵

Waqaloo ya ayyuha allathee nuzzila AAalayhi alththikru innaka lamajnoonun.۶

Law ma ta/teena bialmala-ikati in kunta mina alssadiqeena.٧

Ma nunazzilu almala-ikata illa bialhaqqi wama kanoo ithan munthareena.٨

Inna nahnu nazzalna alththikra wa-inna lahu lahafithoona.٩

Walaqad arsalna min qablika fee shiyaAAi al-awwaleena.١٠

Wama ya/teehim min rasoolin illa kanoo bihi yastahzi-oona.١١

Kathalika naslukuhu fee quloobi almujrimeena.١٢

La yu/minoona bihi waqad khalat sunnatu al-awwaleena.١٣

Walaw fatahna AAalayhim baban mina alssama-i fathalloo feehi yaAArujoona.١۴

Laqaloo innama sukkirat absaruna bal nahnu qawmun mashooroona.١٥

Walaqad jaAAalna fee alssama-i buroojan wazayyannaha lilnnathireena.١٦

Wahafithnaha min kulli shaytanin rajeemin.١٧

Illa mani istaraqa alssamAAa faatbaAAahu shihabun mubeenun.١٨

Waal-arda madadnaha waalqayna feeha rawasiya waanbatna feeha min kulli.١٩
shay-in mawzoonin

WajaAAalna lakum feeha maAAayisha waman lastum lahu biraziqeena.٢٠

Wa-in min shay-in illa.٢١

AAindana khaza-inuhu wama nunazziluhu illa biqadarin maAAloomin

Waarsalna alrriyaha lawaqiha faanzalna mina alssama-i maan faasqaynakumoohu.۲۲
wama antum lahu bikhazineena

Wa-inna lanahnu nuhyee wanumeetu wanahnu alwarithoona.۲۳

Walaqad AAalimna almustaqdimeena minkum walaqad AAalimna almusta/khireena.۲۴

Wa-inna rabbaka huwa yahshuruhum innahu hakeemun AAaleemun.۲۵

Walaqad khalaqna al-insana min salsalin min hama-in masnoonin.۲۶

Waaljanna khalaqnahu min qablu min nari alssamoomi.۲۷

Wa-ith qala rabbuka lilmala-ikati innee khaliqun basharan min salsalin min hama-in.۲۸
masnoonin

Fa-itha sawwaytuhu wanafakhtu feehi min roohee faqaAAoo lahu sajideena.۲۹

Fasajada almala-ikatu kulluhum ajmaAAoona.۳۰

Illa ibleesa aba an yakoona maAAa alssajideena.۳۱

Qala ya ibleesu ma laka alla takoona maAAa alssajideena.۳۲

Qala lam akun li-asjuda libasharin khalaqtahu min salsalin min hama-in masnoonin.۳۳

Qala faokhruj minha fa-innaka rajeemun.۳۴

Wa-inna AAalayka allaAAnata ila yawmi alddeeni.۳۵

Qala rabbi faanthirnee ila yawmi yubAAathoona.۳۶

Qala fa-innaka mina almunthareena.۳۷

Ila yawmi alwaqti almaAAloomi.۳۸

Qala rabbi bima aghwaytanee laozayyinanna lahum fee al-ardi.۳۹

walaoghwiyannahum ajmaAAeena

Illa AAibadaka minhumu almukhlaseena.۴۰

Qala hatha siratun AAalayya mustaqeemun.۴۱

Inna AAibadee laysa laka AAalayhim sultanun illa mani ittabaAAaka mina.۴۲
alghaweena

Wa-inna jahannama lamawAAiduhum ajmaAAeena.۴۳

Laha sabAAatu abwabin likulli babin minhum juz-on maqsoomun.۴۴

Inna almuttaqeena fee jannatin waAAuyoonin.۴۵

Odkhulooha bisalamin amineena.۴۶

WanazaAAna ma fee sudoorihim min ghillin ikhwanan AAala sururin mutaqabileena.۴۷

La yamassuhum feeha nasabun wama hum minha bimukhrajeena.۴۸

Nabbi/ AAibadee annee ana alghafooru alrraheemu.۴۹

Waanna AAathabee huwa alAAathabu al-aleemu.۵۰

Wanabbi/hum AAan dayfi ibraheema.۵۱

Ith dakhaloo AAalayhi faqaloo salaman qala inna minkum wajiloona.۵۲

Qaloo la tawjal inna nubashshiruka bighulamin AAaleemin.۵۳

Qala abashshartumoonee AAala an massaniya alkibaru fabima tubashshirooni.۵۴

Qaloo bashsharnaka bialhaqqi fala takun mina alqaniteena.۵۵

Qala waman yaqnatu min rahmati rabbihi illa alddalloona.۵۶

Qala fama.۵۷

khatbukum ayyuha almursaloona

Qaloo inna orsilna ila qawmin mujrimeena.۵۸

Illa ala lootin inna lamunajjoohum ajmaAAeena.۵۹

Illa imraatahu qaddarna innaha lamina alghabireena.۶۰

Falamma jaa ala lootin almursaloona.۶۱

Qala innakum qawmun munkaroona.۶۲

Qaloo bal ji/naka bima kanoo feehi yamtaroona.۶۳

Waataynaka bialhaqqi wa-inna lasadiqoona.۶۴

Faasri bi-ahlika biqitAAin mina allayli waittabiAA adbarahum wala yaltafit minkum.۶۵
ahadun waimdoo haythu tu/maroona

Waqadayna ilayhi thalika al-amra anna dabira haola-i maqtooAAun musbiheena.۶۶

Wajaa ahlu almadeenati yastabshiroona.۶۷

Qala inna haola-i dayfee fala tafdahooni.۶۸

Waittaqoo Allaha wala tukhzooni.۶۹

Qaloo awa lam nanhaka AAani alAAalameena.۷۰

Qala haola-i banatee in kuntum faAAileena.۷۱

LaAAamruka innahum lafee sakratihim yaAAmahoona.۷۲

Faakhathat-humu alssayhatu mushriqeena.۷۳

FajaAAalna AAaliyaha safilaha waamtarna AAalayhim hijaratan min sijjeelin.۷۴

Inna fee thalika laayatin lilmutawassimeena.۷۵

Wa-innaha labisabeelin muqeemin.٧٦

Inna fee thalika laayatan lilmu/mineena.٧٧

Wa-in kana as-habu al-aykati lathalimeena.٧٨

Faintaqamna minhum wa-innahuma labi-imamin mubeenin.٧٩

Walaqad kaththaba as-habu alhijri almursaleena.٨٠

Waataynahum ayatina fakanoo AAanha muAArideena.٨١

Wakanoo yanhitoona mina aljibali buyootan amineena.٨٢

Faakhathat-humu alssayhatu musbiheena.٨٣

Fama aghna AAanhum ma kanoo yaksiboona.٨٤

Wama khalaqna alssamawati waal-arda wama baynahuma illa bialhaqqi wa-inna.٨٥
alssaAAata laatiyatun faisfahi alssafha aljameela

Inna rabbaka huwa alkhallaqu alAAaleemu.٨٦

Walaqad ataynaka sabAAan mina almathanee waalqur-ana alAAatheema.٨٧

La tamuddanna AAaynayka ila ma mattaAAna bihi azwajan minhum wala tahzan.٨٨
AAalayhim waikhfid janahaka lilmu/mineena

Waqul innee ana alnnatheeru almubeenu.٨٩

Kama anzalna AAala almuqtasimeena.٩٠

Allatheena jaAAaloo alqur-ana AAideena.٩١

Fawarabbika lanas-alannahum ajmaAAeena.٩٢

AAamma kanoo yaAAmaloona.٩٣

FaisdaAA bima tu/maru waaAArid AAani almushrikeena.٩٤

Inna kafaynaka almustahzi-eena.۹۵

Allatheena yajAAaloona maAAa Allahi ilahan akhara fasawfa yaAAlamoona.۹۶

Walaqad naAAlamu annaka yadeequ sadruka bima yaqooloona.۹۷

Fasabbih bihamdi rabbika wakun mina alssajideena.۹۸

WaoAAbud rabbaka hatta ya/tiyaka alyaqeenu.۹۹

ترجمه سوره

ترجمه فارسی استاد فولادوند

به نام خداوند رحمتگر مهربان

الف،

لام، راء. این است آیات کتاب [آسمانی و قرآن روشنگر. (۱)

چه بسا کسانی که کافر شدند آرزو کنند که کاش مسلمان بودند. (۲)

بگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزو[ها] سرگرمشان کند، پس به زودی خواهند دانست. (۳)

و هیچ شهری را هلاك نکردیم مگر اینکه برای آن اجلی معیّن بود. (۴)

هیچ امتی از اجل خویش نه پیش می افتد و نه پس می ماند. (۵)

و گفتند: «ای کسی که قرآن بر او نازل شده است، به یقین تو دیوانه ای. (۶)

اگر راست می گویی چرا فرشته ها را پیش ما نمی آوری؟» (۷)

فرشتگان را جز به حق فرو نمی فرستیم، و در آن هنگام، دیگر مهلت نیابند. (۸)

بی تردید، ما این قرآن را به تدریج نازل کرده ایم، و قطعاً نگهبان آن خواهیم بود. (۹)

و به یقین، پیش از تو [نیز] در گروههای پیشینیان [پیامبرانی فرستادیم. (۱۰)

و هیچ پیامبری برایشان نیامد جز آنکه او را به مسخره می گرفتند. (۱۱)

بدین گونه آن [استهزا] را در دل بزهکاران راه می دهیم، (۱۲)

[که به او ایمان نمی آورند، و راه [و رسم پیشینیان پیوسته چنین بوده است. (۱۳)

و اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم که همواره از آن بالا می رفتند، (۱۴)

قطعاً می گفتند: «در حقیقت، ما چشم بندی شده ایم، بلکه ما مردمی هستیم که افسون شده ایم.» (۱۵)

و به یقین، ما در آسمان بُرجهایی قرار دادیم و آن را برای تماشاگران آراستیم. (۱۶)

و آن را از هر شیطان رانده شده ای حفظ کردیم. (۱۷)

مگر آن کس که دزدیده گوش فرا دهد که شهابی روشن او را دنبال می کند. (۱۸)

و زمین را

گسترانیدیم و در آن کوههای استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده ای در آن رویانیدیم. (۱۹)

و برای شما و هر کس که شما روزی دهنده او نیستید، در آن وسایل زندگی قرار دادیم. (۲۰)

و هیچ چیز نیست مگر آنکه گنجینه های آن نزد ماست، و ما آن را جز به اندازه ای معین فرو نمی فرستیم. (۲۱)

و بادها را باردارکننده فرستادیم و از آسمان، آبی نازل کردیم، پس شما را بدان سیراب نمودیم، و شما خزانه دار آن نیستید. (۲۲)

و بی تردید، این ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم، و ما وارث [همه هستیم. (۲۳)

و به یقین، پیشینیان شما را شناخته ایم و آیندگان [شما را نیز] شناخته ایم. (۲۴)

و مسلماً پروردگار توست که آنان را محشور خواهد کرد، چرا که او حکیم داناست. (۲۵)

و در حقیقت، انسان را از گِلی خشک، از گِلی سیاه و بدبو، آفریدیم. (۲۶)

و پیش از آن، جن را از آتشی سوزان و بی دود خلق کردیم. (۲۷)

و [یاد کن هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان گفت: «من بشری را از گِلی خشک، از گِلی سیاه و بدبو، خواهم آفرید. (۲۸)

پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده درافتید. (۲۹)

پس فرشتگان همگی یکسره سجده کردند، (۳۰)

جز ابلیس که خودداری کرد از اینکه با سجده کنندگان باشد. (۳۱)

فرمود: «ای ابلیس، تو را چه شده است که با سجده کنندگان نیستی؟» (۳۲)

گفت: «من آن نیستم که برای بشری که او را از گِلی خشک، از گِلی سیاه و بدبو، آفریده ای، سجده کنم.» (۳۳)

فرمود: «از این [مقام

بیرون شو که تو رانده شده ای. (۳۴)

و تا روز جزا بر تو لعنت باشد. (۳۵)

گفت: «پروردگارا، پس مرا تا روزی که برانگیخته خواهند شد مهلت ده.» (۳۶)

فرمود: «تو از مهلت یافتگانی، (۳۷)

تا روز [و] وقت معلوم. (۳۸)

گفت: «پروردگارا، به سبب آنکه مرا گمراه ساختی، من [هم گناهانشان را] در زمین برایشان می آرایم و همه را گمراه خواهم ساخت، (۳۹)

مگر بندگان خالص تو از میان آنان را.» (۴۰)

فرمود: «این راهی است راست [که به سوی من [منتهی می شود]. (۴۱)

در حقیقت، تو را بر بندگان من تسلّطی نیست، مگر کسانی از گمراهان که تو را پیروی کنند، (۴۲)

و قطعاً وعده گاه همه آنان دوزخ است، (۴۳)

[دوزخی که برای آن هفت در است، و از هر دری بخشی معین از آنان [وارد می شوند]. (۴۴)

بی گمان، پرهیزگاران در باغها و چشمه سارانند. (۴۵)

[به آنان گویند:] «با سلامت و ایمنی در آنجا داخل شوید.» (۴۶)

و آنچه کینه [و شائبه های نفسانی در سینه های آنان است برکنیم؛ برادرانه بر تختهایی روبروی یکدیگر نشسته اند. (۴۷)

نه رنجی در آنجا به آنان می رسد و نه از آنجا بیرون رانده می شوند. (۴۸)

به بندگان من خبر ده که منم آمرزنده مهربان. (۴۹)

و اینکه عذاب من، عذابی است دردناک. (۵۰)

و از مهمانان ابراهیم به آنان خبر ده، (۵۱)

هنگامی که بر او وارد شدند و سلام گفتند. [ابراهیم گفت: «ما از شما بیمناکیم.» (۵۲)

گفتند: «مترس، که ما تو را به پسری دانا مژده می دهیم.» (۵۳)

گفت: «آیا با اینکه مرا پیری فرا رسیده است بشارتم می دهید؟ به چه بشارت می دهید؟»

(۵۴)

گفتند: «ما تو را به حق بشارت دادیم. پس، از نومیدان مباش.» (۵۵)

گفت: «چه کسی -جز گمراهان- از رحمت پروردگارش نومید می شود؟» (۵۶)

[سپس گفت: «ای فرشتگان، [دیگر] کارتان چیست؟» (۵۷)

گفتند: «ما به سوی گروه مجرمان فرستاده شده ایم، (۵۸)

مگر خانواده لوط، که ما قطعاً همه آنان را نجات می دهیم، (۵۹)

جز آنش را که مقدر کردیم او از بازماندگان [در عذاب باشد. (۶۰)

پس چون فرشتگان نزد خاندان لوط آمدند، (۶۱)

[لوط] گفت: «شما مردمی ناشناس هستید.» (۶۲)

گفتند: «[نه،] بلکه برای تو چیزی آورده ایم که در آن تردید می کردند، (۶۳)

و حق را برای تو آورده ایم و قطعاً ما راستگویانیم، (۶۴)

پس، پاسی از شب [گذشته خانواده ات را حرکت ده و [خودت به دنبال آنان برو، و هیچ یک از شما نباید به عقب بنگرد، و هر جا به شما دستور داده می شود بروید. (۶۵)

و او را از این امر آگاه کردیم که ریشه آن گروه صبحگاهان بریده خواهد شد. (۶۶)

و مردم شهر، شادی کنان روی آوردند. (۶۷)

[لوط] گفت: «اینان مهمانان منند، مرا رسوا مکنید، (۶۸)

و از خدا پروا کنید و مرا خوار نسازید.» (۶۹)

گفتند: «آیا تو را [از مهمان کردن مردم بیگانه منع نکردیم؟» (۷۰)

گفت: «اگر می خواهید [کاری مشروع انجام دهید، اینان دختران منند [با آنان ازدواج کنید].» (۷۱)

به جان تو سوگند، که آنان در مستی خود سرگردان بودند. (۷۲)

پس به هنگام طلوع آفتاب، فریاد [مرگبار] آنان را فرو گرفت. (۷۳)

و آن [شهر] را زیر و زبر کردیم و بر آنان سنگهایی از سنگ گِل

باراندیم. (۷۴)

به یقین، در این [کیفر] برای هوشیاران عبرتهاست. (۷۵)

و [آثار] آن [شهر هنوز] بر سر راهی [دایر] برجاست. (۷۶)

بی گمان، در این برای مؤمنان عبرتی است. (۷۷)

و راستی اهل «ایکه» ستمگر بودند. (۷۸)

پس، از آنان انتقام گرفتیم، و آن دو [شهر، اکنون بر سر راهی آشکاراست. (۷۹)

و اهل «حِجر» [نیز] پیامبران [ما] را تکذیب کردند. (۸۰)

و آیات خود را به آنان دادیم، و[لی از آنها اعراض کردند. (۸۱)

و [برای خود] از کوهها خانه هایی می تراشیدند که در امان بمانند. (۸۲)

پس صبحدم، فریاد [مرگبار]، آنان را فرو گرفت. (۸۳)

و آنچه به دست می آوردند، به کارشان نخورد. (۸۴)

و ما آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است جز به حق نیافریده ایم، و یقیناً قیامت فرا خواهد رسید. پس به خوبی صرف نظر کن، (۸۵)

زیرا پروردگار تو همان آفریننده داناست. (۸۶)

و به راستی، به تو سبع المثانی [=سوره فاتحه و قرآن بزرگ را عطا کردیم. (۸۷)

و به آنچه ما دسته هایی از آنان [=کافران را بدان برخوردار ساخته ایم چشم مدوز، و بر ایشان اندوه مخور، و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر. (۸۸)

و بگو: «من همان هشداردهنده آشکارم.» (۸۹)

همان گونه که [عذاب را] بر تقسیم کنندگان نازل کردیم: (۹۰)

همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند]. (۹۱)

پس سوگند به پروردگارت که از همه آنان خواهیم پرسید، (۹۲)

از آنچه انجام می دادند. (۹۳)

پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب، (۹۴)

که

ما [شر] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد. (۹۵)

همانان که با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی [حقیقت را] خواهند دانست. (۹۶)

و قطعاً می دانیم که سینه تو از آنچه می گویند تنگ می شود. (۹۷)

پس با ستایش پروردگارت تسبیح گوی و از سجده کنندگان باش. (۹۸)

و پروردگارت را پرستش کن تا اینکه مرگ تو فرا رسد. (۹۹)

ترجمه فارسی آیت الله مکارم شیرازی

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر.

«۱» الر، این آیات کتاب، و قرآن مبین است.

«۲» کافران [هنگامی که آثار شوم اعمال خود را ببینند،] چه بسا آرزو می کنند که ای کاش مسلمان بودند!

«۳» بگذار آنها بخورند، و بهره گیرند، و آرزوها آنان را غافل سازد؛ ولی بزودی خواهند فهمید!

«۴» ما اهل هیچ شهر و دیاری را هلاک نکردیم مگر اینکه اجل معیّن [و زمان تغییر ناپذیری] داشتند!

«۵» هیچ گروهی از اجل خود پیشی نمی گیرد؛ و از آن عقب نخواهد افتاد!

«۶» و گفتند: (ای کسی که (ذکر) [= قرآن] بر او نازل شده، مسلماً تو دیوانه ای!

«۷» اگر راست می گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی زوری؟!)

«۸» [امّا اینها باید بدانند] ما فرشتگان را، جز بحق، نازل نمی کنیم؛ و هرگاه نازل شوند، دیگر به اینها مهلت داده نمی شود [؛و در صورت انکار، به عذاب الهی نابود می گردند]!

«۹» ما قرآن را نازل کردیم؛ و ما بطور قطع نگهدار آنیم!

«۱۰» ما پیش از تو [نیز] پیامبرانی در میان امّتهای نخستین فرستادیم.

«۱۱» هیچ پیامبری به سراغ آنها نمی آمد مگر اینکه او را مسخره می کردند.

«۱۲» ما اینچنین [و از هر طریق ممکن] قرآن را به درون دلهای مجرمان راه می دهیم!

[اما با این حال،] آنها به آن ایمان نمی آورند؛ روش اقوام پیشین نیز چنین بود!

«۱۴» و اگر دری از آسمان به روی آنان بگشاییم، و آنها پیوسته در آن بالا روند...

«۱۵» باز می گویند: (ما را چشم بندی کرده اند؛ بلکه ما [سر تا پا] سحر شده ایم!)

«۱۶» ما در آسمان برجهایی قرار دادیم؛ و آن را برای بینندگان آراستیم.

«۱۷» و آن را از هر شیطان رانده شده ای حفظ کردیم؛

«۱۸» مگر آن کس که استراق سمع کند [و دزدانه گوش فرا دهد] که (شهاب مبین) او را تعقیب می کند [و می راند]

«۱۹» و زمین را گستردیم؛ و در آن کوه های ثابتی افکندیم؛ و از هر گیاه موزون، در آن رویاندیم؛

«۲۰» و برای شما انواع وسایل زندگی در آن قرار دادیم؛ همچنین برای کسانی که شما نمی توانید به آنها روزی دهید!

«۲۱» و خزائن همه چیز، تنها نزد ماست؛ ولی ما جز به اندازه معیّن آن را نازل نمی کنیم!

«۲۲» ما بادها را برای بارور ساختن [ابرها و گیاهان] فرستادیم؛ و از آسمان آبی نازل کردیم، و شما را با آن سیراب ساختیم؛ در حالی که شما توانایی حفظ و نگهداری آن را نداشتید!

«۲۳» ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم؛ و ماییم وارث [همه جهان]!

«۲۴» ما، هم پیشینیان شما را دانستیم؛ و هم متأخّران را!

«۲۵» پروردگار تو، قطعاً آنها را [در قیامت] جمع و محشور می کند؛ چرا که او حکیم و داناست!

«۲۶» ما انسان را از گِل خشکیده ای [همچون سفال] که از گِل بد بوی [تیره رنگی] گرفته شده بود آفریدیم!

«۲۷» و جن را پیش از آن، از آتش

گرم و سوزان خلق کردیم!

«۲۸» و [به خاطر بیاور] هنگامی که پروردگارت به فرشتگان گفت: (من بشری را از گل خشکیده ای که از گل بدبویی گرفته شده، می آفرینم.

«۲۹» هنگامی که کار آن را به پایان رساندم، و در او از روح خود [یک روح شایسته و بزرگ] دمیدم، همگی برای او سجده کنید!)

«۳۰» همه فرشتگان، بی استثنا، سجده کردند...

«۳۱» جز ابلیس، که ابا کرد از اینکه با سجده کنندگان باشد.

«۳۲» [خداوند] فرمود: (ای ابلیس! چرا با سجده کنندگان نیستی؟!)

«۳۳» گفت: (من هرگز برای بشری که او را از گل خشکیده ای که از گل بدبویی گرفته شده است آفریده ای، سجده نخواهم کرد!)

«۳۴» فرمود: (از صف آنها [= فرشتگان] بیرون رو، که رانده شده ای [از درگاه ما!].

«۳۵» و لعنت [و دوری از رحمت حق] تا روز قیامت بر تو خواهد بود!)

«۳۶» گفت: (پروردگارا! مرا تا روز رستاخیز مهلت ده [و زنده بگذار!])

«۳۷» فرمود: (تو از مهلت یافتگانی!

«۳۸» [امّا نه تا روز رستاخیز، بلکه] تا روز وقت معیّنی.)

«۳۹» گفت: (پروردگارا! چون مرا گمراه ساختی، من [نعمتهای مادّی را] در زمین در نظر آنها زینت می دهم، و همگی را گمراه خواهم ساخت،

«۴۰» مگر بندگان مخلصت را.)

«۴۱» فرمود: (این راه مستقیمی است که بر عهده من است [و سنّت همیشگیم]...

«۴۲» که بر بندگانم تسلّط نخواهی یافت؛ مگر گمراهانی که از تو پیروی می کنند؛

«۴۳» و دوزخ، میعادگاه همه آنهاست!

«۴۴» هفت در دارد؛ و برای هر دری، گروه معیّنی از آنها تقسیم شده اند!

«۴۵» به یقین، پرهیزگاران در باغها[ی سرسبز بهشت] و در کنار چشمه ها هستند.

«۴۶» [فرشتگان

به آنها می گویند:] داخل این باغها شوید با سلامت و امنیّت!

«۴۷» هر گونه غلِّ [= حسد و کینه و دشمنی] را از سینه آنها برمی کنیم [و روحشان را پاک می سازیم]؛ در حالی که همه برابرند، و بر تختها روبه روی یکدیگر قرار دارند.

«۴۸» هیچ خستگی و تعبی در آنجا به آنها نمی رسد، و هیچ گاه از آن اخراج نمی گردند!

«۴۹» بندگانم را آگاه کن که من بخشنده مهربانم!

«۵۰» و [اینکه] عذاب و کیفر من، همان عذاب دردناک است!

«۵۱» و به آنها از مهمانهای ابراهیم خبر ده!

«۵۲» هنگامی که بر او وارد شدند و سلام کردند؛ [ابراهیم] گفت: (ما از شما بیمناکیم!)

«۵۳» گفتند: (نترس، ما تو را به پسری دانا بشارت می دهیم!)

«۵۴» گفت: (آیا به من [چنین] بشارت می دهید با اینکه پیر شده ام؟! به چه چیز بشارت می دهید؟!)

«۵۵» گفتند: (تو را به حق بشارت دادیم؛ از مأیوسان مباش!)

«۵۶» گفت: (جز گمراهان، چه کسی از رحمت پروردگارش مأیوس می شود؟!)

«۵۷» [سپس] گفت: (مأموریت شما چیست ای فرستادگان خدا؟)

«۵۸» گفتند: (ما به سوی قومی گنهکار مأموریت یافته ایم [تا آنها را هلاک کنیم]!

«۵۹» مگر خاندان لوط، که همگی آنها را نجات خواهیم داد...

«۶۰» بجز همسرش، که مقدّر داشتیم از بازماندگان [در شهر، و هلاک شوندگان] باشد!)

«۶۱» هنگامی که فرستادگان [خدا] به سراغ خاندان لوط آمدند...

«۶۲» [لوط] گفت: (شما گروه ناشناسی هستید!)

«۶۳» گفتند: (ما همان چیزی را برای تو آورده ایم که آنها [= کافران] در آن تردید داشتند [آری،] ما مأمور عذابیم]!

«۶۴» ما واقعیّت مسلّمی را برای تو آورده ایم؛ و راست می گوییم!

«۶۵» پس، خانواده ات را

در اواخر شب با خود بردار، و از اینجا ببر؛ و خودت به دنبال آنها حرکت کن؛ و کسی از شما به پشت سر خویش ننگرد؛ مأمور هستید بروید!)

«۶۶» و ما به لوط این موضوع را وحی فرستادیم که صبحگاهان، همه آنها ریشه کن خواهند شد.

«۶۷» [از سوی دیگر،] اهل شهر [از ورود میهمانان با خبر شدند، و بطرف خانه لوط] آمدند در حالی که شادمان بودند.

«۶۸» [لوط] گفت: (اینها میهمانان منند؛ آبروی مرا نریزید!

«۶۹» و از خدا بترسید، و مرا شرمنده نسازید!)

«۷۰» گفتند: (مگر ما تو را از جهانیان نهی نکردیم [و نگفتیم کسی را به میهمانی نپذیر؟!)

«۷۱» گفت: (دختران من حاضرند، اگر می خواهید کار صحیحی انجام دهید [با آنها ازدواج کنید، و از گناه و آلودگی بپرهیزید!])

«۷۲» به جان تو سوگند، اینها در مستی خود سرگردانند [و عقل و شعور خود را از دست داده اند]!

«۷۳» سرانجام، هنگام طلوع آفتاب، صیحه [مرگبار - بصورت صاعقه یا زمین لرزه -] آنها را فراگرفت!

«۷۴» سپس [شهر و آبادی آنها را زیر و رو کردیم؛] بالای آن را پایین قرار دادیم؛ و بارانی از سنگ بر آنها فرو ریختیم!

«۷۵» در این [سرگذشت عبرت انگیز]، نشانه هایی است برای هوشیاران!

«۷۶» و ویرانه های سرزمین آنها، بر سر راه [کاروانها]، همواره ثابت و برقرار است؛

«۷۷» در این، نشانه ای است برای مؤمنان!

«۷۸» (اصحاب الأیکه) [= صاحبان سرزمینهای پردرخت = قوم شعیب] مسلماً قوم ستمگری بودند!

«۷۹» ما از آنها انتقام گرفتیم؛ و [شهرهای ویران شده] این دو [= قوم لوط و اصحاب الأیکه] بر سر راه [شما در سفرهای شام]، آشکار

است!

«۸۰» و (اصحاب حجر) [= قوم ثمود] پیامبران را تکذیب کردند!

«۸۱» ما آیات خود را به آنان دادیم؛ ولی آنها از آن روی گرداندند!

«۸۲» آنها خانه های امن در دل کوه ها می تراشیدند.

«۸۳» امّا سرانجام صیحه [مرگبار]، صبحگاهان آنان را فرا گرفت؛

«۸۴» و آنچه را به دست آورده بودند، آنها را از عذاب الهی نجات نداد!

«۸۵» ما آسمانها و زمین و آنچه را میان آن دو است، جز بحق نیافریدیم؛ و ساعت موعود [= قیامت] قطعاً فرا خواهد رسید [و جزای هر کس به او می رسد]! پس، از آنها به طرز شایسته ای صرف نظر کن [و آنها را بر نادانیهایشان ملامت ننما]!

«۸۶» به یقین، پروردگار تو، آفریننده آگاه است!

«۸۷» ما به تو سوره حمد و قرآن عظیم دادیم!

«۸۸» [بنابر این،] هرگز چشم خود را به نعمتهای [مادّی]، که به گروه هایی از آنها [= کفّار] دادیم، میفکن! و بخاطر آنچه آنها دارند، غمگین مباش! و بال [عطوفت] خود را برای مؤمنین فرود آر!

«۸۹» و بگو: (من انذارکننده آشکارم!)

«۹۰» [ما بر آنها عذابی می فرستیم] همان گونه که بر تجزیه گران [آیات الهی] فرستادیم!

«۹۱» همانها که قرآن را تقسیم کردند [؛آنچه را به سودشان بود پذیرفتند، و آنچه را بر خلاف هوسهایشان بود رها نمودند]!

«۹۲» به پروردگارت سوگند، [در قیامت] از همه آنها سؤال خواهیم کرد...

«۹۳» از آنچه عمل می کردند!

«۹۴» آنچه را مأموریت داری، آشکارا بیان کن! و از مشرکان روی گردان [و به آنها اعتنا نکن]!

«۹۵» ما شرّ استهزاکنندگان را از تو دفع خواهیم کرد؛

«۹۶» همانها که معبود دیگری با خدا قرار دادند؛ امّا

بزودی می فهمند!

«۹۷» ما می دانیم سینه ات از آنچه آنها می گویند تنگ می شود [و تو را سخت ناراحت می کنند].

«۹۸» [برای دفع ناراحتی آنان] پروردگارت را تسبیح و حمد گو! و از سجده کنندگان باش!

«۹۹» و پروردگارت را عبادت کن تا یقین [= مرگ] تو فرا رسد!

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین انصاریان

به نام خدا که رحمتش بی اندازه است و مهربانی اش همیشگی.

الر - این [آیات بلندمرتبه] آیات کتاب الهی و آیات قرآنِ روشنگر [با عظمت] است. (۱)

کافران [هنگام روبرو شدن با عذاب] چه بسا آرزو می کنند که کاش تسلیم [فرمان های خدا] بودند. (۲)

بگذارشان تا بخورند و [با لذایذ مادی و زودگذر] کامرانی کنند، و آرزوها، سرگرمشان نماید؛ سپس [حقّانیّت اسلام و فرجام شوم خود را] خواهند فهمید. (۳)

و هیچ شهری را [به خاطر فساد فراگیرش] نابود نکردیم مگر اینکه برای آن سرنوشتی معین [و روزگار ودوره ای تغییرناپذیر] بود. (۴)

هیچ ملتی از اجل معین خود نه پیش می افتد و نه پس می ماند. (۵)

و گفتند: ای کسی که قرآن بر او نازل شده! قطعاً تو دیوانه ای! (۶)

اگر [درباره پیامبری ات] راست می گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی آوری؟! (۷)

[اینان بدانند که] ما فرشتگان را جز به درستی و راستی نازل نمی کنیم، و در آن هنگام [که نازل شوند، این منکران لجوج از دچار شدن به عذاب] مهلت نمی یابند. (۸)

همانا ما قرآن را نازل کردیم، و یقیناً ما نگهبان آن [از تحریف و زوال] هستیم. (۹)

و بی تردید ما پیش از تو هم پیامبرانی را در امت های پیشین فرستادیم. (۱۰)

و هیچ پیامبری به سوی آنان نمی آمد مگر آنکه او را مسخره می کردند. (۱۱)

ما این

گونه [که قابل فهمیدن باشد] قرآن را وارد قلوب بدکاران می کنیم. (۱۲)

[با این همه] به آن ایمان نمی آورند، و البته روش پیشینیان هم [در مسخره کردن آیات خدا و استهزای پیامبران] به همین صورت بوده است. (۱۳)

و اگر [برای دریافت حقایق ومعارف] دری از آسمان به روی آنان بگشاییم، که همواره از آن بالا روند. (۱۴)

باز خواهند گفت: یقیناً ما چشم بندی شده ایم، بلکه گروهی جادو شده هستیم. (۱۵)

به راستی که ما در آسمان، برج هایی قرار دادیم و آن را برای بینندگان [به شکل صورت های فلکی] آراستیم. (۱۶)

و آن را از هر شیطان رانده شده ای حفظ کردیم. (۱۷)

مگر آنکه دزدانه [خبرهای عالم بالا را] بشنود، که شهابی روشن او را دنبال می کند. (۱۸)

و زمین را گستراندیم و در آن کوه های استوار افکندیم، واز هر گیاه موزون وسنجیده ای در آن رویاندیم. (۱۹)

و در آن برای شما و کسانی که روزی دهنده آنان نیستید، انواع وسایل و ابزار معیشت قرار دادیم. (۲۰)

و هیچ چیزی نیست مگر آنکه خزانه هایش نزد ماست، و آن را جز به اندازه معین نازل نمی کنیم. (۲۱)

و بادها را باردار کننده فرستادیم، و از آسمان آبی نازل کردیم و شما را با آن سیراب ساختیم و شما ذخیره کننده آن نیستید. (۲۲)

و یقیناً ماییم که حیات می دهیم، و می میرانیم و ما وارث [جهان و جهانیان] هستیم. (۲۳)

و بی تردید [حالات، اعمال و شمار] پیشینیانِ شما و آیندگانتان را می دانیم. (۲۴)

و مسلماً پروردگار توست که محشورشان می کند؛ زیرا او حکیم و داناست. (۲۵)

و ما انسان را از گِلی خشک که برگرفته از

لجنی متعفّن و تیره رنگ است، آفریدیم. (۲۶)

و جن را پیش از آن از آتشی سوزان و بیدود پدید آوردیم. (۲۷)

و [یاد کن] هنگامی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من بشری از گِل خشک که برگرفته از لجنی متعفّن و تیره رنگ است، می آفرینم. (۲۸)

پس چون او را درست و نیکو گردانم و از روح خود در او بدمم، برای او سجده کنان بیفتید. (۲۹)

پس همه فرشتگان بدون استثناء سجده کردند. (۳۰)

مگر ابلیس که از اینکه با سجده کنان باشد، امتناع کرد. (۳۱)

[خدا] گفت: ای ابلیس! تو را چه شده که با سجده کنان نیستی؟ (۳۲)

گفت: من آن نیستم که برای بشری که او را از گلی خشک و برگرفته از لجنی متعفّن و تیره رنگ آفریدی، سجده کنم!! (۳۳)

[خدا] گفت: از این [جایگاه والا که مقام مقربان است] بیرون رو که رانده شده ای، (۳۴)

و بی تردید تا روز قیامت لعنت بر تو خواهد بود. (۳۵)

گفت: پروردگارا! پس مرا تا روزی که [همگان] برانگیخته می شوند، مهلت ده. (۳۶)

[خدا] گفت: تو از مهلت یافتگانی، (۳۷)

تا روز [آن] وقت معین. (۳۸)

گفت: پروردگارا! به سبب اینکه مرا گمراه نمودی، من هم یقیناً [همه کارهای زشت را] در زمین برای آنان می آرایم [تا ارتکاب زشتی ها برای آنان آسان شود] و مسلماً همه را گمراه می کنم. (۳۹)

مگر [آن] بندگانت را که خالص شدگانِ [از هر نوع آلودگی ظاهری و باطنی]اند. (۴۰)

خدا فرمود: این [پیراسته شدن از هر ناخالصی] راهی است مستقیم [که تحقّقش در وجود بندگان مخلصم] برعهده من [است.] (۴۱)

قطعاً تو را بر بندگانم تسلّطی نیست،

مگر بر گمراهانی که از تو پیروی می کنند. (۴۲)

و مسلماً دوزخ، وعده گاه همگی آنان است. (۴۳)

برای آن هفت در است، برای هر دری گروهی از پیروان شیطان تقسیم شده اند. (۴۴)

به یقین، پرهیزکاران در بهشت ها و چشمه سارها هستند. (۴۵)

[به آنان گویند:] با سلامت و امنیت وارد آنجا شوید. (۴۶)

و آنچه از دشمنی و کینه در سینه هایشان بوده برکنده ایم که برادروار بر تخت هایی روبروی یکدیگرند. (۴۷)

در آنجا خستگی و رنجی به آنان نمی رسد و هیچ گاه از آنجا اخراج نمی شوند. (۴۸)

به بندگانم خبر ده که یقیناً من [نسبت به مؤمنان] بسیار آمرزنده و مهربانم. (۴۹)

و اینکه عذابم [برای مجرمان] همان عذاب دردناک است. (۵۰)

و نیز آنان را از مهمانان ابراهیم خبر ده. (۵۱)

هنگامی که بر او وارد شدند، پس سلام گفتند. [ابراهیم] گفت: ما از شما ترسانیم. (۵۲)

گفتند: نترس که ما تو را به پسری دانا مژده می دهیم. (۵۳)

گفت: آیا با آنکه پیری به من رسید، مژده ام می دهید؟ به چه مژده می دهید؟ (۵۴)

گفتند: تو را به بشارتی درست و به حق [که واقع شدنی است] مژده دادیم؛ بنابراین از ناامیدان مباش. (۵۵)

گفت: چه کسی جز گمراهان از رحمت پروردگارش ناامید می شود؟! (۵۶)

[سپس] گفت: ای فرستادگان! کار مهم شما چیست؟ (۵۷)

گفتند: ما به سوی قومی گنهکار فرستاده شده ایم [تا نابودشان کنیم.] (۵۸)

مگر خاندان لوط را که قطعاً همه آنان را نجات می دهیم، (۵۹)

مگر همسرش را که [به سبب روی گردانی اش از حق] مقدّر کرده ایم از بازماندگان [در شهر و نابودشوندگان] باشد. (۶۰)

پس هنگامی که فرستادگان خدا نزد خاندان

لوط آمدند، (۶۱)

لوط گفت: بی تردید شما گروهی ناشناخته اید. (۶۲)

گفتند: [نه، ما آشنا هستیم] با چیزی نزد تو آمده ایم که قومت همواره در آن تردید داشتند. (۶۳)

و ما واقعیتی قطعی و مسلّم را [که همان عذاب الهی است، جهت نابودی مردم] برای تو آورده ایم و یقیناً راستگوییم. (۶۴)

پس [چون] پاره ای از شب [گذشت] خاندانت را کوچ ده و خودت دنبال آنان برو و هیچ یک از شما [به شهر] بازنگردد، و آنجا که مأمور هستید، بروید. (۶۵)

ما [کیفیت] این حادثه [بزرگ] را به او وحی کردیم که هنگامی که مجرمان وارد صبح شوند، بنیادشان برکنده خواهد شد. (۶۶)

و اهل شهر [با آگاه شدن از مهمانان لوط] شادی کنان [به خانه لوط] آمدند. (۶۷)

لوط گفت: اینان مهمانان منند، آبروی مرا نبرید. (۶۸)

از خدا پروا کنید و مرا [نزد مهمانانم] خوار و بیمقدار نسازید. (۶۹)

گفتند: مگر ما تو را [از مهمان کردن] مردمان نهی نکردیم؟ (۷۰)

[لوط] گفت: اگر می خواهید [کار درست و معقولی] انجام دهید، اینان دختران منند [که برای ازدواج مناسبند.] (۷۱)

[ای پیامبر!] به جان تو سوگند، آنان در مستی خود فرو رفته و سرگردان بودند. (۷۲)

پس به هنگام طلوع آفتاب، صدایی [مرگبار و وحشتناک و غرّشی سهمگین] آنان را فرا گرفت. (۷۳)

در نتیجه آن شهر را زیر و رو کردیم و بر آنان سنگ هایی از جنس سنگِ گل باراندیم. (۷۴)

قطعاً در این [سرگذشت اَسفبار و حادثه عبرت آموز] نشانه هایی [از قدرت خدا و خواری و رسوایی مجرمان] برای هوشمندان [که جستجوگر علل حوادث اند] وجود دارد. (۷۵)

و آن [آثار و بقایای شهر ویران

شده قوم لوط] بر سر راهی است که پابرجاست. (۷۶)

مسلماً در این [شهر ویران شده] برای مؤمنان نشانه ای [پندآموز] است. (۷۷)

و بی تردید اهل ایکه [قوم شعیب] ستمکار بودند. (۷۸)

در نتیجه از آنان انتقام گرفتیم، و [آثار] دو شهر نابود شده [قوم لوط و شعیب] بر سر جاده ای آشکار قرار دارد. (۷۹)

و به راستی اهل [دیار] حجر [که سرزمینی میان مدینه و شام است] پیامبران را تکذیب کردند. (۸۰)

و ما آیات و نشانه های خود را به آنان نشان دادیم، ولی از آنان روی گردان شدند. (۸۱)

و همواره از کوه ها خانه ها می تراشیدند در حالی که [به خیال خود به سبب استحکام آن خانه ها] ایمن [از حوادث] بودند. (۸۲)

پس هنگامی که به صبح درآمدند، صدایی [مرگبار و وحشتناک و غرّشی سهمگین] آنان را فرا گرفت. (۸۳)

و آنچه [از بناهای محکم و استواری که] فراهم می آوردند، عذاب خدا را از آنان دفع نکرد. (۸۴)

و آسمان ها و زمین و آنچه را میان آن دوتاست، جز به حق نیافریدیم، و بی تردید قیامت آمدنی است؛ پس [در برابر ناهنجاری های مردم] گذشتی کریمانه داشته باش. (۸۵)

یقیناً پروردگارت همان آفریننده داناست. (۸۶)

و به راستی که هفت آیه از مثانی [یعنی سوره حمد] و قرآن بزرگ را به تو عطا کردیم. (۸۷)

بنابراین به امکانات مادی [و ثروت و اولادی] که برخی از گروه های آنان را از آن برخوردار کردیم، چشم مدوز، و بر آنان [به سبب اینکه پذیرای حق نیستند] اندوه مخور، وپر و بال [لطف و مهربانیِ] خود را برای مؤمنان فرو گیر. (۸۸)

و [به اخلال گران در امر دین] بگو: بی تردید

من بیم دهنده آشکارم. (۸۹)

[عذابی به سوی شما می فرستیم] همان گونه که بر تفرقه افکنان [در دین] فرستادیم. (۹۰)

همانان که قرآن را بخش بخش کردند [بخشی را پذیرفتند و از پذیرفتن بخشی دیگر روی گرداندند.] (۹۱)

به پروردگارت سوگند، قطعاً از همه آنان بازخواست می کنیم. (۹۲)

از اعمالی که همواره انجام می داده اند. (۹۳)

پس آنچه را به آن مأموری اظهار کن و از مشرکان روی بگردان. (۹۴)

که ما [شرّ] استهزاکنندگان را از تو بازداشته ایم. (۹۵)

همانان که با خدا معبود دیگری قرار می دهند، پس خواهند دانست [که مرتکب چه خطای بزرگی شده اند و مستحقّ چه عذابی هستند.] (۹۶)

ما می دانیم که تو از آنچه [مشرکان] می گویند، دلتنگ می شوی. (۹۷)

پس [برای دفع دلتنگی] پروردگارت را همراه با سپاس و ستایش تسبیح گوی و از سجده کنان باش. (۹۸)

و پروردگارت را تا هنگامی که تو را مرگ بیاید، بندگی کن. (۹۹)

ترجمه فارسی استاد الهی قمشه ای

بنام خداوند بخشنده مهربان

الر اسرار این حروف نزد خدا و رسول است اینست آیات کتاب خدا و قرآنی که راه حق و باطل را روشن و آشکار میگرداند (۱)

کافران چون چشم حقیقت بین بگشایند ای بسا آرزو کنند که کاش مسلم و خداپرست بودند (۲)

ای رسول ما این کافران لجوج را بخورد و خواب طبیعت و لذات حیوانی واگذار تا آمال و اوهام دنیوی آنان را غافل گرداند که عقاب نتیجه این کامرانی بیهوده را بزودی خواهند یافت (۳)

و ما هیچ ملک و ملتی را هلاک نکردیم جز بهنگامی معین (۴)

اجل هیچ قومی از آنچه در علم حق معین است یک لحظه مقدم و موخر نخواهد شد

(۵)

کافران گویند ای کسی که مدعی آنی که قرآن از جانب خدا بر من نازل شده تو به عقیده ما محققا دیوانه ای که چنین دعوی میکنی (۶)

اگر راست می گوئی و بر تو فرشتگان خدا نازل میشوند چرا فرشتگان بر ما نازل نمیشوند؟ (۷)

ای رسول ما پاسخ این سخن به آنها بگو ما فرشتگان را جز برای حق و حکمت و مصلحت نخواهیم فرستاد و آنگاه که بفرستیم دیگر کافران لحظه ای بر عذاب و هلاکتشان مهلتی نخواهند یافت (۸)

البته ما قرآن را بر تو نازل کردیم و ما هم او را محققا از آسیب حسودان و منکران محفوظ خواهیم داشت (۹)

و ما پیش از تو هم رسولانی بر امم سالفه فرستادیم (۱۰)

ولی هیچ رسولی بر این مردم ناشایسته نمیاید جز آنکه بجای اطاعت به انکار و استهزای او میپردازند (۱۱)

اینگونه ما قرآن را روشن در دل زشتکاران و کافران برای هدایتشان وارد سازیم (۱۲)

لیکن کافران عنود، به آن ایمان نمی آورند و نسبت برسولان و کتب آسمانی عادتامم سابقه هم مانند امت تو بر همین انکار و استهزاء گذشت (۱۳)

و اگر ما بر این کافران امت دری از آسمان بگشائیم تا دایم بر آسمانها عروج یا فرشتگان بر آنها نزول کنند (۱۴)

باز هم بر رد و انکار تو خواهند گفت چشمان ما را محمد (ص) فروبسته و در ماسحر و جادوئی بکار برده است (۱۵)

ما در آسمان کاخهای بلند برافراشتیم و بر چشم بینایان عالم آن کاخها را بزیب و زیور بیاراستیم (۱۶)

و آن را از دستبرد شیطان مردود محفوظ داشتیم

لیکن هر شیطانی برای سرقت سمع یعنی برای دزدیدن و دریافتن سخن فرشتگان عالم بالا باسمان نزدیک شد تیر شهاب شعله آسمانی حجج و ادله عقلی قرآن او را تعقیبکرد (۱۸)

و زمین را هم ما بگستردیم و در آن کوه های عظیم برنهادیم و از آن هر گیاه و هر نبات مناسب و موافق حکمت و عنایت بررویانیدیم (۱۹)

و در این زمین هم لوازم معاش و زندگانی شما نوع بشر را مهیا کردیم و هم برسایر حیوانات از طیور و دواب و سباع و غیره که شما به آنها روزی نمیدهید قوت و غذا فراهم ساختیم (۲۰)

و بدان که هیچ چیز در عالم نیست جز آنکه منبع و خزانه آن نزد ما خواهد بود ولی ما از آن بر عالم خلق الا بقدر معین که مصلحت است نمیفرستیم (۲۱)

و ما بادهای آبستن کن رحم طبیعت را فرستادیم و هم باران را از آسمان فرود آوردیم تا بدان آب شما و نباتات و حیوانات شما را سیراب گردانیدیم وگرنه شمانمی توانستید آبهائی برای وقت حاجت خود در هر جای زمین از کوه و دره و بیابان و صحرا منبع ساخته و جاری سازید (۲۲)

و مائیم که خلایق را زنده میکنیم و میمیرانیم و وارث همه خلق که فانی میشوندما هستیم (۲۳)

و البته علم ما بهمه گذشتگان و آیندگان شما احاطه کامل دارد (۲۴)

و البته خدای تو همه خلایق را در قیامت محشور خواهد کرد که کار او از روی علم و حکمت است خلق را بیهوده و عبث نیافریده بلکه برای بقا تا ابد و برای آنها ثواب

و جزاء ابدی مقرر است (۲۵)

و همانا ما انسانی را از گل و لای سالخورده تغییر یافته بیافریدیم (۲۶)

و طایفه دیوان را پیشتر از آتش گدازنده، خلق کردیم (۲۷)

و آنگاه که پروردگار بفرشتگان عالم اظهار فرمود که من بشری از ماده گل و لای کهنه متغیر خلق خواهم کرد (۲۸)

پس چون آن عنصر را معتدل بیارایم و در آن از روح خویش بدمم همه از جهت حرمت و عظمت آن روح الهی بر او سجده کنید (۲۹)

چون فرمان حق بسجده آدم دررسید همه فرشتگان و قوای فعاله عالم سجده کردند (۳۰)

مگر ابلیس که از سجده آدم امتناع ورزید (۳۱)

خدا بشیطان فرمود که ای شیطان برای چه تو با ساجدان عالم بسجده آدم سر فرود نیاوردی (۳۲)

شیطان پاسخ داد که من هرگز به بشری که از گل و لای کهنه خلقت کرده ای سجده نخواهم کرد (۳۳)

خدا هم باو قهر و عتاب فرمود که پس چون سجده نمیکنی از صف ساجدان و از بهشت مطیعان خارج شو که تو رانده درگاه ما شدی (۳۴)

و لعنت ما تا روز جزا بر تو محقق و حتمی گردید (۳۵)

شیطان چون مردود شد از خدا درخواست کرد که پروردگارا پس مرا تا روز قیامت که خلق مبعوث میشوند مهلت و طول عمر عطا فرما (۳۶)

خدا فرمود آری تو را مهلت خواهد بود (۳۷)

تا بوقت معین و روز معلوم شاید مراد تا قیامت یا نفحه صور اول یا ظهور دولتولی عصر یا ظهور حکومت عقل انسان بر نفس و هوای او باشد (۳۸)

آنگاه که شیطان مهلت یافت

بمعارضه با خدا برخاست و گفت خدایا چنانکه مرا گمراه کردی من نیز در زمین همه چیز را در نظر فرزندان آدم جلوه میدهم تا از یاد تو غافل شوند و همه آنها را گمراه خواهم کرد (۳۹)

بجز بندگان پاک و خالص تو را (۴۰)

خدا فرمود همین اخلاص و پاکی سریرت راه مستقیم به درگاه رضای منست (۴۱)

و هرگز تو را بر بندگان با خلوص من تسلط و غلبه نخواهد بود لیکن اقتدار و سلطه تو بر مردم نادان گمراهی است که پیرو تو شوند (۴۲)

و البته وعده گاه جمیع آن مردم گمراه نیز مانند تو آتش دوزخ خواهد بود (۴۳)

که آن دوزخ را هفت در است و هر دری برای ورود دسته ای از گمراهان معین گردیده است (۴۴)

و اهل تقوی را البته در بهشت باغها و نهرهای جاری خواهد بود (۴۵)

به آنها خطاب شود که شما با درود و سلام و با کمال ایمنی و احترام به بهشت ابد وارد شوید (۴۶)

و ما آئینه دلهای پاک آنها را از کدورت کینه و حسد و هر خلق ناپسند بکلی پاک و پاکیزه سازیم تا همه با هم برادر و دوستدار هم شوند و روبروی یکدیگر بر تخت عزت بنشینند (۴۷)

در حالتی که هیچ رنج و زحمت در آنجا به آنها نرسد و هرگز از آن بهشت ابد بیرونشان نکنند (۴۸)

ای رسول ما بندگان مرا آگاه ساز و مژده بده که من بسیار آمرزنده و مهربانم (۴۹)

و نیز آنها را بترسان که عذاب من بسیار سخت و دردناک است (۵۰)

و هم بندگانم را

از حکایت فرشتگان مهمانان ابراهیم آگاه ساز (۵۱)

و بگو که چون آن مهمانان بر ابراهیم وارد شدند و بر او سلام دادند ابراهیم مضطرب شده و گفت من از اینکه شما بدون اذن و بی موقع بر من درآمدید بیمناکم (۵۲)

فرشتگان گفتند هیچ مترس که ما آمده ایم تو را بفرزندی دانا از جانب خدا بشارت دهیم (۵۳)

ابراهیم گفت آیا مرا در این سن پیری مژده فرزند میدهید؟ نشانه این مژده چیست؟ (۵۴)

گفتند ما تو را بحق و حقیقت بشارت دادیم و تو هرگز از لطف خدا نومید مباش (۵۵)

ابراهیم گفت آری هرگز بجز مردم نادان مادی گمراه کسی از لطف خدا نومید نیست (۵۶)

آنگاه ابراهیم پرسش کرد که ای رسولان حق بازگوئید بر چه کار مبعوث شده اید (۵۷)

فرشتگان پاسخ دادند که ما را بر هلاک قومی زشتکار فرستاده اند (۵۸)

که آن قوم مجرم لوطند که بجرم عمل بد هلاک شوند مگر اهلبیت لوط و خانواده نبوتکه آنها را همه از بلا نجات خواهیم داد (۵۹)

جز زن لوط که آنهم چون با بدان همدست است چنین مقرر داشتیم که با زشتکاران هلاک شود (۶۰)

آنگاه که فرشتگان فرستاده حق بر لوط و خانواده او وارد شدند (۶۱)

لوط با فرشتگان چون بی سابقه در خانه او آمدند گفت شما اشخاص ناآشنائید و من هیچ شما را نمی شناسم (۶۲)

فرشتگان پاسخ دادند که ما بر انجام وعده عذاب که قومت در آن بشک و انکار بودند فرستاده شدیم (۶۳)

و بحق و راستی بسوی تو آمده ایم و از آنچه گوئیم صدق محض است (۶۴)

پس تو ای لوط با خانواده ات شبانه از این دیار بیرون شو و همه اهلبیت پیشاپیش و خود از پی آنان بروید و هیچیک بازپس ننگرید بلکه بدان سو که مامورید بسرعت روان شوید (۶۵)

و آنگاه بر قوم لوط حکم هلاک دادیم و بر این فرمان را که قومت تا آخرین افراد، صبحگاه هلاک میشوند وحی کردیم (۶۶)

و در آن شب که فرشتگان بشکل جوانهای زیبا بخانه لوط درآمدند قوم لوط آگاه شده خوشحال بخیال کامرانی بخانه او شدند (۶۷)

لوب بقوم خود گفت این جوانان در منزل من مهمانند مرا به آزردن ایشان شرمسار مکنید (۶۸)

از خدا بترسید و در کار مهمان غریب مرا خجل مگردانید (۶۹)

قوم گفتند آیا ما تو را از حمایت عالمیان منع نکردیم؟ و نگفتیم که غریبان را از ما پنهان مکن و در خانه خود پناه مده؟ چرا کردی؟ (۷۰)

لوب بقوم خود گفت من این دخترانم را بنکاح شما میدهم تا اگر خیال عملی دارید انجام دهید و با مهمانانم قصد بد مکنید (۷۱)

ای محمد بجان تو قسم که این مردم دنیا همیشه مست شهوات نفسانی و بحیرت و غفلت و گمراهی خواهند بود (۷۲)

باری قوم لوط هنگام طلوع آفتاب بصیحه آسمانی همه هلاک شدند (۷۳)

و شهر و دیار آنها را زیر و زبر ساخته و آن قوم سنگباران عذاب کردیم (۷۴)

و در این عذاب هوشمندان را عبرت و بصیرت بسیار است (۷۵)

و این ویرانه شهر سدوم و دیار قوم لوط است که اکنون راهی و حجتی برقرار و طریقی برای عبرت صاحبان افکار است (۷۶)

همانا در

این عقوبت بدکاران عالم اهل ایمان را آیت و عبرت است (۷۷)

و اهل شهر ایکه قوم شعیب هم بسیار مردم ستمکاری بودند (۷۸)

آنها را نیز بکیفر رسانیدیم و این هر دو شهر یعنی شهر ایکه و سدوم یا مدین که دیار قوم لوط و شعیب بود برای اهل اعتبار راهی روشن و آشکار است (۷۹)

و اصحاب حجر هم رسولان را بکلی تکذیب کردند (۸۰)

و از آیاتی که ما بر آنان فرستادیم روگردانیدند (۸۱)

و در کوه ها منزل میساختند تا از خطر ایمن باشند (۸۲)

صبحگاهی صیحه عذاب قهر ما آنها را نابود کرد (۸۳)

و بفراز کوه با همه ذخائر و ثروت از هلاک ایمن نگردیدند (۸۴)

و ما آسمانها و زمین و هر چه در بین آنهاست بجز برای مقصودی صحیح و حکمتی بزرگخلق نکرده ایم و البته ساعت قیامت که غرض و مقصود اصلی خلقت شماست خواهد آمداکنون تو ای رسول ما از این منکران نیکو درگذر یعنی با خلق خوش آنها را بحق دعوت کن و اگر نپذیرند دلتنگ مباش (۸۵)

محققا پروردگار تو آفریننده دانائیست بی مقصود خلق را نیافریده البته هر کسی به نتیجه عملا خواهد رسید (۸۶)

ای محمد همانا هفت آیت با ثنا و دعا که قسمت بین خدا و عبد شده و در هر نماز دوبار خوانده میشود یعنی سوره حمد و این قرآن با عظمت را بر تو فرستادیم (۸۷)

تو از این ناقبال متاع دنیوی که به طایفه ای از مردم کافر برای امتحان دادیم البته چشم بپوش و بر اینان اندوه مخور و اهل ایمان را زیر پر و

بال علم و حکمت و لطف و رحمت خود گیر و با کمال حسن خلق بپروران (۸۸)

و بگو من رسولم که برای اندرز و ترسانیدن خلق از عذاب قهر خدا با دلیلی روشن آمده ام (۸۹)

آنگونه عذابی که بر کسانی که آیات خدا را قسمت کردند یعنی یهود و نصاری که به میل خود تجزیه کردند نازل نمودیم (۹۰)

آنانکه قرآن را بمیل خود و غرض فاسد خویش جزر جزر و پاره پاره کردند بعضی راقبول و بعضی را رد کردند (۹۱)

قسم بخدای تو که از همه آنها سخت مواخذه خواهیم کرد (۹۲)

روزی از آنچه میکنند بازخواست میشوند (۹۳)

پس تو به صدای بلند آنچه ماموری بخلق برسان و از مشرکان روی بگردان (۹۴)

همانا که خدای مقتدر و توانائیم تو را از شر تمسخر و استهزاء کنندگان مشرک که چند نفر از اشراف قریش بودند محفوظ میداریم مفسرین گفتند مراد ولید مغیره و عاص وائل و اسود مطلب و اسود عبد یغوث و حارث غیث است که به دعای پیغمبر هر پنج بمردند (۹۵)

آنانکه با خدای یکتا خدائی دیگر گرفتند بزودی خواهند دانست که در چه جهل و اشتباهی بوده اند و با چه شقاوت و عذابی محشور میشوند (۹۶)

ما میدانیم که تو از آنچه امت در طعنه و تکذیب تو میگویند سخت دلتنگ میشوی (۹۷)

غم مخور و بذکر اوصاف کمال پروردگارت تسبیح گو و از نمازگزاران باش تا به یاد خدا شاد خاطر شوی (۹۸)

و دایم به پرستش خدای خود مشغول باش تا ساعت مرگ و هنگام لقای ما به یقین بر تو فرا رسد

ترجمه فارسی حجت الاسلام والمسلمین قرائتی

به نام خداوند بخشنده ی مهربان.

الف لام راء، آن است آیات کتاب (آسمانی) و قرآن روشن و روشنگر. (۱)

چه بسا کسانی که کفر ورزیدند آرزو دارند که ای کاش مسلمان بودند. (۲)

آنان را (به حال خود) رها کن تا بخورنـد و بهره مند شوند و آرزوها سـرگرمشان کند، پس به زودی (نتیجه این بی تفاوتی ها را) خواهند فهمید. (۳)

و ما اهل هیچ قریه ای را هلاک نکردیم مگر آنکه برای آن (کارنامه و) کتابی معلوم بود. (۴)

هیچ امتی از اجل خود نه پیش می افتد و نه پس می ماند. (۵)

و کفار گفتند: ای کسی که (ادعا داری) ذکر (الهی) بر اونازل شده به یقین تو دیوانه ای. (۶)

اگر از راست گویانی چرا فرشتگان را پیش ما نمی آوری.؟ (۷)

(غافل از آنکه) ما فرشـتگان را جز بر اساس حق نمی فرستیم و در آن صورت دیگر کفار مهلت داده نمی شونـد. (و قهر فوری الهی آنان را خواهد گرفت). (۸)

همانا ما خود قرآن را نازل کردیم و قطعا ما خود آن را نگاه داریم. (۹)

و همانا ما پیش از تو، در میان اقوام و گروه های پیشین (نیز پیامبرانی) فرستادیم. (۱۰)

و هیچ پیامبری برایشان نمی آمد، مگر آنکه به استهزای او می پرداختند. (۱۱)

اینگونه ما (برای اتمام حجت) قرآن را در دل های مجرمان راه می دهیم. (۱۲)

(امّا) آنان به آن ایمان نمی آورند و سنت و راه کفار پیشین نیز اینگونه بوده است. (۱۳)

و اگر از آسمان دری بر روی آنان بگشاییم تا همواره در آن بالا روند. (۱۴)

قطعا می گفتند در حقیقت ما چشم بندی شده ایم بلکه ما قومی جادو شده ایم. (۱۵)

و

همانا ما در آسمان برج هایی قرار دادیم و آن را برای بینندگان زینت دادیم. (۱۶)

و آنها را از (دسترس) هر شیطان رانده شده ای، حفظ کردیم. (۱۷)

مگر آنکه دزدانه گوش فرا داد که شهابی روشن او را دنبال نمود. (۱۸)

و زمین را گستراندیم و در آن کوه های استوار افکندیم و در آن از هر چیز سنجیده و به اندازه، رویاندیم. (۱۹)

و در آن زمین، برای شما و آنکه شما روزی دهنده او نیستید، وسیله ی زندگی قرار دادیم. (۲۰)

و هیچ چیز نیست مگر آنکه منابع و گنجینه های آن نزد ماست و ما جز به مقدار معین فرو نمی فرستیم. (۲۱)

و بادها را برای بارور ساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم و از آسمان آبی نازل کردیم، پس شما را بدان سیراب نمودیم در حالی که شما نه خزینه دار بارانید و نه می توانید آن را برای خود (در ابرها یا در زمین) ذخیره کنید. (۲۲)

و البته این مائیم که زنده می کنیم و می میرانیم و مائیم که (بعد از مرگ همه، باقی مانده و) وارث می شویم. (۲۳)

و بدون شک ما به پیشینیان از شما علم داریم و به آیندگان نیز آگاهیم. (۲۴)

و همانا پروردگار تو است که همه آنان را محشور خواهد کرد، زیرا که او حکیم و علیم است. (۲۵)

و همانا ما انسان را از گلی خشک، از گلی سیاه متغیر و بو گرفته، آفریدیم. (۲۶)

و قبل از انسان، جن را از آتشی سوزان و نافذ آفریدیم. (۲۷)

و (یاد کن) آنگاه که پروردگارت به فرشتگان گفت: همانا من بشری را از گلی خشک سیاه و بدبو شده

خلق می کنم. (۲۸)

پس هرگاه معتدل و استوارش ساختم و از روح خود در او دمیدم پس سجده کنان پیش او بافتید. (۲۹)

پس فرشتگان همگی با هم و یک سره سجده کردند. (۳۰)

مگر ابلیس که از اینکه با سجده کنان باشد خودداری کرد. (۳۱)

(خداوند) فرمود: ای ابلیس! چه شد ترا که همراه (فرشتگان) سجده کنان نیستی.؟ (۳۲)

(ابلیس) گفت: من اینگونه نیستم که برای بشری که او را از گلی خشک، از گلی سیاه و بدبو آفریده ای، سجده کنم. (۳۳)

(خداوند) فرمود: پس از صف فرشتگان (و این مقام) خارج شو که همانا تو رانده و مطرودی. (۳۴)

و البته تا روز جزا بر تو لعنت خواهد بود. (۳۵)

(ابلیس) گفت: پروردگارا! پس مرا تا روزی که مردم برانگیخته شوند، مهلت بده (و زنده بدار). (۳۶)

(خداوند) فرمود: پس همانا تو از مهلت یافتگانی. (۳۷)

(امّا نه تا روز قیامت، بلکه) تا روزی که وقت آن معلوم است. (۳۸)

(ابلیس) گفت: پروردگارا! به سبب آنکه مرا گمراه ساختی، من هم در زمین (بدی ها را) برایشان می آرایم و همه را فریب خواهم داد. (۳۹)

مگر بندگان اخلاص مند (و برگزیده تو را) از میان آنان. (۴۰)

(خداوند) فرمود: این (اخلاص و نجات مخلصین) راه مستقیمی است که خود برعهده دارم. (۴۱)

همانا برای تو بر بندگان (برگزیده) من تسلطّی نیست، مگر از گمراهانی که تو را پیروی کنند. (۴۲)

و البته دوزخ وعده گاه همگی آنهاست. (۴۳)

برای آن هفت در است، برای هر در بخشی از آن گمراهان تقسیم شده اند. (۴۴)

همانا پرهیزکاران در باغها و (کنار) چشمه سارانند. (۴۵)

(به آنان خطاب می شود:) با سلامت و

امنیت به باغها وارد شوید. (۴۶)

و ما هرگونه کینه ای در سینه های آنان را برکنده ایم، (در نتیجه آنان) برادرانه بر تخت ها روبروی یکدیگرند. (۴۷)

در آنجا هیچگونه رنجی به آنان نمی رسد از آنجا بیرون شدنی نیستند. (۴۸)

(ای پیامبر) به بندگانم خبر ده که همانا من خودم بسیار بخشنده و مهربانم. (۴۹)

و البته عذاب من نیز همان عذاب دردناک است. (۵۰)

و آنان را از (داستان) مهمانان ابراهیم خبر ده. (۵۱)

آنگاه که بر او وارد شده و سلام کردند، ابراهیم گفت: همانا ما از شما بیمناکیم. (۵۲)

گفتند: مترس که ما تو را به نوجوانی دانا مژده می دهیم. (۵۳)

ابراهیم گفت: آیا با اینکه پیری به من رسیده، مرا چنین بشارتی می دهید؟ پس به چه چیز (عجیبی) بشارت می دهید. (۵۴)

(مهمانان) گفتند: ما تو را به حقیقت بشارت دادیم، پس از ناامیدان مباش. (۵۵)

(ابراهیم) گفت: جز گمراهان چه کسی از رحمت پروردگارش مأ یوس می شود. (۵۶)

سپس (ابراهیم) گفت: ای فرستادگان (الهی) کار شما چیست.؟ (۵۷)

گفتند: ما به سوی قومی تبه کار فرستاده شده ایم (تا آنان را هلاک کنیم). (۵۸)

مگر خاندان لوط که ما قطعا همه آنان را از هلاکت نجات می دهیم. (۵۹)

مگر همسرش که مقدر کرده ایم او از بازماندگان (در کیفر) باشد. (۶۰)

پس چون فرستادگان (الهی) به سراغ خاندان لوط آمدند. (۶۱)

(لوط) گفت: شما گروهی ناشناس هستید. (۶۲)

(فرشتگان) گفتند: در واقع ما آنچه را (از نزول عذاب که) درباره اش تردید داشتند، برای تو آورده ایم. (۶۳)

و ما به حق نزد تو آمده ایم و قطعا ما راستگویانیم. (۶۴)

پس خاندانت را پاسی از شب (گذشته) حرکت

بـده و خودت از پشت سـرشان برو و هیـچ یکـ از شـما (به پشت سـر خویش) توجّه نکنـد و به آنجا که مأ مور شده اید بروید. (۶۵)

و به لوط این امر حتمی را رساندیم که ریشه و بن این گروه تبه کار، صبحگاهان قطع شده است. (۶۶)

و اهل شهر شادی کنان (برای تعرض به مهمانان به سراغ خانه لوط) آمدند. (۶۷)

لوط گفت: همانا این گروه مهمان من هستند پس مرا (در برابر آنان) رسوا نکنید. (۶۸)

و از خدا پروا کنید و مرا خوار و شرمنده نسازید. (۶۹)

(تبه کاران شهر) گفتند: آیا ما تو را از (مهمان کردن) مردم منع نکردیم. (۷۰)

(لوط) گفت: اگر شما قصد کاری دارید اینها دختران من هستند. (با آنان ازدواج کنید و از آلودگی به لواط بپرهیزید). (۷۱)

(ای پیامبر) به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند. (۷۲)

پس به هنگام طلوع آفتاب صیحه ای مرگبار آنان را فراگرفت. (۷۳)

پس آن شهر را زیرورو کردیم و بر آنان سنگـ هائی از گل سخت باراندیم. (۷۴)

همانا در این سرگذشت، برای اشارت فهمان و تیزبینان نشانه هایی روشن است. (۷۵)

و (ویرانه های) آن سرزمین (هنوز) در کنار راه (کاروان ها) پا برجاست. (۷۶)

همانا در این ماجرا برای مؤمنان نشانه ای روشن است. (۷۷)

و به راستی اهالی سرزمین ایکه (نیز) ستمگر بودند. (۷۸)

پس از آنان انتقام گرفتیم و همانا (شهرهای ویران شده) این دو منطقه در برابر چشمان شما آشکار است. (۷۹)

و همانا (قوم ثمود) اهالی حجر نیز پیامبران را تکذیب کردند، (۸۰)

و ما آیات خود را به آنان ارائه دادیم، ولی آنها

از آیات ما روی گردان شوند. (۸۱)

و آنان خانه های امن در دل کوه ها می تراشیدند. (۸۲)

(امّا سرانجام) صیحه (مرگبار) صبحگاهان آنان را فراگرفت. (۸۳)

و آنچه را بدست آورده بودند بکارشان نیامد. (۸۴)

و ما آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست جز به حق نیافریدیم و قطعا ساعت قیامت آمدنی است، پس به نیکویی (از لغزش ها) صرف نظر کن. (۸۵)

همانا پروردگار تو، اوست آفریننده دانا. (۸۶)

و همانا ما به تو سبع المثانی (سوره حمد) و قرآن بزرگ دادیم. (۸۷)

ای پیامبر به آنچه که ما با آن گروه های از کفار را کامیاب کرده ایم، چشم مدوز و بر آنان اندوه مخور و بال محبت خویش را برای مؤمنان فروگستر. (۸۸)

و بگو همانا من همان هشدار دهنده روشنگرم. (۸۹)

(ما بر آنها عذابی می فرستیم) همانگونه که بر تجزیه کنندگان آیات الهی فرستادیم. (۹۰)

آنان که قرآن را قطعه قطعه کردند. (آنچه به سودشان بود گرفتند و آنچه نبود رها کردند). (۹۱)

پس به پروردگارت سوگند ما از همه آنان (در قیامت) حتما بازخواست خواهیم کرد. (۹۲)

از آنچه انجام می داده اند. (۹۳)

پس آنچه را بدان مأ مور شده ای آشکار کن و از مشرکان اعراض نما (و به آنان اعتنا نکن). (۹۴)

همانا ما تو را از (شرّ) استهزاکنندگان کفایت کردیم. (۹۵)

همانان که معبود دیگری را در کنار خداوند قرار می دهند. پس به زودی حقیقت را خواهند فهمید. (۹۶)

(ای پیامبر) البته ما می دانیم که سینه ات بواسطه آنچه می گویند، تنگ می شود. (۹۷)

پس (برای تقویت خود) پروردگارت را با سپاس و ستایش به پاکی یاد کن و از سجده کننده گان باش.

و پروردگارت را پرستش کن تا آنکه (مرگ) یقینی تو را فرارسد. (۹۹)

ترجمه فارسی استاد مجتبوی

به نام خدای بخشاینده مهربان

الف، لام، را. این است آیه های کتاب و قرآن روشن و روشنکننده. (۱)

چه بسا کسانی که کافر شدند آرزو کنند که کاش مسلمان بودند. (۲)

واگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزو سرگرمشان کند، زودا که بدانند. (۳)

و [مردم] هیچ شهری را هلاک نکردیم مگر آنکه آن را نوشته ای - حکمی و سرنوشتی و زمانی - معلوم بود. (۴)

هیچ امتی از سرآمد خود نه پیشی گیرد و نه واپس افتد. (۵)

و گفتند: ای آن کسی که قرآن بر او فرو آمده، همانا تو دیوانه ای، (۶)

اگر راست می گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی آری؟ (۷)

ما فرشتگان را جز بحق فرو نفرستیم، و آنگاه دیگر [این کافران] مهلت نیابند. (۸)

همانا ما این ذکر - یاد و پند قرآن - را فرو فرستادیم، و هرآینه ما نگاه دار آنیم. (۹)

و هرآینه پیش از تو [فرستادگان خود را] در میان گروه های پیشین فرستادیم. (۱۰)

و هیچ فرستاده ای نمی آمدشان مگر آنکه او را استهزا، می کردند. (۱۱)

اینچنین آن (ذکر قرآن) را در دلهای بدکاران راه می دهیم، (۱۲)

[و حال آنکه] به آن ایمان نمی آورند، و آیین و روش پیشینیان [بر این] رفته است [که پیامبران را تکذیب و نعمت خداوند را ناسپاسی کنند]. (۱۳)

و اگر دری از آسمان بر آنان بگشاییم تا پیوسته در آن بالا روند [و قدرت و معجزات ما را بنگرند]، (۱۴)

هرآینه گویند: چشمان ما را پوششی برنهاده اند - ما را چشمبندی کرده اند -، بلکه ما گروهی جادو

زده ایم. (۱۵)

و هرآینه در آسمان برجهایی پدید کردیم و آن را از بهر بینندگان بیاراستیم، (۱۶)

و آن را از [ورود] هر شیطان رانده شده ای نگاه داشتیم، (۱۷)

مگر آن که دزدانه سخنی بشنود، که شهابی روشن و آشکار دنبالش کند. (۱۸)

و زمین را گستردیم و در آن کوه های استوار افکندیم و در آن از هر چیز سنجیده و به اندازه رویاندیم. (۱۹)

و در آن برای شما و آنها که شما روزی دهنده آنها نیستید - پرندگان و حیوانات وحشی - اسباب زندگی و روزی قرار دادیم. (۲۰)

و هیچ چیزی نیست مگر آنکه گنجینه های آن نزد ماست، و آن را جز به اندازه معلوم فرو نمی فرستیم. (۲۱)

و ما بادها را باردارکننده [درختان] فرستادیم، و از آسمان آبی فرو فرستاده شما را از آن سیراب ساختیم و شما ذخیره کننده و نگاه دار آن نیستید. (۲۲)

و هرآینه ما زنده می کنیم و می میرانیم و ما میراث برانیم - پس از شما همه چیز در اختیار ماست -. (۲۳)

و هرآینه ما پیشینیان شما را می دانیم و پسینیان را هم می دانیم. (۲۴)

و همانا پروردگار تو [هنگام رستاخیز] آنان را برانگیزد و فراهم آرد، که او استوار کار و داناست. (۲۵)

و هرآینه آدمی را از گلی خشک برآمده از لجنی بویناک آفریدیم. (۲۶)

و پریان را پیش از آن از آتش سوزان بی دود و نفوذکننده آفریدیم. (۲۷)

و [یاد کن] آنگاه که پروردگار تو فرشتگان را گفت که همانا من آفریننده ام آدمیی را از گلی خشک بر آمده از لجنی بویناک، (۲۸)

پس چون اندام او را درست و آراسته کردم و

از روح خویش در او دمیدم او را سجده کنان در افتید. (۲۹)

پس فرشتگان همگی سجده کردند، (۳۰)

مگر ابلیس که سر باززد از اینکه با سجده کنان باشد. (۳۱)

[خدای] گفت: ای ابلیس، تو را چیست که با سجده کنان نباشی؟ (۳۲)

گفت: من نه آنم که برای بشری که او را از گلی خشک برآمده از لجنی بویناک آفریده ای سجده کنم. (۳۳)

گفت: پس از آنجا بیرون رو که تو رانده ای، (۳۴)

و همانا تا روز پاداش و کیفر بر تو لعنت است. (۳۵)

گفت: خداوندا، پس مرا تا روزی که برانگیخته می شوند مهلت ده. (۳۶)

گفت: تو از مهلت یافتگانی، (۳۷)

تا روز آن هنگام دانسته. (۳۸)

گفت: خداوندا، به سبب آنکه مرا به راه هلاکت افکندی هرآینه در زمین [باطل را] در نظرشان می آرایم - آنان را خواهم فریفت - و همگیشان را به راه هلاکت می برم (۳۹)

مگر آن بندگانت، از میان آنان، که پاک و ویژه و برگزیده تو باشند. (۴۰)

[خدای] گفت: این راهی است راست که [نگاه داشت آن] بر من است. (۴۱)

همانا تو را بر بندگان [ویژه] من دستیابی و چیرگی نیست، مگر روندگان راه هلاکت که تو را پیروی کنند. (۴۲)

و همانا دوزخ وعده گاه همه آنهاست، (۴۳)

آن را هفت در است که هر دری را بخشی جداگانه از آنان (گمراهان) است. (۴۴)

همانا پرهیزگاران در بوستانها و چشمه سارهایند. (۴۵)

[گویندشان:] به سلامت و ایمنی در آنها درآیید. (۴۶)

و هر بدخواهی و کینه ای که در سینه هاشان بود برکندیم، برادرانی بر تختهایی رویاروی همانند. (۴۷)

در آنجا رنجی بدیشان نرسد و از آنجا بیرونشان

نکنند. (۴۸)

بندگانم را خبر ده که من آمرزگار و مهربانم، (۴۹)

و اینکه عذاب من عذاب دردناک است. (۵۰)

و آنان را از مهمانان ابراهیم خبر ده. (۵۱)

آنگاه که بر او در آمدند و سلام گفتند. [ابراهیم] گفت: ما از شما هراسانیم. (۵۲)

گفتند: مترس، ما تو را به پسری دانا مژده می دهیم. (۵۳)

گفت: آیا مرا با آنکه پیری به من رسیده مژده می دهید؟ به چه چیز مژده می دهید؟ (۵۴)

گفتند: تو را درست مژده دادیم، پس از نومیدان مباش. (۵۵)

گفت: جز گمراهان چه کسی از رحمت پروردگار خویش نومید می شود؟ (۵۶)

گفت: ای فرستادگان، کار شما چیست؟ (۵۷)

گفتند: ما به سوی گروهی بزه کار فرستاده شده ایم. (۵۸)

مگر خاندان لوط، که همگیشان را رهاننده ایم، (۵۹)

جز زن او، که مقدر کرده ایم که از ماندگان باشد [و هلاک شود]. (۶۰)

پس چون فرستادگان به نزد خاندان لوط آمدند، (۶۱)

[لوط] گفت: شما گروهی ناشناخته و بیگانه اید. (۶۲)

گفتند: بلکه تو را چیزی آورده ایم که درباره آن شک می کردند - یعنی عذاب -. (۶۳)

و تو را [خبر] راست و درست آورده ایم و ما راستگویانیم. (۶۴)

پس به پاسی از شب خاندان خویش را بیرون بر و خود از پی آنها روانه شو، و هیچ یک از شما به واپس ننگرد، و به آنجا که فرمانتان دهند بروید. (۶۵)

و آن کار را به او وحی کردیم - یا خبر دادیم - که بیخ و بنیاد آنان هنگامی که بامداد کنند بریده و برکنده خواهد شد. (۶۶)

و اهل آن شهر شادی کنان بیامدند. (۶۷)

گفت: اینها مهمانان مناند، مرا رسوا مکنید، (۶۸)

و از خدا بترسید و مرا شرمنده مسازید. (۶۹)

گفتند: مگر ما تو را از [میزبانی و حمایت] مردمان باز نداشته بودیم؟ (۷۰)

گفت: اینان دختران منانـد - می توانید با آنان ازدواج کنید - اگر می خواهید کاری بکنید - یعنی اگر قصد زناشویی دارید -. (۷۱)

به جان تو سوگند که آنها در مستی و گمراهی خویش سرگشته و کوردل می شدند. (۷۲)

پس هنگام برآمدن آفتاب بانگ هولناک کشنده بگرفتشان، (۷۳)

آنگاه آن شهر را زیر و رو کردیم و بر آنها سنگهایی از سجیل - سنگ گل، کلوخی از سنگ و گل - باریدیم، (۷۴)

هرآینه در این [داستان] هوشمندان را نشانه ها و عبرتهاست. (۷۵)

و آن شهر - سدوم - هنوز بر سر راهی است که بر جای مانده است - کاروانیان در آن رفت و آمد دارند -. (۷۶)

و هرآینه مومنان را در آن نشانه ای و عبرتی است. (۷۷)

و همانا مردم ایکه - قوم شعیب - ستم کار بودند. (۷۸)

پس، از آنان کین ستاندیم و هرآینه آن دو شهر - شهر لوط و شهر شعیب - بر رهگذری آشکار و هویداست. (۷۹)

و هرآینه مردم حجر - ثمود، قوم صالح - فرستادگان را دروغگو شمردند. (۸۰)

و نشانه های خود را به آنان دادیم پس، از آنها رو گردانیدند. (۸۱)

و از کوه ها خانه ها می تراشیدند در حالی که ایمن و آسوده بودند. (۸۲)

پس بانگ عذاب هنگامی که به بامداد در آمدند بگرفتشان. (۸۳)

و آنچه می کردند هیچ سودشان نداشت - عذاب را از آنان باز نداشت -. (۸۴)

و ما آسمان و زمین و آنچه را که میان آنهاست جز

براستی و درستی نیافریدیم، و قیامت هرآینه آینده است، پس درگذر، درگذشتن نیکو. (۸۵)

همانا پروردگار تو هموست آفریدگار دانا. (۸۶)

و هرآینه تو را سبع المثانی و قرآن بزرگ [قدر] دادیم. (۸۷)

چشمان خویش را به آنچه گروه هایی از آنان - کافران - را بدان برخورداری دادیم مگشای - به دنیاداران منگر -، و بر آنان اندوه مخور [که چرا ایمان نمی آورند] و بال خویش برای مومنان فرو دار - مومنان را فروتن باش، یا با ایشان به نرمی و مدارا زندگانی کن -. (۸۸)

و بگو: همانا من بیم دهنده آشکارم [به عذابی که بر شما فرود آید]، (۸۹)

آنسان که [عذابی] بر بخش کنندگان فرو فرستادیم، (۹۰)

آنها که قرآن را پاره ها کردند - به سحر و شعر و کهانت و افسانه های پیشینیان نسبت دادند -، (۹۱)

به پروردگارت سوگند که همگیشان را بازخواست می کنیم، (۹۲)

از آنچه می کردند. (۹۳)

پس آنچه را بدان فرمان یافتی آشکار کن و از مشرکان روی بگردان. (۹۴)

هرآینه ما تو را از استهزا، کنندگان کفایت کردیم، (۹۵)

آنان که با خدای یکتا خدایی دیگر گیرند، پس زودا که [سرانجام گمراهی و کیفر خویش] بدانند. (۹۶)

و هرآینه ما می دانیم که سینه ات بدانچه می گویند تنگ می گردد. (۹۷)

پس پروردگارت را با سپاس و ستایش به پاکی یاد کن و از سجده آرندگان باش. (۹۸)

و پروردگارت را پرستش کن تا آنگاه که تو را یقین - مرگ - فرارسد. (۹۹)

ترجمه فارسی استاد آیتی

به نام خدای بخشاینده مهربان

الف، لام، را. این است آیات کتاب و قرآن روشنگر. (۱)

بسا که کافران آرزو کنند که ای کاش مسلمان می بودند. (۲)

واگذارشان تا بخورند و بهره ور شوند و آرزو به خود مشغولشان دارد، زودا که خواهند دانست. (۳)

هیچ قریه ای را هلاک نکردیم، مگر آنکه زمانی معلوم داشت. (۴)

هیچ امتی از اجل خویش نه پیش می افتد و نه پس می ماند. (۵)

و گفتند: ای مردی که قرآن بر تو نازل شده ، حقا که تو دیوانه ای . (۶)

اگر راست می گویی ، چرا فرشتگان را برای ما نمی آوری . (۷)

ما فرشتگان را جز به حق نازل نمی کنیم و در آن هنگام دیگر مهلتشان ندهند. (۸)

ما قرآن را خود نازل کرده ایم و خود نگهبانش هستیم. (۹)

و ما رسولان خود را پیش از تو به میان اقوام پیشین فرستاده ایم. (۱۰)

هیچ پیامبری بر آنها مبعوث نشد، جز آنکه مسخره اش کردند. (۱۱)

راهش را در دل مجرمان اینچنین می گشاییم. (۱۲)

به آن ایمان نمی آورند و سنت پیشینیان چنین بوده است. (۱۳)

اگر برایشان از آسمان دری بگشاییم که از آن بالا روند. (۱۴)

گویند: چشمان ما را جادو کرده اند، بلکه ما مردمی جادو زده هستیم. (۱۵)

و هر آینه در آسمان برجهایی آفریدیم و برای بینندگانشان بیاراستیم. (۱۶)

و از هر شیطان رجیمی حفظشان کردیم. (۱۷)

مگر آنکه دزدانه گوش می داد و شهابی روشن تعقیبش کرد. (۱۸)

و زمین را گستردیم و در آن کوههای عظیم افکندیم. و از هرچیز به شیوه ای سنجیده در آن رویانیدیم. (۱۹)

و معیشت شما و کسانی را که شما روزی دهشان نیستید، در آنجا قرار دادیم. (۲۰)

هر چه هست خزاین آن نزد

ماست و ما جز به اندازه ای معین آن را فرو نمی فرستیم. (۲۱)

و بادهای آبستنکننده را فرستادیم، و از آسمان آبی نازل کردیم و شما را بدان سیراب ساختیم و شما را نرسد که خازنان آن باشید. (۲۲)

هر آینه ما هستیم که زنده می کنیم و می میرانیم و بعد از همه باقی می مانیم (۲۳)

و می دانیم چه کسانی از شما از این پیش رفته اند و چه کسانی واپس مانده اند (۲۴)

و پروردگار تو همه را محشور می گرداند، زیرا اوست که حکیم و داناست. (۲۵)

ما آدمی را از گل خشک، از لجن بویناک آفریدیم. (۲۶)

و جن را پیش از آن از آتش سوزنده بی دود آفریده بودیم. (۲۷)

و پروردگارت به فرشتگان گفت: می خواهم بشری از گل خشک، از لجن بویناک بیافرینم. (۲۸)

چون آفرینشش را به پایان بردم و از روح خود در آن دمیدم، در برابر او به سجده بیفتید. (۲۹)

فرشتگان همگی سجده کردند. (۳۰)

مگر ابلیس که سر باززد که با سجده کنندگان باشد. (۳۱)

گفت: ای ابلیس، چرا تو از سجده کنندگان نبودی . (۳۲)

گفت: من برای بشری که از گل خشک، از لجن بویناک آفریده ای سجده نمی کنم. (۳۳)

گفت: از آنجا بیرون شو که مطرود هستی . (۳۴)

تا روز قیامت بر تو لعنت است. (۳۵)

گفت: ای پروردگار من، مرا تا روزی که دوباره زنده می شوند مهلت ده . (۳۶)

گفت: تو در شمار مهلت یافتگانی . (۳۷)

تا آن روزی که وقتش معلوم است. (۳۸)

گفت: ای پروردگار من، چون مرا نومید

کردی ، در روی زمین بدیها را در نظرشان بیارایم و همگان را گمراه کنم. (۳۹)

مگر آنها که بندگان با اخلاص تو باشند. (۴۰)

گفت: راه اخلاص راه راستی است که به من می رسد. (۴۱)

تو را بر بندگان من تسلطی نیست، مگر بر آن گمراهانی که تو را پیروی کنند (۴۲)

و جهنم میعادگاه همه است. (۴۳)

هفت در دارد و برای هر در گروهی از آنان معین شده اند. (۴۴)

پرهیزگاران در بهشتها، کنار چشمه سارانند. (۴۵)

به سلامت و ایمنی داخل شوید. (۴۶)

هر کینه ای را از دلشان برکنده ایم، همه برادرند، بر تختها رو به روی همند (۴۷)

هیچ رنجی به آنها نمی رسد و از آنجا بیرونشان نرانند. (۴۸)

به بندگانم خبر ده که من آمرزنده و مهربانم. (۴۹)

و عذاب من عذابی دردآور است. (۵۰)

و از مهمانان ابراهیم خبردارشان کن. (۵۱)

آنگاه که بر او داخل شدند و گفتند: سلام. ابراهیم گفت: ما از شما می ترسیم. (۵۲)

گفتند: مترس، ما تو را به پسری دانا بشارت می دهیم. (۵۳)

گفت: آیا مرا بشارت می دهید با آنکه پیر شده ام؟ به چه چیز بشارتم می دهید. (۵۴)

گفتند: به حق بشارتت دادیم، از نومیدان مباش. (۵۵)

گفت: جز گمراهان چه کسی از رحمت پروردگارش نومید می شود. (۵۶)

گفت: ای رسولان، کار شما چیست. (۵۷)

گفتند: ما بر سر مردمی گنهکار فرستاده شده ایم. (۵۸)

مگر خاندان لوط، که همه را نجات می دهیم. (۵۹)

جز زنش را که مقرر کرده ایم که از باقی ماندگان باشد. (۶۰)

چون رسولان نزد خاندان لوط آمدند.

(۶۱)

لوط گفت: شما بیگانه اید. (۶۲)

گفتند: نه ، چیزی را که در آن شک می کردند آورده ایم. (۶۳)

ما تو را خبر راست آورده ایم و ما راستگویانیم. (۶۴)

چون پاسی از شب بگذرد، خاندان خود را بیرون ببر. و خود از پی آنها رو و نباید هیچ یک از شما به عقب بنگرد. به هرجا که فرمانتان داده اند بروید. (۶۵)

و برای او حادثه را حکایت کردیم که چون صبح فرا رسد ریشه آنها برکنده شود. (۶۶)

اهل شهر شادی کنان آمدند. (۶۷)

گفت: اینان مهمانان منند، مرا رسوا مکنید. (۶۸)

از خداوند بترسید و مرا شرمسار مسازید. (۶۹)

گفتند: مگر تو را از مردم منع نکرده بودیم. (۷۰)

گفت: اگر قصدی دارید، اینک دختران من هستند. (۷۱)

به جان تو سوگند که آنها در مستی خویش سرگشته بودند. (۷۲)

چون صبح طالع شد آنان را صیحه فرو گرفت. (۷۳)

شهر را زیر و زبر کردیم و بارانی از سجیل بر آنان بارانیدیم. (۷۴)

در این عبرتهاست برای پژوهندگان. (۷۵)

و آن شهر اکنون بر سر راه کاروانیان است. (۷۶)

و مومنان را در آن عبرتی است. (۷۷)

مردم ایکه نیز ستمکار بودند. (۷۸)

از آنان انتقام گرفتیم و شهرهای آن دو قوم آشکارا بر سر راهند. (۷۹)

مردم حجر نیز پیامبران را به دروغ نسبت دادند. (۸۰)

آیات خویش را بر آنان رسانیدیم ولی از آن اعراض می کردند. (۸۱)

خانه های خود را تا ایمن باشند در کوهها می کندند. (۸۲)

صبحگاهان آنان را صیحه فرو گرفت. (۸۳)

کردارشان از آنان دفع بلا نکرد. (۸۴)

آسمانها و زمین

و آنچه را که میان آنهاست جز به حق نیافریده ایم. و بی تردید قیامت فرا می رسد. پس گذشت کن، گذشتی نیکو. (۸۵)

هر آینه پروردگار تو آفریننده ای داناست. (۸۶)

ما سبعالمثانی و قرآن بزرگ را به تو دادیم. (۸۷)

اگر بعضی از مردان و زنانشان را به چیزی بهره ور ساخته ایم تو بدان نگاه مکن. و غم آنان را مخور. و در برابر مومنان فروتن باش. (۸۸)

و بگو: من بیمدهنده ای روشنگرم. (۸۹)

همانند عذابی که بر تقسیمکنندگان نازل کردیم: (۹۰)

آنان که قرآن را به اقسام تقسیم کرده بودند. (۹۱)

به پروردگارت سوگند که همه را بازخواست کنیم، (۹۲)

به خاطر کارهایی که می کرده اند. (۹۳)

به هر چه مامور شده ای صریح و بلند بگو و از مشرکان رویگردان باش. (۹۴)

ما مسخره کنندگان را از تو باز می داریم، (۹۵)

آنان که با الله خدای دیگر قائل می شوند. پس به زودی خواهند دانست. (۹۶)

و می دانیم که تو از گفتارشان دلتنگ می شوی . (۹۷)

به ستایش پروردگارت تسبیح کن و از سجده کنندگان باش. (۹۸)

و پروردگارت را بپرست، تا لحظه مرگت فرا رسد. (۹۹)

ترجمه فارسی استاد خرمشاهی

به نام خداوند بخشنده مهربان

الر (الف. لام. را،) این آیات کتاب آسمانی و قرآن مبین است (۱)

چه بسا کافران آرزو کنند که کاش مسلمان بودند (۲)

رهایشان کن تا بخورند و بهره مند شوند، و آرزوها سرگرمشان بدارد، زودا که بدانند (۳)

و ما [اهل] هیچ شهری را نابود نکردیم مگر آنکه اجل مکتوب و معینی داشت (۴)

هیچ امتی از اجلش پیش و پس نیفتد (۵)

و گفتند ای کسی که قرآن بر او نازل شده است، به یقین تو دیوانه ای (۶)

و اگر راست می گویی چرا فرشتگان را برای ما نمی آوری؟ (۷)

[باید بدانند که] ما فرشتگان را جز به حق نازل نمی کنیم، و در آن صورت هم [که نازل کنیم] مهلت نخواهند یافت (۸)

همانا ما قرآن را نازل کرده ایم و ما خود نگهبان آنیم (۹)

و به راستی پیش از تو [پیامبرانی] به میان امتهای نخستین فرستاده ایم (۱۰)

و هیچ پیامبری برای آنان نیامد مگر آنکه او را ریشخند می کردند (۱۱)

بدینسان آن را در دل گناهکاران راه می دهیم (۱۲)

[که] به آن ایمان نمی آورند، و سنت پیشینیان [نیز چنین] گذشته است (۱۳)

و اگر بر آنان دری از [درهای] آسمان می گشودیم و آنان به آن عروج می کردند (۱۴)

باز بی شبهه می گفتند ما فقط چشمبندی شده ایم، بلکه قومی جادوزده هستیم (۱۵)

و به راستی در آسمان برجهایی آفریدیم و آن را در چشم تماشاگران آراستیم (۱۶)

و از [دستبرد] هر شیطان مطرودی محفوظ داشتیم (۱۷)

مگر کسی که دزدانه [رازی] بشنود، که شهابی روشن در پی او خواهد افتاد (۱۸)

و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه های استوار در انداختیم و در آن از هر چیز سنجیده ای رویانیدیم (۱۹)

و در آن برای شما و برای آنان که شما روزی دهشان نیستید، زیستمایه ها پدید آوردیم (۲۰)

و هیچ چیز نیست مگر آنکه گنجینه هایش نزد ماست، و جز به اندازه معین از آن پدید نمی آوریم (۲۱)

و بادهای بارآور را فرستادیم و از آسمان آبی فرو فرستادیم، آنگاه شما را از آن سیراب کردیم و شما خزانه دار آن

نیستید (۲۲)

و ماییم که زنده می داریم و می میرانیم و ما بازمانده [جاوید]ایم (۲۳)

و پیشینیان و پسینیانشما را به خوبی می شناسیم (۲۴)

و بی گمان پروردگارت آنان را محشور می گرداند، که او فرزانه داناست (۲۵)

و انسان [/ آدم] را از گل خشک بازمانده از لجنی بویناک آفریده ایم (۲۶)

و پیشتر جن [/ ابلیس] را از آتشباد آفریده بودیم (۲۷)

و چنین بود که پروردگارت به فرشتگان فرمود من آفریننده انسانی از گل خشک بازمانده از لجنی بویناک هستم (۲۸)

پس چون او را سامان دادم و در آن از روح خود دمیدم در برابر او به سجده در افتید (۲۹)

آنگاه فرشتگان همگی سجده بردند (۳۰)

مگر ابلیس که از اینکه از سجده کنندگان باشد، سر باززد (۳۱)

فرمود ای ابلیس تو را چه می شود که از سجده کنندگان نیستی؟ (۳۲)

گفت من کسی نیستم که به انسانی که از گل خشک بازمانده از لجنی بویناکش آفریده ای، سجده برم (۳۳)

فرمود پس از آن [بهشت] بیرون شو که تو مطرودی (۳۴)

و تا روز جزا بر تو لعنت باد (۳۵)

گفت پروردگارا پس مرا تا روزی که [همگان] برانگیخته شوند، مهلت ده (۳۶)

فرمود تو از مهلت یافتگانی (۳۷)

تا روز و هنگام معین (۳۸)

گفت پروردگارا از آنجا که مرا فریفتی، در روی زمین در نظر آنان [بدی را نیک] خواهم آراست، و همگی آنان را به گمراهی خواهم کشاند (۳۹)

مگر آن بندگان اخلاص یافته ات را (۴۰)

فرمود این راهی است که تا به پیشگاه من مستقیم است (۴۱)

بدان که بر بندگان [خالص] من دست نخواهی یافت، مگر کسانی از گمراهان که از

تو پیروی کنند (۴۲)

و بی گمان جهنم میعادگاه همگی آنان است (۴۳)

که هفت طبقه دارد و بخشی جدا کرده از آنان خاص هر طبقه است (۴۴)

[اما] پرهیزگاران در باغها[ی بهشتی] و چشمه سارانند (۴۵)

[به آنان گویند:] به سلامت و در امن و امان به آنجا درآیید (۴۶)

و از سینه های آنان هر گونه کینه ای را می زداییم، و دوستانه بر تختها رویاروی بنشینند (۴۷)

نه به آنان در آنجا خستگی و ماندگی رسد، و نه از آنجا بیرونشان کنند (۴۸)

به بندگان من خبر ده که من آمرزگار مهربانم (۴۹)

و [در جای خود] عذاب من هم عذابی دردناک است (۵۰)

و به آنان از مهما[نا]ن ابراهیم خبر ده (۵۱)

هنگامی که [فرشتگان] بر او وارد شدند و سلام گفتند، گفت ما از شما هراسانیم (۵۲)

گفتند مترس ما تو را به فرزندی دانا بشارت می دهیم (۵۳)

گفت با وجود اینکه پیری من بالا گرفته است به من بشارت می دهید، چگونه بشارتی به من می دهید؟ (۵۴)

گفتند ما به راستی و درستی به تو بشارت می دهیم، از نومیدان مباش (۵۵)

گفت و جز گمراهان کسی از رحمت پروردگارش نومید نمی شود (۵۶)

گفت ای فرشتگان حال، کار و بار شما چیست؟ (۵۷)

گفتند ما به سروقت قومی گنهکار فرستاده شده ایم (۵۸)

غیر از آل لوط که ما رهاننده همگی آنان هستیم (۵۹)

مگر همسرش که مقدر کرده ایم که از واپسماندگان [در عذاب] باشد (۶۰)

آنگاه چون فرشتگان به نزد آل لوط آمدند (۶۱)

[لوط] گفت شما گروهی ناشناس هستید (۶۲)

گفتند نه، بلکه ما چیزی را که آنان در آن تردید می کردند، برای تو

آورده ایم (۶۳)

و [همان] حق را برایت آورده ایم و ما راستگوییم (۶۴)

پس پاسی از شب گذشته، خانواده ات را همراه ببر و از پی آنان روان شو، و هیچ یک از شما باز پس ننگرد، و به جایی که به شما دستور داده می شود روانه شوید (۶۵)

و این امر را با او در میان گذاشتیم که بامدادان ریشه اینان برکنده خواهد شد (۶۶)

و [از سوی دیگر] مردم شهر شادی کنان باز آمدند (۶۷)

[لوط] گفت اینان مهمانان من هستند، مرا رسوا مسازید (۶۸)

و از خداوند پروا کنید و مرا خوار و خفیف مسازید (۶۹)

گفتند مگر تو را از [مهمان کردن] مردمان نهی نکرده بودیم؟ (۷۰)

گفت اگر [از طریق مشروع] کاری دارید، اینها دختران من هستند (۷۱)

سوگند به جان تو که آنان [قوم لوط] در سرمستی شان سرگشته بودند (۷۲)

آنگاه هنگام طلوع آفتاب، بانگ مرگبار آنان را فرو گرفت (۷۳)

و آن را زیر و زبر کردیم و بر آن سنگپاره هایی از سنگ گل فرو باریدیم (۷۴)

در این امر برای اشارت دانان مایه های عبرت است (۷۵)

و [آثار] آن [شهر] بر سرراهی پایدار است (۷۶)

بی گمان در این امر برای مومنان مایه عبرت است (۷۷)

و اهل ایکه ستمکار بودند (۷۸)

از این روی از آنان انتقام گرفتیم و آنها بر سر راهی آشکار هستند (۷۹)

و به راستی که اهل حجر پیامبران را دروغزن شمردند (۸۰)

و معجزات خود را به آنان بخشیدیم ولی از آنها رویگردان بودند (۸۱)

و از کوه ها خانه هایی [برای خود] می تراشیدند که در امان بمانند (۸۲)

آنگاه بامدادان بانگ مرگبار آنان را فرو گرفت (۸۳)

و دستاوردشان [عذاب الهی را] از آنان باز نداشت (۸۴)

و ما آسمانها و زمین و آنچه در میان آنهاست جز به حق نیافریده ایم، و قیامت آمدنی است، پس [از آنان] در گذر و گذشتی نیکو پیشه کن (۸۵)

همانا پروردگارت آفرینشگر داناست (۸۶)

و به راستی که به تو سبع المثانی و [همگی] قرآن عظیم را بخشیدیم (۸۷)

به چیزی که اصنافی از آنان را به آن بهره مند گردانده ایم، چشم مدوز، و غمخوار آنان مباش و با مومنان فروتنی کن (۸۸)

و بگو منم که هشداردهنده آشکارم (۸۹)

همچنانکه [عذاب را] بر تفرقه گرایان نیز نازل کرده ایم (۹۰)

کسانی که قرآن را بخش بخش کردند (۹۱)

سوگند به پروردگارت که از همگی آنان خواهیم پرسید (۹۲)

از آنچه می کرده اند (۹۳)

پس آنچه دستور یافته ای آشکار کن و از مشرکان روی بگردان (۹۴)

ما تو را از [شر] ریشخندکنندگان کفایت [و حمایت] می کنیم (۹۵)

کسانی که در جنب خداوند به خدایی دیگر قائلند، زودا که [حقیقت را] بدانند (۹۶)

و به خوبی می دانیم که از آنچه می گویند دلتنگ می شوی (۹۷)

پس سپاسگزارانه پروردگارت را تسبیح گوی و از ساجدان باش (۹۸)

و پروردگارت را بپرست تا تو را مرگ فرارسد (۹۹)

ترجمه فارسی استاد معزی

بنام خداوند بخشاینده مهربان

این است آیتهای کتاب و قرآنی آشکار (۱)

بسا دوست دارند آنان که کفر ورزیدند کاش می بودند مسلمانان (۲)

بگذارشان بخورند و کام روا دارند و سرگرمشان سازد آرزو پس زود است بدانند (۳)

و نابود نکردیم شهری را جز آنکه بود آن را کتابی دانسته (۴)

نه پیشی گیرد امّتی سرآمد خویش را و نه پس افتد (۵)

و گفتند

ای آنکه فرود آورده شده است بر او قرآن همانا توئی دیوانه (۶)

چرا نیاوری ما را به فرشتگان اگر هستی از راستگویان (۷)

نمی فرستیم فرشتگان را جز به حقّ و نیستند در آن هنگام مهلت دادگان (۸)

همانا ما فرستادیم قرآن را و همانا مائیم مر آن را نگهدارندگان (۹)

و همانا فرستادیم پیش از تو در توده های پیشینیان (۱۰)

و نیامدشان فرستاده ای جز آنکه بودند بدو استهزاءکنندگان (۱۱)

بدینسان بمیرانیمش در دلهای گنهکاران (۱۲)

ایمان نیارند بدان حالی که گذشت آئین پیشینیان (۱۳)

و اگر بگشائیم بر ایشان دری را از آسمان پس آغاز کنند در آن بالا روند (۱۴)

هر آینه گویند جز این نیست که چشم بند شدیم بلکه مائیم گروهی جادوشدگان (۱۵)

و همانا نهادیم در آسمان برجهائی و آراستیم آنها را برای بینندگان (۱۶)

و حفظ کردیم آنها را از هر شیطانی رانده شده (۱۷)

مگر آنکه بدزدد شنیدن را (دزدکی شنود) که در پیش افتد شهابی آشکار (۱۸)

و زمین را گسترانیدیم و افکندیم در آن لنگرهائی و رویانیدیم در آن از هر چیزی زیبا (۱۹)

و قرار دادیم برای شما در آن روزی هائی (زندگی هائی) و آن کس را که نیستید مرا او را روزی دهندگان (۲۰)

و نیست چیزی جز آنکه نزد ما است گنجهایش و نفرستیمش مگر به اندازه دانسته (۲۱)

و فرستادیم بادها را آبستن کنندگان پس فرود آوردیم از آسمان آبی پس نوشانیدیمش به شما و نبودید آن را اندوزندگان (۲۲)

و همانا ما زنده کنیم و بمیرانیم و مائیم ارث برندگان (۲۳)

و همانا دانستیم پیشینیان را از شما و دانستیم پس آیندگان را (۲۴)

و همانا پروردگار تو

برانگیزاندشان همانا او است حکیم دانا (۲۵)

و همانا آفریدیم انسان را از گِل خشک از گِلی تیره ریخته شده (۲۶)

و جن را بیافریدیم از پیش از آتشی که بوی او است کشنده (۲۷)

و هنگامی که گفت پروردگار تو به فرشتگان که همانا منم آفریننده بشری از گِل خشک از گِلی تیره رنگ ریخته شده (۲۸)

پس گاهی که آراستمش و دمیدم در او از روح خویش پس بیفتید برایش سجده کنان (۲۹)

پس سجده کردند فرشتگان همگی با هم (۳۰)

جز ابلیس که سرپیچید از آنکه باشد با سجده کنندگان (۳۱)

گفت ای ابلیس چه شُدت که نبودی با سجده کنندگان (۳۲)

گفت نیستم من که سجده کنم برای بشری که آفریدی او را از گِلی خشک از گل تیره ریخته شده (۳۳)

گفت پس برون شو از آن که توئی رانده شده (۳۴)

و همانا بر تو است لعنت من تا روز دین (۳۵)

گفت پروردگارا مهلتم ده تا روزی که برانگیخته شوند (۳۶)

گفت همانا توئی از مهلت دادگان (۳۷)

تا روز هنگام دانسته (۳۸)

گفت پروردگارا بدانکه گمراهم کردی همانا آرایش دهم برای ایشان در زمین و هر آینه گمراهشان کنم همگی (۳۹)

جز بندگان تو از ایشان آن ناآلودگان (پاک شدگان) (۴۰)

گفت این است راهی بر من راست (۴۱)

که بندگانم را نباشدت بر ایشان فرمانروائیی مگر آنکه پیرویت کند از گمراهان (۴۲)

و همانا دوزخ است وعده گاه آنان همگی (۴۳)

برای آن است هفت در هر دری را است از ایشان بخشی جداگانه (۴۴)

همانا پرهیزکارانند در باغها و چشمه سارهائی (۴۵)

درآئیدش به سلامت بر آسودگان (۴۶)

و برافکندیم آنچه در سینه های ایشان است از

کینه برادرانند بر تختهائی روی بروی (۴۷)

نزدیک بدیشان نشود رنجی و نباشند از آن برون راندگان (۴۸)

آگهی ده بندگانم را که منم آمرزنده مهربان (۴۹)

و آنکه عذاب من است آن عذاب دردناک (۵۰)

و آگهیشان ده از میهمانان ابراهیم (۵۱)

هنگامی که درآمدند بر او پس گفتند سلامی گفت همانا مائیم از شما هراسان (۵۲)

گفتند بیم مدار همانا نویدیت دهیم به فرزندی دانا (۵۳)

گفت آیا نوید دهیدم با آنکه مرا رسیده است پیری پس به چه نویدم دهید (۵۴)

گفتند بشارت آوردیمت به حقّ پس نباش از نومیدان (۵۵)

گفت کیست که نومید شود از رحمت پروردگار خویش مگر گمراهان (۵۶)

گفت پس چیست کار شما ای فرستادگان (۵۷)

گفتند همانا فرستاده شدیم بسوی قومی گنهکار (۵۸)

مگر خاندان لوط که نجات دهنده ایم ایشان را همگی (۵۹)

مگر زنش مقدّر کردیم که او است از گذشتگان (۶۰)

پس گاهی که آمدند خاندان لوط را فرستادگان (۶۱)

گفت همانا شمائید گروهی ناشناختگان (۶۲)

گفتند بلکه آوردیمت بدانچه بودند در آن شکّ می آوردند (۶۳)

و آوردیمت حقّ را و همانا مائیم راستگویان (۶۴)

پس رهسپار شو با خاندان خویش در پاره ای از شب و پیروی کن پشتهای ایشان را و برنگردد از شما کسی و بگذرید آنجا که فرمان داده شوید (۶۵)

و بگذراندیم بسویش این امر را که دنباله آنان است بریده به بامداد درآیندگان (۶۶)

و آمدند مردم شهر شادمانی کنان (۶۷)

گفت همانا اینان میهمانان منند پس رسوایم نکنید (۶۸)

و بترسید خدا را و خوارم نسازید (۶۹)

گفتند آیا نهی نکردیم تو را از جهانیان (۷۰)

گفت اینک دختران من

اگر هستید کنندگان (۷۱)

به جان تو اینانند در مستی خویش فرورون‌دگان (۷۲)

پس بگرفتشان خروش حالی که خورشید بود تابنده بر ایشان (۷۳)

پس گردانیدیم زیرش را رویش و باریدیم بر ایشان سنگی از سجّیل (۷۴)

همانا در این است آیتهائی برای هوشمندان (۷۵)

و همانا آن به راهی است استوار (پایدار) (۷۶)

همانا در این است آیتی برای مؤمنان (۷۷)

و هر چند بودند یاران اَیکه همانا ستمگران (۷۸)

پس کین کشیدیم از ایشان و همانا آنانند پیشوائی آشکار (۷۹)

و همانا تکذیب کردند یاران حَجر فرستادگان را (۸۰)

و آوردیمشان آیتهای خویش را پس بودند از آنها روی گردانان (۸۱)

و بودند می تراشیدند از کوه ها خانه هائی بر آسودگان (۸۲)

پس بگرفتشان خروش گاهی که بودند بامدادکنندگان (۸۳)

پس بی نیاز نکرد از ایشان چیزی آنچه بودند فراهم می آوردند (۸۴)

و نیافریدیم آسمانها و زمین را و آنچه میان آنها است جز به حقّ و همانا ساعت است آینده پس بگذر گذشتی نکو (۸۵)

همانا پروردگار تو است آفریننده دانا (۸۶)

و همانا آوردیم تو را هفت تا از بندها و قرآنی بزرگ (۸۷)

باز مکن (برمکش) دیدگان خویش را بسوی آنچه بهره دادیم مردانی از ایشان را و اندوهگین نباش بر آنان و بخوابان بال خویش را برای مؤمنان (۸۸)

و بگو منم همانا آن بیم دهنده آشکار (۸۹)

بدانسان که فرستادیم بر بخش کنندگان (۹۰)

آنان که گردانیدند قرآن را بخشهایی (۹۱)

پس سوگند به پروردگارت همانا بپرسیمشان همگی (۹۲)

از آنچه بودند می کردند (۹۳)

پس بانگ درده بدانچه مأمور شوی و روی برگردان از شرک ورزان (۹۴)

همانا ما نگهداشتیمت از استهزاءکنندگان (۹۵)

آنان که

قرار دهند با خدا خداوند دیگری پس زود است بدانند (۹۶)

و همانا می دانیم تو را تنگ همی آید سینه بدانچه گویند (۹۷)

پس تسبیح کن به سپاس پروردگار خویش و باش از سجده کنندگان (۹۸)

و پرستش کن پروردگار خویش را تا بیایدت یقین (۹۹)

ترجمه انگلیسی قرائی

In the Name of Allah, the All-beneficent, the All-merciful.

۱ Alif, Lam, Ra. These are the signs of the Book and a manifest Qur’an.

۲ Much will the faithless wish that they had been muslims.

۳ Leave them to eat and enjoy and to be diverted by longings. Soon they will know.

۴ We did not destroy any town but that it had a known term.

۵ No nation can advance its time nor can it defer it.

۶ They said, ‘O you, to whom the Reminder has been sent down, you are indeed crazy.

۷ Why do you not bring us the angels should you be truthful?!’

۸ We do not send down the angels except with due reason, and then they will not be granted any respite.

۹ Indeed We have sent down the Reminder, and indeed We will preserve it.

۱۰ Certainly We sent [apostles] before you to former communities,

۱۱ and there did not come to them any apostle but that they used to deride him.

۱۲ That is how We let it pass through the hearts of the guilty:

۱۳ they do not believe in it, and the precedent of the ancients has already passed.

Were We to open for them a gate of the ١۴

,sky, so that they could go on ascending through it

they would surely say, 'Indeed a spell has been cast on our eyes; rather we are a ۱۵
'.bewitched lot

Certainly We have appointed houses in the sky and adorned them for the onlook- ۱۶
,ers

,and We have guarded them from every outcast Satan ۱۷

except someone who may eavesdrop, whereat there pursues him a manifest ۱۸
.flame

And We spread out the earth, and cast in it firm mountains, and We grew in it every ۱۹
,kind of balanced thing

and made in it [various] means of livelihood for you and for those whom you do not ۲۰
.provide for

There is not a thing but that its sources are with Us, and We do not send it down ۲۱
.except in a known measure

And We send the fertilizing winds and send down water from the sky providing it for ۲۲
.you to drink and you are not maintainers of its resources

.Indeed it is We who give life and bring death and We are the inheritors ۲۳

Certainly We know the predecessors among you and certainly We know the ۲۴
,succes-sors

and indeed it is your Lord who will resurrect them. Indeed He is all-wise, all- ۲۵
.knowing

,Certainly We created man out of a dry clay [drawn] from an aging mud ۲۶

.and We created the jinn earlier out of a piercing fire ۲۷

When your Lord said to the angels, ‘Indeed I am going to create a human out of ٢٨

.a dry clay [drawn] from an aging mud

So when I have proportioned him and breathed into him of My spirit, then fall down ۲۹
’.in prostration before him

,Thereat the angels prostrated, all of them together ۳۰

.but not Iblis: he refused to be among those who prostrated ۳۱

’?He said, ‘O Iblis! What kept you from being among those who have prostrated ۳۲

Said he, ‘I will not prostrate before a human whom You have created out of a dry ۳۳
’.clay [drawn] from an aging mud

,He said, ‘Begone hence, for you are indeed an outcast ۳۴

’.and indeed the curse shall lie on you until the Day of Retribution ۳۵

’.He said, ‘My Lord! Respite me till the day they will be resurrected ۳۶

Said He, ‘You are indeed among the reprieved ۳۷

’.until the day of the known time ۳۸

He said, ‘My Lord! As You have consigned me to perversity, I will surely glamorize ۳۹
[evil] for them on the earth, and I will surely pervert them, all

’.except Your exclusive servants among them ۴۰

.He said, ‘This is the path [leading] straight to Me ۴۱

Indeed as for My servants you do not have any authority over them, except the ۴۲
,perverse who follow you

.and indeed hell is the tryst of them all ۴۳

’.It has seven gates, and to each gate belongs a separate portion of them ۴۴

.Indeed the Godwary will be amid gardens and springs ۴۵

"!Enter it in peace and safety" ۴۶

۴۷

We will remove whatever rancour there is in their breasts; [intimate like] brothers,
.[they will be reclining] on couches, facing one another

.Therein neither weariness shall touch them, nor will they [ever] be expelled from it ۴۸

,Inform my servants that I am indeed the All-forgiving, the All-merciful ۴۹

.and that My punishment is a painful punishment ۵۰

,And inform them about the guests of Abraham ۵۱

when they entered into his presence and said, ‘Peace!’ He said, ‘We are indeed ۵۲
’.afraid of you

’.They said, ‘Do not be afraid. Indeed we give you the good news of a wise son ۵۳

He said, ‘Do you give me good news though old age has befallen me? What is the ۵۴
’?good news that you bring me

’.They said, ‘We bring you good news in truth; so do not be among the despondent ۵۵

’!?He said, ‘Who despairs of his Lord’s mercy except those who are astray ۵۶

’?He said, ‘O messengers, what is now your errand ۵۷

,They said, ‘We have been sent toward a guilty people ۵۸

,who shall perish] except the family of Lot. We will indeed deliver all of them] ۵۹

except his wife, [who], We have ordained, will indeed be among those who remain ۶۰
’.behind

,So when the messengers came to Lot’s family ۶۱

’.[he said, ‘You are indeed strangers [to me ۶۲

.They said, ‘Rather we bring you what they used to doubt ۶۳

.We bring you the truth, and indeed we speak truly ۶۴

Take your ۶۵

family in a watch of the night; and follow in their rear, and none of you should turn round, and proceed as you are bidden.’

۶۶ We apprised him of the matter that these will be rooted out by dawn.

۶۷ The people of the city came, rejoicing.

۶۸ He said, ‘These are indeed my guests. Do not bring dishonour on me.

۶۹ Be wary of Allah and do not humiliate me.’

۷۰ They said, ‘Did we not forbid you from [defending] strangers?’

۷۱ He said, ‘These are my daughters, [marry them] if you should do anything.’

۷۲ By your life, they were bewildered in their drunkenness.

۷۳ So the Cry seized them at sunrise,

۷۴ and We made its topmost part its nethermost, and rained on them stones of shale.

۷۵ There are indeed signs in that for the percipient.

۷۶ Indeed it is on a standing road,

۷۷ and there is indeed a sign in that for the faithful.

۷۸ Indeed the inhabitants of Aykah were wrongdoers.

۷۹ So We took vengeance on them, and indeed the two of them are on an open high-way.

۸۰ Certainly the inhabitants of °ijr denied the apostles.

۸۱ We had given them Our signs but they disregarded them.

۸۲ They used to hew out dwellings from mountains feeling secure.

۸۳ So the Cry seized them at dawn,

.and what they used to earn did not avail them ٨۴

We did not create the heavens and the earth and whatever is between them ٨۵
,except with reason

and indeed the Hour is bound to come. So forbear with a graceful forbear-ance.

۸۶ Indeed your Lord is the All-creator, the All-knowing.

۸۷ Certainly We have given you [the surah of] the seven oft-repeated verses and the
great Qur’an.

۸۸ Do not extend your glance toward what We have provided to certain groups of
them, and do not grieve for them, and lower your wing to the faithful,

۸۹ and say, ‘I am indeed a manifest warner.’

۹۰ Even as We sent down on the dividers,

۹۱ who reduced the Qur’an into pieces,

۹۲ by your Lord, We will question them all

۹۳ concerning what they used to do.

۹۴ So proclaim what you have been commanded, and turn away from the polytheists.

۹۵ Indeed We will suffice you against the deriders

۹۶ those who set up besides Allah another god. Soon they will know—!

۹۷ Certainly We know that you become upset because of what they say.

۹۸ So celebrate the praise of your Lord and be among those who prostrate,

۹۹ and worship your Lord until certainty comes to you.

ترجمه انگلیسی شاکر

Alif Lam Ra. These are the verses of the Book and (of) a Quran that makes (things) clear. (۱)

Often will those who disbelieve wish that they had been Muslims. (۲)

Leave them that they may eat and enjoy themselves and (that) hope may beguile (them, for they will soon know. (۳

(And never did We destroy a town but it had a term made known. (۴

No people can hasten on

(their doom nor can they postpone (it). (۵

And they say: O you to whom the Reminder has been revealed! you are most surely (insane: (۶

(Why do you not bring to us the angels if you are of the truthful ones? (۷

(We do not send the angels but with truth, and then they would not be respited. (۸

(Surely We have revealed the Reminder and We will most surely be its guardian. (۹

(And certainly We sent (messengers) before you among the nations of yore. (۱۰

(And there never came a messenger to them but they mocked him. (۱۱

(Thus do We make it to enter into the hearts of the guilty; (۱۲

They do not believe in it, and indeed the example of the former people has already (passed. (۱۳

And even if We open to them a gateway of heaven, so that they ascend into it all the (while, (۱۴

They would certainly say: Only our eyes have been covered over, rather we are an (enchanted people. (۱۵

And certainly We have made strongholds in the heaven and We have made it fair (seeming to the beholders. (۱۶

(And We guard it against every accursed Shaitan, (۱۷

(But he who steals a hearing, so there follows him a visible flame. (۱۸

And the earth-- We have spread it forth and made in it firm mountains and caused to (grow in it of every suitable thing. (۱۹

And We have made in it means of subsistence for you and for him for

(whom you are not the suppliers. (۲۰

And there is not a thing but with Us are the treasures of it, and We do not send it down (but in a known measure. (۲۱

And We send the winds fertilizing, then send down water from the cloud so We give it (to you to drink of, nor is it you who store it up. (۲۲

(And most surely We bring to life and cause to die and We are the heirs. (۲۳

And certainly We know those of you who have gone before and We certainly know (those who shall come later. (۲۴

(And surely your Lord will gather them together; surely He is Wise, Knowing. (۲۵

And certainly We created man of clay that gives forth sound, of black mud fashioned (in shape. (۲۶

(And the jinn We created before, of intensely hot fire. (۲۷

And when your Lord said to the angels: Surely I am going to create a mortal of the (essence of black mud fashioned in shape. (۲۸

So when I have made him complete and breathed into him of My spirit, fall down (making obeisance to him. (۲۹

(So the angels made obeisance, all of them together, (۳۰

(But Iblis (did it not); he refused to be with those who made obeisance. (۳۱

He said: O Iblis! what excuse have you that you are not with those who make (obeisance? (۳۲

He said: I am not such that I should make obeisance to a mortal whom Thou hast created of

(the essence of black mud fashioned in shape. (۳۳

(He said: Then get out of it, for surely you are driven away: (۳۴

(And surely on you is curse until the day of judgment. (۳۵

(He said: My Lord! then respite me till the time when they are raised. (۳۶

(He said: So surely you are of the respited ones (۳۷

(Till the period of the time made known. (۳۸

He said: My Lord! because Thou hast made life evil to me, I will certainly make (evil) (fair-seeming to them on earth, and I will certainly cause them all to deviate (۳۹

(Except Thy servants from among them, the devoted ones. (۴۰

(He said: This is a right way with Me: (۴۱

Surely. as regards My servants, you have no authority ,over them except those who (follow you of the deviators. (۴۲

(And surely Hell is the promised place of them all: (۴۳

(It has seven gates; for every gate there shall be a separate party of them. (۴۴

Surely those who guard (against evil) shall be in the midst of gardens and fountains: ((۴۵

(Enter them in peace, secure. (۴۶

And We will root out whatever of rancor is in their breasts-- (they shall be) as (brethren, on raised couches, face to face. (۴۷

(Toil shall not afflict them in it, nor shall they be ever ejected from it. (۴۸

(Inform My servants that I am the Forgiving, the Merciful, (۴۹

﴿And that My punishment-- that is the painful punishment. ﴿٥٠

And inform them

(of the guests of Ibrahim: (۵۱

When they entered upon him, they said, Peace. He said: Surely we are afraid of you. ((۵۲

They said: Be not afraid, surely we give you the good news of a boy, possessing (knowledge. (۵۳

He said: Do you give me good news (of a son) when old age has come upon me?-- Of (what then do you give me good news! (۵۴

(They said: We give you good news with truth, therefore be not of the despairing. (۵۵

(He said: And who despairs of the mercy of his Lord but the erring ones? (۵۶

(He said: What is your business then, O messengers? (۵۷

(They said: Surely we are sent towards a guilty people, (۵۸

(Except Lut's followers: We will most surely deliver them all, (۵۹

(Except his wife; We ordained that she shall surely be of those who remain behind. (۶۰

(So when the messengers came to Lut's followers, (۶۱

(He said: Surely you are an unknown people. (۶۲

(They said: Nay, we have come to you with that about which they disputed. (۶۳

(And we have come to you with the truth, and we are most surely truthful. (۶۴

Therefore go forth with your followers in a part of the night and yourself follow their rear, and let not any one of you turn round, and go forth whither you are commanded. ((۶۵

And We revealed to him this decree, that the roots of these shall be cut off in the (morning. (۶۶

And the people

(of the town came rejoicing. (۶۷

(He said: Surely these are my guests, therefore do not disgrace me, (۶۸

(And guard against (the punishment of) Allah and do not put me to shame. (۶۹

(They said: Have we not forbidden you from (other) people? (۷۰

(He said: These are my daughters, if you will do (aught). (۷۱

(By your life! they were blindly wandering on in their intoxication. (۷۲

(So the rumbling overtook them (while) entering upon the time of sunrise; (۷۳

Thus did We turn it upside down, and rained down upon them stones of what had
(been decreed. (۷۴

(Surely in this are signs for those who examine. (۷۵

(And surely it is on a road that still abides. (۷۶

(Most surely there is a sign in this for the believers. (۷۷

(And the dwellers of the thicket also were most surely unjust. (۷۸

So We inflicted retribution on them, and they are both, indeed, on an open road (still)
(pursued. (۷۹

(And the dwellers of the Rock certainly rejected the messengers; (۸۰

(And We gave them Our communications, but they turned aside from them; (۸۱

(And they hewed houses in the mountains in security. (۸۲

(So the rumbling overtook them in the morning; (۸۳

(And what they earned did not avail them. (۸۴

And We did not create the heavens and the earth and what is between them two but

(in truth; and the hour is most surely coming, so turn away with kindly forgiveness. (۸۵

Surely your Lord is the Creator

(of all things, the Knowing. (۸۶

And certainly We have given you seven of the oft-repeated (verses) and the grand (Quran. (۸۷

Do not strain your eyes after what We have given certain classes of them to enjoy, (and do not grieve for them, and make yourself gentle to the believers. (۸۸

(And say: Surely I am the plain warner. (۸۹

(Like as We sent down on the dividers (۹۰

(Those who made the Quran into shreds. (۹۱

(So, by your Lord, We would most certainly question them all, (۹۲

(As to what they did. (۹۳

Therefore declare openly what you are bidden and turn aside from the polytheists. ((۹۴

(Surely We will suffice you against the scoffers (۹۵

(Those who set up another god with Allah; so they shall soon know. (۹۶

(And surely We know that your breast straitens at what they say; (۹۷

Therefore celebrate the praise of your Lord, and be of those who make obeisance. ((۹۸

(And serve your Lord until there comes to you that which is certain. (۹۹

ترجمه انگلیسی ایروینگ

!In the name of God, the Mercy-giving, the Merciful

.A.L.R. These are verses from the Book, and a clear Reading (۱)

.Perhaps those who disbelieve would like to become Muslims (۲)

(۳) Leave them eating and enjoying themselves; let hope distract them, for they soon will know (anyhow).

(۴) We have never wiped out any town unless it had [received] a known term;

(۵) no nation can forestall its deadline, nor will they ever postpone it.

(۶) Yet they say:

!You to whom the Reminder has been sent down, why you're crazy"

(٧) "?Why don't you bring us angels if you are so truthful

(٨) We do not send down any angels except with the Truth, and even then they would
.not be allowed to wait

(٩) .We Ourself have sent down the Reminder just as We are safeguarding it

(١٠) ;Even before you, We sent [some] down among the sects of early people

(١١) .yet no messenger ever came to them whom they did not sneer at

(١٢) ;Thus We slip it into criminals' hearts

(١٣) they will not believe in it, even though the custom of early people has already
.preceded it

(١٤) Even though We opened up a gate to Heaven for them so they might keep on
climbing into it

(١٥) they still would say: "Our eyesight has been dazzled-in fact, we are enchanted
"!folk

(١۶) .We have placed constellations in the sky and embellished it for onlookers

(١٧) We have safeguarded them against every outcast Satan

(١٨) .except for such as may try to eavesdrop, so a blazing meteor follows him

(١٩) Earth have We spread out and cast headlands upon it, and planted a bit of
.everything to grow there (so it is) well balanced

(٢٠) We have placed various means of livelihood on it for (all of) you as well as anyone
.you do not have to provide for

(٢١) There is nothing whose stores are not[controlled] by Us, and We send it down only
according to a

.fixed quantity

(٢٢) We send forth fertilizing winds and send down water from the sky and offer you .something to drink from it. You are not the ones who store it up

(٢٣) !]We give life and bring death, and We are the Heirs [to everything

(٢٤) .We know which of you try to get ahead and We know those who hold back

(٢٥) .Your Lord will summon them; He is Wise, Aware

(٢۶) ;We created man from ringing clay, from moulded slime

(٢٧) .while the sprites We had created earlier from smokeless fire

(٢٨) So your Lord told the angels: "I am about to create a human being from ringing .clay, from moulded slime

(٢٩) When I have finished with him and breathed some of My spirit into him, then drop ".down on your knees before him

(٣٠) The angels all bowed down together

(٣١) .except for Diabolis; he refused to be one of those bowing down on their knees

(٣٢) He said: "Diabolis, what is wrong with you that you are not among those who bow "?down on their knees

(٣٣) He said: "I am no one to kneel before a human being You have created from ".ringing clay, from moulded slime

(٣۴) !He said: "Then get out of here, for you are an outcast

(٣۵) "!On you lies the Curse until the Day for Repayment

(٣۶) ".He said: "My Lord, let me wait till the day when they are raised up again

(٣٧) He said: "You will be allowed to wait

".until a day in known time

(۳۹) He said: "My Lord, since You have let me go astray, I shall make things on earth seem attractive to them; I'll mislead them all

(۴۰) ".except for any of Your sincere servants who may be among them

(۴۱) !He said: "Here will be a Straight Road [leading] up to Me

(۴۲) You will not hold any authority over My servants except for someone who may .follow you from among those who are misguided

(۴۳) .Hell will [serve as] an appointment for all of them together

(۴۴) ".It has seven gates; each gate will have a portion assigned from them

(۴۵) :The heedful will be in gardens and by springs

(۴۶) "!Enter them safely, at peace

(۴۷) We will strip away any rancor that [lingers] in their breasts; like brethren they will .face one another on couches

(۴۸) .Toil will not touch them there, nor will they ever be expelled from it

(۴۹) ,Advise My servants that I am the Forgiving, Merciful One

(۵۰) .although My torment will be painful torment

(۵۱) Advise them about Abraham's guests

(۵۲) how, when they entered his presence and said: "Peace!", he said: "We feel wary of ".you

(۵۳) ".They said: "Don't feel so wary; We bring you word about a clever boy

(۵۴) He said: "Have you brought me word like this once old age has set in on me? What "?sort of word do you want to spread

They said: "We have brought you word of the Truth, so (۵۵)

".do not act so discouraged

"?He said: "Who despairs of his Lord's mercy except those who are lost (۵۶)

"?He said: "Yet what is your errand, you emissaries (۵۷)

,They said: "We have been sent for some criminal folk (۵۸)

except for Lot's house; we will rescue them all (۵۹)

except his wife. We have decreed that she will be one of those who will be left (۶۰)
".behind

,When the emissaries came to Lot's household (۶۱)

".he said: "You are folk who should be ignored (۶۲)

They said: Rather we have come to you about something they have been puzzling (۶۳)
.over

.We have brought you the Truth, for we are reliable (۶۴)

Travel with your family at dead of night; you should follow in their rear, and let (۶۵)
.none of you glance around! Keep on going wherever you are ordered to

We have passed judgment on that case for him so that those people's last (۶۶)
".remnant shall be cut off once morning dawns for them

.The people of the city came up gay with the news (۶۷)

.He said: "These are my guests so do not disgrace me (۶۸)

".Heed God, and do not shame me (۶۹)

They said: "Didn't we forbid you to have contact with [anyone in] the Universe (۷۰)
"?[[outside

".(He said: "These are my daughters if you are going to do (something (۷۱)

Upon your life, they were groping along in their drunkenness (٧٢)

:so the Blast caught them at sunrise (٧٣)

We turned things upside (٧٤)

.down and rained down stones which had been stamped with their names on them

;In that are signs for investigators (۷۵)

.and it lies along a permanent highway (۷۶)

.In that is a sign for believers (۷۷)

,The Companions in the Forest had been wrongdoers (۷۸)

.so We avenged Ourself on them. Both are a clear indication (۷۹)

.The inhabitants of Stoneland rejected the emissaries (۸۰)

.We gave them Our signs even though they had shunned them (۸۱)

.They had confidently hewn houses out of the mountains (۸۲)

So the Blast caught them early one morning (۸۳)

.and what they had been earning did not help them out (۸۴)

We have only created Heaven and Earth and whatever lies between them for the (۸۵)
.sake of Truth. The Hour is coming on, so examine [matters] with fine discrimination

!Your Lord is the Clever Creator (۸۶)

.We have brought you seven Oft- Repeated [verses] plus the Mighty Qur'an (۸۷)

Do not strain your eyes towards what We let some types of them enjoy; do not (۸۸)
.feel saddened by them, and lower your [sheltering] wing over believers

",SAY: "I am the plain Warner (۸۹)

.such as We have sent down for the quibblers (۹۰)

.who have torn the Qur'an apart (۹۱)

By your Lord, We shall question them all (۹۲)

(!about whatever they have been doing (۹۳

;So proclaim whatever you are ordered to, and shun associators (۹۴

We will suffice for you against such scoffers (۹۵

who place another deity alongside God [Alone]. They (۹۶

!soon will know

:We already know how cramped your breast feels because of what they say (۹۷)

so hymn your Lord's praise and be one of those who bow down on their knees (in (۹۸)
.(worship

!Serve your Lord until conviction comes to you (۹۹)

ترجمه انگلیسی آربری

In the Name of God, the Merciful, the Compassionate

(Alif Lam RaThose are the signs of the Book and of a manifest Koran. (۱

(Perchance the unbelievers will wish that they had surrendered: (۲

leave them to eat, and to take their joy, and to be bemused by hope;certainly they will
(soon know! (۳

(Never a city have We destroyed, but it had a known decree, (۴

(and no nation outstrips its term, nor do they put it back. (۵

They say: `Thou, upon whom the Remembrance is sent down, thou art
(assuredlypossessed! (۶

(Why dost thou not bring the angels unto us, if thou speakest truly?' (۷

(We send not down the angels, save with truth; then they would not berespited. (۸

(It is We who have sent down the Remembrance, and We watch over it. (۹

(Indeed, We sent Messengers before thee, among the factions of theancients, (۱۰

(and not a single Messenger came to them, but they mocked at him; (۱۱

(even so We cause it to enter into the hearts of the sinners-- (۱۲

(they believe not in it, though the wont of the ancients is already gone. (۱۳

(Though We opened to them a gate in heaven, and still they mountedthrough it, (۱۴

yet would

(they say, `Our eyes have been dazzled; nay, we are a peoplebewitched!' (۱۵

(We have set in heaven constellations and decked them out fair to thebeholders, (۱۶

(and guarded them from every accursed Satan (۱۷

(excepting such as listens by stealth--and he is pursued by a manifest flame. (۱۸

And the earth--We stretched it forth, and cast on it firm mountains, and Wecaused to
(grow therein of every thing justly weighed, and (۱۹

(there appointed for you livelihood, and for those you provide notfor. (۲۰

Naught is there, but its treasuries are with Us, and We send it not downbut in a known
(measure. (۲۱

And We loose the winds fertilising, and We send down out of heaven water,then We
(give it to you to drink, and you are not its treasurers. (۲۲

(It is We who give life, and make to die, and it is We who are theinheritors. (۲۳

(We know the ones of you who press forward, and We know the laggards; (۲۴

(and it is thy Lord shall muster them, and He is All-wise,All-knowing. (۲۵

(Surely We created man of a clay of mud moulded, (۲۶

(and the jinn created We before of fire flaming. (۲۷

And when thy Lord said to the angels, `See, I am creating a mortal of a clayof mud
(moulded. (۲۸

When I have shaped him, and breathed My spirit in him, fall you down, bowingbefore
(him!' (۲۹

(Then the angels bowed themselves all together, (۳۰

(save Iblis; he refused to be among those bowing. (۳۱

(Said He, `What ails thee, Iblis, that thou art not among those bowing?' (۳۲

Said he, `I would never bow myself before a mortal whom Thou hast created ofa clay (of mud moulded.' (۳۳

(Said He, `Then go thou forth hence; thou art accursed. (۳۴

(Upon thee shall rest the curse, till the Day of Doom.' (۳۵

(Said he, `My Lord, respite me till the day they shall be raised.' (۳۶

(Said He, `Thou art among the ones that are respited (۳۷

(unto the day of a known time.' (۳۸

Said he, `My Lord, for Thy perverting me I shall deck all fair to them in theearth, and I (shall pervert them, all together, (۳۹

(excepting those Thy servants among them that are devoted.' (۴۰

(Said He, `This is for Me a straight path: (۴۱

over My servants thou shalt have no authority, except those that follow thee,being (perverse; (۴۲

(Gehenna (Hell) shall be their promised land all together. (۴۳

(Seven gates it has, and unto each gate a set portion of them belongs.' (۴۴

(But the godfearing shall be amidst gardens and fountains: (۴۵

(Enter you them, in peace and security!' (۴۶`

We shall strip away all rancour that is in their breasts; as brothers theyshall be upon (couches set face to face; (۴۷

no fatigue there shall smite them, neither shall they ever be driven forthfrom there. ((۴۸

(Tell My servants I am the All-forgiving, the All-compassionate, (۴۹

(and that My chastisement is the painful chastisement. (۵۰

And tell them of the guests

(of Abraham, (۵۱

when they entered unto him, saying, `Peace!' He said, `behold, we are afraidof you.' ((۵۲

(They said, `Be not afraid, behold, we give thee good tidings of a cunningboy.' (۵۳

He said, `What, do you give me good tidings, though old age has smitten me?Of what (do you give me good tidings?' (۵۴

(They said, `We give thee good tidings of truth. Be not of those thatdespair.' (۵۵

He said, `And who despairs of the mercy of his Lord, excepting those that areastray?' ((۵۶

(He said, `And what is your business, envoys?' (۵۷

(They said, `We have been sent unto a people of sinners, (۵۸

(excepting the folk of Lot; them we shall deliver all together, (۵۹

(excepting his wife--we have decreed, she shall surely be of those thattarry.' (۶۰

(So, when the envoys came to the folk of Lot, (۶۱

(he said, `Surely you are a people unknown to me!' (۶۲

They said, `Nay , but we have brought thee that concerning which they (weredoubting. (۶۳

(We have come to thee with the truth, and assuredly we speak truly. (۶۴

So set forth, thou with thy family, in a watch of the night, and follow afterthe backs of them, and let not any one of you turn round; and depart unto theplace you are (commanded.' (۶۵

And We decreed for him that commandment, that the last remnant of thoseshould be (cut off in the morning. (۶۶

(And the people of the city came rejoicing. (۶۷

;He said, `These are my guests

(put me not to shame, (۶۸

(and fear God, and do not degrade me.' (۶۹

(They said, `Have we not forbidden thee all beings? (۷۰

(He said, `These are my daughters, if you would be doing. (۷۱`

(By thy life, they wandered blindly in their dazzlement, (۷۲`

(and the Cry (Blast) seized them at the sunrise, (۷۳

(and We turned it uppermost nethermost and rained on it stones of baked clay. (۷۴

(Surely in that are signs for such as mark; (۷۵

(surely it is on a way yet remaining; (۷۶

(surely in that is a sign for believers. (۷۷

(Certainly the dwellers in the Thicket were evildoers, (۷۸

and We took vengeance on them. The two of them were upon a roadwaymanifest. ((۷۹

(The dwellers in El-Hijr cried lies to the Envoys. (۸۰

(We brought them Our signs, and they turned away from them. (۸۱

(They were hewing the mountains into houses, therein dwelling securely; (۸۲

(and the Cry (Blast) seized them in the morning; (۸۳

(that they earned did not avail them. (۸۴

We created not the heavens and the earth, and all that is between them, savein truth. (Surely the Hour is coming; so pardon thou, with a graciouspardoning. (۸۵

(Surely thy Lord, He is the All-creator, the All-knowing. (۸۶

(We have given thee seven of the oft-repeated, and the mighty Koran. (۸۷

Stretch not thine eyes to that We have given pairs of them to enjoy; and donot sorrow
(for them, and lower thy wing unto the believers, (۸۸

,and say

(Surely, I am the manifest warner.' (۸۹`

(So We sent it down to the partitioners, (۹۰

(who have broken the Koran into fragments. (۹۱

(Now by thy Lord, We shall surely question them all together (۹۲

(concerning that they were doing. (۹۳

(So shout that thou art commanded and turn thou away from the idolaters. (۹۴

(We suffice thee against the mockers, (۹۵

even against those who set up with God another god. Certainly they will soonknow! ((۹۶

(We know indeed thy breast is straitened by the things they say. (۹۷

(Proclaim they Lord's praise, and be of those that bow, (۹۸

(and serve thy Lord, until the Certain comes to thee. (۹۹

ترجمه انگلیسی پیکتال

In the name of Allah, the Beneficent, the Merciful

(Alif. Lam. Ra. These are verses of the Scripture and a plain Reading. (۱

(It may be that those who disbelieve wish ardently that they were Muslims. (۲

Let them eat and enjoy life, and let (false) hope beguile them. They will come to know! ((۳

(And We destroyed no township but there was a known decree for it. (۴

(No nation can outstrip its term nor can they lag behind. (۵

And they say: O thou unto whom the Reminder is revealed, lo! thou art indeed a

(madman! (۶

(Why bringest thou not angels unto Us, if thou art of the truthful? (۷

We send not down the angels save with the Fact, and that case (the disbelievers)
(would not be tolerated. (۸

!Lo! We, even We, reveal the Reminder, and lo

(We verily are it's Guardian. (۹

(We verily sent (messengers) before thee among the factions of the men of old. (۱۰

(And never came there unto them a messenger but they did mock him. (۱۱

(Thus do We make it traverse the hearts of the guilty: (۱۲

(They believe not therein, though the example of the men of old hath gone before. (۱۳

And even if We opened unto them a Gate of Heaven and they kept mounting through
(it. (۱۴

(They would say: Our sight is wrong nay, but we are folk bewitched. (۱۵

And verily in the heaven We have set mansions of the stars, and We have beautified it
(for beholders. (۱۶

(And We have guarded it from every outcast devil, (۱۷

(Save him who stealeth the hearing, and them doth a clear flame pursue. (۱۸

And the earth have We spread out, and placed therein firm hills, and caused each
(seemly thing to grow therein. (۱۹

And We have given unto you livelihoods therein, and unto those for whom ye provide
(not. (۲۰

And there is not a thing but with Us are the stores thereof. And We send it not down
(save in appointed measure. (۲۱

And We send the winds fertilizing, and cause water to descend from the sky, and give
(it you to drink. It is not ye who are the holders of the store thereof. (۲۲

(Lo! and it is We, even We, Who quicken and give death, and We are the Inheritor. (۲۳

And verily We

(know the eager among you and verily We know the laggards. (۲۴

(Lo! thy Lord will gather them together. Lo! He is Wise, Aware. (۲۵

(Verily We created man of potter's clay of black mud altered, (۲۶

(And the jinn did We create aforetime of essential fire. (۲۷

And (remember) when thy Lord said unto the angels: Lo! I am creating a mortal out of
(potter's clay of black mud altered. (۲۸

So, when I have made him and have breathed into him of My spirit, do ye fall down,
(prostrating yourselves unto him. (۲۹

(So the angels fell prostrate, all of them together (۳۰

(Save Iblis. He refused to be among the prostrate. (۳۱

(He said: O Iblis! What aileth thee that thou art not among the prostrate? (۳۲

He said: Why should I prostrate myself unto a mortal whom Thou hast created out of
(potter's clay of black mud altered? (۳۳

(He said: Then go thou forth from hence, for verily thou art outcast. (۳۴

(And lo! the curse shall be upon thee till the Day of Judgment. (۳۵

(He said: My Lord! Reprieve me till the day when they are raised. (۳۶

(He said: Then lo! thou art of those reprieved (۳۷

(Till an appointed time. (۳۸

He said: My Lord, Because Thou has sent me astray, I verily shall adorn the path of
(error for them in the earth, and shall mislead them every one. (۳۹

(Save such of them as are Thy perfectly devoted slaves. (۴۰

He said: This is

(a right course incumbent upon Me: (۴۱

Lo! as for My slaves, thou hast no power over any of them save such of the froward as (follow thee, (۴۲

(And lo! for all such, hell will be the promised place. (۴۳

(It hath seven gates, and each gate hath an appointed portion. (۴۴

(Lo! those who ward off (evil) are among gardens and watersprings. (۴۵

(And it is said unto them): Enter them in peace, secure. (۴۶)

And We remove whatever rancor may be in their breasts. As brethren, face to face, ((they rest) on couches raised. (۴۷

(Toil cometh not unto them there, nor will they be expelled from thence. (۴۸

Announce, (O Muhammad) unto My slaves that verily I am the Forgiving, the Merciful. ((۴۹

(And that My doom is the dolorous doom. (۵۰

(And tell them of Abraham's guests, (۵۱

How) when they came in unto him, and said: Peace. He said: Lo! we are afraid of you.) ((۵۲

They said: Be not afraid! Lo! we bring thee good tidings of a boy possessing wisdom. ((۵۳

He said: Bring ye me good tidings (of a son) when old age hath overtaken me? Of what (then can ye bring good tidings? (۵۴

(They said: We bring thee good tidings in truth. So be not thou of the despairing. (۵۵

(He said: And who despaireth not the mercy of his Lord save those who are astray? (۵۶

﴿He said: And afterward what is your business, O ye messengers ﴿of Allah﴾? ﴿٥٧

They said: We

(have been sent unto a guilty folk. (۵۸

(All) save the family of Lot. Them we shall deliver everyone, (۵۹)

Except his wife, of whom We had decreed that she should be of those who stay (behind. (۶۰

(And when the messengers came unto the family of Lot, (۶۱

(He said: Lo! ye are folk unknown (to me). (۶۲

(They said: Nay, but we bring thee that concerning which they keep disputing, (۶۳

(And bring thee the Truth, and lo! we are truth tellers. (۶۴

So travel with thy household in a portion of the night, and follow thou their backs. Let (none of you turn round, but go whither ye are commanded. (۶۵

And We made plain the case to him, that the root of them (who did wrong) was to be (cut at early morn. (۶۶

(And the people of the city came, rejoicing at the news (of new arrivals). (۶۷

(He said: Lo! they are my guests. Affront me not! (۶۸

(And keep your duty to Allah, and shame me not! (۶۹

(They said: Have we not forbidden you from (entertaining) anyone? (۷۰

(He said: Here are my daughters, if ye must be doing (so). (۷۱

(By thy life (O Muhammad) they moved blindly in the frenzy of approaching death. (۷۲

(Then the (Awful) Cry overtook them at the sunrise. (۷۳

And We utterly confounded them, and We rained upon them stones of heated clay. ((۷۴

(Lo! therein verily are portents for those who read the signs. (٧٥

And lo! it is

(upon a road still uneffaced. (٧٦

(Lo! therein is indeed a portent for believers. (٧٧

(And the dwellers in the wood indeed were evil doers. (٧٨

(So. We took vengeance on them; and lo! they both are on a high road plain to see. (٧٩

(And the dwellers in Al-Hijr indeed denied (Our) messengers. (٨٠

(And We gave them Our revelations, but they were averse to them. (٨١

(And they used to hew out dwellings from the hills, (wherein they dwelt) secure. (٨٢

(But the (Awful) Cry overtook them at the morning hour, (٨٣

(And that which they were wont to count as gain availed them not. (٨٤

We created not the heavens and the earth and all that is between them save with truth, and lo! the Hour is surely coming. So forgive, O Muhammad, with a gracious (forgiveness. (٨٥

(Lo! Thy Lord! He is the All Wise Creator. (٨٦

(We have given thee seven of the oft repeated (verses) and the great Quran. (٨٧

Strain not thine eyes toward that which We cause some wedded pairs among them to enjoy, and be not grieved on their account, and lower thy wing (in tenderness) for the (believers. (٨٨

(And say: Lo! I, even I, am a plain warner, (٨٩

(Such as We send down for those who make division, (٩٠

(Those who break the Quran into parts. (٩١

(Them, by thy Lord, We shall question, every one, (٩٢

(Of what they used to do. (٩٣

So proclaim that which thou art commanded, and withdraw

(from the idolaters. (۹۴

(Lo! We defend thee from the scoffers, (۹۵

(Who set some other god along with Allah. But they will come to know. (۹۶

(Well know We that thy bosom is at times oppressed by what they say, (۹۷

(But hymn the praise of thy Lord, and be of those who make prostration (unto Him). (۹۸

(And serve thy Lord till the inevitable cometh unto thee. (۹۹

ترجمه انگلیسی یوسفعلی

.In the name of Allah Most Gracious Most Merciful

(Alif Lam Ra. These are the Ayats of Revelation of a Quran that makes things clear. (۱

Again and again will those who disbelieve wish that they had bowed (to Allahs Will) in (Islam. (۲

Leave them alone to enjoy (the good things of this life) and to please themselves: let ((false) Hope amuse them: soon will knowledge (undeceive them). (۳

Never did We destroy a population that had not a term decreed and assigned (beforehand. (۴

(Neither can a people anticipate its Term nor delay it. (۵

They say: "O thou to whom the Message is being revealed! Truly thou art mad (or (possessed)! (۶

(Why bringest thou not angels to us if it be that thou hast the Truth?" (۷"

We send not the angels down except for just cause: if they came (to the ungodly) (behold! no respite would they have! (۸

We have without doubt sent down the Message; and We will assuredly guard it (from

(corruption). (٩

(We did send apostles before thee amongst the religious sects of old: (١٠

But

(never came an apostle to them but they mocked him. (١١

(Even so do We let it creep into the hearts of the sinners (١٢

That they should not believe in the (Message); but the ways of the ancients have (passed away. (١٣

Even if We opened out to them a gate from heaven and they were to continue (all (day) ascending therein (١۴

They would only say: "Our eyes have been intoxicated: nay we have been bewitched (by sorcery." (١۵

It is We who have set out the Zodiacal Signs in the heavens and made them fair-(seeming to (all) beholders; (١۶

(And (moreover) we have guarded them from every evil spirit accursed: (١٧

(But any that gains a hearing by stealth is pursued by a flaming fire bright (to see). (١٨

And the earth We have spread out (like a carpet); set thereon mountains firm and (immovable; and produced therein all kinds of things in due balance. (١٩

And We have provided therein means of subsistence for you and for those for whose (sustenance ye are not responsible. (٢٠

And there is not a thing but its (sources and) treasures (inexhaustible) are with Us; but (We only send down thereof in due and ascertainable measures. (٢١

And We send the fecundating winds then cause the rain to descend from the sky therewith providing you with water (in abundance) though ye are not the guardians of (its stores. (٢٢

And verily it is We Who give life and who give death: it is We Who

(remain Inheritors (after all else passes away). (٢٣

(To Us are known those of you who hasten forward and those who lag behind. (٢۴

Assuredly it is thy Lord who will gather them together: for He is Perfect in Wisdom and (Knowledge. (٢۵

(We created man from sounding clay from mud molded into shape; (٢۶

(And the Jinn race We had created before from the fire of a scorching wind. (٢٧

Behold! thy Lord said to the angels: "I am about to create man from sounding clay (from mud molded into shape; (٢٨

When I have fashioned him (in due proportion) and breathed into him of My spirit fall" (ye down in obeisance unto him." (٢٩

(So the angels prostrated themselves all of them together: (٣٠

(Not so Iblis: he refused to be among those who prostrated themselves. (٣١

Allah) said: "O Iblis! what is your reason for not being among those who prostrated) (themselves?" (٣٢

Iblis) said: "I am not one to prostrate myself to man whom thou didst create from) (sounding clay from mud molded into shape." (٣٣

(Allah) said: "Then get thee out from here; for thou art rejected accursed. (٣۴)

(And the Curse shall be on thee till the Day of Judgment." (٣۵"

(Iblis) said: "O my Lord! give me then respite till the Day the (dead) are raised." (٣۶)

(Allah) said: "Respite is granted thee (٣٧)

(Till the Day of the Time Appointed." (٣٨"

Iblis) said: "O my Lord! because Thou hast put me in the wrong I will make)

(wrong) fair-seeming to them on the earth and I will put them all in the wrong (۳۹)

(Except Thy servants among them sincere and purified (by Thy grace)." (۴۰"

Allah) said: "This (Way of My sincere servants) is indeed a Way that leads straight to)
(Me. (۴۱

For over My servants no authority shalt thou have except such as put themselves in"
(the wrong and follow thee." (۴۲

(And verily Hell is the promised abode for them all! (۴۳

To it are seven Gates: for each of those Gates is (special) class (of sinners assigned).
((۴۴

(The righteous (will be) amid Gardens and fountains (of clear-flowing water). (۴۵

(Their greeting will be): "Enter ye here in Peace and Security." (۴۶)

And We shall remove from their hearts any lurking sense of injury: (they will be)
(brothers (joyfully) facing each other on thrones (of dignity). (۴۷

(There no sense of fatigue shall touch them nor shall they (ever) be asked to leave. (۴۸

(Tell My servants that I am indeed the Oft-Forgiving Most Merciful; (۴۹

(And that My Penalty will be indeed the most grievous Penalty. (۵۰

(Tell them about the guests of Abraham. (۵۱

When they entered his presence and said "Peace!" He said "We feel afraid of you!"
((۵۲

(They said: "Fear not! we give thee glad tidings of a son endowed with wisdom." (۵۳

He said: "Do ye give me glad tidings that old age has seized me? Of what then is your
(good news?" (۵۴

They said: "We give thee glad tidings

(in truth: be not then in despair!" (۵۵

(He said: "And who despairs of the mercy of his Lord but such as go astray?" (۵۶

Abraham said: "What then is the business on which ye (have come) O ye messengers ((of Allah)?" (۵۷

(They said: "We have been sent to a people (deep) in sin. (۵۸

Excepting the adherents of Lut: them we are certainly (charged) to save (from harm)" (all (۵۹

Except his wife who we have ascertained will be among those who will lag behind."" ((۶۰

(At length when the messengers arrived among the adherents of Lut (۶۱

(He said: "Ye appear to be uncommon folk." (۶۲

(They said: "Yea we have come to thee to accomplish that of which they doubt. (۶۳

We have brought to thee that which is inevitably due and assuredly we tell the truth." ((۶۴

Then travel by night with thy household when a portion of the night (yet remains) and" do thou bring up the rear: let no one amongst you look back but pass on whither ye (are ordered." (۶۵

And We made known this decree to him that the last remnants of those (sinners) (should be cut off by the morning. (۶۶

(The inhabitants of the City came in (mad) joy (at news of the young men). (۶۷

(Lut said: "These are my guests: disgrace me not: (۶۸

(But fear Allah and shame me not." (۶۹"

(They said: "Did we not forbid thee (to speak) for all and sundry?" (۷۰

He said: "There are my

(daughters (to marry). If ye must act (so)." (٧١

Verily by thy life (O Prophet) in their wild intoxication they wander in distraction to and (fro. (٧٢

(But the (mighty) Blast overtook them before morning (٧٣

And We turned (the Cities) upside down and rained down on them brimstones hard as (baked clay. (٧٤

(Behold! in this are Signs for those who by tokens do understand. (٧٥

(And the (cities were) right on the highroad. (٧٦

(Behold! in this is a Sign for those who believe! (٧٧

(And the Companions of the Wood were also wrongdoers; (٧٨

So We exacted retribution from them. They were both on an open highway plain to (see. (٧٩

(The Companions of the Rocky Tract also rejected the apostles: (٨٠

(We sent them Our Signs but they persisted in turning away from them. (٨١

(Out of the mountains did they hew (their) edifices (feeling themselves) secure. (٨٢

(But the (mighty) Blast seized them of a morning (٨٣

(And of no avail to them was all that they did (with such art and care)! (٨٤

We created not the heavens the earth and all between them but for just ends. And the Hour is surely coming (when this will be manifest). So overlook (any human faults) with (gracious forgiveness. (٨٥

(For verily it is thy Lord Who is the Master-Creator knowing all things. (٨٦

And We have bestowed upon thee the Seven Oft-Repeated (verses) and the Grand

(Quran. (۸۷

Strain not thine eyes (wistfully) at what We have bestowed on certain

classes of them nor grieve over them: but lower thy wing (in gentleness) to the
(Believers. (٨٨

(And say: "I am indeed he that warneth openly and without ambiguity" (٨٩

Of just such wrath) as We sent down on those who divided (Scripture into arbitrary)
(parts) (٩٠

(So also on such) as have made the Quran into shreds (as they please). (٩١)

(Therefore by thy Lord We will of a surety call them to account (٩٢

(For all their deeds. (٩٣

Therefore expound openly what thou art commanded and turn away from those who
(join false gods with Allah. (٩۴

(For sufficient are We unto thee against those who scoff (٩۵

(Those who adopt with Allah another god: but soon will they come to know. (٩۶

(We do indeed know how thy heart is distressed at what they say. (٩٧

But celebrate the praises of thy Lord and be of those who prostrate themselves in
(adoration. (٩٨

(And serve thy Lord until there come unto thee the Hour that is Certain. (٩٩

ترجمه فرانسوی

.Au nom d'Allah, le Tout Miséricordieux, le Très Miséricordieux

.Alif, Lam, Ra. Voici les versets du Livre et d'une Lecture explicite .١

Le Jour du Jugement Dernier] les mécréants voudraient avoir été Musulmans] .٢
.[[soumis

Laisse-les manger, jouir (un temps), et être distraits par l'espoir; car bientt ils .٣

sauront!

۴. Or Nous ne détruisons aucune cité sans qu'elle n'ait eu [un terme fixé en] une Ecriture connue.

۵. Nulle communauté ne devance son terme, ni ne le retard.

۶. Et ils (les

!toi sur qui on a fait descendre le Coran, tu es certainement fou «ش :mecquois) disent

٧. Pourquoi ne nous es-tu pas venu avec les Anges, si tu es du nombre des
‹?véridiques

٨. Nous ne faisons descendre les Anges qu'avec la vérité; et alors, il ne leur sera pas
.[accordé de répit [à ces impies

٩. Nous ne faisons descendre les Anges qu'avec la vérité; et alors, il ne leur sera pas
.[accordé de répit [a ces impies

١٠. En vérité c'est Nous qui avons fait descendre le Coran, et c'est Nous qui en
.sommes gardien

١١. Et nous avons certes envoyé, avant toi, [des Messagers] parmi les peuples des
.Anciens

١٢. .Et pas un Messager ne leur est venu sans qu'ils s'en soient moqués

١٣. C'est ainsi que Nous faisons pénétrer (la mécréance) dans les coeurs des
.coupables

١٤. Ils ne croiront pas en lui [le Messager ou le Coran] bien que se soit accompli le sort
.traditionnel des anciens

١٥. ,Et même si Nous ouvrions pour eux une porte du ciel, et qu'ils pussent y monter

١٦. ils diraient: ‹Vraiment nos yeux sont voilés. Mais plutt, nous sommes des gens
.‹ensorcelés

١٧. Certes Nous avons placé dans le ciel des constellations et Nous l'avons embelli
.pour ceux qui regardent

١٨. .Et Nous l'avons protégé contre tout diable banni

١٩. A moins que l'un d'eux parvienne subrepticement à écouter, une flamme brillante
.alors le poursuit

Et quant à la terre, Nous l'avons étalée et y avons placé des montagnes . ٢٠
(immobiles) et y

.avons fait pousser toute chose harmonieusement proportionnée

Et Nous y avons placé des vivres pour vous, et (placé aussi pour vous) des êtres .٢١
.que vous ne nourrissez pas

Et il n'est rien dont Nous n'ayons les réserves et Nous ne le faisons descendre que .٢٢
.dans une mesure déterminée

Et Nous envoyons les vents fécondants; et Nous faisons alors descendre du ciel .٢٣
.une eau dont Nous vous abreuvons et que vous n'êtes pas en mesure de conserver

Et c'est bien Nous qui donnons la vie et donnons la mort, et c'est Nous qui sommes .٢۴
.[l'héritier [de tout

Et Nous connaissons certes ceux qui parmi vous ont avancé et Nous connaissons .٢۵
.ceux qui tardent encore

.Certes, c'est ton Seigneur qui les rassemblera. Car c'est lui le Sage, l'Omniscient .٢۶

.Nous créâmes l'homme d'une argile crissante, extraite d'une boue malléable .٢٧

.Et quand au djinn, Nous l'avions auparavant créé d'un feu d'une chaleur ardente .٢٨

Et lorsque ton Seigneur dit aux Anges: ‹Je vais créer un homme d'argile crissante, .٢٩
,extraite d'une boue malléable

et dès que Je l'aurais harmonieusement formé et lui aurait insufflé Mon souffle de .٣٠
.‹vie, jetez-vous alors, prosternés devant lui

,Alors, les Anges se prosternèrent tous ensemble .٣١

.excepté Iblis qui refusa d'être avec les prosternés .٣٢

‹?Iblis, pourquoi n'es-tu pas au nombre des prosternés ‹ش :Alors [Allah] dit .٣٣

Il dit: ‹Je ne puis me prosterner devant un homme que Tu as créé d'argile crissante, .٣۴
.‹extraite d'une boue malléable

Et [Allah] dit: ‹Sors de – .٣٥

!là [du Paradis], car te voilà banni

‹!Et malédiction sur toi, jusqu'au Jour de la rétribution .٣٦

mon Seigneur, donne-moi donc un délai jusqu'au jour où ils ‹les gens› ش› :Il dit - .٣٧
.‹seront ressuscités

,Allah] dit: tu es de ceux à qui ce délai est accordé] .٣٨

.[jusqu'au jour de l'instant connu› [d'Allah .٣٩

mon Seigneur, parce que Tu m'as induit en erreur, eh bien je leur ش› :Il dit - .٤٠
,enjoliverai la vie sur terre et les égarerai tous

‹.à l'exception, parmi eux, de Tes serviteurs élus .٤١

.Allah] dit: voici une voie droite [qui mène] vers Moi]› - .٤٢

Sur Mes serviteurs tu n'auras aucune autorité, excepté sur celui qui te suivra parmi .٤٣
.les dévoyés

.Et l'Enfer sera sûrement leur lieu de rendez-vous à tous .٤٤

.Certes, les pieux seront dans des jardins avec des sources .٤٥

.‹Entrez-y en paix et en sécurité› .٤٦

Et Nous aurons arraché toute rancune de leurs poitrines: et ils se sentiront frères, .٤٧
.faisant face les uns aux autres sur des lits

.Nulle fatigue ne les y touchera. Et on ne les en fera pas sortir .٤٨

.Informe Mes serviteurs que c'est Moi le Pardonneur, le Très Miséricordieux .٤٩

.et que Mon châtiment est certes le châtiment douloureux .٥٠

Et informe-les au sujet des htes d'Abraham .٥١

.‹Quand ils entrèrent chez lui et dirent: ‹Salam› – Il dit: ‹Nous avons peur de vous .۵۲

Ils dirent: ‹N'aie pas peur! Nous t'annonçons une bonne nouvelle, [la naissance] .۵۳
.‹d'un garçon plein de savoir

.۵۴

Il dit: ‹M'annoncez-vous [cette nouvelle] alors que la vieillesse m'a touché? Que
‹?m'annoncez-vous donc

.‹Ils dirent: ‹Nous t'annonçons la vérité. Ne sois donc pas de ceux qui désespèrent – .۵۵

‹?Il dit: ‹Et qui désespère de la miséricorde de son Seigneur, sinon les égarés – .۵۶

?Et il [leur] dit: ‹Que voulez-vous, envoyés d'Allah .۵۷

,Ils dirent: ‹En vérité, nous sommes envoyés à des gens criminels – .۵۸

à l'exception de la famille de Lot que nous sauverons tous .۵۹

sauf sa femme. ‹Nous (Allah) avions déterminé qu'elle sera du nombre des .۶۰
.exterminés

Puis lorsque les envoyés vinrent auprès de la famille de Lot .۶۱

.‹celui-ci dit: ‹Vous êtes [pour moi] des gens inconnus .۶۲

Ils dirent: ‹Nous sommes plutt venus à toi en apportant (le châtiment) à propos – .۶۳
.duquel ils doutaient

.Et nous venons à toi avec la vérité. Et nous sommes véridiques .۶۴

Pars donc avec ta famille en fin de nuit et suis leurs arrières; et que nul d'entre .۶۵
.‹vous ne se retourne. Et allez là où on vous le commande

Et Nous lui annonçâmes cet ordre: que ces gens-là, au matin, seront anéantis .۶۶
.jusqu'au dernier

.Et les habitants de la ville (Sodome) vinrent [à lui] dans la joie .۶۷

.Il dit: ‹Ceux-ci sont mes htes, ne me déshonorez donc pas – .۶۸

.Et craignez Allah. Et ne me couvrez pas d'ignominie .۶۹

‹?Ils dirent: ‹Ne t'avions-nous pas interdit de [recevoir] du monde .۷۰

‹![Il dit: ‹Voici mes filles, si vous voulez faire [quelque chose .٧١

۷۲. Par ta vie! ils se confondaient dans leur délire.

۷۳. Alors, au lever du soleil le Cri (la catastrophe) les saisit.

۷۴. Et Nous renversâmes [la ville] de fond en comble et fîmes pleuvoir sur eux des pierres d'argile dure.

۷۵. Voilà vraiment des preuves, pour ceux qui savent observer!

۷۶. Elle [cette ville] se trouvait sur un chemin connu de tous.

۷۷. Voilà vraiment une exhortation pour les croyants!

۷۸. Et les habitants d'al-Aïka étaient [aussi] des injustes.

۷۹. Nous Nous sommes donc vengés d'eux. Et ces deux [cités], vraiment, sont sur une route bien évidente [que vous connaissez].

۸۰. Certes, les gens d'al-Hijr ont traité de menteurs les messagers.

۸۱. Nous leur avons montré Nos miracles, mais ils s'en étaient détournés.

۸۲. Et ils taillaient des maisons dans leur montagnes, vivant en sécurité.

۸۳. Puis, au matin, le Cri les saisit.

۸۴. Ce qu'ils avaient acquis ne leur a donc point profité.

۸۵. Et Nous n'avons créé les cieux et la terre, et ce qui est entre eux, que pour une juste raison. Et l'Heure [sans aucun doute] arrivera! Pardonne-[leur] donc d'un beau pardon.

۸۶. Ton Seigneur, c'est Lui vraiment le grand Créateur, l'Omniscient.

۸۷. Nous t'avons certes donné ‹les sept versets que l'on répété›, ainsi que le Coran sublime.

۸۸. Ne regarde surtout pas avec envie les choses dont Nous avons donné jouissance

temporaire à certains couples d'entre eux, ne t'afflige pas à leur sujet et abaisse ton .aile pour les croyants

,(Et dis: ‹Je suis l'avertisseur évident› (d'un châtiment .٨٩

De même que Nous avons fait descendre [le châtiment] sur ceux qui ont juré (entre .۹۰
,(eux

.(ceux qui ont fait du Coran des fractions diverses, (pour créer des doutes .۹۱

Par ton Seigneur! Nous les interrogerons tous .۹۲

.sur ce qu'ils oeuvraient .۹۳

.Expose donc clairement ce qu'on t'a commandé et détourne- toi des associateurs .۹۴

.Nous t'avons effectivement défendu vis-à-vis des railleurs .۹۵

.Ceux qui associent à Allah une autre divinité. Mais ils sauront bientt .۹۶

.Et Nous savons certes que ta poitrine se serre, à cause de ce qu'ils disent .۹۷

;Glorifie donc Ton Seigneur par Sa louange et sois de ceux qui se prosternent .۹۸

.(et adore ton Seigneur jusqu'à ce que te vienne la certitude (la mort .۹۹

ترجمه اسپانیایی

.lr. Éstas son las aleyas de la Escritura y de un Corán claro' .۱

...Puede que los infieles deseen haber sido musulmanes .۲

Déjales que coman y que gocen por breve tiempo! ¡Que se distraigan con lai .۳
!...esperanza! ¡Van a ver

.Nunca destruimos ciudad cuya suerte no estuviera decidida .۴

.Ninguna comunidad puede adelantar ni retrasar su plazo .۵

Dicen: «¡Eh, tú, a quien se ha hecho bajar la Amonestación! ¡Eres, ciertamente, un .۶
!poseso

«?Si es verdad lo que dices, ¿por qué no nos traes a los ángeles .۷

٨. Haremos descender a los ángeles de veras y, entonces, ya no les será dado esperar.

٩. Somos Nosotros Quienes hemos revelado la Amonestación y somos Nosotros sus custodios.

١٠. Antes de ti, mandamos a otros enviados a los pueblos antiguos.

١١. No vino a ellos enviado que no se burlaran de él.

١٢. Así se lo insinuamos ahora a los pecadores,

١٣. pero no creen en él, a pesar del ejemplo que han dejado los antiguos.

١٤. Aun si les abriéramos una puerta del cielo y pudieran ascender a él,

١٥. dirían: «Nuestra vista ha sido enturbiada nada más, o, más bien, somos gente a quienes se ha hechizado».

١٦. Sí, hemos puesto constelaciones en el cielo, las hemos engalanado a las miradas,

١٧. y las hemos protegido contra todo demonio maldito.

١٨. Pero, si uno de ellos escucha a hurtadillas, entonces, le persigue una llama brillante.

١٩. Hemos extendido la tierra, colocado en ella firmes montañas y hecho crecer en ella de todo en la debida proporción.

٢٠. Y hemos puesto en ella subsistencias para vosotros y para quien no depende de vuestro sustento.

٢١. No hay nada de que no dispongamos Nosotros tesoros. Pero no lo hacemos bajar sino con arreglo a una medida determinada.

٢٢. Hemos enviado los vientos, que fecundan, y hacemos bajar del cielo agua, de la que os damos a beber y que no sabéis conservar.

٢٣. Somos Nosotros, sí, Quienes damos la vida y la muerte, Nosotros los Herederos.

٢٤. Ciertamente, conocemos a los que de vosotros se adelantan y, ciertamente, conocemos a los que se retrasan.

٢٥. Tu Señor es Quien les congregará. Él es sabio, omnisciente.

٢٦. Hemos creado al hombre de barro arcilloso, maleable,

mientras que a los genios los habíamos creado antes de .۲۷

fuego de viento abrasador.

٢٨. Y cuando tu Señor dijo a los ángeles: «Voy a crear a un mortal de barro arcilloso, maleable,

٢٩. y, cuando lo haya formado armoniosamente e infundido en él de Mi Espíritu, caed prosternados ante él».

٣٠. Todo los ángeles, juntos, se prosternaron,

٣١. excepto Iblis, que rehusó unirse a los que se prosternaban.

٣٢. Dijo: «¡Iblis! ¿Qué tienes, que no te unes a los que se prosternan?»

٣٣. Dijo: «Yo no voy a prosternarme ante un mortal que Tú has creado de barro arcilloso, maleable».

٣٤. Dijo: «¡Sal de aquí! ¡Eres un maldito!

٣٥. ¡La maldición te perseguirá hasta el día del Juicio!»

٣٦. Dijo, «¡Señor, déjame esperar hasta el día de la Resurreción!»

٣٧. Dijo: «¡Entonces, serás de aquéllos a quienes se ha concedido de prórroga

٣٨. hasta el día señalado!»

٣٩. Dijo: «¡Señor! Por haberme Tú descarriado, he de engalanarles en la tierra y he de descarriarles a todos,

٤٠. salvo a aquéllos que sean siervos Tuyos escogidos».

٤١. Dijo: «Esto es, para Mí, una vía recta.

٤٢. Tú no tienes poder alguno sobre Mis siervos, salvo sobre los descarriados que te sigan».

٤٣. La gehena es el lugar de cita de todos ellos.

۴۴. Tiene siete puertas y cada una tendrá un grupo definido de ellos.

۴۵. Los temerosos de Alá estarán entre jardines y fuentes.

۴۶. «¡Entrad en ellos, en paz, seguros!»

۴۷. Extirparemos el rencor que quede en sus pechos. Serán como hermanos, en lechos, unos enfrente de otros.

۴۸. Allí no sufrirán pena,

ni serán expulsados.

۴۹. Informa a Mis siervos de que Yo soy el Indulgente, el Misericordioso,

۵۰. pero que Mi castigo es el castigo doloroso.

۵۱. Infórmales de lo que pasó con los huéspedes de Abraham,

۵۲. cuando, entrados en donde él estaba, dijeron: «¡Paz!» Dijo: «¡Nos dais miedo!»

۵۳. «¡No tengas miedo!», dijeron. «Te anunciamos la buena noticia de un muchacho lleno
de ciencia».

۵۴. Dijo: «¿Me anunciáis buenas noticias, a pesar de mi avanzada edad? Y ¿qué es lo
que me anunciáis?»

۵۵. Dijeron: «Te anunciamos la buena noticia de la Verdad. ¡No te desesperes!»

۵۶. Dijo: «Y quién podría desesperar de la misericordia de su Señor, sino los
extraviados?!»

۵۷. Dijo: «¿Qué es lo que os trae, ¡enviados?!»

۵۸. Dijeron: «Se nos ha enviado a un pueblo pecador.

۵۹. No incluimos a la familia de Lot, a los que salvaremos, a todos.

۶۰. salvo a su mujer». Determinamos: sería de los que se rezagaran.

۶۱. Cuando los enviados llegaron a la familia de Lot,

۶۲. dijo: «Sois gente desconocida».

۶۳. Dijeron: «¡No, sino que te traemos aquello de que han dudado!

۶۴. ¡Te traemos la Verdad. ¡Sí, es como decimos!

۶۵. ¡Ponte en camino con tu familia, durante la noche! ¡Ve el último y que ninguno de

vosotros se vuelva! ¡Id a donde se os ordena!»

۶۶. Y decidimos respecto a él este asunto: iban a amanecer todos ellos, hasta el último,
despedazados.

۶۷. La población de la ciudad vino, llena de alegría.

۶۸. Dijo: «¡Éstos son huéspedes míos! ¡No me deshonréis!

«!Temed a Alá y no me llenéis de vergüenza¡ .۶۹

«?Dijeron: «¿No te habíamos prohibido que trajeras a nadie .۷۰

«!...Dijo: «¡Aquí tenéis a mis hijas, si es que os lo habéis propuesto .۷۱

.Por tu vida!, que erraban en su ofuscación¡ .۷۲

.Y les sorprendió el Grito a la salida del sol .۷۳

.La volvimos de arriba abajo e hicimos llover sobre ellos piedras de arcilla .۷۴

.Ciertamente, hay en ello signos para los que prestan atención .۷۵

.Está situada, ciertamente, en un camino que aún existe .۷۶

.Ciertamente, hay en ello un signo para los creyentes .۷۷

.Los habitantes de la Espesura fueron, sí impíos .۷۸

.y nos vengamos de ellos. Los dos casos son típicos y claros .۷۹

.Los habitantes de al-Hichr desmintieron a los enviados .۸۰

.Les trajimos Nuestros signos y se apartaron de ellos .۸۱

.Excavaban, tranquilos, casas en las montañas .۸۲

Les sorprendió el Grito por la mañana .۸۳

.y sus posesiones no les sirvieron de nada .۸۴

No hemos creado sino con un fin los cielos, la tierra y lo que entre ellos hay. ¡Sí, la .۸۵
!Hora llega! ¡Perdona, pues, generosamente

.Tu Señor es el Creador de todo, el Omnisciente .۸۶

.Te hemos dado siete de las mazani y el sublime Corán .۸۷

۸۸. No codicies los goces efímeros que hemos concedido a algunos de ellos y no estés ¡triste por ellos! Y ¡sé benévolo con los creyentes!

۸۹. Di: «¡Soy el monitor que habla claro!»

۹۰. …como hemos infligido un castigo a los conjurados,

۹۱. que

.han hecho pedazos el Corán

Por tu Señor, que hemos de pedir cuentas a todos ellosi .۹۲

!de sus actos .۹۳

!Anuncia lo que se te ordena y apártate de los asociadoresi .۹۴

,Nosotros te bastamos contra los que se burlan .۹۵

!...que ponen, junto con Alá, a otro dios. iVan a ver .۹۶

.Bien sabemos que te angustias por lo que dicen .۹۷

!Pero tú icelebra las alabanzas de tu Señor y sé de los que se prosternan .۹۸

!Y sirve a tu Señor hasta que venga a ti la ciertai .۹۹

ترجمه آلمانی

.digen, des BarmherzigenنIm Namen Allahs, des Gn

.Dies sind Verse des Buches und des erleuchtenden Korans .لm RلAlif L .۱

.ren MuslimsنubigenWünschen, sie wنOft werden die Ungl .۲

eitle Hoffnung کen und daکsie schmausen und genie کberlasse sie sich selbst, da .۳
.sie einlülle; bald werden sie es erfahren

.reنw کfür sie ein wohlbekannter Erla کWir haben nie eine Stadt zerstrt, ohne da .۴

.Kein Volk kann seine Frist überschreiten; noch knnen sie dahinter zurückbleiben .۵

Sie sprachen: «O du, zu dem die Ermahnung herabgesandt ward, du bist fürwahr ein .۶
.Verrückter

«?Warum bringst du nicht Engel zu uns, wenn du der Wahrhaftigen einer bist .۷

er mit triftigem Grunde, und dann wirdکWir senden keine Engel hernieder, au .۸

.hrtنihnen kein Aufschub gew

Wahrlich, Wir, Wir Selbst haben diese Ermahnung hinabgesandt, und sicherlich .٩
.werden Wir ihr Hüter sein

.mmenنWir entsandten schon vor dir (Gesandte) zu früheren St .١٠

Und nie kam ein Gesandter zu ihnen, über den sie nicht .١١

.hhnten

;So lassen Wir diese (Sucht, zu hhnen) in die Herzen der Sünder einziehen .۱۲

.Sie glauben nicht daran, wiewohl das Beispiel der Früheren ergangen ist .۱۳

nnen dadurchنUnd selbst wenn Wir ihnen ein Tor des Himmels ffneten und sie beg .۱۴
,hinaufzusteigen

lich sprechen: «Nur unsere Blicke sind benommen; fürwahr, wirکSie würden gewi .۱۵
«.sind ein behextes Volk

Und Wir habn fürwahr Türme in den Himmel gesetzt und ihn ausgeschmückt für .۱۶
.die Beschauer

,Und Wir haben ihn geschützt vor jedem verworfenen Satan .۱۷

.er vor jenem, der heimlich lauscht, dann verfolgt ihn eine helle FlammeکAu .۱۸

Und die Erde haben Wir ausgebreitet, und darein feste Berge gesetzt, und Wir .۱۹
.ltnisنen alles auf ihr wachsen im rechten Verhکlie

.Und Wir schufen darin Mittel zu eurem Unterhalt und derer, die ihr nicht versorgt .۲۰

tten; aber Wir senden es nurنtze hنUnd es gibt kein Ding, von dem Wir nicht Sch .۲۱
.hinab کnach bestimmtem Ma

Und Wir senden die befruchtenden Winde, dann senden Wir Wasser nieder von .۲۲
ttet es nicht aufspeichernنden Wolken, dann geben Wir es euch zu trinken; und ihr h
.knnen

.Wahrlich, Wir Selbst geben Leben und schicken Tod; und Wir allein sind die Erben .۲۳

Und Wir kennen wohl jene unter euch, die voranschreiten, und Wir kennen wohl .۲۴
.jene, die zurückbleiben

Wahrlich, es ist dein Herr, Der sie versammeln wird. Siehe, Er ist allweise, . ۲۵

.allwissend

Wahrlich, Wir haben den Menschen aus trockenem, tnendem Lehm erschaffen, .۲۶
.aus schwarzem, zu Gestalt gebildetem Schlamm

Und die Dschinn erschufen Wir .۲۷

.en Windesکzuvor aus dem Feuer des hei

Und (gedenke der Zeit) da dein Herr zu den Engeln sprach: «Ich bin im Begriffe, den .۲۸
Menschen aus trockenem, tnendem Lehm zu erschaffen, aus schwarzem, zu Gestalt
;gebildetem Schlamm

Wenn Ich ihn nun vollkommen geformt und ihm von Meinem Geiste eingehaucht .۲۹
«.habe, dann fallet mit ihm dienend nieder

.Da fielen die Engel alle zusammen nieder .۳۰

.Nicht also Iblis; er weigerte sich, unter den Niederfallenden zu sein .۳۱

du nicht unter den Niederfallenden sein کGott) sprach: «O Iblis, was ist dir, da) .۳۲
«?wolltest

Er antwortete: «Nimmermehr werde ich niederfallen auf die Art eines .۳۳
Menschenwesens, das Du aus trockenem, tnendem Lehm erschaffen hast, aus
«.schwarzem, zu Gestalt gebildetem Schlamm

.Gott) sprach: «Hinaus denn von hier, denn wahrlich, du bist verworfen) .۳۴

«.Fluch soll auf dir sein bis zum Tag des Gerichts .۳۵

hre mir Aufschub bis zum Tage, an dem sieںEr sprach: «Mein Herr, so gew .۳۶
«.auferweckt werden

,Gott) sprach: «Du bist unter denen, die Aufschub erlangen) .۳۷

«.Bis zum Tage der bestimmten Zeit .۳۸

rt hast, will ich ihnenںEr antwortete: «Mein Herr, da Du mich als verloren erkl .۳۹
wahrlich (das Bse) auf Erden herausschmücken, und wahrlich, ich will sie alle
,irreleiten

«.hlten Diener unter ihnenںBis auf Deine erw .۴۰

.Gott) sprach: «Dies ist ein gerader Weg zu Mir) .۴۱

Fürwahr, du sollst keine Macht haben über Meine Diener, bis auf jene der . ۴۲
».Verführten, die dir folgen

.ene OrtکUnd die Hlle ist wahrlich ihnen allen der verhei .۴۳

Sieben Tore hat .۴۴

sie, und jedem Tor ist ihrer ein Teil zugewiesen.

۴۵. Die Rechtschaffenen werden mitten in Gنrten und Quellen sein.

۴۶. «Tretet darein in Frieden, geborgen.»

۴۷. Und Wir wollen hinwegnehmen, was an Groll in ihrer Brust sein mag; wie Brüder sitzend auf erhhten Sitzen, einander gegen über.

۴۸. Müdigkeit soll sie darin nicht berühren, noch sollen sie je von dort vertrieben werden,

۴۹. Verkünde Meinen Dienern, daك Ich fürwahr der Allverzeihende, der Barmherzige bin,

۵۰. Und daك Meine Strafe die schmerzliche Strafe ist.

۵۱. Und verkünde ihnen von den Gنsten Abrahams.

۵۲. Da sie bei ihm eintraten und sprachen: «Frieden», antwortete er: «Wir fürchten uns vor euch.»

۵۳. Sie sprachen: «Fürchte dich nicht, wir bringen dir frohe Kunde von einem Sohn, mit Wissen begabt.»

۵۴. Er sprach: «Bringt ihr mir die frohe Kunde ungeachtet dessen, daك mich das Alter ereilt hat? Warum denn bringt ihr mir also die frohe Kunde?»

۵۵. Sie sprachen: «Wir haben dir die frohe Kunde mit der Wahrheit gebracht; sei darum nicht einer der Verzweifelnden.»

۵۶. Er sprach: «Und wer knnte verzweifeln an der Barmherzigkeit seines Herrn, wenn nicht die Verirrten?»

۵۷. Er sprach: «Was ist euer Auftrag, ihr Boten?»

۵۸. Sie sprachen: «Wir sind entsandt zu einem schuldigen Volk,

۵۹. Die Anhنnger des Lot ausgenommen. Sie alle sollen wir erretten,

۶۰. Bis auf sein Weib. Wir vermuten, daک sie unter denen sein soll, die zurückbleiben.»

۶۱. Als die Boten zu den Anhنngern des Lot kamen,

۶۲. Da sprach er: «Fürwahr, ihr seid fremde Leute.»

۶۳. Sie sprachen: «Nein, aber wir

.sind zu dir gekommen mit dem, woran sie zweifelten

.wir sind wahrhaftig ,كUnd wir sind zu dir gekommen mit der Wahrheit, und gewi .۶۴

teren) Teil der Nacht und ziehe نSo mache dich fort mit deinen Angehrigen im (sp .۶۵
hinter ihnen her. Und keiner von euch soll sich umwenden, sondern gehet, wohin euch
«.geboten wird

die Wurzel jener abgeschnitten كda ,كUnd Wir verkündeten ihm diesen Ratschlu .۶۶
.werden sollte am Morgen

.Und das Volk der Stadt kam frohlockend .۶۷

.ste, so tut mir nicht Schande anنEr sprach: «Das sind meine G .۶۸

«.Und fürchtet Allah und stürzet mich nicht in Schmach .۶۹

«?(Sie sprachen: «Haben wir dir nicht verboten, Leute aller Art (aufzunehmen .۷۰

«.tكEr sprach: «Hier sind meine Tchter, wenn ihr etwas tun mü .۷۱

.Bei deinem Leben, (auch) diese in ihrer Trunkenheit wandern blindlings irre .۷۲

.te die Strafe sie bei SonnenaufgangكDa erfa .۷۳

en auf sie BacksteineكUnd Wir kehrten das Oberste zuunterst, und Wir lie . ۷۴
.niederregnen

.Fürwahr, hierin sind Zeichen für die Einsichtigen .۷۵

.e, die bestehtكUnd es liegt an einer Stra .۷۶

.ubigenنFürwahr, hierin ist ein Zeichen für die Gl .۷۷

.lich FrevlerكAuch die Waldleute waren gewi .۷۸

.eكDarum züchtigten Wir sie. Und beide liegen sie an einer erkennbaren Stra .۷۹

.Auch das Volk von Hidschr behandelte die Gesandten als Lügner .٨٠

.Und Wir gaben ihnen Unsere Zeichen, sie aber wandten sich von ihnen ab .٨١

.Und sie pflegten sich Behausungen in die Berge zu graben zur Sicherheit .٨٢

.te sie am MorgenکJedoch die Strafe erfa .٨٣

,Und alles .٨۴

.was sie sich erworben hatten, nützte ihnen nichts

Wir erschufen die Himmel und die Erde und was zwischen den beiden ist, nicht .٨٥
Darum vergib in schner .ك anders als in Weisheit, und die «Stunde» kommt gewi
.Vergebung

.Wahrlich, dein Herr, Er ist der erhabene Schpfer, der Allwissende .٨٦

Und Wir gaben dir fürwahr die sieben oft wiederholten (Verse) und den erhabenen .٨٧
. Koran

كRichte deine Augen nicht auf das, was Wir manchen von ihnen zu kurzem Genu .٨٨
verliehen, und betrübe dich auch nicht über sie; und senke deinen Fittich auf die
.ubigenنGl

«rende Warnerنder aufkl كUnd sprich: «Ich bin gewi .٨٩

Weil Wir (die Strafe) herabsenden werden auf jene, die sich (gegen dich) in .٩٠
,Gruppen verbanden

,rtenنDie den Koran als lauter Lügen erkl .٩١

Darum, bei deinem Herrn, Wir werden sie sicherlich alle zur Rechenschaft ziehen .٩٢

.Um dessentwillen, was sie zu tun pflegten .٩٣

So tue denn offen kund, was dir geboten ward, und wende dich ab von den .٩٤
.Gtzendienern

,Wir werden dir sicherlich genügen gegen die Sptter .٩٥

.Die einen anderen Gott neben Allah setzen, doch bald werden sie wissen .٩٦

deine Brust beklommen wird ob dessen, was sie كUnd fürwahr, Wir wissen, da .٩٧
.reden

.Aber lobpreise deinen Herrn und sei einer der sich Unterwerfenden .٩٨

.Und diene deinem Herrn, bis der Tod zu dir kommt .۹۹

ترجمه ایتالیایی

In nome di Allah, il Compassionevole, il Misericordioso

.Alif, Lâm, Râ . Questi sono i versetti della Libro e la Recitazione esplicita .۱

I miscredenti un giorno vorranno essere stati .۲

; musulmani

lasciali mangiare e godere per un periodo, lusingati dalla speranza, ben presto .۳
.sapranno

.Non distruggiamo alcuna città senza prima darle una Scrittura intellegibile .۴

.Nessuna comunità può anticipare il suo termine né ritardarlo .۵

E dicono: « O tu su cui è stato fatto scendere il Monito , sei certamente posseduto da .۶
! un demone

.«?Perché, se sei sincero, non sei accompagnato dagli angeli .۷

Non faremo scendere gli angeli se non con la verità e a quella gente [in quel Giorno] .۸
. non sarà dato scampo

. Noi abbiamo fatto scendere il Monito, e Noi ne siamo i custodi .۹

. Già, prima di te, ne inviammo alle antiche sette .۱۰

.E non venne loro messaggero di cui non si burlassero .۱۱

.Lasciamo che ciò si insinui nei cuori degli empi .۱۲

. Non crederanno affatto, nonostante l'esempio dei loro antenati .۱۳

,Se anche aprissimo loro una porta del cielo perché possano ascendervi .۱۴

.« !direbbero: « I nostri occhi sono ipnotizzati o ci hanno lanciato un sortilegio .۱۵

In verità ponemmo costellazioni nel cielo e lo abbellimmo per coloro che lo .۱۶
.osservano

.E lo proteggiamo da ogni demone lapidato .۱۷

. Se uno di loro cerca di origliare, un folgorante bolide lo insegue .۱۸

۱۹. E la terra, l'abbiamo distesa e vi abbiamo infisso le montagne e ogni cosa abbiamo
fatto crescere con dovuta misura.

۲۰. Alimenti vi ponemmo, per voi e per tutti coloro che voi non nutrite affatto.

۲۱. Di ogni cosa abbiamo tesori,

ma la facciamo scendere in quantità misurata.

۲۲. I venti mandammo, portatori di fertilità, e dal cielo facemmo scendere l'acqua con
la quale vi dissetiamo e che non sapreste conservare.

۲۳. In verità Noi facciamo vivere e facciamo morire e Noi siamo l'Erede [ultimo di ogni
cosa].

۲۴. Noi conosciamo quelli che vi furono precursori e conosciamo quelli che ancora
tardano.

۲۵. In verità il tuo Signore [tutti] li riunirà, Egli è saggio, sapiente.

۲۶. Creammo l'uomo con argilla secca, tratta da mota impastata.

۲۷. E in precedenza creammo i démoni dal fuoco di un vento bruciante.

۲۸. E quando il tuo Signore disse agli angeli: «Creerò un uomo con argilla secca, tratta
da mota impastata;

۲۹. quando poi lo avrò plasmato e avrò insufflato in lui del Mio spirito, prosternatevi
davanti a lui».

۳۰. E gli angeli tutti si prosternarono,

۳۱. eccetto Iblîs, che rifiutò di insieme ai prosternati.

۳۲. [Allah] disse: «O Iblîs, perché non sei tra coloro che si prosternano?».

۳۳. Rispose: «Non devo prosternarmi di fronte a un mortale che hai creato di argilla
risuonante, di mota impastata».

۳۴. [Allah] disse: «Fuori di qui, che tu sia bandito.

۳۵. In verità sei maledetto fino al Giorno del Giudizio!».

۳۶. Disse: «O Signor mio, concedimi una dilazione fino al Giorno in cui saranno
resuscitati».

۳۷. [Allah] disse: «Che tu sia fra coloro a cui è concessa la dilazione

۳۸. fino al Giorno del momento fissato».

۳۹. «O Signor mio», Disse:

poiché mi hai indotto all'errore, li attirerò al male sulla terra, rendendolo attraente, e ,certamente li farò perdere tutti

.«eccetto i Tuoi servi sinceri .۴۰

:[Allah] disse: « Questa sarà la Retta Via da Me [custodita] .۴۱

,Non avrai alcun potere sui Miei servi, eccetto i perduti che ti obbediranno .۴۲

;e l'Inferno sarà certo il loro ritrovo .۴۳

.«esso] ha sette porte, e ciascuna ne avrà dinnanzi un gruppo] .۴۴

,I timorati [invece] saranno tra giardini e fonti .۴۵

.«!sarà detto loro]: « Entratevi in pace e sicurezza] .۴۶

Monderemo il loro petto da ogni risentimento e staranno fraternamente su troni, .۴۷ .[[gli uni] di fronte [agli altri

.Non proveranno fatica alcuna e mai verranno espulsi .۴۸

O Muhammad], annuncia ai Miei servi che in verità Io sono il Perdonatore, il] .۴۹ ,Misericordioso

.e che il Mio castigo è davvero un castigo doloroso .۵۰

. E racconta loro degli ospiti di Abramo .۵۱

.« !Entrarono nella sua casa dicendo: «Pace» Disse: « Invero ci fate paura .۵۲

.«Dissero: « Non temere, noi ti annunciamo un figlio sapiente .۵۳

Disse: « Mi date questo annuncio quando già mi ha raggiunto la vecchiaia. Che .۵۴ .«?specie di annuncio è questo

«Dissero: « Quello che ti annunciamo è la verità, non essere fra coloro che disperano .۵۵
.

٥٦. Disse: « Chi mai dispera della misericordia del suo Signore, se non gli sviati?» .

٥٧. Disse [ancora]: « Qual è la vostra missione, o inviati?».

٥٨. Risposero: « Siamo stati inviati a un popolo di empi,

٥٩.

a parte la famiglia di Lot che tutta salveremo,

۶۰. eccetto sua moglie». Decretammo che fosse tra quelli che sarebbero rimasti
indietro.

۶۱. Quando poi gli inviati giunsero presso la famiglia di Lot,

۶۲. [questi] disse loro: «Invero siete gente che non conosciamo».

۶۳. Risposero: «Anzi, siamo venuti a te [per recare] ciò di cui dubitano.

۶۴. Siamo venuti con la Verità, e in verità siamo sinceri.

۶۵. Fai partire la tua gente quando è ancora notte e stai in retroguardia, e che nessuno
si volti a guardare indietro. Andate dove vi è stato ordinato».

۶۶. Questo decidemmo nei suoi confronti: ché in verità tutti gli altri al mattino
[seguente] sarebbero stati annientati.

۶۷. Vennero [infatti] gli abitanti della città rallegrandosi.

۶۸. Disse [Lot]: «Sono i miei ospiti, non disonoratemi!

۶۹. Temete Allah e non copritemi di vergogna».

۷۰. Risposero: «Già ti abbiamo proibito [di proteggere] chicchessia!».

۷۱. Disse: «Ecco le mie figlie, se proprio volete farlo».

۷۲. Per la tua vita, [o Muhammad,] erano accecati dalla loro lussuria.

۷۳. All'alba li sorprese il Grido.

۷۴. Sconvolgemmo la città e facemmo piovere su di essa pietre d'argilla indurita.

۷۵. In verità in ciò vi è un segno per coloro che ne tengono conto.

۷۶. In verità essa [si trovava] su una strada ben nota.

٧٧. In verità in ciò vi è un segno per coloro che credono.

٧٨. E anche gli abitanti di al-Ayka erano iniqui.

٧٩. Ci siamo vendicati di loro. Invero quelle due

sono su una strada ben riconoscibile.

۸۰. Già gli abitanti di al-Hijr tacciarono di menzogna i messaggeri.

۸۱. Demmo loro i Nostri segni, ma rimasero indifferenti.

۸۲. Scavavano nelle montagne [le loro] case sicure,

۸۳. ma al mattino li sorprese il Grido.

۸۴. Quello che avevano fatto non li riparò.

۸۵. Non abbiamo creato i cieli e la terra e quello che vi è frammezzo se non con la verità. In verità l'Ora si avvicina, perdona dunque magnanimamente.

۸۶. In verità il tuo Signore è l'Incessante Creatore, il Sapiente.

۸۷. Ti abbiamo dato i sette ripetuti e il Sublime Corano.

۸۸. Non volgere gli occhi con invidia dell'effimero benessere che abbiamo concesso ad alcuni di loro e [neppure devi] rattristarti per loro. Abbassa però la tua ala verso i credenti.

۸۹. [Di']: «Sono nunzio evidente [di un castigo]».

۹۰. Lo stesso che facemmo scendere sui congiurati,

۹۱. e quelli che fanno del Corano "un'accozzaglia slegata"

۹۲. per il tuo Signore, tutti li interrogheremo

۹۳. a proposito di quello che facevano.

۹۴. Proclama con forza quello che ti è stato ordinato e rifuggi dagli associatori.

۹۵. Noi ti bastiamo contro chi ti schernisce,

۹۶. [contro] coloro che affiancano ad Allah un'altra divinità. Presto sapranno.

۹۷. Ben sappiamo che il tuo petto si affligge per quello che dicono.

۹۸. Glorifica il tuo Signore lodandoLo e sii tra coloro che si prosternano,

۹۹. e adora il tuo Signore fin che non ti giunga l'ultima certezza .

ترجمه روسی

Во имя Аллаха Милостивого, Милосердного!

۱. Алиф лам

ра. Это – знамения книги и ясного Корана.

۲. Может быть, пожелают те, которые неверны, стать мусульманами.

۳. Оставь их, пусть они едят, наслаждаются, и надежда их отвлекает. Потом они узнают.

۴. Мы не губили селения без того, чтобы ему не было известного начертания.

۵. Ни один народ не опередит своего предела, и не отсрочат они.

۶. Сказали они: "О ты, которому ниспослано напоминание! Ты ведь – одержимый!

۷. Почему ты не придешь к нам с ангелами, если ты из праведных?"

۸. Мы не посылаем ангелов, иначе как с истиной, и тогда не будут они из тех, кому отсрочивается.

۹. Ведь Мы – Мы ниспослали напоминание, и ведь Мы его охраняем.

۱۰. И до тебя Мы посылали в народах первых.

۱۱. И не приходил к ним никакой посланник, чтобы они над ним не смеялись.

۱۲. Так Мы вкладываем это в сердца грешников!

۱۳. Не веруют они в него, а уже прошел обычай с древними.

۱۴. И если бы Мы открыли им врата неба и стали бы они там подниматься,

۱۵. то сказали бы они: "Наши взоры опьянены, мы – люди очарованные!"

۱۶. Уже устроили Мы в небе башни и разукрасили их для смотрящих.

۱۷. И охранили Мы их от всякого сатаны, побиваемого камнями.

۱۸. А если кто украдкой подслушает, то следует за ним ясный светоч.

И землю Мы распростерли, и бросили на нее прочно стоящие, и . ١٩
.произрастили на ней всякую вещь по весу

.И устроили для вас на ней пропитание и для тех, кого вы не кормите .٢٠

Нет вещи без того, чтобы .٢١

у Нас были ее сокровищницы, и низводим Мы ее только по известной мере.

۲۲. И послали Мы ветры оплодотворяющими и низвели с неба воду, и напоили вас ею, но не вы ее храните.

۲۳. Ведь Мы - Мы оживляем и умерщвляем, и Мы - наследники.

۲۴. И ведь Мы знаем ушедших вперед из вас, и Мы знаем отставших.

۲۵. И Господь твой соберет их, ведь Он - Мудрый, Знающий!

۲۶. И Мы сотвориили уже человека из звучащей, из глины, облеченной в форму.

۲۷. И гениев Мы сотворили раньше из огня знойного.

۲۸. И вот сказал Господь твой ангелам: "Я сотворю человека из звучащей, из глины, облеченной в форму.

۲۹. А когда я его выровняю и вдуну от Моего духа, то падите, ему поклоняясь."

۳۰. И поклонились ангелы все полностью,

۳۱. кроме Иблиса. Он отказался быть с поклонившимися.

۳۲. Сказал Он: "О Иблис! Что с тобой, что не вместе с поклоняющимися?"

۳۳. Сказал он: "Я не стану кланяться человеку, которого Ты создал из звучащей, из глины, облеченной в форму."

۳۴. Сказал Он: "Уходи же отсюда! Ведь ты - побиваемый камнями.

۳۵. И, поистине, над тобой - проклятие до дня суда!"

۳۶. Сказал он: "Господи мой! Отсрочь же мне до дня, когда они будут воскрешены."

۳۷. Сказал Он: "Поистине, ты - из тех, кому будет отсрочено

."до дня назначенного времени .۳۸

Сказал он: "Господи мой! За то, что Ты сбил меня, я украшу им то, что на .۳۹
,земле, и собью их всех

."кроме рабов Твоих из них, чистых .۴۰

Сказал он: "Это – путь для .۴۱

.Меня прямой

Поистине, рабы Мои – нет для тебя над ними власти, кроме тех из .۴۲
,заблудщихся, кто последовал за тобой

!и поистине, геенна – место, им назначенное всем .۴۳

.У нее – семь врат, и у каждых врат из них – отдельная часть .۴۴

:Поистине, богобоязненные – среди садов и источников .۴۵

"!Входите сюда с миром в безопасности" .۴۶

И изъяли Мы злобу, что в их груди; братьями они на седалищах обращены .۴۷
.друг к другу

.Не коснется их там забота, и не будут они оттуда выведены .۴۸

,Возвести рабам Моим, что Я – Я Прощающий, Милосердный .۴۹

!и что наказание Мое – наказание мучительное .۵۰

.И возвести им о гостях Ибрахима .۵۱

Вот вошли они к нему и сказали: "Мир!" – И сказал он: "Поистине, мы вас .۵۲
"!страшимся

."Они сказали: "Не бойся, ведь мы радуем тебя мудрым мальчиком .۵۳

Сказал он: "Неужели вы радуете меня, когда меня коснулась уже старость? .۵۴
"?Чем же вы радуете

"!Они сказали: "Мы радуем тебя по истине, не будь же отчаявшимся .۵۵

"?Он сказал: "А кто отчаивается в милости Господа своего, кроме заблудших .۵۶

"?Сказал Он: "В чем же ваш дело, о посланные .۵۷

,Сказали они: "Мы посланы к народу грешному .۵۸

,кроме семьи Лута: мы спасем их всех .۵۹

."кроме жены его. Мы решили, что она - из оставшихся позади .۶۰

,И когда пришли к роду Лута посланники .۶۱

."сказал он: "Поистине, вы люди неведомые .۶۲

.Сказали они: "Да, мы пришли с тем, о чем они сомневались .۶۳

,И пришли мы к тебе с истиной .۶۴

и, поистине, мы – правдивы!

۶۵. Выйди же с семьей своей в части ночи и иди за ними, и пусть не
оборачивается из вас никто, и идите, куда вам повелено".

۶۶. И решили Мы ему это дело, что тыл их будет отсечен на утро.

۶۷. И пришли люди города, радуясь.

۶۸. Сказал он: "Это – мои гости, не бесславьте же меня.

۶۹. И побойтесь Бога и не позорьте меня".

۷۰. Сказали они: "Разве мы не удерживали тебя от всего света?"

۷۱. Он сказал: "Вот мои дочери, если уж вы совершаете".

۷۲. Клянусь твоей жизнью! Ведь они в своем опьянении скитаются слепо.

۷۳. И схватил их вопль при восходе солнца.

۷۴. И обратили Мы верх этого в низ и пролили на них дождь камней из глины.

۷۵. Поистине, в этом – знамения для присматривающихся к знакам!

۷۶. И, поистине, это – на остающейся дороге!

۷۷. Ведь, в это – знамение для верующих!

۷۸. И, поистине, обитатели ал-Айки были обидчиками!

۷۹. И отмстили Мы им, и оба они – на явном пути.

۸۰. И вот обитатели ал-Хиджра объявили лжецами посланных.

۸۱. И привели Мы им Наши знамения, а они от этого отвращались.

۸۲. И высекали они в горах дома в безопасности.

۸۳. И схватил их вопль на заре.

۸۴. И не избавило их то, что они приобретали.

۸۵. Ведь создали Мы небо, и землю, и то, что между ними, только по истине, и
ведь час непременно придет. Отвернись же красивым оборотом.

۸۶. Поистине, Господь твой – Он Мудрый Творец!

۸۷. И Мы дали тебе семь повторяемых и

.великий Коран

Не простирай же своих глаз к тому, что Мы дали в пользование их парам, и ۸۸.
.не печалься за них и преклони крыло твое перед верующим

."И скажи: "Поистине, я ведь - только явный увещатель ۸۹.

,Как ниспослали Мы на делителей ۹۰.

.которые обратили Коран в части ۹۱.

И вот, Господом твоим клянусь, Мы спросим непременно их всех ۹۲.

!о том, что они творили ۹۳.

!Рассеки же, как тебе приказано, и отвернись от многобожников ۹۴.

,Ведь Мы, поистине, избавили тебя от насмешников ۹۵.

.которые устраивают с Богом другого бога, и потом не узнают ۹۶.

.И знаем Мы уже, что грудь твоя стесняется от того, что они говорят ۹۷.

Прославь же хвалу Господа твоего и будь с поклоняющимися ۹۸.

!и служи Господу твоему, пока не придет к тебе несомненность ۹۹.

ترجمه ترکی استانبولی

.Rahman ve rahîm Allah adiyle

.Elif lâm râ, budur kitabn ve her eyi açklayan Kur'ân'n âyetleri -۱

.Nice demler gelecek ki kâfirler, ne olur ke ke biz de Müslüman olsaydk diyecekler -۲

.Brak onlar, yesinler, geçinsinler ve isteklere dü üp oyalansnlar, yaknda bilecekler -۳

Ve biz hiçbir ehri helâk etmedik ki helâk edeceímiz zaman, malûm ve mukadder -۴
.olmasn

٥- Hiçbir ümmet, ne helâk edileceǵi zamân mukadder vaktinden ne alabilir, ne de onu geciktirebilir.

٦- Ve derler ki: Ey kendisine Kur'ân indirilen sen gerçekten de delisin.

٧- Gerçeklerdensen neden meleklerle gelmiyorsun bize?

٨- Biz melekleri, ancak hak ve gerçek olarak indiririz, indiririz ama o vakit de mühlet vermeyiz, gz açtrmayz kâfirlere.

٩- ق üphe yok ki Kur'ân' biz indirdik ve üphe yok ki onu mutlaka koruyacaź.

١٠-

.Andolsun ki senden nce, evvelki ümmetlere de peygamberler gndermi tik

.Hiçbir peygamber gndermedik ki alay etmesinler onunla -۱۱

.Biz bylece, Kur'ân', yüreklerine kadar sokarz da -۱۲

Gene ona inanmazlar ve gerçekten, eskilerin yolu-yoradam da bylece olup bitmi -۱۳
.onlar da bu yüzden azâba urayp gitmi tir

.Onlara gkten bir kap açsak da melekler, o kapdan inip çksalar -۱۴

Bunu grürler de gene ancak derler, gzlerimiz baland bizim, hattâ büyülenmi bir - ۱۵
.topluluuz biz

.Andolsun ki gkte burçlar halkettik ve gü, seyredenlere bezedik -۱۶

.eytanlardan koruduk Ve onu, bütün ta lanm -۱۷

Ancak hrszlama bir ey duymaya kalk an olursa onun da ardndan apaçk grünen bir -۱۸
.ate yalmdr gnderdik

Yeryüzünü, enine boyuna d edik ve orada metîn dalar yarattk ve oradan, - ۱۹
.taktîrimize gre, her eyi bitirdik

.Orada sizin için de, sizin rzklandrmadnz mahlûkat için de geçim sebepleri halkettik -۲۰

Hiçbir ey yoktur ki hazîneleri, katmzda olmasn ve biz onu ancak malûm bir - ۲۱
.miktarda indiririz

Yüklü rüzgârlar gnderdik de gkten yamur yadrdk, suya kandrdk sizi ve onu - ۲۲
.koruyup saklayan siz deilsiniz

.Ve üphe yok ki ancak biz diriltiriz, biz ldürürüz ve biziz her eye vâris olan -۲۳

.Ve andolsun ki nce geçip gidenlerinizi de biliriz, sonraya kalanlarnz da -۲۴

Ve üphe yok ki Rabbin, hepsini de ha reder; üphe yok ki o, hüküm ve hikmet - ۲۵
.sâhibidir ve her eyi bilir

.dem'i, kuru, kokmu ekil ve sûret verilmi balçktan yarattkآ Andolsun ki biz -۲۶

.eytan'ysa daha ِnce, yakp ِldürücü bir harâreti olan ate ten yarattkق -۲۷

,An o zaman ki Rabbin, meleklere demi ti: Gerçekten de ben, kuru -۲۸

.kokmu ekil ve sûret verilmi balçktan bir insan yaratacam

Onun yaratl n tamamlayp kemâle getirerek ruhumdan ruh üfürünce derhal ona - ۲۹
.kar secdeye kapann

.Meleklerin hepsi birden secde ettiler -۳۰

.blis secde etmedi, secde edenlere katlmaktan çekindiف Ancak -۳۱

?blis dedi, sana ne oldu da secde edenlere katlmaktan çekindinف Ey -۳۲

.Kuru, kokmu ekil ve sûret verilmi balçktan yarattn insana dedi, ben secde etmem -۳۳

.k buradan dedi, üphe yok ki ta lanm kovulmu sun senا -۳۴

.Ve gerçekten de din gününedek lânet sana -۳۵

.Rabbim dedi, onlarn tekrar dirilecekleri günedek mühlet ver, ya at beni -۳۶

.üphe yok ki dedi, sen, mühlet verilmi lerdensinق -۳۷

.Malûm vaktin gelip çataca günedek -۳۸

Rabbim dedi, beni rahmetinden mahrûm ettiin gibi bende ktülükleri, yeryüzünde - ۳۹
.onlara bezeyecek, onlar isyân ettirerek hepsini de rahmetinden mahrûm edeceim

.Ancak ihlâsa sâhip edilmi kullarn müstesna -۴۰

.Tanr, i te bu yol dedi, dosdoru bana varan yol -۴۱

üphe yok ki kullarma hiçbir sûretle gücün yetmez, ancak sana uyan azgnlaraق -۴۲
.yeter senin gücün

.Ve üphe yok ki onlarn hepsine de vaadedilen yer, cehennemdir -۴۳

.Orasnn yedi kaps var, her kapya da onlardan bir ksm ayrlm tr -۴۴

.üphe yok ki çekinenler, cennetlerde ve rmak ba larndadrق -۴۵

.Esenlikle emîn olarak girin cennetlere -۴۶

Gnüllerindeki kîni, hasedi, tâ kkünden sküp attk onlarn, karde lerdir, birbirlerine kar -۴۷
.tahtlar üstünde otururlar

.Orada ne bir yorgunluk duyarlar, ne de oradan çkarlrlar -۴۸

.Haber ver kullarma, üphe yok ki ben suçlar rterim, rahîmim -۴۹

.Ve üphe yok ki azâbm da pek elemli bir azaptr -۵۰

brahîm'e gelen misâfirlerden deف ,Onlar -۵۱

.haberdâr et

Hani, huzûruna girmi ler de esenlik sana demi lerdi; o da, biz gerçekten de sizden -۵۲
.korkuyoruz demi ti

.Korkma demi lerdi, biz sana, bilgi sâhibi bir erkek evlât müjdeliyoruz -۵۳

htiyarlk çağ nda m demi ti, bana müjde veriyorsunuz? Neye istinâden müjde ف -۵۴
?vermektesiniz bana

Sana yle bir müjde veriyoruz ki gerçektir bu, sakn ümîdini kesenlerden olma demi -۵۵
.lerdi

O da Rabbinin rahmetinden demi ti, ancak doğru yoldan sapanlardan ba ka kim ümit -۵۶
?keser

?Ey elçiler demi ti, ba ka ne memûriyetiniz var -۵۷

.Biz demi lerdi, üphe yok ki mücrim bir topluluğa gnderildik -۵۸

.Ancak Lût ve soyu müstesna; onlarn hepsini de mutlaka kurtaracağz -۵۹

Yalnz karsn kurtarmayacağz, onun, helâk olanlarla berâber ehirde kalmasn takdîr -۶۰
.ettik

.Elçiler Lût âilesine geldikleri zaman -۶۱

.O, siz dedi tannmam kimselersiniz -۶۲

.Onlar, biz dediler, onlarn üphe ettikleri eyi getirdik -۶۳

.O gerçek haberle geldik sana ve biz doğru szlüyüz -۶۴

Gece yarsndan sonra âileni yola çkar, sen de artlarna dü hiçbiriniz arkanza - ۶۵
.bakmayn, emrolunacak yere geçin-gidin

.Ve bu i i ona vahyettik de hiç üphe yok ki dedik, sabah çağ bunlarn kkleri kesilir -۶۶

.ehir halk, birbirlerini müjdeleyerek misâfirlerin yanna geldiق -۶۷

.Lût, bunlar benim konuklarm dedi, onlara kar utandrmayn beni -۶۸

.Allah'tan çekinin de mahzûn etmeyin beni -۶۹

.Seni konuk kabûl etmekten menetmedik miydi dediler -۷۰

.Lût, evlenecekseniz i te kzlarm, onlar aln dedi -۷۱

mrün hakk için onlar, gafletten âdeta sarho tular, gaflet içinde a kn birض -۷۲
.haldeydiler

.Güne doًduktan sonra onlar bir baًr helâk ediverdi -۷۳

.lkelerinin altn üstüne getirdik, üstlerine balçktan meydana gelmi ta lar yaًdrdk -۷۴

üphe yokق -۷۵

.ki bunda dü ünenlere ibretler var

.Ve üphe yok ki o ehir, hâlâ herkesin yol uğra olan bir yerde -۷۶

.üphe yok ki bunda, inananlar için bir delil varق -۷۷

.Ashâb Eyke de gerçekten zâlimdi -۷۸

.caldk onlardan; iki ehir de apaçk grünmede, yol uğranda hâlâض -۷۹

.Ashab- Hicr de peygamberini inkâr etti -۸۰

.Delillerimizi gstermi tik onlara, fakat onlardan yüz çevirmi lerdi -۸۱

.Ve evlerini dağlarda oyarlar, emin bir halde ya arlard -۸۲

.Sabah çağna erdikleri gibi bir bağr yüzünden helâk olup gittiler -۸۳

.Kazandklar mal ve servet, azâb defedemedi onlardan -۸۴

Ve biz, gkleri ve yeryüzünü abes olarak halketmedik ve kyâmet, mutlaka - ۸۵
.gelecektir, aldr bile etme, bir ho ça vaz geç onlardan imdilik

.üphe yok ki Rabbin, her eyi yaratandr ve her eyi bilirق -۸۶

.Andolsun ki biz sana, tekrarlanan yedi âyeti ve pek büyük olan Kur'ân' verdik -۸۷

Onlara verdiğimiz mala, evlâda gz dikme, onlar için tasalanp gam yeme, inananlara -۸۸
.kar kanadn indir, onlar koru, onlara kar mütevâz ol

.Ve de ki: Hiç üphe yok ki ben, gerçekten de bir korkutucuyum -۸۹

.Nitekim blük-blük olanlara da indirmi tik -۹۰

yle ki ilerdi onlar ki Kurân' parça-parça ettiler; bir ksmna inandlar da bir ksmnaض -۹۱
.inanmadlar

.Andolsun Rabbine ki onlarn hepsine soracağz -۹۲

.Yaptklar eyleri -۹۳

.Artk sen emredildiı́n eyi açkla ve irk ko anlardan yüz çevir -۹۴

.O alayclara kar biz yeteriz sana -۹۵

.Onlar, Allah'tan ba ka tanrlar da kabul etmi lerdir; yaknda bilip anlayacaklar -۹۶

.Ve andolsun biliriz ki üphe yok, syledikleri szlerden yüreı́n sklr -۹۷

.Artk Rabbine hamdederek tenzîh et ve secde edenlerden ol -۹۸

Ve -۹۹

.lüm gelip çatncaya dek Rabbine ibâdet et

ترجمه آذربايجانى

!Mərhəmətli, rəhmli Allahın adı ilə

Əlif, Lam, Mim, Ra! Bunlar (mükəmməl ilahi) Kitabın və açıq-aydın (mö'cüzə olan) .١
.Qur'anın ayələridir

!Kafirlər (qiyamət günü), yəqin ki, müsəlman olmalarını istərdilər .٢

Ya Rəsulum!) Qoy (kafirlər) hələ (istədikləri kimi) yeyib içsinlər ,(dünyadan) ləzzət) .٣
!alsınlar, arzuları-ümidləri başlarını qatsın. (Düçar olacaqları müsibəti) sonra biləcəklər

Biz heç bir məmləkəti (heç bir ölkənin əhalisini) əcəli (lövhi-məhfuzda onun üçün .٤
.müəyyən edilmiş vaxt) gəlib çatmamış məhv etmədik

.Heç bir ümmət əcəlini nə qabağa çəkə bilər, nə də yubandıra bilər .٥

Müşriklər Peyğəmbərə) belə dedilər: "Ey özünə Kitab nazil edilən kəs! Axı sən) .٦
!divanəsən

Əgər sən doğru danışanlardansansa (Peyğəmbər olduğun barədəki iddian .٧
"!düzgündürsə), mələkləri bizə gətirsənə

Allah onların cavabında buyurdu:) "Biz mələkləri yalnız haqq olaraq (peyğəmbərlərə) .٨
vəhy gətirmək, kafirlərə əzab vermək üçün) endiririk. O zaman onlara (kafirlərə) heç
!bir möhlət verilməz

Şübhəsiz ki, Qur'anı Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu (hər cür təhrif və .٩
"!təbdildən; artırıb-əskiltmədən) qoruyub saxlayacağıq

.Ya Rəsulum!) Biz səndən əvvəl də ümmətlərə peyğəmbərlər göndərmişdik) .١٠

!Onlara elə bir peyğəmbər gəlmədi ki, ona istehza etməsinlər .١١

Əvvəlki ümmətlər barəsində etdiyimiz kimi) Biz onu (küfrü, istehzanı)) .١٢

!günahkarların (sənin qövmündən olan müşriklərin) ürəklərinə belə yeridirik

zlərindən əvvəlkilərin başlarına gələnlər (müsibətlər) göz qabağında olduğu (olub? .۱۳
.keçdiyi) halda, onlar (yenə də) ona (Qur'ana) inanmazlar

Əgər onlara göydən bir qapı açsaq (nərdivan endirsək) və onunla durmadan yuxarı .۱۴
:(dırmaşsalar (göydə Allahın qüdrətini və əzamətini görsələr) yenə də (inanmayıb

Gözümüz bağlanmış (xumarlanmış), biz sehrlənmişik (Muhəmməd bizi ovsunlayıb" .۱۵
,"(gözümüzü bağlamışdır

.deyərlər –

.Biz səmada bürclər yaratdıq, onlara baxanlar üçün (ulduzlarla) bəzədik .۱۶

Onları hər bir məl'un (Allahın dərgahından qovulmuş, rəhmətindən kənar edilmiş, .۱۷
.daşqalaq olunmuş) Şeytandan qoruduq

Lakin (şeytanlardan) kim (mələklərin söhbətinə) xəlvəti qulaq assa, onu odlu bir .۱۸
.(axan ulduz (məş'əl) tə'qib edər (və üstünə düşüb yandırar

Biz yer üzünü döşədik (orada hər şeyi yerbəyer etdik), orada möhkəm dayanan .۱۹
dağlar yerləşdirdik, hər şeydən (bütün meyvələrdən) müəyyən ölçüdə (lazım olan
.qədər) yetişdirdik

Sizdən və sizin ruzi vermədiklərinizdən (qul, kəniz, ev heyvanları və sairədən) ötrü .۲۰
yaşayış üçün lazım olan hər şey yaratdıq. (Ruzini siz yox, Biz veririk. Onun, sadəcə
.(olaraq ixtiyarı sizdədir

Yerdə və göydə) elə bir şey yoxdur ki, onun xəzinələri Bizdə olmasın. Lakin Biz) .۲۱
ondan ancaq müəyyən (lazım olduğu) qədər endiririk. (Onun nə qədər lazım olması isə
.(yalnız Bizə mə'lumdur

Biz (buludla) yüklənmiş (bitkilərə, ağaclara həyat verən, onları tozlandıran) külək .۲۲
göndərdik, göydən yağmur endirib sizə su verdik (içirtdik). Yoxsa onu yığıb saxlayan
(bir yerə toplayan) siz deyilsiniz! (Allah yağış suyunu saxlayıb istədiyi vaxt, istədiyi yerə
.(yağdırar

Həqiqətən, dirildən də, öldürən də Bizik, (hər şeyə) varis olan da Biz (Sizi məhv .۲۳
etdikdən sonra yer üzünə sahib olub onu istədiyimizə verən də, hər şey fənaya
(!uğradıqdan sonra əbədi qalan da Bizik

Sizdən əvvəl kimlər gəlib-gedibsə, onları da bilirik, sizdən sonra kimlər gələcəksə, .۲۴
(!onları da! (Və ya sizdən əvvəl də, sonra da iman gətirənləri bilirik

Həqiqətən, Rəbbin (qiyamət günü haqq-hesab çəkmək üçün) onları bir yerə .۲۵
!yığacaq. O, hikmət sahibidir, (hər şeyi) biləndir

Biz insanı quru (toxunduqda saxsı kimi səs .۲۶

çıxaran) və qoxumuş (və ya torpaqdan tədriclə dəyişib başqa şəklə düşmüş) qara
!palçıqdan yaratdıq

Cinlərin babası) can tayfası (və ya İblisi) daha öncə (insandan əvvəl) tüstüsüz) .۲۷
.oddan xəlq etmişdik

Ya Rəsulum!) Xatırla ki, bir zaman Rəbbin mələklərə belə demişdi: "Mən quru və) .۲۸
!qoxumuş (dəyişib başqa şəklə düşmüş) qara palçıqdan insan yaradacağam

Mən ona surət verib ruhumdan üfürdüyüm zaman siz ona (ibadət yox, tə'zim .۲۹
"!məqsədilə) səcdə edin

.Bundan sonra mələklərin hamısı ona (tə'zim məqsədilə) səcdə etdilər .۳۰

.Təkcə İblisdən başqa! O, səcdə edənlərlə birlikdə olmaqdan imtina etdi .۳۱

"?Allah buyudu:) "Ey İblis! Sənə nə olub ki, səcdə edənlərlə birlikdə səcdə etmirsən) .۳۲

Şeytan) dedi: "Sənin quru və qoxumuş qara palçıqdan yaratdığın insana səcdə) .۳۳
etmək mənə yaraşmaz!" (Adəmə səcdə etmək mənim üçün düz olmaz, çünki mən
(!oddan yaranmışam. Od isə torpağı yandırdığına görə ondan üstündür

Allah) buyurdu: "Oradan (Cənnətdən və ya səmalardan) çıx. Sən məl'unsan!) .۳۴
(!(Dərgahımdan qovulmuş və rəhmətimdən kənar edilmişsən

"!Sən qiyamət gününə qədər lə'nətlənmişsən .۳۵

İblis) dedi: "Ey Rəbbim! İnsanların (qəbirlərindən qalxıb) diriləcəkləri günə) .۳۶
"!(qiyamətə) qədər mənə möhlət ver

"Allah) buyurdu: "Sən möhlət verilənlərdənsən) .۳۷

Ancaq mə'lum vaxtın gününə (İsrafil surunu birinci dəfə çalana və bütün məxluqat .۳۸
!məhv olana) qədər

İblis) dedi: "Ey Rəbbim! Məni azdırmağına (rəhmətindən kənar etməyinə) əvəz) .۳۹
olaraq and içirəm ki, mən də (bunun müqabilində) onlara (pis əməllərini, günahlarını)

!yer üzündə yaxşı göstərib onların hamısını yoldan çıxaracağam

"!Yalnız Sənin sadiq bəndələrindən başqa .۴۰

Allah) buyurdu: "Mənə görə, bu, düz yoldur! (Və ya: Bu, sonu Mənə gəlib çatacaq) .۴۱
(!doğru yoldur

Sənə uyan .۴۲

azğınlar istisna olmaqla, bəndələrim üzərində (onları yoldan çıxarıb günaha vadar
!etməyə) sənin heç bir hökmün olmaz

!Şübhəsiz ki, Cəhənnəm onların hamısına və'd olunmuş (onları gözləyən) yerdir .۴۳

.Cəhənnəmin) yeddi qapısı (təbəqəsi) var. Hər qapıdan müəyyən bir dəstə girər) .۴۴

Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər isə cənnətlərdə və bulaqlar başında .۴۵
.olacaqlar

"!Ora sağ-salamat (sağlıqla) və (hər şeydən) əmin olaraq daxil olun .۴۶

Biz onların ürəklərindəki kin-küdurəti çıxarıb atdıq. Onlar qardaş olub taxt üstündə .۴۷
.qarşı-qarşıya əyləşərlər

Onlara orada (Cənnətdə) heç bir yorğunluq (zəhmət) üz verməz. Onlar oradan .۴۸
.(çıxan da deyillər. (Cənnətdə əbədi qalacaqlar

Ya Rəsulum!) Qullarıma xəbər ver ki, (tövbə edəcəkləri təqdirdə) Mən, həqiqətən,) .۴۹
!bağışlayanam, rəhm edənəm

!Eyni zamanda da əzabım da çox şiddətli əzabdır .۵۰

Həm də onlara İbrahimin qonaqlarından (yanına qonaq gələn mələklərdən) xəbər .۵۱
!ver

O zaman ki, onlar onun hüzuruna daxil olub: "Salam!" - dedilər. (İbrahim də .۵۲
qonaqların yeməyə əl uzatmadıqlarını görüb:) "Biz, həqiqətən, sizdən qorxuruq!" -
.dedi

Onlar: "Qorxma, biz səni çox bilikli bir oğulla (oğlun olacağı ilə) müjdələyirik!" - deyə .۵۳
.cavab verdilər

İbrahim:) "Qocalıq məni basdığı vaxtdamı mənə müjdə verirsiniz? Məni nə ilə) .۵۴
.muştuluqlayırsınız?" - deyə soruşdu

Mələklər:) "Biz sənə doğru xəbərlə müjdə veririk. (Allah dərgahından) ümidini) .۵۵

üzənlərdən olma!" - dedilər

İbrahim) dedi: "(Haqq yoldan) azanlardan başqa, Rəbbinin mərhəmətindən kim) .۵۶
"!?ümidini üzə bilər

.Ey elçilər! (Ey Allahın mələkləri! Bir deyin görək) işiniz nədir?" - dedi" .۵۷

Mələklər) belə cavab verdilər: "Biz günahkar bir tayfaya (əzab vermək, onları) .۵۸
.məhv etmək üçün) göndərilmişik

Yalnız Lutun ailəsindən başqa! Biz, sözsüz .۵۹

!ki, onların hamısı xilas edəcəyik

Ancaq (Lutun) zövcəsi istisna olmaqla! (Allahın əmri ilə) qət etdik ki, o, (küfr etdiyinə .۶۰
"!görə) əzaba uğrayanlardan (əzab içində qalanlardan) olacaqdır

Elçilər (mələklər) Lutun yanına gələndə .۶۱

"!(Lut) dedi: "Siz yad adamlarsınız (mən sizi tanımıram) .۶۲

Mələklər) belə cavab verdilər: "Xeyr, biz sənə onların (ümmətindən olan kafirlərin)) .۶۳
!şübhə etdikləri şeyi (əzabı) gətirmişik

!Biz sənə (Allahdan) doğru xəbər gətirmişik. Biz, həqiqətən, doğru danışanlarıq .۶۴

Gecənin bir vaxtı (sonuna yaxın) ailəni yola çıxart, sən özün də onların arxasınca .۶۵
get. Sizdən heç kəs dönüb geri baxmasın (çünki kafirlərə veriləcək dəhşətli əzabı
"!gördükdə halınız pis olar). Sizə əmr olunan yerə gedin

.Və ona (Luta da) vəhy etdik ki, səhər çağı onların (kafirlərin) kökü kəsilmiş olacaq .۶۶

Lutun gözəl qonaqları gəldiyini bilən) şəhər əhli (sevinərək) bir-birini muştuluqlayıb) .۶۷
.(onun yanına) gəldi

Lut) dedi: "Bunlar mənim qonaqlarımdır. (Onlara hörmət etmək mənim) .۶۸
!borcumdur). Məni (biabırçı hərəkətlərinizlə onların yanında) rüsvay etməyin

!Allahdan qorxun və məni xar etməyin .۶۹

Onlar: "Məgər biz sənə (şəhərimizə gələn) adamları (himayə etməyə etməyi, onları .۷۰
.qonaq saxlamağı) qadağan etmədikmi?" - deyə soruşdular

Lut) dedi: "Bunlar mənim qızlarımdır. Əgər (istədiyinizi) edəcəksinizsə (buyurun,) .۷۱
"!(onlarla evlənin

Ya Rəsulum!) Canına and olsun ki, onlar məstlikləri (küfrləri) içində sərgərdan) .۷۲
.((şaşqın) vəziyyətdə durub qaldılar. (Lutun nəsihətini qəbul etmədilər

۷۳. Şəfəq doğanda o dəhşətli (tükürpədici) səs onları bürüdü.

۷۴. Onların altını-üstünü çevirdik və başlarına odda bişmiş gildən bərk daşlar yağdırdıq.

۷۵. Bunda (bu əzabda) düşünüb-daşınanlar üçün, sözsüz ki, neçə-neçə ibrətlər vardır!

۷۶. Həqiqətən, o (Lut tayfasının yaşadığı Sədum şəhərinin xarabaları Qüreyş kafirlərinin Məkkədən Şama

!getdikləri) yolun üstündə hələ də durmaqdadır

!Bunda mö'minlər üçün, sözsüz ki, bir ibrət vardır .٧٧

Şübhəsiz ki, Əykə əhli də (sıx meşəlikdə yaşayan Şüeyb tayfası da) zalım idi. (Onlar .٧٨
.(Allaha asi olmaqla özlərinə zülm etdilər

Göydən od göndərib) onlardan da intiqam aldıq. Hər iki şəhər (Sədum və Əykənin) .٧٩
qalıqları) açıq-aşkar göz qabağındadır, (Məkkə müşrikləri onlara baxıb niyə ibrət
.(almırlar

Həqiqətən , (Saleh tayfası olan) Hicr əhalisi də peyğəmbərləri yalançı . ٨٠
.adlandırmışdılar

Biz onlara (Hicr əhalisinə) mö'cüzələrimizi göndərdik, lakin onlardan üz çevirdilər .٨١
(bu mö'cüzələrə baxıb ibrət almadılar, Allahın qüdrəti, əzəməti haqqında
.(düşünmədilər

Onlar (Allahın əzabından) salamat qurtarmaq üçün dağları yonub (özlərinə) evlər .٨٢
.qurudular

.Səhər çağı dəhşətli (tükürpədici) səs onları bürüdü .٨٣

Gördükləri tədbirlər (möhkəm evlər, qalalar tikmək; var-dövlət yığmaq) onlara heç .٨٤
.(bir fayda vermədi (Allahın əzabını onlardan dəf edə bilmədi

Biz göyləri, yeri və onlar arasında olan hər şeyi yalnız haqq-ədalətlə (hər şeyi yerli- .٨٥
yerində, bir-birinə uyğun şəkildə) yaratdıq. O saat (qiyamət saatı) mütləq gələcəkdir.
Sən (müşriklərdən) yaxşıca üz döndər (və ya onları alicənablıqla bağışla. Allah onsuz
.(!da onların cəzasını verəcəkdir

!Həqiqətən, Rəbbin (hər şeyi) yaradandır, biləndir .٨٦

Ya Rəsulum!) Biz sənə (hər namazda oxunub) təkrarlanan yeddi ayəni (Fatihə) .٨٧
.surəsini) və (böyük) əzamətli Qur'anı verdik

Kafirlərin) bə'zi zümrələrinə verdiyimizə (fani dünya malına) rəğbət gözü ilə baxma) .۸۸
(və ya gözünü dikmə, çünki bunların arxasınca küfr edənləri dəhşətli bir əzab gözləyir),
onlardan (onlar iman gətirmədiklərindən) ötrü kədərlənmə (yaxud onlara verdiyimiz
sərvətə görə qəmgin olma, axirətdə səni daha böyük ne'mətlər gözləyir), mö'minləri
qanadın altına al (iman gətirənlərə qarşı təvazökar olub yumşaq davran

və onları himayə et!)

۸۹. Və de: "Mən, həqiqətən, (sizi Allahın əzabı ilə) açıq-aşkar qorxudanam!"

۹۰. Eynilə (Qur'anı) bölənlərə endirdiyimiz (əzab) kimi!

۹۱. O kəslər ki, Qur'anı (müxtəlif) hissələrə böldülər! (Yəhudilər və xaçpərəstlər, yaxud müşriklər Qur'anın bir qisminə inanıb, digər qismini inkar edirdilər. Onların bə'zisi Qur'anı şe'r, bə'zisi sehr, bə'zisi isə kahinlik əsəri adlandırırdı).

۹۲. (Ya Rəsulum!) Rəbbinə and olsun ki, Biz onların hamısını (bütün məxluqatı) sorğu-suala çəkəcəyik -

۹۳. (Dünyada) etdikləri əməllər barəsində. (Onlardan haqq-hesab tələb edəcək və cəzalarını da verəcəyik!)

۹۴. (Ya Rəsulum!) Sənə əmr olunanı (Qur'anı) açıq-aşkar təbliğ et və müşriklərdən üz döndər!

۹۵. Şübhəsiz ki, istehza edənlərə qarşı Biz sənə kifayət edərik.

۹۶. O kəslər ki, Allaha başqa tanrı şərik qoşdular! Onlar (başlarına gələcək müsibəti, düçar olacaqları əzabı, bütün bəd əməllərinin aqibətini) mütləq biləcəklər!

۹۷. (Ya Rəsulum!) Doğrusu, Biz onların (istehzalı) sözlərindən sənin ürəyinin qısıldığını bilirik!

۹۸. Sən isə Rəbbini tə'rifləyib şükür et (sübhanallah və bihəmdihi de), səcdə edənlərlə (namaz qılanlarla) birlikdə ol!

۹۹. Və sənə yəqin (ölüm) gələnədək Rəbbinə ibadət et!

ترجمه اردو

شروع خدا کا نام لے کر جو بڑا مہربان نہایت رحم والا ہے

۱. آلرا۔ یہ خدا کی کتاب اور قرآن روشن کی آیتیں ہیں

۲. کسی وقت کافر لوگ آرزو کریں گے کہ اے کاش وہ مسلمان ہوتے

۳. (اے محمد) ان کو اُن کے حال پر رہنے دو کہ کھالیں اور فائدے اُٹھالیں اور (طول) امل ان کو دنیا میں مشغول کئے رہے عنقریب ان کو (اس کا انجام) معلوم ہو جائے گا

۴. اور ہم نے کوئی بستی ہلاک نہیں کیے مگر اس کا وقت مرقوم

ومعین ت□ا

۵. کوئی جماعت اپنی مدت (وفات) س□ ن□ آگ□ نکل سکتی □□ ن□ پیچ□□ ر□ سکتی □□

۶. اور کفار ک□ت□ □ی□ ک□ ا□ شخص جس پر نصیحت (کی کتاب) نازل □وئی □□ تُو تو دیوان□ □□

۷. اگر تو سچا □□ تو □مار□ پاس فرشتو□ کو کیو□ ن□ی□ ل□ آتا

۸. (ک□□ دو) □م فرشتو□ کو نازل ن□ی□ کیا کرت□ مگر حق ک□ سات□ اور اس وقت ان کو م□لت ن□ی□ ملتی

۹. بیشک ی□ (کتاب) نصیحت □می□ ن□ اُتاری □□ اور □م □ی اس ک□ نگ□بان □ی□

۱۰. اور □م ن□ تم س□ پ□ل□ لوگو□ می□ ب□ی پیغمبر ب□یج□ ت□□

۱۱. اور اُن ک□ پاس کوئی پیغمبر ن□ی□ آتا ت□ا مگر و□ اُس ک□ سات□ است□زاء کرت□ ت□□

۱۲. اسی طرح □م اس (تکذیب وضلال) کو گن□گارو□ ک□ دلو□ می□ داخل کر دیت□ □ی□

۱۳. سو و□ اس پر ایمان ن□ی□ لات□ اور پ□لو□ کی روش ب□ی ی□ی ر□ی □□

۱۴. اوراگر □م آسمان کا کوئی درواز□ اُن پر ک□ول دی□ اور و□ اس می□ چ□□ن□ ب□ی لگی□

۱۵. تو ب□ی ی□ی ک□ی□ ک□ □ماری آنک□ی□ مخمور □وگئی □ی□ بلک□ □م پر جادو کر دیا گیا □□

۱۶. اور □م □ی ن□ آسمان می□ برج بنائ□ اور دیک□ن□ والو□ ک□ لی□ اُس کو سجا دیا

۱۷. اور □ر شیطان راند□ درگا□ س□ اُس□ محفوظ کر دیا

۱۸. □ا□ اگر کوئی چوری س□ سننا چا□□ تو چمکتا □وا انگار□ اس ک□ پیچ□□ لپکتا □□

۱۹. اور زمین کو ب□ی □م □ی ن□ پ□یلایا اور اس پر پ□ا□ (بنا کر) رک□ دیئ□ اور

اس میں ہر ایک سنجیدہ چیز اُگائی

۲۰. اور ہم ہی نے تمہارے لیے اور ان لوگوں کے لیے جن کو تم روزی نہیں دیتے اس میں معاش کے سامان پیدا کئے

۲۱. اور ہمارے ہاں ہر چیز کے خزانے ہیں اور ہم ان کو بمقدار مناسب اُتارتے رہتے ہیں

۲۲. اور ہم ہی ہوائیں چلاتے ہیں (جو بادلوں کے پانی سے) بھری ہوئی ہوتی ہیں اور ہم ہی آسمان سے مینہ برساتے ہیں اور ہم ہی تم کو اس کا پانی پلاتے ہیں اور تم تو اس کا خرانہ نہیں رکھتے

۲۳. اور ہم ہی حیات بخشتے اور ہم ہی موت دیتے ہیں۔ اور ہم سب کے وارث (مالک) ہیں

۲۴. اور جو لوگ تم میں پہلے گزر چکے ہیں ہم کو معلوم ہیں اور جو پیچھے آنے والے ہیں وہ بھی ہم کو معلوم ہیں

۲۵. اور تمہارا پروردگار (قیامت کے دن) ان سب کو جمع کرے گا وہ بڑا دانا (اور) خبردار ہے

۲۶. اور ہم نے انسان کو کھنکھناتے سڑے ہوئے گارے سے پیدا کیا ہے

۲۷. اور جنوں کو اس سے بھی پہلے بیدھوئیں کی آگ سے پیدا کیا تھا

۲۸. اور جب تمہارے پروردگار نے فرشتوں سے فرمایا کہ میں کھنکھناتے سڑے ہوئے گارے سے ایک بشر بنانے والا ہوں

۲۹. جب اس کو (صورت انسانیہ میں) درست کر لوں اور اس میں اپنی (بیبہا چیز یعنی) روح پھونک دوں تو اس کے آگے سجدے میں گر پڑنا

۳۰. تو فرشتے تو سب کے سب سجدے میں گر پڑے

۳۱. مگر شیطان کہ اس نے سجدہ کرنے والوں کے

سات□ □ون□ س□ انکار کر دیا

۳۲. (خدا ن□ فرمایا) ک□ ابلیس! تج□ کیا □وا ک□ تو سجد□ کرن□ والو□ می□ شامل ن□ □وا

۳۳. (اس ن□) ک□ا ک□ می□ ایسا ن□ی□ □و□ ک□ انسان کو جس کو تو ن□ ک□نک□نات□ س□□ □وئ□ گار□ س□ بنایا □□ سجد□ کرو□

۳۴. (خدا ن□) فرمایا ی□ا□ س□ نکل جا□ تو مردود □□

۳۵. اور تج□ پر قیامت ک□ دن تک لعنت (برس□ گی)

۳۶. (اس ن□) ک□ا ک□ پروردگار مج□□ اس دن تک م□لت د□ جب لوگ (مرن□ ک□ بعد) زند□ کئ□ جائی□ گ□

۳۷. فرمایا ک□ تج□□ م□لت دی جاتی □□

۳۸. وقت مقرر (یعنی قیامت) ک□ دن تک

۳۹. (اس ن□) ک□ا ک□ پروردگار جیسا تون□ مج□□ رست□ س□ الگ کیا □□ می□ ب□ی زمین می□ لوگو□ ک□ لی□ (گنا□و□) کو آراست□ کر دک□اؤ□ گا اور سب کو ب□کاؤ□ گا

۴۰. □ا□ ان می□ جو تیر□ مخلص بند□ □ی□ (ان پر قابو چلنا مشکل □□)

۴۱. (خدا ن□) فرمایا ک□ مج□ تک (پ□نچن□ کا) ی□ی سید□ا رست□ □□

۴۲. جو میر□ (مخلص) بند□ □ی□ ان پر تج□□ کچ□ قدرت ن□ی□ (ک□ ان کو گنا□ می□ □ال سک□) □ا□ بد را□و□ می□ س□ جو تیر□ پیچ□□ چل پ□□

۴۳. اور ان سب ک□ وعد□ کی جگ□ ج□نم □□

۴۴. اس ک□ سات درواز□ □ی□ □ر ایک درواز□ ک□ لی□ ان می□ س□ جماعتی□ تقسیم کردی گئی □ی□

۴۵. جو متقی □ی□ و□ باغو□ اور چشمو□ می□ □و□ گ□

۴۶. (ان س□ ک□ا جائ□ گا ک□) ان می□ سلامتی (اور خاطر جمع س□) داخل □وجاؤ

۴۷. اور

ان ک□ دلو□ می□ جو کدورت □وگی ان کو □م نکال کر (صاف کر) دی□ گ□ (گویا) ب□ائی ب□ائی تختو□ پر ایک دوسر□ ک□ سامن□ بی□□□ □وئ□ □ی□

۴۸. ن□ ان کو و□ا□ کوئی تکلیف پ□نچ□ گی اور ن□ و□ا□ س□ نکال□ جائی□ گ□

۴۹. (ا□ پیغمبر) میر□ بندو□ کو بتادو ک□ می□ ب□ا بخشن□ والا (اور) م□ربان □و□

۵۰. اور ی□ ک□ میرا عذاب ب□ی درد دین□ والا عذاب □□

۵۱. اور ان کو ابرا□یم ک□ م□مانو□ کا احوال سنادو

۵۲. جب و□ ابرا□یم ک□ پاس آئ□ تو سلام ک□ا□ (ان□و□ ن□) ک□ا ک□ □می□ تو تم س□ □ر لگتا □□

۵۳. (م□مانو□ ن□) ک□ا ک□ □رئ□ ن□ی□ □م آپ کو ایک دانشمند ل□ک□ کی خوشخبری دیت□ □ی□

۵۴. (و□) بول□ ک□ جب مج□□ ب□□اپ□ ن□ آ پک□ا تو تم خوشخبری دین□ لگ□□ اب کا□□ کی خوشخبری دیت□ □و

۵۵. (ان□و□ ن□) ک□ا □م آپ کو سچی خوشخبری دیت□ □ی□ آپ مایوس ن□ □وئی□

۵۶. (ابرا□یم ن□) ک□ا ک□ خدا کی رحمت س□ (می□ مایوس کیو□ □ون□ لگا اس س□) مایوس □ونا گمرا□و□ کا کام □□

۵۷. پ□ر ک□ن□ لگ□ ک□ فرشتو! تم□ی□ (اور) کیا کام □□

۵۸. (ان□و□ ن□) ک□ا ک□ □م ایک گن□گار قوم کی طرف ب□یج□ گئ□ □ی□ (ک□ اس کو عذاب کری□)

۵۹. مگر لوط ک□ گ□ر وال□ ک□ ان سب کو □م بچالی□ گ□

۶۰. البت□ ان کی عورت (ک□) اس ک□ لی□ □م ن□ □□□را دیا □□ ک□ و□ پیچ□□ ر□ جائ□ گی

۶۱. پ□ر جب فرشت□ لوط ک□ گ□ر گئ□

۶۲. تو لوط ن□ ک□ا تم تو

ناآشنا سے لوگ ہو

۶۳. وہ بولے کہ نہیں بلکہ ہم آپ کے پاس وہ چیز لے کر آئے ہیں جس میں لوگ شک کرتے تھے

۶۴. اور ہم آپ کے پاس یقینی بات لے کر آئے ہیں اور ہم سچ کہتے ہیں

۶۵. تو آپ کچھ رات رہے سے اپنے گھر والوں کو لے نکلیں اور خود ان کے پیچھے چلیں اور اور آپ میں سے کوئی شخص مڑ کر نہ دیکھے اور جہاں آپ کو حکم ہو وہاں چلے جائے

۶۶. اور ہم نے لوط کی طرف وحی بھیجی کہ ان لوگوں کی جڑ صبح ہوتے ہوتے کاٹ دی جائے گی

۶۷. اور اہل شہر (لوط کے پاس) خوش خوش (دوڑے) آئے

۶۸. (لوط نے) کہا کہ یہ میرے مہمان ہیں (کہیں ان کے بارے میں) مجھے رسوا نہ کرنا

۶۹. اور خدا سے ڈرو اور میری بےآبروئی نہ کیجو

۷۰. وہ بولے کیا ہم نے تم کو سارے جہان (کی حمایت وطرفداری) سے منع نہیں کیا

۷۱. (انہوں نے) کہا کہ اگر تمہیں کرنا ہی ہے تو یہ میری (قوم کی) لڑکیاں ہیں (ان سے شادی کرلو)

۷۲. (اے محمد) تمہاری جان کی قسم وہ اپنی مستی میں مدہوش (ہو رہے) تھے

۷۳. سو ان کو سورج نکلتے نکلتے چنگھاڑ نے آپکڑا

۷۴. اور ہم نے اس شہر کو (الٹ کر) نیچے اوپر کردیا اور ان پر کھنگر کی پتھریاں برسائیں

۷۵. بیشک اس (قصے) میں اہل فراست کے لیے نشانی ہے

۷۶. اور وہ (شہر) اب تک سیدھے رستے پر (موجود) ہے

۷۷. بیشک اس میں ایمان لانے والوں کے لیے

نشانی □□

۷۸. اور بَن ک□ ر□ن□ وال□ (یعنی قوم شعیب ک□ لوگ) ب□ی گن□گار ت□□

۷۹. تو □م ن□ ان س□ ب□ی بدل□ لیا□ اور ی□ دونو□ ش□ر ک□ل□ رست□ پر (موجود) □ی□

۸۰. اور (وادی) حجر ک□ ر□ن□ والو□ ن□ ب□ی پیغمبرو□ کی تکذیب کی

۸۱. □م ن□ ان کو اپنی نشانیا□ دی□ اور و□ ان س□ من□ پ□رت□ ر□□

۸۲. اور و□ پ□ا□و□ کو تراش تراش کر گ□ر بنات□ ت□□ (ک□) امن (واطمینان) س□ ر□ی□ گ□

۸۳. تو چیخ ن□ ان کو صبح □وت□ □وت□ آپک□ا

۸۴. اور جو کام و□ کرت□ ت□□ و□ ان ک□ کچ□ ب□ی کام ن□ آئ□

۸۵. اور □م ن□ آسمانو□ اور زمین کو اور جو (مخلوقات) ان می□ □□ اس کو تدبیر ک□ سات□ پیدا کیا □□□ اور قیامت تو ضرور آکر ر□□ گی تو تم (ان لوگو□ س□) اچ□ی طرح س□ درگزر کرو

۸۶. کچ□ شک ن□ی□ ک□ تم□ارا پروردگار (سب کچ□) پیدا کرن□ والا (اور) جانن□ والا □□

۸۷. اور □م ن□ تم کو سات (آیتی□) جو (نماز می□) د□را کر پ□□ی جاتی □ی□ (یعنی سور□ الحمد) اور عظمت والا قرآن عطا فرمایا □□

۸۸. اور □م ن□ کفار کی کئی جماعتو□ کو جو (فوائد دنیاوی س□) متمتع کیا □□ تم ان کی طرف (رغبت س□) آنک□ ا□□ا کر ن□ دیک□نا اور ن□ ان ک□ حال پر تاسف کرنا اور مومنو□ س□ خاطر اور تواضع س□ پیش آنا

۸۹. اور ک□□ دو ک□ می□ تو علانی□ □ر سنان□ والا □و□

۹۰. (اور □م ان کفار پر اسی طرح عذاب نازل کری□ گ□) جس طرح

ان لوگوں پر نازل کیا جنہوں نے تقسیم کردیا

۹۱. یعنی قرآن کو (کچھ ماننے اور کچھ نہ ماننے سے) ٹکڑے ٹکڑے کر ڈالا

۹۲. تمہارے پروردگار کی قسم ہم ان سے ضرور پرسش کریں گے

۹۳. ان کاموں کی جو وہ کرتے رہے

۹۴. پس جو حکم تم کو (خدا کی طرف سے) ملا ہے وہ (لوگوں کو) سنا دو اور مشرکوں کا (ذرا) خیال نہ کرو

۹۵. ہم تمہیں ان لوگوں (کے شر) سے بچانے کے لیے جو تم سے استہزاء کرتے ہیں کافی ہیں

۹۶. جو خدا کے ساتھ معبود قرار دیتے ہیں سو عنقریب ان کو (ان باتوں کا انجام) معلوم ہوجائے گا

۹۷. اور ہم جانتے ہیں کہ ان باتوں سے تمہارا دل تنگ ہوتا ہے

۹۸. تو تم اپنے پروردگار کی تسبیح کہتے اور (اس کی) خوبیاں بیان کرتے رہو اور سجدہ کرنے والوں میں داخل رہو

۹۹. اور اپنے پروردگار کی عبادت کئے جاؤ یہاں تک کہ تمہاری موت (کا وقت) آجائے

ترجمه پشتو

(۱) $

(۲) $

(۳) $

(۴) $

(۵) $

(۶) $

(۷) $

(۸) $

(۹) $

$ (۱۰)
$ (۱۱)
$ (۱۲)
$ (۱۳)
$ (۱۴)
$ (۱۵)
$ (۱۶)
$ (۱۷)
$ (۱۸)
$ (۱۹)
$ (۲۰)
$ (۲۱)
$ (۲۲)
$ (۲۳)
$ (۲۴)
$ (۲۵)
$ (۲۶)
$ (۲۷)
$ (۲۸)
$ (۲۹)

$ (۳۰)
$ (۳۱)
$ (۳۲)
$ (۳۳)
$ (۳۴)
$ (۳۵)
$ (۳۶)
$ (۳۷)
$ (۳۸)
$ (۳۹)
$ (۴۰)
$ (۴۱)
$ (۴۲)
$ (۴۳)
$ (۴۴)
$ (۴۵)
$ (۴۶)
$ (۴۷)
$ (۴۸)

$ (۴۹)

$ (۵۰)

$ (۵۱)

$ (۵۲)

$ (۵۳)

$ (۵۴)

$ (۵۵)

$ (۵۶)

$ (۵۷)

$ (۵۸)

$ (۵۹)

$ (۶۰)

$ (۶۱)

$ (۶۲)

$ (۶۳)

$ (۶۴)

$ (۶۵)

$ (۶۶)

$ (۶۷)

$ (۶۸)

$ (۶۹)

$ (۷۰)

$ (۷۱)

$ (۷۲)

$ (۷۳)

$ (۷۴)

$ (۷۵)

$ (۷۶)

$ (۷۷)

$ (۷۸)

$ (۷۹)

$ (۸۰)

$ (۸۱)

$ (۸۲)

$ (۸۳)

$ (۸۴)

$ (۸۵)

$ (۸۶)

$ (۸۷)

$ (۸۸)

$ (۸۹)

$ (۹۰)

$ (۹۱)

$ (۹۲)

$ (۹۳)

$ (۹۴)

$ (۹۵)

$ (۹۶)

$ (۹۷)

$ (۹۸)

$ (۹۹)

ترجمه کردی

۱. Bi navê Yezdanê Dilovan ê Dilovîn E.L.R. (Hey Yezdan bi arşa van tîpên ji hevçûyî dizane). Evanan, beratên pirtûk û Qur'ana daveger in.

۲. "Xwezîka em misilman bûna (Ewanê bê¬jin:) Gavê werin, ewanê bêne file hene!".

۳. (Muhemmed!) Tu dest ji (tekoşîna bi wan ra) berde. Bira ewan bixun û (bi xweşî) bijîn, xwestinê wan ewan didine para da. Îdî di nêzîk da ewanê bizanin (ka paşîya kirinê wan ça ne?).

۴. Me çiqa rûniştîyên welatekî teşqele kiribin, hey ji bona teşqela wan, danekî diyarî hebûye. (Ya jî, ji wan hey mayîne nivîsarê diyarî mane).

۵. Qe tu kom tune ye, ku ji danê (teşqele dane xwe) borîye, ya jî pa¬ra da mayî be.

۶. Ewan (filan ji bona te ra aha) gotine: "Bi rastî ewê ku (Qu¬r'an) bi ser te da hatîye

".hinartinê, tu yekî tepaketî yî

Heke (bira, tu) di doza xwa da rast î, ka (ji bona rastîya" .٧

".pêxemberîya xwe) ji me ra firişteyên (dîdevan) bîne

Em hey firiştan (ji bona berewanî û şapatdanê) dihênirin. (Gava firişte werin .۸
.(hinartinê îdî ewanan nikarin) tu tiştî bikin (firişte nahêlin ku ewan çavê xwe vekin

Bi rastî me (Qur’an) hinartîye, bi rastî em bi xweber jî ji bona (Qur’anê ra) parisvan .۹
.in

.Û bi sond! Di nava wan komên berya te da, me pêxember şandine .۱۰

.Çiqa pêxemberek hatibe bal wan, ewan hey bi wî (pêxemberî) tinaz kirine .۱۱

.Em bi vî awayî (tinazan) dixine dilê wan ê nûsitemkar .۱۲

Di berya wan da (ewan komalên tinazger) ka me çi bi serê wan da anîbû, borîne .۱۳
.(evan şopa wan dibînin jî, disa) bawer nakin

Heke me di ezman da ji bona wan ra derîyek vekirî bûya, ku ewan di wî derî da .۱۴
.(hevraz derketinan jî (ewan beratan bi çavê xwe bidîtanan

Wê dîsa ewanê) bi gotinan: "Bi rastî ça¬vê me sermest bûye, bi rastî em komelekî) .۱۵
".wusa nin li me anç hatîyekirinê

Bi sond! Me di ezman da şûnwarê (wekî koşkan) gerandine, me ewan (şûnwaran) ji .۱۶
.bona dîdevanan ra xemilandine

.Me ewa (ezmana) ji hemî pelîdên deherok dane parisandinê .۱۷

Ji pêştirê wî pelîd ku bi dizî gohdarî dike, îdî pêtên agirê xûyayî dibine peyrewê wî .۱۸
.pelîdî

Û me zemîn jî raxistîye. Me di nava zemîn da çîyayên dirêj rakutan e. Me hemû tişt .۱۹
.di zemîn da bi pîvayî hêşîn kirine

Di zemîn da me ji bona we ra û ji bona wan candarên, ku hûn ji .۲۰

.wan ra rozîyan nadin (rozîyên) jînê çê kirine

Û xezna hemî tiştan hey li bal me ye. Em ewan wekî hewcebûnê hey dihênirin (ji .٢١
.(azman û zemîn ji bona jîna we derdixin, wekî ba û barîştan

Û me ba, bi kevînî şandîye (ewr civandine) îdî em di jor da aveke wusa dihênirin, em .٢٢
.we bi vê avê didine avdanê. We bi xweber jî nikarîye ewa ava bixista cûrnan

Û bi rastî hey em bi tenê ne jîn û mirin çê dikin. (Ûrta wan hemûyan jî) em bi tenê .٢٣
.(ne. (Piştî wan, hey em bi tenê dimînin

Bi sond! Ewanê ji we yên ku pêş da çûne, me bi wan zanîye. Û bi sond! Ewanê ji we .٢٤
.yên ku para tên em bi wan dizanin

Û Xudayê te ê (ewan bi rastî we ji bona hijmartina kirinê wan) bicivîne. Bi rastî Xuda .٢٥
.bijejkeyê zana ye

.Bi sond! Me meriv ji heryeke ji hev çûyê genîyê qimitî afirandîye .٢٦

.Hêj di berê da jî me meçêtir ji agirê bayê germok e afirandîye .٢٧

Di gavekî da Xudayê te ji bona firiştan ra gotibû: "Bi rastî ezê merivan ji heryekê ji .٢٨
.hevçûyî bênketî qimitî biafirînin

Îdî gava min pêka wî anî û ji canê xwe can berda gewdê wî, heman hûn ji wî ra .٢٩
.kunde beherin

.Ji piştî afirandina wî) hemî firiştan (ji bona wî ra) kunde birin) .٣٠

.Ji pêştirê pelîd; ewî ji bona kundebirinê, xwe da para .٣١

Yezdan ji bona wî ra) gotîye: "Çi bûye ji te) .٣٢

"?ra pelîd! Ku tu jî bi wanê kundebir ra ne bûyî

Pelîd di bersiva Yezdan da) gotîye: "Ezê ça ji bona wî kesê, ku te ewa ji heryekê) .۳۳
"?bênketî qimitîye ji hevçûyî çê kirîye, kunde biherin

Yezdan ji pelîd ra) gotîye: "Îdî tu ji nava qencîyê min derkebe. Bi rastî tu ji) .۳۴
".dilovanîya min hatî deherandine

".Û heya roya xelat û celatan deherandin li ser te ye" .۳۵

Pelîd beresiv daye) gotîye: "Xudayê min! Heya roya ku ewanê dîsa rabin (ji bona) .۳۶
kirinê xwe bêne xelat û celatkirinê, canê min nestîne) li min mêze bike (ka ez çi bi wan
"(!dikim

".Yezdan ji wî ra) dibêje: "Bi rastî ji te ra mecal hate dayînê) .۳۷

".Heya wî danê roya diyarî" .۳۸

Pelîd ji bona Yezdan ra) dibêje: "Xudayê min! Ji bo ku te ez (bi sedema wan) aziran) .۳۹
dime, ezê ji bona wan ra di zemîn da (sikatîyan) bixemilînim û ezê ewan hemûşkan bi
".(azirinim (ewan ji rêya te derxim

".Ji pêştirê wan kesên ji wan, ku xurî bendeyên te ne" .۴۰

Yezdan ji pelîd ra) gotîye: "(Eva gotina te ye ku tu dibêjî. Ez nikarim bendeyên te) .۴۱
".yên xurî ji rêya rast derxim." Şixwe ewa) rêya min a rast e

Bi rastî li ser wan bendeyê¬n minê xurî tu hêz ji bona te ra tune ye. Ji pêştirê wanê" .۴۲
".azirî ku bûne peyrewê te

.Bi rastî doj, şûna radawa wan aziryan hemûşkan e .۴۳

Ji bona dojê ra heft derî hene. Ji bona her yekî ji wan .۴۴

.derîyan, pareke ku ji wan hatîye parkirinê, heye

.Ewanê ku xwe ji pelîd parisandine) hene! Ewan di bihişt û kanya da nin) .۴۵

.Hûn bi xêlne û bi ewletî bikebine behîştan .۴۶

Me dexesîya di singê wan da heyî, rakirîye. Ewan bi biratî li ser textan hemberî .۴۷
.hewyane

.Di wura da westandin bi wan nagire, û ewan ji bihiştê jî nayêne derxistine .۴۸

Muhemmed!) Tu ji bendeyên min ra agahdarî bide; "Bi rastî ez baxişgerî dilovîn) .۴۹
".im

"!Bi rastî şapata min jî şapata dilsoz e" .۵۰

.Muhemmed!) Tu ji wan ra agahdarî ji mêvanê Îbrahîm bide) .۵۱

Gava (ewan mêvanan) ketine bal (Îbrahîm, jê ra aha)gotine: "Selam" (Îbrahîm ji .۵۲
".wan ra) gotîye:"Bi rastî em ji we veciniîqîn

Ewa mêvanan ji bona Îbrahîm ra) gotine: "Tu ji me venecinîqe, bi rastî (em hatine)) .۵۳
".te bi kurekî zana didine mizgîndanê

Îbrahîm ji wan ra) dibêje: "Ji pişkî kaltî bi min da hatîye, hûnê bi çi îdî mizginî bidine) .۵۴
"?min

.Ewan ji Îbrahîm ra) dibêjin: "Em mizgînî didine te bi rastî tu nebe ji wanê bê hêvî) .۵۵

Îbrahîm ji wan ra) dibêje: "Ji pêştirê wanê rê derketî tu kes ji dilovanîya Yezdan bê) .۵۶
".hêvî nabe

Ji piştî ku Îbrahîm zanî, ewanê hatî firişte ne; ji wan pirsî) got: "Gelî saîyan!) .۵۷
"?Xwastina we çî ye

".Ewan saîyan) gotine: "Em li bal komalekî nûsîtemkar da hatine şandinê) .۵۸

.Ji pêştirê malîyên Lût. Bi rastî emê ewan (malîyên Lût) hemûşkan fereste bikin .۵۹

Ji pêştirê jina (Lût) me bi rastî (ewa jinika .۶۰

ji wanê ku di nava teşqalan da dimînin hijmartîye). Bi rastî ewa jinika di teşqele da .maye

.Îdî gava ewan saîyan hatine bal malîyên Lût .۶۱

Lût ji wan ra aha) gotîye: "Bi rastî hûn komalekî (wusa ne nîyas in) meriv ji we) .۶۲ ".vediciniqin

Ewan saîyan) gotine: "(Hûn ji me netirsin) me ewa (şapata) ku komalê te, di hatina) .۶۳ ".wê da du dil in, ji te ra anîye

".Û me bi rastî ewa şapata anîye û em di gotina xwe da jî rast in" .۶۴

Îdî tu di danekî şevê da ma¬lîyên xwe derxe rê û tu jî li pey wan da here, bira tu kes .۶۵ ji we para da mêze neke, cîyê hûn hatine fermandanê, ji bona çûna wêderê, herin ".wura

Û me (li bal Lût da) pêkanîna vê fermanê niqandîye, "Bi rastî poçika wanê di sibehê .۶۶ ".(da hatibe birînê (qe tu kes ji wan namîne

Û rûniştîyên bajar bi hev ra mizgîna (hatina saîyan) didane hev (direvîyan hatibûne .۶۷ .(bal mêvanan

Lût ji bajarîyên xwe ra aha) gotîye: "Bi rastî evan mêvanê min in; hûn min bi wan) .۶۸ ".nehetikînin

".Çi dibe!) Ji Yezdan bitirsin, hûn min riswa nekin)" .۶۹

Bajarîyên Lût jê ra) gotine: "Ma qey me tu ji ka¬rê bîyanan ne dabû paradanê (hêj) .۷۰ "?(tu têkilê karê wan jî dibî

Lût ji bona bajarîyan aha) gotîye: "Heke hûnê tiştekî bikin, evan keçên (minê jinê) .۷۱ ".we ne) havanên

.Lût!) Bi jîna te ewan (komalê te yê file) di mestîya xwe da kor mane) .۷۲

Îdî .۷۳

.di gava roj derketînê da, dengê hêja zemîn bi wan girt

Îdî me ewan ser û binê hev kirin û me li ser wan da jana bi nav (xwuryê keviran) .۷۴
barand (ya jî di zemînê wan da me agir da hilkirinê, wusa teqya di hundurê xwe da
.(herya xweye wekî agir avête hewa, ewan wekî çurûskê agir bi ser wan da barîne

.Bi rastî (di vî da) ji bona wanê xwe nîyas ra beratên (sodretî) hene .۷۵

.Û bi rastî ewa (bajarê wan komalê Lût) li ser rêyeke berê da heyî da ne .۷۶

.Bi rastî ji bona bawergeran ra di vê (bûyerê da) beratên hişhildayî hene .۷۷

.Û bi rastî hevrîyên (Eyketê) zor cewrkar bûne .۷۸

Îdî me ji wan jî tol hildane. Ewan herduk (bajarê Lût û bajarê Eyketîyan li ser rê) li .۷۹
.ber çavan xûya ne

.Bi sond! Hevrîyên hicrê (şikeft û keviran) jî (pêxember) dane derewdêrandinê .۸۰

.Û me ji wan beratên xwe anîne, îdî ewan ji wan beratan rû fetilandine .۸۱

.Ewan di wan çîyan da ji xwe ra xanî bi ewletî dikolan .۸۲

.Îdî di danê sibe da dengê (hêja zemîn) bi wan girtîye .۸۳

Ewa (xebata wan e, ku ewan di berê da ji bona ewletîya xwe di çîyan da xanî kola .۸۴
.bûn) ewan (ji şapatê) nedane parizandinê

Me ezman û zemîn û tişta nîveka wan da heyî, hey bi mafî afirandîye (ne ji bona ku .۸۵
ewan rêzikê min hilşînin. Ewanê di hemberê te da derdikebin hene! Emê ji wan tolê
hildin) wê ewa

.roya (rabûna hemûtîyê) were, îdî tu bi wan ra bi qencî derbasî bike

.Bi rastî Xudayê te pir afirandok û pir zane ye .۸۶

.Û bi sond! Me ji zoyan heft parên zo (Fatihe) û bi Qur’ana mezin va, ji te ra anîne .۸۷

Muhemmed!) Tu çavê xwe li bal hinek cotên (ji wan) ku me ewan di cîhanê da (bi) .۸۸
zenginî û xweşî dane jînandinê) zoq neke. (Ji bona ku ewan bi te bawer nakin) tu
murûz nebe û tu ji bona wanê bawer kirine baskê xwe ber jêr bike (di hemberê wan
.(da mulahîm be

Û (Muhemmed!) tu ji wan ra bêje: "Bi rastî ez hey (ji bona we ra hişyarekî) tirsdanê .۸۹
".ber çavî me

Hûn dizanin, heke hûn bawer nekin, wê şapata Yezdanê bi ser we da were) wekî) .۹۰
.me ça li ser wan (fileyên) parkar da hinartîye

Ewan (filan in) ku Qur’an parpar kirine (hinekî wê, ku wekî Tewrat û Încîlê ye; litê .۹۱
.(kirine, ewa para ku wekî Tewrat û Încîlê ne bûye, bi wê bawer ne kirine

.Îdî bi Xudayê te emê ji hemû (keda) wan pirs bikin .۹۲

?Ka ewan çi ked kiribûn .۹۳

Îdî tu ça hatî fermankirinê (bê perwa) ewan wusa pêk bîne û tu rû ji wanê .۹۴
.hevrîçêker bifetilîne

.Bi rastî di hemberê wanê bi te tinazan dikin, em besî te ne .۹۵

Ewanê (tinazan bi te dikin hene!) ewanan ji Yezdan ra hinek xudayên (xweyê) mayî .۹۶
.dixne hevrî. Îdî ewanê di nêzîk da bizanin

,Bi sond! Em dizanin .۹۷

.ku dilê te bi gotinê wan teng dibe

Îdî tu bi pesindayîna Xudayê xwe, ewî ji kêmasîyan paqij bike û ewanê kunde (ji .۹۸
.Xuda ra) dibin hene! Tu bibe ji wan

.Û heya mirina te bê, tu perestîya Xudayê xwe bike .۹۹

ترجمه اندونزی

.Dengan menyebut nama Allah Yang Maha Pemurah lagi Maha Penyayang

Alif, laam, raa. (Surat) ini adalah (sebagian dari) ayat- ayat Al- Kitab (yang sempurna) ,
(yaitu (ayat- ayat) Al Quran yang memberi penjelasan. (۱

Orang- orang yang kafir itu sering kali (nanti di akhirat) menginginkan, kiranya
(mereka dahulu (di dunia) menjadi orang- orang muslim. (۲

Biarkanlah mereka (di dunia ini) makan dan bersenang-senang dan dilalaikan oleh angan- angan (kosong) , maka kelak mereka akan mengetahui (akibat perbuatan
(mereka) . (۳

Dan Kami tiada membinasakan sesuatu negeri pun, melainkan ada baginya
(ketentuan masa yang telah ditetapkan. (۴

Tidak ada suatu umat pun yang dapat mendahului ajalnya, dan tidak (pula) dapat
(mengundurkan(iya). (۵

Mereka berkata: "Hai orang yang diturunkan Al Quran kepadanya, sesungguhnya
(kamu benar- benar orang yang gila. (۶

Mengapa kamu tidak mendatangkan malaikat kepada kami, jika kamu termasuk
(orang- orang yang benar" (۷

Kami tidak menurunkan malaikat melainkan dengan benar (untuk membawa azab)
(dan tiadalah mereka ketika itu diberi tangguh. (۸

Sesungguhnya Kamilah yang menurunkan Al Quran, dan sesungguhnya Kami benar-

(benar memeliharanya. (٩

Dan sesungguhnya Kami telah mengutus (beberapa rasul) sebelum kamu kepada (umat- umat yang terdahulu. (١٠

Dan tidak datang seorang rasul pun kepada mereka, melainkan mereka selalu (memperolok-olokkannya. (١١

Demikianlah, Kami memasukkan (rasa ingkar dan memperolok- olokkan itu) ke

(dalam hati orang- orang yang berdosa (orang- orang kafir), (١٢

mereka tidak beriman kepadanya (Al Quran) dan sesungguhnya telah berlalu (sunnatullah terhadap orang- orang dahulu. (١٣

Dan jika seandainya Kami membukakan kepada mereka salah satu dari (pintu- pintu) (langit, lalu mereka terus menerus naik ke atasnya, (١۴

tentulah mereka berkata: "Sesungguhnya pandangan kamilah yang dikaburkan, (bahkan kami adalah orang- orang yang kena sihir". (١۵

Dan sesungguhnya Kami telah menciptakan gugusan bintang- bintang (di langit) dan (Kami telah menghiasi langit itu bagi orang- orang yang memandang (iya),(١۶

(dan Kami menjaganya dari tiap- tiap setan yang terkutuk, (١٧

kecuali setan yang mencuri- curi (berita) yang dapat didengar (dari malaikat) lalu dia (dikejar oleh semburan api yang terang. (١٨

Dan Kami telah menghamparkan bumi dan menjadikan padanya gunung-gunung dan (Kami tumbuhkan padanya segala sesuatu menurut ukuran. (١٩

Dan Kami telah menjadikan untukmu di bumi keperluan-keperluan hidup, dan (Kami menciptakan pula) makhluk- makhluk yang kamu sekali- kali bukan pemberi rezeki (kepadanya. (٢٠

Dan tidak ada sesuatu pun melainkan pada sisi Kami- lah khazanahnya; dan Kami (tidak menurunkannya melainkan dengan ukuran yang tertentu. (١٢) (٢١

Dan Kami telah meniupkan angin untuk mengawinkan (tumbuh- tumbuhan) dan Kami turunkan hujan dari langit, lalu Kami beri minum kamu dengan air itu, dan sekali- kali (bukanlah kamu yang menyimpannya. (٢٢

Dan sesungguhnya benar-benar Kami-lah yang menghidupkan dan mematikan dan (Kami (pulalah) yang mewarisi. (٢٣

Dan sesungguhnya Kami telah mengetahui orang- orang yang terdahulu daripada-mu dan sesungguhnya Kami mengetahui pula orang- orang yang perkemudian (dari (padamu).(۲۴

.Sesungguhnya Tuhanmu, Dia- lah yang akan menghimpunkan mereka

(Sesungguhnya Dia adalah Maha Bijaksana lagi Maha Mengetahui.(۲۵

Dan sesungguhnya Kami telah menciptakan manusia (Adam) dari tanah liat kering
((yang berasal) dari lumpur hitam yang diberi bentuk.(۲۶

(Dan Kami telah menciptakan jin sebelum (Adam) dari api yang sangat panas.(۲۷

Dan (ingatlah), ketika Tuhanmu berfirman kepada para malaikat:" Sesungguhnya Aku akan menciptakan seorang manusia dari tanah liat kering (yang berasal) dari lumpur
(hitam yang diberi bentuk.(۲۸

Maka apabila Aku telah menyempurnakan kejadiannya, dan telah meniupkan ke
(dalamnya ruh (ciptaan) Ku, maka tunduklah kamu kepadanya dengan bersujud.(۲۹

(Maka bersujudlah para malaikat itu semuanya bersama- sama,(۳۰

(kecuali iblis. Ia enggan ikut bersama- sama) malaikat (yang sujud itu.) ۱۳) (۳۱

Allah berfirman:" Hai iblis, apa sebabnya kamu tidak (ikut sujud) bersama- sama
(mereka yang sujud itu"(۳۲

Berkata Iblis:" Aku sekali- kali tidak akan sujud kepada manusia yang Engkau telah menciptakannya dari tanah liat kering (yang berasal) dari lumpur hitam yang diberi
(bentuk".(۳۳

(Allah berfirman:" Keluarlah dari surga, karena sesungguhnya kamu terkutuk,(۳۴

(dan sesungguhnya kutukan itu tetap menimpamu sampai hari kiamat".(۳۵

Berkata iblis:" Ya Tuhanku, (kalau begitu) maka beri tangguhlah kepadaku sampai
(hari (manusia) dibangkitkan".(۳۶

Allah berfirman:" (Kalau begitu) maka sesungguhnya kamu termasuk orang- orang
(yang diberi tangguh,(۳۷

(sampai hari (suatu) waktu yang telah ditentukan"(۳۸

Iblis berkata:" Ya Tuhanku, oleh sebab Engkau telah memutuskan bahwa aku sesat pasti aku akan menjadikan mereka memandang baik (perbuatan maksiat) di muka (bumi, dan pasti aku akan menyesatkan mereka semuanya,(٣٩

(kecuali hamba- hamba Engkau yang mukhlis di antara mereka".(٤٠

(Allah berfirman:" Ini adalah jalan yang lurus; kewajiban Aku- lah (menjaganya).(٤١

Sesungguhnya hamba- hamba- Ku

tidak ada kekuasaan bagimu terhadap mereka, kecuali orang- orang yang mengikut
(kamu, yaitu orang- orang yang sesat.(۴۲

Dan sesungguhnya Jahanam itu benar- benar tempat yang telah diancamkan kepada
(mereka (pengikut- pengikut setan) semuanya.(۴۳

Jahanam itu mempunyai tujuh pintu. Tiap- tiap pintu (telah ditetapkan) untuk
(golongan yang tertentu dari mereka.(۴۴

Sesungguhnya orang- orang yang bertakwa itu berada dalam surga (taman- taman)
(dan (di dekat) mata air- mata air (yang mengalir).(۴۵

Dikatakan kepada mereka):" Masuklah ke dalamnya dengan sejahtera lagi aman".)
((۴۶

Dan Kami lenyapkan segala rasa dendam yang berada dalam hati mereka, sedang
(mereka merasa bersaudara duduk berhadap- hadapan di atas dipan- dipan.(۴۷

Mereka tidak merasa lelah di dalamnya dan mereka sekali- kali tidak akan
(dikeluarkan daripadanya.(۴۸

Kabarkanlah kepada hamba- hamba- Ku, bahwa sesungguhnya Aku- lah Yang Maha
(Pengampun lagi Maha Penyayang,(۴۹

(dan bahwa sesungguhnya azab- Ku adalah azab yang sangat pedih.(۵۰

(Dan kabarkanlah kepada mereka tentang tamu- tamu Ibrahim.(۵۱

Ketika mereka masuk ke tempatnya, lalu mereka mengucapkan:" Salaam". Berkata
(Ibrahim:" Sesungguhnya kami merasa takut kepadamu".(۵۲

Mereka berkata:" Janganlah kamu merasa takut, sesungguhnya kami memberi kabar
gembira kepadamu dengan (kelahiran seorang) anak laki- laki (yang akan menjadi)
(orang yang alim".(۵۳

Berkata Ibrahim:" Apakah kamu memberi kabar gembira kepadaku padahal usiaku

telah lanjut, maka dengan cara bagaimanakah (terlaksananya) berita gembira yang (kamu kabarkan ini"(٥۴

Mereka menjawab:" Kami menyampaikan kabar gembira kepadamu dengan benar, (maka janganlah kamu termasuk orang- orang yang berputus asa".(٥٥

Ibrahim berkata:" Tidak ada orang yang berputus asa dari rahmat Tuhannya, kecuali (orang- orang yang sesat".(٥۶

Berkata (pula) Ibrahim:" Apakah urusanmu yang penting (selain itu), hai

(para utusan"(٥٧

(Mereka menjawab:" Kami sesungguhnya diutus kepada kaum yang berdosa,(٥٨

kecuali Lut beserta pengikut- pengikutnya. Sesungguhnya Kami akan (menyelamatkan mereka semuanya,(٥٩

kecuali istrinya, Kami telah menentukan, bahwa sesungguhnya ia itu termasuk orang- (orang yang tertinggal (bersama- sama dengan orang kafir lainnya)".(٦٠

Maka tatkala para utusan itu datang kepada kaum Lut, beserta pengikut- (pengikutnya.(٦١

(ia berkata:" Sesungguhnya kamu adalah orang- orang yang tidak dikenal".(٦٢

Para utusan menjawab:" Sebenarnya kami ini datang kepadamu dengan membawa (azab yang selalu mereka dustakan.(٦٣

Dan kami datang kepadamu membawa kebenaran dan sesungguhnya kami betul- (betul orang- orang benar.(٦٤

Maka pergilah kamu di akhir malam dengan membawa keluargamu, dan ikutilah mereka dari belakang dan janganlah seorang pun di antara kamu menoleh ke (belakang dan teruskanlah perjalanan ke tempat yang diperintahkan kepadamu".(٦٥

Dan telah Kami wahyukan kepadanya (Lut) perkara itu, yaitu bahwa mereka akan (ditumpas habis di waktu subuh.(٦٦

Dan datanglah penduduk kota itu (ke rumah Lut) dengan gembira (karena) (kedatangan tamu- tamu itu.(٦٧

Lut berkata:" Sesungguhnya mereka adalah tamuku; maka janganlah kamu memberi (malu (kepadaku),(٦٨

(dan bertakwalah kepada Allah dan janganlah kamu membuat aku terhina".(٦٩

Mereka berkata:" Dan bukankah kami telah melarangmu dari (melindungi) manusia"

((٧٠

Lut berkata:" Inilah putri- putri (negeri) ku (kawinlah dengan mereka), jika kamu (hendak berbuat (secara yang halal)".(٧١

Allah berfirman):" Demi umurmu (Muhammad), sesungguhnya mereka terombang-) (ambing di dalam kemabukan (kesesatan)".(٧٢

Maka mereka dibinasakan oleh suara keras yang mengguntur, ketika matahari akan (terbit.(٧٣

Maka Kami jadikan bahagian atas kota itu terbalik ke bawah dan Kami hujani mereka (dengan batu dari tanah yang keras.(٧٤

Sesungguhnya pada yang demikian itu

benar- benar terdapat tanda- tanda (kekuasaan Kami) bagi orang- orang yang (memperhatikan tanda- tanda.(٧٥

Dan sesungguhnya kota itu benar- benar terletak di jalan yang masih tetap (dilalui (manusia).(٧٦

Sesungguhnya pada yang demikian itu benar- benar terdapat tanda- tanda ((kekuasaan Allah) bagi orang- orang yang beriman.(٧٧

(Dan sesungguhnya adalah penduduk Aikah itu benar- benar kaum yang lalim,(٧٨

maka Kami membinasakan mereka. Dan sesungguhnya kedua kota itu benar- benar (terletak di jalan umum yang terang.(٧٩

Dan sesungguhnya penduduk- penduduk kota Al Hijr telah mendustakan rasul- rasul, ((٨٠

dan Kami telah mendatangkan kepada mereka tanda- tanda (kekuasaan) Kami, (tetapi mereka selalu berpaling daripadanya,(٨١

dan mereka memahat rumah- rumah dari gunung- gunung batu (yang didiami) (dengan aman.(٨٢

(Maka mereka dibinasakan oleh suara keras yang mengguntur di waktu pagi,(٨٣

(maka tak dapat menolong mereka, apa yang telah mereka usahakan.(٨٤

Dan tidaklah Kami ciptakan langit dan bumi dan apa yang ada di antara keduanya, melainkan dengan benar. Dan sesungguhnya saat (kiamat) itu pasti akan datang, (maka maafkanlah (mereka) dengan cara yang baik.(٨٥

(Sesungguhnya Tuhanmu, Dia- lah Yang Maha Pencipta lagi Maha Mengetahui.(٨٦

Dan sesungguhnya Kami telah berikan kepadamu tujuh ayat yang dibaca berulang- (ulang dan Al Quran yang agung.(٨٧

Janganlah sekali- kali kamu menujukan pandanganmu kepada kenikmatan hidup

yang telah Kami berikan kepada beberapa golongan di antara mereka (orang- orang kafir itu), dan janganlah kamu bersedih hati terhadap mereka dan berendah dirilah (kamu terhadap orang- orang yang beriman.(٨٨

Dan katakanlah:" Sesungguhnya aku adalah pemberi peringatan yang menjelaskan". ((٨٩

Sebagaimana (Kami telah memberi peringatan), Kami telah menurunkan (azab) kepada orang- orang yang membagi- bagi

(Kitab Allah),(۹۰)

(yaitu) orang- orang yang telah menjadikan Al Quran itu terbagi- bagi.(۹۱)

(Maka demi Tuhanmu, Kami pasti akan menanyai mereka semua,(۹۲

(tentang apa yang telah mereka kerjakan dahulu.(۹۳

Maka sampaikanlah olehmu secara terang-terangan segala apa yang diperintahkan ((kepadamu) dan berpalinglah dari orang- orang yang musyrik.(۹۴

Sesungguhnya Kami memelihara kamu daripada (kejahatan) orang- orang yang (memperolok- olokkan (kamu),(۹۵

yaitu orang- orang yang menganggap adanya tuhan yang lain di samping Allah; maka (mereka kelak akan mengetahui (akibat- akibatnya).(۹۶

Dan Kami sungguh- sungguh mengetahui, bahwa dadamu menjadi sempit (disebabkan apa yang mereka ucapkan,(۹۷

maka bertasbihlah dengan memuji Tuhanmu dan jadilah kamu di antara orang- (orang yang bersujud (salat),(۹۸

(dan sembahlah Tuhanmu sampai datang kepadamu yang diyakini (ajal).(۹۹

ترجمه مالیزیایی

Dengan nama Allah, Yang Maha Pemurah, lagi Maha Mengasihani

Alif, Laam, Raa. Ini ialah ayat-ayat Kitab (yang lengkap sempurna) dan Al-Quran yang (memberi penjelasan. (۱

Ada masanya orang-orang yang kafir merasa ingin kalaulah mereka telah menjadi (orang-orang Islam. (۲

Biarkanlah mereka makan dan bersenang-lenang dengan kemewahan dunia dan dilalaikan oleh angan-angan (daripada bertaubat dan insaf); kemudian mereka akan

(mengetahui kelak (bencana perbuatan mereka). (٣

Dan tiadalah Kami binasakan (penduduk) sesebuah negeri melainkan ada baginya
(tempoh yang tertentu dan termaklum. (٤

Sesuatu umat itu tidak dapat mendahului tempohnya yang telah ditentukan, dan
(mereka juga tidak dapat mengundurkannya. (٥

Dan mereka yang ingkar berkata (kepada Nabi Muhammad): "Wahai orang yang
(kepadanya diturunkan Al-Quran, sesungguhnya engkau adalah orang gila". (٦

Sepatutnya engkau membawakan malaikat kepada kami (untuk menjadi saksi"
(tentang kerasulanmu), jika betul engkau dari orang-orang yang benar!" (٧

Tiadalah Kami menurunkan Malaikat

melainkan dengan cara yang sungguh layak dan berhikmat, dan pada ketika itu (mereka (yang ingkar) tidak akan diberi tempoh lagi. (٨

Sesungguhnya Kamilah yang menurunkan Al-Quran, dan Kamilah yang memelihara (dan menjaganya. (٩

Dan demi sesungguhnya! Kami telah utuskan Rasul-rasul sebelummu (wahai (Muhammad), dalam kalangan kaum-kaum yang telah lalu. (١٠

Dan tiadalah seseorang Rasul pun yang datang kepada mereka, melainkan mereka (mempersenda dan mengejek-ejeknya. (١١

Sebagaimana hati kaum-kaum yang telah lalu dimasuki perasaan mempersendakan) Rasul-rasul) demikianlah pula Kami masukkan perasaan yang seperti itu ke dalam (hati orang-orang yang berdosa (yang menentangmu). (١٢

Mereka tidak percaya kepada Al-Quran yang engkau bawa, padahal telahpun berlaku undang-undang membinasakan orang-orang yang telah lalu (yang mendustakan (Rasul-rasulnya). (١٣

Dan kalau Kami bukakan kepada mereka mana-mana pintu langit, kemudian mereka dapat naik melalui pintu itu (pada siang hari yang membolehkan mereka menyaksikan (segala kenyataan yang ada): (١٤

Tentulah mereka akan (mengingkari kenyataan yang benar itu dengan) berkata: "Hanya mata kami telah disilapkan penglihatannya bahkan kami adalah kaum yang (telah disihirkan (oleh Muhammad)". (١٥

Dan demi sesungguhnya! Kami telah menjadikan di langit: bintang-bintang (yang berbagai bentuk dan keadaan) serta kami hiasi langit itu bagi orang-orang yang (melihatnya. (١٦

Dan Kami pelihara (urusan) langit itu dari (masuk campur) tiap-tiap Syaitan yang kena (rejam. (١٧

Kecuali Syaitan yang curi mendengar percakapan (malaikat di langit), maka ia diburu

(dan diikuti (dengan rejaman) api yang menyala, yang nyata kelihatan. (١٨

Dan bumi ini Kami bentangkan, dan Kami letakkan padanya gunung-ganang yang kukuh terdiri, serta Kami tumbuhkan padanya tiap-tiap sesuatu yang tertentu (timbangannya. (١٩

Dan Kami jadikan

untuk kamu pada bumi ini segala keperluan hidup, juga Kami jadikan makhluk-
(makhluk yang kamu bukanlah orang yang sebenar menyediakan rezekinya. (٢٠

Dan tidak ada sesuatupun melainkan pada sisi Kami sahaja perbendaharaannya dan Kami tidak menurunkannya melainkan dengan menurut kadar dan masa yang
(tertentu. (٢١

Dan Kami hantarkan angin sebagai pembawa air dan pemindah benih; maka dengan itu Kami menurunkan air (hujan) dari langit, kemudian Kami berikan kamu meminumnya; dan bukanlah kamu yang (berkuasa menurunkannya atau)
(menyimpannya. (٢٢

Dan sesungguhnya Kamilah yang menghidupkan dan yang mematikan, dan Kamilah
(yang kekal memiliki segala-galanya. (٢٣

Dan sesungguhnya Kami telah mengetahui orang-orang yang segera (berbakti) di antara kamu, dan sesungguhnya Kami telah mengetahui orang-orang yang lambat.
((٢٤

Dan sesungguhnya Tuhanmu, Dia lah yang menghimpunkan mereka semuanya;
(sesungguhnya Ia Maha Bijaksana, lagi Maha Mengetahui. (٢٥

Dan sesungguhnya Kami telah menciptakan manusia (Adam) dari tanah liat yang
(kering, yang berasal dari tanah kental yang berubah warna dan baunya. (٢٦

Dan jin pula, Kami jadikan dia sebelum itu, dari angin api yang panasnya menyerap ke
(liang bulu roma. (٢٧

Dan (ingatkanlah peristiwa) ketika Tuhanmu berfirman kepada malaikat: "Sesungguhnya Aku hendak menciptakan manusia dari tanah liat yang kering, yang
(berasal dari tanah kental yang berubah warna dan baunya. (٢٨

Kemudian apabila Aku sempurnakan kejadiannya, serta Aku tiupkan padanya roh"
(dari (ciptaan) ku, maka hendaklah kamu sujud kepadanya. (٢٩

Setelah selesai kejadian Adam) maka sujudlah sekalian malaikat, semuanya sekali, -)

((٣٠

(Melainkan Iblis; ia enggan turut bersama mereka yang sujud. (٣١

Allah berfirman: Hai Iblis, apa sebabnya engkau tidak turut bersama mereka yang sujud

(itu?". (٣٢

Iblis menjawab: "Aku tidak patut sujud kepada manusia yang Engkau jadikan dia dari tanah liat yang kering, yang berasal dari tanah kental yang berubah warna dan (baunya". (٣٣

Allah berfirman: "Kalau demikian, keluarlah engkau daripadanya, kerana sesungguhnya engkau dari sekarang ke masa depan adalah (satu makhluk yang) (diusir. (٣٤

Dan sesungguhnya engkau ditimpa laknat terus-menerus hingga ke hari kiamat"." ((٣٥

Iblis berkata:" Wahai Tuhanku! Jika demikian, berilah tempoh kepadaku hingga ke (hari mereka dibangitkan (hari kiamat)". (٣٦

Allah berfirman: "Dengan permohonanmu itu, maka sesungguhnya engkau dari (golongan yang diberi tempoh. (٣٧

(Hingga ke hari - masa yang termaklum". (٣٨"

Iblis berkata: " Wahai Tuhanku! Kerana Engkau telah menjadikan daku sesat, (maka) demi sesungguhnya aku akan memperelokkan segala jenis maksiat kepada Adam (dan zuriatnya di dunia ini, dan aku akan menyesatkan mereka semuanya, (٣٩

Kecuali di antara zuriat-zuriat Adam itu hamba-hambaMu yang dibersihkan dari" (sebarang syirik". (٤٠

(Allah berfirman: "Inilah satu jalan yang lurus, yang tetap Aku memeliharanya. (٤١

Sesungguhnya hamba-hambaKu, tidaklah ada bagimu sebarang kuasa untuk" menyesatkan mereka, kecuali sesiapa yang menurutmu dari orang-orang yang sesat ((dengan pilihannya sendiri). (٤٢

Dan sesungguhnya neraka Jahannam itu, tempat yang dijanjikan bagi sekalian" (mereka (yang menurutmu). (٤٣

Ia mempunyai tujuh pintu; bagi tiap-tiap sebuah pintu ada bahagian yang tertentu" (dari mereka (yang sesat dan menyesatkan itu)". (۴۴

Sesungguhnya orang-orang yang bertaqwa adalah ditempatkan di dalam beberapa (taman Syurga, dengan matair-matair terpancar padanya. (۴۵

Mereka dipersilakan oleh malaikat dengan berkata): "Masuklah kamu ke dalamnya) (dengan selamat sejahtera serta beroleh aman". (۴۶

Dan Kami cabut akan apa yang

ada dihati mereka dari perasaan hasad dengki sehingga menjadilah mereka bersaudara (dalam suasana kasih mesra), serta mereka duduk berhadap-hadapan di (atas pelamin masing-masing. (۴۷

Mereka tidak akan disentuh susah payah dalam Syurga itu, dan mereka pula tidak (sekali-kali akan dikeluarkan daripadanya. (۴۸

Khabarkanlah kepada hamba-hambaKu (wahai Muhammad), bahawa Akulah Yang Maha Pengampun lagi Maha Mengasihani (bagi mereka yang bertaubat dan beramal (soleh). (۴۹

Dan bahawa azabKu, ialah azab yang tidak terperi sakitnya, (bagi mereka yang tetap (dalam kederhakaannya). (۵۰

(Dan khabarkanlah kepada mereka perihal tetamu Nabi Ibrahim. (۵۱

Ketika mereka masuk mendapatkannya lalu memberi salam dengan berkata: "Selamat sejahtera kepadamu!" Ia berkata: "Sesungguhnya kami berasa takut (kepada kamu". (۵۲

Mereka menjawab: "Janganlah engkau takut, sebenarnya kami hendak mengembirakanmu dengan berita bahawa engkau akan beroleh seorang anak lelaki (yang bakal menjadi seorang yang berilmu". (۵۳

Nabi Ibrahim berkata: "Betulkah kamu mengembirakan daku (dengan berita yang demikian), padahal aku telah tua; maka dengan jalan apakah kamu mengembirakan (daku?" (۵۴

Mereka menjawab: "Kami mengembirakanmu dengan jalan yang sungguh benar; (oleh itu janganlah engkau menjadi dari orang-orang yang berputus asa". (۵۵

Nabi Ibrahim berkata: "Dan tiadalah sesiapa yang berputus asa dari rahmat (Tuhannya melainkan orang-orang yang sesat". (۵۶

(Nabi Ibrahim bertanya pula: "Apa hal kamu wahai Utusan Tuhan?" (۵۷

Mereka menjawab: "Kami diutus kepada suatu kaum yang berdosa (untuk (membinasakan mereka)". (٥٨

Melainkan keluarga Nabi Lut; sesungguhnya kami akan menyelamatkan mereka" (semuanya, - (٥٩

Kecuali isterinya; kami telah tentukan (menurut keputusan Tuhan) sesungguhnya ia " (dari orang-orang yang tinggal (menerima kebinasaan)". (٦٠

Maka apabila (malaikat-malaikat) utusan itu datang kepada kaum

(Nabi Lut, (۶۱

Nabi Lut berkata: "Sesungguhnya kamu suatu kaum yang tidak dikenali (serta tidak (diketahui baiknya kedatangan kamu)". (۶۲

Mereka menjawab: "(Kedatangan kami bukan untuk mendukacitakanmu) bahkan kami datang kepadamu untuk membawa azab yang mereka ragu-ragukan (kebenarannya. (۶۳

Juga membawa kepadamu perkara yang benar (tentang kebinasaan mereka); dan" (sesungguhnya kami adalah orang-orang yang benar ". (۶۴

Oleh itu, bawalah pergi keluargamu pada waktu malam serta ikutlah di belakang" mereka; dan janganlah seseorang pun di antara kamu berpaling (ke belakang); serta (pergilah terus ke arah yang diperintahkan kamu menujunya". (۶۵

Dan Kami wahyukan kepadanya tentang kesudahan perkara itu; iaitu mereka akan dibinasakan pada waktu pagi, sehingga mereka punah ranah dan terputus (keturunannya. (۶۶

Dan (semasa kedatangan mereka) datanglah penduduk bandar itu dengan gembira. ((۶۷

Nabi Lut berkata: "Sesungguhnya mereka ini tetamuku, maka janganlah kamu (memberi malu kepadaku". (۶۸

(Dan takutlah kamu kepada Allah serta janganlah kamu menghinakan daku". (۶۹"

Mereka menjawab: "Bukankah kami telah melarangmu jangan menerima sebarang (tetamu dari orang ramai (atau memberi perlindungan kepada mereka)?" (۷۰

Nabi Lut berkata: "Di sini ada anak-anak perempuanku, kalaulah kamu mahu (melakukan (secara halal). (۷۱

Demi umurmu (wahai Muhammad), sesungguhnya mereka membuta tuli dalam (kemabukan maksiat mereka. (۷۲

Akhirnya merekapun dibinasakan oleh letusan suara yang menggempakan bumi, (ketika matahari terbit. (٧٣

Maka Kami jadikan negeri kaum Lut itu tunggang-balik (tertimbus segala yang ada di (muka buminya), dan kami hujani atasnya dengan batu dari tanah yang dibakar. (٧٤

Sesungguhnya balasan azab yang demikian itu, mengandungi tanda-tanda bagi (orang-orang yang kenalkan sesuatu serta memerhati dan memikirkannya. (٧٥

Dan sesungguhnya

negeri kaum Lut yang telah dibinasakan itu, terletak di jalan yang tetap (dilalui orang). ((٧٦

Sesungguhnya keadaan yang demikian, mengandungi satu tanda yang memberi (kesedaran kepada orang-orang yang beriman. (٧٧

Dan sebenarnya penduduk kampung "Aikah" adalah orang-orang yang berlaku zalim. ((٧٨

Maka Kami membalas kezaliman mereka itu dengan azab yang membinasakan; dan sesungguhnya kedua-duanya itu terletak di jalan yang terang (yang masih dilalui (orang). (٧٩

(Dan demi sesungguhnya penduduk "Al-Hijr" telah mendustakan Rasul-rasul. (٨٠

Dan Kami telah berikan kepada mereka tanda-tanda (yang membuktikan kebenaran ugama dan Rasul Kami); dalam pada itu, mereka terus juga berpaling ((mengingkarinya). (٨١

Dan mereka memahat sebahagian dari gunung-ganang, sebagai tempat tinggal (dengan keadaan aman (dari sesuatu bahaya). (٨٢

Meskipun demikian, mereka dibinasakan juga oleh letusan suara yang (menggempakan pada bumi waktu pagi. (٨٣

Maka apa yang mereka telah usahakan itu, tidak dapat menolong mereka sedikit pun. ((٨٤

Dan (ingatlah) tiadalah Kami mencipta langit dan bumi serta segala yang ada di antara keduanya itu, melainkan dengan cara yang sungguh layak dan berhikmat; dan sesungguhnya hari kiamat itu tetap akan datang; oleh itu biarkanlah (golongan kafir yang mendustakanmu itu wahai Muhammad) serta layanlah mereka dengan cara (yang elok. (٨٥

Sesungguhnya Tuhanmu, Dia lah yang menciptakan sekalian makhluk, lagi Yang (Maha Mengetahui (akan hal mereka). (٨٦

Dan sesungguhnya Kami telah memberi kepadamu (wahai Muhammad) tujuh ayat yang diulang-ulang bacaannya dan seluruh Al-Quran yang amat besar kemuliaan dan (faedahnya. (٨٧

Janganlah engkau menujukan pandanganmu (serta menaruh hati) kepada nikmat kesenangan yang kami berikan kepada beberapa golongan di antara mereka (yang kafir itu) dan janganlah

engkau merasa dukacita terhadap mereka (kerana mereka tidak beriman dan tidak dapat menguatkan Islam sebagaimana yang engkau harapkan); dan sebaliknya hendaklah engkau merendah diri kepada orang-orang yang beriman (sekalipun (mereka dari golongan fakir miskin). (٨٨

Dan katakanlah: "Sesungguhnya aku ini, adalah seorang Rasul pemberi amaran dengan bukti-bukti yang nyata (tentang turunnya azab ke atas orang-orang yang (ingkar)". (٨٩

Kami berikan kepadamu Al-Faatihah dan Al-Quran) samalah seperti Kami) (menurunkan (Kitab-kitab) kepada orang-orang yang membahagi-bahagi. - (٩٠

Iaitu) mereka yang menjadikan Al-Quran terbahagi kepada beberapa bahagian (lalu) (mereka percaya kepada sebahagian dan menolak sebahagian yang lain). (٩١

Demi Tuhanmu! Kami akan menyoal mereka (yang kafir itu) semuanya (pada hari (kiamat kelak), - (٩٢

(Mengenai apa yang mereka telah lakukan. (٩٣

Oleh itu, sampaikanlah secara berterus-terang apa yang diperintahkan kepadamu (wahai Muhammad), dan janganlah engkau hiraukan bantahan dan tentangan kaum (kafir musyrik itu. (٩٤

Sesungguhnya Kami tetap memelihara dan mengawalmu dari kejahatan orang-(orang yang mengejek-ejek dan mempersendakanmu, - (٩٥

Iaitu) mereka yang mengadakan tuhan yang lain bersama-sama Allah, maka mereka) (akan mengetahui kelak (akibatnya). (٩٦

Dan demi sesungguhnya Kami mengetahui, bahawa engkau bersusah hati dengan (sebab apa yang mereka katakan. (٩٧

Oleh itu, bertasbihlah engkau dengan memuji Tuhanmu, serta jadilah dari orang-(orang yang sujud. (٩٨

Dan sembahlah Tuhanmu, sehingga datang kepadamu (perkara yang tetap) yakin. ((۹۹

ترجمه سواحیلی

Kwajina la Mwenyeezi Mungu, Mwingi wa rehema, Mwenye kurehemu

.Alif Lam Ra. Hizo ni Aya za Kitabu na za Qur'an yenye kuweka wazi .۱

.Huenda wale waliokufuru wanapenda wangelikuwa Waislamu .۲

,Waache wale (chakula) na wastarehe, na liwadanganye tumaini la uwongo .۳

karibuni watajua.

۴. Na hatukuuangamiza mji wowote ila ulikuwa na hukumu maalumu.

۵. Hawawezi watu wowote kuitangulia ajali yao, wala hawawezi kukawiza.

۶. Na wakasema: Ewe uliyeteremshiwa mawaidha hakika wewe ni rnwehu.

۷. Mbona hutuletei Malaika ikiwa wewe ni miongoni mwa wasemao kweli?

۸. Sisi hatuteremshi Malaika ila kwa haki na hapo hawatapewa muda.

۹. Hakika sisi tumeiteremsha Qur'an, na hakika sisi ndio wenye kuilinda.

۱۰. Na bila shaka tulikwisha waleta (Mitume) kabla yako katika makundi ya (watu) wa kwanza.

۱۱. Na hakuwafikia Mtume yeyote isipokuwa walimfanyia mzaha.

۱۲. Hivyo ndivyo tunavyoiingiza (tabia ya mzaha) katika nyoyo za waovu.

۱۳. Hawayaamini na hali umekwisha pita mfano wa (watu) wa kwanza.

۱۴. Na lau tungeliwafungulia mlango wa mbingu, na wakawa wanapanda (humo).

۱۵. Lazima wangelisema: Macho yetu yamelewalewa tu, bali sisi ni watu tuliorogwa.

۱۶. Na kwa hakika tumeweka katika mbingu vituo (vya nyota) na tumezipamba kwa ajili ya watazamao.

۱۷. Na tumezilinda na kila shetani afukuzwaye.

۱۸. Lakini asikilizaye kwa wizi, mara humfuata kijinga king'aacho.

۱۹. Na ardhi tumeitandaza na humo tumeweka milima na tumeotesha humo kila kitu kwa kiasi chake.

۲۰. Na tumekufanyieni humo vitu vya maisha, na ya yule nyinyi hamumpi riziki.

٢١. Na hakuna chochote ila tunayo khazina yake, wala hatukiteremshi isipokuwa kwa kipiino maalumu.

٢٢. Na tunazipeleka pepo zimejaa umande na tunateremsha maji kutoka mawinguni, kisha tunakunywesheni hayo, wala si nyinyi muyawekayo akiba.

٢٣. Na kwa hakika sisi ndio tuhuishao na tufishao, na sisi ndio warithi.

٢٤. Na hakika tunawajua watanguliao katika nyinyi, na hakika tunawajua wachelewao.

٢٥. Na bila shaka

.Mola wako yeye ndiye atawakusanya, kwani yeye ni Mwenye hekima, Mjuzi

Na bila shaka tulimuumba mwanadamu kwa udongo mkavu utoao sauti, . ٢۶
.unaotokana na matope meusi yaliyovunda

.Na majinni tuliwaumba kabla kwa moto wa upepo wenye joto .٢٧

Na (kumbuka) Mola wako alipowaambia Malaika: Hakika mimi nitamuumba mtu , ٢٨
.kwa udongo mkavu utoao sauti, unaotokana na matope meusi yaliyovunda

.Basi nitakapomkamilisha na kumpulizia roho yangu, basi mumuangukie kwa kumtii .٢٩

.Basi Malaika wakatii wote pamoja .٣٠

.Isipokuwa Iblis, akakataa kuwa pamoia na waliotii .٣١

?Mwenyeezi Mungu) akasema: Ewe iblis! umekuwaje hukuwa pamoja na waliotii) .٣٢

Akasema: Siwezi kumtii mtu uliyemuumba kwa udongo mkavu utoao sauti . ٣٣
.unaotokana na matope meusi yaliyovunda

Akasema (Mwenyeezi Mungu): Basi toka humo, maana hakika wewe ni mwenye ٣۴
.kufukuzwa

.Na kwa hakika itakuwa juu yako laana mpaka siku ya hukumu .٣۵

.Akasema (Iblis): Mola wangu! basi nipe nafasi mpaka siku watakayofufuliwa .٣۶

.Akasema (Mwenyeezi Mungu). Hakika wewe ni katika wale waliopewa nafasi .٣٧

.Mpaka siku ya wakati uliowekwa .٣٨

Akasema (Iblis) Molawangu! kwa sababu umenihukumu kupotea, lazima . ٣٩
.nitawapambia (upotovu) katika ardhi na nitawapoteza wote

.Isipokuwa waja wako miongoni mwao waliosafishwa .۴٠

.Mwenyeezi Mungu) akasema: Hii ndiyo njia (yao) ya (kuja) kwangu imenyooka) .۴١

۴۲. Hakika waja wangu, wewe hutakuwa na mamlaka juu yao, isipokuwa yule mwenye kukufuata katika wapotovu.

۴۳. Na hakika Jahannam ndipo mahala pao walipoahidiwa wote.

۴۴. Ina milango saba, kwa kila mlango iko sehemu yao iliyogawanywa.

۴۵. Hakika wamchao (Mwenyeezi Mungu) watakuwa katika mabustani na chemchem.

۴۶. Yaingieni kwa salama (na) amani.

۴۷. Na tutaondoa. mfundo

uliomo vifuani mwao, na (watakuwa) ndugu wakikaa juu ya viti (vya kifalrne) kwa .kuelekeana

.Haitawagusa humo taabu, wala humo hawatatolewa .۴۸

.Waambie waja wangu kwamba: Mimi ni Mwingi wa kusarnehe, Mwenye kurehemu .۴۹

.Na hakika adhabu yangu ni adhabu yenye kuumiza .۵۰

.Na uwaambie khabari za wageni wa Ibrahimu .۵۱

Walipoingia kwake na wakasema: Salama. Akasema: kwa hakika sisi . ۵۲ .tunakuogopeni

Wakasema: Usiogope, kwa hakika sisi tunakupa khabari njema ya mtoto mwenye .۵۳ .elimu

Akasema: Je mnanipa khabari njema hali uzee umenishika! Basi kwa njia gani . ۵۴ ?mnanipa khabri njema

Wakasema: Tumekupa khabari njema iliyo haki, basi usiwe miongoni mwa . ۵۵ .wakatao tamaa

Akasema: Na nani anayekata tamaa ya rehema ya Mola wake isipokuwa wale . ۵۶ ?waliopotea

?Akasema tena kusudi lenu ni nini enyi mliotumwa .۵۷

.Wakaserna: Hakika sisi tumetumwa kwa watu waovu .۵۸

.Isipokuwa waliomfuata Luti, bila shaka sisi tutawaokoa wote .۵۹

.Ila mkewe, tunapimia kuwa atakuwa miongoni rnwa wakaao nyuma .۶۰

.Basi wajumbe walipofika kwa watu wa Luti .۶۱

.Akasema: Hakika nyinyi ni watu msiojulikana .۶۲

.Wakasema: Bali sisi tumekuletea yale ambayo walikuwa wanayafanyia shaka .۶۳

.Na tumefika kwako kwa haki, na hakika sisi ni wasemao kweli .۶۴

Basi ondoka na watu wako katika kipande cha usiku, na wewe ufuate nyuma yao, .۶۵
.wala yeyote katika nyinyi asigeuke nyuma na mwende mnakoamrishwa

Na tukamkatia hukumu hiyo, ya kwamba (hata) wa mwisho (wao) hao (ikifika) .۶۶
.asubuhi atakuwa amekatiliwa mbali

.Na wakaja watu wa mji wakifurahi .۶۷

.Akasema: Hakika hawa ni wageni wangu kwa hiyo msinifedheshe .۶۸

.Na muogopeni Mwenyeezi Mungu wala msinidhalilishe .۶۹

(?Wakasema: Je, sisi hatukukataza (kukaribisha) watu (wa nje .٧٠

.Akasema: Hawa ni binti zangu ikiwa nyinyi ni wafanyao .٧١

.Kwa kiapo cha maisha yako, hakika wao katika ulevi wao wanahangaika .٧٢

.Mara adhabu ikawakamata lilipotoka jua .٧٣

Basi tukaufanya (mji ule) juu yake kuwa chini yake, na tukawapigishia mvua ya .٧٤
.mawe ya udongo

.Hakika katika hayo yamo mazingatio kwa watu wenye busara .٧٥

.Na (mji) huo upo kwenye barabara ipitwayo .٧٦

.Bila shaka katika hayo yarno mazingatio kwa Waumini .٧٧

.Na hakika watu wa kichaka (pia) walikuwa madhalimu .٧٨

.Kwa hiyo tukawaadhibu, na (miji) hiyo miwili iko kwenye barabara iliyo wazi .٧٩

.Na bila shaka wakazi wa (mji wa) Hijri (pia) waliwakadhibisha Mitume .٨٠

.Na tuliwapa maonyo yetu, lakini walikuwa wakiyapuuza .٨١

.Nao walikuwa wakichonga majumba katika majabali kwa amani .٨٢

.Basi ukelele ukawachukua asubuhi .٨٣

.Na hayakuwafaaa waliyokuwa wakiyachuma .٨٤

Na hatukuziumba mbingu na ardhi na vilivyomo kati yao ila kwa haki, na bila shaka .٨٥
.Kiyama kitafika, basi samehe msamaha mzuri

.Hakika Mola wako ndiye Muumbaji Mjuzi .٨٦

.Na kwa hakika tumekupa (Aya) saba zisomwazo rnara kwa mara na Qur'an tukufu .٨٧

Usikodolee macho yako yale tuliyowastareheshea makundi mbali mbali kati yao, .٨٨

.wala usiwahuzunikie, na inamisha bawa lako kwa waumini

.Na sema: Hakika mimi ni Muonyaji niliyedhahiri .۸۹

.Kama tulivyowateremshia waliojigawanya makundi .۹۰

.Ambao wameifanya Qur'an vipande vipande .۹۱

.Na kwa haki ya Mola wako lazima sisi tutawauliza wote .۹۲

.Juu ya yale waliyokuwa wakiyatenda .۹۳

.Basi yatangaze uliyoamrishwa na ujitenge mbali na washirikina .۹۴

Hakika sisi tunakutosha kwa (shari .۹۵

.ya) wafanyao dhihaka

Ambao wanaofanya kuwa pamoja na Mwenyeezi Mungu, mungu mwingine basi .۹۶
.karibuni watajua

.Na kwa hakika Sisi tunajua kuwa kifua chako kinadhikika kwa yale wanayosema .۹۷

.Basi mtukuze Mola wako kwa sifa njema, na uwe miongoni mwa wanaosujudu .۹۸

.Na umwabudu Mola wako mpaka yakufikie mauti .۹۹

تفسیر سوره

تفسیر المیزان

صفحه ی ۱۳۷

(۱۵) سوره حجر مکی است و ۹۹ آیه دارد.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱ تا ۹]

ترجمه آیات به نام خداوند بخشنده مهربان.

الر، این است آیات کتاب و قرآن مبین (۱).

چه بسا که کافران دوست می دارند که کاش مسلمان بودند (۲).

رهایشان کن بخورند و سرگرم بهره گیری از لذت ها باشند و آرزوها به خود مشغولشان کند که بزودی خواهند فهمید (۳).

ما هیچ آبادی را هلاک نکردیم مگر آنکه اجلی معین داشت (۴).

هیچ جمعیتی از اجل خود جلو نمی زند و از آن عقب نخواهد افتاد (۵).

و گفتند ای کسی که بر تو ذکر نازل شده بی شک تو دیوانه ای (۶).

اگر از راستگویانی چرا ملائکه را برایمان نمی آوری (۷).

ما جز به حق ملائکه را نازل نمی کنیم و ایشان هم در این هنگام (وقتی نازل کردیم) مهلتی

صفحه ی ۱۳۸

نخواهند داشت (۸).

این ماییم که این ذکر (قرآن) را نازل کرده ایم و ما آن را بطور قطع حفظ خواهیم کرد (۹).

بیان آیات [مفاد کلی سوره مبارکه حجر]

این سوره پیرامون استهزاء کفار به رسول خدا (ص) سخن می گوید که نسبت جنون به آن جناب داده و قرآن کریم را هذیان دیوانگان خوانده بودند. پس در حقیقت در این سوره رسول خدا (ص) را تسلای خاطر داده، و وی را به صبر و ثبات و گذشت از آنان سفارش می کند و نفس شریفش

را خوشحال و مردم را بشارت و انذار می دهد.

و این سوره به طوری که از آیـاتش بر می آیـد در مکه نـازل شـده است. ولی صاحب مجمع البیان «۱» از حسن نقـل کرده که آیه" وَ لَقَدْ آتَيْناكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِي" را اسـتثناء نموده و گفته که این آیه در مـدینه نازل شـده است. همچنین آیه" كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ". ولی اشکال این قول به زودی ذکر خواهد شد.

در این سوره آیه" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ..." قرار دارد که بـا یـک مسـاله تـاریخی در بـاره شـروع دعوت اسـلامی قابل انطباق است، و آن مساله این است که رسول خدا (ص) در اول بعثت، دعوت خود را علنی نکرد و تا مدت سه و یـا چهار و یا پنـج سال پنهانی دعوت می نمود، زیرا اوضاع آن قـدر نامساعـد بود که اجازه چنین اقـدامی نمی داد، لـذا در این مـدت آحـادی از مردم را که احتمـال می داد دعوتش را قبول کننـد ملاقـات می کرد، و دعوت خود را پنهانی با آنان در میان می گذاشت تا آنکه خدای تعالی با آیه مذکور اجازه اش داد تا دعوتش را علنی کند.

و این مطلب تاریخی را روایات وارده از طریق شـیعه و سـنی نیز تاییـد می کنـد که رسول خـدا (ص) در اول بعثت تا چند سال دعوت خود را برای عموم مردم علنی نکرد تـا آنکه خـدای تعـالی آیه" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ" را فرسـتاد. آن جناب به میان مردم آمـد و دعوت خود را عمومی و علنی کرد. بنا بر این می توان گفت که سوره مورد بحث مکی است

و در ابتدای علنی شدن ____________________

(۱) مجمـــــــــــــــــــــع البيـــــــــــــــــــــــان، ج ۶، ص ۳۲۶.

دعوت نازل شده است.

و از جمله آیات برجسته ای که در این سوره واقع شده و حقایق بسیار مهمی از معارف الهی را در بر دارد آیه" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" و آيه" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ" است.

" الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ".

اشاره" تلك" به آیات کریمه، و مقصود از" کتاب" قرآن است. و اگر قرآن را نکره و بدون الف و لام آورده برای اشاره به عظمت کتاب الهی است، هم چنان که کلمه" تلك" که برای اشاره به دور به کار می رود بر همین مطلب دلالت می کند. و معنای آیه این است که: بر خلاف آنچه کفار پنداشته و تو را دیوانه خوانده و کلام خدای را استهزاء کرده اند، این آیات بلند مرتبه و رفیع الدرجه ای که ما به تو نازل کردیم آیات کتاب الهی است، آیات قرآن عظیم الشان است که جدا کننده حق از باطل است.

ممکن هم هست منظور از کتاب، لوح محفوظ باشد، چون از برخی از آیات قرآن بر می آید که قرآن در لوح محفوظ است و از همان لوح محفوظ نازل گشته، مانند آیه" إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتابٍ مَكْنُونٍ" «۱» و آیه" بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ" «۲» بنا بر این احتمال، جمله" تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ" به منزله خلاصه ای از آیه" وَ الْكِتابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ وَ إِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتابِ لَدَيْنا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ" «۳» خواهد بود.

[آرزوی داشتن ایمان توسط

کفار (رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ) مربوط به بعد از مرگ است

" رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ ".

این جمله مقدمه است برای نقل تهمتهایی که به پیغمبر زده و گفتند:" يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ". در حقیقت جمله مورد بحث هشدار می دهد که کفار با وجود کفری که دارند به زودی پشیمان شده آرزو می کنند که ای کاش تسلیم خدا شده بودیم و به او و به کتابش ایمان آورده بودیم اما وقتی این آرزو را می کنند که دیگر کار از کار گذشته است و دیگر راهی به اسلام و ایمان ندارند.

پس مراد از جمله" رُبَما يَوَدُّ" ودادت و اظهار علاقه از روی آرزو است نه مطلق ودادت و محبت به دلیل جمله" لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ" که در مقام بیان آن مودت است، چون ______________

(۱) این کتاب خواندنی ارجمندیست که در کتاب نهانی بوده است. سوره واقعه، آیه ۷۷ و ۷۸.

(۲) بلکه آن خواندنی با مجدی است که در لوح محفوظ بوده است. سوره بروج، آیه ۲۱ و ۲۲.

(۳) قسم به کتاب آشکار (لوح محفوظ) که ما آن را قرآن عربی قرار دادیم تا شاید شما تعقل کنید، و آن در ام الکتاب (لوح محفوظ) نزد ما هر آینه بلند مرتبه و فرزانه است. سوره زخرف، آیه ۴.

کلمه" لو" و همچنین کلمه" کانوا" دلالت دارند بر اینکه ودادت ایشان ودادت آرزو است، و اینکه آرزو می کنند ای کاش در گذشته- که از دست داده اند و دیگر باز نمی گردد- اسلام می داشتند. نه اینکه ای کاش امروز دارای اسلام و ایمان باشند. پس مقصود آرزوی اسلام در

زندگی دنیا است.

و بنا بر این، آیه شریفه دلالت می کند بر اینکه کسانی که در دنیا کفر ورزیدند به زودی- یعنی وقتی که بساط زندگی دنیا برچیده شود- از کفر خود پشیمان شده آرزو می کنند ای کاش در دنیا اسلام آورده بودیم.

" ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ".

کلمه" یلههم" از" الهاء" به معنای صرفنظر کردن از کاری و اشتغال به کاری دیگر است. وقتی گفته می شود" ألهاه کذا من کذا" معنایش این است که فلان کار از فلان کار بازش داشته و آن را از یادش ببرد.

و اینکه فرمود:" رهایشان کن! بخورند و کیف کنند، و آرزو بازشان بدارد" دستوری است به رسول خدا (ص) به اینکه دست از ایشان بر دارد و رهایشان کند تا در باطل خود سرگرم باشند. و این تعبیر کنایه از این است که سر بسرشان نگذار، و برای اثبات حقانیت دعوتت و اثبات اینکه بزودی آرزو می کنند که ای کاش آن را پذیرفته بودند، با ایشان محاجه مکن، بزودی آن روز را خواهند دید و آرزوی اسلام خواهند کرد، اما وقتی که دیگر راهی بدان نداشته باشند و دیگر نتوانند ما فات را تدارک کنند.

جمله" فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ" به منزله تعلیل دستوریست که داده است، و معنایش این است که از این جهت احتیاجی به استدلال و احتجاج نیست که خودشان به زودی می فهمند، چون حق و حقیقت بالأخره یک روزی ظاهر خواهد گردید.

در این آیه شریفه علاوه بر مطلب فوق این کنایه هم هست که این بیچارگان از زندگیشان جز خوردن و سرگرمی به لذات مادی و دلخوش داشتن به صرف آرزوها و خیالات واهی بهره

دیگری ندارند، یعنی در حقیقت مقام خود را تا افق حیوانات و چهارپایان پایین آورده اند، و چون چنین است سزاوار است آنها را به حال خود واگذار کنی و داخل انسان حسابشان نکنی، و احتجاج به حجت های صحیح خود را که همه بر اساس عقل سلیم و منطق انسانی است بی مقدار نسازی.

" وَ ما أَهْلَكْنا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَ لَها كِتابٌ مَعْلُومٌ ... وَ ما يَسْتَأْخِرُونَ".

به طوری که از سیاق بر می آید این دو آیه جمله قبلی را که فرمود:" فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ"

تثبیت و تاکید می کند، و معنایش این است که: رهایشان کن که ایشان در این زندگی دنیا اسلام آور نیستند، تنها وقتی خواهان آن می شوند که اجلشان رسیده باشد، و آن هم به اختیار کسی نیست بلکه برای هر امتی کتاب معلومی نزد خداست که در آن اجلهایشان نوشته شده، و نمی توانند آن را- حتی یک ساعت- جلو و یا عقب بیندازند.

این دو آیه دلالت دارند بر اینکه همانطور که فرد فرد بشر دارای کتاب و اجل و سرنوشتی هستند، امتهای مختلف بشری نیز دارای کتاب هستند. این دو آیه کتاب امتها را خاطر نشان می سازد، و در آیه" وَ كُلَّ إِنسانٍ أَلْزَمْناهُ طائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ كِتاباً يَلْقاهُ مَنْشُوراً" «۱» کتاب افراد را متذکر است.

" وَ قالُوا يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ".

این جمله سخنی است که کفار از در تمسخر و استهزاء به رسول خدا (ص) و کتاب نازل بر او گفته اند و به همین جهت اسم آن جناب را نیاوردند، بلکه به عنوان کسی که کتاب و ذکر بر او نازل

شده خطابش کردند، و نیز اسم خدای نازل کننده را نبردند تا این معنا را برسانند که ما نمی دانیم خدا کجا است و از کجا این کتاب را برای تو فرستاده و وثوق و اعتمادی به گفته تو که ادعا می کنی خدا این کتاب را نازل کرده نداریم، و لذا به صیغه مجهول تعبیر کرده و گفتند:" ای کسی که ذکر بر او نازل شده". علاوه بر این، از قرآن کریم هم به ذکر تعبیر کردند که همه اینها از باب استهزاء و از همه بدتر جمله" إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ" است که تهمت و تکذیب صریح است.

" لَوْ ما تَأْتِينا بِالْمَلائِكَهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ".

کلمه" لوما" مانند کلمه" هلا" در مورد ترغیب و تحریص به کار می رود و معنایش این است که: چرا ملائکه را برای ما نمی آوری؟ اگر راست می گویی و اگر پیغمبری، ملائکه را بیاور تا بر صدق دعوتت شهادت دهند و تو را در انذارت کمک کنند. و بنا بر این، آیه مورد بحث قریب المعنی با آیه" لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراً" «۲» خواهد بود.

---

(۱) اعمال هر انسانی را طوق گردنش ساختیم، و روز قیامت کتابی برای او بیرون می آوریم که آن را در برابر خود گشوده می بیند. سوره اسری، آیه ۱۳.

(۲) چرا فرو فرستاده نشد با او فرشته ای تا با او بیم کننده مردم باشد. سوره فرقان، آیه ۷.

و وجه اینکه همیشه مشرکین از انبیای خود می خواستند که ملائکه را بر ایشان بیاورند و نشانشان دهند، این اعتقاد خرافی بود که بشر، موجودی است مادی و فرو رفته در آلودگی های شهوت و غضب و او

با این تیرگیش نمی تواند با عالم بالا که نور محض و طهارت خالص است تماس داشته باشد، و میان این و آن هیچ مناسبتی نیست. پس کسی که ادعای نوعی اتصال و ارتباط با آن را می کند باید بعضی از سکنه و اهل آن عالم را با خود بیاورد تا او وی را در دعوتش تصدیق و یاری کند.

آری، بت پرستان علاوه بر این پندار غلط، ملائکه را آلهه می دانستند و چون خدای سبحان را قابل پرستش نمی دانستند و معنای دعوت انبیاء در چنین جوی این می شد که این آلهه خیالی شایسته عبادت و اختیاردار شفاعت نیستند، و از نظر آنان این دعوی محتاج به دلیل بود، لذا می گفتند خود ملائکه را بیاورید تا بگویند و اعتراف کنند که ما معبود نیستیم و انبیاء در دعوت خود راست می گویند.

[وجه و سبب اینکه مشرکین از رسول اللَّه (ص) خواستند ملائکه را برایشان بیاورد و جواب خداوند در مقابل این درخواست باطل

" ما نُنَزِّلُ الْمَلائِکَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ ".

این آیه جواب از اقتراح و درخواست ایشان است که از رسول خدا (ص) خواسته بودند ملائکه را بیاورد تا به حقانیت او شهادت دهند. و حاصل جواب این است که سنت الهی بر این جریان یافته که ملائکه را از چشم بشر بپوشاند و در پشت پرده غیب نهان دارد، و با چنین سنتی اگر بخاطر پیشنهاد و اقتراح ایشان آنان را نازل کند، قهرا آیت و معجزه ای آسمانی خواهد بود. و از آثار و خواص معجزه این است که اگر بخاطر پیشنهاد مردمی صورت گرفته باشد و آن مردم پس از دیدن معجزه پیشنهادی

خود، باز ایمان نیاوردند دچار هلاکت و انقراض شوند، و چون این کفار کفرشان از روی عناد است قهرا ایمان نخواهند آورد و در نتیجه هلاک خواهند شد.

و کوتاه، سخن اگر خداوند ملائکه را در چنین زمینه ای که خود آنان معجزه ای می خواهند که حق را روشن و باطل را محو سازد، نازل فرماید، نازل می کند. اما کاری که ملائکه به منظور احقاق حق و ابطال باطل در چنین حال انجام دهند همین است که ایشان را هلاک کنند و نسلشان را براندازند. این خلاصه معنایی است که بعضی «۱» برای آیه کرده اند.

---

(۱) تفسیر روح المعانی، ج ۱۴، ص ۱۳.

بعضی «۱» دیگر گفته اند: مقصود از حق در این آیه مرگ است، و معنای آیه چنین است که: ملائکه را نازل نمی کنیم مگر به همراهی حق یعنی مرگ. وقتی نازل می کنیم که مدت عمر ایشان سر آمده باشد و در آن موقع دیگر مهلتشان نمی دهیم. و بنا بر این معنا، کانه آیه شریفه می خواهد مطلبی را بیان کند که آیه "یَوْمَ یَرَوْنَ الْمَلائِکَةَ لا بُشْری یَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِینَ" «۲» افاده می کند.

بعضی «۳» دیگر گفته اند: منظور از "حق" رسالت است، یعنی ما ملائکه را نازل نمی کنیم مگر برای وحی و رسالت، و کانه آیه شریفه مطلبی را افاده می کند که آیه "قَدْ جاءَکُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ" «۴» و همچنین آیه "فَقَدْ کَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ" «۵» افاده می نماید.

این بود وجوهی که در تفسیر آیه شریفه ذکر کرده اند، البته وجوه دیگری نیز در تفاسیر مختلف گفته اند، و لیکن هیچیک از آنها و نیز هیچیک از این سه وجه خالی از اشکال نیست. و آن اشکال اینست که با

حصر موجود در جمله" ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ " سازگاری نـدارد، زیرا در این جمله نزول ملائکه را منحصـر به حق کرده، نه فقط منحصر به عذاب استیصال و نه فقط به مرگ، و نه فقط به وحی و رسالت، و اگر بخواهیم آیه را طوری توجیه کنیم که کلمه" حق" با یکی از این سه معانی مـذکور سازگاری داشـته باشد آیه، احتیاج به قیدهای زیادی پیدا می کند در صورتی که اطلاق آن همه آن قیدها را دفع می کند.

[معنـای آیه:" مـا نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ ..." و بیـان اینکه نزول ملائکه و ظهور عالم ایشان، در دنیا که دار اختیار و امتحان و محل التباس حق به باطل است تحقق نمی پذیرد]

البته ممکن است معنای آیه را با کمک تـدبیر در آیات دیگر طوری دیگر تقریر کنیم، و آن اینکه ظرف زنـدگی دنیای مادی، ظرفی است که حق و باطل در آن مختلط و در هم آمیخته است، نه جدای از هم که حق محض با همه آثار و خواصـش جدای از باطل ظهور نموده و جلوه کنـد، هم چنان که آیه" كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ " «۶» به این حقیقت اشاره می کنـد و این معنا در مباحث گذشته بطور مفصل گذشت. پس هر مقدار

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۰.

(۲) روزی که ملائکه را می بینند در آن روز بشارتی برای مجرمین نیست. سوره فرقان، آیه ۲۲.

(۳) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۱۳، کشاف، ج ۲، ص ۵۷۱.

(۴) به تحقیق رسول حق برایتان آمد. سوره نساء، آیه ۱۷۰.

(۵) به تحقیق حق را بعد از آنکه برایشان آمد تکذیب نمودند. سوره انعام، آیه ۵.

(۶) اینچنین خداوند

از حق در این عالم ظهور کند، مقداری از باطل و شک و شبهه هم همراه دارد، هم چنان که استقراء و از نظر گذراندن مواردی که در طول زندگیمان به چشم خود دیده ایم نیز این معنا را تایید می کند. آیه شریفه" وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ" «۱» نیز شاهد بر آنست.

جهتش هم این است که ظرف دنیا ظرف امتحان است، و امتحان از کسی می کنند که اختیار داشته باشد، نه اینکه مانند سایر موجودات طبیعی، آثار و حرکاتش جبری و طبیعی باشد، و اختیار هم وقتی تصور دارد که خلط میان حق و باطل و خیر و شر ممکن باشد و به نحوی که انسان ها خود را در سر دو راهی ها ببینند، و از آثار خیر و شر پی به خود آنها ببرند، آن گاه هر یک از دو راه سعادت و شقاوت را که می خواهند اختیار کنند.

و اما عالم ملائکه و ظرف وجود ایشان، عالم حق محض است که هیچ چیزش با هیچ باطلی آمیخته نیست، هم چنان که قرآن کریم فرموده:" لا يَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ" «۲» و نیز فرموده:" بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ" «۳».

پس مقتضای این آیات و آیات دیگری که در این معنا هست این است که ملائکه به خودی خود مخلوقات شریف و موجودات طاهر و نورانی و منزهی هستند که هیچ نقصی در آنان وجود نداشته و دچار شر و شقاوتی نمی شوند. پس در ظرف وجود آنان امکان فساد و

معصیت و تقصیر نیست، و خلاصه این نظامی که در عالم مادی ما هست در عالم آنان نیست- و ان شاء اللَّه به زودی در موارد مناسبی بحث مفصل این مساله خواهد آمد.

این معنا نیز خواهد آمد که آدمی ما دام که در عالم ماده است و در ورطه های شهوات و هواها چون اهل کفر و فسوق غوطه می خورد هیچ راهی به این ظرف و این عالم ندارد، تنها وقتی می تواند بدان راه یابد که عالم مادیش تباه گردد و به عالم حق قدم نهد

---

(۱) اگر ما فرستاده خود را ملک قرار دهیم باز ناگزیریم او را به صورت مردی بفرستیم و بر آنان همان لباس که مردمان می پوشند، بپوشانیم. سوره انعام، آیه ۹.

(۲) و نافرمانی نمی کنند آنچه را که امرشان می کند و بجا می آورند آنچه را که مامور می شوند. سوره تحریم، آیه ۶.

(۳) بلکه بندگانی بزرگوارند که از او به سخن سبقت نمی گیرند و به امر او عمل می کنند. سوره انبیاء، آیه ۲۶ و ۲۷

- و خلاصه پرده مادیتشان کنار رود- آن وقت است که عالم ملائکه را می بینند، هم چنان که قرآن کریم فرموده است:" لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هذا فَكَشَفْنا عَنْكَ غِطاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ " «۱» و این عالم همان عالمی است که نسبت به این عالم بشری آخرت نامیده می شود.

پس از آنچه گذشت روشن گردید که ظهور عالم ملائکه برای مردمی که در بند ماده هستند موقوف بر این است که ظرف وجودشان مبدل گردد، یعنی با مردن از دنیا به آخرت منتقل شوند. چیزی که در این جا می خواهیم خاطر نشان سازیم این است که در

همین دنیا هم قبل از این انتقال ممکن است ظهور چنین عالمی برای کسی صورت بندد و ملائکه نیز برای او ظاهر شوند، هم چنان که بندگان برگزیده خدا و اولیای او که از پلیدی گناهان پاک و همواره ملازم ساحت قرب خدایند در همین دنیا عالم غیب را می بینند، با اینکه خود در عالم شهادتند- مانند انبیاء (ع).

و شاید همین معنایی که گفتیم مراد آیه" ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ" باشد، چون اگر مشرکین پیشنهاد نازل شدن ملائکه را دادند، برای این بوده که آنان را در صورت اصلیشان ببینند تا پس از دیدن، دعوت رسول خدا (ص) را تصدیق کنند و این پیشنهاد جز با مردنشان عملی نمی شود.

هم چنان که قرآن کریم فرموده:" وَ قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلائِكَةُ ... يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلائِكَةَ لا بُشْرى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَ يَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً وَ قَدِمْنا إِلى ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْناهُ هَباءً مَنْثُوراً" «۲».

و هر دوی این معانی در آیه" وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ" «۳» جمع شده، خدای تعالی

---

(۱) تو از این عالم در غفلت بودی، ما پرده ات را کنار زدیم، اینک دیدگانت تیز شده است.

سوره ق، آیه ۲۲.

(۲) و آنان که امید دیدار ما را نداشتند گفتند چرا ملائکه بر ما نازل نگردید ... روزی که ملائکه را می بینند برای مجرمین در آن روز بشارتی نیست بلکه به آنها گویند محروم و ممنوع باشید و ما توجه به اعمال فاسد

بی خلوص و حقیقت آنها کرده و همه را باطل و نابود می گردانیم. سوره فرقان، آیات ۲۱- ۲۳.

(۳) و گفتند چرا فرشته ای بر او نازل نمی شود با اینکه اگر ما فرشته ای نازل کنیم کار ایشان یکسره خواهد شد و دیگر مهلت داده نمی شوند و اگر فرستاده خود را ملک قرار دهیم باز هم ناگزیریم او را به صورت مردی در آوریم و بر آنان همان لباس که مردمان می پوشند بپوشانیم. سوره انعام، آیه ۸ و ۹.

می فرماید اگر ما فرشتگانی به عنوان معجزه و برای تصدیق نبوت او نازل کنیم لازمه اش این است که کار ایشان را یکسره سازیم و هلاکشان کنیم و حتی اگر یکی از فرشتگان را پیامبر مردم کنیم باز ناگزیریم او را به صورت یک فرد بشر ممثل و مجسم کنیم، و او را در مواقف اشتباه و خطا قرار دهیم، چون منظور از رسالت این است که یکی از وسائل امتحان باشد که هم وسیله نجات و هم وسیله هلاک بوده باشد و از رسالتی که عقول مردم را مضطر و مجبور به ایمان و قبول دعوت الهی نماید غرضی که گفتیم حاصل نمی شود.

[معنای آیه:" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ" و دلالت آن بر مصونیت قرآن از تحریف و تصرف

" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ".

سیاق صدر این آیه سیاق حصر است و ظاهر سیاق مذکور این است که حصر در آن ناظر به گفتار مشرکین است که قرآن را هذیان دیوانگی و رسول خدا (ص) را دیوانه نامیده بودند. و همچنین ناظر به اقتراح و پیشنهادی است که کرده، نزول ملائکه

را خواسته بودند تا او را تصدیق نموده قرآن را به عنوان کتابی آسمانی و حق بپذیرند.

و بنا بر این، معنای آیه- و خدا داناتر است- این می شود که: این ذکر را تو از ناحیه خودت نیاورده ای تا مردم علیه تو قیام نموده و بخواهند آن را به زور خود باطل ساخته و تو در نگهداریش به زحمت بیفتی و سرانجام هم نتوانی، و همچنین از ناحیه ملائکه نازل نشده تا در نگهداریش محتاج آنان باشی تا بیایند و آن را تصدیق کنند، بلکه ما آن را به صورت تدریجی نازل کرده ایم و خود نگهدار آن هستیم و به عنایت کامل خود آن را با صفت ذکریتش حفظ می کنیم.

پس قرآن کریم ذکری است زنده و جاودانی و محفوظ از زوال و فراموشی و مصون از زیادتی که ذکر بودنش باطل شود و از نقصی که باز این اثرش را از دست دهد و مصون است از جابجا شدن آیاتش، بطوری که دیگر ذکر و مبین حقایق معارفش نباشد.

پس آیه شریفه، دلالت بر مصونیت قرآن از تحریف نیز می کند، چه تحریف به معنای دستبرد در آن به زیاد کردن و چه به کم کردن و چه به جابجا نمودن، چون ذکر

خداست و همانطور که خود خدای تعالی الی الأبد هست ذکرش نیز هست.

و نظیر آیه مورد بحث در دلالت بر اینکه کتاب عزیز قرآن همواره به حفظ خدایی محفوظ از هر نوع تحریف و تصرف می باشد و این مصونیت به جهت این است که ذکر خداست، آیه" إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جاءَهُمْ وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ

وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ" «۱» می باشد.

پس از آنچه گذشت این معنا روشن گردید که الف و لام" الذکر" الف و لام عهد ذکری است (یعنی همان ذکری که قبلا اسمش برده شد) و مراد از وصف" الحافظون" حفظ در آینده است، چون اسم فاعل ظهور در آینده دارد. و این را بدین جهت تذکر دادیم تا کسی ایراد نکند- هم چنان که چه بسا ایراد کرده باشند- که اگر آیه شریفه دلالت کند بر مصونیت قرآن از تحریف بخاطر اینکه ذکر است، باید دلالت کند بر مصونیت تورات و انجیل، زیرا آنها نیز ذکر خدایند، و حال آنکه کلام خدای تعالی صریح است در اینکه تورات و انجیل محفوظ نمانده اند، بلکه تحریف شده اند. جوابش همان است که گفتیم الف و لام در" الذکر" الف و لام عهد است، و ذکریت ذکر، علت حفظ خدایی نیست تا هر چه ذکر باشد خداوند حفظش کرده باشد بلکه تنها وعده حفظ این ذکر را که قرآن است می دهد. و به زودی در یک بحث جداگانه این معنا را مورد بحث مفصل قرار می دهیم- ان شاء اللّٰه تعالی.

بحث روایتی [(روایاتی در مورد خروج موحدان عاصی از جهنم و بقاء کافران در آن در ذیل آیه:" ربما یود ..."]

قمی در تفسیرش به سند خود از پدرش از ابن ابی عمیر از عمر بن اذینه از رفاعه از امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود: چون روز قیامت می شود منادی از ناحیه خدای تعالی ندا می کند که هیچ کس جز مسلمان به بهشت نخواهد رفت، آن روز است که کفار آرزو می کنند ای کاش در دنیا مسلمان

بودند. آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند:" ذَرْهُمْ یَأْکُلُوا وَ یَتَمَتَّعُوا وَ یُلْهِهِمُ الْأَمَلُ" یعنی رهایشان کن تا مشغول عمل خود

---

(۱) بـدرستی کسـانی که بعـد از آمـدن ذکر بانـان کافر شدنـد- هر چه می خواهنـد بکننـد که جزای خود را خواهنـد دیـد- و بـدرستی که این کتابی است گرانمایه و بیماننـد که باطل در عصـر نزولش و در آینـده در آن راه نـدارد، نازل شـده است از خـــــــدای فرزانــــــــــه ســـــــــــتوده ســـــــــــوره فصـــــــــــلت، آیـــــــــه ۴۱ و ۴۳.

شوند،" فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ" «۱».

مؤلف: عیاشی از عبد اللَّه بن عطاء مکی از امام باقر و امام صادق (ع) نظیر این روایت را آورده است «۲».

و در الـدر المنثور است که طبرانی- در کتاب الأوسط- و ابن مردویه به سـند صـحیح از جابر بن عبد اللَّه انصاری روایت کرده انـد که گفت: رسول خـدا (ص) فرمود: مردمی از امت من به جرم گناهانشان عـذاب می شونـد و هر قـدر که خدا بخواهد در آتش خواهنـد بود، آن گاه مشـرکین در آنجا ایشان را سـرزنش می کنند و می گویند چرا ایمان و تصدیق شـما سودی برایتان نـداشت در نتیجه هیـچ موحـدی نمی مانـد مگر آنکه خداوند از آتش بیرونش می آورد. آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند:" رُبَما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ کانُوا مُسْلِمِینَ" «۳».

مؤلف: این معنی به طریق دیگری از ابو موسـی اشـعری و ابو سـعید خدری و انس بن مالک نیز از آن جناب روایت شده است «۴».

و در همـان کتاب است که ابن ابی حاتم و ابن شاهین- در کتاب السـنه- از علی بن ابی طالب (ع) روایت کرده انـد که فرمود: رسول خدا (ص) فرمود: موحدین هر امتی که

مرتکب گناهان کبیره شده باشند در صورتی که توبه نکرده و از آن پشیمان نباشند داخل جهنم می شوند و در آنجا نه چشمهایشان کبود می شود، و نه بدنشان سیاه می گردد، و نه همنشین شیطان می شوند و نه دچار غل و زنجیر می گردند، نه حمیم می آشامند و نه قطران می پوشند، و خداوند خلود در جهنم را بر جسدهایشان حرام می کند، برای همین که موحدند، و صورتهایشان را بر آتش حرام می کند، بخاطر اینکه سجده کرده اند.

و از همین ها افرادی هستند که آتش تا روی پایشان را و افرادی تا پشت پاهایشان را می گیرد، و افرادی تا رانشان و افرادی تا کمرشان و عده ای تا گردنشان فرا می گیرد. و این به خاطر تفاوت گناهانی است که مرتکب شده اند. از نظر مدت هم بعضی یک ماه در آتش هستند و بعضی یک سال، ولی سرانجام بیرون می آیند و

---

(۱) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۲ و ۳۷۳.

(۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۳۹. ح ۱.

(۳) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۲.

(۴) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۳.

طولانی ترین توقف ایشان به قدر عمر دنیاست از روزی که خلق شده تا روزی که فانی می گردد.

سبب بیرون شدنشان از جهنم این است که یهود و نصاری و هر که در آتش هست از اهل هر دین و هم چنین اهل شرک به اهل توحید می گویند: شما به خدا و کتب و رسل او ایمان آوردید و در عین حال با ما در جهنمید، پس ایمان شما بیهوده بود.

آن وقت است که خدا به ایشان غضبی می کند که برای هیچ امری آن طور غضب نکرده باشد. آن گاه مؤمنین را از

جهنم بیرون آورده بر سر چشمه ای که میان بهشت و صراط قرار دارد می برد، پس در آنجا می رویند مانند طرثوث که در خاشاك و کف سیل می روید، آن گاه داخل بهشت می شوند در حالی که به پیشانیهایشان نوشته است" اینها جهنمی هایی هستند که از آتش دوزخ آزاد شده اند و تا خدا بخواهد در بهشت خواهند بود".

و چون این نوشته داغ ننگی بر پیشانیهای ایشان است از خدا درخواست می کنند که آن را محو کند. خدا هم ملکی می فرستد آن را محو می کند، سپس ملائکه ای را که با خود میخ های آتشین دارند دستور می دهد تا در جهنم را به روی باقیماندگان ببندند و با آن میخ ها میخکوبشان کنند اینجاست که خدای تعالی که در عرش قرار گرفته فراموششان می کند و اهل بهشت هم در سرگرمیشان به نعیم و لذت بهشتی از آنان غافل می گردند و خدای تعالی در این خصوص فرموده:" رُبَما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ کانُوا مُسْلِمِینَ" «۱». مؤلف: کلمه" طرثوث" اسم گیاهی است و کلمه" حمیل السیل"- که در روایت است- به معنای خاشاك و کف سیل است. و از طرق شیعه نیز قریب به این مضمون روایت شده است.

و نیز در آن کتاب است که احمد و ابن مردویه از ابی سعید روایت کرده اند که گفت: رسول خدا (ص) چوبی در زمین فرو برد و چوب دیگری پهلوی آن و چوبی دیگر بعد از آن در زمین نشانید و فرمود هیچ می دانید که این چیست؟

اصحاب گفتند: خدا و رسول داناتر است. فرمود: این انسان است و این اجل او و این آرزوی اوست و او همواره در پی رسیدن به آرزوهاست و غافل

از اینکه اجل قبل از

---

(۱) الـــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــــــــــور، ج ۴، ص ۹۳ و ۹۴.

آرزوهایش قرار دارد «۱».

مؤلف: قریب به این معنا به چند طریق نیز از انس از رسول خدا (ص) روایت شده است.

و در مجمع البیان از امیر المؤمنین (ع) روایت کرده که فرمود:

ترسناکترین چیزی که بر شما می ترسم پیروی هوای نفس، و درازی آرزو است، چون پیروی هوی و هوس شما را از حق جلوگیری می کند و درازی آرزو آخرت را از یادتان می برد «۲».

و در تفسیر قمی در ذیل آیه" ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ" از معصوم نقل کرده که فرمود: یعنی اگر ملائکه را نازل کنیم دیگر مهلتشان نداده هلاکشان می کنیم. «۳»

گفتاری در چند فصل در مصونیت قرآن از تحریف فصل اول [در بیان اینکه قرآن عصر حاضر همان قرآن نازل بر پیامبر اسلام (ص) است

: یکی از ضروریات تاریخ این معنا است که تقریبا در ۱۴ قرن قبل پیغمبری از نژاد عرب به نام محمد (ص) مبعوث به نبوت شد و دعوی نبوت کرده است و امتی از عرب و غیر عرب به وی ایمان آوردند و نیز کتابی آورده که آن را به نام" قرآن" نامیده و به خدای سبحان نسبتش داده است و این قرآن متضمن معارف و کلیاتی از شریعت است که در طول حیاتش مردم را به آن شریعت دعوت می کرده است.

و نیز از مسلمات تاریخ است که آن جناب با همین قرآن تحدی کرده و آن را معجزه نبوت خود خوانده، و نیز هیچ حرفی نیست در اینکه قرآن موجود در این عصر همان قرآنی است که

او آورده و برای بیشتر مردم معاصر خودش قرائت کرده است. و مقصود ما از اینکه گفتیم این همان است تکرار ادعا نیست بلکه منظور این است که بطور مسلم این چنین نیست که آن کتاب به کلی از میان رفته باشد

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۴.

(۲) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۲۹.

(۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۳.

و کتاب دیگری نظیر آن و یا غیر آن به دست اشخاص دیگری تنظیم و به آن جناب نسبت داده شده و در میان مردم معروف شده باشد که این، آن قرآنی است که به محمد نازل شده است.

همه اینها که گفتیم اموری است که احدی در آن تردید ندارد، مگر کسی که فهمش آسیب دیده باشد. حتی موافق و مخالف در مساله تحریف و عدم آن نیز در هیچ یک آنها احتمال خلاف نداده است.

تنها چیزی که بعضی از مخالفین و موافقین احتمال داده اند این است که جملات مختصری و یا آیه ای در آن زیاد و یا از آن کم شده و یا جا به جا و یا تغییری در کلمات و یا اعراب آن رخ داده باشد و اما اصل کتاب الهی، به همان وضع و اسلوبی که در زمان رسول خدا (ص) بوده باقی مانده است، و به کلی از بین نرفته است.

از سوی دیگر می بینیم که قرآن کریم با اوصاف و خواصی که نوع آیاتش واجد آنهاست تحدی کرده یعنی بشر را از آوردن کتابی مشتمل بر آن اوصاف عاجز دانسته است و ما تمامی آیات آن را می بینیم که آن اوصاف را دارد بدون اینکه آیه ای از آن،

آن اوصاف را از دست داده باشد.

مثلا اگر به فصاحت و بلاغت تحدی نموده می بینیم که تمامی آیات همین قرآنی که در دست ماست آن نظم بدیع و عجیب را دارد و گفتار هیچ یک از فصحاء و بلغای عرب مانند آن نیست، و هیچ شعر و نثری که تاریخ از اساتید ادبیات عرب ضبط نموده و هیچ خطبه و یا رساله و یا محاوره ای از آنان چنان نظم و اسلوبی را ندارد و این نظم و اسلوب و این امتیازات در تمامی آیات قرآنی مشهود است و همه را می بینیم که در تکان دادن جسم و جان آدمی مثل همند.

و نیز می بینیم که در آیه" أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ کانَ مِنْ عِنْدِ غَیْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلافاً کَثِیراً" «۱» به اختلاف نداشتن قرآن تحدی نموده و این خصوصیت در قرآن عصر ما نیز هست، هیچ ابهام و یا خللی در آیه ای دیده نمی شود مگر آنکه آیه ای دیگر آن را بر طرف می سازد، و هیچ تناقض و اختلافی که در بدو نظر تناقض و اختلاف باشد، پیش نمی آید، مگر آنکه آیاتی آن را دفع می سازد.

---

(۱) آیا در قرآن تدبر نمی کنند که اگر از ناحیه غیر خدا بود بطور مسلم در آن اختلاف بسیاری می یافتند سوره نساء، آیه ۸۲.

باز می بینیم که با معارف حقیقی و کلیات شرایع فطری و جزئیات فضائل عقلی که مبتکر آن است تحدی نموده، و عموم دانشمندان عالم را نه تنها اهل لغت و ادبیات را به آوردن مانند آن دعوت کرده و از آن جمله فرموده است:" قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا

بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً" «۱» و نیز فرموده:" إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ وَ ما هُوَ بِالْهَزْلِ" «۲».

این تحدی قرآن است و ما می بینیم که همین قرآن عصر ما بیان حق صریحی را که جای هیچ تردید نباشد و دادن نظریه ای را که آخرین نظریه باشد که عقل بشر بدان دست یابد، چه در اصول معارف حقیقی و چه در کلیات شرایع فطری و چه در جزئیات فضائل اخلاقی استیفاء می کند، بدون اینکه در هیچ یک از این ابواب نقیصه و یا خللی و یا تناقض و لغزشی داشته باشد بلکه تمامی معارف آن را با همه وسعتی که دارد می بینیم کانه به یک حیات زنده اند و یک روح در کالبد همه آنها جریان دارد و آن روح واحد مبدأ تمامی معارف قرآنی است و اصلی است که همه بدان منتهی می گردند و به آن بازگشت می کنند، و آن اصل توحید است که اگر یک یک معارف آن را تحلیل کنیم، سر از آن اصل در می آوریم و اگر آن اصل را ترکیب نماییم به یک یک آن معارف بر می خوریم.

و نیز اگر برایمان ثابت شده که قرآن نازل شده بر پیامبر خاتم (ص) متعرض داستان امت های گذشته بوده، قرآن عصر خود را می بینیم که در این باره بیاناتی دارد که لایق ترین بیان و مناسب ترین کلام است که شایسته طهارت دین و نزاهت ساحت انبیاء (ع) می باشد، بطوری که انبیاء را افرادی خالص در بندگی و اطاعت خدا معرفی می کند و این معنا وقتی برای ما محسوس می شود که داستان قرآنی هر یک از انبیاء را با داستان همان

پیغمبر که در تورات و انجیل آمده مقایسه نماییم آن وقت به بهترین وجهی دستگیرمان می شود که قرآن ما چقدر با کتب عهدین تفاوت دارد.

و نیز اگر می دانیم که در قرآن کریم اخبار غیبی بسیاری بوده، در قرآن عصر خود نیز می بینیم که بسیاری از آیات آن بطور صریح و یا تلویح از حوادث آینده جهان ________________

(۱) بگو هر آینه اگر جن و انس جمع شوند تا کتابی به مثل این قرآنی بیاورند نخواهند آورد هر چند که پشت به پشت هم دهند. سوره اسری، آیه ۸۸.

(۲) بدرستی قرآن پایان دهنده به هر بحثی است، نه شوخی و بیهوده. سوره طارق، آیه ۱۳ و ۱۴

خبر می دهد.

و نیز می بینیم که خود را به اوصاف پاک و زیبا از قبیل نور، و هادی به سوی صراط مستقیم، و به سوی ملتی اقوم- یعنی تواناترین قانون و آیین در اداره امور جهان- ستوده. و قرآن عصر خود را نیز می یابیم که فاقد هیچ یک از این اوصاف نیست، و در امر هدایت و دلالت از هیچ دقتی فروگذار نکرده است.

و از جامع ترین اوصافی که برای خود قائل شده صفت یادآوری خداست و اینکه در راهنمایی به سوی خدا همیشه زنده است، و همه جا از اسمای حسنی و صفات علیای خدا اسم می برد، و سنت او را در صنع و ایجاد وصف می کند، و اوصاف ملائکه و کتب و رسل خدا را ذکر می نماید، شرایع و احکام خدا را وصف می کند، منتهی الیه و سرانجام امر خلقت یعنی معاد و بر گشت به سوی خدا و جزئیات سعادت و شقاوت و آتش و بهشت را بیان

می کند.

و همه اینها ذکر و یاد خداست، و همانست که قرآن کریم به قول مطلق، خود را بدان نامیده است.

چون از اسامی قرآن هیچ اسمی در دلالت بر آثار و شؤون قرآن به مثل اسم" ذکر" نیست، به همین جهت در آیاتی که راجع به حفظ قرآن از زوال و تحریف صحبت می کند آن را به نام ذکر یاد نموده، و از آن جمله می فرماید:" إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آياتِنا لا يَخْفَوْنَ عَلَيْنا أَ فَمَنْ يُلْقى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِناً يَوْمَ الْقِيامَةِ اعْمَلُوا ما شِئْتُمْ إِنَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جاءَهُمْ وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ" «۱» که می فرماید: قرآن کریم از این جهت که ذکر است باطل بر آن غلبه نمی کند، نه روز نزولش و نه در زمان آینده، نه باطل در آن رخنه می کند و نه نسخ و تغییر و تحریفی که خاصیت ذکریتش را از بین ببرد.

و نیز در آیات مورد بحث ذکر را به طور مطلق بر قرآن کریم اطلاق نموده، و نیز

---

(۱) آنان که از آیات ما اعراض و بسوی باطل می گرایند امرشان بر ما مخفی نیست، آیا کسی که به آتش انداخته می شود بهتر است یا کسی که روز قیامت ایمن وارد عرصه می شود حال آنچه می خواهید بکنید که او به آنچه می کنید بینا است. کسانی که به ذکر (قرآن) بعد از آنکه آمدشان کافر شدند (هر چه می خواهند بکنند که جزای خود را خواهند دید) که قرآن کریم کتابی است گرانمایه و بی مانند، که باطل نه در

عصـر نزولش و نـه در آینـده در آن راه نـدارد، نـازل شـده از خـدای فرزانـه سـتوده است. سوره فصـلت، آیـه ۴۰ - ۴۲.

به طور مطلق آن را محفوظ به حفـظ خـدای تعالی دانسـته و فرموده:" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الـذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ" «۱» كه از آن دو اطلاـق این معنـا اسـتفاده می شود كه گفتیم قرآن كریم از هر زیـاده و نقصـان و تغییر لفظی و یا ترتیبی كه ذكر بودن آن را از بین ببرد محفوظ خواهد بود.

یكی از حرفهای بی پایه ای كه در تفسـیر آیه مورد بحث زده اند این است كه ضـمیر" له" را به رسول خدا (ص) برگردانده و گفته انـد: منظور از اینكه" مـا او را حفظ می كنیم آن جناب است" «۲». ولی این معنا با سـیاق آیه سازش ندارد، زیرا مشركین كه آن جناب را اسـتهزاء می كردنـد بخاطر قرآن بود كه به ادعای آن جناب بر او نازل شـده، هم چنان كه قبلا هم به این نكته اشاره كرده و فرموده بود:" وَ قالُوا یا أَیُّهَا الَّذِی نُزِّلَ عَلَیْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ".

پس از آنچه گـذشت این معنا به دست آمد كه: قرآنی كه خدای تعالی بر پیغمبر گرامیش (ص) نازل كرده و آن را به وصـف ذكر توصـیف نموده به همان نحو كه نازل شده، محفوظ به حفظ الهی خواهد بود و خدا نخواهد گذاشت كه دستخوش زیاده و نقص و تغییر شود.

و خلاـصه دلیـل مـا هـم ایـن شـد كـه قرآنی كـه خـدای تعـالی بر پیغمـبرش نـازل كرده و در آیـات زیـادی آن را به اوصـاف مخصوصی توصیف نموده، اگر بخواهد محفوظ نباشد و در یكی از آن اوصاف

دچار دگرگونی و زیاده و نقصان گردد آن وصف دیگر باقی نخواهد ماند و حال آنکه ما می بینیم قرآن موجود در عصر ما تمامی آن اوصاف را به کاملترین و بهترین طرز ممکن داراست. از همین جا می فهمیم که دستخوش تحریفی که یکی از آن اوصاف را از بین برد نگشته است، و قرآنی که اکنون دست ما است همان است که به رسول خدا (ص) نازل شده است.

پس اگر فرض شود که چیزی از آن ساقط شده و یا از نظر اعراب و زیر و زبر کلمات و یا ترتیب آیات دچار دگرگونی شده باشد، باید قبول کرد که دگرگونی اش به نحوی است که کمترین اثری در اوصاف آن از قبیل اعجاز، رفع اختلاف، هدایت، نوریت، ذکریت، هیمنه و قهاریت بر سایر کتب آسمانی و ... ندارد. پس اگر تغییری در

---

(۱) ما ذکر (قرآن) را بر تو نازل کردیم و محققا ما او را حفظ خواهیم کرد. سوره حجر، آیه ۹.

(۲) تفسیر روح المعانی، ج ۱۴، ص ۱۶، به نقل از فراء.

قرآن کریم پیدا شده باشد از قبیل سقوط یک آیه مکرر و یا اختلاف در یک نقطه و یا یک اعراب و زیر و زبر و امثال آن است.

فصل دوم: [روایاتی که بر عدم وقوع تحریف و تصرف در قرآن دلالت دارند]

علاوه بر آنچه گذشت اخبار بسیاری هم که از رسول خدا (ص) از طریق شیعه «۱» و سنی «۲» نقل شده که فرموده:" در هنگام بروز فتنه ها و برای حل مشکلات به قرآن مراجعه کنید" دلیل بر تحریف نشدن قرآن است.

دلیل دیگر آن حدیث شریف ثقلین است که از

طریق شیعه «۳» و سنی «۴» به حـد تواتر نقل شده که رسول خدا (ص) فرمود: " انی تارک فیکم الثقلین کتاب اللّٰه و عترتی اهل بیتی ما ان تمسـکتم بهما لن تضـلوا بعـدی ابـدا- به درستی که من در میان شـما دو چیز گرانقدر باقی می گذارم: کتاب خدا و عـترتم، اهـل بیتم، مـا دام که به آن دو تمسـک جوییـد هرگز گمراه نخواهیـد شـد"، چـون اگر بنـا بود قرآن کریم دسـتخوش تحریف شود معنا نـداشت آن جناب مردم را به کتابی دسـتخورده و تحریف شـده ارجاع دهد و با این شدت تاکید بفرماید" تا ابد هر وقت به آن دو تمسک جویید گمراه نمی شوید".

و همچنین اخبار «۵» بسـیاری که از طریق رسول خدا و ائمه اهل بیت (ع) رسیده، دستور داده اند اخبار و احادیثشان را به قرآن عرضه کننـد، زیرا اگر کتاب الهی تحریف شـده بود معنایی برای این گونه اخبار نبود. و اینکه بعضـی گفته اند" مقصود از این دسـتور تنها در اخبار فقهی است که بایـد عرضه به آیات احکام شود و ممکن است قبول کنیم که آیات احکام تحریف نشده، اما دلیل بر این نیست که اصل قرآن تحریف نشده باشد" صـحیح نیست، زیرا دسـتور مذکور مطلق است و زیرنویسی ندارد که تنها اخبار فقهی را به قرآن عرضه کنید، و اختصاص دادنش به اخبار فقهی تخصیص بدون مخصص است.

علاوه بر اینکه زبان اخبار عرضه به قرآن صریح و یا دست کم نزدیک به صریح است در

---

(۱) عین الحیاه علامه مجلسی، ص ۴۷۸.

(۲) اتقان، ج ۲، ص ۱۵۱.

(۳) معانی الاخبار، ص ۹۰.

(۴) مسند احمد بن حنبل، ج ۳، ص ۱۴ و کنز العمال،

ج ۱، ص ۱۸۵- ۱۸۹.

(۵) وسائـــــــــــل، ج ۳، کتـــــــــــاب قضـــــــــــا ص ۳۸۰.

اینکه دستور عرضه مزبور به منظور تشخیص راست از دروغ و حق از باطل است، و معلوم است که اگر در روایات دسیسه و دستبردی شده باشد تنها در اخبار مربوط به فقه و احکام نبوده بلکه اگر دشمن داعی به دسیسه در اخبار داشته داعیش در اخبار مربوط به اصول و معارف اعتقادی و قصص انبیاء و امم گذشته، و همچنین اوصاف مبدأ و معاد قوی تر و بیشتر بوده است. و لذا می بینیم روایات اسرائیلی که یهود داخل در روایات ما کرده اند و همچنین نظائر آن غالبا در مسائل اعتقادی است نه فقهی.

دلیل دیگر عدم تحریف از نظر روایات، روایاتی است که در آنها خود امامان اهل بیت (ع) آیات کریمه قرآن را در هر باب موافق و عین آنچه در این قرآن موجود در عصر ماست قرائت کرده اند، حتی در آن روایات، اخبار آحادی که می خواهند قرآن را تحریف شده معرفی کنند آیه را آن طور که در قرآن عصر ماست تلاوت کرده اند و این بهترین شاهد است بر اینکه مراد در بسیاری از آنها که دارد آیه فلان جور نازل شده است تفسیر بر حسب تنزیل و در مقابل بطن و تاویل است «۱».

دلیل دیگر، روایاتی است که از امیر المؤمنین و سائر ائمه معصومین (ع) وارد شده که قرآن موجود در دست مردم همان قرآنی است که از ناحیه خدا نازل شده، اگر چه غیر آن قرآنی است که علی (ع) آن را به خط خود تنظیم نموده است، و در زمان ابو بکر و همچنین در

زمان عثمان که به تنظیم و کتابت قرآن پرداختند آن حضرت را مشارکت ندادند. و از همین باب است اینکه به شیعیان خود فرموده اند" اقرؤا کما قرء الناس- قرآن را همانطور که مردم می خوانند بخوانید".

و مقتضای این روایات این است که اگر در آن روایات دیگر آمده که قرآن علی (ع) مخالف قرآن موجود در دست مردم است معنایش این است که از نظر ترتیب بعضی سوره ها یا آیات تفاوت دارد، آن هم سوره یا آیاتی که بهم خوردن ترتیبش کمترین اثری در اختلال معنای آن ندارد، و آن اوصافی را که گفتیم خداوند قرآن را به ________________

(۱) تنزیل عبارتست از بیان اینکه فلان آیه به چه لفظی و چه اسلوبی نازل شده، و تاویل و بطن عبارتست از بیان اینکه مقصود از فلان آیه چیست، و کاری به لفظ آن ندارد. مثلا اگر در باره آیه" وَ سَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ" روایت آمده که" سیعلم الذین ظلموا آل محمد حقهم ای منقلب ینقلبون" معنایش این است که مقصود آیه این معنا است نه اینکه آیه به این لفظ نازل شده بوده و در آن دست برده اند و یک جمله را انداخته اند.

این اوصاف توصیف نموده از بین نمی برد.

پس مجموع این اخبار- هر چند که مضامین آنها با یکدیگر مختلف است- دلالت قطعی دارد بر اینکه قرآنی که امروز در دست مردم است همان قرآنی است که از ناحیه خدای تعالی بر خاتم انبیاء (ص) نازل شده است، بدون اینکه چیزی از اوصاف کریمه اش و آثار و برکاتش از بین رفته باشد.

فصل سوم: [ادله و وجوهی که برای اثبات عدم وقوع

زیاده و وقوع نقص و تغییر در قرآن بدانها استناد شده است

عـده ای از محدثین شـیعه و حشویه و جماعتی از محدثین اهل سـنت را عقیده بر این است که قرآن کریم تحریف شده، به این معنـا که چیزی از آن افتـاده و پـاره ای الفـاظ آن تغییر یـافته، و ترتیب آیات آن بهم خورده. و اما تحریف به معنای زیاد شـدن چیزی در آن فرضیه ایست که احدی از علمای اسلام بدان قائل نشده است.

محـدثین مـذکور بر عـدم وقوع زیـادت در قرآن به وسـیله اجمـاع امت و بر وقوع نقص و تغییر در آن به وجوه زیادی احتجاج کرده اند.

۱- در اخبار بسـیاری از طریق شـیعه و سنی روایت شده که یا دلالت دارند بر سقوط بعضی از سوره ها، و یا بعضی آیات، و یا بعضـی جملات، و یـا قسـمتی از جملات و یا کلمات و یا حروف آن که در همان ابتـدا در موقع جمع آوری آن در زمان ابی بکر، و همچنین در موقع جمع آوری بار دوم آن، در زمان عثمان اتفاق افتاده. و نیز دلالت دارند بر تغییر و جابجا شدن آیات و جملات.

و این روایات بسـیار است که محدثین شـیعه آنها را در جوامع حدیث و سایر کتب معتبر خود آورده اند و بعضی از ایشان عدد آنها را بالغ بر دو هزار حدیث دانسـته اند. و همچنین محدثین اهل سـنت در صحاح خود، مانند صحیح بخاری و صحیح مسلم، و سـنن ابی داوود، و نسایی، و احمد، و سایر جوامع حدیث و کتب تفسیر و غیر آن نقل کرده اند. و آلوسی «۱» در تفسیر خود عدد آنها را بیش از حد شمار دانسته

است.

البته آنچه گفته شد غير موارد اختلافی است كه ميان مصحف عبد اللَّه بن مسعود با مصحف معروف است، كه اين خود بالغ بر شصت و چند مورد است. و نيز غير از موارد اختلاف مصحف ابى بن كعب با مصحف عثمانى است، كه آن نيز بالغ بر سى و چند

---

(۱) روح المعانى، ج ۱، ص ۲۵.

مورد است. و همچنين اختلاف ميان خود مصحف هاى عثمانى كه خود او نوشته و به اقطار بلاد اسلامى آن روز فرستاده است كه به قول ابن طاووس- در سعد السعود- بالغ بر پنجاه و چند مورد، و به قول ديگران چهل و پنج مورد است، چون عثمان پنج و يا هفت مصحف نوشته به شام، مكه، بصره، كوفه، يمن و بحرين فرستاده و يكى را در مدينه نگهداشته است.

و نيز آنچه نقل شد غير اختلافى است كه از نظر ترتيب ميان مصحف هاى عثمانى و مصحف هاى دوره اول (زمان ابى بكر) وجود دارد، زيرا سوره انفال در جمع بار اول جزو سوره هاى مثانى و سوره برائت جزو سوره هاى مئين قرار داشت، و حال آنكه در جمع دوم هر دو سوره جزو سوره هاى طوال قرار گرفته، و روايتش به زودى از نظر خواننده مى گذرد.

باز آنچه تا كنون گفته شد غير اختلافى است كه در ترتيب سوره ها وجود دارد، چون بر حسب روايات، ترتيب سوره ها در مصحف عبد اللَّه بن مسعود و مصحف ابى بن كعب غير ترتيبى است كه در مصحف عثمان است.

و همچنين غير اختلافى است كه در ميان قرائت ها وجود دارد، زيرا قرائتهاى غير معروفى است كه از صحابه و تابعين روايت شده كه با قرائت

معروف اختلاف دارد که اگر همه آنها را حساب کنیم به هزار یا بیش از آن بالغ می شود.

۲- دلیـل دوم ایشـان اعتبار عقلی است، به این بیان که عقل بعیـد می دانـد قرآنی به دست غیر معصوم جمع آوری شود و هیچ اشتباه و غلطی در آن وجود نداشته باشد و عینا موافق واقع از کار در آید.

۳- روایتی است از عامه و خاصه «۱» که: علی (ع) بعد از رحلت رسول خدا (ص) از مردم کناره گیری کرد، و بیرون نمی آمد مگر برای نمـاز تـا آنکه قرآن را جمع آوری نمود آن گـاه آن را به مردم ارائه داد، و اعلام کرد که این همان قرآنی است که خداونـد بر پیغمبرش نـازل فرموده و من آن را جمع آوری کردم. مردم او را رد کردنـد و قرآن او را نپذیرفتنـد، و به قرآنی که زید بن ثابت جمع کرده بود اکتفاء کردند.

و اگر این دو قرآن عین هم بودند این حرف معنی نداشت و اصلا معنا نداشت که آن جناب قرآن را آورده اعلام کند که این همان قرآنی است که خدای تعالی ___________________

(۱) مسـند احمـد بـن حنبـل، ج ۵، ص ۲۱۸ و کمـال الـدین، ج ۲، ص ۴۸۱.

بر پیغمبر اکرم نازل نموده، با اینکه می دانیم علی (ع) بعد از رسول خدا (ص) داناترین مسلمانان به کتاب اللّه بود، و لذا رسول خدا (ص) در حدیث ثقلین مردم را به او ارجاع داده و علاوه در حق آن جناب فرموده:" علی با حق است و حق با علی است".

۴- روایاتی است که می گوید: در این امت نیز آنچه در بنی اسرائیل واقع شده

واقع می شود و طابق النعل بالنعل رخ می دهد و یکی از چیزهایی که در بنی اسرائیل اتفاق افتاد تحریف کتابشان بود که قرآن و روایات ما بدان تصریح دارد، ناگزیر باید در این امت هم اتفاق بیفتد و کتاب این امت یعنی قرآن کریم هم باید تحریف شود (و گر نه آن روایات درست در نمی آید).

در صحیح بخاری از ابی سعید خدری روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: به زودی سنت های اقوام گذشته را وجب به وجب، و ذراع به ذراع پیروی خواهید کرد، حتی اگر آنها به سوراخ سوسمار رفته باشند، شما هم می روید.

گفتیم یا رسول اللّٰه (ص) پدر و مادران یهود و نصاری خود را پیروی می کنیم؟

فرمود: پس چه کسی را «۱»؟.

این روایت مستفیض است و در جوامع حدیث از عده ای از صحابه مانند ابی سعید خدری- که قبلا روایتش نقل شد- و ابی هریره، عبد اللّٰه عمر، ابن عباس، حذیفه، عبد اللّٰه بن مسعود، سهل بن سعد، عمر بن عوف، و عمرو بن عاص، شداد بن اوس و مستورد بن شداد، در عباراتی قریب المعنی نقل کرده اند.

و نیز این روایت بطور مستفیض از طرق شیعه از عده ای امامان اهل بیت (ع) از رسول خدا (ص) روایت شده. هم چنان که قمی در تفسیر خود از آن جناب آورده که فرموده: راهی که پیشینیان رفتند شما نیز طابق النعل بالنعل و مو به مو خواهید رفت و حتی راه آنان را یک وجب و یک ذراع و یک" باع" «۲» هم تخطی نمی کنید، تا آنجا که اگر آنها به سوراخ سوسماری رفته باشند شما هم خواهید رفت. پرسیدند یا رسول اللّٰه (ص)

مقصود شما از گذشتگان، یهود و نصاری است؟ فرمود: پس کیست؟ بزودی عروه و دست آویزهای اسلام را یکی پس از دیگری ________________

(۱) صحیح بخاری، ج ۹، ص ۱۲۶.

(۲) فاصله میان دو دست باز را در وقتی از دو طرف کشیده شده باشد،" باع" می گویند.

پاره خواهید کرد و اولین چیزی که آن را از دست می دهید امانت و آخرین آنها نماز است «۱».

[بیان ضعف استدلال به اجماع برای اثبات عدم وقوع تحریف قرآن به زیاد شدن در آن

اما جواب از استدلال ایشان به اجماع امت بر عدم تحریف به زیاده، این است که اجماع امت، حجتی است مدخوله، برای اینکه حجت بودنش مستلزم دور است.

توضیح اینکه: اجماع به خودی خود حجت عقلی یقینی نیست، بلکه آن کسانی که اجماع را به عنوان یک حجت شرعی معتبر می دانند قائلند به اینکه در صورتی که اعتقاد آور برای انسان باشد فقط اعتقادی ظنی خواهد بود (نه قطعی) و در این مساله اجماع منقول و محصل یکسان می باشد.

و اینکه بعضی میان آن دو فرق گذاشته و گفته اند اجماع محصل قطع آور است، اشتباه کرده اند، برای اینکه آنچه که اجماع افاده می کند بیش از مجموع اعتقادهایی که از یک یک اقوال حاصل می شود نیست، و آحاد اقوال در اینکه بیش از ظن افاده نمی کنند مثل یکدیگرند و انضمام اقوال به یکدیگر بیش از این اثر ندارد که ظن را تقویت کند نه اینکه قطع بیاورد، زیرا قطع، اعتقاد مخصوصی است بسیط و مغایر با ظن، نه اینکه اعتقادی مرکب از چند مظنه بوده باشد.

تازه این در اجماع محصل است که خود ما اقوال را تتبع

نموده یک قول و دو قول و سه قول موافق بدست آوریم، و همچنین تا معلوممان شود که در مساله قول مخالفی نیست. و همانطور که گفتیم این تتبع بیش از این اثر ندارد که مظنه آدمی را به قطع نزدیک کند ولی افاده قطع نمی کند. و اما اجماعی که دیگران از اهل علم و بحث برای ما نقل کنند و بگویند" فلان مطلب اجماعی است" که بی اعتباریش روشن تر است، زیرا به منزله یک روایت و خبر واحد است که بیش از افاده ظن اثری ندارد.

پس حاصل کلام این شد که اجماع حجتی است ظنی و شرعی که دلیل اعتبارش نزد اهل سنت مثلا خبری است که نقل می کنند که رسول خدا (ص) فرموده:" امت من بر خطا و ضلالت اتفاق و اجماع نمی کند" و نزد شیعه به این است که یا قول معصوم (ع) در میان اقوال مجمعین باشد و یا از قول مجمعین به گونه ای کشف از قول معصوم شود.

پس حجیت اجماع چه منقولش و چه محصلش، موقوف بر قول معصوم (پیغمبر

---

(۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۳.

و امام) است، که آن نیز موقوف بر نبوت، و صحت نبوت هم در این عصر متوقف بر سلامت قرآن و مصونیتش از تحریف است. آن تحریفی که گفتیم صفات قرآن از قبیل هدایت و قول فصل و مخصوصا اعجاز را از بین ببرد، چون غیر از قرآن کریم معجزه زنده و جاویدی برای نبوت خاتم الانبیاء (ص) نیست، و تنها قرآن است که معجزه آن جناب در این عصر شمرده می شود و به احتمال تحریف به زیاده و یا نقیصه و

یا هر دگرگونی دیگری وثوقی به این معجزه باقی نمی مانـد، چون نمی دانیم که آنچه در قرآن است کلام خالص خـداست یا نه. پس در صورت تحریف، قرآن از حجیت می افتـد، و با سـقوط حجیت، اجماع هم از حجیت می افتـد. این بود معنای آنچه که گفتیم اجماع حجتی است مدخوله که حجت بودنش مستلزم دور است.

خواهید گفت: شـما در اول بحث گفتید که وجود قرآنی نازل بر پیغمبر اسلام در میان ما مسلمانان از ضروریات تاریخ است و با چنین اعترافی دیگر حجیت اجماع موقوف بر اثبات حجیت قرآن و نبوت خاتم النبیین نیست.

در جواب می گوییم: صـرف اینکه آنچه در دست ماست مشـتمل بر قرآن واقعی است، باعث نمی شود که دیگر احتمال زیاده و نقصـان و تغییر را نـدهیم، بـاز در هر آیه و یـا جمله و یا سوره ای که در اثبات مطلبی ماننـد: نبوت خاتم الانبیاء و پس از آن اجماع و امثال آن محتاج به آن باشیم احتمال تحریف را می دهیم و قرآن به کلی از حجیت ساقط می گردد.

[ضعف و قصور روایات دال بر وقوع تحریف در قرآن از نظر سند و دلالت

و امـا پاسـخ از دلیـل اول اینکه اولا: تمسک به اخبار برای اثبات تحریف قرآن مسـتلزم حجت نبودن خود آن اخبار است، نظیر دوری که در اجمـاع بیان کردیم، (زیرا با تحریف شـدن قرآن دلیلی بر نبوت خاتم الانبیاء باقی نمی مانـد تا چه رسـد به امامت امامان و حجیت اخبار ایشان).

پس کسـی که به اخبار مذکور استدلال می کند تنها می تواند به عنوان یکی از مصادر تاریخ به آن تمسک بجوید و در تاریخ هم هیچ مصدر متواتری و یا مصدری همراه

بـا قرائن قطعی که مفیـد علم و یقین شود وجود نـدارد، و عقـل در هیـچ یـک از آن مصادر مجبور به قبول نیست، چون هر چه هست همه اخباری آحاد است که یا ضـعیف در سـند است و یا قاصر در دلالت، و یا به فرض صحت سند و روشنی دلالت که در نایابی چون کبریت احمر است تازه بیش از ظن افاده نمی کند.

زیرا گـــو اینکـــه ســـندش صـــحیح و دلاـــلتش روشـــن اســـت، لیکـــن از جعـــل و دســـیسه در

امان نیست، چون اخباری که بـدست یهود در میان اخبار ما دسیسه شد آن قدر ماهرانه دسیسه شده که از اخبار واقعی خود ما قابل تمیز نیست، و خبری هم که ایمن از جعل و دسیسه نباشد قابل اعتماد نیست. از همه اینها که بگذریم اخبار مذکور آیه ها و سوره هایی را نشان می دهد که از قرآن افتاده که به هیچ وجه شبیه به نظم قرآنی نیست، گذشـته از اینکه بخاطر مخالفتش با قرآن مردود است.

و امـا اینکه گفتیم سـند بیشتر آن اخبـار ضـعیف است، مراجعه به سـندهای آنهـا مصـدق گفتـار مـاست، زیرا اگر مراجعه کنید خواهید دید یا مرسـلند و اصـلا سـند ندارند، و یا مقطوع و بریده سـندند، و یا رجال سند ضعیفند، آنهم که سالم است آن قدر کم و ناچیز است که قابل اعتماد نیست. و این هم که گفتیم پاره ای از آنها در دلالت قاصـرند، دلیلش این است که بسیاری از آنها اگر آیه قرآن را آورده اند، آورده اند که تفسیر کنند، نه اینکه بگویند آیه اینطور نازل نشده، مانند روایتی که در روضـه کافی «۱» از ابی الحسن اول (ع) در

ذیل آیه" أُولئِکَ الَّذِینَ یَعْلَمُ اللَّهُ ما فِی قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ (فقد سبقت علیهم کلمه الشقاء و سبق لهم العذاب) وَ قُلْ لَهُمْ فِی أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِیغاً" است که جمله بین پرانتز به عنوان تفسیر آورده شده است.

و مانند روایتی که در کافی «۲» از امام صادق (ع) در تفسیر آیه" وَ إِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا" فرموده:" ان تلووا (الامر) و تعرضوا (عما امرتهم به) فَإِنَّ اللَّهَ کانَ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیراً" که جملات بین پرانتز به عنوان تفسیر و توضیح است، نه جزو آیه. و همچنین روایات تفسیری دیگری که آقایان جزو روایات تحریف شمرده اند.

و ملحق به این باب است روایات بی شماری که سبب نزول آیات را بیان می کند، و آقایان آنها را جزو ادله تحریف قرآن شمرده اند، مانند روایاتی که «۳» می فرماید: این آیه اینطور است:" یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ (فی علی)" و حال آنکه روایت نمی خواهد بگوید کلمه" فی علی" جزو قرآن بوده، بلکه می خواهد بفرماید آیه در حق آن جناب نازل شده است.

---

(۱) تفسیر برهان، ج ۱، ص ۳۸۷، ح ۳.

(۲) نور الثقلین، ج ۱، ص ۵۶۱ ح ۶۱۹ بنقل از اصول کافی.

(۳) نور الثقلین، ج ۱، ص ۳۰۱، ح ۳۰۱.

و همچنین روایاتی «۱» که دارد: فرستادگان بنی تمیم وقتی خدمت رسول خدا (ص) می رسیدند، پشت در منزلش می ایستادند و صدا می زدند که به سر وقت ما بیرون بیا. آن گاه آیه ای را که در این مورد نازل شده این چنین نقل کرده:

" إِنَّ الَّذِینَ یُنادُونَکَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ (بنو تمیم) أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ" آن گاه آقایان پنداشتند که کلمه بنو تمیم جزء آیه بوده و

ساقط شده است.

باز ملحق به این باب است روایات بی شمار دیگری که در جری قرآن (تطبیق کلیات آن بر مصادیق) وارد شده است، مانند روایتی «۲» که در ذیل آیه" وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا (آل محمد حقهم)" آمده که جمله" آل محمد حقهم" به منظور بیان یکی از مصادیق ظلم آورده شده، نه به عنوان متن آیه. و روایتی «۳» که در خصوص آیه" وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (فی ولایت علی و الأئمه من بعده) فَقَدْ فازَ فَوْزاً عَظِيماً" و این گونه روایات بسیار زیاد است.

باز ملحق به این بابست روایاتی که وقتی آیه ای را تفسیر می کند ذکری و یا دعایی به آن اضافه می نماید، تا مردم در هنگام خواندن آن آیه ادب را رعایت نموده، آن ذکر و دعا را بخوانند، هم چنان که در کافی «۴» به سند خود از عبد العزیز بن مهتدی روایت کرده که گفت از حضرت رضا (ع) در باره سوره توحید پرسیدم فرمود:

" هر کس بخواند قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ را و به آن ایمان داشته باشد توحید را شناخته است. آن گاه اضافه کرده است: عرض کردم چطور بخوانیم آن را؟ فرمود: همانطور که مردم آن را می خوانند:" قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ كذلك اللَّه ربی كذلك اللَّه ربی".

و نیز جزو ادله قاصر الدلاله آقایان باید روایاتی را شمرد که در باب الفاظ آیه ای وارد شده و آقایان آنها را از ادله تحریف شمرده اند، مانند روایتی «۵» که در پاره ای روایات مربوط به آیه" وَ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَ أَنْتُمْ أَذِلَّةٌ"

دارد آیه اینطور است:" و لقد نصرکم اللّه ببدر و انتم ضعفاء"

---

(۱) تفسیر برهان، ج ۴، ص ۲۰۴، ح ۱.

(۲) تفسیر برهان، ج ۳، ص ۱۹۴، ح ۴.

(۳) تفسیر برهان، ج ۳، ص ۳۴۰، ح ۱.

(۴) تفسیر برهان، ج ۴، ص ۵۲۳، ح ۵.

(۵) تفسیر برهان، ج ۱، ص ۳۱۰، ح ۱.

و در بعضی «۱» دیگر آمده" و لقد نصرکم اللّه ببدر و انتم قلیل".

و این اختلافات چه بسا خود قرینه باشد بر اینکه، منظور، تفسیر آیه به معنا است، به شهادت اینکه در بعضی «۲» از آنها آمده که: صلاح نیست اصحاب بدر را که یکی از ایشان رسول خدا (ص) است ذلیل نامید و به وصف ذلت توصیف نمود.

پس منظور از لفظ" اذله" در آیه شریفه جمعیت کم و ناتوان است نه خوار و ذلیل. و چه بسا از این روایات که در میان خود آنها تعارض و تنافی است که به حکم کلی (تساقط روایات در هنگام تعارض) از درجه اعتبار ساقطاند، مانند روایات وارده از طرق خاصه و عامه در اینکه آیه ای در قرآن برای حکم سنگسار بوده و افتاده آن گاه در بیان اینکه آیه مذکور چه بوده در یکی چنین آمده:" اذا زنی الشیخ و الشیخه فارجموهما البته فانهما قضیا الشهوه- وقتی پیر مرد و پیر زن زنا کردند باید حتما سنگسار شوند زیرا این طبقه شهوترانی خود را کرده اند". و در بعضی «۳» دیگر چنین آمده:" الشیخ و الشیخه اذا زنیا فارجموهما البته فانهما قضیا الشهوه- پیر مرد و پیر زن اگر زنا کنند باید حتما سنگسار شوند چون آنها شهوترانی خود را کرده اند". و

در بعضی «۴» آمده:" و بما قضیا من اللذه". و در بعضی «۵» دیگر در آخر آیه آمده:" نکالا من اللّه و اللّه علیم حکیم". و در بعضی «۶» در آخرش آمده" نَکالًا مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَزِیزٌ حَکِیمٌ".

و نیز مانند آیه الکرسی علی التنزیل «۷» که روایاتی در باره اش رسیده و در بعضی «۸» از آنها چنین آمده:" اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَ لا نَوْمٌ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ (و ما بینهما و ما تحت الثری عالم الغیب و الشهاده فلا یظهر علی غیبه احدا)

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۹۶، ح ۱۳۳.

(۲) مجمع البیان، ج ۲، ص ۴۹۸.

(۳) تفسیر صافی، ج ۳ از دوره ۵ جلدی، ص ۴۱۴.

(۴) الاتقان، ج ۲، ص ۲۵.

(۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۹۵.

(۶) تفسیر روح المعانی، ج ۱۸، ص ۷۹.

(۷) منظور از" آیه الکرسی علی التنزیل" این است که آیه الکرسی اینطور که در روایت آمده نازل شده بود، نه آن طور که در قرآن فعلی است آن گاه آیه بصورتی که در روایت آمده معروف شده به" آیه الکرسی علی التنزیل".

(۸) روضه کافی، ص ۲۹۰.

مَنْ ذَا الَّذِی یَشْفَعُ عِنْدَهُ ... وَ هُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیمُ (و الحمد للّه رب العالمین)". و در بعضی «۱» دیگر جمله" الحمد للّه رب العالمین" را در آخر آیه سوم بعد از جمله" هُمْ فِیها خالِدُونَ" آورده.

در بعضی «۲» چنین آمده:" لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ (و ما بینهما و ما تحت الثری عالم الغیب و الشهاده الرحمن الرحیم ...". و در بعضی دیگر اینطور آمده:"

عـالم الغيب و الشـهاده الرحمن) الرحيم بـديع السـماوات و الارض ذو الجلال و الاكرام رب العرش العظيم" و در بعضـی دیگر آمده:" عالم الغیب و الشهاده العزیز الحکیم".

و اینکه بعضـی از محدثین گفته اند که" اختلاف روایات در آیاتی که نقل شد ضرر به جایی نمی رساند چون این روایات در اصل تحریف قرآن اتفاق دارند" مردود و غلط است. چون اتفاق روایات مذکور در تحریف شدن قرآن ضـعف دلالت آنها را جبران نمی کند و هر یک از آنها دیگری را دفع می کند.

[دسیسه و جعل روایات دال بر تحریف توسط دشمنان قرآن و لوازم و محذورات مهم مترتب بر قبول این روایت

و اما اینکه گفتیم دسیسه و جعل در روایات شایع شده، مطلبی است که اگر کسی به روایات مربوط به خلقت و ایجاد و قصص انبیای سـلف و امتهای گذشـته، و همچنین به اخبار وارده در تفاسـیر آیات، و حوادث واقعه در صـدر اسـلام مراجعه نماید هیچ تردیدی، در آن برایش باقی نمی ماند، چون بزرگترین چیزی که از اسـلام خواب را بر چشم دشمنان حرام کرده و ایشان حتی یک لحظه از خاموش کردن نور آن و کم فروغ کردن شـعله فروزان آن و از بین بردن آثار آن از پای نمی نشینند، قرآن کریم است. آری قرآن کریم است که کهفی منیع و رکنی شدید برای اسـلام است. قلعه ایست که جمیع معارف دینی و سـند زنده و جاویـد نبوت و مواد دعوت در آن متحصن است. آری، دشـمنان خوب فهمیده بودند که اگر بتوانند به قرآن دسـتبردی زنند و حجیت آن را مختل سازند، امر نبوت خاتم الانبیاء بدون کمترین درد سری باطل می شود و

شیرازه دین اسلام از هم می گسلد و دیگر بر بنای اسلام سنگی روی سنگی قرار نمی گیرد.

و عجب از این گونه علمای دینی است که در مقام استدلال بر تحریف شدن قرآن بر می آیند و آن گاه به روایاتی که به صحابه و یا به ائمه اهل بیت منسوب شده احتجاج می کنند و هیچ فکر نمی کنند که چه می کنند. اگر حجیت قرآن باطل گردد، نبوت خاتم الأنبیاء باطل شده، و معارف دینی لغو و بی اثر می شود، و در چنین فرضی این ____________________

(۱) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۸۵.

(۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۸۴.

سخن به کجا می رسد که در فلان تاریخ مردی دعوی نبوت نموده و قرآنی به عنوان معجزه آورد، خودش از دنیا رفت، و قرآنش هم دستخورده شد، و از او چیزی باقی نماند مگر اجماع مؤمنین به وی، بر اینکه او به راستی پیغمبر بوده، و قرآنش هم به راستی معجزه ای بر نبوت او بوده است، و چون اجماع حجت است- زیرا همان پیغمبر آن را حجت قرار داده، و یا از اجماع مجمعین کشف می کنیم که قول یکی از جانشینانش در آن هست- پس باید نبوت او و قرآنش را قبول کنیم؟!! و کوتاه سخن، احتمال دسیسه و جعل حدیث که احتمال قوی هم هست و شواهد و قرائن آن را تایید می کند، وقعی و اعتباری برای روایات مذکور باقی نمی گذارد، و با در نظر گرفتن آن، دیگر نه حجیت شرعی بر آن اخبار باقی می ماند، و نه حجیت عقلانی، حتی صحیح السندترین آنها هم از اعتبار ساقط می گردد.

زیرا حجیت سند، معنایش این است که رجال حدیث دروغ

عمـدی نمی گوینـد، و امـا اینکه فریب نمی خورنـد، و در اصول روایتی آنـان هم دست برده نمی شود، ربطی به صـحت سـند ندارد.

و اما اینکه گفتیم روایات تحریف، آیات و سوره هایی را سوای قرآن اسم می برد که از نظر نظم و اسلوب هیچ شباهتی به نظم قرآن نـدارد، دلیلش مراجعه خـود خواننـده عزیز است که اگر مراجعه کنـد به مـوارد بسـیاری- از قبیـل سوره" خلع" و سوره" حفـد" که به چند طریق از طرق اهل سـنت روایت شده است «۱»- بر خواهـد خورد، و به طور قطع گفتار ما را تصـدیق خواهد نمود، و ما این دو سوره را در اینجا می آوریم تا زحمت خواننده را کم کرده باشیم:

سـوره خلـع چنین است:" بسم اللَّه الرحمن الرحیم انـا نسـتعینک و نسـتغفرک و نثنی علیـک و لاـ نکفرک و نخلع و نـترک من یفجرک" «۲» و سوره حفد چنین است:" بسم اللَّه الرحمن الرحیم اللهم ایاک نعبد و لک نصلی و نسجد و الیک نسعی و نحفد نرجو رحمتک و نخشی نقمتک ان عذابک بالکافرین ملحق" «۳».

و همچنین سوره ولاـیت و غیر آن که پـاره ای روایـات آن را آورده اقاویل و هـذیان هایی است که سازنـده اش از نظم قرآنی تقلید کرده و نتیجه اش این شده که اسلوب _______________

(۱) الاتقان، ج ۲، ص ۲۶.

(۲ و ۳) الاتقـــــــــــــــــــان، ج ۱، ص ۶۵.

عربی مـانوس و معمـولی را هـم از دسـت داده است و ماننـد زاغ شـده که خـواست چـون کبـک بخرامـد راه رفتن خـود را نیز فرامـوش کرد، این دشـمن قرآن نیز که نتوانسـته است به نظم آسـمانی و معجز قرآن برسـد، اسـلوب معمولی زبـان عرب را هم فراموش کرده،

چیزی گفته است که هر طبع و ذوقی از شنیدنش دچار تهوع می شود، و لذا باز هم به شما خواننده عزیز سفارش می کنم که به این یاوه گویی هایی که دشمنان خواستند به قرآن نسبت دهند، مراجعه نماید تا به درستی دعوی ما پی ببرد، آن وقت است که با اطمینان خاطر و به جرأت تمام حکم می کند بر اینکه محدثینی که به چنین سوره هایی اعتناء می کنند، بخاطر تعصب و تعبد شدیدی است که نسبت به روایات دارند و در تشخیص صحیح از مجعول آن و در عرضه داشتن احادیث بر قرآن کوتاهی می کنند و اگر این تعصب و تعبد نبود، کافی بود در یک نظر حکم کنند به اینکه ترهات مذکور جزو قرآن کریم نیست.

[روایات تحریف بر فرض صحت سند نیز به لحاظ مخالف بودن با دلالت قطعی قرآن بر عدم تحریف، در مظنه جعل و اسناد کذب بوده و مردودند]

و اما اینکه گفتیم روایات تحریف، به فرضی هم که صحیح باشد مخالف با کتاب است و به همین جهت باید طرح شود. توضیحش این است که مقصود ما مخالفت با ظاهر آیه" إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ" «۱» و ظاهر آیه" وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ" «۲» نیست، تا بگویید این مخالفت ظنی است،- چون ظهور الفاظ آیه جزو ادله ظنی است- بلکه مراد مخالفت با دلالت قطعی کتاب است، چون مجموع قرآنی که فعلا در دست ما است به بیانی که در دلیل اول بر نفی تحریف گذشت، دلالت قطعی دارد بر اینکه در قرآن تحریفی رخ نداده است.

و چطور ممکن است

در این دلالت خدشه کرد، و حال آنکه قرآنی که در دست ما هست اجزایش در نظم بدیع، و معجزه بودن نظیر یکدیگرند و خودش در دفع اختلافاتی که در بدو نظر به ذهن می رسد کافی است. نه در دفع آن اختلافات نقصی دارد، و نه در افاده معارف حقیقی و علوم الهی کلی و جزئیش قصوری، معارفش همه به هم مربوط و فروعش بر اصولش مترتب، و اطرافش بر اوساطش منعطف است، و این خصوصیات که در نظم قرآنی است و خداوند آن را به آن خصوصیات، وصف نموده در همه جای این کتاب مشهود است.

---

(۱) البته ما قرآن را بر تو نازل کردیم و ما هم او را محققا محفوظ خواهیم داشت. سوره حجر، آیه ۹.

(۲) و بتحقیق این کتاب هر آینه با عزت است و هرگز از پیش و پس (آینده و گذشته) این کتاب حق، باطل نشود. سوره فصلت آیات ۴۱ و ۴۲.

[پاسخ به دو دلیل دیگر قائلین به تحریف: استبعاد عقلی عدم تحریف و روایتی در باره مصحف علی علیه السلام

و اما پاسخ از دلیل دوم آنان که گفتند" عقل بعید می داند قرآنی به دست غیر معصوم جمع آوری شود و هیچ اشتباه و غلطی در آن نباشد" اینست که این حرف، حرفی خرافی بیش نیست، بلکه مطلب به عکس است، زیرا عقل مخالفت نوشته شده را با واقعش ممکن می داند، نه اینکه موافقت آن دو را بعید و مخالفت آن را واجب شمارد پس هر جا که دلیل و قرینه ای باشد بر اینکه نوشته شده با واقعش موافق است آن را می پذیرد و ما به

جای یک دلیل و یک قرینه دلیل هایی ارائه دادیم که همه موافقت این قرآن را با واقعش اثبات می کردند.

و اما پاسخ از دلیل سومشان اینکه صرف جمع آوری قرآن کریم توسط علی، امیر المؤمنین (ع) و عرضه داشتن بر اصحاب و نپذیرفتن آنان دلیل نمی شود بر اینکه قرآنی که آن جناب جمع آوری کرده بود مخالف با قرآن دیگران بوده، و از حقایق اصولی دین و یا فرعی آن چیزی اضافه داشته است، و بیش از این احتمال نمی رود که قرآن آن جناب از نظر ترتیب سوره ها و یا آیه های یک سوره که به تدریج نازل شده است با قرآن سایرین مخالفت داشته است، آن هم مخالفتی که به هیچ یک از حقایق دینی برخورد نداشته.

چون اگر غیر این بود و واقعا قرآن آن حضرت حکمی یا احکامی از دین خدا را مشتمل می بود که در قرآنهای دیگر افتاده بوده است، امیر المؤمنین به آن سادگی دست از قرآن خود بر نمی داشت، بلکه به طور قطع به وسیله آن به احتجاج می پرداخت و به مجرد اعراض آنان قانع نمی شد، هم چنان که می بینیم که در موارد مختلفی با آنان احتجاج نموده و روایات، احتجاجات آن حضرت را ضبط نموده و در آن حتی یک مورد هم نقل نشده که آن جناب در باره امر ولایت و خلافتش و یا در امر دیگری آیه و یا سوره ای خوانده باشد که در قرآنهای خود آنان نبوده باشد و آن جناب ایشان را به خیانت در قرآن متهم کرده باشد.

ممکن است کسی چنین خیال کند که علی (ع) بخاطر حفظ وحدت مسلمین پافشاری نکرد. در جواب می گوییم اگر

مسلمانان ساليان درازى با قرآن انس گرفته بودند جا داشت على (ع) از قرآن خود كه فرضا مخالف آن قرآنها بوده صرفنظر نمايد تا مبادا وحدت مسلمين را شكسته باشد. ولى گفتار ما در باره روز اولى است كه مسلمانان به جمع كردن قرآن پرداخته بودنـــــــد و هنـــــــوز قرآن در دســـــــت مردم نبـــــــود و در شـــــــهرها پخش نشـــــــده بـــــــود.

و اى كاش مى فهميديم كه چگونه ممكن است ادعا كنيم اين همه آياتى كه شايد به قول و ادعاى آنان بالغ بر هزارها آيه باشد همه راجع به امر ولايت بوده و مخالفين آن حضرت آنها را حذف كرده اند؟! و يا اصولا آيه هايى بوده كه عموم مسلمانان از آن خبرى نداشته اند و تنها على (ع) از آن خبر دار بوده؟! چطور چنين جرأتى به خود بدهيم، با آن همه دواعى قوى كه مسلمانان در حفظ قرآن و آن همه شوق و رغبتى كه در فراگرفتن آن از خود نشان مى دادند؟! و آن همه سعى و كوششى كه رسول خدا (ص) در تبليغ آيات و رساندن آن به آفاق و تعليم و بيان آن مبذول داشته است؟! با اينكه خود قرآن كريم در اين باره تصريح كرده كه:" يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ «۱»" و نيز فرموده:" لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ ما نُزِّلَ إِلَيْهِمْ «۲»" آن آياتى كه احاديث «۳» مرسل مى گويند در سوره نساء در ميان جمله" وَ إِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتامى و جمله" فَانْكِحُوا ما طابَ لَكُمْ مِنَ النِّساءِ" بوده و به اندازه يك ثلث قرآن يعنى بيش از دو هزار آيه مى شده و افتاده. و نيز آن آياتى كه محدثين سنى «۴»

گفته انـد از سوره برائت ساقط شده، مانند" بسم اللّه" آن و صدها آیه که سوره مذکور را مساوی با سوره بقره می کرده «۵» و اینکه سوره احزاب بزرگتر از سوره بقره بوده و دویست آیه از آن ساقط شـده «۶». و یا آن آیاتی که روایات مجعوله مـذکور می گویـد منسوخ التلاوه شده و جمعی از مفسـرین «۷» اهـل سـنت هم برای دفاع از یک حـدیث که گفته" پاره ای از قرآن را خدا از یادها برد و تلاوتش را منسوخ کرد" پذیرفته اند، کجا رفته اند؟ و چطور گم شده اند، که حتی یک نفر هم سـراغ یکی از آن هزارها را نگرفته است؟!.

و اگر شـما هم همان حدیث را سند قرار دهید، و بگویید خدا از یادها برده می پرسیم از یاد بردن خدا چه معنا دارد؟ و مقصود از نسخ تلاوت چه می تواند باشد؟ آیا نسخ تلاوت بخاطر این بوده که عمل به آن آیات منسوخ شده؟ پس چرا آیات منسوخه دیگری ______________

(۱) آنان را کتاب و حکمت می آموزد. سوره جمعه، آیه ۲.

(۲) تا بیان کنی برای مردم آنچه را به ایشان نازل می شود. سوره نحل، آیه ۴۴.

(۳) تفسیر نور الثقلین، ج ۱، ص ۴۳۸، ح ۳۴.

(۴) اتقان، ج ۱، النوع التاسع عشر.

(۵) الاتقان، ج ۱، ص ۶۵.

(۶) الاتقان، ج ۲، ص ۲۵.

(۷) تفسیر فخر رازی، ج ۳، ص ۲۳۱.

که هم اکنون در قرآن کریم است منسوخ التلاوه نشـد؟ و تـا کنون در قرآن کریم باقی مانـده؟!ماننـد آیه صـدقه و آیه نکاح زانیه و زانی، و آیه عده، و غیر آن؟ و جالب اینجاست که آقایان «۱» آیات منسوخ التلاوه را دو قسم می کنند،

یکی آنها که هم تلاوتش نسخ شده و هم عمل به آن، و قسم دیگر آن آیاتی که تنها تلاوتش نسخ شده است مانند آیه رجم.

و یا بخاطر این بوده که واجد صفات کلام خدایی نبوده و بدین جهت خداوند خط بطلان بر آنها کشیده، و از یادهایشان برده است. اگر چنین بود پس در حقیقت جزو کلام خدا و کتاب عزیز که" لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ" نبوده، منزه از اختلاف نبود، قول فصل و هادی به سوی حق و به سوی صراط مستقیم، و معجزه ای که بتوان با آن تحدی نمود و ... نبوده. و کوتاه، سخن بگو قرآن نبوده، زیرا خدای تعالی قرآن را به صفاتی معرفی نموده است که آن را نازل شده از لوح محفوظ، و نیز آن را کتاب عزیزی خوانده که در عصر نزولش و در اعصار بعد تا قیام قیامت باطل در آن راه ندارد، و آن را قول فصل، هدایت، نور، فرقان میان حق و باطل، معجزه و ... نامیده است.

آیا با چنین معرفی باز هم می توانیم بگوییم این آیاتی که قرآن را معرفی می کند مخصوص به پاره ای از قرآن بوده که هم اکنون در دست ما است، و تنها این باقیمانده از یادها نمی رود، و منسوخ التلاوه و دستخوش بطلان نمی شود؟ آیا تنها این باقیمانده است که قول فصل، هدایت، نور، فرقان، و معجزه جاودانه است؟

و یا می گویید منسوخ التلاوه شدن و فراموش شدن بطلان نیست؟ چطور بطلان نیست؟ مگر بطلان غیر از این است که کلام ناقصی از اثر و خاصیت بیفتد و هیچ چیز نتواند آن را اصلاح

نموده و برای ابد از کار بیفتد؟ و آیا با اینکه برای ابد از کار افتاده باز هم ذکر و یاد آورنده خداست.

پس حق همین است که به خود جرأت داده برای رهایی از این همه غلط بگوییم روایاتی که از طرق شیعه و سنی در تحریف و یا نسخ تلاوت رسیده بخاطر مخالفتش با کتاب خدا، مردود است.

[حوادث واقعه در امت اسلام مانند حوادثی است که در بنی اسرائیل رخ داده

و اما پاسخ از دلیل چهارم اینکه: اخباری «۲» که می گوید" حوادث واقعه در امت

(۱) تفسیر فخر رازی، ج ۳، ص ۲۳۰ و الاتقان، ج ۲، ص ۲۲ تا ۲۴.

(۲) مسند احمد بن حنبل، ج ۵، ص ۲۱۸ و کمال الدین، ج ۲، ص ۴۸۱.

اسلام مانند حوادثی است که در بنی اسرائیل رخ داده" قبول داریم، و حرفی در آنها نیست، و اتفاقا اخبار بسیاری است که شاید به حد تواتر هم برسد، لیکن به شهادت و جدان و ضرورت این اخبار دلالت بر یکسان بودن در همه جهات ندارد.

پس ناگزیر باید بپذیرید که این مشابهت در پاره ای امور آن هم از نظر نتیجه و اثر است، نه از نظر عین حادثه. پس به فرضی هم که قبول کنیم که این روایات تحریف کتاب را هم شامل می شود، می گوییم ممکن است مشابهت امت اسلام با امت بنی اسرائیل در این مساله از جهت نتیجه تحریف یعنی حدوث اختلاف و تفرقه و انشعاب به مذاهب مختلف باشد، به نحوی که این مذهب آن مذهب را تکفیر کند. هم چنان که در روایات بسیاری که بعضی ادعای تواتر آنها را کرده اند

آمده که" به زودی امت اسلام به هفتاد و سه فرقه منشعب می شود، هم چنان که امت نصاری به هفتاد و دو فرقه و امت یهود به هفتاد و یک فرقه منشعب شد" «۱».

و این هم پر واضح است که همه فرقه های مذکور از امت های سه گانه، مذهب خود را مستند به کتاب خدا می دانند، و این نیست مگر بخاطر اینکه کلمات را از جای خود تحریف نموده اند، و قرآن کریم را به رأی خود تفسیر کرده، و به اخبار وارده در تفسیر آیات (و لو هر چه باشد) اعتماد کرده اند بدون اینکه برای تشخیص صحیح از سقیم آن، به خود قرآن عرضه کرده باشند.

و کوتاه سخن، اصل روایات داله بر اینکه میان دو امت مشابهت و مماثلت است به هیچ وجه دلالت بر تحریف، آن طور که آنان ادعا می کنند ندارد. بله، در بعضی از آنها تصریح شده به اینکه قرآن تغییر و اسقاط و تحریف می شود، و لیکن گفتیم که این دسته از اخبار علاوه بر ضعفش بخاطر مخالفت کتاب مردود است.

فصل چهارم: [در باره جمع و تالیف قرآن و جمع بین روایاتی که برخی بر جمع قرآن در زمان پیامبر (ص) و برخی بعد از آن حضرت دلالت دارند]

در تاریخ یعقوبی آمده که: عمر بن خطاب به ابی بکر گفت: ای خلیفه رسول خدا! حاملین قرآن بیشترشان در جنگ یمامه کشته شدند، چطور است که قرآن را جمع آوری کنی زیرا می ترسم با از بین رفتن حاملین (حافظین) آن تدریجا از بین برود؟ ابی بکر گفت: چرا این کار را بکنم و حال آنکه رسول خدا (ص) چنین نکرده

---

(۱) خصال صدوق، ج

۲، ص ۳۷۲، ح ۳۰.

صفحه ی ۱۷۲

بود؟ از آن به بعد همواره عمر پشت این پیشنهاد خود را گرفت تا آنکه قرآن جمع آوری و در صحفی نوشته شد، چون تا آن روز در تکه هایی از تخته و چوب نوشته می شد، و در نتیجه متفرق بود.

ابی بکر بیست و پنج نفر از قریش و پنجاه نفر از انصار را در جلسه ای دعوت کرد و گفت باید قرآن را بنویسید و آن را به نظر سعید بن العاص که مردی فصیح است برسانید «۱».

البته بعضی روایت کرده اند که علی بن ابی طالب آن را پس از رحلت رسول خدا (ص) جمع نمود و بر شتری بار کرد و به محضر صحابه آورد و فرمود: این قرآن است که من جمع آوری کرده ام. علی (ع) قرآن را به هفت جزء تقسیم کرده بود «۲». و روایت مذکور اسم آن اجزاء را هم برده.

و در تاریخ ابی الفداء آمده که: در جنگ با مسیلمه کذاب گروهی از قاریان قرآن، از مهاجر و انصار کشته شدند، و چون ابی بکر دید عده حافظین قرآن که در آن واقعه در گذشته اند بسیار است، در مقام جمع آوری قرآن بر آمد و آن را از سینه های حافظین و از جریده ها و تخته پاره ها، و پوست حیوانات جمع آوری نمود و آن را در نزد حفصه دختر عمر، همسر رسول خدا (ص) گذاشت.

ریشه و مصدر اصلی این دو تاریخ، روایاتی است که اینک از نظر خواننده می گذرد.

بخاری در صحیح خود از زید بن ثابت نقل می کند که گفت: در روزهایی که جنگ یمامه اتفاق افتاد ابی بکر به طلب من فرستاد

وقتی به نزد او رفتم دیـدم عمر بن خطـاب هم آنجـاست. ابی بکر گفت: عمر نزد من آمـده می گویـد که واقعه یمـامه حافظین قرآن را درو کرد و من می ترسم که جنگ های آینده نیز ما بقی آنان را از بین ببرد، و در نتیجه بسـیاری از قرآن کریم با سینه حـافظین آن در دل خـاک دفن شـود، و نیز می گویـد من بنظرم می رسـد دسـتور دهی قرآن جمع آوری شود. من به او گفتم: چگونه دست به کـاری بزنم که رسول خـدا (ص) نکرده است؟ عمر گفت: این کـار به خـدا کـار خوبی است. و از آن به بعد مرتب به من مراجعه می کرد و تذکر می داد تا آنکه خداوند سینه ام را برای این کار گشاده کرد و مرا جرأت آن داد، و نظریه ام ________________

(۱ و ۲) تاریـــــــــــــــخ یعقـــــــــــــوبی، ج ۲، ص ۱۳۵.

بر گشت و نظریه عمر را پذیرفتم.

زید بن ثابت می گوید: کلام ابی بکر وقتی به اینجا رسید به من گفت:

تو جوان عاقل و مورد اعتمادی هستی و در عهـد رسول خدا (ص) وحی الهی را برای آن جناب می نوشتی، تو باید جسـتجو و تتبع کنی و آیـات قرآن را جمع آوری نمـایی. زیـد می گویـد: به خـدا قسم اگر دسـتگاه ابی بکر به من تکلیـف می کرد که کـوهی را به دوش خـود بکشم سـخت تر از این تکلیـف نبـود که در خصـوص جمع آوری قرآن به من کرد، لـذا گفتم چطور دست به کاری می زنید که رسول خدا (ص) خود نکرده است؟ گفت: این کار به خدا سو گند کار خیری است.

از آن به بعد دائما ابی بکر به من مراجعه می کرد تا خداوند سینه

مرا گشاده کرد، آن چنان که قبلا سینه ابی بکر و عمر را گشاده کرده بود. با جرأت تمام به جستجوی آیات قرآنی برخاستم و آنها را که در شاخه های درخت خرما و سنگ های سفید نازک و سینه های مردم متفرق بود جمع آوری نمودم و آخر سوره توبه را از جمله" لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ" تا آخر سوره برائت را نزد خزیمه انصاری یافتم و غیر او کسی آن را ضبط نکرده بود و این صحف نزد ابی بکر بماند تا آنکه از دنیا رفت، از آن پس نزد عمر بود تا زنده بود و بعد از آن نزد حفصه دختر عمر نگهداری می شد «۱».

و از ابی داوود از طریق یحیی بن عبد الرحمن بن حاطب روایت شده که گفت:

عمر آمد و گفت: هر که از رسول خدا (ص) آیه و چیزی از قرآن شنیده و حفظ کرده باشد آن را بیاورد. و در آن روز داشتند قرآن را در صحیفه ها و لوحها و ...

جمع آوری می کردند و قرار بر این داشتند که از احدی چیزی از قرآن را نپذیرند تا آنکه دو نفر بر طبق آن شهادت دهند «۲».

و باز از او از طریق هشام بن عروه از پدرش- البته در طریق سند اسم چند نفر برده نشده- روایت کرده که گفت: ابی بکر به عمر و به زید گفت: بر در مسجد بنشینید، هر کس دو شاهد آورد بر طبق آنچه از قرآن حفظ کرده پس آن را بگیرید و بنویسید «۳».

و در الاتقان از ابن اشته- در کتاب المصاحف- از لیث بن سعد روایت کرده که گفت: اولین کسی که قرآن را جمع

آوری کرد ابی بکر بود که زید بن ثابت آن را

---

(۱) صحیح بخاری، ج ۶، ص ۲۵۵ باب جمع القرآن.

(۲ و ۳) الاتقان، ج ۱، ص ۵۸.

نوشت، و مردم نزد زید می آمدند، و او محفوظات کسی را می نوشت که دو شاهد عادل می آورد، و آخر سوره برائت را کسی جز ابی خزیمه بن ثابت نداشت. ابی بکر گفت:

آن را هم بنویسید، زیرا رسول خدا (ص) فرموده بود شهادت ابی خزیمه به جای دو شهادت پذیرفته می شود، لذا زید آن را هم نوشت. عمر آیه رجم را آورد قبول نکردند و ننوشت چون شاهد نداشت «۱».

و از ابن ابی داوود- در کتاب المصاحف- از طریق محمد بن اسحاق از یحیی بن عباد بن عبد اللّه بن زبیر از پدرش روایت کرده که گفت: حارث بن خزیمه این دو آیه را از آخر سوره برائت برایم آورد و گفت: شهادت می دهم که این دو آیه را از رسول خدا (ص) شنیده و حفظ کرده ام عمر گفت: من نیز شهادت می دهم که آنها را شنیده ام. آن گاه گفت: اگر سه آیه بود من آن را یک سوره جداگانه قرار می دادم، و چون نیست در همان آخر برائت بنویسید «۲».

و نیز از وی از طریق ابی العالیه از ابی بن کعب روایت کرده که گفت: قرآن را جمع کردند تا رسیدند در سوره برائت به آیه " ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ " و خیال کردند که این آخرین آیه آنست. ابی گفت: رسول خدا (ص) بعد از این آیه دو آیه دیگر برای من قرائت کرد، و آن آیه " لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ "- تا

آخر سوره- است «۳».

و در الاتقان از دیر عاقولی در کتاب فوائدش نقل کرده که گفت: ابراهیم بن یسار از سفیان بن عیینه از زهری از عبید از زید بن ثابت برای ما حدیث کرد که او گفته است: رسول خدا (ص) از دار دنیا رفت در حالی که هنوز هیچ چیز از قرآن جمع آوری نشده بود «۴».

و حاکم در مستدرک به سند خود از زید بن ثابت روایت کرده که گفت: نزد رسول خدا (ص) داشتیم قرآن را از و رق پاره ها جمع آوری می کردیم که ... «۵».

---

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۵۸.

(۲) الدر المنثور، ج ۳، ص ۲۹۶ با اندکی اختلاف.

(۳) الدر المنثور ج ۳ ص ۲۹۵ و الاتقان ج ۱ ص ۶۱

(۴) الاتقان ج ۱ ص ۵۷

(۵) الاتقان، ج ۱، ص ۵۷.

مؤلف: ممکن است این روایت با روایت قبلیش منافات نداشته باشد، و مقصود از این روایت این باشد که آیه هایی که از یک سوره به طور پراکنده نازل شده بود یک جا جمع می کردیم، و هر کدام را به سوره خود ملحق می کردیم. و یا پاره ای از سوره ها را که از نظر کوتاهی، بلندی، متوسط بودن نظیر هم بودند مانند طوال و مئین و مفصلات را پهلوی هم قرار می دادیم. هم چنان که در احادیث نبوی هم از آنها یاد شده. و گر نه بطور مسلم جمع آوری قرآن به صورت یک کتاب بعد از درگذشت رسول خدا (ص) اتفاق افتاده و به همین وجهی که ما گفتیم باید حمل شود روایتی که در ذیل می خوانید.

و در صحیح نسایی از ابن عمر روایت کرده که گفت: من

قرآن را جمع آوری نمودم و همه شب می خواندم تا به گوش رسول خدا (ص) رسید، فرمود: قرآن را در عرض یک ماه بخوان «۱».

و در الاتقان از ابن ابی داوود به سند حسن از محمد بن کعب قرظی روایت کرده که گفت: قرآن در زمان رسول خدا (ص) به دست پنج نفر از انصار یعنی معاذ بن جبل، عباده بن صامت، ابی بن کعب، ابو الدرداء و ابو ایوب انصاری جمع آوری شد «۲».

و نیز در همان کتاب از بیهقی- در کتاب المدخل- از ابن سیرین روایت کرده که گفت: در عهد رسول خدا (ص) قرآن را چهار نفر جمع آوری کردند که در آنها اختلافی نیست و آنان عبارت بودند از: معاذ بن جبل، ابی بن کعب، ابو زید و به دو نفر دیگر که در سه نفر مردد و مورد اختلاف است، بعضی گفته اند ابو درداء و عثمان و بعضی دیگر گفته اند عثمان و تمیم داری «۳».

باز در همان کتاب از بیهقی و از ابن ابی داوود از شعبی روایت کرده که گفت: قرآن را در عهد رسول خدا (ص) شش نفر جمع کردند: ابی، زید، معاذ، ابو الدرداء سعید بن عبید و ابو زید. البته مجمع بن حارثه هم جمع کرده بود، مگر دو سوره و یا سه سوره را «۴».

و نیز در همان کتاب از ابن اشته- در کتاب المصاحف- از طریق کهمس از ابن

(۱) صحیح نسایی. الاتقان، ج ۱، ص ۷۲.

(۲ و ۳ و ۴) الاتقان، ج ۱، ص ۷۲.

بریده روایت کرده که گفت: اولین کسی که قرآن را در مصحفی جمع کرد سالم غلام

ابی حذیفه بود که قسم خورده بود تا قرآن را جمع نکرده رداء به دوش نگیرد، و بالأخره جمع کرد ... «۱».

مؤلف: نهایت چیزی که این روایات بر آن دلالت دارد این است که نامبردگان در عهـد رسول خـدا (ص) سوره ها و آیه های قرآن را جمع کرده بودنـد. و امـا اینکه عنـایت داشـته بودنـد که همه قرآن را به ترتیب سوره و آیه هایی که امروز در دست ما است و یـا به ترتیب دیگری جمع کرده باشـند دلالـت نـدارد. آری، این طور جمع کردن تنها و برای اولین بار در زمان ابو بکر باب شده است.

فصل پنجم: [: گرد آوری مصاحف مختلف و جمع و تدوین قرآن بر اساس یک قرائت در زمان عثمان

بعد از آنکه تدوین و جمع آوری قرآن در زمان ابو بکر شـروع شد، در نتیجه ادامه این کار قرآنهای مختلفی و قرائتهای زیادی به وجود آمد و لذا عثمان برای بار دوم به جمع آوری آن پرداخت.

یعقوبی در تاریـخ خود می نویسـد: عثمـان قرآن را جمع آوری و تـالیف کرد، سوره هـای طولانـی را در یک ردیف، و سوره های کوتاه را در یک ردیف دیگر قرار داد، و آن گاه تمامی مصحف ها را که در اقطار آن روز اسلام بود جمع نمود و با آب داغ و سـرکه بشست. و به قول بعضی دیگر بسوزانید و جز مصحف ابن مسعود هیچ مصحفی نماند مگر آنکه همین معامله را با آن نمود.

ابن مسـعود در آن موقع در کوفه بود، حـاکم کوفه عبـد اللّٰه بن عـامر خواست قرآن او را بگیرد و او از دادن قرآن امتناع نمود. حاکم قضیه را به عثمان نوشت،

در جواب دستور آمد که او را به مدینه بفرست تا این دین رو به فساد ننهاده نقصانی در آن پدید نیاید.

ابن مسعود وارد مدینه شد، وقتی به مسجد در آمد که عثمان بر فراز منبر مشغول خطابه بود. وقتی ابن مسعود را دید رو کرد به مردم و گفت: جانور بدی دارد بر شما وارد می شود. ابن مسعود هم جواب تندی به او داد. عثمان دستور داد با پایش او را به زمین بکشند، و در نتیجه این عمل دو تا از دنده های سینه اش شکست. عایشه وقتی جریان را شنید زبان به اعتراض گشود و بگومگوی بسیار کرد.

---

(۱) الاتقـــــــان ، ج ۱، ص ۵۸.

به امر عثمان مصحف های نوشته شده به همه شهرها از قبیل کوفه، بصره، مدینه، مکه، مصر، شام، بحرین، یمن و جزیره فرستاده شد و به مردم دستور داده به یک نسخه قرآن را قرائت کنند.

و این اقدام عثمان بدین جهت بود که به گوشش رسیده بود که می گویند قرآن فلان قبیله، و خواست تا این اختلاف را از میان بردارد. بعضی گفته اند: همین ابن مسعود این حرف را برای عثمان نوشته بود، ولی وقتی شنید که نتیجه گزارشش این شده که عثمان قرآنها را می سوزاند ناراحت شد و گفت من نمی خواستم اینطور بشود. بعضی دیگر گفته اند گزارش مذکور را حذیفه بن یمان داده بود «۱».

و در کتاب الاتقان آمده که بخاری از انس روایت کرده که گفت: حذیفه بن یمان در روزگاری که با اهل شام به سرزمین ارمنیه و با اهل عراق به سرزمین آذربایجان می رفت و سرگرم فتح آنجا بود به این مطلب برخورد که مردم هر

کـدام قرآن را یک جور قرائت می کننـد، خیلی وحشت زده شـد، وقتی به مدینه آمد و وارد بر عثمان شد، رو کرد به عثمان و گفت: عثمان بیا و امت اسـلام را دریاب و نگـذار مانند امت یهود و نصاری دچار اختلاف شوند. عثمان نزد حفصه فرسـتاد که قرآنی که نزد تو است بده تا از روی آن نسـخه برداریم و دوباره نسخه خودت را بتو برگردانیم. آن گاه زید بن ثابت، عبد اللّه بن زبیر، سعید بن عاص و عبد الرحمن بن حارث بن هشام را مامور کرد تا از آن نسخه بردارند.

و به سه نفر قریشـی گفت: اگر قرائت شـما بـا قرائت زیـد بن ثـابت اختلاف داشت به قرائت قریش بنویسـید، زیرا قرآن به زبان قریش نازل شده. این چهار نفر این کار را کردند و صـحف را در مصـحف وارد نمودند. آن گاه عثمان صحف حفصه را به او برگردانید، و از مصاحف نوشـته شده به هر دیاری یکی فرسـتاد و دستور داد تا بقیه قرآنها را چه در صحف و چه در مصاحف آتش زدند.

زیـد بن ثـابت می گویـد: در آن موقع که قرآنها را جمع آوری می کردیم به این مطلب برخوردیم که در سوره احزاب رسول خـدا (ص) آیه ای را قرائت می کرد ولی در نسـخه هـایی که در اختیـار داشتیم نبود، بعـد از تحقیق معلوم شـد تنهـا خزیمه بن ثابت انصاری آن را دارد. آن را که عبارت بود از آیه ________________

(۱) تاریـــــــخ یعقـــــــوبی، ج ۲، ص ۱۷۰.

" مِنَ الْمُؤْمِنِینَ رِجالٌ صَدَقُوا ما عاهَدُوا اللَّهَ عَلَیْهِ " در جای خودش قرار دادیم «۱».

باز در همان کتاب است که ابن اشته

از طریق ایوب، از ابی قلابه روایت کرده که گفت: مردی از بنی عامر که انس بن مالکش می گفتند گفت: در عهد عثمان اختلافی بر سر قرآن پدید آمد و آن چنان بالا گرفت که آموزگاران و دانش آموزان بجان هم افتادند. این مطلب به گوش عثمان رسید و گفت: در حکومت من قرآن را تکذیب می کنید و آن را به دلخواه خود قرائت می نمایید؟ قهرا آنهایی که بعد از من خواهند آمد اختلافشان بیشتر خواهد بود، ای اصحاب محمد (ص) جمع شوید و برای مردم امامی بنویسید.

اصحاب گرد هم آمدند و به نوشتن قرآن پرداختند، و چون در آیه ای اختلاف می کردند و یکی می گفت رسول خدا (ص) این آیه را به فلانی یاد داد عثمان می فرستاد تا با سه نفر شاهد از اهل مدینه بیاید آن گاه می پرسیدند رسول خدا (ص) این آیه را چگونه به تو یاد داده؟ آیا اینجور یا اینجور؟ می گفت نه اینطور به من آموخته است، آیه را آن طور که گفته بود در جای خالی که قبلا برایش گذاشته بودند می نوشتند «۲».

باز در همان کتاب از ابن ابی داوود از طریق ابن سیرین از کثیر بن افلح روایت کرده که گفت: وقتی عثمان خواست مصاحف را بنویسد برای این کار دوازده نفر از قریش و انصار را انتخاب نمود، ایشان فرستادند تا ربعه «۳» را که در خانه عمر بود آوردند. عثمان با ایشان قرار گذاشت که در هر قرائتی که اختلاف کردند تاخیر بیندازند تا از او دستور بگیرند.

محمد می گوید: به نظر من منظور از تاخیر انداختن این بود که آخرین عرضه قرآن را پیدا نموده آیه را بر

طبق آن بنویسند (چون جبرئیل سالی یک بار همه قرآن را به رسول خدا (ص) عرضه می کرد) «۴».

و نیز در آن کتاب است که ابن ابی داوود به سند صحیح از سوید بن غفله روایت کرده که گفت علی (ع) فرمود: در باره عثمان جز خوبی نگویید، زیرا

---

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۵۹.

(۲) الاتقان، ج ۱، ص ۵۹.

(۳)" ربعه" جعبه کوچک و یا زنبیل را گویند.

(۴) الاتقان، ج ۱، ص ۵۹.

به خدا قسم که آنچه او در خصوص قرآن انجام داد همه با مشورت ما و زیر نظر ما بود، مرتب می پرسید: شما چه می گویید در باره این قرائت؟ (و جریان چنین بود که روزی گفت) شنیدم: بعضی به بعضی می گویند قرائت من از قرائت تو بهتر است، و این کار سر از کفر در می آورد. ما گفتیم: نظر خودت چیست؟ گفت من نظرم این است که همه مردم را بر یک قرائت وادار سازیم، تا در قرائت قرآن فرقه فرقه نشوند، ما گفتیم بسیار نظر خوبی است «۱».

در الدر المنثور است که ابن ضریس از علباء بن احمر روایت کرده که عثمان بن عفان وقتی خواست مصاحف را به صورت یک کتاب در آورد، بعضی خواستند حرف" واو" را از اول جمله" وَ الَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ" در سوره برائت بیندازند، ابی گفت یا" واو" آن را بنویسید و یا شمشیر خود را بدوش می گیرم. پس، از حذف آن منصرف شدند «۲».

و در کتاب الاتقان از احمد، ابی داوود، ترمذی، نسایی ابن حیان و حاکم نقل کرده که همگی از ابن عباس روایت کرده اند که گفت: من به عثمان گفتم

چه چیز وادارتان کرد که سوره انفال و سوره برائت را پهلوی هم بنویسید با اینکه یکی از سوره های طولانی است و دیگری از سوره های صد آیه ای است و میان آن دو" بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ" نگذاشتید و میان هفت سوره طولانی گذاشتید؟

عثمان گفت: سوره ای دارای آیات بر رسول خدا (ص) نازل می شد و وقتی چیزی نازل می شد به بعضی از نویسندگان وحی می فرمود این آیات را بگذارید در آن سوره ای که در آن چنین و چنان آمده، و سوره انفال از سوره هایی است که در اوائل هجرت در مدینه نازل شد، و سوره برائت از سوره هایی است که در اواخر نازل شد، ولی چون مطالب آن شبیه به مطالب انفال بود، من شخصا خیال کردم که این سوره جزو آن سوره است. و چون رسول خدا (ص) از دنیا رفت و تکلیف ما را در باره این مطلب معین نفرمود به همین جهت من از یک سو این دو سوره را پهلوی هم قرار دادم، و میان آن دو" بسم اللّه الرحمن الرحیم" قرار ندادم، و از سوی دیگر آن را پهلوی هفت سوره طولانی گذاردم «۳».

---

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۵۹.

(۲) الدر المنثور، ج ۳، ص ۲۳۲.

(۳) الاتقان، ج ۱، ص ۶۰.

مؤلف: مقصود از هفت سوره طولانی بطوری که از این روایت و از روایت ابن «۱» جبیر بر می آید سوره های: بقره، آل عمران، نساء، مائده، انعام، اعراف، و یونس است که در جمع اول ترتیب آنها بدین قرار بوده و سپس عثمان آن را تغییر داده، انفال را که از مثانی است، و برائت را که از صد آیه ها

است و باید قبلا از مثانی باشد، میان اعراف و یونس قرار داد و انفال را جلوتر از برائت جای داد.

فصل ششم: [آنچه از روایات مربوط به جمع و تالیف قرآن استفاده می شود]

روایاتی که در دو فصل گذشته نقل شد معروفترین روایات وارده در باب جمع آوری قرآن است که بعضی از آنها صحیح و بعضی دیگر غیر معتبر است، و از مجموع آنها بر می آید که جمع آوری قرآن در نوبت اول عبارت بوده از جمع آوری سوره ها که یا بر شاخه های نخل و یا در سنگ های سفید و نازک و یا کتفهای گوسفند و غیر آن و یا در پوست و رقعه ها نوشته شده بود، و پیوستن آیه هایی که نازل شده و هر کدام در دست کسی بوده به سوره هایی که مناسب آن بوده است.

و اما جمع در نوبت دوم، یعنی جمع در زمان عثمان، عبارت بوده از اینکه جمع اول را که آن روز دچار تعارض نسخه ها و اختلاف قرآن ها شده بود به یک جمع منحصر کردند و تنها آیه ای که در این جمع ملحق شد آیه" مِنَ الْمُؤْمِنِینَ رِجالٌ صَدَقُوا ما عاهَدُوا اللَّهَ عَلَیْهِ ..." بود که آن را در سوره احزاب جای دادند، چنان که از قول زید بن ثابت نقل شد در حالی که مدت پانزده سال که از رحلت رسول خدا (ص) می گذشت کسی این آیه را در سوره احزاب نمی خواند و جزو آن محسوب نمی شد.

هم چنان که بخاری از ابن زهیر روایت کرده که گفت: من به عثمان گفتم آیه" وَ الَّذِینَ یُتَوَفَّوْنَ مِنْکُمْ وَ یَذَرُونَ أَزْواجاً" «۲» را آیه دیگری نسخ کرده و شما ناسخش را

ننوشتید و یا نخواستید بنویسید؟ گفت برادر زاده! من هیچ آیه ای را از قرآن از جای خودش تغییر نمی دهم «۳».

و آنچه که تفکر آزاد در پیرامون این روایات- که عمده و مهم ترین روایات این ______________

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۶۳.

(۲) سوره بقره، آیه ۲۴۰.

(۳) صحیح بخاری، ج ۶، باب سوره بقره، ص ۳۶.

باب است- و همچنین در دلالت آنها به آدمی می فهماند این است که هر چند روایات، آحاد و غیر متواتر است، و لیکن قرائن قطعیه همراه دارد که آدمی را ناگزیر از پذیرفتن آنها می کند، چون بطوری که قرآن کریم تصریح فرموده رسول خدا (ص) هر چه که از قرآن برایش نازل می شده بدون اینکه چیزی از آن را کتمان کند به مردم ابلاغ می کرده، و حتی به مردم یاد می داده و برایشان بیان می کرده، و همواره عده ای از صحابه ایشان مشغول یاد دادن و یاد گرفتن بودند که چطور قرائت کنند، و بیان هر کدام چیست، آن عده که به دیگران یاد می دادند همان قراء بودند که بیشترشان در جنگ یمامه کشته شدند.

مردم آن زمان هم رغبت شدیدی در گرفتن قرآن و حفظ کردنش داشتند، و این گرمی بازار تعلیم و تعلم قرآن هم چنان ادامه داشت تا آنکه قرآن جمع آوری شد. پس حتی یک روز و بلکه یک ساعت هم بر مسلمانان صدر اول پیش نیامد که قرآن از میانشان رخت بر بسته باشد، و آنچه که بر سر تورات و انجیل و کتابهای سایر انبیاء آمد بر سر قرآن کریم نیامد.

علاوه بر اینکه روایات بی شماری از طریق شیعه و سنی داریم که رسول خدا (ص) بیشتر

سوره هـای قرآنی را در نمازهـای یومیه و غیر آن می خوانـد، و این قرآن خوانـدن در نمـاز در حضور انبوه جمعیت بود، و در بیشتر این روایات اسامی سوره ها چه مکی و چه مدنی آن برده شده است.

از اینهم که بگـذریم روایاتی در دست است که می رسانـد هر آیه ای که می آمـده رسول خدا (ص) مامور می شده آن را در چه سوره ای و بعـد از چه آیه ای جای دهد، مانند روایت عثمان بن ابی العاص که ما آن را در تفسـیر آیه" إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ" «۱» نقـل می کنیم که رسول خـدا (ص) فرمود: جبرئیل این آیه را برایم آورد و دسـتور داد آن را در فلان جای از سوره نحل قرار دهم «۲».

و نظیر این روایت روایاتی است که می رسانـد رسول خـدا (ص) سوره هایی را که آیاتش به تدریج نازل شده بود خودش می خوانـد، ماننـد سوره آل عمران و نسـاء و غیر آن. پس، از این روایـات آدمی یقین می کنـد که آن جنـاب بعـد از نزول هر آیه

---

(۱) سوره نحل، آیه ۹۰.

(۲) الـــــدر المنثـــــور، ج ۴، ص ۱۲۸ و الاتقـــــان، ج ۱، ص ۶۰.

به نویسندگان وحی دستور می داد که آن را در چه سوره ای در چه جایی قرار دهند.

از همه شواهد قطعی تر همان دلیلی است که در ابتدای این مباحث آوردیم، که قرآن موجود در عصر ما دارای تمامی اوصافی است که خدای تعالی قرآن نازل بر پیغمبر را به آن توصیف می کند.

[دلالت روایات مربوط به جمع قرآن بر عـدم تحریف و بیان اینکه قرآن خود عمـده ترین دلیل بر اینست که کلام خـدا است و تحریف نشده

و کوتاه سخن

مطالبی که از روایات مذکور استفاده می شود چند مطلب است:

۱- اینکه آنچه ما بین دو جلد قرآن کریم هست همه کلام خدای تعالی است، چیزی بر آن اضافه نشده و تغییری نیافته. و اما اینکه چیزی از قرآن نیفتاده باشد این ادله دلالت قطعی بر آن ندارد، هم چنان که به چند طریق روایت هم شده که عمر بسیار به یاد آیه رجم می افتاد و نوشته نشد. و نمی توان این گونه روایات را که به گفته آلوسی «۱» از حد شماره بیرون است حمل بر منسوخ التلاوه کرد، زیرا گفتیم منسوخ التلاوه سخنی بیهوده بیش نیست و روشن ساختیم که سخن از منسوخ التلاوه کردن از اثبات تحریف قرآن شنیع تر و رسواتر است.

علاوه بر این، کسانی که به غیر آن قرآنی که زید به امر ابو بکر و در نوبت دوم به امر عثمان نوشت قرآن دیگری داشتند- مانند علی بن ابی طالب (ع) و ابی- بن کعب و عبد اللَّه بن مسعود- چیزی را از آنچه که در قرآن دائر در میان مردم بود انکار نکردند و نگفتند فلان چیز غیر قرآن و داخل قرآن شده. تنها چیزی که از نامبردگان در مخالفت با آن قرآن رسیده این است که از ابن مسعود نقل شده که او در قرآن خود، معوذتین را ننوشته بود «۲»، و می گفت اینها دو حرز بودند که جبرئیل برای رسول خدا (ص) آورد تا حسن و حسین را با آن معوذ کند و از گزند حوادث بیمه سازد. ولی بقیه اصحاب این سخن ابن مسعود را رد کرده اند «۳» و از امامان اهل بیت (ع) بطور تواتر تصریح شده

که این دو سوره از قرآن است «۴».

و کوتاه سخن، روایات سابق همانطور که می بینید روایات آحادی است محفوف به قرائن قطعی که به طور قطع تحریف به زیاده و تغییر را نفی می کند، و نسبت به نفی تحریف به نقیصه دلیلی است ظنی. پس، از اینکه بعضی ادعا کرده اند که روایات نافیه ________________

(۱) روح المعانی، ج ۱، ص ۲۵.

(۲) الدر المنثور، ج ۶، ص ۴۱۶ و ۴۱۷.

(۳) روح المعانی، ج ۱، ص ۲۵. تفسیر برهان، ج ۴، ص ۵۳۱، ح ۳.

(۴) نور الثقلین، ج ۵، ص ۷۱۶، ح ۷.

هر سه قسم تحریف متواتر است، ادعای بدون دلیل کرده اند.

عمده دلیلی که در باب تحریف نشدن قرآن کریم به آن اتکاء می شود همان دلیلی است که در ابتدا بر این ابحاث آورده و گفتیم: قرآنی که امروز در دست ما است همه آن صفات را که خدای تعالی در قرآن برای کلام خود آورده واجد است. اگر آن قرآن واقعی که بر رسول خدا (ص) نازل شد قول فصل و رافع اختلاف در هر چیزی است، این نیز هست. اگر آن ذکر و هادی و نور است، این نیز هست. اگر آن مبین معارف حقیقی و شرایع فطری است، این نیز هست. اگر آن معجزه است و کسی نمی تواند سوره ای مانندش بیاورد، این نیز هست. و هر صفت دیگری که آن دارد این نیز دارد.

آری، جا دارد که به همین دلیل اتکاء کنیم، چون بهترین دلیل بر اینکه قرآن کریم کلام خدا و نازل بر رسول گرامی او است خود قرآن کریم است که متصف به آن صفات کریمه است و هیچ احتیاج

به دلیل دیگری غیر خود و لو هر چه باشد، ندارد. پس قرآن کریم هر جا باشد و بدست هر کس باشد و از هر راهی بدست ما رسیده باشد حجت و دلیلش با خودش است. و به عبارت دیگر قرآن نازل از ناحیه خدای تعالی به قلب رسول گرامی اش، در متصف بودن به صفات کریمه اش احتیاج و توقف ندارد بر دلیلی که اثبات کند این قرآن مستند به آن پیغمبر است، نه به دلیل متواتر، و نه متظافر. گو اینکه این چنین دلیلی دارد، لیکن کلام خدا بودنش موقوف بر این دلیل نیست، بلکه قضیه به عکس است، یعنی از آنجایی که این قرآن متصف به آن اوصاف مخصوص است مستند به پیغمبرش می دانیم، نه اینکه چون به حکم ادله مستند به آن جناب است قرآنش می دانیم. پس قرآن کریم در این جهت به هیچ کتاب دیگری شبیه نیست. در کتابها و رساله های دیگر وقتی می توانیم به صاحبش استناد دهیم که دلیلی آن را اثبات کرده باشد. و همچنین اقوالی که منسوب به بعضی از علماء و صاحب نظران است، صحت استنادش به ایشان موقوف است بر دلیل نقلی قطعی، یعنی متواتر و یا مستفیض، ولی قرآن خودش دلیل است بر اینکه کلام خدا است.

[ترتیب سوره قرآن در جمع اول و دوم کار صحابه بوده است

۲- اینکه ترتیب سوره های قرآنی در جمع اول کار اصحاب بوده، و همچنین در جمع دوم- به دلیل روایاتی که گذشت- و در بعضی داشت که عثمان سوره انفال و برائت را میان اعراف و یونس قرار داد، در حالی که در جمع اول بعد از آن دو

و نیز به دلیل روایاتی که داشت ترتیب مصاحف سایر اصحاب با ترتیب در جمع اول و دوم مغایرت داشته، مثلا روایتی که می گویـد مصـحف علی (ع) بر طبق ترتیب نزول مرتب بوده و چون اولین سوره ای که نازل شـد سوره علق بود در قرآن علی (ع) هم اولین سوره، سوره علق و بعـد از آن مـدثر و بعد از آن نون، آن گاه مزمل، آن گاه تبت، پس از آن تکویر و بدین طریق تا آخر سوره هـای مکی و بعـد از آنهـا سوره های مـدنی قرار داشـته است. و این روایت را صاحب «۱» الاتقـان از ابن فارس نقل کرده.

و در تاریخ یعقوبی ترتیب دیگری برای مصحف آن جناب ذکر شده است «۲».

و از ابن «۳» اشـته نقل کرده که او- در کتاب المصاحف- به سند خود از ابی جعفر کوفی ترتیب مصحف ابی را نقل کرده که به هیچ وجه شباهتی با قرآنهای موجود ندارد.

و همچنین وی به سـند خود از جریر بن عبـد الحمیـد ترتیب مصـحف عبـد اللَّه بن مسـعود را نقـل کرده که بـا قرآنهای موجود مغایرت دارد. عبـد اللَّه بن مسعود اول از سوره های طولانی شـروع کرده و پس از آن سوره های صـدی و آن گاه مثانی و آن گاه مفصلات را آورده، «۴» و حال آنکه قرآنهای موجود اینطور نیست «۵».

در مقابـل این قول که مـا اختیـار کردیم قول بسـیاری از مفسـرین «۶» است که گفته انـد ترتیب سـوره هـای قرآن تـوقیفی و به دستور رسول خدا (ص) بوده، و آن جناب به اشاره جبرئیل و به امر خدای تعالی دستور داده تا سوره های قرآنی را به این

ترتیب بنویسند. حتی بعضی «۷» از ایشان آن قدر افراط کرده که در ثبوت این مطلب ادعای تواتر نموده اند. ما نمی دانیم این اخبار متواتر کجاست که به چشم ما نمی خورد. روایات این باب همان بود که ما عمده آن را نقل کردیم و در آنها اثری از این حرف نبود.

---

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۶۲.

(۲) تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۳۵.

(۳ و ۴) الاتقان، ج ۱، ص ۶۴.

(۵) قرآن های موجود در بین مسلمین در این عصر ترتیب فصولش همانطور است که قرآن عبد اللّه بن مسعود بود، یعنی در این قرآنها نیز اول سوره های طولانی و سپس سوره های صد آیه و آن گاه مثانی، و در آخر مفصلات قرار گرفته لیکن باز با قرآن ابن مسعود از نظر تقدم و تاخر سوره های هر فصلی مغایرت دارد. (مترجم)

(۶) الاتقان، ج ۱، ص ۶۲، روح المعانی، ج ۱، ص ۲۶، مجمع البیان، ج ۱، ص ۱۵.

(۷) الاتقان، ج ۱، ص ۶۲.

و به زودی استدلال بعضی از مفسرین را بر این مطلب به روایاتی که می گوید "قرآن یک نوبت از اول تا به آخر از لوح محفوظ به آسمان دنیا نازل شد و بار دیگر به تدریج از آنجا به رسول خدا نازل گردید" «۱» خواهیم آورد.

[ترتیب آیات قرآن نیز توقیفی نبوده و بدون دخالت صحابه انجام نشده است

۳- اینکه ردیف کردن آیات به ترتیبی که الآن در قرآنها است با اینکه این آیات متفرق نازل شده بدون دخالت اصحاب نبوده است، و از ظاهر روایاتی که در گذشته داستان جمع آوری نوبت اول را نقل می کرد بر می آید که اصحاب در این کار

اجتهاد و نظریه و سلیقه خود را بکار زده اند.

و اما روایت عثمان بن ابی العاص از رسول خدا (ص) که فرمود:

" جبرئیل نزد من آمد و گفت باید آیه" إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ ..." را در فلان موضع از سوره جای دهی" «۲» بیش از این دلالت ندارد که عمل رسول خدا (ص) در پاره ای آیات چنین بوده باشد، نه در تمام آنها.

و به فرض هم که تسلیم شویم و قبول کنیم که روایت چنین دلالتی دارد ربطی به قرآن موجود در دست ما ندارد، زیرا روایاتی که در دست داریم و در ابحاث گذشته نقل کردیم دلالت ندارد بر مطابقت ترتیب اصحاب با ترتیب رسول خدا (ص). و صرف حسن ظنی که ما به اصحاب داریم باعث نمی شود که چنین دلالتی در آن روایات پیدا شود. بله این معنا را افاده می کند که اصحاب تعمدی بر مخالفت ترتیب رسول خدا (ص) در آنجا که علم به ترتیب آن جناب داشته اند نورزیده اند، و اما آنجایی که از ترتیب رسول خدا (ص) اطلاعی نداشتند باز مطابق ترتیب او سوره ها و آیه ها را ترتیب داده باشند از کجا؟ و اتفاقا در روایات مربوط به جمع اول بهترین شواهدی هست که شهادت می دهند بر اینکه اصحاب ترتیب رسول خدا (ص) را در همه آیات نمی دانستند، و به اینکه جای هر آیه ای کجاست علم نداشتند، و حتی حافظ تمامی آیات هم نبودند.

علاوه بر لحن روایات مذکور روایات مستفیضی از طرق شیعه «۳» و اهل «۴» سنت آمده که رسول خدا (ص) و صحابه اش وقتی تمام شدن سوره را می فهمیدند که بسم اللّه دیگری نازل می شد، آن وقت

می فهمیدند سوره قبلی تمام شد. و این معنا را

---

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۶۲.

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۲۸.

(۳) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۹.

(۴) مستدرک حاکم، کتاب الصلاه، ج ۱، ص ۲۳۱.

بطوری که در الاتقان «۱» آورده ابو داوود و حاکم و بیهقی و بزار از طریق سعید بن جبیر از ابن عباس نقل کرده اند. و ابن عباس گفته است: رسول خدا (ص) نمی دانست چه وقت سوره تمام می شود تا آنکه بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ نازل گردد. و بزار اضافه کرده که وقتی بسم اللَّه نازل می شد معلوم می گشت که آن سوره خاتمه یافته و سوره دیگری شروع شده است.

و نیز الاتقان از حاکم به طریق دیگر از سعید از ابن عباس نقل کرده که گفت: مسلمانان نمی دانستند سوره چه وقت و در کدام آیه تمام می شود تا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ دیگری نازل می گردید و چون نازل می شد می دانستند که سوره تمام شده است «۲» حاکم در باره این روایت گفته است همه شرایط بخاری و مسلم را واجد است.

و نیز از وی به طریقی دیگر از سعید از ابن عباس روایت کرده که گفت: وقتی جبرئیل بر رسول خدا (ص) نازل می شد و بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ را می خواند، آن حضرت می فهمید که از اینجا سوره ای دیگر شروع می شود «۳»- حاکم روایت را صحیح دانسته است.

مؤلف: قریب به این معنا در تعدادی از روایات دیگر و همچنین عین این معنا از طرق شیعه از امام باقر (ع) روایت شده است.

و این روایات بطوری که ملاحظه می فرمایید صریحند در اینکه ترتیب آیات قرآن در نظر رسول خدا (ص) همان

ترتیب نزول بوده، در نتیجه همه آیه هـای مکی در سوره های مکی و همه آیه های مـدنی در سوره های مـدنی قرار داده شـده اند، جز آن سوره ای که (فرضا) بعضی آیاتش در مکه و بعضی دیگر در مدینه نازل شده و به فرضی هم که چنین چیزی باشد حتما بیش از یک سوره نیست.

لازمه این مطلب این است که اختلافی که ما در مواضع آیات می بینیم همه ناشی از اجتهاد صحابه باشد.

توضـیح اینکه: روایـات بی شـماری در اسـباب نزول داریم که نزول بسـیاری از آیات که در سوره های مـدنی است در مکه و نزول بسـیاری از آیـاتی که در سوره هـای مکی است در مـدینه معرفی کرده است. و نیز آیـاتی را مثلاـ نشـان می دهـد که در اواخر

(۱ و ۲) الاتقان، و الدر المنثور، ج ۱، ص ۷.

(۳) الاتقـــــــــــــــــان، و الـــــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــــور، ج ۱، ص ۷.

[بررسی و نقد سخن کسانی که قائلند به اینکه ترتیب آیات قرآنی توقیفی بوده و به دستور پیامبر (ص) صورت گرفته است

عمر رسول خـدا (ص) نازل شـده و حال آنکه می بینیم در سوره هایی قرار دارد که در اوائل هجرت نازل شـده است. و ما می دانیم که از اوایـل هجرت تـا اواخر عمر آن جنـاب سوره هـای زیـاد دیگری نازل شـده است، ماننـد سوره بقره که در سال اول هجرت نـازل شـد، و حـال آنکه آیـات چنـدی در آنست که روایات آنها را آخرین سوره آیات نازله بر رسول خـدا (ص) می دانـد. حتی از عمر نقل شـده که گفت: رسول خـدا (ص) از دنیا رفت در حالی که هنوز آیات ربا را بر ما بیان نکرده بود و در این سوره است آیه"

وَ اتَّقُوا يَوْماً تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ..." «۱» که در روایات آمده که آخرین آیه نازل بر آن جناب است.

پس معلوم می شود این گونه آیات که در سوره های غیر مناسبی قرار گرفته اند و ترتیب نزول آنها رعایت نشده، به اجتهاد اصحاب در آن مواضع قرار گرفته اند.

مؤید این معنا روایتی است که صاحب الاتقان «۲» از ابن حجر نقل کرده که گفته است: روایتی از علی وارد شده که بعد از درگذشت رسول خدا (ص) قرآن را به ترتیب نزولش جمع آوری کرده است. این روایت را ابن ابی داوود هم آورده «۳» و مضمون آن از روایات مسلم و صحیح شیعه است.

این بود آنچه که ظاهر روایات این باب بر آن دلالت می کرد. لیکن عده زیادی اصرار دارند بر اینکه ترتیب آیات قرآنی توقیفی است، و آیات قرآن موجود در دست ما که معروف است به قرآن عثمانی به دستور رسول خدا (ص) ترتیب یافته که دستور آن جناب هم به اشاره جبرئیل بوده. این عده ظاهر روایاتی که ذکر شد را تاویل نموده و گفته اند: جمعی که صحابه کردند جمع ترتیبی نبوده، بلکه همان ترتیبی را که بیاد داشته اند در آیات و سوره ها رعایت نموده اند، و آن را در مصحفی ثبت کرده اند.

و حال آنکه خواننده محترم خوب می داند که کیفیت جمع اول که در زمان ابو بکر اتفاق افتاد، و روایات آن را بیان می کرد، صریحا این تاویل را رد می کند.

و چه بسا که بعضی استدلال کرده اند بر مطلب فوق الذکر به اینکه مرتب بودن آیات عثمانی اجماعی است، هم چنان که سیوطی در کتاب الاتقان «۴» از زرکشی دعوی آن را نقل

کرده. و از ابی «۵» جعفر بن زبیر چنین آورده که گفته است:" در این مورد اختلافی ________________

(۱) سوره بقره، آیه ۲۸۱.

(۲ و ۳) الاتقان، ج ۱، ۷۱.

(۴ و ۵) الاتقـــــــــــــــــــــــــــان، ج ۱، ص ۶۰.

در میان مسلمانان نیست". و لیکن ما در پاسخ این استدلال می گوییم اجماع مذکور منقول است، که با وجود خلاف در اصل تحریف و با وجود روایات گذشته که دلالت بر خلاف آن داشت به هیچ وجه قابل اعتماد نیست.

و چه بسا بعضی دیگر که بر دعوی مذکور استدلال تواتر اخبار کرده اند، و این معنا در کلمات بسیاری از ایشان دیده می شود، که اخبار در اینکه" ترتیب آیات قرآن عثمانی از رسول خدا (ص) است" به حد تواتر است. و این ادعای عجیبی است، با اینکه سیوطی در الاتقان بعد از نقل روایت بخاری و غیره، به چند طریق از انس روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) از دنیا رفت در حالی که هنوز قرآن را جز چهار نفر جمع نکرده بودند، و آن چهار نفر عبارت بودند از: ابو الدرداء، معاذ بن جبل، زید بن ثابت، و ابو زید «۱».

و در روایتی «۲» به جای ابو الدرداء، ابی بن کعب آمده. و از مازری نقل کرده که گفته است: جماعتی از ملحدین به این گفتار انس تمسک بر الحاد خود کرده اند، و حال آنکه این روایت دلالتی بر مرام آنها ندارد، چون اولا ما قبول نداریم که ظاهر آن مقصود باشد، و لا جرم حمل بر خلاف ظاهرش می کنیم، و ثانیا بفرضی که ظاهرش را بگیریم، از کجا معلوم است که واقع امر هم همین طور

بوده، (ممکن است انس اشتباه کرده باشد). و ثالثا تسلیم می شویم که انس اشتباه نکرده، و لیکن اینکه فرد فرد گروه بسیاری، تمامی قرآن را حفظ نکرده باشند لازمه اش این نیست که تمامی قرآن را مجموعا گروه بسیار حفظ نکرده باشند، و شرط تواتر این نیست که تمامی قرآن را یک یک مسلمانان حفظ کرده باشند، بلکه اگر همه قرآن را همه افراد حفظ داشته باشند. هر چند که به نحو توزیع بوده باشد در تحقق تواتر کافی است «۳».

اما اینکه ادعا کرد که" ظاهر کلام انس مقصود نبوده" سخنی است که در بحثهای لفظی (که اساس آن ظاهر الفاظ است، و تنها وقتی از ظاهر صرفنظر می شود که قرینه ای از کلام خود متکلم یا از نائب مناب متکلم در بین باشد) هرگز پذیرفته نیست، و اهل بحث این معنا را نمی پذیرند که شما به خاطر کلمات دیگران از ظاهر کلام کسی صرفنظر کنید.

علاوه بر این، اگر هم بنا شود کلام انس بر خلاف ظاهرش حمل شود، لازم است ______________________

(۱ و ۲ و ۳) الاتقـــــــــــــــــــــــان، ج ۱، ص ۷۰.

حمل شود بر اینکه چهار نفر مذکور در عهد رسول خدا (ص) معظم قرآن و بیشتر سوره ها و آیاتش را جمع کرده بودند، نه اینکه حمل کنید بر چهار نفر مذکور و دیگر صحابه که همه قرآن را بر طبق ترتیب قرآن عثمانی جمع کرده بودند و موضع یک یک آیات را تا به آخر ضبط کرده بودند، چون زید بن ثابت که یکی از آن چهار نفر از حدیث انس است و متصدی جمع آوری قرآن هم در جمع اول و هم در

جمع دوم بوده است، خودش تصریح می کند بر اینکه حافظ تمام آیات قرآن نبوده.

نظیر کلام زید بن ثابت، کلامی است که الاتقان از ابن اشته- در کتاب المصاحف- به سند صحیح از محمد بن سیرین نقل می کند که گفت: ابو بکر از دنیا رفت و قرآن را جمع نکرد، و همچنین عمر کشته شد در حالی که قرآن را جمع نکرده بود «۱».

و اما اینکه گفت:" و ثانیا به فرضی که ظاهرش را بگیریم از کجا معلوم است که واقع امر هم همین طور بوده باشد؟" عینا به خودش بر می گردد، و طرف می گوید:

اگر واقع امر معلوم نیست آن طور باشد که انس گفته، از کجا آن طور باشد که تو می گویی و حال آنکه شواهد همه بر خلاف گفته ات شهادت می دهند؟.

و اینکه گفت:" بلکه اگر همه را همه حفظ داشته باشند هر چند که به نحو توزیع باشد در تحقق تواتر کافی است" مغالطه واضحی کرده، برای اینکه چنین لفظی تنها این معنا را به تواتر ثابت می کند که مجموع قرآن به تواتر نقل شده، و اما اینکه یک یک آیات قرآنی با حفظ موضع و ترتیبش به تواتر ثابت شده باشد از کجا؟

در الاتقان از بغوی نقل کرده که در کتاب" شرح السنه" گفته است: آنچه ما بین دو جلد قرآن است اصحاب رسول خدا (ص) جمع کردند، و این همان قرآنی است که به رسول خدا (ص) نازل شده، بدون اینکه چیزی بر آن اضافه و یا از آن کم کرده باشند، چون می ترسیدند اگر ننویسند با از دنیا رفتن حافظان از بین برود، و لذا همانطور که از رسول خدا (ص)

شنیده بودند نوشتند، بدون اینکه چیزی را جلوتر و یا عقب تر بگذارند و یا از پیش خود و بدون دستور رسول خدا (ص) ترتیبی برای آیاتش درست کنند.

و رسول خدا (ص) رسمش این بود که آیات نازله را بر اصحابش ______________

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۷۰.

تلقین می کرد، (و آن قدر تکرار می کرد تا حفظ شوند) و هر چه نازل می شد به ترتیبی که امروز در دست ماست به اصحاب تعلیم می فرمود، و این ترتیب توقیفی و به دستور جبرئیل، و اعلامش در موقع آوردن آیات بوده که می گفته: این آیه را بعد از فلان آیه از فلان سوره بنویسید.

پس ثابت شد که سعی صحابه همه در جمع آوری قرآن بوده، نه در ترتیب آن، زیرا قرآن در لوح محفوظ به همین ترتیب نوشته شده بود، چیزی که هست خدای تعالی آن را یک باره به آسمان دنیا فرستاد، و از آنجا آیه آیه و هر آیه را در هنگام حاجت نازل فرمود. پس ترتیب نزول غیر از ترتیب تلاوت است «۱».

و از ابن حصار نقل کرده که گفته است: ترتیب سوره ها و وضع هر آیه در موضع خود به وحی بوده، و این رسول خدا (ص) بوده که می فرمود آیه فلان را در فلان موضع جای دهید، و از نقل متواتر یقین شده که این ترتیب به سفارش رسول خدا (ص) بوده، و اصحاب فقط آن را جمع آوری نموده، و آیاتش را آن طور که الآن در مصاحف ضبط شده، ضبط کردند «۲».

قریب به این معنا را از دیگران مانند بیهقی، طیبی و ابن حجر نیز نقل کرده است. و ما

در این نقلها ایراداتی داریم: اما اینکه اصحاب مصاحف را به ترتیبی که از رسول خدا (ص) گرفته اند، و در آن ترتیب، مخالفت نکرده اند هیچ دلیلی از روایات گذشته بر طبقش نیست. آنچه از دلالت روایات مسلم است این است که اصحاب آنچه از آیات که بینه و شاهد بر آن قائم می شد می نوشتند، و این معنا هیچ اشاره ای به کیفیت ترتیب آیات ندارد. بله، در روایت ابن عباس که در گذشته نقل کردیم از عثمان مطلبی نقل کرده که اشاره ای به این معنا دارد، ولی عیبی که دارد این است که در روایت مذکور به بعضی از کتاب وحی می فرمود چنین کنید، و این غیر آنست که به همه صحابه فرموده باشد. علاوه بر اینکه این روایت معارض با روایات مربوط به جمع اول، و روایات مربوط به نزول بسم اللّٰه و غیر آنست.

و اما اینکه گفتند" رسول خدا (ص) رسمش این بود که آیات را با همین ترتیب بر اصحابش تلقین می کرد"، گویا منظورشان اشاره به حدیث عثمان بن ________________

(۱) الاتقان، ج ۱، ص ۶۱.

(۲) الاتقـــــــــــان، ج ۱، ص ۶۲.

ابی العاص است، که در خصوص آیه" إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ" نقل آن گذشت.

و از آنچه گذشت معلوم شد که این حدیث خبر واحدی است، آنهم در خصوص یک آیه، و این چه ربطی دارد به محل و موضع تمامی آیات.

و اما اینکه گفتند" قرآن به همین ترتیب در لوح محفوظ نوشته شده بود ..."

منظورشان اشاره به روایت مستفیضه ای است که از طرق عامه و خاصه وارد شده مبنی بر اینکه قرآن تماما از لوح محفوظ به آسمان دنیا

نـازل شـده، و از آنجـا آيه آيه بر رسول خـدا (ص) نـازل گرديـد. ليكن روايـات اين را نـدارد كه ترتيب آيات قرآنى در لوح محفوظ و در آسـمان دنيـا به همين ترتيـبى بوده كه در دست مـاست. علاوه بر اينكه به زودى ان شـاء اللَّه گفتـارى در معنـاى نوشـته شدن قرآن در لوح محفوظ و نزولش به آسـمان دنيا، در ذيل آيه مناسب آن مانند آيه اول دو سوره زخرف و دخان، و در سوره قدر خواهد آمد.

و اما اينكه گفتنـد" و از نقل متواتر يقين شده كه اين ترتيب به سـفارش رسول خدا (ص) بود ..." خواننده كاملا واقف شد كه چنين ادعايى بى دليل است، و چنين تواترى نسـبت به يك يك آيه ها در بين نيست، و چگونه مى توانـد باشد با اينكه روايات بى شمارى داريم كه مى گويند: ابن مسعود دو سوره" قل اعوذ" را در مصحف خود ننوشته بود، و در پاسخ كسى كه اعتراض كرده بـود گفـت: ايـن دو سـوره جزء قرآن نيست، بلكه به منظـور محـافظت حسن و حسـين از گزنـد نـازل شـده بـود و هر جا مصـحفى مى ديد اين دو سوره را از آن پاك مى كرد و از او نقل نشده كه از نظريه اش برگشـته باشد، حال مى پرسيم چگونه اين تواتر بر ابن مسعود در تمام عمرش آن هم بعد از جمع اول مخفى مانده؟.

فصل هفتم: [رد روايات انساء كه از طرق عامه وارد شده و بر منسوخ التلاوه شدن پاره اى از آيات وحى دلالت مى كنند]

راجع به بحث قبلى بحث ديگرى پيش مى آيـد، و آن گفتگـو در بـاره روايـات انسـاء (از يـاد بردن) است، كه قبلا هم بطـور اجمال به

آن اشاره شد. این روایات از طرق عامه در باره نسخ و انساء قرآن وارد شده که روایات تحریف به معنای نقصان و تغییر قرآن را هم حمل بر آن نموده اند.

یکی از آنها روایتی است که الدر المنثور از ابن ابی حاتم و حاکم- در کتاب الکنی- و ابن عدی و ابن عساکر از ابن عباس نقل کرده اند که گفت: از آنجایی که

______ صفحه ی ۱۹۲

بعضی از آنچه در شب بر رسول خدا (ص) وحی می شد در روز فراموش می کرد، آیه" ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها" «۱» نازل گردید «۲».

و نیز الدر المنثور از ابی داوود- در کتاب الناسخ- و بیهقی- در کتاب الدلائل- از ابی امامه روایت کرده که گفت جماعتی از انصار از اصحاب رسول خدا (ص) به آن جناب خبر دادند که مردی نصف شب برخاست تا سوره ای را که حفظ کرده بود شروع به خواندن کند، لیکن غیر از بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ آن، چیزی بیادش نیامد. این پیشامد برای جمعی از اصحاب آن جناب نیز رخ داد، صبح نزد آن جناب شده سوره مزبور را از آن حضرت سؤال کردند. ایشان نیز ساعتی به فکر فرو رفت و چیزی بیادش نیامد که بگوید آن گاه فرمود: دیشب آن سوره نسخ شد، نسخی که در هر جا بود از بین رفت، اگر در سینه بود فراموش شد و اگر در کاغذها بود گم شد «۳».

مؤلف: این قضیه به چند طریق و با عبارات مختلف و قریب المعنی روایت شده است.

باز در همان کتاب از عبد الرزاق، سعید بن منصور و ابی داوود- در کتاب الناسخ-

و پسرش- در کتاب المصاحف- و نسایی، ابن جریر، ابن ابی حاتم، و حاکم- وی حدیث را صحیح دانسته- از سعد بن ابی وقاص روایت کرده که وقتی آیه" ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِها" را" ما ننسخ من آیه او ننساها" قرائت کرد، شخصی اعتراض کرد که سعید بن مسیب آن را" أَوْ نُنْسِها" می خواند، تو چرا چنین خواندی؟ سعد گفت: قرآن که بر مسیب و دودمان او نازل نشده، مگر نشنیده ای که خدای تعالی می فرماید:" سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى بزودی برایت می خوانیم تا فراموش نکنی" و نیز می فرماید:" وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ- بیاد آر پروردگارت را هر گاه که فراموش کردی" «۴».

مؤلف: مقصود سعد از استشهاد به این دو آیه این بوده که خداوند نسیان را از پیغمبر شما برداشته، و دیگر در حق او" ننسها" معنا ندارد، بدین جهت من" ننساها" خواندم، که از ماده" نسی" به معنای ترک و تاخیر است. و خلاصه معنای" ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ" این است که آیه را از کار بیندازیم، نه اینکه تلاوتش را نسخ کنیم، و این چنین

(۱) سوره بقره، آیه ۱۰۶.

(۲) الدر المنثور، ج ۱، ص ۱۰۴.

(۳) الدر المنثور، ج ۱، ص ۱۰۵.

(۴) الدر المنثور، ج ۱، ص ۱۰۴.

نسخ در آیات قرآنی هست، مانند آیه صدقه دادن برای نجوی کردن با رسول خدا که عملش نسخ شده ولی تلاوتش هم چنان باقی است. و معنای" او ننساها" این است که آیه را به کلی ترک کنیم، یعنی از میان آنان بر اندازیم، هم عمل به آن و هم تلاوت آن را متروک سازیم، هم چنان که از ابن

عباس و مجاهد و قتاده و غير ايشان نقل شده كه اينطور تفسير كرده اند.

و نيز در همان كتابست كه ابن الانبارى از ابى ظبيان روايت كرده كه گفت:

ابن عباس از ما پرسيد كدام يك از دو قرائت را قرائت اول مى دانيد؟ گفتم قرائت عبد اللَّه را، و قرائت خودمان را آخرى مى دانيم. گفت هر ساله جبرئيل در رمضان مى آمد و قرآن را به رسول خدا (ص) عرضه مى كرد، در سال آخر دو مرتبه آمد، و عبد اللَّه مسعود آنچه نسخ و يا تبديل شده بود ديد «۱».

مؤلف: اين معنا به طريق ديگرى از ابن عباس و خود عبد اللَّه بن مسعود و غير آن دو از صحابه و تابعين روايت شده، و در اين مورد روايات ديگرى نيز وجود دارد.

و خلاصه: چيزى كه از آنها استفاده مى شود اين است كه نسخ گاهى در حكم است، مانند آيات نسخ شده اى كه حكمش از بين رفته، و خودش در قرآن باقى مانده است، و گاهى در تلاوت است، حال چه حكمش نسخ شده باشد، و چه نسخ نشده باشد. و ما سابقا در تفسير سوره بقره در ذيل آيه ۱۰۶ كه مى فرمود:" ما نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ" گفتيم و به زودى در تفسير سوره نحل آيه ۱۰۱ كه مى فرمايد:" وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ" خواهد آمد كه اين دو آيه اجنبى از مساله انساء به معنى نسخ تلاوت است. و نيز در فصول سابق گذشت كه اين روايات مخالف صريح قرآن است. پس وجه صحيح اين است كه روايات انساء را هم عطف بر روايات تحريف نموده هر دو را با هم طرح نماييم و دور اندازيم.

---

(۱)

الدر المنثور، ج ۱، ص ۱۰۶. صفحه ی ۱۹۴

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۰ تا ۱۵]

ترجمه آیات ما پیش از تو (نیز) پیامبرانی در میان امتهای نخستین فرستادیم (۱۰).

و نیامد ایشان را رسولی مگر اینکه او را استهزاء می کردند (۱۱).

این چنین راه می دهیم قرآن را در دلهای گناهکاران برای اتمام حجت (۱۲).

با وجود این ایمان نمی آورند به آن قرآن و بتحقیق سنت اقوام پیشین نیز چنین بود (۱۳).

و اگر دری از آسمان به روی آنان بگشاییم و آنها مرتبا در آن بالا روند (و عجائب قدرت ما را ببینند) (۱۴).

هر آینه از شدت عناد گویند جز این نیست که چشم بندی شده ایم بلکه ما قومی هستیم که سحر شده ایم (۱۵).

بیان آیات [تسلیت و دلگرمی دادن به پیامبر (ص) با بیان اینکه استهزاء و تکذیب پیامبران سابقه داشته و" سنه الاولین" بوده است

بعد از آنکه داستان استهزاء کفار به کتاب خدا و پیغمبرش و معجزه آمدن

صفحه ی ۱۹۵

ملائکه را که به عنوان آیت رسالت اقتراح و پیشنهاد کردند، ذکر نمود، اینک در دنبالش سه دسته از آیات را آورده که در ابتدائش کلمه" و لقد" بکار رفته. یکی آیه" وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ ..." است و یکی آیه" وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي السَّماءِ بُرُوجاً" و سوم آیه" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ".

در اولی این معنا را بیان کرده که استهزاء عادت و سنت جاری مجرمین است، و اینها ایمان آور نیستند، هر چند که هر قسم آیتی برایشان بیاوری. و در دومی این معنا را که اگر کسی بخواهد ایمان بیاورد به قدر کفایت، آیات آسمانی و زمینی هست. و در سومی این معنا را

که اختلاف میان نوع بشر به ایمان و کفر و ضلالت از چیزهایی است که خداوند در روز آغاز خلقتشان تقدیر و تعیین نمود، از همان ابتداء خلقت آدم را خلق کرد و آن ماجرای میان او و ملائکه و ابلیس در امر سجود پیش آمد.

" وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ فِی شِیَعِ الْأَوَّلِینَ ... یَسْتَهْزِؤُنَ".

کلمه" شیع" جمع" شیعه" و به معنای فرقه ایست که در پیروی سنت و مذهبی متفق باشند. این کلمه در آیه دیگری از قرآن نیز آمده" مِنَ الَّذِینَ فَرَّقُوا دِینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً کُلُّ حِزْبٍ بِما لَدَیْهِمْ فَرِحُونَ" «۱».

و اینکه فرمود:" وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا" معنایش این است که ما فرستادیم" رسلا" (فرستادگانی را)، و کلمه" رسلا" از آنجا که حاجتی به ذکرش نبوده حذف شده، چون عنایت کلام به اصل ارسال و اینکه قبل از این امت ارسال شده، می باشد، و اما چه کسی ارسال شده نظری به آن نیست. تنها این معنا مورد نظر است که بشرهای اولین هم مانند آخرین بودند، آنان نیز مانند ایشان عادت داشتند که رسالت الهی را احترام نکنند، و بلکه آورنده آن را استهزاء نموده، دنبال جرائم خود را بگیرند. آری نظر، بیان این جهت است تا خاطر رسول خدا (ص) را خشنود سازد، و از انکار و استهزاء کفار دلتنگ و ناراحت نگردد، هم چنان که در آخر سوره نیز همین تسلیت را می دهد و می فرماید:" وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ" «۲».

پس معنای آیه این است: خشنود باش، ما ذکر را بر تو نازل کرده ایم و ما خود

---

(۱) از آنان که دین خود را دسته دسته کردند، و فرقه ها شدند

و هر حزبى به آنچه خود دارد، خرسند است. سوره روم، آيه ۳۲.

(۲) ما مى دانيم كه تو حوصله ات سر آمده از آنچه كه اينان مى گويند. سوره حجر، آيه ۹۷.

آن را حفظ مى كنيم، و از آنچه كه دشمنان مى گويند حوصله ات سر نرود، چون عادت مجرمين همواره همين بوده، سوگند مى خورم كه قبل از تو نيز در بشرهاى اولين ارسال رسل نمودم، حال آنان نيز حال اينان بود، هيچ پيغمبرى بر ايشان نمى آمد مگر آنكه مسخره اش مى كردند.

[معناى جمله:" كَذلِكَ نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ "]

" كَذلِكَ نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ... سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ".

كلمه" سلوك" به معناى نفوذ كردن، و نفوذ دادن است. هم گفته مى شود:

" سلك الطريق- راه را سلوك كرد" يعنى در آن نفوذ نمود، و هم گفته مى شود" سلك الخيط فى الإبره- نخ را در سوزن سلوك داد" يعنى نفوذ و عبور داد. اهل لغت هم تصريح كرده اند كه" سلك" و" اسلك" به يك معنا است «۱».

دو ضميرى كه در" نسلكه" و در" به" است به كلمه" ذكر" كه قبلا گذشته بود بر مى گردد، و مقصود از آن قرآن كريم است. و معناى آيه اين است كه: وضع رسالت تو و دعوتت به ذكرى كه بر تو نازل شده شبيه به وضع رسالت هاى قبل از تو است، همانطور كه در آن رسالتها عكس العمل مردم اين بود كه رسالت ما را رد نموده، استهزاء كنند، و ما اينچنين ذكر (قرآن) را در دلهاى اين مجرمين نفوذ داده و داخل مى كنيم. خداى تعالى با اين جمله رسول گراميش را خبر مى دهد كه مجرمين به ذكر ايمان نمى آورند، و اين روش در امت هاى گذشته نيز سابقه

داشته است، چون سنت آنها نیز این بود که حق را استهزاء کنند و پیروی ننمایند. پس هر دو آیه از نظر معنی قریب المعنی با آیه" فَما کانُوا لِیُؤْمِنُوا بِما کَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ " «۲» می باشد.

و چه بسا مفسرینی که گفته اند: دو ضمیر مذکور به شرک و یا استهزایی که از آیات قبل استفاده می شود بر می گردد، و حرف" باء" در" به" باء سببیت، و معنای آیه این است که: ما این چنین شرک و استهزاء را در دلهای مجرمین نفوذ می دهیم، و بجهت همین شرک یا استهزاء دیگر ایمان نمی آورند ..." «۳».

لیکن معنای بعیدی است، چون از جمله،" لا- یُؤْمِنُونَ بِهِ" این معنا متبادر به ذهن است که حرف باء برای تعدیه است، نه سببیت.

---

(۱) مفردات راغب، ماده" سلک".

(۲) پس، آنها ایمان آور نبودند به آنچه تکذیب کردند. پیش از این. سوره اعراف، آیه ۱۰۱.

(۳) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۶۲.

و چه بسا مفسرین دیگری که گفته اند: ضمیر اولی به استهزای مفهوم از کلام سابق بر می گردد، و ضمیر دومی به ذکر که سابقا اسمش برده شده، و معنای آیه این است: نظیر استهزایی که ما در دلهای شیع اولین سلوک دادیم، استهزایی در دلهای مجرمین این دوره که به ذکر ایمان نمی آورند نفوذ می دهیم «۱».

این تفسیر عیبی ندارد، جز اینکه مستلزم تفرقه میان دو ضمیر از جهت مرجع است، با اینکه قاعدتا وقتی دو ضمیر پهلوی هم قرار می گیرند باید به یک مرجع برگردند، مگر آنکه قرینه ای در بین باشد، و در مورد بحث ما قرینه هست، و آن جمله" لا یُؤْمِنُونَ بِهِ" است که می دانیم. ضمیر در آن

نمی شود به استهزاء برگردد، (زیرا معنا ندارد بگوییم ایمان نمی آورند به استهزاء) و همین کافی است که قرینه باشد بر تفرقه.

اشکالی هم که به دو وجه مزبور کرده اند (که اگر ضمیر" نسلکه" به استهزاء برگردد دیگر مشرکین نمی توانند ایمان آورند، و این مستلزم جبر است) وارد نیست، زیرا خدای تعالی سلوک را مقید به مجرمین کرده، و مفادش این می شود که اینان قبل از سلوک خدایی، خود مجرم بوده اند، پس اضلال ایشان اضلال به عنوان مجازات است که هیچ عیب و اشکالی ندارد، آن اضلالی اشکال دارد و مستلزم جبر است که ابتدایی باشد و در آیه شریفه دلیلی بر ابتدایی بودن سلوک نیست، بلکه همانطور که گفتیم دلیل بر خلاف آن موجود است و آیه شریفه از قبیل آیه" یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ" «۲» که تفصیل کلام در تفسیر آن گذشت می باشد.

پس از آنچه گفتیم این معنا روشن گردید که منظور از" سُنَّةُ الْأَوَّلِینَ" سنتی است که اولین آن را باب کردند، نه سنتی که خدا در اولین جاری می کرد، پس سنت سنت کفار است، نه سنت خدا در کفار، که بعضی از مفسرین پنداشته اند، چون بیان ما مناسب تر به مقام مذمت کفار و تسلیت پیغمبر (ص) است.

" وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَیْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فِیهِ یَعْرُجُونَ لَقالُوا إِنَّما سُکِّرَتْ أَبْصارُنا ...".

عروج در سماء به معنای صعود به آسمان است. و" سکرت" از تسکیر به معنای ______________

(۱) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۱۹.

(۲) خدا با قرآن بسیاری را گمراه و بسیاری را هدایت می کند، و با آن گمراه نمی کند مگر فاسقان را. سوره بقره،

پوشاندن است.

[وجه اینکه در مقام بیان شدت عناد و مرض قلبی کفار فرمود:" اگر دری به آسمان به رویشان بگشاییم- ایمان نیاورده- می گویند ما جادو شده ایم"]

و منظور از اینکه فرمود: در آسمان را به روی ایشان بگشاییم، این است که راهی به آسمانها برایشان درست کنیم تا بتوانند به عالم بالا- که جای ملائکه است راه یابند. و آن طور که خیال کرده اند سقفی جرمانی نیست که دارای دو لنگه در باشد، به روی بعضی باز، و به روی بعضی دیگر بسته شود، زیرا اگر این طور بود خدای تعالی نمی فرمود:" فَفَتَحْنا أَبْوابَ السَّماءِ بِماءٍ مُنْهَمِرٍ" «۱».

خدای تعالی در میان معجزات و خوارق عادات که احتمال می رود به وسیله آنها رفع شبهه از دل های کفار گردد و از تردید و شک بیرونشان کند، داستان باز کردن در آسمان و عروج دادنشان به آسمان را اختیار کرد، برای اینکه چنین معجزه ای در نظر آنان بزرگتر و عجب آورتر از سایر معجزات است. و به همین جهت وقتی خوارق و معجزات بزرگی را از رسول خدا (ص) می خواستند مساله عروج و بالا رفتن به آسمان را در آخر و بعنوان ترقی پیشنهاد می کردند و به حکایت قرآن چنین می گفتند:" لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً- تا آنجا که می گفتند- أَوْ تَرْقى فِي السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنا كِتاباً نَقْرَؤُهُ" «۲».

پس به شهادت این آیه بالا رفتن به آسمان و تصرف در امور آن از قبیل آوردن کتابی خواندنی از آنجا، یعنی نفوذ بشر در عالم علوی و تمکنش در آن در نظر کفار از اعجب خوارق است.

علاوه بر

اینکه آسمان محل سکونت ملائکه و محل صدور احکام و اوامر الهی است، و الواح مقدرات، و مجاری امور، و منبع وحی، همه آنجا است و آنجاست که نامه های اعمال بدانجا بالا می رود. و عروج بشر بدانجا معنایش اطلاع یافتن بر مجاری امور، و عوامل استثنائیات خلقت، و حقایق وحی و نبوت، و دعوت، و سعادت و شقاوت است. و کوتاه سخن، باعث می شود که بشر بر هر حقیقتی دست یابد، و مخصوصا اگر عروجش استمرار داشته باشد، و یک بار و دو بار نباشد، هم چنان که قرآن کریم به این استمرار اشاره نموده و فرموده:" فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ" و نفرمود:" فعرجوا فيه"، زیرا تعبیر

---

(۱) ما درهای آسمان را به آبی ریزان باز کردیم. سوره قمر، آیه ۱۱.

(۲) هرگز بتو ایمان نمی آوریم تا آنکه از زمین چشمه ای برایمان بجوشانی ... و تا به آسمان بالا روی و به بالا رفتنت نیز ایمان نخواهیم آورد، تا آنکه کتابی بر ما نازل کنی که آن را بخوانیم.

سوره اسری، آیه ۹۳.

اول استمرار را می رساند و دومی یک نوبت و دو نوبت را.

پس اینطور باز شدن درهای آسمان، و راه یافتن به آسمانها باعث می شود که بشر بر اصول و ریشه های این دعوت حقه واقف شود، لیکن این در صورتی است که در دلها مرضهای درونی نباشد، و گر نه همان فساد و قذارت ریب و شک و شبهه، باعث می شود که دیدگانشان هم به خطا برود و خلاف آنچه را که می بینند بفهمند و در نتیجه با دیدن آن خوارق، پیغمبرشان را متهم به سحر کنند و بگویند: آنچه ما می بینیم واقعیت ندارد، بلکه

سحر، ما را مسحور کرده است.

بنـا بر آنچه که گفتیم معنای آیه این می شود: اگر ما دری از آسـمان به روی ایشان باز کنیم و آسـمان آن را برای دخول آنها مهیا نماییم و آنها بطور مستمر در آن آمد و شد کنند، و اسرار غیب و ملکوت و حقایق اشیاء را مکرر ببینند، باز هم ایمان نمی آورنـد و بلکه خواهند گفت سـحر او پرده بر چشم ما افکنده و بهمان جهت است که ما این امور را می بینیم، و گر نه خود آن امور حقیقت ندارد، و ما قومی مسحور شده هستیم. صفحه ی ۲۰۰

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۱۶ تا ۲۵]

ترجمه آیات و بتحقیق قرار دادیم در آسمان برجهایی، و زینت کردیم آن را برای تماشاگران (۱۶).

و حفظش نمودیم از هر شیطانی رانده شده (۱۷).

لیکن آن شـیطانی که برای استراق سمع نزدیک شود (تا گفتگوی ملائکه را در باره امور غیبی بشنود) شهاب مبین دنبالش می کند (۱۸).

و زمین را گستردیم و در آن کوه های ریشه دار نهادیم و نیز از هر چیزی موزون در آن رویاندیم (۱۹).

و برای شـــــما و برای دیگران کــــــه شـــــما روزیشـــــان نمی دهیـــــد روزیهـــــا قرار دادیـــــم (۲۰).

______ صفحه ی ۲۰۱

هیچ چیز نیست مگر آنکه نزد ما خزینه های آنست و ما نازلش نمی کنیم مگر به اندازه معین (۲۱).

و ما بادها را آبسـتن گر گیاهان فرستادیم، پس از آسمان آبی فرو فرستادیم پس شما را به آن آب سیراب کردیم، و گر نه این شما نیستید که بتوانید آن را انبار کنید (۲۲).

و بدرستی که ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم، و ما وارث و باز مانده ایم (۲۳).

و بتحقیق می دانیم کدامتان زودتر بوجود می آیید

و کدام دیرتر (۲۴).

و به درستی پروردگار تو آنان را محشور می کند چه او حکیم و دانا است (۲۵).

بیان آیات [عنایت به بیان آوردن زیبایی و زینت آسمان به نجوم و کواکب، در موارد مختلف قرآن

بعد از آنکه خدای سبحان اعراض مشرکین از معجزه قرآن، و پیشنهادشان را در باره معجزه دیگری که عبارت بود از آمدن ملائکه بیان کرد، و همچنین جواب از آن را که ممتنع و مستلزم نابودی ایشان است بداد، اینک در این آیات تعدادی از آیات و معجزات زمین و آسمان را که بر توحید دلالت می کند بر می شمارد، تا اگر عقل داشته باشند عبرت بگیرند و حجت بر مجرمین تمام شود. و در این آیات از معارف حقیقی و اسرار الهی مطالب بلند و دقائق بسیاری گنجانده شده است.

" وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي السَّماءِ بُرُوجاً وَ زَيَّنَّاها لِلنَّاظِرِينَ ... شِهابٌ مُبِينٌ ".

کلمه" بروج" جمع" برج" و به معنای قصر است. و اگر منازلی را که آفتاب و ماه در آسمان به حسب حس دارند برج نامیده از باب تشبیه آنست به قصرهایی که سلاطین در نقاط مختلف کشور خود می سازند.

ضمیر در" زيناها" به" سماء" بر می گردد، مانند ضمیری که در" حفظناها" است، و مقصود از زینت دادن آسمان برای ناظرین همین بهجت و جمالی است که می بینیم با ستارگان درخشنده و کواکب فروزانش که اندازه های مختلف و نورهای متنوعی دارند عقلها را حیران می سازد. و در قرآن کریم این معنا در چند جا تکرار شده، و همین تکرار کشف می کند از اینکه خدای سبحان عنایت بیشتری بیاد آوری آن دارد.

یک جا می فرماید:" وَ زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِمَصابِيحَ " «۱». و

جای دیگر می فرماید:" إِنَّا زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِزِينَةٍ الْكَواكِبِ وَ حِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ مارِدٍ لا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلى وَ يُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جانِبٍ ______________

(۱) زینت دادیم آسمان دنیا رای به چراغها. سوره حم سجده، آیه ۱۲.

دُحُوراً وَ لَهُمْ عَذابٌ واصِبٌ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ" «۱».

" استراق سمع " به معنای خبرگیری پنهانی است، مانند کسی که در گوشه ای پنهان شده گفتگوی محرمانه دیگران را گوش می دهد. و استراق سمع شیطانها- بطوری که از آیات سوره صافات بر می آید- عبارت از این است که در صدد بر آیند از گفتگوی ملائکه خبردار شوند.

کلمه" شهاب" به معنای شعله ایست که از آتش بیرون می آید. به اجرام روشنی هم که در جو دیده می شوند از این جهت شهاب گفته اند که گویا ستاره ایست که ناگهان از یک نقطه آسمان بیرون آمده به سرعت می رود و پس از لحظه ای خاموش می گردد.

بنا بر این، ظاهر معنی آیات این می شود که: ما در آسمان- که عبارت از جهت بالای زمین است- برجها و قصرها که همان منزل های آفتاب و ماه است قرار دادیم، و آن را برای بینندگان به زینتی آراستیم، و آن زینت همانا نجوم و کواکب است. و نیز ما آن را- یعنی آسمان را- از هر شیطان رانده شده حفظ کردیم، و از این جهت حفظ کردیم که شیطانها از آنچه که در ملکوت عالم است خبردار نشوند، مگر آن شیطانی که برای استراق سمع نزدیک شود، تا گفتگوی ملائکه را در باره امور غیبی و حوادث آینده و امثال آن را بشنود، که به محض نزدیک شدن، شهابی مبین دنبالش می کند.

و

ما به زودی- ان شاء اللَّه- در باره شهاب و معنای راندن شیطان ها بوسیله آن در تفسیر سوره صافات بحث خواهیم کرد.

" وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ مَوْزُونٍ".

" مد ارض" به معنای گستردن طول و عرض آن است، چون اگر خدای تعالی زمین را گسترده نمی کرد و از سلسله های جبال پوشیده می شد صلاحیت کشت و زرع و سکونت را نداشت و جانداران کمال حیات خود را نمی یافتند.

" رواسی" صفتی است، که موصوف آن حذف شده، و تقدیر آن" القینا فیها

---

(۱) ما آسمان دنیا را به زیور نجوم بیاراستیم و از تسلط شیطان سرکش گمراه محفوظ داشتیم تا شیاطین هیچ از وحی و سخنان فرشتگان عالم بالا نشنوند و به قهر از هر طرف رانده شوند و برایشان عذابی دائم و متعاقب است مگر آن شیطانی که ربوده باشند کلام ملائکه را ربودنی (به سرعت و تام و به دزدی) پس در این صورت او را شهابی ثاقب دنبال کند. سوره صافات، آیه ۱۰۶

جبالا رواسی" است، یعنی انداختیم در زمین کوه های رواسی." رواسی" که جمع" راسیه" است به معنای ثابت است، و اشاره است به مطلبی که در جای دیگر قرآن بیان نموده و آن این است که کوه ها مانع از حرکت و اضطراب زمین می شوند، و فرموده:

" وَ أَلْقى فِي الْأَرْضِ رَواسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ" «۱».

[معنای" موزون" و مراد از جمله:" أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ مَوْزُونٍ"]

کلمه" موزون" از" وزن" و به معنای سنجیدن اجسام از جهت سنگینی است، لیکن آن را عمومیت داده و در اندازه گیری هر چیزی که ممکن باشد آن را

انـدازه گیری کرد، از قبیـل انـدازه گیری طول با وجب و یا ذراع و امثال آن، و انـدازه گیری حجم، و انـدازه گیری حرارت، و نور، و نیرو، و غیر آن اسـتعمال کرده انـد. و در کلام خـدای تعـالی که فرموده:" وَ نَضَعُ الْمَوازِینَ الْقِسْطَ لِیَوْمِ الْقِیامَهِ" «۲» در سنجیدن اعمال هم استعمال شده، با اینکه اعمال، سنگینی و سبکی اجسام زمینی را ندارد.

و چه بسـا در مواردی اسـتعمال شود که مقصود از آن کم و زیـاد نشـدن شـی ء موزون است از آنچه که طبیعتش و یا حکمت اقتضـاء می کنـد، هم چنـان که گفته می شود: فلانی سـخنش موزون است، و یا قامتش موزون است و یا افعالش موزون است، یعنی سخن و قامت و افعالش پسندیده و متناسب الاجزاء است و از آنچه طبع و یا حکمت اقتضاء دارد کمتر و بیشتر نیست.

و از آنجایی که اعتبارات مذکور وزن، مختلف است بعضـی گفته اند" مقصود از کلمه" موزون" در آیه مورد بحث این است که ما از زمین سـنجیدنیهایی چون معدنیها، از قبیل طلا و نقره و سایر فلزات را بیرون کردیم". و بعضی دیگر گفته اند" مراد از آن این است که ما نباتات که هر نوعش نظامی بدیع و موزون مخصوص به خود دارد بیرون آوردیم". بعضـی دیگر گفته اند" مقصود این است که در زمین هر امر مقدر و معلومی خلق کرده است".

چیزی که تنبه به آن لازم است تعبیر به:" مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ مَوْزُونٍ" است، و این غیر از تعبیر به" من کل نبات موزون" است، زیرا دومی تنها شامل نباتات می شود، ولی اولی به خاطر کلمه" انبتنا" نباتات را می گیرد و به خاطر کلمه" کُلِّ شَیْ ءٍ" هر چیزی

را که در زمین پدید می آید و رشد و نمو می کند شامل می گردد.

---

(۱) کوه ها را در زمین افکند تا زمین شما را حرکت ندهد. سوره نحل، آیه ۱۵.

(۲) برای روز قیـــــامت میزان هـــــای عــــادلی قرار می دهیـــم. ســـوره انبیـــاء، آیـــه ۴۷.

و بـا در نظر گرفتـن کلمـه" مـن" کـه تبعیض را می رسانـد مقصـود این می شـود- و خـدا دانـاتر است-: مـا در زمین پـاره ای موجودات دارای وزن و ثقـل مادی که اسـتعداد زیاده و نقصان دارنـد چه نباتی و چه ارضـی رویانـدیم. و بنا بر این معنا، دیگر مانعی نیست که کلمه" موزون" را هم به معنای حقیقیش بگیریم و هم به معنای کنایه ای آن.

معنـای آیه چنین می شود: ما زمین را گستردیم و در آن کوه های پا بر جا قرار دادیم تا از اضـطراب آن جلوگیری کنـد، و در آن از هر چیز موزون،- یعنی دارای وزن و واقع در تحت جاذبه و یا متناسب- مقداری را که حکمت اقتضاء می کرد آفریدیم.

" وَ جَعَلْنا لَکُمْ فِیها مَعایِشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ ".

" معـایش" جمع" معیشت" است، که به معنـای چیزهـایی است که مـایه زنـدگی جانـداران و ادامه حیـات آنـان است، از قبیل خوردنیها، آشامیدنی ها و غیر آن دو. البته به صورت مصدر یعنی" عیش" و" معاش" هم می آید.

[مقصود از:" مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ" در آیه:" وَ جَعَلْنا لَکُمْ فِیها مَعایِشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ"]

جمله" وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ" عطف است بر ضـمیر مجرور در" لکم"، البته این عطف بنا بر مـذهب نحویین کوفه، و یونس و اخفش است که گفته اند جائز است عطف کنیم چیزی را بر ضمیر مجرور، بدون اینکه حرف جر را

تکرار کنیم «۱». و اما بنا بر مسلک غیر نامبردگان، که این گونه عطف را جائز ندانسته اند، جمله مورد بحث را عطف بر" معایش" گرفته، و تقدیر کلام را" و جعلنا لکم من لستم له برازقین" دانسته اند، «۲» یعنی همانطور که برای شما معایش قرار دادیم، کسانی را هم قرار دادیم که روزی دهشان شما نیستید، مانند حیوانات اهلی و بردگان.

و یا کلمه" من" را مبتداء برای خبری که حذف شده گرفته اند و تقدیر را چنین دانسته اند:" و من لستم له برازقین جعلنا له فیها معایش «۳»- ما همانطور که برای شما معایش قرار دادیم برای کسانی هم که شما روزی دهشان نیستید، در زمین معایش قرار دادیم" و لیکن اینطور معنا کردن خود را به زحمت انداختن است.

و به هر حال، مراد از کلمه" من" بطوری که گفته شده بردگان و چهارپایان است. و اگر به لفظ" من: کسی که" تعبیر شده، با اینکه این کلمه تنها بر ذوی العقول ______________________

(۱) تفسیر روح المعانی، ج ۱۴، ص ۲۹.

(۲) تفسیر کشاف، ج ۲، ص ۵۷۴.

(۳) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۲۹.

(بشر) اطلاق می شود از باب تغلیب است (چون بردگان نیز مراد بوده اند).

بعید هم نیست که مقصود از آن هر چیزی غیر آدمی باشد، چه حیوان، چه نبات و چه غیر آن دو، برای اینکه آنها نیز درخواست رزق دارند، همانطور که عقلاء دارند.

و این دأب و روش خدای سبحان است در کلام مجید خود که الفاظ مختص به عقلا را بر غیر عقلا نیز اطلاق می کند، البته در صورتی که بخواهد چیزی از آثار مختص به عقلا را به آنها نسبت دهد،

هم چنـان که در باره بتها فرموده:" فَسْئَلُوهُمْ إِنْ كانُوا يَنْطِقُونَ " «۱» و نیز فرموده:" فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي " «۲» و همچنین موارد دیگر که متعرض حال بتها و معبودهای دروغین شده است. که مردم آنها را می پرستیدند و حال آنکه معبودی شایسته پرستش است که عاقل باشد. و همچنین در باره زمین و آسمان فرموده:" فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قالَتا أَتَيْنا طائِعِينَ "«۳»

و امثال این موارد.

پس معنای آیه این است که: ما برای شما گروه بشر در زمین چیزهایی قرار دادیم که بتوانید تا زنده اید با آنها زندگی کنید، و همچنین برای غیر شما از جانداران معایشی نظیر معایش شما قرار دادیم.

" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ".

[وجوه و اقوال مختلف مفسرین در معنای" شی ء"،" خزائن" و" قدر معلوم" و مراد آیه شریفه:" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ"]

کلمه" خزائن" جمع" خزانه" است، و خزانه به معنای مکانی است که مال در آن انبار و محافظت و ذخیره گردد. و کلمه" قدر" به فتح قاف و دال، یا تنها به فتح قاف- به معنای مبلغ و مقدار و کمیت متعین هر چیز است.

و از آنجایی که آیه شریفه در سیاق گفتار پیرامون رزق و مایه معیشت انسان و حیوان قرار گرفته، لا جرم منظور از کلمه" شی ء" که در آیه شریفه موضوع سخن است نبات و توابع آن، یعنی حبوبات و میوه ها خواهد بود، و منظور از خزانه ای نزد خداست و خدا آن را به اندازه معلوم نازل می کند، بارانی است که از آسمان نازل می شود و نباتات

را می رویانـد و در نتیجه حبوبات و میوه ها عایـد بشـر شـده، انسان ها و حیوانات با آنها زنـدگی می کنند. این خلاصه معنایی است که جمعی از مفسرین «۴» برای آیه مورد بحث کرده اند.

---

(۱) از ایشان بپرسید اگر سخن می گویند. سوره انبیاء، آیه ۶۳.

(۲) به درستی که ایشان (بتها) دشمن من هستند. سوره شعراء، آیه ۷۷.

(۳) پس به آسمان و زمین گفت بیایید، چه با طوع و رغبت، و چه با کراهت. گفتند: آمدیم با طوع و رغبت. سوره سجده، آیه ۱۱.

(۴) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۷۴.

صفحه ی ۲۰۶

و بر خواننـده عزیز پوشـیده نیست که این معنا از روی تکلف و زحمت به دست می آید زیرا اختصاص دادن" وَ إِنْ مِنْ شَىْ ءٍ هیـچ چیز نیست" را بـا آن عمومیت که دارد تنها بر نبات مسـتلزم تخصـیص اکثر است، و این در نزد عقلای اهل سـخن زشـت است.

و صـرف اینکه آیه مورد بحث در سـیاق آیه مربوط به رزق واقع شـده، بـاعث نمی شود که ما عبارت عام بالا را تنها به نباتات اختصاص دهیم، و به قول اهل علم مورد مخصص نمی شود.

و از این بدتر آنکه گفته اند «۱»: باران، خزانه های نباتات است، و حال آنکه نیست، بلکه باران یکی از اسباب پیدایش نباتات و یک عنصر از عناصر بسیار زیادی است که نباتات از آنها ترکیب می یابند.

علاوه بر اینکه باران در همان موقعی که می بارد باران می شود، و قبل از آن باران نیست، بلکه بخار است، با این حال چگونه ممکن است آن را خزانه نامید، با اینکه نه خودش هست و نه چیزی که این خزانه آن است در آن موجود است؟

بعضی «۲» دیگر

از مفسرین گفته اند:" مقصود از اینکه فرمود خزائن هر چیزی نزد خداست، این است که قدرت مطلق خدا خزانه هر چیزیست که بخواهد ایجاد کند.

پس برای خدا از انواع موجودات مانند انسان، اسب، درخت خرما، و غیر ذلک، از اعیان و صفات اعیان و آثار و افعال آنها، مقدوراتی است تقدیری و غیر متناهی که دائما از آن مقدورات جز به مقدار معلوم و عدد معین محدود، بیرون نمی شود، و از آن تقدیر و فرض به عالم تحقق و فعلیت در نمی آید.

پس بنا بر این، مراد از" هر چیز" نوع هر چیز است، نه شخص و فرد، مثلا- از انسان نوع انسان مقصود است نه زید و عمرو، و مراد از" قدر معلوم" کمیت و کیفیت معین از افراد است، و منظور از" وجود خزائن و وجود هر چیز در خزائن خداوند وجود بر حسب تقدیر و فرض است، نه بر حسب تحقق. بنا بر این آیه شریفه یک نوع تشبیه و مجاز مرتکب شده است".

و حال آنکه خواننده خوب می داند که تخصیص کلمه" شی ء" معین، تخصیص بدون مخصص است. علاوه بر اینکه لازمه تفسیر فوق این است که مقصود از" قدر" تنها

---

(۱) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۵.

(۲) تفسیر منهج الصادقین، ج ۵، ص ۱۵۷.

اندازه عددی باشد در حالی که دلیلی ندارد، بلکه دلیل بر خلاف آنست، زیرا کلمه مذکور در لغت قریب المعنی با کلمه" حد" است، هم چنان که همین معنا در سایر موارد اطلاق آن فهمیده می شود، مانند آیه" قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْ ءٍ قَدْراً" «۱» و آیه" وَ كُلُّ شَيْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ" «۲» و آیه" إِنَّا كُلَّ

شَیْ ءٍ خَلَقْناهُ بِقَدَرٍ" «۳» و آیه" وَ خَلَقَ کُلَّ شَیْ ءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِیراً" «۴» و همچنین آیات دیگر.

از این هم که بگذریم تفسیر مزبور در حقیقت ارجاع کلام خداست به یک معنای مجازی و استعاری (و حال آنکه به قول اهل علم مـا دام که معنای حقیقی ممکن است کلام کسـی را بر معنای مجازی نبایـد حمل کرد). علاوه بر اینکه کلمه" خزائن" در آن تفسیر به خزانه تفسیر شد، و اگر مقصود آن بود چه نکته ای باعث شد که خدای تعالی به صیغه جمع بیاورد؟.

بعضی «۵» از مفسـرین معاصـر معنـای دیگری برای آیـه کرده انـد کـه: منظـور از" خزائـن" عناصـر مختلفی اسـت که ارزاق و چیزهـای دیگر از آن ترکیب می شونـد، و خـدای تعـالی از آن عناصـر مقـدار زیـادی را در عـالم مشـهود ما آماده کرده که با عروض ترکیب های پی در پی تمامی نمی پذیرد. و خلاصه مراد اسـباب کلیه است که در ترکب مرکبات مؤثرند، از قبیل نور، حرارت، نسیم دائم و منظم و غیر آن، که موجود است و انسان در ادامه زندگیش به آنها احتیاج دارد.

پس هر یـک از این اشـیاء مورد حـاجت آدمی جزء جزءش، و همچنین قوای فعاله اش در آن خزینه ها ذخیره شـده انـد، و آن خزینـه هـا بـه خـاطر عظمت مقـدارش و به خـاطر اجزای جدیـدی که بـا انحلاـل ترکیب مرکبـات به سـبب مردن و یـا فسـاد و رجوعشان به عناصـر اولیه پدید می آید به هیچ وجه پایان نمی پذیرند. نظیر اینکه نباتات فاسد می شوند و حیوانات می میرند، و در اثر این عمـل ترکیبـات آنهـا انحلاـل می یابـد و به خزینه اولیه اش بازگشت می نمایـد، و حیوانات و نباتات دیگری جای آنها را می گیرند و

از آن خزائن استفاده می کنند.

---

(۱) به تحقیق خدا برای هر چیزی حدی مقرر کرده. سوره طلاق، آیه ۳.

(۲) و هر چیزی نزد او به مقدار است. سوره رعد، آیه ۸.

(۳) ما هر چیز را به اندازه و حد خلق کرده ایم. سوره قمر، آیه ۴۹.

(۴) و خلق کرد هر چیزی را و به نوعی اندازه گیریش نمود. سوره فرقان، آیه ۲.

(۵) روح البیـــــــــــــــــان ، ج ۴، ص ۴۵۲.

پس نور و مخصوصا آفتاب که پدید آورنده شب و روز، و فصول چهارگانه و پرورش دهنده نباتات و حیوان و سایر مرکبات است و آنها را به سوی مقاصد و غایاتشان پیش می راند، خود یکی از خزائن خدای تعالی است. و همچنین بادها که نباتات را تلقیح نموده، ابرها را به این سو و آن سو می رانـد و هواها را عوض می کنـد، و فاسـد آن را از بین می برد، و کشتی ها را حرکت می دهد، یکی دیگر از خزینه های خدای تعالی است. و نیز آب که از آسمان نازل می گردد، و مایه حیات مرکبات جاندار است، وجود و بقاء آنها به وجود آن بستگی دارد خزینه دیگری است. و همچنین عناصر بسیطی که از مجموع آنها مرکبات ترکیب می یابد، هر یک خزینه ایست که از آن نازل نمی شود مگر عددی معلوم، از هر نوع، بدون اینکه خود آن خزینه ها پایان پذیرد.

و بنا بر این معنا، منظور از" شی ء" در آیه شریفه نوع از هر چیزیست، نه شخص و فرد، هم چنان که در وجه اول نیز مراد همین بود. و مقصود از خزائن، مجموع اصول و عناصر و اسباب مادی خلقت است. و مقصود از اینکه فرمود" هر شی ء

نزد ما خزائنی دارد" این است که مجموع اشیاء، موجود در مجموع خزائن است، نه اینکه موجود در یکی از آنها باشد، (چون بنا بر این تفسیر می بینیم که مثلا نوع بشر در آب به تنهایی موجود نیست). و مقصود از" نزولش به قدر معلوم" تکون عدد محدودی از آن خزائن در هر دوره و عصر است، و اینکه در هیچ عصری تمامی خزائن را مصرف نمی کند.

این وجه هر چند در جای خود حرف صحیحی است و ابحاث علمی در کیفیت پیدایش موجودات هم مؤید آنست، و همچنین آیات بسیاری از قرآن کریم آن را تصدیق می کند، مانند آیه" وَ أَرْسَلْنَا الرِّياحَ لَواقِحَ فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَيْناكُمُوهُ" که آیه بعدی مورد بحث است، و نیز آیه" وَ جَعَلْنا مِنَ الْماءِ كُلَّ شَيْ ءٍ حَيٍّ" «۱» و آیه" وَ سَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ دائِبَيْنِ" «۲» و آیه" وَ السَّحابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ" «۳» و همچنین آیات دیگری که در کلام مجید خدا متفرق است.

و لیکن آیه مورد بحث که جزء آیات قدر است، سیاقش طوری است که از چنین محملی اباء دارد، همانطور که سایر آیات قدر با این محمل نمی سازد، و چگونه ممکن ______

(۱) و از آب هر چیزی را زنده گردانیدیم. سوره انبیاء، آیه ۳۰.

(۲) و برای شما مهر و ماه را مسخر کرد در حالی که دائما در حرکتند. سوره ابراهیم، آیه ۳۳.

(۳) و ابرهایی که میان آسمان و زمین مسخر شدند. سوره بقره، آیه ۱۶۴.

است آیه" وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْ ءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيراً" «۱» و آیه" الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَ الَّذِي قَدَّرَ فَهَدى «۲» و آیه"

وَ كُلُّ شَيْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ " «۳» و آیه " إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْناها مِنَ الْغابِرِينَ " «۴» و آیه " مِنْ أَيِّ شَيْ ءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ " «۵» و آیه " إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ... " «۶» و همچنین آیات دیگر قدر را بر این توجیه حمل نمود؟

علاوه بر اینکه پاره ای از اشکالات که بر دو وجه سابق وارد بود، بر این وجه نیز وارد است، مانند اشکال تخصیص بدون مخصص و غیر آن.

[معنای ژرفی که از تدبر در این آیه شریفه و آیات دیگر راجع به" قدر" و" تقدیر" در خلق و ایجاد به دست می آید]

و اما آنچه که دقت و تدبر در آیه و آیات نظیر آن دست می دهد این است که این آیه از درخشنده ترین آیاتی است که حقیقتی را بیان می کند که بسیار دقیق تر از این توجیهاتی است که برایش کرده اند، و آن عبارتست از ظهور اشیاء به وسیله قدر و اصلی که قبل از شمول و احاطه قدر داشته اند، زیرا ظاهر جمله" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ" با در نظر داشتن عمومیتش که از سیاق نفی آن استفاده می شود، و نیز با در نظر گرفتن تاکیدش به کلمه" من" شامل تمامی موجودات که اطلاق" شی ء" بر آن صحیح باشد می شود، بدون اینکه حتی یک فرد از آن استثناء باشد. مگر آنکه سیاق آیه فردی را استثناء کند، و آن فرد عبارت از موجودی است که مشمول کلمه" نا" و کلمه" عند" و کلمه" خزائن" بوده باشد، و از آن گذشته تمامی دیدنی ها و ندیدنی ها مشمول این عام هستند.

چون موضوع حکم در آیه شریفه کلمه" شی ء" است، و کلمه مذکور از عمومی ترین الفاظ است

که هیچ فردی از موجودات از دائره شمول آن بیرون نمی ماند، مثلا شخص زید یک فرد انسانی آنست، و نوع انسان هم که وجودش در خارج به وجود افرادش است فرد دیگری از آنست، و آیه شریفه برای این فرد خزینه هایی نزد خدای سبحان اثبات می کند، حال باید ببینیم معنای خزینه ها از یک فرد زید چیست، و چگونه از این فرد آدمی نزد خدا خزینه هایی وجود دارد؟

---

(۱) هر چیزی را خلق کرد پس به نوعی تقدیر و اندازه گیری نمود. سوره فرقان، آیه ۲.

(۲) آن کس که اجزاء را جمع آوری نموده موجودات را درست کرد و آن کسی که اندازه گیری کرد پس هدایت نمود. سوره اعلی، آیه ۳.

(۳) و هر چیزی نزد او به مقدار است. سوره رعد، آیه ۸.

(۴) مگر همسرش که تقدیر کردیم او را جزو هلاک شوندگان. سوره نمل آیه ۵۷.

(۵) از چه خلقش کرد، از نطفه خلقش کرد پس تقدیرش نمود. سوره عبس، آیه ۱۸ و ۱۹.

(۶) ما آن را در شب قدر نازل کردیم ... سوره قدر، آیه ۱.

چیزی که مساله را آسان می سازد این است که خدای تعالی این" شی ء" را که گفتیم موضوع حکم است، نازل از ناحیه خود می داند، و نزول معنایی است که مستلزم یک بالا و پایینی، و بلندی و پستی مانند آسمان و زمین باشد، و چون به و جدان می بینیم که زید مثلا- از جای بلندی به جای پستی نیفتاده، می فهمیم که منظور از انزال، انزال معمولی که مستلزم فرض پستی و بلندی است نمی باشد، و مقصود از آن همان خلقت زید است، اما خلقتی که توأم با صفتی

است که به خـاطر آن کلمه نزول بر وی صادق باشـد، و نظیر آیه مورد بحث آیه شـریفه" وَ أَنْزَلَ لَکَمْ مِنَ الْأَنْعامِ ثَمانِیَهَ أَزْواجٍ" «۱» و آیه شریفه" وَ أَنْزَلْنَا الْحَدِیدَ" «۲» می باشد.

بعـد از آنکه معنای نزول را تا حـدی فهمیـدیم، این نکته را یاد آور می شویم که در جمله" وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُوم" نزول را که بنا شـد به معنای خلقت باشد توأم با قدر کرده، اما توأمی لازم که به هیچ وجه انفکاکش ممکن نیست، برای اینکه آن را با تعبیر حصـر (جز به قـدر معلوم نـازل نکردیم) افاده فرموده." و بایی" که بر سـر قـدر است یا باء سـببیت است و یا باء آلت و یا مصاحبت، ولی هر چه باشد نتیجه یکی است، و می رساند که کینونت و ظهور زید به وجود، توأم با همان حدود و اندازه های معلومی است که دارد، پس وجود زیـد وجودی است محـدود، و چطور محـدود نباشـد با آنکه خدای تعالی فرموده:" إِنَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ مُحِیطٌ" «۳» و اگر وجود زیـد محـدود نباشـد محاط خدا واقع نمی گردد، زیرا چیزی که حد و نهایت ندارد محال اسـت محاط واقع شود.

و این قدر چیزیست که به وسیله آن هر موجودی متعین، و متمایز از غیر خود می شود، مثلا در زید که خود یک شی ء است و از عمرو و غیره متمـایز است، حقیقتی است که آن را از دیگر افراد انسـان جـدا می سـازد، و نیز از اسب، گاو، زمین و آسـمان متمایز می کنـد، بطوری که می توانیم بگوییم زید عمرو نیست، و هیچ فرد دیگر انسان نیست، و نیز اسب و گاو نیست، و زمین و

آسمان هم نیست. و اگر این حد و این قدر نبود این تعین و تمایز از میان می رفت و هر چیزی همه چیز می شد.

این سخن در باره وجود زید بود، همچنین وجود قوا و آثار و اعمال زید محدود و

---

(۱) و نازل کرد برای شما از چهارپایان هشت جفت. سوره زمر، آیه ۶.

(۲) آهن را نازل کردیم. سوره حدید، آیه ۲۵.

(۳) او بـــــــــه هر چیزی محیـــــــــط اســـــــــت. ســـــــــوره حـــــــــم ســـــــــجده، آیـــــــــه ۵۴.

مقـدر است، دیـدنش مطلق و در هر حال و در هر زمان و در هر مکان نیست، و هر چیزی را نمی بینـد و با هر عضوش صورت نمی گیرد، بلکه در حـالی و مکـانی و زمـانی معین و چیزهـایی مخصوص و بـا عضوی خـاص و در شـرایطی معین صورت می گیرد، و اگر دیـدن زیـد علی الاطلاق بود، بایـد به تمامی دیـدنی های خاص نیز احاطه پیـدا کنـد، و دیـدن دیگران که دیـدن خاص است دیدن او هم باشد، نظیر این بیان در تمامی خصائص وجودی و توابع او نیز جریان دارد- دقت بفرمائید.

از این بیـان روشن می گردد که" قـدر" عبارت از خصوصـیت وجودی و کیفیت خلقت هر موجود است، هم چنان که از آیه" الَّذِی خَلَقَ فَسَوَّی وَ الَّذِی قَدَّرَ فَهَدی «۱» و آیه" الَّذِی أَعْطی کُلَّ شَیْ ءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدی «۲»- که ترجمه اش گذشت- نیز استفاده می شود، چون آیه اولی هـدایت را که عبـارت است از راهنمـایی به مقاصـد وجود، مترتب بر خلقت و تسویه و تقـدیر هر چیز نموده، و در آیه دومی مترتب بر اعطاء خلقت مخصوص هر چیزی کرده، و لازمه آن- بطوری که از سیاق دو

آیه بر می آید- این است که قدر هر چیزی به معنای خصوصیت خلقتی هر چیز باشد، که از آن چیز انفکاک ندارد.

حال که معنای نزول و معنای قدر معلوم شد می پردازیم به بقیه کلام. و آن این است که خدای تعالی قدر را به وصف معلوم توصیف نموده، و فرموده:" وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" و این قید با کمک سیاق کلام این معنا را افاده می کند که قدر هر موجودی برای خدای تعالی در آن حینی که نازل می شود و نزولش تمام و وجودش ظاهر می گردد معلوم است، پس هر موجودی قبل از وجودش معلوم القدر و معین القدر است، و برگشت آیه شریفه" وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ" «۳» هم بر همین معناست، چون ظاهر آن این است که هر چیزی با مقدار و اندازه ای که دارد حاضر نزد خدا و معلوم برای او است.

پس جمله" عنده بمقدار" در این آیه در معنای جمله" بقدر معلوم" در آیه مورد بحث است، و نظیر آن در جای دیگر می فرماید:" قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِکُلِّ شَیْ ءٍ قَدْراً" «۴» یعنی خدا برای هر چیزی قدری قرار داده که از آن تجاوز نمی کند، و با آن قدر معین و معلوم می شود، و از ابهام و مجهول بودن در می آید. و کوتاه سخن، قدر هر چیزی از نظر علم و

---

(۱) سوره اعلی، آیه ۳.

(۲) سوره طه، آیه ۵۰.

(۳) سوره رعد، آیه ۸.

(۴) سوره طلاق، آیه ۳.

مشیت مقدم بر خود آن چیز است، هر چند که بحسب وجود مقارن با آن و غیر منفک از آن است.

این نکته هم که روشن شد اینک می گوییم خدای تعالی

در جمله" عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ" این معنا را اثبات نموده که هر چیزی قبل از نزولش به این عالم و استقرارش در آن خزینه هایی نزد او دارد، و قدر را بعد از آن خزینه ها، و همدوش نزول دانسته.

نتیجه این بیان این می شود که هر چیزی قبل از نزول مقدر به قدر و محدود به حدی نیست، و در عین حال باز همان شی ء است.

خدای تعالی در تعریف این خزائن، جمع کرده است میان اینکه فوق قدریست که توأم با هر چیزی می شود، و میان این که خزائن فوق یکی دو تا نیست، و این کلام در ظاهر تناقض است، چون عدد از خواص هر چیزیست که محدود باشد، و فرض اینجاست که خزائن ما فوق قدر و حد است، پس نباید متعدد باشد، با اینکه آن را جمع آورده و فرموده:" خزائنه" پس خود خزینه ها هم محدود و متمایزند، زیرا اگر متمایز و محدود نبودند یکی بیش نبود.

اینجاست که به این نکته متوجه می شویم که خزینه های مذکور درست است که متعددند ولی بعضی ما فوق بعضی دیگر است، پس صحیح است بگوییم متعددند و در عین حال محدود نیستند، و تناقض هم در بین نیست، زیرا اینکه می گوییم محدود نیستند مقصود این است که خزینه بالا محدود و مقدر به حد و قدر خزینه پایین نیست. پس تمامی خزائن الهی به این اعتبار نامحدودند به حدودی که شی ء مفروض در این نشاه به خود می گیرد.

و بعید نیست تعبیر به" تنزیل" در جمله و" ما نُنَزِّلُهُ" که بر نوعی از تدریج در دلالت دارد اشاره به همین باشد که شی ء مفروض نزولش مرحله به

مرحله است، و هر مرحله ای که نازل شده قدر و حد تازه ای به خود گرفته است، که قبلا آن حد را نداشته، تا آنکه به مرحله آخر که همین عالم دنیا است رسیده، و از هر طرف به حدود و اقدار محدود شده، هم چنان که به مقتضای آیه" هَلْ أَتی عَلَی الْإِنْسانِ حِینٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئاً مَذْکُوراً" «۱» انسان در عالمی انسان بوده ولی چیزی که مذکور شود نبوده است.

نکته دیگر اینکه این خزائن تمامیش ما فوق عالم مشهود ما است، چون خدای ______________________

(۱) آیا بر انسان نگذشت وقتی از روزگار که چیزی لایق ذکر نبود. سوره دهر، آیه ۱.

تعالی آنها را به وصف" عنده- نزد خدا" وصف نموده و این وصف در جای دیگر توضیح داده شده و آن آیه" ما عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ باقٍ" «۱» می باشد که می فرماید هر چه که نزد خداست ثابت و لا یزال و لا یتغیر است، پس خزائن خدا هر چه باشند امور ثابتی هستند که دستخوش زوال و تغیر نمی شوند، و چون می دانیم که اشیاء در این عالم مادی محسوس، متغیر و فانی هستند و ثبات و بقایی ندارند، می فهمیم که خزائن الهی ما فوق این عالم مشهودند.

این بود آنچه که از دقت و تدبر در آیه شریفه مورد بحث بدست می آید، هر چند که خالی از دقت و غموض نیست، و در بدو نظر بسیار مشکل به نظر می رسد، و لیکن اگر در تدبر خود دقت کنی و مقداری فشار به فکر آوری، برایت روشن می گردد و ان شاء اللَّه خواهی دید که از واضحات کلام خدای

تعالی است.

در خاتمه توصیه می کنیم که اگر خواننده ای نتوانست نکات بالا را هضم کند و برایش مشکلی لا ینحل ماند، می تواند برای توجیه آیه شریفه به وجه سومی که قبل از بیان نظریه خود نقل کردیم اعتماد نماید، چه آن وجه از وجوه دیگر بهتر است" و اللَّه ولی الهدایه". و ما ان شاء اللَّه دوباره در مورد مناسبی به بحث پیرامون قدر بر می گردیم، و بحثی جداگانه برایش باز می کنیم.

" وَ أَرْسَلْنَا الرِّياحَ لَواقِحَ فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَيْناكُمُوهُ وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِينَ".

کلمه" لواقح" جمع" لاقحه" از ماده" لقح" به فتحه لام و سکون قاف- است.

وقتی که گفته می شود" لقح النحل" معنایش این است که درخت خرما را لقاح (به فتح لام) کرد. و لقاح گرد درخت خرمای نر است که تا آن را به درخت ماده منتقل نکنند بارآور نمی شود. امروزه در مباحث گیاه شناسی مسلم شده که مساله نر و مادگی در تمام گیاهان هست، و بادها در وزش خود ذراتی از گرد گل گیاه نر را به گیاه ماده منتقل می کند و آن را بارور می سازد. قرآن کریم در آیه مورد بحث از همین حقیقت پرده برداری می کند و می فرماید:" ما بادها را برای کار تلقیح فرستادیم".

جمله" فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَيْناكُمُوهُ" اشاره به باران است که از ابرها فرو می ریزد. این نیز در مباحث علمی عصر مسلم است که آب موجود در کره زمین از

---

(۱) آنچه نزد شما است فانی می شود و آنچه نزد خداست باقی است. سوره نحل، آیه ۹۶.

بارانهایی جمع شده که از آسمان فرو ریخته اند، بر خلاف قدماء که معتقد بودند آب، خود کره ای

است ناقص که بیشتر سطح کره زمین را پوشانده و خود یکی از عناصر چهارگانه است. و آیه مورد بحث که با قسمت اولش یعنی جمله" وَ أَرْسَلْنَا الرِّیاحَ لَواقِحَ" مساله نر و مادگی و تلقیح گیاهان را و با قسمت دومش یعنی جمله" فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَیْناکُمُوهُ" مساله پیدایش آب را از باران اثبات نموده است، همچنین آیه قبل که داشت:

" وَ أَنْبَتْنا فِیها مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ مَوْزُونٍ" به یک حقیقت علمی دیگر اشاره نموده و آن اینست که وزن در روئیدن نباتات مؤثر است و این خود یکی از دقایق علمی امروز است که قرآن کریم گوی سبقت را در آن از همه آکادمی های علمی جهان ربوده است و کشف این اسرار در چهارده قرن قبل از قرآن کریم دست کمی از معجزه ندارد، بلکه همان معجزه است.

[نظام خلقت بدون" موت و حیات" نظامی تام و حکیمانه نمی بود]

" وَ إِنَّا لَنَحْنُ نُحْیِی وَ نُمِیتُ وَ نَحْنُ الْوارِثُونَ".

این کلام سیاقش سیاق حصر است، می خواهد بفرماید: تمامی تدبیرها به خدای تعالی منتهی می شود و چون قبلا از نعمتهایی مانند آسمان و برجهایش، زمین و کوه هایش، گیاهان و موزون بودن آن و معایش بودنش، بادها و تلقیحش، و ابرها و بارانش اسم برده بود پس این نعمتها وقتی به صورت یک نظام تام و حکیمانه ای در می آیند که منضم به حیات و موت و حشر گردند. علاوه بر آنچه گفتیم جمله مورد بحث این توهم را هم که بعضی پنداشته اند پاره ای از حیات و موتها مستند به خدا نیست دفع نموده با حصری که دارد تمامی حیات و موت ها را هر چه باشد به او

مستند نموده و اختصاص می دهد، و دنبالش می فرماید" وَ نَحْنُ الْوارِثُونَ"، یعنی بعد از میراندن شما که عمری از متاعهای زندگی که در اختیارتان گذاشتیم بهره مند شدید تنها خودمان باقی می مانیم، گویا، فرموده: تدبیر امر شما در دست ما است و ما بر شما احاطه داریم، ما شما را زنده می کنیم پس ما قبل از شماییم، و نیز شما را می میرانیم وارث بر شما هستیم پس ما بعد از شما وجود داریم.

" وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ".

همانطوری که گفتیم آیات سابق که نعمت های الهی را می شمرد و تدبیر او را وصف می نمود در سیاق بیان وحدانیت خدا در ربوبیت بود و نیز گفتیم خلقت و نظام آن تمام نمی شد مگر به انضمام حیات و موت، و گفتیم که خدای تعالی محیط به مرگ و حیات انسانهاست لذا به دنبال مساله مرگ و زندگی می فرماید: ما می دانیم که

کدامیک از شما زودتر به وجود می آید و کدام دیرتر، و خلاصه مقدم و مؤخر شما را می شناسیم. این معنایی است که سیاق آن را افاده می کند.

بعضی «۱» هم گفته اند: منظور از" مستقدمین" مستقدمین در خیرند. بعضی «۲» دیگر گفته اند مستقدمین در جنگ عده ای «۳» هم گفته اند: آنها که صف اول نماز جماعت را تشکیل می دهند و مستاخرین در همه این اقوال نقطه متقابلند. و لیکن همه آنها اقوال ناپسندی است.

" وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ".

این جمله نیز در سیاق حصر است و می فهماند که جز پروردگار کسی مردم را محشور نمی کند، پس تنها او رب این عالم است.

بعضی «۴» ایراد گرفته اند که در حصر، آیه و فعل (حشر)

مسلم الثبوت گرفته شده، و فاعل را منحصر به خدای تعالی کرده است، و حال آنکه دعوا بر سر فاعل نبود، بلکه سر اصل فعل و اینکه آیا حشری هست یا نه می باشد.

و این اعتراض کننده غفلت ورزیده از نکته التفاتی که در آیه به کار رفته است، چون اگر آیه این طور بود که" ان ربکم هو یحشرکم- پروردگار شما است که شما را محشور می کند" اعتراض وارد بود که ما در اصل حشر حرف داریم، و آیه در حشر کننده صحبت می کند، و لیکن آیه خطاب قبلی را که به عموم مردم بود برگردانیده منحصر به رسول خدا (ص) کرده است، که او هم اصل حشر را مسلم می داند، و فرموده" وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ".

پس از همین جا نکته التفاتی که در آیه شریفه بکار رفته معلوم می شود، چون در آیه چند التفات هست، یکی التفات از تکلم با غیر به غیبت در مورد خدای تعالی (که قبلا همه مطالب با سیاق تکلم با غیر ایراد می شد و در این جمله خدای تعالی غایب فرض شد و گفت" انه"). یکی دیگر از غیبت به خطاب، در مورد رسول خدا (ص) (که تا اینجا رسول خدا مخاطب نبود در اینجا مخاطب شد و فرمود:" ربک"). و سوم التفات از خطاب به غیبت در مورد مردم (که تا اینجا مخاطب بودند، مثلا می فرمود:

" و جعلناکم"،" و من لستم" و در اینجا غایب حساب شده اند:" یحشرهم").

(۱ و ۲) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۳۲.

(۳) فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۷۸.

(۴) الکشاف، ج ۲، ص ۵۷۶، روح المعانی، ج ۱۴، ص ۳۳.

آیه مورد

بحث با جمله" إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ" ختم شد، چون گفتيم كه حكمت اقتضاى حشر، و حشر هم اقتضاى حساب اعمال و مجازات بدكاران و پاداش نيكو كاران را دارد، پس خدا حكيم است و نظام عالم را بدون حشر ناتمام نمى گذارد، و عليم است كه حتى احدى از قلمش نمى افتد.

بحث روايتى [(رواياتى در باره استراق سمع شياطين و رجم آنها با نجوم و در ذيل آيه:" إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ" و ...)]

در تفسير قمى در ذيل آيه" وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي السَّماءِ بُرُوجاً" از معصوم نقل كرده كه فرمود: منظور منازل آفتاب و ماه است «۱».

و نيز در ذيل آيه" إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ" فرموده: همواره شيطانها به آسمان بالا- مى رفتند و تجسس مى كردند تا آنكه رسول خدا (ص) متولد شد «۲».

و در معانى الاخبار از برقى از پدرش از جدش از بزنطى از ابان از امام صادق (ع) روايت كرده كه فرمود: ابليس آسمانهاى هفتگانه را در مى نورديد، تا آنكه عيسى (ع) متولد شد و او از سه آسمان ممنوع گرديد. و باز او چهار آسمان را بالا مى رفت تا رسول خدا (ص) متولد گرديد، در نتيجه از رفتن به همه آسمانها محروم شد و از آن به بعد شيطانها به وسيله نجوم رانده مى شوند ... «۳».

و در الدر المنثور است كه ابن مردويه از ابن مسعود روايت كرده كه گفت:

جرير بن عبد اللَّه به رسول خدا (ص) عرض كرد: يا رسول اللَّه از آسمان دنيا و زمين پايين برايم حديث كن. فرمود اما آسمان دنيا خداوند آن را از دود خلق كرد، پس آن را بالا برد و

در آن چراغ و ماهی نورانی قرار داد و آن را با چراغهای نجوم زینت بخشید. و آن نجوم را رجم شیطانها و هم حفظ آسمان از هر شیطان رانده شده ای قرار داد«۴».

مؤلف: به زودی بیانی که معنای این احادیث را روشن کند- ان شاء اللّه- خواهد آمد.

(۱ و ۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۳.

(۳) معانی الاخبار، روضه الواعظین، ج ۱، ص ۶۵.

(۴) الـــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــور، ج ۴، ص ۹۵.

و در تفسیر قمی در ذیل آیه" و جعلنا لکم فیها معایش" از معصوم نقل کرده که فرمود: یعنی برای هر نوع حیوانی معیشت معینی تقدیر کردیم «۱».

و در همان کتاب در روایت ابی الجارود از حضرت باقر (ع) در ذیل جمله" وَ أَنْبَتْنا فِیها مِنْ کُلِّ شَیْ ءٍ مَوْزُونٍ" چنین آورده: خدای تعالی در کوه ها طلا و نقره و گوهر و مس و روی و آهن و قلع و سرمه و زرنیخ و نظائر آن را قرار داده که جز با وزن کردن مورد معامله واقع نمی شود «۲».

مؤلف: جا دارد این روایت بر بیان بعضی مصادیق آن حمل شود، علاوه بر اینکه هم در سندش ضعف هست و هم در متنش.

و در کتاب روضه الواعظین ابن فارسی است که از جعفر بن محمد از پدرش از جدش (ع) روایت شده که آن جناب فرموده: در عرش تمثال تمامی مخلوقات بری و بحری عالم هست. آن گاه امام جعفر بن محمد فرموده: این است تاویل آیه" وَ إِنْ مِنْ شَیْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ ..." «۳».

و در معانی الاخبار به سند خود از مقاتل بن سلیمان روایت کرده که گفت امام صادق (ع) فرمود: وقتی

موسی از کوه طور بالا رفت، پروردگارش را ندا داد و عرضه داشت:" پروردگارا خزائن خودت را به من نشان بده". خطاب آمد ای موسی خزائن من این است که وقتی چیزی را بخواهم می گویم" کن" آن چیز موجود می شود «۴».

و در الدر المنثور است که بزار و ابن مردویه- در کتاب العظمه- از ابی هریره روایت کرده اند که گفت رسول خدا (ص) فرموده: خزائن خدا کلام خداست، وقتی چیزی را اراده کند می گوید" کن" و او موجود می شود «۵».

مؤلف: این سه روایت اخیر بیان گذشته ما را تایید می کند. و منظور از کلمه" کن" کلمه ایجاد است که همان وجود اشیاء می باشد. و نیز این، تایید می کند نظریه ما را که گفتیم کلمه" شی ء" در آیه شریفه تمامی موجودات را شامل می شود و مخصوص به موجودی معین نیست، و می رساند که صحابه و اهل عصر نزول قرآن نیز همین عمومیت را می فهمیدند، هم چنان که این عمومیت را روایت الدر المنثور از ابن ابی ______________

(۱ و ۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۴.

(۳) روضه

(۴) معانی الاخبار، ص ۴۰۲، ح ۶۵.

(۵) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۵.

حاتم از معاویه نیز تایید می کند که گفت: آیا شما به این قرآن ایمان ندارید و آن را حق نمی پندارید؟

گفتند: بله. گفت پس بخوانید این آیه را:" وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" آیا شما به این آیه ایمان نداشتید و آن را حق نمی دانستید؟ گفتند:

چرا؟ گفت پس چرا بعد از چنین علمی مرا ملامت می کنید که چرا اموال مردم را به خود اختصاص داده ای؟! احنف برخاست و در

جوابش گفت: ای معاویه به خدا سوگند ما تو را بر خزائن خدا ملامت نمی کنیم بلکه ملامتت می کنیم که چرا بعد از آنکه خدا ارزاق خلق را از خزائنش نازل کرد تو در خزائن خودت قرارش دادی و در خزائن را به روی خلق بستی. معاویه از شنیدن این جواب ساکت ماند «۱».

و در همان کتاب است که ابن مردویه و حاکم از مروان بن حکم روایت کرده که گفت: مردانی در صفوف جماعت به صف آخر می پیوستند تا به صفوف زنان نزدیک تر باشند لذا این آیه نازل شد:" وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ ..." «۲».

مؤلف: و نیز از عده ای از ابی الجوزاء از ابن عباس روایت شده که گفت: زنی زیبا پشت سر رسول خدا (ص) نماز می خواند و از زیباترین زنان بود.

بعضی از مردان سعی می کردند که در صف اول بایستند و او را نبینند، و بعضی سعی می کردند در صف آخر بایستند و او را در حال رکوع از زیر بغل خود تماشا کنند، لذا این آیه نازل شد:" وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ" «۳».

و لیکن این آیه با این دو روایت انطباق ندارد، نه از جهت لفظ و نه از جهت سیاقی که در آن قرار گرفته است، و جهتش روشن است.

باز در همان کتاب است که ابن ابی حاتم از طریق معتمر بن سلیمان، از شعیب بن- عبد الملك از مقاتل بن سلیمان نقل کرده که در ذیل آیه" وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ ..." گفته است: به ما چنین رسیده که این آیه در مورد جنگ نازل شده. معتمر گفته است: من این معنا را

برای پدرم نقل کردم، گفت این آیه وقتی نازل شد که هنوز جنگ و جهاد واجب نشده بود «۴».

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۶.

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۷. سند این حدیث در الدر المنثور این گونه است: ابن جریر از مروان بن حکم.

(۳ و ۴) الـــــــدر المنثـــــــور، ج ۴، ص ۹۷.

مؤلف: یعنی در مکه نازل شده بود.

و در تفسیر عیاشی از جابر از امام باقر (ع) روایت کرده که در ذیل آیه " وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ " فرموده: اینها مؤمنین از این امتند «۱».

و در تفسیر برهان از شیبانی- در کتاب نهج البیان- از صادق، جعفر بن محمد (ع) روایت کرده که فرمود: مستقدمین، اصحاب حسنات و مستاخرین اصحاب سیئات اند «۲».

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۰، ح ۶.

(۲) البرهان، ج ۲، ص ۳۲۸.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۲۶ تا ۴۸]

ترجمه آیات و به تحقیق ما انسان را از گلی خشکیده از لایه ای سیاه آفریدیم (۲۶).

و جن را قبل از وی از آتشی زهرآگین آفریده بودیم (۲۷).

و چون پروردگارت به ملائکه گفت: می خواهم بشری از گلی خشکیده از لایه ای سیاه خلق کنم (۲۸).

پس چون کار او را به پایان رسانیدم و از روح خود در او دمیدم باید که برایش بسجده افتید (۲۹).

ملائکه همگی و تمامیشان سجده کردند (۳۰).

مگر ابلیس از اینکه با سجده کنندگان باشد امتناع ورزید (۳۱).

پروردگارت به او گفت: ای ابلیس چه غرضی در نظر گرفتی که از ساجدین نباشی؟ (۳۲).

گفت من چنین کسی نبوده ام که برای بشری که تو آن را از گلی خشکیده از لایه ای سیاه آفریدی سجده کنم

(۳۳).

پروردگارت گفت: پس بیرون شو که تو از رانده شدگانی (۳۴).

و بر تو است لعنت تا روز جزا (۳۵).

گفت: پروردگارا پس مرا تا روزی که خلایق مبعوث می شوند مهلت بده (۳۶).

پروردگارت گفت تو از مهلت داده شدگانی (۳۷).

تا روز وقت معلوم (۳۸).

گفت: پروردگارا بخاطر اینکه اغوایم کردی هر آینه در زمین زینت می دهم در نظر آنان، و هر آینه همگیشان را اغواء می کنم (۳۹).

مگر بندگان مخلصت را (۴۰).

گفت: همین است راه مستقیم که من قضاءاش را رانده ام (۴۱).

بدرستی که تو بر بندگان من تسلط نداری، مگر آنهایی که خودشان رام تو گردند (۴۲).

و بدرستی جهنم وعده گاه همه آنان است (۴۳).

جهنم که دارای هفت در است و برای هر دری جزئی از ایشان اختصاص یافته (۴۴).

بدرستی که پرهیزگاران در بوستانها و چشمه هایند (۴۵).

آن روز به ایشان گفته می شود به سلامت و ایمنی درآئید (۴۶).

و بیرون کشیم آنچه در سینه های ایشان باشد، از عداوت و کینه (که در دار دنیا داشتند) در حالی که برادران یکدیگر می باشند که بر تختها برابر هم قرار می گیرند (۴۷).

در آنجا خستگی برایشان نیست و بیرون آمدن هم ندارند (۴۸).

بیان آیات این بیست و سه آیه سوم از آیاتی است که به دنبال آغاز سوره که در باره استهزای کفار به کتاب خدا و پیغمبرش و درخواست آیتی غیر قرآن بود ایراد می شود. در این آیات خدای سبحان آغاز خلقت جن و انس و دستور دادنش به ملائکه و ابلیس که بر او سجده کنند، و سجده ملائکه، و امتناع ابلیس را که از جن است، و رجم او و گمراهی بنی آدم به دست او، و

به کرسی

نشستن قضای خدا در سعادت متقین و شقاوت گمراهان، را بیان می کند.

[معنای خلقت انسان از:" صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ"]

" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ".

راغب در مفردات گفته: اصل معنای" صلصال" عبارت است از صدایی که از هر چیز خشکی چون میخ و امثال آن به گوش برسد، و اگر گل خشکیده را هم صلصال گفته اند که در قرآن هم آمده" مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخَّارِ" «۱» و" مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ- از گل خشکیده ای از لایه ای متعفن" بدین جهت است که وقتی روی آن راه می روند صدا می کند. کلمه" صلصله" به معنای آب باقیمانده است، و از این جهت" صلصله" گفته اند که حکایت از صدای حرکتش در مزاده (مشک) می کند. و بعضی گفته اند صلصال به معنای گل متعفن است که از" صل اللحم- گوشت گندید" گرفته شده است «۲».

راغب در خصوص کلمه" حمإ" گفته:" حمإ" و" حماءه" گلی سیاه و متعفن است. و در باره این آیه:" مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ" گفته: بعضی ها گفته اند یعنی لایه ای متغیر «۳». و در خصوص" لم یتسنه" گفته: معنایش این است که" لم یتغیر- متغیر نشده" و در باره" های" آخر آن گفته که های استراحت است «۴».

و مقصود از اینکه فرمود:" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ" ابتدای خلقت انسان است، به دلیل اینکه در جای دیگر در باره خلقت آدمی از گل می فرماید:

---

(۱) از کلوخی چون سفال. سوره الرحمن، آیه ۱۴.

(۲) مفردات راغب، ماده" صلل".

(۳) مفردات، ماده" حمی".

(۴) مفردات راغب، ماده" سنه".

" وَ بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلالَةٍ مِنْ ماءٍ مَهِينٍ" «۱» بنا بر این، آیه شریفه خلقت نوع

انسـان را بیـان می کنـد، زیرا خلق کردن اولین موجودی که بقیه افرادش از آن منشعب می شونـد در حقیقت خلق کردن همه آنها است.

در مجمع البیـان می گویـد: اصـل آدم از خـاک بـوده، چـون قرآن می فرمایـد:" خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ- آدم را از خـاک خلق کرد" چیزی که هست خـاک مـذکور را گل کرد، هم چنان که فرموده:" وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ- تو آدم را از گل آفریـدی"، آن گاه آن گل را گذاشت تا متعفن شد، هم چنان که فرموده:" مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ- آدمی را از گل گندیده خلق کردم" آن گاه آن گل را گذاشت تا خشک شد:" من صـلصال- از گل خشـکیده" بنا بر این تناقضـی در این تعبیرهای مختلف قرآن نیست، زیرا حالات مختلف مبدأ خلقت آدمی را بیان می کند «۲».

[توضیحاتی در باره معنای لغوی" جن"، مراد از جن- در مقابل انس-" جن" و" جان"]

" وَ الْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نارِ السَّمُومِ".

راغب در بـاره کلمه" سـموم" گفته: بـاد داغی است که اثر سـمی دارد. و اصل کلمه" جن" به معنای پوشانـدن است، و همین معنا در همه مشـتقات کلمه جریان دارد «۳» نظیر جن، چون از نظر پوشـیده است، و مجنه و جنه (سپر) چون آدمی را از شمشیر دشـمن می پوشانـد، و جنین، و جنان- به فتح جیم- (قلب)، چون از نظرها پنهان است و همچنین در این جمله قرآن:" جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ" «۴» و مشتقات دیگر آن، این معنا جریان دارد.

" جن" طـایفه ای از موجوداتنـد که بالطبع از حواس ما پنهاننـد، وماننـد خود ما شـعور و اراده دارنـد، و در قرآن کریم بسـیار اسمشان برده شده، و کارهای عجیب و غریب

و حرکات سریع از قبیل کارهایی که در داستانهای سلیمان انجام دادند به ایشان نسبت داده شده، و نیز مانند ما مکلف به تکالیفند، و چون ما زندگی و مرگ و حشر دارند و همه اینها از بسیاری از آیات متفرق قرآنی استفاده می شود.

و اما" جان" و اینکه آیا جان هم همان جن است و یا به گفته ابن عباس «۵» پدر

---

(۱) و آغاز کرد خلقت انسان را از گل آن گاه نسل او را در خلاصه ای از آبی پشیز قرار داد.

سوره الم سجده، آیه ۷ و ۸.

(۲) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۵.

(۳) مفردات راغب ماده" سمم".

(۴) شب پرده بر او پوشانید. سوره انعام، آیه ۷۶.

(۵) تفسیر ابن عباس، ص ۲۱۷ و مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۴.

جن است همانطور که آدم پدر بشر می باشد، و یا به گفته حسن «۱» همان ابلیس است، و یا به گفته راغب «۲» نسل جنی ابلیس و یا نوع مخصوصی از جن است، اقوال مختلفی است که بیشترش بی دلیل است.

آنچه که تدبر در آیات قرآن کریم به دست می دهد این است که در دو آیه مورد بحث" جان" را مقابل" انس" گرفته و آن دو را دو نوع گرفته، و همین دو نوع گرفتن آن دو دلیل و یا حد اقل اشاره دارد بر اینکه یک نوع ارتباطی در خلقت آن دو هست، و نظیر دو آیه مورد بحث، آیه" خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخَّارِ وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مارِجٍ مِنْ نارٍ" «۳» است.

سیاق آیات مورد بحث هم خالی از دلالت بر این معنا نیست که ابلیس از جنس جن بوده، و گر

نه جمله" وَ الْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ ..." لغو می شد. در جای دیگر از کلام خود هم فرموده که ابلیس از جن بود، و آن آیه" کانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ" «۴» است، از این آیه به خوبی بر می آید که جان (در آیه مورد بحث) همان جن بوده، و یا یک نوعی از انواع آن بوده، در غیر این دو آیه دیگر اسمی از جان برده نشده، و هر جا بحثی از موجود مقابل انسان اسمی رفته به عنوان جن بوده، حتی در مواردی که عمومیت کلام، ابلیس و همجنسان او را هم می گرفته- مانند آیه" شَیاطِینَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ" «۵» و آیه" وَ حَقَّ عَلَیْهِمُ الْقَوْلُ فِی أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ" «۶» و آیه" سَنَفْرُغُ لَکُمْ أَیُّهَ الثَّقَلانِ" «۷» و آیه" یا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطارِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ فَانْفُذُوا" «۸»- به لفظ جن تعبیر شده است.

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۴ و تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۸۰.

(۲) مفردات راغب، ماده" جن".

(۳) انسان را از گل خشکیده چون سفال و جن را از آتشی زبانه دار آفرید. سوره الرحمن، آیه ۱۴ و ۱۵.

(۴) از جن بود پس از امر پروردگارش سر باز زد. سوره کهف، آیه ۵۰.

(۵) سوره انعام آیه ۱۲.

(۶) وعده عذاب خدا بر کفار در امتهای گذشته از جن و انس عملی شد. سوره فصلت، آیه ۲۵.

(۷) به زودی به کار شما می پردازیم ای جن و انس. سوره الرحمن، آیه ۳۱.

(۸) ای گروه جن و انس اگر می توانید که به اطراف و نواحی زمین و آسمانها

و ظـاهر این آیات با در نظر گرفتن اینکه میان انسان و جان در یکی، و انسان و جن در دیگری مقابله افتاده این است که جن و جان هر دو یکی باشد و تنها تعبیر دو تا است.

و نیز ظـاهر مقـابله ای که میـان جمله" وَ لَقَـدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ ..." و جمله" وَ الْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ ..." برقرار شـده این است که همانطور که جمله اولی در صـدد بیان اصل خلقت بشـر است، جمله دومی هم در مقام بیان همین معنا باشد. پس نتیجه این می شود که خلقت جان در آغاز از آتشی زهرآگین بوده است.

حال آیا نسـلهای بعـدی جان هم مانند فرد اولشان از نار سـموم بوده، بخلاف آدمی که فرد اولش از صـلصال و افراد بعدش از نطفه او، و یا جن هم ماننـد بشـر است، از کلام خـدای سـبحان نمی توان اسـتفاده کرد، زیرا کلام خـدا از بیان این جهت خالی است. تنهـا چیزی که در آن بچشم می خورد و می توان از آن استشـمام پاسـخی از این سؤال نمود، این است که یک جا برای شیطان ذریه سـراغ داده و فرموده:" أَ فَتَتَّخِذُونَهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِي" «۱» و جای دیگر هم نسـبت مرگ و میر به آنها داده و فرموده:" قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ" «۲».

و از این دو نشـانی می تـوان فهمیـد که تناسـل در میـان جن نیز جـاری است، زیرا معهود و مـالوف از هر جانـداری که ذریه و مرگ و میر دارد، این است که تناسل هم داشته باشد، چیزی که هست این سؤال بدون جواب

می ماند که آیا تناسل جن هم مانند انس و سایر جانداران با عمل آمیزش انجام می یابد و یا به وسیله دیگری؟.

در جمله" خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ" اضافه قطع شده و تقدیر:" من قبل خلق الانسان" بوده، و چون قرینه مقابله دو خلقت در کار بوده از ذکر مضاف الیه صرف نظر شده است.

و اگر در آیه مورد بحث مبدأ خلقت جن از نار سموم دانسته شده، با آیه سوره الرحمن که آن را" مارجی از نار" نامیده و فرموده:" وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مارِجٍ مِنْ نارٍ" منافات ندارد، زیرا مارج از آتش، شعله ایست که همراه دود باشد، پس دو آیه در مجموع مبدأ خلقت جن را باد سمومی معرفی می کند که مشتعل گشته و به صورت مارجی از آتش در آمده.

---

(۱) آیا به جای من، شیطان و ذریه او را اولیاء خود می گیرید؟ سوره کهف، آیه ۵۰.

(۲) قبل از ایشان اقوامی از جن و انس بودند که از بین رفتند. سوره فصلت، آیه ۲۵.

پس معنای دو آیه این می شود: سوگند می خوریم که ما خلقت نوع آدمی را از گلی خشکیده که قبلا گلی روان و متغیر و متعفن بود آغاز کردیم، و نوع جن را از بادی بسیار داغ خلق کردیم که از شدت داغی مشتعل گشته و آتش شده بود.

[معنای کلمه" بشر" و نکته ای که در التفات از تکلم به غیب در آیه:" وَ إِذْ قالَ رَبُّكَ" هست

" وَ إِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّی خالِقٌ بَشَراً ...".

در مفردات گفته: کلمه" بشره" به معنای ظاهر پوست و کلمه" ادمه" به معنای باطن آنست. عموم ادباء چنین گفته اند- تا آنجا که می گوید- اگر

از انسان هم به بشر تعبیر کرده اند به اعتبار هویدا بودن پوست بدن او است، چون سایر حیوانات پوست بدنهایشان با پشم، مو و یا کرک پوشیده شده است، و در این کلمه مذکر و مؤنث و همچنین جمع و مفرد یکسان است، و تنها تثنیه دارد، به یک فرد و جماعتی گفته می شود بشر، ولی تنها بر دو فرد آن می گوییم" بشرین"، هم چنان که قرآن مجید فرموده:

" أَ نُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ".

در قرآن کریم هر وقت جثه و ظاهر بدن انسان مورد بحث باشد از او به بشر تعبیر می شود، مانند" وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً- او است که از آب، بشری خلق کرد". «۱»

در جمله" وَ إِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَهِ إِنِّي خالِقٌ بَشَراً" فعلی در تقدیر است، و تقدیر آن" و اذکر اذ قال" است. و نیز در این جمله التفاتی از تکلم با غیر به غیبت بکار رفته، چون قبلا می فرمود:" خلق کردیم" در اینجا خدا غایب حساب شده و فرموده" چون پروردگارت گفت". و گویا عنایت در این التفات مثل آن عنایتی باشد که در جمله" وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ" گذشت، چون این آیات نیز کشف می کند از یک خبری که بالأخره به حشر و مساله سعادت و شقاوت دائمی منتهی می گردد.

علاوه بر اینکه تکلم با غیر که در آیه قبلی بود از قبیل تکلم بزرگان است که در هنگام سخن از خود و خدم و اعوان به عنوان تعظیم کلمه" ما" را استعمال می کنند، خدای تعالی هم ملائکه کرام را در آن مورد با خود به حساب آورده و فرموده:" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا" ولی در اینجا ملائکه مورد

خطاب جدای از خدا به حساب آمده اند و خداوند به ایشان خبر می دهد که می خواهم آدم را خلق کنم، و شما باید بعد از آنکه روحم را در او دمیدم به او سجده کنید، و در چنین مقامی مناسب نیست تکلم با غیر آنجا را تکرار کند- دقت بفرمائید.

---

(۱) مفردات راغب، ماده" بشر".

صفحه ی ۲۲۷

[معنای" سَوَّیْتُهُ" وَ" نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی" و توضیحی در مورد رابطه بین روح و بدن

" فَإِذا سَوَّیْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی فَقَعُوا لَهُ ساجِدِینَ".

" تسویه" به معنای این است که چیزی را به گونه ای معتدل و مستقیم کنی که خود قائم به امر خود باشد، به طوری که هر جزء آن در جایی و به نحوی باشد که باید باشد. و تسویه انسان نیز این است که هر عضو آن در جایی قرار گیرد که باید قرار بگیرد، و در غیر آنجا غلط است، و به حالی و وصفی هم قرار بگیرد که غیر آن سزاوار نیست.

و بعید نیست از جمله" إِنِّی خالِقٌ" و جمله" فَإِذا سَوَّیْتُهُ" استفاده شود که خلقت بدن انسان اولی به تدریج و در طول زمانی صورت گرفته، ابتداء، خلق بوده که عبارتست از جمع آوری اجزاء و سپس تسویه بوده که عبارتست از تنظیم اجزاء و نهادن هر جزیی را در جای مناسب، و به حال و وضع مناسب خود، آن گاه نفخ روح بوده. و اگر در جای دیگر فرموده" خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ" «۱» با این استفاده ما منافات ندارد، برای اینکه جمله" ثُمَّ قالَ لَهُ ..." ناظر به ایجاد روح، یعنی نفس انسانیت است نه

راجع به بـدن (پس میان خلقت از تراب تا نفـخ روح در این آیه مورد نظر نبوده لـذا افتاده)، هم چنان که در جای دیگر بعد از آنکه خلقت تدریجی را بیان می کند در باره خلقت روح چنین تعبیر می نماید:" ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ " «۲».

و در جمله" وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي " نفـخ به معنـای دمیـدن هوا در داخـل جسـمی است بوسـیله دهان یا وسـیله ای دیگر- این معنای لغوی نفخ است، ولی آن را بطور کنایه در تاثیر گذاشـتن در چیزی و یا القاء امر غیر محسوسـی در آن چیز استعمال می کننـد، و در آیه شـریفه مقصود از آن ایجـاد روح در آدمی است. البته اینکه می گوییم در آدمی، معنـایش این نیست که روحماننـد بـاد که در جسم بـاد کرده داخل است در بـدن آدمی داخل باشـد، بلکه معنایش ارتباط دادن و بر قرار کردن رابطه میان بدن و روح است، هم چنان که در آیه" ثُمَّ جَعَلْناهُ نُطْفَةً فِي قَرارٍ مَكِينٍ ثُمَّ، خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظاماً فَكَسَوْنَا الْعِظامَ لَحْماً ثُمَّ أَنْشَأْناهُ خَلْقاً آخَرَ " «۳»، و آیه ______________

(۱) خلق کرد او رای از خاک سپس به او گفت موجود شو، پس موجود شد. سوره آل عمران، آیه ۵۹.

(۲) آن گاه او رای خلقی دیگر کردیم. سوره مؤمنون، آیه ۱۴.

(۳) پس او رای نطفـه ای در جـای امنی قرار دادیـم، پس از آن، نطفـه رای علقه کردیم، آن گـاه علقه را مضـغه و مضـغه رای استخوانها نمودیم و سپس آن استخوانها رای با گوشت پوشاندیم، و در آخر او را خلقی دیگر کردیم. سوره مؤمنون، آیه ۱۳ و ۱۴. ______________________________ صفحه ی

" قُلْ یَتَوَفَّاکُمْ مَلَکُ الْمَوْتِ الَّذِی وُکِّلَ بِکُمْ " «۱» به این معنا اشاره شد.

چون در آیه اول همانطور که ملاحظه می کنید، می فرماید: روح انسانی همان بدنی است که خلقت دیگر به خود گرفته، بدون اینکه چیزی بر آن اضافه شده باشد. و در آیه دوم می فرماید: روح در هنگام مرگ از بدن گرفته می شود در حالی که بدن به حال خود باقی است، و چیزی از آن کم نمی گردد.

پس روح، امر وجودی است که فی نفسه یک نوع اتحاد با بدن دارد و آن این است که متعلق به بدن است، و در عین حال یک نوع استقلال هم از بدن دارد به طوری که هر وقت تعلقش از بدن قطع شد از او جدا می شود. در تفسیر آیه" وَ لا تَقُولُوا لِمَنْ یُقْتَلُ فِی سَبِیلِ اللَّهِ أَمْواتٌ " «۲» در جلد اول این کتاب پاره ای مطالب که مربوط به این مقام است گذشت، و امیدواریم که بتوانیم در ذیل آیه" قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی " «۳»- ان شاء اللَّه- در این مساله بحثی کامل و مستوفی بنماییم.

در آیه مورد بحث اگر روح را به خود نسبت داده و اضافه کرده به منظور تشریف و احترام بوده، و از باب اضافه لامی است که اختصاص و ملکیت را می رساند. و جمله" فَقَعُوا لَهُ ساجِدِینَ " به این معنا است که سجده کنید، و بعید نیست معنایش این باشد که برای سجده او به رو به زمین بیفتید، که اگر این باشد تاکید در خضوع ملائکه را برای این مخلوق تازه می رساند، و بعضی «۴» از مفسرین همین معنا را گرفته اند.

و معنای آیه این می شود: وقتی من ترکیب

آن را تعدیل نموده و صنع بدنش را تمام کردم، و سپس روح بزرگ منسوب به خود را که من میان آن و بدن او ارتباط برقرار کرده ایجاد نمودم، شما برای سجده بر او به زمین بیفتید.

[معنای کلمه" بشر" و نکته ای که در التفات از تکلم به غیب در آیه:" وَ إِذْ قالَ رَبُّکَ" هست

" فَسَجَدَ الْمَلائِکَهُ کُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِیسَ أَبی أَنْ یَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ".

لفظ" اجمعون" تاکید بعد از تاکید است تا تاکید اول را تشدید کند، و منظور این است که ملائکه همه سجده کردند، به طوری که حتی یک نفر هم باقی نماند. و اگر ابلیس را از ملائکه استثناء نموده، با اینکه از ملائکه نبود- به شهادت آیه

---

(۱) بگو ملک الموتی که موکل شما است جان شما رای می گیرد. سوره الم سجده، آیه ۱۱.

(۲) سوره بقره، آیه ۱۵۴.

(۳) سوره اسری، آیه ۸۵.

(۴) تفسیر ابو الفتوح رازی، ج ۷، ص ۵۹.

" کانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ" «۱» سؤالی است که بعضی «۲» در جوابش گفته اند: طائفه ای از ملائکه نامشان جن بوده، و ابلیس از آنها بوده است. «۳» و یا جن به معنای لغوی، یعنی پنهان و نادیدنی است که شامل ملائکه و غیر ملائکه نیز می شود. و لیکن هیچ یک صحیح و قابل اعتناء نیست. ما در تفسیر سوره اعراف گفتاری در پیرامون اینکه چطور دستور سجده شامل ابلیس هم شد با اینکه جزو ملائکه نبود گذرانده و دو آیه مورد بحث را آنجا معنا کردیم.

" قالَ یا إِبْلِیسُ ما لَکَ أَلَّا تَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ".

جمله" ما لَکَ" مبتداء و خبر است، و معنایش

این است که چیست آنچه که برای تو است؟ و جمله" أَلَّا تَكُونَ" از قبیل منصوب به نزع خافض (یعنی کلمه ای که حرف جر آن را که باید بر سرش باشد حذف کنند و آن را مفتوح بخوانند)، و تقدیر" فی ان لا تکون" است، یعنی چه سودی بود برای تو (در اینکه از ساجدین نباشی). و مقصود از" ساجدین" ملائکه است. خلاصه معنا این است که: چرا سجده نکردی؟.

" قالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ".

اگر گفت:" لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ" و نگفت:" لا اسجد"، و یا" لست اسجد" برای این است که دلالت کند بر اینکه سرپیچی اش از سجده به مقتضای ذاتش بوده، اگر خودش از جوهره ذاتش خبر می داشت می دانست که غیر این از او انتظار نمی رفت، پس آیه به کنایه آن نکته ای را افاده می کند که آیه" أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ" «۴» آن را تصریح می نماید.

در سابق در معنای سجود برای آدم، و ماموریت ملائکه و ابلیس به این عمل و اطاعت ملائکه و سرپیچی ابلیس کلامی گذراندیم که در این باب هم نافع است، به تفسیر دو سوره بقره و اعراف این کتاب مراجعه شود.

" فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ".

کلمه" رجیم" بر وزن فعیل و به معنای مفعول از" رجم" به معنی طرد است، یعنی رجم شده و مطرود، این کلمه استعمالش در رجم با سنگ و ریگ شایع شده. و

---

(۱) از طائفه جن بود و به همین جهت از امر پروردگار سرباز زد. سوره کهف، آیه ۵۰.

(۲) تفسیر روح المعانی، ج ۱، ص ۲۲۹.

(۳)

تفسیر فخر رازی، ج ۲، ص ۲۱۳ و تفسیر روح المعانی، ج ۱، ص ۲۲۹.

(۴) مـــــــن از او بهـــــــترم، مرا از آتش و او را از گـــــــل آفریـــــــدی. ســـــــوره ص، آیـــــــه ۷۶.

کلمه" لعن" به معنای طرد و دور کردن از رحمت است.

از همین جا روشن می شود که جمله" وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ ..." بمنزله بیان است برای جمله" فَإِنَّكَ رَجِيمٌ"، چون رجم باعث شد ابلیس از میان ملائکه و از آسمان یا از مقام و منزلت الهی، و کوتاه سخن از مقام قرب که مستوای رحمت خاص الهی است رانده شود، و بنا بر این منطبق بر ابعاد و دور کردن از رحمت می شود، که همان لعن است.

[توضیح مفاد لعن بر شیطان به نحو مطلق در" عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ" و لعن بر او با اضافه لعن به خدا در" عَلَيْكَ لَعْنَتِي"]

خداوند لعنت بر ابلیس را در جای دیگر به خود نسبت داده و فرموده:" وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلى يَوْمِ الدِّينِ" «۱» و در هر دو آیه آن را مقید به" یوم الدین" کرده است.

و اما اینکه در این آیه مطلق لعنت را بر او قرار داده و فرموده:" عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ" برای این است که لعن در جایی به کار می رود که معصیتی باشد، و چون هیچ معصیتی از هیچ کس سر نمی زند مگر آنکه دست اغواء و وسوسه شیطان در آن دخالت داشته باشد پس در حقیقت ریشه فسادی است که برگشت هر معصیتی به او است، در نتیجه همه لعنتها و وبالها حتی همان مقداری که به خود گنهکاران متوجه می شود، متوجه او نیز می گردد.

در اینجا لازم می دانم تذکر دهم که

برای بیشتر روشن شدن مطلب به بیانی که ما در تفسیر آیه" لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ " «۲» در جلد نهم این کتاب گذراندیم مراجعه شود.

علاوه بر آنچه گفتیم اصولا ابلیس- که خدا عذابش را زیاد کند- اولین کسی بود که معصیت را در بشر فتح باب کرد، و خدای را در فرمانش معصیت نمود. پس به این اعتبار هم وبال و لعنت گناه هر گناهکاری به او بر می گردد.

و اما اینکه خدای تعالی لعنت خود را به او اختصاص داد و فرمود:" علیک لعنتی" جهتش این است که دور کردن از رحمت وقتی اثر خود را می بخشد که از ناحیه خدای تعالی باشد، و چون کسی مالک رحمت او نیست تا بدهد و یا دریغ دارد مگر به اذن او پس حقیقت اعطا و منع به او باز می گردد.

علاوه بر اینکه لعن غیر خدا در حقیقت درخواست از خداست که او طرف را از

---

(۱) و اینکه بر تو باد لعنت من تا روز جزا. سوره ص، آیه ۷۸.

(۲) سوره انفال، آیه ۳۷.

رحمت خود دور فرماید، و خود دور کردن از رحمت که نتیجه دعا است، کار خدا و صنع او و قائم به او است و حقیقتش مبالغه در منع رحمت است. در مجمع البیان گفته: بعضی از محققین گفته اند سر اینکه در این آیه فرمود" وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ" و لعنت را با الف و لام آورده، و در سوره" ص" به خود اضافه کرده، و فرموده" لعنتی" این است که در آنجا قبلا فرموده بود:" چرا سجده نکردی

بر کسی که من به دست خودم خلقش کردم" و به مناسبت مقابله، دنبالش فرمود" بر تو باد لعنت من" ولی در اینجا قبلا فرموده بود:" چه شد تو را که با سجده گزاران نبودی" و به خاطر رعایت الف و لام در الساجدین دنبالش فرمود:" وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ" و نیز" الجان" و چون در همه اینها رعایت الف و لام را کرد، در لعنتش هم آن را آورد و فرمود:" وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ" «۱».

البته در تفسیر آیه مورد بحث این را هم گفته که در آیه این نکته بیان شده که ابلیس هرگز ایمان آور نبود.

[وجه تقیید و تحدید لعنت بر شیطان تا روز جزا در:" إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ"]

و اما اینکه لعنت را مقید به" يَوْمِ الدِّينِ" نمود برای این است که لعنت عنوان و نشانی گناه و وبال است که از ناحیه معصیت عاید نفس می گردد و نفس را نشاندار می کند، و چون دنیا جای عمل است نه جزاء، و آخرت محل جزاء است نه عمل، پس آثار معصیت محدود به روز جزا خواهد بود، و اگر خواستی می توانی بگویی دنیا جای نوشتن اعمال و ضبط آنهاست و روز قیامت جای حساب و جزاء است.

و اما اینکه بعضی «۲» گفته اند" تقیید لعنت به روز جزاء دلیل بر این است که مدت لعنت تا آن روز است و آن روز خداوند لعنت را از او بر می دارد" سخنی است که همه آیات عذاب آن را دفع می کنند، چون روز قیامت روز عذاب است و همه پاداشها و کیفرها آنجا شروع می شود.

مؤید این معنا تعبیر آیه مورد بحث از قیامت به"

یوم الـدین" است که اشعار دارد بر اینکه شیطان تا آن روز ملعون است و آن روز مجزی به لعن است، یعنی عذاب لعنتهای تا آن روز را می چشد، و اگر عذاب با آمدن قیامت بر طرف شود باید اسم قیامت را" یوم انقطاع الدین" بنامند، نه" یوم الدین".

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۶.

(۲) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۸۳.

و چه بسا که در دفع این اشکال گفته اند «۱»: این تعبیر از باب این است که دیگر طولانی تر از آن، مدتی نیست و مانند تعبیر" خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ" است.

ولی همانطور که خواننده عزیز ملاحظه می کند وجه درستی نیست و ما معنای" خالِدِینَ فِیها" را که" یوم الدین" را به آن قیاس کرده اند در تفسیر سوره هود گذراندیم.

و چه بسا که اینطور گفته اند «۲»: مراد از لعنت در آیه، لعن خلائق است که پر واضح است که در روز قیامت تمام می شود، به خلاف لعنت خدا که روز قیامت هم هست و تا ابد ادامه دارد.

و گویا این گوینده غفلت کرده از اینکه خداوند لعنت خودش را هم تا روز قیامت محدود نموده، و در سوره" ص" فرموده:" وَ إِنَّ عَلَیْکَ لَعْنَتِی إِلی یَوْمِ الدِّینِ" «۳».

" قالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ".

" انظار" به معنی مهلت دادن است. و اگر در ابتدای کلامش خدا را به کلمه" رب" ستوده، با اینکه در مقام مخاصمه و عصیان و استکبار بوده، برای این است که در همین حال در مقام دعا و سؤال هم بوده است. و در این مقام چاره نداشته جز اینکه او را به اسمی بخواند

که رحمت الهیه مطلقه اش را تحریک نماید، لذا به مقام ربوبیت ملتجی شد تا در عین اینکه بر او خشم گرفته درخواستش را اجابت نماید.

[ملائکه مامور به سجده (تواضع و خدمت) بر نوع بشر بودند و ابلیس با اباء از سجده بر آدم، از خضوع در برابر نوع بشر استنکاف ورزید]

و اگر ابلیس در هنگام درخواست خود کلامش را با فاء تفریع آغاز کرد و گفت" فانظرنی- پس مرا مهلت بده" و در ضمن کلامش سخن از مبعوث شدن عموم بشر کرد- نه تنها آدم که به خاطر امتناع از سجده بر او مبتلا به رجم و لعن شد- برای این بود که- همانطور که در تفسیر آیات این داستان در سوره اعراف گفتیم- بفهماند لجبازی و دشمنی اش تنها با آدم نبوده، و از همین جا آن نکته که در آنجا گفتیم تایید می شود، و آن این بود که ابلیس مامور سجده بر عموم و جنس بشر بوده، نه تنها آدم، و آدم، به منزله قبله ای بوده که نوع بشر را مجسم می نموده است.

توضیح اینکه: ما در ذیل آیه ______________

(۱) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۴۷.

(۲) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۴۸.

(۳) و بر تو لعنت من تا روز قیامت حتمی و محقق است. سوره ص، آیه ۷۸.

" لَقَدْ خَلَقْناكُمْ ثُمَّ صَوَّرْناكُمْ ثُمَّ قُلْنا لِلْمَلائِكَهِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ " «۱» گفتیم که ملائکه مامور شده بودند بر نوع بشر سجده کنند، نه بر شخص آدم. و خلاصه خصوصیات فردی آدم دخالتی در این امر نداشته، بلکه خصوصیات نوعی اش باعث شده، و این سجده هم صرفا از باب تشریفات اجتماعی نبوده، نتیجه ای

حقیقی و واقعی باعث شده است، و آن عبارتست از خضوع به حسب خلقت. پس ملائکه بر حسب غرضی که در خلقشان بوده خاضع برای انسانند آن هم بر حسب غرضی که در خلقت او بوده، (یعنی نتیجه خلقت بشر اشرف از نتیجه خلقت ملائکه است) و ملائکه مسخر برای بشر و در راه سعادت زندگی او است. و به عبارت دیگر انسان منزلتی از قرب و مرحله ای از کمال دارد که ما فوق قرب و کمال ملائکه است.

پس اینکه می بینیم همه ملائکه مامور به سجده بر آدم شدند، می فهمیم همه آنان مسخر در راه به کمال رساندن سعادت بشرند و برای فوز و فلاح او کار می کنند. یک طائفه از ایشان مامور حیات، طائفه ای دیگر مامور مرگ و طائفه سوم دست در کار رزق، و طائفه چهارم مشغول رساندن وحی اند. طائفه ای معقباتند، گروهی حفظه، گروهی نویسنده و همچنین ما بقی ملائکه هر کدام مشغول یکی از کارهای بشرند، و این معنا از آیات متفرقه قرآنی هر کدامش از یک گوشه قرآن به چشم می خورد. پس ملائکه اسبابی الهی و اعوانی برای انسانند که او را در راه رساندنش به سعادت و کمال یاری می کنند.

اینجاست که برای کسانی که متدبر و فطن باشند روشن می گردد که امتناع ابلیس از سجده به خاطر استنکافی بوده که از خضوع در برابر نوع بشر داشت، و او نمی خواست مانند ملائکه در راه سعادت بشر قدم بردارد و او را در رسیدنش به کمال مطلوب کمک نماید، ولی ملائکه در این باب اظهار خضوع نمودند. پس همانطور که در جمله" ما لَکَ أَلَّا تَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ" نیز استفاده می شود

ابلیس با امتناع اش از سجده از جمع ملائکه بیرون شد و اظهار دشمنی با نوع بشر نمود، و از ایشان بیزاری جست و اعلام نمود که تا بشری وجود دارد از دشمنی با او برای ابد دست بر نمی دارد.

مؤید این معنا جواب خداست که لعنت مطلقه اش را از روز نافرمانی اش تا روز قیامت (تا روزی که بشر در زمین زندگی می کند) شامل حال او کرد، با اینکه هنوز

---

(۱) سوره اعراف، آیه ۱۱.

ابلیس نگفته بود که من همه آنها را و برای همیشه اغواء می کنم و این خود مشعر بر این است که دشمنی اش تنها با شخص آدم نبوده بلکه با نوع بنی آدم بود.

پس کانه از کلام خدا که فرمود:" وَ إِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ" فهمیده بود که او با نوع بشر تا روز قیامت رابطه ای دارد، و آن این است که فساد اعمال بشر و شقاوتشان ناشی از سجده نکردن وی و مربوط به وی است، و به همین جهت در خواست کرد که" پس مرا تا روزی که مبعوث می شوند مهلت بده" و نگفت" مرا تا روزی که آدم می میرد و یا تا زنده است مهلت بده" بلکه عمر آدم و ذریه اش، همگی را در نظر گرفت و درخواست کرد تا روزی که مبعوث می شوند مهلتشان دهد.

و این معنا را متفرع بر لعنت تا روز جزا نمود، در نتیجه معنای کلامش این می شود: حالا که مرا تا قیامت لعنت کردی، تا قیامت هم عمرم بده، و وقتی در خواستش مستجاب شد آنچه که در دل پنهان کرده بود اظهار داشته گفت:" هر آینه همگی آنان را گمراه می کنم".

[بیان

اینکه" يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ" که خدا تا آن روز به شیطان مهلت داده روز قیامت نیست بلکه روزی است که جز خدا کسی پرستش نمی شود و بساط کفر و فسوق برچیده می شود]

" قالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ إِلی يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ".

این جمله جواب خدای تعالی به ابلیس است و در آن اجابت قسمتی از خواسته او و هم رد قسمتی دیگر آنست. اجابت است نسبت به اصل عمر دادن و رد است نسبت به قیدی که او به کلام خود زد، و آن اینکه این مهلت تا قیامت باشد، و لذا فرمود مهلت می دهم اما تا روزی معلوم، نه تا قیامت. و با در نظر گرفتن سیاق دو آیه مورد بحث بسیار روشن به نظر می رسد که" یوم وقت معلوم" غیر از" یوم یبعثون" است. و معلوم می شود خدای تعالی دریغ ورزیده از اینکه او را تا قیامت مهلت دهد، و تا روز دیگری مهلت داده که قبل از روز قیامت است.

از اینجا می توان فهمید که گفتار آن مفسری «۱» که گفته" خداوند دعای او را مستجاب نمود و همه خواسته اش را انجام داده و دو تعبیر" یوم وقت معلوم" و" یوم یبعثون" به یک معنا است" صحیح نیست. همچنین دلیلی که آورده و گفته است" خداوند در سوره اعراف بطور مطلق جواب داده که تو از منظرین هستی" قالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ" «۲» ناتمام است.

---

(۱) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۲۳۴.

(۲) سوره اعراف، آیه ۱۵.

و اما اینکه گفت هر دو روز (یوم وقت معلوم، و یوم یبعثون) به یک معنا است فسادش از گفتار گذشته ما معلوم شد. و اما ناتمام

بودن دلیلش از این رو است که همواره مطلقات قرآن بر مقیداتش حمل می شود، چون بعضی از قرآن بعضی دیگرش را معنا می کند، در سوره اعراف مطلق آورده و در آیه مورد بحث و همچنین در سوره" ص" مقیدش کرده است.

حال می پردازیم به اینکه وقت معلوم به چه معنا است، و برای چه کسی معلوم است؟ در قرآن کریم موارد متعددی است که چیزی را موقت به وقت معلوم، و یا مقدر به قدر معلوم می کند، نظیر آیه" وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ" که در همین سوره گذشت، و آیه" أُولئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ" «۱» مقصود از آن، وقت و قدر، و رزقی است که نزد خدا معلوم است. و اما اینکه در آیه مورد بحث وقت مذکور برای ابلیس هم معلوم است یا نه از لفظ آیه فهمیده نمی شود.

و اینکه بعضی «۲» گفته اند: برای ابلیس معلوم نبوده، چون معلوم بودنش مستلزم واداری او است به معصیت، سخنی بی دلیل است، چون اگر جواب خدای تعالی به ابلیس برای ما مبهم است دلیل نمی شود بر اینکه برای ابلیس هم مبهم بوده و اشکال اغواء به معصیت هم در این مورد یعنی در مورد ابلیس که ریشه همه معصیت ها است وارد نمی شود- دقت فرمایید.

علاوه بر اینکه ابلیس برای بار دوم گفت:" همه آنان را اغواء می کنم" و این خود شاهد است بر اینکه او می دانسته که تا آخرین فردی که از بشر زنده است و او دسترسی به اغوایشان دارد زنده می ماند پس معلوم می شود که او از جمله" تا روز وقت معلوم" فهمیده که مقصود آخرین روز عمر بشر، و آخرین روز زندگیش در

زمین، و آخرین فرصتی است که او می تواند به کار اغوای خود ادامه دهد.

به ابن عباس هم نسبت داده اند که او گفته منظور از" یوم" در آیه، آخرین روز تکلیف است که همان روز نفخ اول است که تمامی خلائق می میرند و بیشتر مفسرین نیز این سخن را پذیرفته اند «۳».

---

(۱) سوره صافات، آیه ۴۱.

(۲) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۷، بنقل از بلخی.

(۳) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۳۷.

و گویا ابن عباس از اینجا استفاده کرده که ابلیس تا آن روز به کار خود مشغول است، زیرا تا تکلیف است مخالفت و معصیت تصور دارد، و قهرا چنین روزی با روز نفخ اول تطبیق می گردد، پس" یوم وقت معلوم" که خدا تا آن روز ابلیس را مهلت داده همان روز نفخ اول است، و میان نفخه اول و دوم که همه را زنده می کند چهار صد و یا چهل سال (به اختلاف روایات) فاصله دارد، و تفاوت میان آنچه که ابلیس خواسته و آنچه که خدا اجابت فرموده همین چند سال است.

و این وجه خوبی است، اما عیبی که دارد این است که دعوی" تا تکلیف هست مخالفت و معصیت تصور دارد" مقدمه ایست که نه در حد خود روشن است، و نه دلیلی بر آن است، برای اینکه بیشتر اعتماد مفسرین در این دعوی به آیات و روایاتی است که هر کفر و فسق موجود در نوع آدمی را مستند به اغوای ابلیس و وسوسه او می داند، مانند آیه" أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يا بَنِي آدَمَ أَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّيْطانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ" «۱» و آیه" وَ قالَ الشَّيْطانُ لَمَّا قُضِيَ

الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَ وَعَدْتُكَمْ فَأَخْلَفْتُكَمْ ..." «۲» و آیاتی دیگر که مقتضای آنها این است که تا تکلیف باشد ابلیس هم هست، و تکلیف هم باقی است تا آدمی باقی باشد، و از اینجا نتیجه بالا را گرفته اند.

و لیکن در اینکه استناد معصیت آدمیان به اغوای شیطان تا اندازه ای مستفاد از آیات و روایات است حرفی نیست، چیزی که هست این آیات و روایات تنها اقتضاء دارند که تا معصیت و گمراهی در زمین باشد ابلیس هم هست، نه اینکه تا تکلیف هست ابلیس هم باشد، چون دلیلی نداریم که ملازمه میان وجود معصیت و وجود تکلیف را اثبات کند.

بلکه دلیل عقلی و نقلی قائم است بر اینکه بشر به سوی سعادت سیر نموده و این نوع به زودی به کمال سعادت خود می رسد و مجتمع انسانی از گناه و شر رهایی یافته، به خیر و صلاح خالص می رسد، به طوری که در روی زمین جز خدا کسی پرستش نمی شود و بساط کفر و فسوق برچیده می گردد، و زندگی نیکو گشته مرض های درونی و وساوس قلبی از میان می رود.

---

(۱) ای بنی آدم آیا با شما عهد نکردم که شیطان را نپرستید که او شما را دشمنی آشکار است؟ سوره یس، آیه ۶۰.

(۲) و چون حکم به پایان رسد در آن حال شیطان گوید خدا به شما به حق و راستی وعده داد و من به خلاف حقیقت. سوره ابراهیم، آیه ۲۲. ________________________________ صفحه ی ۲۳۷

ما تفصیل این مطلب را در مباحث نبوت، در جلد دوم این کتاب و نیز در قصص نوح، در جلد دهم بحث نمودیم، و از آیه" ظَهَرَ الْفَسادُ

فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِما کَسَبَتْ أَیْدِی النَّاسِ لِیُذِیقَهُمْ بَعْضَ الَّذِی عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ" «۱» و نیز آیه" وَ لَقَدْ کَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّکْرِ أَنَّ الْأَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الصَّالِحُونَ" «۲» هم این معنا به خوبی به دست می آید.

پس دلیلی که مفسرین به آن استناد جستند این دلالت را دارد که" روز وقت معلوم" که سرآمد مهلت ابلیس است، روز اصلاح آسمانی بشر است که ریشه فساد به کلی کنده می شود و جز خدا کسی پرستش نمی گردد، نه روز مرگ عمومی بشر با نفخه اول.

[معنای جمله:" رَبِّ بِما أَغْوَیْتَنِی ..." و توضیح در مورد اسناد اغواء به خدا و بیان اینکه مقصود از اغوای خداوند شیطان را، اغوای مجازاتی است نه ابتدایی

" قالَ رَبِّ بِما أَغْوَیْتَنِی لَأُزَیِّنَنَّ لَهُمْ فِی الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِیَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ".

حرف" باء" در جمله" بِما أَغْوَیْتَنِی" باء سببیت است، و حرف" ما" مصدریه است که جمله را چنین معنا می دهد:" پروردگارا من اغواء کردنت را سبب قرار می دهم برای اینکه فساد را در نظر بشر جلوه دهم و بدینوسیله اغوای خودم را در دل آنها هم بیندازم" و این همان معنایی است که از جمله" أَغْوَیْناهُمْ کَما غَوَیْنا" «۳» نیز استفاده می شود.

و اینکه بعضی از مفسرین «۴» گفته اند که" باء برای قسم است و معنای جمله این است که پروردگارا به اینکه مرا اغواء کردی سوگند که چنین و چنان می کنم" از بی پایه و بی مایه ترین تفسیرهاست، چون نه در قرآن و نه در سنت جایی دیده نشده که به مثل اغواء یا اضلال سوگند خورده شود. علاوه بر اینکه اصلا معنای قسم که تعظیم (مقسم

به) است در اغواء و اضلال مورد ندارد.

و از اینکه ابلیس اغوای خود را به خدا نسبت داد و خدا هم نه آن را رد کرد، نه جوابش داد می فهمیم که مقصود از آن غوایت، قضیه سرپیچی از سجده بر آدم نبوده،

---

(۱) فساد در زمین و دریا به خاطر اعمال مردم پدیدار گشت تا کیفر بعض آنچه کردند به ایشان بچشانیم شاید برگردند. سوره روم، آیه ۴۱.

(۲) ما در زبور بعد از ذکر نوشتیم که زمین را بندگان صالح من به ارث می برند. سوره انبیاء، آیه ۱۰۵.

(۳) سوره قصص آیه ۶۳.

(۴) الکشاف، ج ۲، ص ۵۷۸.

برای اینکه هیچ رابطه ای میان سرپیچی او و معصیت انسان نیست، تا آن سبب این شود، و ابلیس با سرپیچی خودش وسیله معصیت بشر را فراهم کند.

بلکه مقصود از این اغواء آن غوایتی است که از خطاب خدایی استشمام نمود، و فهمید که لعنت مطلقه خدا که همان دوری از رحمت او و گمراهی از طریق سعادت است، برای همیشه در باره اش مسلم شده، البته این استقرار لعنت گزافی و بیهوده نبوده، بلکه اثر آن اغوایی است که خودش برای خود پسندید، پس اضلال خدای تعالی در باره او اضلال ابتدایی نیست، بلکه اضلال مجازاتی است، که مکرر گفته ایم جائز است و هیچ اشکالی ندارد، و به همین جهت بود که خدای تعالی هم آن را انکار نکرد و در آیه:" یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ "«۱» به بیانی که در ذیل آن و در چند جای این کتاب گذراندیم، به آن اعتراف و تصریح نموده است.

اینجاست که معنای

سببیت اغوای شیطان برای غوایت مردم درست در می آید، یعنی بخاطر اینکه او خودش دور از رحمت خدا و دور از سعادت شده و این دوری بخاطر لزوم و همیشگی لعنت خدا لازمه او گشته، لذا هر وقت که با وسوسه ها و تسویلات خود به درون دلی رخنه کند، و نزدیک شود همین نزدیکی او باعث دور شدن آن دل است از خدا و رحمت او. و اینکه می گوییم: او مردم را اغواء می کند، معنایش این است که اثر غوایت خود را در آن دل می اندازد.

این آن حقیقتی است که دقت و تدبر در آیات قرآنی آن را به دست می دهد، و خلاصه اش این شد که: منظور از اغوای خدای تعالی شیطان را، اغواء و اضلال ابتدایی نیست. بلکه به عنوان مجازات است، و جمله" وَ إِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي" هم آن را افاده می کند.

[وجوهی که مفسران برای توجیه حمل جمله:" بِما أَغْوَيْتَنِي" بر اضلال ابتدایی خدا ذکر کرده اند]

و اما مفسرین این معنا را مانند مسلمیات پنداشته اند که جمله" بِما أَغْوَيْتَنِي" در صورتی که به ظاهرش حمل شود از اضلال ابتدایی سر در می آورد. و مسلم پنداشته اند که مقصود از غوایت همان سجده نکردن بر آدم است. آن گاه برای اینکه اشکال اضلال ابتدایی را دفع کنند در مقام توجیه آیه بر آمده، و در اصل استناد شر و صدورش از خدا که آیا جائز است یا ممتنع اختلاف کرده اند.

---

(۱) قرآن بسیاری را گمراه و بسیاری را هدایت می کند و گمراه نمی کند با آن مگر فاسقان را. سوره بقره، آیه ۲۶.

بعضی «۱» از ایشان که همان جبری مسلک ها باشند گفته اند:" استناد اغواء به

خدای تعالی هیچ اشکالی ندارد، و همین خود دلیلی است بر اینکه خیر و شر همه مستند به خداست، و معنای سخن شیطان هم این است که: خدایا! بخاطر اینکه مرا گمراه کردی و نگذاشتی بر آدم سجده کنم، و چون فتنه این کار از تو است، من هم تمامی مخلوقات را گمراه می سازم".

بعضی «۲» دیگر که جبری مذهب نیستند گفته اند" جایز نیست خیر و شر و هر زشت و زیبا را به خدای تعالی نسبت داد" آن گاه آیه شریفه را به وجوهی توجیه نموده اند.

اول اینکه: اغوا در آیه به معنای ناامید کردن است و معنای آیه این است که خدایا بخاطر اینکه مرا از رحمتت ناامید کردی من هم بشر را با دعوت به معصیت از رحمتت ناامید می کنم.

دوم اینکه: مراد از اغواء، اضلال از راه بهشت است و معنای آیه این است که خدایا اینکه مرا بخاطر نافرمانیم از راه بهشت گمراه کردی، من نیز ایشان را با دعوت خود از راه بهشت گمراه می کنم.

سوم اینکه: مراد از جمله" بِما أَغْوَيْتَنِي" این است: خدایا بخاطر اینکه مرا دستوری دادی و اطاعتت نکردم، و وادار به نافرمانیت شدم، و آدم را سجده نکردم، پس در حقیقت اضلال نامیدن این جریان از باب توسع و مجاز است.

خواننده گرامی با دقت در آنچه ما گفتیم این معنا را در می یابد که معنای آیه مورد بحث بسیار واضح است و هیچ حاجتی به این وجوه ندارد.

نظیر این بحث، بحثی است که پیرامون انظار (مهلت دادن) که در جمله" فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ" است کرده اند که این مهلت دادن به ابلیس و او را برای همیشه به جان

بشر انداختن کار قبیحی است، و ترجیح دادن مرجوح بر راجح است.

آنان که این عمل را جائز شمرده اند- یعنی دسته اول- گفته اند: آیه شریفه دلالت می کند بر اینکه حسن و قبح که عقل، افعال ما را با آن توجیه و تعلیل می کند، تنها ملاک و محک افعال ما است، و در افعال خدای تعالی تاثیر ندارد، و خلاصه دست عقل از داوری نسبت به افعال او کوتاه است. پس خدای سبحان به هر که هر چه بخواهد ثواب

(۱ و ۲) کشاف، ج ۲، ص ۵۷۸، روح المعانی، ج ۱۴، ص ۵۰.

می دهد، و هر کسی را بخواهد عقوبت می کند بدون اینکه جهتی را ترجیح دهد، و حتی در جهت خلاف واقع می تواند عمل کند.

سپس گفته اند: اگر کسی بگوید شخصی حکیم مردمی را در خانه ای محبوس کرد و آتش فراوان بر آنان افروخت و مارهای زهرآگین به جانشان انداخت و در عین حال هیچ قصد آزار ایشان را نداشت نه می خواست بسوزند، و نه می خواست مسموم شوند، چنین کسی عقل و فطرت انسانی خود را از دست داده، و بنا بر این به حکم فطرت، خدای تعالی که شیطان را مهلت داده، خواسته است تا بندگانش گمراه گردند و او عذابشان کند و هیچ معطلی هم ندارد.

دسته دوم آیه را چنین توجیه کرده اند که: خدای تعالی از ازل می دانسته که ابلیس و پیروانش با کفر و گناه می میرند و به جرم کفر و فسقشان دوزخی می شوند، چه او ابلیس را مهلت بدهد و چه ندهد. علاوه بر اینکه خدای تعالی اگر او را مهلت داد، و جانبش را رعایت نمود، جانب مؤمنین را

هم رعایت نموده، ثواب بیشتری به ایشان می دهد. از اینهم که بگذریم شیطان گفته:" لاغوینهم" چه ربطی به خدای تعالی دارد، اگر اغواء کار خدا بود از خود دفاع می نمود و آن را انکار می کرد.

و از این قبیل وجوه دیگری که در توجیه آیه کریمه بیان کرده اند.

[غفلت این مفسران از اینکه دنیا دار امتحان است و وجود داعی به شر و داعی به خیر لازمه امتحان و تمیز خبیث از طیب است

و ای کاش می فهمیدیم که چرا غفلت کرده اند از آن همه آیاتی که مساله امتحان و ابتلاء را عنوان می کند، مانند آیه" لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ" «۱» و آیه" وَ لِيَبْتَلِيَ اللَّهُ ما فِي صُدُورِكُمْ وَ لِيُمَحِّصَ ما فِي قُلُوبِكُمْ" «۲» و می فرماید: که اصولا نظام سعادت و شقاوت و ثواب و عقاب بشر، مبتنی بر اساس امتحان و ابتلاء است تا انسانها همواره در میان خیر و شر و سعادت و شقاوت قرار داشته، به اختیار خود و با در نظر گرفتن نتیجه بر طبق هر کدام که خواستند عمل کنند.

و بر این اساس اگر در این میان کسی که چون ملائکه و اگر خواستی بگو چون خدا، بشر را به سوی خیرش دعوت نکند و کسی نباشد که او را به سوی شر تشویق بنماید، دیگر امتحانی نخواهد بود، و حال آنکه گفتیم امتحان در کار هست، لذا می بینیم که خدای تعالی در امثال آیه ______________________

(۱) سوره انفال، آیه ۳۷.

(۲) سوره آل عمران، آیه ۱۵۴.

" الشَّيْطانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشاءِ وَ اللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَ فَضْلًا" «۱» به این دو سنخ دعوت تصریح نموده است.

آری، اگر خدای تعالی ابلیس را علیه بشر تایید نموده و او را تا وقت معلوم مهلت داده است خود بشر را هم به وسیله ملائکه که تا دنیا باقی است باقی انـد تایید فرموده است. و لذا می بینیم در پاسخ ابلیس نفرموده:" و انک منظر- تو مهلت داده شدی" بلکه فرمود:" فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ- تو از زمره مهلت داده شدگانی"، پس معلوم می شود غیر از ابلیس کسان دیگری هم هستند که تا آخرین روز زندگی بشر زنده اند.

و نیز اگر ابلیس را تایید کرده تا بتوانـد باطل و کفر و فسق را در نظر بشر جلوه دهد، انسان را هم با هدایت به سوی حق تایید نموده و ایمان را در قلبش زینت داده و محبوب ساخته، و به او فطرت توحیدی ارزانی داشته، و به فجور و تقوایش ملهم نموده و نوری پیش پایش نهاده تا اگر ایمان آورد با آن نور در میان مردم آمد و شد کند، و همچنین تاییدات دیگر، و در این معانی فرموده:" قُلِ اللَّهُ یَهْدِی لِلْحَقِّ" «۲»،" وَ لکِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَیْکُمُ الْإِیمانَ وَ زَیَّنَهُ فِی قُلُوبِکُمْ" «۳» و" فَأَقِمْ وَجْهَکَ لِلدِّینِ حَنِیفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِی فَطَرَ النَّاسَ عَلَیْها" «۴» و" وَ نَفْسٍ وَ ما سَوَّاها فَأَلْهَمَها فُجُورَها وَ تَقْواها" «۵» و" أَ وَ مَنْ کانَ مَیْتاً فَأَحْیَیْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً یَمْشِی بِهِ فِی النَّاسِ" «۶» و" إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنا وَ الَّذِینَ آمَنُوا فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ یَوْمَ یَقُومُ الْأَشْهادُ" «۷» این آیه را بدان جهت شاهد آوردیم که به صیغه متکلم با غیر می فرماید:" ما یاری می کنیم" و این تعبیر اشعار به وساطت ملائکه دارد.

---

(۱) شیطان به

شما وعده فقر می دهد و امر به فحشاء می نماید و خدا وعده مغفرت از خود را و افزونی مال را می دهد. سوره بقره، آیه ۲۶۸.

(۲) بگو خدا به سوی حق هدایت می کند. سوره یونس، آیه ۳۵.

(۳) و لیکن خدا ایمان را محبوب دل شما کرده و آن را در دلهایتان زینت داده است. سوره حجرات، آیه ۷.

(۴) روی دل متوجه دین حنیف کن که فطرت خداست، آن فطرتی که خلق را بر آن فطرت آفریده است. سوره روم، آیه ۳۰.

(۵) به نفس و خلقت آن سوگند که فجور و تقوایش را به او الهام کرد. سوره شمس، آیه ۸.

(۶) آیا کسی که مرده بود پس زنده اش کردیم، و نوری برایش قرار دادیم تا با آن در میان مردم آمد و شد کند. سوره انعام، آیه ۱۲۲.

(۷) ما فرستادگان خود و آنان که ایمان آورده اند را در دنیا و در روزی که گواهان برخیزند یاری می کنیم. سوره مؤمن، آیه ۵۱.

بنا بر این آدمی زاد آفریده ایست که خودش به خودی خود لیسیده از هر اقتضایی است، نه اقتضای سعادت دارد و نه شقاوت، و در بدو خلقتش نسبت به هر دو یک نسبت دارد، هم می تواند راه خیر و اطاعت را که راه ملائکه است که جز اطاعت از آنها ساخته نیست اختیار کند، و هم راه شر و فساد و گناه را که راه ابلیس و لشگریان او است و جز مخالفت و معصیت چیزی ندارند. بشر به هر راه که در زندگیش میل کند به همان راه می افتد و اهل آن راه کمکش نموده و آنچه که دارند در نظر وی جلوه

می دهند و او را به سر منزلی که راهشان به آن منتهی می گردد هدایت می کنند، حال آن سر منزل یا بهشت است و یا دوزخ، یا شقاوت است و یا سعادت.

پس از آنچه گذشت این معنا روشن گردید که مهلت دادن ابلیس تا روز وقت معلوم، از باب تقدیم مرجوح بر راجح و یا ابطال قانون علیت نیست. بلکه در باب آسان ساختن امر امتحان است و لذا می بینیم دو طرفی است و در مقابل ابلیس ملائکه را هم مهلت داده، پس دیگر چه جای اشکال است.

[معنای جمله:" لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ" و دلالت آن بر اینکه زمین ظرف اغوای شیطان است و آدم در خوردن از شجره ممنوعه، از امر ارشادی سرپیچی کرده بوده است نه از امر مولوی

و اینکه ابلیس گفت:" لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ" منظورش این است که باطل را- و یا بطوری که بعضی گفته اند گناهان را- در نظر بشر زینت می دهم. البته معنای اول جامع تر است و بهر حال مفعول حذف شده و ظاهرا از آن اعراض شده و فعل" ازینن" به جای لازم استعمال شده و غرض اصلی بیان همان لازم است که عبارتست از فریب دادن، چون وقتی گفته می شود" زین له کذا و کذا" معنایش این است فلانی او را فریب داد و به آن کار وادار نمود.

و ضمیر" هم" به دلالت سیاق به آدم و ذریه اش بر می گردد. و مقصود از" زینت دادن برای آنان در زمین" این است که آدمیان را در زندگی زمینیشان که همان زندگی دنیا باشد فریب می دهم، و چون مساله زینت دادن نزدیک ترین سبب است برای مسبب که همان گمراهی

است، لذا عطف جمله" وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ " بر آن عطف مسبب است بر سبب.

این آیه اشعار و بلکه دلالت دارد بر آنچه که ما در تفسیر آیات راجع به بهشت آدم در جلد اول این کتاب گذراندیم، چون آنجا گفتیم معصیت آدم یعنی خوردنش از آن درخت که نهی شده بود معصیت امر مولوی نبود تا گناه شمرده شود، بلکه مخالف امر ارشادی بود که هیچ منافاتی با عصمت انبیاء ندارد. وجه اشعار و یا دلالت آیه این است که ابلیس در کلام خود زمین را ظرف اغواء و تزیین و فریب دادن آدم و همسرش

قرار داده پس فریب دادنش آدم و حوا را به این بود که آن دو را به مخالفت امر ارشادی خدا وادار کند، و از بهشت بیرون نموده زمین نشینشان سازد، تا قهرا صاحب فرزندانی شوند که وی به اغوای آنان مشغول گردد و ایشان را از راه حق دور و از صراط مستقیم گمراه نماید، و لذا می بینیم خدای تعالی در آیه" یا بَنِی آدَمَ لا یَفْتِنَنَّكُمُ الشَّیْطانُ كَما أَخْرَجَ أَبَوَیْكُمْ مِنَ الْجَنَّهِ یَنْزِعُ عَنْهُما لِباسَهُما لِیُرِیَهُما سَوْآتِهِما" «۱» مقصد ابلیس را در اغوای آدم و همسرش برهنه شدن و متوجه شهوت گشتن قرار داد.

[مراد از" عباد مخلصین" که از اغوای شیطان مصون هستند]

" إِلَّا عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ "- ابلیس در این جمله طائفه متقین را از اغوای خود استثناء نموده و آنها عبارتند از مخلصین که بنا به قرائت مشهور به فتح لام خوانده می شود. از سیاق کلام بر می آید که مقصود از این طائفه کسانی اند که خود را برای خدا خالص کرده باشند، و معلوم است

که جز خدا کسی خالصشان نکرده پس مخلص اند- به فتح لام.

ما در تفسیر سوره یوسف که بحثی پیرامون اخلاص داشتیم این معنا را گذراندیم که مخلصین آنهایند که پس از آنکه ایشان خود را برای خدا خالص کردند خدا آنان را برای خود خالص گردانیده، یعنی غیر خدا کسی در آنها سهم و نصیبی ندارد، و در دلهایشان محلی که غیر خدا در آن منزل کند باقی نمانده است، و آنان جز به خدا به چیز دیگری اشتغال ندارند، هر چه هم که شیطان از کیدها و وسوسه های خود را در دل آنان بیفکند همان وساوس سبب یاد خدا می شوند، و همانها که دیگران را از خدا دور می سازد ایشان را به خدا نزدیک می کند.

از همین جا معلوم می شود که اگر مستثنی منه را اغواء بگیریم بهتر است از اینکه هم اغواء و هم تزیین را مستثنی منه بگیریم، چون همانطور که گفتیم او- که خدا لعنتش کند- تزیین خود را در باره همه بشر، حتی مخلصین بکار می برد و لیکن تنها غیر مخلصین را اغواء می کند.

و از اینکه گفت:" مگر بندگان مخلصت" و اول بندگان را استثناء کرد، و سپس ایشان را به وصف مخلص توصیف نمود، این معنی استفاده می شود که اصولا حق بندگی و عبودیت همین است که مولی بنده خود را خالص برای خود کند، و غیر او

---

(۱) ای فرزندان آدم مبادا شیطان شما را فریب دهد چنان که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون کرد، جامه از تن آنان برکند و قبائح آنان را در نظرشان پدید آورد. سوره اعراف، آیه ۲۷.

کسی مالک آن بنده

نباشد، و آن به این است که آدمی برای خود مالك و مولایی به غیر از خدا سراغ نداشته باشد، و حتی خود را مالك چیزی از نفس خود و از صفات نفسش و آثار و اعمالش نداند و ملك- به كسر میم و ضمه آن- را تنها برای خدا بداند.

[معنای بر خدا بودن راه شیطان (هذا صِراطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ) اینست که اغواء و اضلال شیطان نیز خارج از حیطه قدرت و حکم و قضای خدا نیست

" قالَ هذا صِراطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ".

ظاهر کلام به طوری که از سیاق بر می آید این است که جمله مورد بحث کنایه باشد از اینکه همه امور به دست خداست، حتی شیطان هم در این فضولی هایش بی نیاز از خدا نیست، هم چنان که اگر دریا به دریانورد بگوید راه تو بر پشت من است به او فهمانده که چاره ای جز این ندارد که خود را مجهز به وسائل عبور از دریا بنماید. و همچنین اگر کوه به کوه نورد بگوید راه تو منحصرا بر پشت من است، به او فهمانده که باید وسائل عبور از قله های بلند و کوره راههای تنگ را فراهم نماید، همچنین بر خدا بودن راه شیطان معنایش این است که راه شیطان هم مانند همه امور از هر جهت موقوف به حکم و قضای خداست، او است که هر چیزی از ناحیه اش آغاز می گردد و به سویش انجام می پذیرد، پس هیچ امری نیست مگر اینکه او رب و قیوم بر آنست.

و نیز از ظاهر سیاق بر می آید که" هذا صِراطٌ" اشاره به کلام ابلیس است که گفت:" لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ"، چون ابلیس

با این کلامش که: به زودی از بشر انتقام می گیرم و با تزیین و اغواء، سلطه خود را بر همه آنان می گسترانم، به طوری که جز عده قلیلی رهایی نداشته باشند، چنین اظهار کرد که او به زودی نسبت به آنچه که تصمیم گرفته مستقل و بی نیاز از خدا خواهد شد، و خواستش بر خواست خدا پیشی خواهد گرفت، چون خدا از خلقت انسانها این را خواسته بود که خلیفه خود در زمینشان نموده و ایشان را بندگان خود کند، ولی او می خواهد نگذارد این خواسته خدا صورت بندد. و جمله" وَ لا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شاكِرِينَ " «۱» اشاره روشنی به این معنا دارد.

خدای تعالی در قبال این اظهار پاسخ داده است که: آنچه گفتی که به زودی همه آنها را گمراه می کنی، و آنچه که استثناء نمودی و چنین اظهار نمودی که به زودی مستقل می شوی، و همه این کارها را به حول و قوه و مشیت خود می کنی، سخت اشتباه کرده ای، زیرا غیر من کسی مستقل نیست، و کسی جز من مالک این تصرفات و حاکم

(۱) و بیشترشان را شکرگزار نخواهی یافت. سوره اعراف، آیه ۱۷.

در آن نیست، از هر کسی هم که سر زند به حکم و قضای من است. اگر اغواء کنی به اذن من کردی و اگر نتوانی و ممنوع شوی به مشیت من ممنوع شده ای، و تو از ناحیه خود مالک هیچ چیزی نیستی. تنها مالک و اختیاردار آن اموری هستی که من مالکت کرده ام، و آنچه که من قضائش را رانده باشم، و من چنین رانده ام که تو نسبت به بندگان من هیچ کار

نتوانی بکنی، مگر تنها آنهایی که پیروی کنند ...

" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِینَ ".

این همان قضایی است که گفتیم در آیه سابق در امر اغواء به رانده شدنش اشاره شده، که می فرماید غیر او کسی در آن دخالتی ندارد.

و حاصل مطلب این است که آدم و فرزندانش همگیشان بندگان خدایند، و چنان نیست که ابلیس پنداشته بود که تنها مخلصین بنده او هستند، و چون بنده خدا هستند به شیطان تسلطی بر ایشان نداده تا هر چه می خواهد- که همان اغوای ایشانست- مستقلا انجام دهد و گمراهشان کند، بلکه همه افراد بشر بندگان اویند، و او مالك و مدبر همه است، چیزی که هست شیطان را بر افرادی که خودشان میل به پیروی او دارند و سرنوشت خود را به دست او سپرده اند مسلط فرموده، اینهایند که ابلیس بر آنان حکمفرمایی دارد.

[آیه:" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ ..." متضمن سه جواب به ابلیس است

پس اگر در آیه شریفه دقت به عمل آوریم خواهیم دید که آیه شریفه ابلیس را از سه جهت اصلی پاسخ رد داده است.

اول اینکه ابلیس بندگان خدای را منحصر در مخلصین کرده، و سلطنت خود را بر آنان نفی نموده و ما بقی افراد بشر را که بر آنان تسلط دارد بنده خدا ندانسته است، و خدای تعالی در پاسخش همه افراد بشر را بنده خود خواند. چیزی که هست سلطنت ابلیس را نسبت به بعضی از بندگانش نفی و نسبت به بعضی دیگر اثبات نمود.

دوم اینکه آن ملعون برای خود در اغوای بشر دعوی استقلال نمود (هم چنان که از ظاهر جمله "

لاغوینهم" که در سیاق مخاصمه با خدا و انتقام واقع شده استفاده می شود) و خدای سبحان او را در این ادعا رد نموده پندارش را باطل خواند، و فرمود که دشمنی او و انتقامش نیز ناشی از قضای خداست، و تسلطش بر بشر ناشی از تسلط او است که او را نسبت به اغوای آنان که به سوء اختیار از او پیروی کنند تنها مسلط فرموده است.

بنا بر این ابلیس ملعون نباید به خود ببالد، زیرا علیه خدا کاری از پیش خود نکرده و امری را علیه او فاسد ننموده است، چون اگر اهـــــل ضـــــلالت را اغـــــواء کرده، بـــــه قضـــــای

خدای سبحان- که اهل ضلالت می بایستی به وسیله وی در گمراهی خود بمانند- کرده است، و حتی خود آن ملعون هم به این معنا تا حدی اعتراف نموده، و در خصوص غوایت خود گفته است" رَبِّ بِما أَغْوَیْتَنِی". و نیز اگر مخلصین را استثناء نموده باز به قضای خدا بوده است.

[ابلیس در اغواء عباد مستقل نبوده اغوای او مجازات" غاوین" بوده و مستند به سلطنت الهی است

این معنایی که آیه کریمه آن را افاده می کند، و می فرماید هم تسلط ابلیس بر ضلالت گمراهان، و هم رهایی دادن مخلصین از شر او هر دو قضای خداست، خود یکی از اصول مهمی است که توحید قرآن آن را افاده می کند، مثلا در سوره یوسف می فرماید:

" إِنِ الْحُکْمُ إِلَّا لِلَّهِ" «۱» و در سوره قصص می فرماید:" وَ هُوَ اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِی الْأُولی وَ الْآخِرَةِ وَ لَهُ الْحُکْمُ" «۲» و در آل عمران می فرماید:" الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ" «۳» و در یونس

می فرماید:

" وَ يُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ " «۴» و همچنین آیاتی دیگر که دلالت دارند بر اینکه هر حکم ایجابی و یا سلبی که هست همه از خداست و به قضاء او به کرسی می نشیند.

از اینجا معلوم می شود که بعضی «۵» از مفسرین در تفسیر خود نسبت به جمله " إِلَّا مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِينَ " چقدر مسامحه و سهل انگاری نموده اند، زیرا گفته اند: پیروان ابلیس وقتی دعوت او را می پذیرند و متابعتش می کنند قهرا ابلیس بر آنان سلطنت خواهد یافت، و هر چند که این بخاطر عدول آنان از هدایت الهی به دعوت و غوایت او است، و لیکن قهرا او دارای سلطان خواهد شد، پس سلطنت ابلیس نه از خداست، و نه از خودش، بلکه از سوء اختیار پیروان او است.

وجه فساد این سخن این است که: استقلال و قوت ذاتی از ابلیس سلب و به ذوات اشیاء داده شده و حال آنکه اگر بنا باشد ابلیس از پیش خود مالک چیزی نباشد اشیاء هم مالک هیچ چیز خود نخواهند بود و بدون اذن خدا، هیچ چیز حتی ضروریات و لوازم ذات را مالک نیستند مگر به اذن خدا و تملیک او- دقت فرمائید.

جهت سومی که خدای تعالی از کلام ابلیس رد نموده این است که سلطنت ________________

(۱) هیچ حکم نیست مگر آنکه از خداست. سوره یوسف، آیه ۶۷.

(۲) او خداست معبودی جز او نیست در دنیا و آخرت حمد و حکم برای او است. سوره قصص، آیه ۷.

(۳) حق از پروردگار تو است. سوره آل عمران، آیه ۶۰.

(۴) خدا حق را با کلماتش احقاق می کند. سوره یونس، آیه ۸۲.

(۵) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۵۲.

ابلیس بر اغوای هر کس که گمراهش می کند، هر چند که به جعل خدای سبحان و تسلیط اوست، الا اینکه این تسلیط خدایی ابتدایی نیست و چنان نیست که خدای تعالی افرادی را بدون جهت دستخوش اغوای شیطان نموده، افرادی دیگر را از شر او حفظ نماید، چون چنین رفتاری را نمی توان به ساحت قدس خدای سبحان نسبت داد، بلکه اگر جمعی را دستخوش اغوای او می کند به عنوان مجازات و مسبوق به غوایت خودشان است.

دلیل بر این نکته جمله" إِلَّا مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِینَ " است که می فرماید: ابلیس تنها آن جمعی را اغواء می کند که خود آنان غوایت دارند، و به اقتضای همان غوایت خودشان در پی اغوای شیطان می روند. پس اغوای شیطان اغوای دومی است. آری، در این مساله یک اغواء است به دنبال غوایت و غوایت عبارت است از همان جرمهایی که خود آدمیان مرتکب می شوند و اغوای ابلیس مجازاتی است از جانب خدای سبحان.

و اگر این اغواء، ابتدایی و از ناحیه ابلیس بود، و گمراهان به دست ابلیس گمراه می شدند باید خودشان هیچ تقصیری نداشته باشند و همه ملامت ها متوجه ابلیس باشد، نه مردم، و حال آنکه او خودش به حکایت قرآن کریم در روز قیامت می گوید:" وَ ما کانَ لِی عَلَیْکُمْ مِنْ سُلْطانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُکُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِی فَلا تَلُومُونِی وَ لُومُوا أَنْفُسَکُمْ " «۱».

البته این سخن از ابلیس نیز پذیرفته نیست، زیرا ابلیس هم به خاطر سوء اختیارش و اینکه به کار اغوای مردم پرداخته، و به عبارتی بخاطر امتناعش از سجده بر آدم ملامت می شود. آری، او ولایت بر اغواء را به عهده خود گرفت و ولی گمراهان

گردید، هم چنان که خدای سبحان در جای دیگر از کلامش بدان اشاره نموده می فرماید:" إِنَّا جَعَلْنَا الشَّياطِينَ أَوْلِياءَ لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ" «۲» و نیز در آیه دیگری که روشن ترین آیه مؤید بیان ما است می فرماید:" كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَ يَهْدِيهِ إِلى عَذابِ السَّعِيرِ" «۳».

پس از آنچه گذشت این معنا به دست آمد که مراد از کلمه" عبادی" عموم افراد بشر است، و استثناء در" مَنِ اتَّبَعَكَ" استثنای متصل است، نه منقطع، و کلمه ______________________

(۱) من سلطنتی بر شما نداشتم، تنها کار من این بود که شما را دعوت کردم شما به اختیار خود اجابتم کردید، پس مرا ملامت نکنید و خود را ملامت کنید. سوره ابراهیم، آیه ۲۲.

(۲) شیطان ها را اولیاء آنان که ایمان نمی آورند قرار دادیم. سوره اعراف، آیه ۲۷.

(۳) قلم قضاء بر او چنین رانده شد که هر که او را سرپرست خود قرار دهد او گمراهش کند، و به سوی عذاب آتش رهنمونش باشد. سوره حج، آیه ۴.

" من" در" من الغاوین" بیانیه است و زمینه کلام رد بر ابلیس است، و آیه متعرض دو قضاء از قضاهای الهی است: یکی در مستثنی و یکی در مستثنی منه. اینها و غیر اینها نکاتی است که از بیان گذشته ما به دست می آید.

و از همین بیان روشن می گردد اینکه بعضی «۱» از مفسرین گفته اند" منظور از کلمه" عبادی" آن کسانی است که ابلیس استثنائشان کرد و از ایشان تعبیر کرد به" عِبادَكَ مِنْهُمُ" مو نتیجه استثناء مزبور منقطع و زمینه کلام تصدیق گفتار ابلیس است که بر جمعی سلطنت دارد و بر مخلصین ندارد، و

معنای آیه این است که مخلصین در تحت سلطنت تو نیستند، ولی آنها که پیرویت می کنند هستند" تفسیر صحیحی نیست.

زیرا خواننده عزیز اگر در بیان گذشته ما دقت کرده باشد می داند که این چنین تفسیر در حقیقت زمینه کلام را بر هم زدن است و کسی که اینطور تفسیر کرده رعایت سیاق را که سیاق مخاصمه است نکرده، و به ساحت قدس الهی نسبت نالایق داده، و خطاب خدای را طوری معنا کرده که در حقیقت همان کلام ابلیس از کار در آمده است.

به این معنا که خدای تعالی تغییری در ریخت کلام ابلیس داده، و نسبت به اصل معنا حق را به او داده و به آن اعتراف کرده است. ابلیس گفته بود به زودی من بشر را اغواء می کنم مگر مخلصین آنان را. خدا هم فرموده: تو مخلصین را نمی توانی گمراه کنی، تنها غیر ایشان را گمراه می کنی، و پر واضح است که چنین کلامی را نمی توان به خدای سبحان نسبت داد.

و چه بسا مفسرین دیگری «۲» که آیه را چنین معنا کرده اند: کلمه" عبادی" شامل تمامی افراد بشر می باشد و در عین حال استثنای منقطع است. و شاید از این جهت منقطع گرفته اند که پنداشته اند اگر متصل بگیرند باید بیشتر افراد را مستثنی بدانیم، آن وقت مثل این می شود که بگوییم: من صد تومان الا نود و نه تومان قرض دارم، زیرا گمراهان بشر نسبت به مخلصین آن شاید بیشتر از ۹۰ در صد باشند، و آن وقت ساحت قدس الهی منزه از این چنین حرف زدن است.

و این تفسیر صحیح نیست، برای اینکه این حرف مربوط به جایی است که منظور

از استثناء بیرون کردن عدد معینی باشد، و اما اگر منظور اخراج نوع و یا صنف باشد

---

(۱) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۵۱.

(۲) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۸۹.

دیگر زیاد بودن عدد مستثنی عیب ندارد. و انسان خود دارای اصنافی است که ما فوق همه، صنف مخلصین اند، و از آنان پایین تر صنف مؤمنین، و از آنان پایین تر صنف مستضعفین و از ایشان هم پایین تر پیروان ابلیس اند که همین صنف آخری در آیه استثناء شده و ما بقی که چند صنفند در مستثنی منه باقی اند. پس استثناء اکثر لازم نمی آید.

[بیان اینکه اثبات سلطنت و ولایت برای ابلیس، با سلطنت مطلقه خدا و با عدالت او منافات ندارد]

بعضی دیگر از مفسرین استثناء را از این جهت منقطع گرفته اند که برای ابلیس سلطنتی حتی بر غاوین لازم نیاید چون چنین پنداشته اند که اثبات سلطنت برای ابلیس با سلطنت مطلقه خدا و یا با عدالت او منافات دارد، و معنای آیه بطوری که این دو محذور لازم نیاید این است که" تو بر بندگان من سلطنت نداری لیکن هر که از غاوین، که تو را پیروی کند او خودش زمام امور خود را بدست تو داده، و برای تو سلطنت علیه خود قرار داده است. نه اینکه این سلطنت از خود تو باشد، و تو بتوانی خدا را در امور خلقش عاجز کنی، از خدا هم نیست، تا با عدالت او منافات داشته باشد".

ولی غفلت کرده اند از اینکه اثبات سلطنت برای ابلیس در صورتی که آن سلطنت از ناحیه خدای تعالی باشد، اشکالی وارد نمی آید و با سلطنت مطلقه الهی منافات ندارد و همچنین منافی

با عدالت خدایی نیست، زیرا مکرر گفتیم که این تسلیط، تسلیط به عنوان مجازات است، نه ابتدایی. و اینهم که گفت: سلطنت ابلیس را گمراهان به او داده اند باز با تسلیط خدایی منافات ندارد و همه اینها در سابق گذشت لذا تکرار نمی کنیم.

آنچه در اینجا در اشکال بر توجیه بالا اضافه می کنیم این است که قرآن کریم در آیه" کُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ" «۱» و آیه" إِنَّا جَعَلْنَا الشَّياطِينَ أَوْلِياءَ لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ" «۲» بطور صریح به هر دو ناحیه گفتار ما دلالت دارند، اولی سلطنت را برای شیطان اثبات می کند و دومی آن سلطنت را به قضای خدا و جعل او می داند.

" وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ".

ظاهرا کلمه" موعد" در اینجا اسم مکان و به معنای محل وعده باشد و مراد از اینکه جهنم موعد آنها است این است که جهنم آن محلی است که وعده خدا به ایشان ______________________

(۱) بر او چنین نوشته شده که هر که او را سرپرست خود قرار دهد او گمراهش می کند. سوره حج، آیه ۴.

(۲) شیطان ها را قرار دادیم اولیاء کسانی که ایمان نمی آورند. سوره اعراف، آیه ۲۷.

عملی می شود و در آنجا عذابشان می کند.

و این کلام خدا تاکید ثبوت قدرت او و بازگشت همه امور به او است. کانه می فرماید:" آنچه در باره سلطنت تو بر گمراهان گفتم سلطنتی از ناحیه خود تو نیست، و چنان نیست که تو ما را عاجز کنی، بلکه ما تو را بر آنان سلطنت دادیم و به خاطر پیرویشان از تو، ایشان را به اغوای تو مجازات نموده، و به زودی در آخرت هم به عذاب

جهنم كيفرشان مى كنيم.

در اين جمله كه مخصوص بيان حال پيروان ابليس است، تنها كيفر ايشان را ذكر كرد و ديگر اسمى از ابليس و كيفر او نبرد، به خلاف آيه" لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَ مِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ" «۱» و آيه" فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزاؤُكُمْ جَزاءً مَوْفُوراً" «۲»، چون مقام در اين دو آيه غير مقام آيه مورد بحث است.

[معناى اينكه جهنم هفت در دارد:" لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ ..."]

" لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ".

خداى سبحان نه در اين آيه و نه در هيچ جاى كلام خود، بيان ننموده كه مراد از اين" ابواب: درها" چيست. آيا مانند درهاى خانه و چهار ديوارى است كه در آنجا داخل مى شوند و همه واردين را در يك عرصه جمع مى كند؟ و يا طبقات و دركات مختلفى است كه از نظر نوع عذاب، و شدت آن با هم تفاوت دارند. استعمال كلمه" باب" در هر دو معنا متداول است و چه بسا امورى را كه در نوع مختلفند، هر نوعش را يك باب مى گويند، مثلا گفته مى شود:" ابواب خير"،" ابواب شر" و" ابواب رحمه" و قرآن فرموده:" فَتَحْنا عَلَيْهِمْ أَبْوابَ كُلِّ شَيْ ءٍ" «۳» و چه بسا كه اسباب رسيدن به چيزى و راههاى رسيدن به آن را نيز ابواب مى گويند، مانند" ابواب رزق" كه مقصود از آن انواع معاملات است.

و بعيد نيست از آيات متفرقه در قرآن كه در باره آتش دوزخ آمده معناى دومى استفاده شود، مانند آيه" وَ سِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلى جَهَنَّمَ زُمَراً حَتَّى إِذا جاؤُها فُتِحَتْ أَبْوابُها- تا آنجا كه مى فرمايد- قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها- «۴» و آيه

---

(۱) هر آينه

جهنم را از تو و از هر که پیرویت کند از بندگان پر می کنم. سوره ص، آیه ۸۵.

(۲) پس بدرستی جهنم جزاء شما است و چه جزای بی کرانی است. سوره اسری، آیه ۶۳.

(۳) سوره انعام، آیه ۴۴.

(۴) کسانی که کفر ورزیدند دسته دسته به سوی جهنم رانده می شوند، وقتی به آن رسیدند درهایش باز می شود ... گفته می شـــــود برای همیشـــــه بـــــه درهـــــای جهنـــــم درآییـــــد. ســـــوره زمر، آیـــــه ۷۲.

" إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ " «۱» و همچنین آیاتی دیگر.

مؤید این احتمال فقره دوم آیه مورد بحث است که می فرماید:" لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ- از ایشان برای هر دری قسمتی است تقسیم شده" چون ظاهر آن این است که خود جزء تقسیم شده بر درها است، و این وقتی معنای صحیح می دهد که" باب" به معنای طبقه باشد نه در ورودی. و اما اینکه بعضی «۲» کلمه" جُزْءٌ مَقْسُومٌ" را به معنای" طائفه معین و مفروز" «۳» گرفته اند تفسیر موهونی است که وهنش بر همه روشن است.

و بنا بر این، معنای" هفت در داشتن جهنم" این می شود که هفت نوع عذاب دارد، و هر نوع آن به مقتضای واردین برای خود چند قسم دارد. و این مطلب خالی از دلالت بر این معنا نیست که گناهانی که مستوجب آتش است هفت قسم، و طرقی که آدمی را به هر یک از آن گناهان می کشاند نیز چند قسم است، و در صورتی که آیه شریفه چنین دلالتی داشته باشد مؤید روایاتی خواهد بود که در باره طبقه بندی عذابهای دوزخ آمده، و به زودی از نظر خوانندگان گرامی می گذرد- ان شاء اللَّه تعالی.

"

إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ".

یعنی ایشان مستقر در بهشت ها و چشمه سارهایند. (به ایشان گفته می شود) بدانجا درآیید با سلامی وصف ناپذیر، سلامی که نمی توان کنه وصفش را بیان نمود، درآیید در حالی که از هر شر و ضرری ایمن هستید.

[" متقین" در آیه:" إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ ..." اعم از" مخلصین" در آیه:" إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ" است

خدای سبحان بعد از آنکه قضای رانده شده خود را در باره ابلیس و گمراهان پیرو او بیان نمود، اینک در این آیه قضای رانده شده اش را در باره متقین بیان می فرماید، و از آنجا که در کلام رسول خدا (ص) تقوی به ورع و پرهیز از محرمات خدا تفسیر شده و در کلام خدای تعالی هم، متقین را مکرر به بهشت بشارت داده، نتیجه می گیریم که متقین اعم از مخلصین اند.

و اینکه بعضی «۴» گفته اند که" هیچ شبهه ای نیست در اینکه سیاق دلالت دارد بر اینکه متقین در این آیه همان مخلصین آیه قبل هستند، و این حمل مطلق بر فرد کامل آن می شود" صحیح نیست، زیرا وقتی صحیح است که مقصود از" عباد" در جمله

---

(۱) منافقان در طبقه پائین تر جهنمند. سوره نساء، آیه ۱۴۵.

(۲) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۵۳.

(۳) مفروز: جدا کرده شده.

(۴) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۵۷.

" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ" مخلصین باشند، تا به ضمیمه وحدت سیاق بگوییم مقصود از متقین هم همان مخلصین اند، و لیکن همین حرف، اول کلام است و ما در سابق اثبات کردیم که مراد از عباد عموم افراد انسان است و تنها غاویان (گمراهان) استثناء شده، و

بقیه در تحت عموم هستند. خدای تعالی وضع غاویان را روشن نمود، و فرمود که قضای او آتش را بر ایشان حتمی نموده، اینک در این آیه وضع سایر افراد عام را که اعم از مخلصین اند، بیان می فرماید. باقی می ماند وضع افراد مستضعف که منوط به خواست خداست و گناهکاران و اهل کبائری که بدون توبه می میرند که ایشان هم محتاج شفاعتند، در نتیجه از افراد عموم مذکور باقی نمی ماند مگر آنان که بهشت برایشان حتمی است اعم از مخلصین و غیر ایشان که آیه مورد بحث متعرض وضع ایشان است.

و اما مساله حمل مطلق بر فرد اکمل آن، خطا و اشتباه است بلکه همواره مطلق را باید حمل بر افراد متعارف آن نمود که تفصیل این بحث به عهده کتب اصول است بدانجا مراجعه شود.

[رد و ابطال سخن" فخر رازی" که گفته است مراد از" متقین" کسانی است که از شرک بپرهیزند و بیان اینکه تسمیه به وصف" متقین" در مورد دارایان ملکه پرهیز از محرمات الهی صادق است

امام رازی در تفسیر جمله مورد بحث گفته: منظور از متقین در آیه شریفه کسانی اند که از شرک بپرهیزند، و این معنا را از معظم صحابه و تابعین نقل کرده و گفته که در این معنا روایاتی آمده است.

آن گاه اضافه کرده است که: حق صحیح هم همین است، به دلیل اینکه متقی کسی است که یک بار از خود تقوی نشان دهد هم چنان که کسی را که یک نوبت زده باشد می گویند ضارب، چون شرط صادق بودن وصف این نیست که همه انواع تقوی را انجام داده باشد، بلکه همین که ماهیت تقوی

را انجام داده باشد، وصف متقی بر او صادق خواهد بود، و لذا گفته اند لفظ امر دلالت بر وجوب بیش از یک بار مامور به ندارد.

بنا بر این ظاهر آیه اقتضاء دارد که جنات عیون نصیب هر کسی که حتی از یک گناه پرهیز کرده باشد بشود، چیزی که هست امت اسلام همه متفقند بر اینکه در خصوص گناه کفر استمرار وصف، شرط بهشتی بودن است.

و نیز از آنجایی که این آیه دنبال کلام ابلیس:" إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ " و دنبال:" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ" واقع شده، لذا در بهره مندی از جنات عیون ایمان معتبر است، پس قید ایمان بخاطر این دو دلیل است. و از آن گذشته دلیلی بر قید دیگر نداریم، و عام را به عمومیتش باقی می گذاریم، چون تخصیص عام خلاف ظاهر است و هر چه کمتر باشد به مقتضای اصل و ظاهر موافق تر است.

صفحه ی ۲۵۳

پس با این بیان ثابت می شود که حکم جنات عیون برای تمامی گویندگان" لا اله الا اللَّه محمد رسول اللَّه" ثابت است، هر چند که اهل معصیت باشند، و این خود بیانی روشن است «۱».

و مقتضای کلامش این است که آیه شریفه شامل مرتکبین تمامی کبائر موبقه، که کتاب عزیز (قرآن) تصریح به استحقاق آتش بر مرتکب آن دارد بشود، بشرطی که از شرک پرهیز کند. و همچنین شامل کسانی که غیر از دو شهادت مذکور تمامی واجبات الهی را که تارکش را وعده آتش داده ترک کرده اند بگردد. و حال آنکه هر کس که با کلام خدای تعالی انسی داشته و در آن تدبر نماید شک نمی کند در اینکه قرآن کریم چنین

کسانی را متقی نمی داند، و جزء متقیان نمی شمارد، مخصوصا عنوان متقین از عناوینی است که در قرآن کریم زیاد به چشم می خورد که آنان را صریحا به بهشت بشارت می دهد و شاید قریب بیست جا آنان را به اجتناب از محرمات وصف می کند، و در احادیث هم متقین به چنین کسانی تفسیر شده است.

علاوه بر اینکه صرف صحت اطلاق وصف ربطی به تسمیه به آن وصف ندارد (و مجرد اینکه کلمه متقی به شخصی که یک بار از محرمات اجتناب کرده اطلاق شود غیر این است که اسم چنین شخصی را متقی بگذاریم).

کسی به وصف مؤمن، محسن، قانت، مخلص و صابر و مخصوصا اوصافی که در آن بقاء و استمرار خوابیده نامیده نمی شود، مگر آنکه وصف مذکور در او استقرار و دوام داشته باشد. و اگر سخن فخر رازی در متقین درست باشد باید در طاغین و فاسقین و مفسدین و مجرمین و غاوین و ضالین که در قرآن کریم وعده آتش به آنان داده شده صادق باشد، و حال آنکه صادق بودنش تناقض عجیبی است که به کلی نظام کلام الهی را مختل می سازد.

و اگر بگویی در اوصافی که شمردی قرینه و شاهدی هست که آن اوصاف را به مرتکب در یک بار و دو بار صادق نمی داند، از قبیل آیات شفاعت و توبه و امثال آن، در جواب می گوییم در وصف متقین هم قرینه داریم که مراد از آن، کسانی هستند که همیشه تقوی داشته باشند نه آنانی که هم گناهان را مرتکب شده، هم واجبات را ترک می کنند و در همه عمر از یک گناه پرهیز می نمایند، و آن قرینه عبارتست از

(۱) تفسـ________________ـیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۱۹۱ و ۱۹۲.

وعده آتش به مرتکب گناهان می دهد، مانند آیات زنا و قتل نفس بدون حق، و ربا و خوردن مال یتیم و نظائر آن.

علاوه، شواهدی که وی به عنوان تقریب دلیل خود آورده، و از آن جمله گفته که" واقع شدن آیه دنبال کلام ابلیس ..." وجوه و شواهد واهیی است که هیچ دلالت و شهادتی بر مدعای او ندارد. و همچنین اینکه گفته" پس قید ایمان به خاطر این دو دلیل است، و از آن گذشته دلیلی بر قید دیگر نداریم و تخصیص عام خلاف ظاهر و خلاف اصل است ..." نیز صحیح نیست، زیرا خلاف اصل در جایی گفتگویش بمیان می آید که دلیل لفظی در کار نباشد و خواننده عزیز به ادله لفظی که همه آنها صالح برای تقیید آیه اند واقف گردید. و همچنین خلاف ظاهر، چون ظهور مطلق در اطلاق- که گویا مقصود وی از ظهور همان است- وقتی حجت است که دلیل مقیدی، اطلاق را تقیید نکند و گر نه باید از ظهور اطلاق دست برداشته آن را حمل بر مقید نمود.

پس حق مطلب آنست که گفتیم آیه شریفه شامل کسانی است که ملکه تقوی و ورع و پرهیز از محرمات الهی در دلهایشان جایگزین شده باشد. تنها چنین کسانی اند که سعادت و بهشت بر ایشان حتمی است.

بله این معنا نیز هست که از کتاب خدا و سنت استفاده می شود که اهل توحید یعنی آنها که در موقف قیامت با شهادت" لا اله الا اللَّه" محشور می شوند مخلد در آتش نیستند، و بالأخره به بهشت وارد می شوند، ولی

این غیر از دلالت لفظ متقین است.

" وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ ... بِمُخْرَجِینَ ".

کلمه" غل" به معنای کینه است و بعضی گفته اند به معنای کینه و حسد است که آدمی را وادار می کند به دیگران آزار برساند. و کلمه" سرر" جمع" سریر" است که به معنای تخت (مبل) است. و کلمه" نصب" به معنای تعب و خستگی است: که از خارج به آدمی روی دهد.

خدای تعالی در این دو آیه حال متقین را در وارد شدنشان به بهشت بیان می فرماید. و اگر از میان نعمتهای بهشت با آن همه زیادی تنها این چند چیز را شمرد بخاطر عنایتی بود که به اقتضای مقام داشت، چون مقام، مقام بیان این جهت است که اهل بهشت به گرفتاری و بدبختی گمراهان مبتلا نیستند، چون آنان سعادت و سیادتشان و کرامت و حرمتشان را از دست نداده اند، و چون زمینه کلام این بود، مناسب بود امنیت اهل بهشت را نام ببرد، لذا فرمود: اهل بهشت از ناحیه نفسشان و درونشان در امنیت اند، ________________ صفحه ی ۲۵۵

چون خداوند کینه و حسد را از دلهایشان کنده، دیگر احدی از آنان قصد سویی نسبت به دیگری ندارد، بلکه همه برادرانی هستند در برابر هم که بر تختها تکیه زده اند، و به زودی در بحث روایتی معنایی برای روبروی هم بودنشان خواهد آمد- ان شاء اللّه تعالی.

و همچنین از ناحیه اسباب و عوامل بیرونی نیز در امنیت اند، دیگر دچار نصب (خستگی) نمی گردند. و نیز از ناحیه پروردگارشان هم ایمن هستند، و از بهشت هرگز اخراج نمی شوند، پس اهل بهشت از هر جهت در سعادت و کرامتند، و

از هیچ جهتی دچار شقاوت و خواری نمی شوند، نه از ناحیه درونشان و نه از بیرونشان و نه از خدایشان.

قضاهای رانده شده [قضاهای رانده شده ای که در قرآن حکایت شده است

قضاهایی که از مصدر جلال رب العزه در بدو خلقت انسان رانده شده، و قرآن کریم آنها را حکایت نموده، دو سنخ است: یکی اصلی و یکی فرعی، و اصلی آنها ده تا است:

اول اینکه به ابلیس فرمود:" فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّکَ رَجِیمٌ " «۱» دوم اینکه به او فرمود:" وَ إِنَّ عَلَیْکَ اللَّعْنَةَ إِلی یَوْمِ الدِّینِ " «۲».

که البته ممکن است این دو را به یک قضا برگردانید.

سوم اینکه به او فرمود:" فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ " «۳».

چهارم اینکه باز به او فرمود:" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ " «۴».

پنجم اینکه دنبال آن فرمود:" إِلَّا مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِینَ " «۵».

ششم اینکه فرمود:" وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ " «۶».

هفتم اینکه به آدم فرمود:" اهْبِطُوا بَعْضُکُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ " «۷».

---

(۱) پس بیرون شو که تو رانده شده و مطرودی. سوره حجر، آیه ۳۴.

(۲) و به درستی که بر تو است لعنت تا روز جزاء. سوره حجر، آیه ۳۵.

(۳) پس به درستی که تو از مهلت داده گانی تا روز وقت دانسته شده. سوره حجر، آیه ۳۸.

(۴) به درستی که تو را بر بندگان من تسلطی نیست. سوره حجر، آیه ۴۲.

(۵) مگر آن کسی که از تو متابعت کند. سوره حجر، آیه ۴۲.

(۶) و به درستی که دوزخ وعده گاه همه ایشان است. سوره حجر، آیه ۴۳.

(۷) فرود آیید در حالی که بعضی از شما دشمن بعضی دیگر باشد. سوره بقره، آیه ۳۶.

هشتم اینکه به او فرمود:"

وَ لَكَمْ فِی الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ" «۱».

نهم اینکه به او و خلق خود فرمود:" اهْبِطُوا مِنْها جَمِیعاً فَإِمَّا یَأْتِیَنَّكُمْ مِنِّی هُدیً فَمَنْ تَبِعَ هُدایَ فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ" «۲».

دهم اینکه به انسان فرمود:" وَ الَّذِینَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ" «۳».

و اما قضاهای فرعی که مترتب بر این اصلی ها است قضاهایی است که متدبر دانشمند به آنها بر می خورند.

بحث روایتی [روایاتی در باره نفخ روح در کالبد آدم علیه السلام

در تفسیر عیاشی از محمد بن مسلم از ابی جعفر (ع) روایت کرده که گفت: من از آن حضرت از آیه" وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی ..." پرسش نمودم فرمود: خداوند روحی خلق فرمود و از آن در آدم دمید «۴».

در همان کتاب از ابی بصیر از ابی عبد اللَّه (ع) روایت کرده که در ذیل آیه" فَإِذا سَوَّیْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی فَقَعُوا لَهُ ساجِدِینَ ..." فرموده: خداوند خلقی را خلق کرد، و روحی را هم آفرید، آن گاه به فرشته ای دستور داد آن روح را در آن کالبد بدمد، نه اینکه بعد از نفخ چیزی از خدای تعالی کم شده باشد، و این از قدرت خداست «۵».

و در همان کتاب در روایت سماعه از آن جناب آمده که فرمود: خداوند آدم را خلق کرد و در آن دمید. من از آن جناب پرسیدم روح چیست؟ فرمود: قدرت خدای تعالی

---

(۱) و برای شما در زمین تا وقت مرگ موضع استقرار است. سوره بقره، آیه ۳۶.

(۲) فرود آیید از این جنت، پس اگر بیاید برای شما از جانب من دلالتی پس هر

کس که متابعت کند هدایت مرا پس ترسی نیست بر ایشان و محزون نمی شوند. سوره بقره، آیه ۳۹.

(۳) و آن کسانی که کافر شدند و تکذیب کردند آیات ما را آنان اهل دوزخند و در آن جاویدند. سوره بقره، آیه ۳۹.

(۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۱، ح ۹۸.

(۵) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۱، ح ۱۰.

از ملکوت است «۱».

مؤلف: یعنی قدرت فعلیه خداست که از قدرت ذاتیش منبعث می شود، هم چنان که روایت قبلی هم بر آن دلالت دارد.

و در کتاب معانی الاخبار به سند خود از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت:

من از حضرت باقر (ع) پرسیدم معنای این کلام خدای عز و جل که می فرماید:

" وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي " چیست؟ فرمود: روحی است که خدا آن را اختیار نمود و خلقش کرد، و به خود نسبتش داد، و بر تمامی ارواح برتریش بخشید و به همین جهت دستور داد تا آن را بر آدم بدمند «۲».

و در کافی به سند خود از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت: از امام باقر پرسیدم اینکه روایت می کنند که خدای تعالی آدم را به صورت خود خلق کرده درست است؟ فرمود: صورت آدم صورت مخلوقی است حادث که خدای تعالی آن را بر سایر صورت ها انتخاب نمود، و چون از سایر صورتها بهتر بود به خود نسبتش داد، هم چنان که کعبه را به خود نسبت داده و فرموده:" بیتی: خانه من"، روح را به خود نسبت داد و فرمود:" وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي " «۳».

مؤلف: این روایات از روایات برجسته ای است که در ضمن معنای روح، معارف بسیاری

را بیان می کند، و ما به زودی در آنجا که پیرامون حقیقت روح بحث می کنیم- ان شاء اللَّه- توضیحی در معنایش می دهیم.

[چند روایت در باره وقت یوم معلوم در آیه:" فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ"]

و در تفسیر برهان از ابن بابویه به سند خود از امام صادق (ع) روایت کرده که در تفسیر آیه" فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ" فرمودند:" یوم وقت معلوم" روزیست که نفخ صور می شود و ابلیس میان نفخه اول و دوم می میرد «۴».

و در تفسیر عیاشی از وهب بن جمیع و در تفسیر برهان از شرف الدین نجفی با حذف سند از وهب نقل کرده که گفت: از امام صادق (ع) از ابلیس پرسش نمودم، و اینکه منظور از" یوم وقت معلوم" در آیه" رَبِّ فَأَنْظِرْنِی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ قالَ فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ" چیست؟ فرمود ای وهب آیا گمان کرده ای همان

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۱، ح ۱۱.

(۲) معانی الاخبار، توحید شیخ صدوق، ص ۱۷۰، باب ۲۷، ح ۱.

(۳) کافی، توحید شیخ صدوق، ص ۱۰۳، ح ۱۸.

(۴) البرهان، ج ۲، ص ۳۴۲، ح ۱.

روز بعث است که مردم در آن زنده می شوند؟ نه، بلکه خدای عز و جل او را مهلت داد تا روزی که قائم ما ظهور کند که در آن روز موی ناصیه ابلیس را گرفته گردنش را می زند، روز وقت معلوم آن روز است «۱».

الفاظ حدیث فوق از تفسیر برهان نقل گردیده است.

و در تفسیر قمی به سند خود از محمد بن یونس از مردی از امام صادق (ع) روایت کرده که در تفسیر آیه"

فَأَنْظِرْنِی- تا جمله- إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ" فرمود: در روز وقت معلوم رسول خدا (ص) او را بر روی سنگ بیت المقدس ذبح می کند «۲».

مؤلف: این روایت از روایات رجعت است که بر طبق آن و نیز بر طبق مضمون روایت قبلیش از طرف امامان اهل بیت روایات دیگری نیز هست.

ممکن هم هست روایت اولی از این سه روایت آخر را حمل بر تقیه کنیم، و نیز ممکن است هر سه را به بیانی که در رجعت در جلد اول این کتاب و در جلدهای دیگر گذشت طوری معنا کنیم که منافاتی میان آنها نباشد، و آن این است که بگوییم در روایات وارده از طرق امامان اهل بیت (ع) غالب آیات مربوط به قیامت گاهی به روز ظهور مهدی (ع) و گاهی به روز رجعت و گاهی به روز قیامت تفسیر شده و این بدان جهت است که هر سه روز در اینکه روز بروز حقایقند، مشترکند، هر چند که بروز حقایق در آنها مختلف و دارای شدت و ضعف است. بنا بر این، حکم قیامت بر آن دو روز دیگر هم جاری است- دقت فرمایید.

و در تفسیر عیاشی از جابر از ابی جعفر (ع) روایت کرده که گفت:

خدمت آن جناب بودم، عرض کردم: ممکن است بفرمایید تفسیر آیه" إِنَّ عِبادِی لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطانٌ" چیست؟ فرمود: خدای تعالی در این جمله می فرماید: تو نمی توانی بندگان مرا به بهشت و یا دوزخ وارد کنی «۳».

[روایاتی در بیان مراد از درهای جهنم در ذیل جمله:" لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ ..."]

و در تفسیر قمی در ذیل جمله" لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ ..." از معصوم نقل کرده که فرمود:

خدای تعالی در این جمله می فرماید اهل هر مذهبی از دری وارد می شوند، و برای

(۱) البرهان، ج ۲، ص ۳۴۳، ح ۷، عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۲، ح ۱۴.

(۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۴۹.

(۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۲، ح ۱۶.

بهشت هشت در است «۱».

و در الدر المنثور است که احمد- در کتاب الزهد- از خطاب بن عبد اللّه روایت کرده که گفت: علی (ع) فرمود: هیچ می دانید درهای جهنم چگونه است؟ ما گفتیم لا بد مثل همین، درهای دنیا است، فرمودند: نه و لیکن اینطور است. آن گاه دست خود روی دست گذاشت (که اشاره به طبقات آن است) «۲» و در همان کتاب است که ابن مبارک، هناد، ابن ابی شیبه، عبد بن حمید و احمد- در کتاب الزهد- و ابن ابی الدنیا- در کتاب صفه النار- و ابن جریر، ابن ابی حاتم و بیهقی- در کتاب البعث- از چند طریق از علی (ع) روایت کرده که گفت:

جهنم هفت در دارد، بعضی فوق بعضی دیگر قرار دارد وقتی اولی پر شد دومی را پر می کنند، آن گاه سومی را تا همه اش پر شود «۳».

باز در همان کتاب آمده که ابن مردویه و خطیب در تاریخش از انس روایت کرده اند که گفت: رسول خدا (ص) در معنای آیه" لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ" فرمود: جزئی از مردم که به خدا شرک ورزیدند، و جزئی دیگر که در او شک کردند، و جزئی که از او غفلت نمودند «۴».

مؤلف: این روایت اجزای درهای جهنم را می شمارد، نه خود درها را. و از ظاهر سیاق بر می آید که رسول خدا

(ص) نمی خواهد اجزاء را منحصر در آن سه جزء کند.

و در همـان کتاب است که ابن مردویه از ابو ذر روایت کرده که گفت: رسول خـدا (ص) فرمود: برای جهنم دری است که از آن داخل نمی شود مگر کسی که عهد مرا در باره اهل بیتم بشکند و خیانت نماید، و بعد از من خون آنان را بریزد «۵».

بـاز در همـان کتاب است که احمـد و ابن حبان و طبری و ابن مردویه و بیهقی- در کتاب البعث- از عتبه بن عبـد اللَّه از رسول خـدا (ص) روایـت آورده انـد کـه فرمـود: برای بهشت هشت در و برای جهنم هفت در است، که بعضـی افضـل از بعض دیگر است «۶».

---

(۱) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۶.

(۲ و ۳ و ۴) الدر المنثور، ج ۴، ص ۹۹ و ۱۰۰.

(۵ و ۶) الـــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــور، ج ۴، ص ۱۰۰.

مؤلف: این روایات به طوری که ملاحظه می فرمایید بیان گذشته ما را تایید می کنند.

و در تفسـیر قمی در ذیل آیه" وَ نَزَعْنا ما فِی صُـدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ" از معصوم نقل کرده که فرمود:" غل" به معنای عداوت اسـت «۱».

[چند روایت در تفسیر و بیان مراد جمله:" إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ" و تطبیق آن بر عده ای توسط راویان

و در تفسـیر برهان از حافظ، ابو نعیم از رجال سندش از ابی هریره روایت کرده که گفت: علی بن ابی طالب (ع) از رسول خدا (ص) پرسـید یـا رسول اللَّه کـدامیک از مـا در دل تو محبوب تریم؟ من یا فاطمه؟ فرمود: فاطمه محبوب تر است نزد من از تو، ولی تو گرانقدرتری از او، و گویا تو را و او

را می بینم که کنار حوضم مردم را از آن دور می کنی، و کنار آن حوض به عدد ستارگان آفتابه هایی هست، و تو و حسن و حسین و حمزه و جعفر در بهشتید و چون برادرانی مقابل هم بر تخت ها قرار دارید، و تو و شیعیانت با من هستید، آن گاه رسول خدا (ص) این آیه را قرائت کردند:" إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ" و فرمودند: آن چنان در برابر هم هستید که به پشت سر یکدیگر نمی نگرید «۲».

و نیز در همان کتاب است که ابن مغازلی- در کتاب المناقب خود بدون سند از زید بن ارقم روایت کرده که گفت: بر رسول خدا (ص) وارد شدم، فرمود: من می خواهم میان شما امت، عقد اخوت برقرار کنم، همانطور که میان ملائکه برادری برقرار است. آن گاه به علی فرمود: تو برادر من هستی، و سپس تلاوت فرمودند:" إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ" و فرمودند: دوستانی که دوستیشان برای خداست بعضی به بعضی دیگر نظر می کنند «۳».

مؤلف: صاحب البرهان این روایت را از احمد در کتاب مسندش بدون سند از زید بن ارقم از رسول خدا (ص) نیز نقل کرده، و روایت مفصل است «۴».

در این دو روایت که در تفسیر" عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ" فرموده" احدی پشت سر دیگری را نمی نگرد" و یا" دوستان خدایی بعضی به بعضی نظر می کنند" اشاره فرموده اند به اینکه تقابل در آیه، کنایه از این است که در آنجا دیگر مانند دنیا در پی عیب جویی یکدیگر نیستند، چون غل و کینه ها از دلهایشان بیرون رفته است، و عیب ______________

(۱) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۷.

(۲) البرهان، ج ۲، ص ۳۴۸، ح ۹.

(۳) البرهان،

ج ۲، ص ۳۴۸، ح ۱۱.

(۴) البرهـــــــــــــــــــــــــان، ج ۱۰، ص ۳۴۸، ح ۱۰.

جویی بخاطر کینه درونی است، و این خود یک معنای لطیفی است.

و استشهاد رسول خدا (ص) به آیه از باب تطبیق کلی بر مصداق است، نه اینکه آیه فقط در باره اهل بیت (ع) نازل شده باشد، زیرا سیاق آیه با این اختصاص نمی سازد.

نظیر این روایت روایتی است که از علی (ع) در تفسیر آیه نقل شده که فرموده اند: در باره ما اهل بدر نازل شده «۱» و در روایت دیگری آمده است که: در باره ابو بکر و عمر نازل شده «۲». و در روایت دیگری که از علی بن الحسین (ع) نقل شده فرموده اند: در باره ابو بکر و عمر و علی نازل شده «۳». باز در روایت دیگری آمده که در حق علی و زبیر و طلحه نازل شده «۴». و نیز در روایت دیگری آمده که در باره علی و عثمان و طلحه و زبیر نازل شده «۵». و در روایت دیگری است که ابن عباس گفت: در باره ده نفر نازل شده: ابو بکر، عمر، عثمان، علی، طلحه، زبیر، سعد، سعید، عبد الرحمن بن عوف و عبد اللَّه بن مسعود «۶».

و این روایات به شهادت اختلافی که در آنها است همه تطبیقاتی است که راویان حدیث، آیه را با عده ای تطبیق نموده اند، و گر نه خود آیه شریفه و سیاق آن با این معنا که در باره عده مخصوص نازل شده باشد نمی سازد. و چگونه می سازد و حال آنکه در مقام بیان قضایی است که خدای تعالی در بنی نوع بشر از اول خلقت تا

به امروز اجراء نموده، می باشد و در سیاق آن داستان دستور یافتن ملائکه به سجده بر آدم و امتناع ابلیس از آن، و رانده شدنش، و نقل قضاهای رانده شده بعد از آن قرار گرفته، و این مسائل مربوط به خصوص اشخاص نامبرده نیست.

(۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶) الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۰۱. صفحه ی ۲۶۲

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۴۹ تا ۸۴]

ترجمه آیات بندگان مرا خبر ده که بدرستی من از آمرزگار مهربانم (۴۹).

و (نیز خبر ده) که عذاب من همانا عذابی دردناکست (۵۰).

و با خبرشان ساز از داستان میهمانان ابراهیم (۵۱).

آن روزی که بر او در آمدند، و سلام گفتند: او گفت: ما از شما بیمناکیم (۵۲).

گفتند نترس که ما (آمده ایم تا) تو را به فرزندی دانا بشارت دهیم (۵۳).

گفت آیا بشارتم می دهید (به فرزنددار شدن) با این پیری و ضعف که مراست، دیگر چه بشارتی بمن می دهید؟ (۵۴).

گفتند به حق بشارتت می دهیم، از نومیدان مباش (۵۵).

گفت جز گمراهان چه کسی از رحمت پروردگارش مایوس می شود (۵۶).

پرسید: ای فرستادگان (خدا) برای چه مهمی آمده اید (۵۷).

گفتند: مامور عذاب قومی مجرمیم (۵۸).

مگر خاندان لوط که همگیشان را از عذاب نجات می دهیم (۵۹).

مگر همسرش را، که چنین تقدیر کرده ایم که او از باقی ماندگان در محل عذاب باشد (۶۰).

پس وقتی فرستادگان به خاندان لوط وارد شدند (۶۱).

گفت شما مردمی ناشناسید (۶۲).

گفتند، نه، بلکه برای همان امری که قومت در آن شک داشتند (و باور نمی کردند) آمده ایم (۶۳).

و ما به حق نزد تو آمده ایم، و ما راستگویانیم (۶۴).

پس خاندانت را شبانه بیرون ببر، و خودت دنبالشان براه بیفت، و مواظب باش احدی

از شما به پشت سر خود ننگرد، و راهی که مامور شده اید بگیرید و بروید (۶۵).

و بـه او رسانـــدیم کـه ایـن امر قضـایی اسـت رانـــده شـده کـه صـــبحگاهان، نسـل ایـن مردم بر افتـادنی اسـت (۶۶).

از آن سو مردم شهر در حالی که به یکدیگر مژده می دادند به طرف خانه لوط هجوم آوردند، (۶۷).

لوط گفت اینان میهمانان منند، مرا رسوا مکنید (۶۸).

و از خدا بترسید، و مرا خوار مسازید (۶۹).

گفتند مگر به تو نگفتیم کسی را به خانه ات راه مده (۷۰).

لوط (از ناچاری دختران خود را عرضه کرد تا شاید از تجاوز میهمانانش صرفنظر کنند و) گفت اگر هم می خواهید کاری بکنید این دختران من حاضرند (۷۱).

به جان تو ای محمد که قوم نامبرده در مستی خود آن چنان بودند که نمی فهمیدند چه می کنند (۷۲).

پس ناگهان در هنگام طلوع آفتاب صیحه ای کارشان بساخت (۷۳).

و ما شهرشان را زیر و رو کردیم و سنگی از سجیل بر آنان باریدیم (۷۴).

در این داستان آیاتی است برای مردم متفرس و چیز فهم (۷۵).

و هم در راهی است استوار (۷۶).

آری در این داستان آیتی است برای مؤمنین (۷۷).

و به درستی که اصحاب ایکه ستمکاران بودند (۷۸).

ما از ایشان انتقام گرفتیم، و بدرستی که این دو قوم بر سر شاهراهی قرار دارند (۷۹).

اصحاب حجر هم فرستادگان خدا را تکذیب کردند (۸۰).

و هر چه ما معجزه برایشان فرستادیم از آن اعراض نمودند (۸۱).

از کوه ها خانه ها می کندند در حالی که خاطر جمع و در امن بودند (۸۲).

ولی صیحه ایشان را در صبحگاهی بگرفت (۸۳).

و آنچه زحمت كشيده بودند بدردشان نخورد (۸۴).

بيان آيات [اشاره به ارتباط آيات متضمن داستان بشارت ابراهيم

(ع) به فرزند دار شدن و داستان قوم لوط، با آیات قبل

بعد از آنکه خدای تعالی پیرامون استهزایی که مشرکین به رسول خدا (ص) و کتاب نازل بر او، و همچنین پیرامون اقتراح آنان که باید ملائکه را بیاورد و اینکه اگر ملائکه را هم بیاورد ایمان نخواهند آورد، با روشن ترین بیان بحث فرمود، اینک در این آیات شروع به نصیحت آنان نموده، در دو آیه اول بشارت و انذار می دهد، و آن گاه با ذکر داستانی که جامع هر دو جهت است- یعنی داستان میهمانان ابراهیم (ع) که برای او بشارت آورده بودند، آن هم بشارتی که هیچ انتظارش را نداشت، و برای قوم لوط (ع) عذاب آورده بودند، آن هم عذابی که از شدیدترین

صفحه ی ۲۶۵

عذاب ها بود- مطلب را تایید فرمود.

و سپس با اشاره ای اجمالی به داستان" اصحاب ایکه" که قوم شعیب (ع) بودند و" اصحاب حجر" که مردم و قوم صالح (ع) بودند تایید دیگری کرد.

" نَبِّئْ عِبادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَ أَنَّ عَذابِي هُوَ الْعَذابُ الْأَلِيمُ".

مقصود از کلمه" عبادی" بطوری که از سیاق آیات استفاده می شود مطلق بندگان است، و سخن آن کس «۱» که گفته" مراد از آن همان متقین و یا مخلصین است که قبلا گفتگویش بود" سخنی است غیر قابل اعتناء.

و اگر هر دو جمله را اسمیه آورد و بر سرشان" ان" در آورد- که دلالت بر تاکید دارد- و نیز ضمیر فصل آورد، یعنی در اول فرمود:" أَنَا الْغَفُورُ ..." و در دومی فرمود:

" هُوَ الْعَذابُ"، و اگر بر سر خبر" الغفور" و" العذاب" الف و لام آورد، همه برای این است که صفات

مـذكور در آيه را تاكيـد كنـد و بفهماند مغفرت و رحمت، و اليم بودن عذاب، به آخرين درجه و نهايت حد خود رسـيده اند، بطورى كه ديگر نمى توان با هيچ مقياسى آنها را اندازه گيرى نمود، و چيزى را با آنها قياس كرد.

آرى، هيـچ مغفرت و رحمتى نيست مگر اينكه ممكن است فرض شود كه مانعى نگذارد آن مغفرت و رحمت به ما برسد، و يا انـدازه گيرى بتوانـد آن را انـدازه بگيرد، و يـا حـدى برايش معين نمايـد. ولى خـداى تعالى چنين نيست كه كسـى بتوانـد جلو مغفرت او را بگيرد (لا معقب لحكمه) و يا بدون مشيت او، امرى آن را تحديد نمايد.

[سـبب اينكه نبايـد از غفران و رحمت الهى مـايوس و از عـذاب و مكر او دل آسوده بود اين است كه هيـچ مانعى جلو گيرى و محدود كننده اراده و مشيت خدا نيست

پس با اينحال ديگر جائز نيست كسى از مغفرت او مايوس و از روح و رحمتش نااميد گردد، زيرا نمى توان اين ياس و نوميدى را به مـانعى كه جلو مغفرت خـدا را بگيرد توجيه نمود، تنها چيزى كه مايه وحشت است و بايـد هم باشـد ترس از خود خـداى تعالى است. هم چنان كه بعـد از آيه مربوط به مغفرت و رحمت كه دارد:" لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَهِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الـذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" «۲» دنبالش فرموده" وَ أَنِيبُوا إِلى رَبِّكُمْ" «۳».

---

(۱) روح المعانى، ج ۱۴، ص ۵۹ و تفسير ابى السعود، ج ۵، ص ۸۰.

(۲) البته خدا همه گناهان را مى آمرزد. كه همانا او بسيار آمرزنده و مهربان است. سوره زمر، آيه ۵۳.

(۳) انابه كنيد به سوى

و نیز کسی نیست که عذاب او را سبک شمرده، یا احتمال دهد که روزی خدای تعالی نتواند عذاب کند و یا از مکر او ایمن شود، چون خدا غالب بر امر خویش است" وَ اللَّهُ غالِبٌ عَلی أَمْرِهِ" «۱» و کسی نمی تواند از مکر او ایمن شود مگر مردم زیانکار:

" فَلا یَأْمَنُ مَکْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخاسِرُونَ" «۲».

" وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَیْفِ إِبْراهِیمَ".

" ضیف" به معنای میهمان است که هم بر یک نفر اطلاق می شود و هم بر جمع، و چه بسا که جمع آن" اضیاف" و" ضیوف" و" ضیفان" بیاید و لیکن به طوری که گفته شد فصیح تر همان است که در تثنیه و جمع هم به شکل مفرد آورده شود، برای اینکه این کلمه در اصل مصدر بوده، و مصدر بطور کلی در تثنیه و جمع، مفرد می آید.

و مراد از" ضیف ابراهیم" ملائکه مکرمی است که برای بشارت به او و اینکه به زودی صاحب فرزند می شود، و برای هلاکت قوم لوط، فرستاده شدند. و اگر آنان را ضیف (میهمان) نامیده، برای این بوده که بصورت میهمان بر او وارد شدند." إِذْ دَخَلُوا عَلَیْهِ فَقالُوا سَلاماً قالَ إِنَّا مِنْکُمْ وَجِلُونَ قالُوا لا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ عَلِیمٍ".

ضمیر جمع در" دخلوا" و همچنین در" قالوا" به ملائکه بر می گردد، پس ملائکه سلام کردند. کلمه" سلاما" نوعی تحیت است که تقدیرش" نسلم علیک سلاما" است، یعنی بر تو سلام می کنیم سلامی مخصوص. و معنای کلام ابراهیم که گفت:" إِنَّا مِنْکُمْ وَجِلُونَ" این است که ما از شما می ترسیم، چون کلمه" وجل" به معنای ترس است.

و این سخن

ابراهیم بعد از آن بود که ملائکه نشسته، و ابراهیم برای آنان گوساله ای بریان حاضر کرد، و میهمانان از خوردنش امتناع کردند، که در سوره هود دارد:" وقتی دید دستشان به غذا نمی رسد ناشناس و دشمنشان پنداشت، و از آنان احساس ترس نمود." پس در آیات مورد بحث بنا بر خلاصه گویی بوده، و این خصوصیات را نقل نکرده.

ملائکه در پاسخ وی برای تسکین ترس او و تامین خاطرش گفتند: ما فرستادگان پروردگار تو هستیم و نزد تو آمده ایم تا به فرزندی دانا بشارتت دهیم. و شاید مقصود از" علیم"

---

(۱) سوره یوسف. آیه ۲۱

(۲) سوره اعراف آیه ۹۹.

دانای معمولی نباشد بلکه دانای به تعلیم الهی و به وحی آسمانی باشد که در این صورت آیه شریفه نظیر آیه دیگری می شود که در باره اسحاق فرموده" وَ بَشَّرْناهُ بِإِسْحاقَ نَبِيًّا" «۱».

[تعجب ابراهیم (ع) از بشارت داده شدن به فرزند، بر اساس استبعاد عادی بوده است بیان آیات مربوط به وارد شدن فرشتگان به صورت آدمی بر ابراهیم (ع) و گفتگوی بین میهمانان و آن حضرت

" قالَ أَ بَشَّرْتُمُونِي عَلى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ".

ابراهیم وقتی این بشارت را می شنید که پیری سالخورده بود آن هم پیر مردی که در دوران جوانیش از همسرش فرزنددار نشده بود. و معلوم است که عادتا در چنین حالی از فرزنددار شدن مایوس بود. لذا اینکه مانند ابراهیم پیامبری بزرگوار، بزرگ تر از آنست که از رحمت خدا و نفوذ قدرت او مایوس باشد و بهمین جهت دنباله کلام ملائکه پرسش کرد که آیا در چنین جای و روزی مرا به فرزنددار شدن بشارت می دهید؟ آن هم از

همسر سالخورده عقیمی که در جای دیگر قرآن از قول خود او نقل شده که به پیری خود اعتراف کرده است. کلمه" کبر" در جمله" أَ بَشَّرْتُمُونِی عَلی أَنْ مَسَّنِیَ الْکِبَرُ" کنایه از پیری و سالخوردگی است، کلمه" مس" به معنای رسیدن آن است و معلوم است که رسیدن پیری عبارت است از پدیدار گشتن آثار آن از قبیل رفتن نیروی جوانی و جایگزین شدن ضعف قوا. و معنای این جمله این است که: من از بشارت شما تعجب می کنم که در این حال و این وضع که پیری خمیده شده و جوانی را پشت سر نهاده ام و نیروی بدنیم به آخر رسیده با این حال صاحب فرزند شوم، زیرا عادتا چنین چیزی برای چنین کسی محال است.

جمله" فَبِمَ تُبَشِّرُونَ" تفریع بر جمله" مَسَّنِیَ الْکِبَرُ" است و استفهام از بشارتی است که دادند. کانه شک کرده در اینکه آیا بشارتشان راستی همان بشارت به فرزند بود یا به چیز دیگر، و لذا دوباره پرسید به چه چیز بشارتم می دهید؟ نه اینکه خواسته باشد استبعاد کند. و این گونه سؤالات در کلمات مردم شایع است که وقتی چیزی می شنوند که به نظرشان عجیب می رسد می پرسند" چه می گویی"؟" مقصودت چیست"؟" چکار داری می کنی"؟

" قالُوا بَشَّرْناکَ بِالْحَقِّ ... إِلَّا الضَّالُّونَ".

حرف باء در کلمه" بالحق" باء مصاحبت است که آیه را چنین معنا می دهد، بشارت ملازم با حق و غیر منفک از آن است پس تو به صرف، اینکه بعید به نظرت می رسد آن را انکار مکن تا در زمره نومیدان از رحمت خدا نباشی، این جمله پاسخ ملائکه است به ابراهیم. ابراهیم (ع) هم در قبال گفته آنان

بطور کنایه سخنشان را تایید و اعتراف نموده، به عنوان استفهام انکاری گفت:" کیست که از رحمت پروردگار خود نومید شود جز گمراهان". و

---

(۱) او را بشارت دادیم به اسحاق پیغمبر، سوره صافات آیه ۱۱۲.

چنین فهمانید که نومیدی از رحمت پروردگار از خصائص گمراهان است و من از گمراهان نیستم پس پرسشم پرسش یک نفر نومید که به خاطر نومیدی، فرزنددار شدن در این سنین را بعید بشمارد نیست.

" قالَ فَما خَطْبُکُمْ أَیُّهَا الْمُرْسَلُونَ ".

کلمه" خطب" به معنای کاری بس بزرگ و خطرناک است. و اگر ملائکه را به عنوان مرسلین خطاب کرد بخاطر این بود که خود آنان خود را به عنوان فرستادگان خدا معرفی کرده بودند. و معنی آیه روشن است.

[معنای" غابر" و مراد از اینکه همسر لوط از" غابرین" بوده است

" قالُوا إِنَّا أُرْسِلْنا إِلی قَوْمٍ مُجْرِمِینَ ... لَمِنَ الْغابِرِینَ ".

در مفردات می گوید کلمه" غابر" به معنای ماندن کسی بعد از رفتن مصاحب اوست.

در قرآن کریم فرموده:" إِلَّا عَجُوزاً فِی الْغابِرِینَ" یعنی آن کسی که عمرش طولانی شده باشد.

بعضی هم گفته اند: مقصود از آن، کسی است که باقی مانده و با لوط بیرون نشده است. بعضی دیگر گفته اند: مقصود از آن، کسی است که باقی مانده و با لوط بیرون نشده است. بعضی دیگر گفته اند آنهایی که بعد از عذاب باقی ماندند و در آیه ای دیگر آمده:" إِلَّا امْرَأَتَکَ کانَتْ مِنَ الْغابِرِینَ" و در آیه دیگر آمده:" قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِینَ". تا آنجا که می گوید:" غبار" به معنای ما بقی خاکی است که در فضا پخش شده این کلمه بر وزن" دخان" و" عثار" و امثال آن دو می باشد که

دلالت بر بقایای چیزی می کنند «۱». و شاید از همین جهت است که هم گذشته و هم آینده را زمان غابر گویند. اما گذشته را زمان غابر گویند به عنایت اینکه آثاری از گذشته باقی مانده و تا زمان حاضر پیش نیامده و اما آینده را زمان غابر می گویند آن هم به این عنایت است که هنوز مانند گذشته فانی و نابود نشده بلکه وجود دارد و باقی است.

آیات مورد بحث پاسخ ملائکه به سؤال ابراهیم است که گفتند: ما از ناحیه خدای سبحان فرستاده شده ایم به سوی قومی مجرم و گناهکار. و اگر اسم آن قوم را نیاوردند از این باب بود که نخواستند زبان خود را به اسم پلید آنان آلوده کنند.

آن گاه از آن قوم عده ای را استثناء فرموده: "إِلَّا آلَ لُوطٍ- مگر آل لوط را" که عبارتند از لوط و بستگان نزدیکش، همین جمله بود که معلوم کرد مقصود از آن قوم کدام قوم است، آنان را، همه شان را از عذاب نجات خواهیم داد. از ظاهر سیاق بر می آید که استثناء منقطع باشد (چون لوط و اهل او مجرم نبودند تا استثناء آنان متصل باشد).

آن گاه از این مستثنی یعنی لوط و بستگانش زنش را استثناء کردند تا بفهمانند نجات

(۱) مفردات راغب، ماده" غبر".

شامل حال او نمی شود و بزودی عذاب خدا او را هم خواهد گرفت و هلاکش خواهد ساخت، لذا گفتند: "إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِينَ" مگر همسرش که او از باقی ماندگان است یعنی بعد از بیرون شدن لوط و نجات یافتن، او با قوم باقی می ماند و دستخوش هلاک می گردد.

ما تفصیل داستان میهمانان

ابراهیم را در سوره هود در جلد دهم این کتاب در تحت یک عنوان مستقل آورده ایم.

[وارد شدن ملائکه بر" لوط" علیه السلام و گفتگوی بین ایشان و آن حضرت و قضای الهی به قطع نسل و انقراض قوم لوط]

" فَلَمَّا جاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ قالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ".

لوط به فرشتگان گفت: شما قومی ناشناسید برای اینکه ملائکه بصورت جوانانی زیبا روی و بی موی در برابر او مجسم شده بودند و او از دیدن ایشان با سابقه ای که از قوم خود داشت که کارشان فحشاء است دچار وحشت گردید، که ما این برخورد را هم در سوره هود شرح دادیم.

" قالُوا بَلْ جِئْناكَ بِما كانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ وَ أَتَيْناكَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ".

کلمه" یمترون" از" امتراء" و امتراء از" مریه" است که به معنای شک است. و منظور این است که ما آن خبری را آوردیم که این مردم در آن شک می کردند و هر چه تو انذارشان می دادی باور نمی نمودند. و مراد از اینکه فرمود" اتیناک بالحق- حق را آورده ایم" قضاء حقی است که خدا در باره قوم لوط رانده بود و دیگر مفری از آن باقی نبود هم چنان که در جای دیگر فرموده:" وَ إِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ" «۱».

بعضی از مفسرین «۲» گفته اند مراد از جمله مذکور آوردن عذابی است که شکی در آن نیست و لیکن معنایی که ما گفتیم، بهتر است.

در آیات این داستان تقدیم و تاخیر است، البته تقدیم و تاخیر که می گوییم منظورمان این نیست که اختلالی در ترتیب نزولی آن در هنگام تالیفش به وجود آمده باشد، بدین معنی که آیه ای که در هنگام نزول مؤخر

بوده، مقدم و بالعکس شده باشد بلکه منظورمان اینست که خدای تعالی گوشه هایی از داستان لوط را در غیر آن محلی که ترتیب طبیعی اقتضاء می نماید و داستان سرایی ایجاب می کند، ذکر فرموده. و این بخاطر نکته ای است که فهماندن آن ایجاب می کند.

ترتیب داستان آن طور که در سوره هود آمده و اعتبار هم مساعد آنست ایجاب می کرد، که در این سوره جمله " فَلَمَّا جاءَ آلَ لُوطٍ "- تا آخر دو آیه- جلوتر از سایر آیات و دنبال آن دو آیه " وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدِينَهِ "- تا آخر شش آیه- و سپس جمله " قالُوا بَلْ جِئْناكَ "- تا آخر چهار آیه- و

---

(۱) ایشان عذابی برایشان خواهد آمد که برگشتی نیست. سوره هود، آیه ۷۶.

(۲) روح المعـــــــــانی، ج ۱۴، ص ۶۸.

آن گاه آیه " فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَهُ مُشْرِقِينَ "- تا آخر آیات- قرار گرفته باشد.

و حقیقت این تقدیم و تاخیر این است که داستان لوط مشتمل بر چهار فصل است، که در این سوره فصل سوم بین فصل اول و دوم قرار گرفته، یعنی آیه " وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدِينَهِ " مؤخر شده تا آخر آن، یعنی جمله " لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ " متصل به اول فصل دوم که فرموده:

" فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَهُ مُشْرِقِينَ " بشود، تا در نتیجه غرضی که در استشهاد به داستان در میان بوده مجسم گشته، به بهترین وجه روشن شود. و آن غرض عبارت بود از اینکه بفهماند عذاب الهی که به این قوم نازل شد بدون سابقه بود، وقتی فرا رسید که محکومین به آن عذاب سرگرم و سرمست زندگی و ایمن از خطر بودند، بطوری که بخاطر احدی خطور نمی کرد که چنین عذابی در پیش است، و

این برای آنست که وحشت آورتر و حسرت آمیزتر و دردناک تر باشد.

نظیر اشاره به این نکته در آخر داستان اصحاب حجر- که بعدا می آید- بکار رفته که آیه" وَ کانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً آمِنِینَ" متصل به آیه" فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَةُ مُصْبِحِینَ" شده تا این نکته را افاده نماید. و اشاره به این نکته در آیات مورد بحث برای روشن شدن آیه" وَ أَنَّ عَذابِی هُوَ الْعَذابُ الْأَلِیمُ" است که در اول آیات مذکور قرار دارد- دقت فرمایید.

" فَأَسْرِ بِأَهْلِکَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّیْلِ ...".

کلمه" اسراء" به معنای سیر در شب است، و بنا بر این، جمله" در پاره ای از شب" تاکید اسراء خواهد بود. و خود جمله" بِقِطْعٍ مِنَ اللَّیْلِ" به معنای قسمتی است که از شب بریده شده باشد. و مراد از اینکه فرمود:" وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ" این است دنبال اهل خود راه بیفتد و نگذارد کسی جا بماند، و وادارشان کند که به سرعت پیش بروند، و همانطور که فرمود:

" وَ لا یَلْتَفِتْ مِنْکُمْ أَحَدٌ" به پشت سر خود نگاه نکنند (و نایستند ببینند چه می شود).

و معنای آیه این است: حال که ما با عذابی غیر مردود آمده ایم بر تو واجب است شبانه اهل و عیالت را برداشته حرکت کنی، آنان را جلو انداخته خودت دنبال سرشان بروی، تا کسی از آنان جا نماند و در حرکت سهل انگاری نکنند، و مواظب باش کسی دنبال سر خود نگاه نکند، و مستقیم به آن سو که مامور می شوید بروید، از این جمله آخری چنین بدست می آید که یک راهنمای خدایی ایشان را هدایت می کرد و قائدی آنان را به پیش می راند.

" وَ قَضَیْنا إِلَیْهِ ذلِکَ الْأَمْرَ أَنَّ دابِرَ

هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ".

کلمه" قضاء" در این آیه- آن طور که گفته اند- «۱» معنای وحی را متضمن است، و به

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۲.

صفحه ی ۲۷۱

همین جهت با لفظ" الی" متعدی شده، و منظور از" امر" امر عذاب است، چون جمله" أَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ" آن را تفسیر کرده و کلمه" ذلک" که برای اشاره به دور است عظمت خطر و وحشتناکی عذاب را می رساند، و معنای آیه این است که: ما امر عظیم خود را نسبت به عذاب ایشان حتمی نمودیم در حالی که آن را از راه وحی به لوط اعلام نمودیم و گفتیم که نسل این قوم صبح همین امشب قطع شدنی و آثارشان از نسل و بنا و عمل و هر اثر دیگری که دارند محو شدنی است. ممکن هم هست چنین معنا کرد که ما وحی کردیم. به لوط در حالی که عذاب قوم را حتمی کرده بودیم.

" وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدِينَهِ يَسْتَبْشِرُونَ ... إِنْ كُنْتُمْ فاعِلِينَ".

از اینکه نسبت آمدن را به اهل شهر داده معلوم می شود جمعیت زیادی بوده اند، به طوری که می شده گفته شود اهل شهر آمدند.

بنا بر این، معنای آیه این می شود: جمعیت انبوهی از اهل شهر به سر وقت لوط آمدند، در حالی که از شدت حرصی که به عمل فحشاء و مخصوصا با غریبه های تازه وارد داشتند، به یکدیگر مژده می دادند.

لوط برای دفاع از میهمانان به استقبال جمعیت شتافت، تا از نزدیک شدنشان جلوگیری کند، وقتی در برابر آنان قرار گرفت فرمود: اینان میهمانان من هستند مرا نزد میهمانانم رسوا مکنید، و با آنان عمل زشت انجام ندهید، از خدا بترسید

و مرا خوار نسازید، مهاجمین اهل شهر گفتند: مگر ما قبلا به تو اعلام نکرده بودیم که غریبه ها را در منزلت راه مده و اگر احدی از اهل عالم را راه دادی، دیگر در باره آنها شفاعت مکن و به دفاع از آنان برمخیز. لوط وقتی از انصراف آنها مایوس شد ناگزیر دختران خود را به آنان عرضه کرد تا با آنها ازدواج کنند و از میهمانانش دست بردارند و گفت: اگر می خواهید کاری کنید اینها دختران من هستند. بیان اینکه چطور حاضر شد دختران خود را عرضه بدارد، در تفسیر سوره هود گذشت.

" لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ... مِنْ سِجِّيلٍ ".

راغب در مفردات می گوید: کلمه" عمارت" ضد خرابی است، و" عمر" اسم مدت عمارت و آبادی بدن است، یعنی مدت زندگی. و چون معنای عمر، عمارت بدن به وسیله روح است، قهرا معنایش غیر از معنای بقاء است، چون بقاء ضد فناء است و قید روح در آن نیست و بخاطر همین که قید روح در معنای بقاء نیست می بینیم که خدای تعالی را همواره به وصف بقاء توصیف می کنند و می گویند بقای خدا، و نمی گویند عمر خدا، و اگر هم به کلمه عمر خدا تعبیر می کنند بسیار کم است.

آن گاه می گوید:" عمر"- به ضم عین- و نیز" عمر" به فتح عین- به یک معنی است، با این تفاوت که در موقع سوگند دومی را بکار می برند و می گویند" لعمرك"، مانند" لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ" «۱».

خطاب در" لعمرك" خطاب به رسول (ص) اسلام است، یعنی به بقای تو سوگند. و اینکه بعضی «۲» گفته اند خطاب مذکور خطاب ملائکه به لوط است

و ملائکه به عمر لوط سوگند خورده اند اشتباه است، و از سیاق آیه دلیلی بر گفته خود ندارند.

کلمه" یعمهون" از ماده" عمه" و به معنای تردد و سرگردانی است، و کلمه" سجیل" به معنای سنگ عذاب است، که معنای مفصل آن در تفسیر سوره هود گذشت.

معنای آیه این است که: ای محمد! به زندگی و بقای تو سوگند که قوم نامبرده در مستی خود- که همان غفلت از خدا و فرورفتگی در شهوات و فحشاء و منکر است- متردد بودند لا جرم صدای مهیب ایشان را گرفت در حالی که داشتند وارد بر اشراق، و دمیدن صبح می شدند، که ناگاه بالای شهرشان را پایین، و پایین را بالا کردیم، و شهر را یکباره زیر و رو نمودیم، و علاوه بر آن سنگی از سجیل بر آنان باراندیم.

" إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ... لِلْمُؤْمِنِينَ ".

کلمه" آیه" به معنای علامت و نشانه است، و منظور از" آیات" که در اول آیه است نشانه هایی است که بر وقوع حادثه ای دلالت کند، مانند بقایا و آثار آن حادثه. و مراد از کلمه" آیه" که در دو آیه بعد آمده، علامتی است برای مؤمنین که بر حقانیت دعوت الهی و انذار آن دلالت کند. و کلمه" توسم" به معنای تفرس و منتقل شدن از ظاهر چیزی به حقیقت و باطن آنست.

و معنای آیه این است: در جریان این عذابی که بر قوم لوط آمد، و بلاد آنها را نابود کرد، علامتها و بقایای آثاری است که هر متفرس و زیرکی از دیدن آن به حقیقت جریان منتقل می شود، چون این علامات سر راه هر عابری است و هنوز بطور کلی

نابود نشده است، و این خود برای مؤمنین نشانه ایست که بر حقیقت انذار و دعوت دلالت می کند، و معلوم می سازد که آنچه پیغمبران از آن انذار می کردند حقیقت دارد و شوخی نیست.

با این بیان روشن می گردد که چرا یک جا جمع آورد و فرمود" آیات" و جای دیگر مفرد

---

(۱) مفردات راغب، ماده" عمر".

(۲) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۷۲ و تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۲۰۳.

آورد و فرمود" آیه".

[توضیحی در مورد" اصحاب ایکه" و" اصحاب حجر"]

" وَ إِنْ كانَ أَصْحابُ الْأَيْكَهِ لَظالِمِينَ ... فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ وَ إِنَّهُما لَبِإِمامٍ مُبِينٍ".

کلمه" ایکه" به معنای درخت به هم پیچیده است، و جمع آن" ایک" است، و به طوری که گفته «۱» شده" قوم ایکه" در سرزمینی پر درخت چون جنگل زندگی می کرده اند که درختهایش سر به هم داده بود.

و نیز بطوری «۲» که گفته شده این مردم، معاصر با شعیب (ع) و قوم او بودند، و یا یک طائفه از قوم او بوده اند. مؤید اینکه طائفه ای از قوم او بوده اند این است که در ذیل آیه می فرماید:" وَ إِنَّهُما لَبِإِمامٍ مُبِينٍ"، یعنی منزلگاه قوم لوط و قوم ایکه، هر دو بر سر بزرگ راهی قرار داشت. و این را می دانیم که مقصود از این راه، آن راهی است که مدینه را به شام وصل می کند. بلادی که در این مسیر قرار داشته اند منزلگاه قوم لوط و قوم شعیب بوده اند، و چون می دانیم که همه این مسافت جنگلی بوده است، نتیجه می گیریم که قوم ایکه یک طائفه از قوم شعیب و سرزمین ایشان یک ناحیه از حوزه دعوت شعیب بوده که خداوند بخاطر کفرشان هلاکشان

نموده است، و در سوره هود داستانشان گذشت.

در جمله:" فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ" ضمیر جمع به اصحاب ایکه بر می گردد. بعضی «۳» گفته اند هم به ایشان و هم به قوم لوط بر می گردد. و معنای آیه روشن است.

" وَ لَقَدْ كَذَّبَ أَصْحابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ... ما كانُوا يَكْسِبُونَ".

" اصحاب حجر" عبارتند از قوم ثمود، یعنی قوم صالح پیغمبر. و حجر اسم شهری بوده که در آن زندگی می کرده اند، و قرآن ایشان را جزو جمعیت هایی شمرده که همه پیغمبران را تکذیب می کرده اند، با اینکه خود معاصر صالح بوده اند. جهتش هم این است که دعوت همه انبیاء به یک چیز بوده، پس اگر کسی یکی از ایشان را تکذیب کند گویا همه را تکذیب کرده است.

" وَ آتَيْناهُمْ آياتِنا فَكانُوا عَنْها مُعْرِضِينَ"- اگر مراد از" آیات" آن طور که از ظاهر بر می آید، معجزات و خوارق عادت باشد، قهرا مقصود از آن داستان ناقه و آب خوردنش، و آن حوادثی خواهد بود که قوم صالح از آن مشاهده کردند، که یکی هم عذاب بعد از پی کردن آن بود، و داستانش در سوره هود گذشت. و اگر مقصود از آن معارف الهیه ای باشد که صالح (ع) آن را بر ایشان ابلاغ نموده، و یا هم آن و هم این باشد که مساله روشن است.

---

(۱) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۲۰۴.

(۲ و ۳) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۳.

" وَ كانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُيُوتاً آمِنِينَ"- یعنی ایشان در کوه ها و غارهایی که در کوه کنده شده بود، سکونت نموده به خیال خود ایمن از حوادث زمینی و آسمانی زندگی می کردند.

" فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ"- یعنی صیحه

عـذاب که هلاکشان در آن اتفاق افتاد ایشان را بگرفت. در سابق اشاره کردیم که آمـدن عـذاب در عین خاطر جمعی و ایمنی ناگوارتر است، و اگر در اینجا اینطور بیان کرده به مناسبت آیه ایست که در صـدر آیات فرمود:" عـذاب من عـذابی دردناک است".

" فَما أَغْنى عَنْهُمْ ما کانُوا یَکْسِبُونَ"- یعنی آن اعمالی که برای ایمنی خود و تامین سعادت زنـدگی خود انجام داده بودند نتوانست جلو عذاب را بگیرد.

بحث روایتی [(چند روایت در ذیل برخی از آیات گذشته)]

در الدر المنثور است که ابن منذر و ابی ابن حاتم از مصعب بن ثابت روایت کرده اند که گفت: رسول خدا (ص) به جمعی از اصحاب عبور کرد که داشتند می خندیدند. فرمود: بیاد بهشت و دوزخ بیفتید، دنبال این قضیه این آیه نازل شد:" نَبِّئْ عِبادِی أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ" «۱».

مؤلف: در معنای این روایت روایات دیگری است، لیکن معنای آیه با قضیه ای که در روایت آمده انطباق روشنی ندارد.

و در همـان کتـابست کـه ابـو نعیـم در کتـاب حلیـه از جعفر بـن محمـد روایـت کرده که در ذیـل جمله" إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ" فرمود:" متوسمین" به معنای" متفرسین" یعنی تیزهوشان است «۲».

و نیز در همـان کتـابست که بخـاری در تاریـخ خود و ترمـذی، ابن جریر، ابن ابی حـاتم، ابن سـنن و ابو نعیم- هر دو در کتاب طب- و ابن مردویه و خطیب از ابی سعید خدری روایت کرده اند که گفت رسول خدا (ص) فرمود: از فراست مؤمن بپرهیزید که او به نور خدا می نگرد آن گاه این آیه را تلاوت فرمودند:" إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ" و فرمود یعنی تیزهوشان «۳».

---

(۱) الدر المنثور، ج

۴، ص ۱۰۲.

(۲ و ۳) الـــــــــــــــدر المنثـــــــــــــــور، ج ۴، ص ۱۰۳.

مفید در اختصاص به سند خود از ابی بکر بن محمد خضرمی از امام ابی جعفر (ع) روایت کرده که فرمود: هیچ مخلوقی نیست مگر آنکه بین دو چشمش نوشته شده مؤمن و یا کافر، و این نوشته از شما پنهان است، ولی از نظر امامان از آل محمد (ص) پنهان نیست. و لذا هیچ کس بر ایشان وارد نمی شود مگر آنکه از همان برخورد اول او را می شناسند، که مؤمن است یا کافر، و آن گاه این آیه را تلاوت فرمود:" إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ " سپس فرمودند: مقصود از متوسمین همین نشاندارانند. «۱»

مؤلف: روایات در این معنا بسیار زیاد آمده، و معنایش این نیست که آیه در حق امامان اهل بیت نازل شده است.

و در الدر المنثور است که ابن مردویه و ابن عساکر از ابن عمر روایت کرده اند که گفت رسول خدا (ص) فرمود: مدین و اصحاب ایکه دو امت اند که خدای تعالی شعیب (ع) را بر آن دو مبعوث فرمود «۲».

مؤلف: روایاتی که لازم بود، در داستان ابراهیم، لوط، شعیب و صالح نقل نماییم در تفسیر سوره هود در جلد دهم این کتاب گذشت، لذا در اینجا از تکرار نقل آنها خودداری نموده خواننده را بدانجا ارجاع می دهیم.

---

(۱) الاختصاص، ص ۳۰۲

(۲) الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۰۳.

[سوره الحجر (۱۵): آیات ۸۵ تا ۹۹]

ترجمه آیات ما آسمانها و زمین را با هر چه ما بین آنها هست جز به حق نیافریدیم و قیامت آمدنی است پس گذشت کن، گذشت کردنی نیکو (۸۵).

پروردگار تو آفریدگار و داناست (۸۶).

ما

به تو هفت آیه (سوره حمد) ستوده داده ایم با این قرآن بزرگ (۸۷).

دیدگان خویش را به آن چیزهایی که نصیب دسته هایی از ایشان کردیم میفکن و بخاطر آنچه آنها دارند غم مخور و به مؤمنان نرم خویی کن (۸۸).

و بگو که من خودم بیم رسان آشکارم (۸۹).

(ما بر آنها عذابی می فرستیم) همانگونه که بر قسمت کنان (آیات الهی) فرستادیم (۹۰).

کسانی که قرآن را قسمتها پنداشتند (۹۱).

به پروردگارت سوگند از همه آنها سؤال خواهیم کرد (۹۲).

از آنچه کرده اند (۹۳).

آنچه را دستور داری آشکار کن و از مشرکان روی بگردان (۹۴).

ما شر استهزاءگران را از تو کوتاه می کنیم (۹۵).

کسانی که با خدای یکتا، خدای دیگر می انگارند به زودی خواهند دانست (۹۶).

ما می دانیم که تو سینه ات از آنچه می گویند تنگ می شود (۹۷).

به ستایش پروردگارت تسبیح گوی و از سجده کنان باش (۹۸).

پروردگار خویش را عبادت کن تا برایت یقین (مرگ) فرا رسد (۹۹).

بیان آیات در این آیات غرضی که در آیات قبلی بود خلاصه می شود، غرض از آن آیات این بود که رسول خدا (ص) را به قیام بر انجام ماموریت و رسالت خود و اعراض و گذشت از جفاهای مشرکین دعوت کند، و تسلای خاطر دهد که از آنچه می گویند غمگین و تنگ حوصله نگردد، زیرا قضای حق بر این رانده شده که مردم را به اعمالشان در دنیا و آخرت و مخصوصا در روز قیامت- که هیچ شکی در آن نیست- سزا دهد، همان روزی که احدی را از قلم نمی اندازد، و به اندازه یک ذره هم از خیر و شر کسی را بدون کیفر و پاداش نمی گذارد، و با در پیش داشتن چنین روزی، دیگر جای تاسف

خوردن بر کفر کافران باقی نمی ماند، چون خدا بدان دانا است و به زودی جزای اعمالشان را می دهد و نیز جای تنگ حوصلگی و اندوه نیست، چون به خدای سبحان مشغول گشتن مهم تر و واجب تر است.

در اینجا خدای سبحان مساله اعراض و گذشت از کفاری را که او را مسخره می کردند تکرار کرده،- همان کفاری که در ابتدای سوره ذکرشان گذشت- و همچنین سفارش فرموده بود که به تسبیح و حمد و عبادت خدای خود بپردازد، و خبر داده بود که خود او شر کفار را از او می گرداند، اینک در این آیات هم همین را تکرار می کند که به کار رسالت خود مشغول باشد، و در همین جا سوره پایان می پذیرد.

[معنای اینکه فرمود:" وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ ..." و بیان وهن استدلال هر یک از قائلین به جبر و تفویض به این آیه شریفه برای اثبات مراد خود]

" وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ" حرف" باء" در کلمه" بالحق"، باء مصاحبت است، و به آیه چنین معنا می دهد که:" خلقت آسمانها و زمین منفک از حق نیست، بلکه تمامی آنها ملازم با حقند، پس برای خلقت غایتی است که به زودی به همان غایت بازگشت می کند، هم چنان که فرموده:" إِنَّ إِلى رَبِّكَ الرُّجْعى «۱» زیرا اگر غایتی در خلقت وجود نداشت، لعب و بازیچه می بود، چنان که فرموده:" وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ ما خَلَقْناهُما إِلَّا بِالْحَقِّ" «۲» و نیز در جای دیگر فرموده:" وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ

وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما باطِلًا" «۳».

و یکی دیگر از ادله اینکه مراد از حق، معنایی است که مقابل باطل و بازیچه است این است که دنبال آیه شریفه می فرماید:" وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ" که دلالتش بر مدعا روشن است.

حال به خوبی روشن می شود که کلام بعضی «۴» از مفسرین که گفته اند: مراد از حق، عدالت و انصاف است، و" باء" در آن، باء سببیت است و معنای آن این است که:

" ما آنها را جز به سبب عدل و انصاف در روز جزای به اعمال، خلق نکرده ایم"، چقدر فاسد و بی پایه است، برای اینکه در آیه شریفه هیچ شاهدی بر آن نیست، علاوه بر این معنای مزبور بر فرض هم که صحیح باشد با" باء" به معنی لام غرض و مصاحبت مناسبت دارد نه سببیت.

و همچنین کلام آن مفسر «۵» دیگر که گفته است: حق به معنای حکمت است و جمله اول آیه یعنی" وَ ما خَلَقْنَا ..." ناظر به عذاب دنیوی، و جمله دوم یعنی" وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ" ناظر به عذاب اخروی است و معنایش این است که ما خلق نکردیم آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است مگر به حق و حکمت، به طوری که با استمرار فساد و شر سازگاری ندارد، و حکمت اقتضاء کرد که اقوام گذشته را هلاک کنیم تا هم ریشه فسادشان را بزنیم و هم اقوام باقی مانده را به سوی صلاح ارشاد نمائیم، و قیامت نیز در پیش است و از امثال آنان انتقام گرفته می شود.

دو طائفه اهل بحث که یکی قائل به" جبر" و دیگری قائل به" تفویض" هستند

و در این آیه شریفه، مشاجره دارند، هر یک می خواهد آیه را به نفع خود تفسیر نموده و دلیل

(۱) به درستی که بازگشت به سوی پروردگار تو است. سوره علق، آیه ۸.

(۲) و ما آسمانها و زمین و آنچه که در بین آن دو است به بازیچه نیافریدیم. آنها را جز به حق نیافریدیم. سوره دخان، آیه ۳۸ و ۳۹.

(۳) ما آسمان و زمین و آنچه را که بین آن دو است باطل نیافریدیم. سوره ص، آیه ۲۷.

(۴ و ۵) تفسیر روح المعانی، ج ۱۴، ص ۷۷.

بر نظریه خود بگیرد، جبری مذهبان با این آیه استدلال کرده اند بر اینکه افعال بندگان، مخلوق خداست، زیرا افعال بندگان هم یکی از موجوداتی است که میان زمین و آسمانها قرار دارد و آنچه هم که ما بین زمین و آسمان است مخلوق خدا است پس آن افعال بندگان نیز مخلوق خدا است.

تفویضی مسلکان هم با همین آیه استدلال کرده اند بر اینکه: افعال بندگان، مخلوق خدا نیست بلکه تنها مستند به خود آنان است، برای اینکه گناهان و کارهای زشت، جزء باطلند و اگر آنها نیز مخلوق خدا باشند لازم می آید که خدا عالم را به حق و باطل خلق کرده باشد، و حال آنکه در آیه مورد بحث فرموده عالم را تنها به حق خلق کرده است.

و لیکن حق مطلب این است که استدلال هر دو طائفه از باطل های عالم است، زیرا جهات زشتی که در اعمال بندگان و گناهان ایشان هست، جهات و حیثیاتی است عدمی، که متعلق خلقت قرار نمی گیرد، تا بیائیم و مشاجره کنیم که خالق آنها خداست یا خود بندگان،

زیرا اطاعت و معصیت مانند زنا و ازدواج و خوردن مال حلال و مال حرام و امثال اینها عمل خارجی آنها یکی است، منتهی چیزی که هست، آنجا که موافق امر و دستور خداست، اطاعت، و آنجا که مخالف آنست معصیت شمرده می شود، و مخالفت جهت عدمی است.

حال که این معنا روشن گردید می گوییم: فعل را اگر به خلقت خدا نسبت می دهیم از جهت وجود است و این مستلزم این نیست که از جهت زشتی و گناه بودن هم مستند به خلقت بدانیم و بگوییم گناه و کار زشت را هم خدا آفریده، زیرا این جهت عدمی است، و فعل از جهت عدم نمی تواند ما بین آسمانها و زمین باشد تا آیه شریفه شامل آن بشود، و از لحاظ وجودیش هم جزء باطل نیست تا خلقت خود عمل، خلقت باطل باشد.

علاوه بر این مساله حکومت نظام علیت و معلولیت در عالم وجود از ضروریات عقل است، و عقل با بداهت حکم می کند بر اینکه: ملاک اتصاف، عبارتست از قیام وجود چیزی به چیز دیگر به نحوی که بدون آن چیز موجود نگردد، و در مساله مورد بحث با بداهت هر چه تمامتر حکم می کند بر اینکه متصف به اطاعت و معصیت خود انسان است و بس، نه آن کسی که انسان را خلق کرده و برایش وسائل فراهم آورده که یا این کار را بکند و یا آن کار را، هم چنان که می بینیم متصف به سفیدی و سیاهی جسم را همان جسم می داند، نه آن کسی که جسم را خلق کرده است.

و ما این بحث را بطور مفصل، در تفسیر آیه" وَ ما یُضِلُّ

بِهِ إِلَّا الْفاسِقِينَ "«۱» در جلد

---

(۱) سوره بقره، آیه ۲۶.

اول این کتاب گذراندیم.

[معنای" صفح" و فرق آن با" عفو" و مفاد جمله:" فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ..."]

" فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ".

در مفردات گفته است:" صفح هر چیزی" پهنا و کناره آن است مانند صفحه صورت، صفحه شمشیر و صفحه سنگ، و نیز صفح به معنای ترک مؤاخذه است، مانند عفو، و لیکن از عفو بلیغ تر و رساتر است، و لذا در قرآن کریم هر دو، پهلوی هم آمده و فرموده:

" فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ"، چون گاهی می شود که انسان عفو می کند ولی صفح نمی کند، و این کلمه در چند جای قرآن آمده، مانند:" فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلامٌ" و" فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ" و" أَ فَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً" «۱».

و آن معنای اضافی که گفتیم در صفح هست، عبارتست از: روی خوش نشان دادن، پس معنای" صفحت عنه" این است که علاوه بر اینکه او را عفو کردم روی خوش هم به او نشان دادم، و یا این است که من صفحه روی او را دیدم در حالی که به روی خود نیاوردم، و یا این است که آن صفحه ای که گناه و جرم او را در آن ثبت کرده بودم و رق زده و به صفحه دیگر رد شدم و این معنا از و رق زدن کتاب اخذ شده، گویا کتاب خاطرات او را و رق زده است.

و در جمله" إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ" خدای تعالی به پیامبرش دستور می دهد که از کفر هر کس که کفر ورزیده غمگین نشود و غم و اندوه

خویش را تخفیف دهد، هم چنان که در آیه" وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ لا تَکُ فِی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ" «۲» همین دستور را داده، و کلمه مصافحه به معنای مالیدن کف دست به دست دیگری است «۳».

و به زودی در روایتی خواهد آمد که امام علی بن ابی طالب (ع) صفح را به عفو بدون عتاب تفسیر فرموده اند.

جمله" فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِیلَ" تفریع بر مطالب قبلی است، و فاء تفریع چنین معنایی به آن می دهد:" حال که خلقت عالم به حق است و روزی هست که اینان در آن روز محاسبه و مجازات می شوند، پس دیگر به فکر تکذیب و استهزاء آنان فرو مرو و از آنان درگذر، بدون اینکه عتاب و یا مناقشه و جدالی بکنی، برای اینکه پروردگار تو که تو و ایشان را آفریده و از وضع تو و حال ایشان با خبر است، دنبال سرشان روزی دارد که در آن روز هیچ چیزی فوت نمی شود.

از همین جا روشن می شود که جمله" إِنَّ رَبَّکَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِیمُ" تعلیل برای جمله ________________

(۱) مفردات راغب، ماده" صفح".

(۲) و بر آنان غمگین مشو و از مکر و حیله آنان دلتنگ مباش، سوره نحل، آیه ۱۲۷.

(۳) مفردات راغـــــــــب، مـــــــــاده" صـــــــــفح".

" فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِیلَ" است.

و این آیات که در قبل و بعد جمله" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ" قرار دارد جنبه آرامش قلب رسول خدا (ص) را داشته و در مقام رضایت خاطر آن جناب است تا دستور" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ" آن طور که باید، جای خود را بگیرد، و اگر خواننده عزیز به خاطر داشته باشد در اول سوره گفتیم که: غرض اصلی از این

سوره دستور یا اعلام علنی دعوت است، و نیز از آیات سابق- اگر دقت فرموده باشید- این معنا را می فهمید که آیات مذکور در این مقام است که از مطلب قبلی به نحوی بیرون آمده و مساله تسلیت رسول خدا (ص) را پیش می کشد و آن جناب را در آنچه از قومش از آزارها و توهین ها و استهزاءها دیده تسلی می دهد و دوباره بر سر مطلب قبلی می رود.

[بیان اینکه مراد از" سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی" سوره حمد است و اشاره به وجوهی که در باره این تعبیر گفته شده است

" وَ لَقَدْ آتَیْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی وَ الْقُرْآنَ الْعَظِیمَ".

" سبع مثانی" بطوری که در روایات زیادی از رسول خدا (ص) وارد شده و به وسیله امامان اهل بیت (ع) تفسیر شده سوره حمد است «۱»، و با بودن این همه روایات، دیگر نباید اعتنایی به گفته بعضی «۲» کرد که گفته اند: مقصود از آن، هفت سوره طولانی است. و آن بعضی «۳» دیگر که گفته اند: مراد از آن،" حم" های هفتگانه است. و بعضی «۴» دیگر که گفته اند: مقصود از آن، هفت صحیفه ایست که از آسمان بر انبیاء نازل شده. زیرا این اقوال نه دلیلی از کتاب خدا دارد و نه از سنت.

علاوه بر اختلافی که مفسرین در مقصود از" سبع المثانی" کرده اند، اختلاف دیگری در کلمه" من" در" مِنَ الْمَثانِی" نموده اند، که آیا این" من" برای تبعیض است یا بیانیه «۵»؟ و نیز اختلاف های دیگری در چگونگی اشتقاق مثانی و در وجه تسمیه آن به راه انداخته اند.

و آنچه سزاوار است گفته شود- و خدا داناتر است- این است که حرف" من" برای تبعیض است،

زیرا خدای سبحان در جای دیگر، همه آیات قرآنی را به مثانی خوانده و فرموده است" کِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِیَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِینَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ " «۶» و بنا بر این، آیات

(۱) تفسیر برهان ج ۲ ص ۳۵۴ و عیاشی، ج ۲، ص ۲۵۱.

(۲) تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۲۰۸.

(۳ و ۴) تفسیر روح المعانی، ج ۱۴، ص ۷۸.

(۵) کشاف، ج ۲، ص ۵۸۸.

(۶) کتابی است که آیاتش همه، با هم متشابه است و از (قرائت) این کتاب، اغلب بر بدن خداترسان، لرزه می افتد و پوست بدنشان جمع می شود، سوره زمر، آیه ۲۳.

سوره حمد که بعضی از قرآن است بعضی از مثانی است، نه همه آن.

و ظاهرا" مثانی" جمع" مثنیه"- به فتح میم- یعنی اسم مفعول از ماده" ثنی" باشد که به معنای عطف و برگرداندن باشد، هم چنان که در جای دیگر قرآن آمده:" یَثْنُونَ صُدُورَهُمْ" «۱» و آیات قرآنی را از این رو مثانی نامیده که بعضی مفسر بعضی دیگر است و وضع آن دیگری را روشن می کند، و هر یک به بقیه نظر و انعطاف دارد، هم چنان که جمله" کِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِیَ" اشاره به این معنا دارد، برای اینکه هم آن را متشابه خوانده که معنایش شباهت بعضی آیات آن با بعضی دیگر است، و هم مثانی نامیده.

و در کلام رسول خدا (ص) نیز آمده که در صفت قرآن فرموده:" بعضی از آن بعضی دیگر را تصدیق می کند". و همچنین از علی (ع) نقل شده که فرموده است:" قرآن بعضی آیاتش ناطق به حال بعضی دیگر، و بعضی از آن شاهد بر بعضی دیگر است".

ممکن هم است

کلمه مذکور را جمع" مثنی" به معنی مکرر بگیریم، که باز کنایه از این می شود که بعضی از آیاتش بعضی دیگر را بیان می کند.

به نظر می رسد آنچه که در معنای کلمه مثانی گفته شد کافی باشد، و دیگر حاجتی نباشد به اینکه معناهایی که دیگران از قبیل کشاف و حواشی آن، مجمع البیان، روح المعانی و غیر اینها نقل کرده اند ایراد کنیم، لیکن اسمی از آنها می بریم: مثلا بعضی «۲» گفته اند: از" تثنیه" و یا از" ثنی" گرفته شده، که به معنای تکرار و اعاده است، و از این رو آیات قرآنی مثانی نامیده می شود که مطالب در آن تکرار شده است. بعضی «۳» دیگر گفته اند: اگر فاتحه الکتاب، مثانی نامیده شده بدین جهت است که در هر نماز دو بار باید خوانده شود، و یا برای این است که در هر رکعتی با خواندن سوره ای دیگر دو تا می شود، و «۴» یا بدین جهت است که بیشتر کلماتش مانند" رحمان" و" رحیم" و" ایاک" و" صراط"

---

(۱) سینه های خود را خم می کنند که دیده نشوند، سوره هود، آیه ۵.

(۲) الکشاف، ج ۲، ص ۵۸۷.

(۳، ۴) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۵، ط تهران.

در آن تکرار شده است، و «۱» یا برای این است که دو نوبت نازل شده یک بار در مکه، بار دیگر در مدینه، و یا بدین «۲» جهت است که خدای تعالی در آن ثنا شده است، و «۳» یا به این خاطر است که خدا آن را استثناء کرده، یعنی همانطور که در روایت هم آمده آن را ذخیره نموده است برای این امت، و بر امتهای دیگر

نازل ننموده، و همچنین وجوه دیگری که در تفاسیر ذکر شده است.

و در اینکه فرمود:" سَبْعاً مِنَ الْمَثانِي وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ" تعظیمی از سوره فاتحه و همه قرآن کرده که بر کسی مخفی نیست، اما تعظیم قرآن است، برای اینکه از ناحیه ساحت عظمت و کبریای خدای عز و جل به وصف عظیم توصیف شده، و اما تعظیم فاتحه است برای اینکه نکره آوردن کلمه" سبع" و بدون وصف آوردن آن خود دلیل عظمت قدر و جلالت شان است، و این معنا بر اهل ادب پوشیده نیست، علاوه بر این، یک سوره در قبال قرآن قرار گرفته و حال آنکه خودش سوره ای از قرآن است.

آیه مورد بحث همانطور که روشن گردید در مقام منت نهادن است، و در عین حال از آنجایی که در سیاق دعوت به صفح و اعراض قرار گرفته این معنا را هم می رساند که موهبت عظمای قرآن که متضمن معارف الهی است و به اذن خدا به سوی هر کمال و سعادتی هدایت می کند کافی است که تو را (ای رسول خدا) بر صفح جمیل و اشتغال به یاد پروردگارت و سرگرمی به اطاعت او وادار سازد.

[چهار دستور به رسول اللَّه (ص): عدم تمایل به دارایی کفار، غم نخوردن از کفر و استهزای آنان، خفض جناح برای مؤمنان و روشن ساختن ماموریت خود]

" لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ ... الْمُبِينُ".

این دو آیه در مقام بیان صفح جمیلی است که دستورش را داده بود، و به همین جهت کلام را به صورت کلامی نو و غیر مربوط به سابق آورده، (چون خواننده می داند که مقصود از آن، بیان

همان مطلب سابق است) و در این دو آیه چهار دستور آمده، دو تا منفی و دو تا مثبت، جمله " لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ " و جمله " وَ لا تَحْزَنْ " منفی، و جمله " وَ اخْفِضْ جَناحَكَ " و جمله " وَ قُلْ إِنِّي " مثبتند.

و مقصود از چشم دوختن به زینت زندگی دنیای آنان این است که داده های خدا را ننگرد و چشم حسرت به آنچه دیگران دارند بدوزد، و مقصود از ازدواج، مردان و زنان و یا اصناف مردم است، مانند صنف بت پرستان و صنف یهود و صنف نصاری و صنف مجوس.

و معنای آیه این است که: چشم از آنچه که ما از نعمتهای ظاهری و باطنی به تو انعام کرده ایم ________________

(۱ و ۲ و ۳) روح المعـــــانی، ج ۱۴، ص ۷۹.

بر مگیر، و با حسرت به آنچه که به ازواج اندك و یا اصنافی از كفار داده ایم خیره مشو.

بعضی «۱» از مفسرین جمله " لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ " را کنایه از نگاه طولانی گرفته اند. ولی خواننده خود می داند که علی ای حال منظور، نهی از رغبت و میل و تعلق قلبی است به آنچه که مردم از متاعهای زندگی از قبیل مال و جاه و آوازه و شهرت دارند، از همه اینها بطور کنایه تعبیر می شود به نگاه نکردن، نه طولانی نکردن نگاه، آیه ای هم که به زودی از سوره کهف نقل می کنیم مؤید این معنا است.

" وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ "- یعنی از جهت اصرارشان بر تکذیب و استهزاء، و لجبازیشان در ایمان نیاوردن غم مخور.

" وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ "- مفسرین «۲» گفته اند: این جمله کنایه است از تواضع و نرمخویی و بدین جهت تواضع را " خفض

جناح" نامیده اند که مرغ وقتی می خواهد جوجه هایش را در آغوش بگیرد پر و بال خود را باز می کند و بر سر جوجه ها می گستراند، و خود را تسلیم آنها می کند.

لیکن هر چند این معنا که مفسرین کرده اند با آیاتی دیگر تایید می شود، چنان که در وصف رسول خدا می فرماید:" فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ" «۳» و نیز می فرماید:" بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ" «۴» الا اینکه آنچه که در نظیر این آیه آمده، و می توان خفض جناح را بر آن حمل کرد عبارتست از صبر و خویشتنداری و سازگاری با مؤمنین، و این صبر با این معنا مناسبت دارد که کنایه باشد از زیر بال گرفتن مؤمنین، و همه هم خود را مصروف و منحصر در معاشرت و تربیت و تادیب ایشان به آداب الهی نمودن، و یا کنایه باشد از ملازمت با آنان و تنها نگذاشتن و جدا نشدن از ایشان، هم چنان که مرغ وقتی خفض جناح می کند دیگر پرواز را تعطیل کرده از جوجه هایش جدا نمی شود، و خدای تعالی در این باره فرموده:" وَ اصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداةِ وَ الْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَ لا تَعْدُ عَيْناكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَياةِ الدُّنْيا" «۵».

" وَ قُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ"- یعنی من ادعایی جز این ندارم که نذیری هستم تا شما

---

(۱) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۷۹ و تفسیر فخر رازی، ج ۱۹، ص ۲۱۰.

(۲) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۵ و روح المعانی، ج ۱۴، ص ۸۰.

(۳) به رحمت خدا بر آنان نرم شدی. سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

(۴) به مؤمنین، رؤوف و مهربان است. سوره توبه، آیه ۱۲۸.

(۵) خویشتن را با

کسانی که پروردگار خود را شبانه می خوانند و رضای او را می طلبند صابر گردان. و چشم از ایشان مبند و به زینت زندگی دنیا مدوز. سوره کهف، آیه ۲۸.

را انذار کنم و از عذاب خدای سبحان بترسانم، مبینی هستم تا آنچه را که بدان محتاج هستید بیان کنم، و بیش از این حرف و ادعایی ندارم.

پس این چهار دستور، یعنی: رغبت نکردن به متاع دنیوی که نزد کفار است، غصه نخوردن از کفر و استهزای ایشان، خفض جناح برای مؤمنین، و روشن ساختن ماموریت خود، همان صفح جمیلی است که برای کسی مثل رسول خدا (ص) سزاوار است، زیرا اگر یک پیغمبری (که خاتم پیغمبران هم هست) یکی از این چهار خصوصیت را نداشته باشد امر دعوتش مختل می گردد.

و از همین جا روشن می شود اینکه بعضی «۱» از مفسرین گفته اند: " فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ " با آیه شمشیر کشیدن نسخ شده. صحیح نیست، زیرا صفح جمیل آن طور که آیه " لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ " تفسیرش کرد به اعتبار خود باقی است، حتی بعد از نازل شدن آیه شمشیر و اعلام جهاد نیز قوت خود را از دست نداده، و هیچ دلیلی ندارد که بگوئیم نسخ شده.

[معنای آیه: " كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ " و بیان مقصود از " مقتسمین " و وجه تسمیه آنان به این نام

" كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ".

مجمع البیان گفته است: کلمه " عضین " جمع " عضه " است و اصل عضه " عضوه " بوده " واو " آن را انداخته اند و به همین جهت جمع آن با نون آمده، هم چنان که در " عزه " گفته شده است عزون، چون اصل عزه نیز عزوه بوده، و " تعضیه "

به معنای تفریق است، و از " اعضاء " گرفته شده که هر یک از دیگری جداست، پس اگر بگوئیم " عضیت الشی ء " معنایش این است که من فلان چیز را متفرق و عضو عضو کردم، رؤبه (که یکی از شعراء است در یک بیت خود) گفته است:" و لیس دین اللَّه بالمعضّی- دین خدا تفرقه پذیر نیست"، این بود محل حاجت ما از گفتار صاحب مجمع. «۲»

" کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ "- سیاق کلام بی اشاره به این معنا نیست که این جمله متعلق است به جمله مقدر که جمله" وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِیرُ الْمُبِینُ " بدان اشاره دارد، پس معنای جمله مورد بحث این می شود که من ترساننده ای هستم که شما را از آن عذابی که قبلا بر مقتسمین نازل شده بود می ترسانم و مقصود از مقتسمین همانهایند که خدای تعالی در جمله" الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ " توصیفشان کرده، و به طوری که در روایات آمده طائفه ای از قریش بودند که قرآن را پاره پاره کرده عده ای گفتند سحر است، عده ای دیگر گفتند

---

(۱) روح المعانی، ج ۱۴، ص ۷۷ مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۴.

(۲) مجمع البیان ج ۶، ص ۳۴۴، ط تهران.

افسانه های گذشتگان است، جمعی گفتند ساختگی است، و نیز راه ورودی به مکه را قسمت قسمت کردند، در موسم حج هر چند نفری سر راهی را گرفتند تا نگذارند مردم نزد رسول خدا (ص) بروند، و به زودی روایات مذکور در بحث روایتی خواهد آمد ان شاء اللَّه تعالی.

بعضی «۱» هم گفته اند: جمله" کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ " متعلق به قبل است آنجا که می فرمود:" وَ لَقَدْ آتَیْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی "، و معنایش این

است که ما قرآن را بر تو نازل کردیم آن طور که بر مقتسمین نازل کردیم، و بنا بر این معنا، مقصود از مقتسمین، یهود و نصاری هستند که قرآن را قسمت قسمت نموده گفتند به بعض آن ایمان داریم ولی به بعضی دیگرش ایمان نداریم.

لیکن این حرف وقتی درست است که سوره مورد بحث در مدینه نازل شده باشد، و حال آنکه در مکه نازل شده و در آن روز رسول خدا (ص) گرفتار مخالفتهای یهود و نصاری نشده بود، و لذا می بینیم آیه ای که این معنا را از یهود و نصاری نقل می کند که گفتند: " آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ" «۲»- و نظائر آن، همه بعد از هجرت و در مدینه نازل شده است، و دلیل بر گفتار ما که سوره مورد بحث در مکه نازل شده خود سیاق آیات آن است.

بعضی «۳» دیگر گفته اند: وجه تسمیه" مقتسمین" به این اسم این است که انبیای خدای را و همچنین کتابهای آنان را جزء جزء کردند، به بعضی ایمان آوردند، و به بعضی دیگر کفر ورزیدند. لیکن این حرف هم صحیح نیست، زیرا در معرفی مقتسمین فرموده:

آنهایی که قرآن را پاره پاره می کنند، نه آنهایی که انبیاء و کتب انبیاء را پاره پاره می کنند.

پس ظاهر این است که دو آیه مورد بحث قومی را یاد آوری می کنند که در اوائل بعثت بر علیه بعثت و برای خاموشی نور قرآن قیام کرده بودند، و آن را پاره پاره کردند، تا به این وسیله مردم را از راه خدا باز دارند، و خداوند هم عذاب را بر ایشان نازل کرده

و

---

(۱) کشاف، ج ۲، ص ۵۸۹.

(۲) به آنچه پیش از ظهر نازل شده ایمان آورید، و به آنچه در آخر روز نازل شده کفر بورزید.

سوره آل عمران، آیه ۷۲.

(۳) کشـــــــــــاف، ج ۲، ص ۵۸۹.

هلاکشان نموده است، آن گاه در باره مال کار ایشان فرموده:" فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ عَمَّا کانُوا یَعْمَلُونَ".

[دستور علنی کردن دعوت به پیامبر (ص):" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ"]

فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ".

در مجمع البیـان گفته: کلمه" صـدع" و" فرق" و" فصـل" بیـک معنا است، و معنای" فلان صـدع بالحق"، این است که فلانی حق را بی پرده و آشکارا گفت «۱».

و این آیه تفریع بر مطـالب قبـل است، و حق هم همین بود که بر آنهـا تفریع شود، برای اینکه غرض از سوره در حقیقت همین علنی کردن رسـالت است، بنـا بر این معنـای آیه چنین می شود: حـال که مطلب بـدان قرار بود که گفته شـد، یعنی حال که تو مامور به صـفح جمیل شـدی و خود را به عنوان نـذیر از عـذاب ما- آن عـذابی که بر مقتسـمین نازل شد- معرفی نمودی دیگر مترس، و کلمه حق را اظهار و دعوت خود را علنی کن.

از این بیـان روشن می شود که: جمله" إِنَّا کَفَیْنـاکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ" در مقـام تعلیـل برای جمله" فاصـدع ..." است، هم چنان که کلام هم اشـعار و بلکه دلالت دارد بر اینکه این" مسـتهزءین" همان مقتسـمین انـد که قبلا اسـمشان برده شد، و معنای آیه این است که حال که مطلب بدین قرار بود که گفته شد، پس دیگر درنگ مکن، و دعوت به حق را علنی ساز، و از مشـرکین روی برتاب، و کلمه" انا"

به معنای:" لانا" است، برای اینکه ما شر مستهزءین را از تو کفایت کردیم، و ایشان را به عذاب خود هلاک می سازیم، و این مستهزءین همانهایند که:" يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ- با خدا خدایانی دیگر می گیرند، پس به زودی خواهند فهمید".

" وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِما يَقُولُونَ" در این جمله برای بار دوم اندوه و تنگ حوصلگی آن جناب را از استهزای آنان پیش می کشد تا مزید عنایت خود را نسبت به تسلیت و دلخوش کردن آن جناب و تقویت روحش برساند. و خدای سبحان در کلام خود و مخصوصا در سوره های مکی بسیار آن جناب را تسلیت داده، و این به خاطر آن صدمات زیادی است که ایشان در مکه با آن مواجه می شده.

" فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ" خدای سبحان به پیامبر گرامی خود سفارش می فرماید که او را تسبیح و حمد گوید

---

(۱) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۶، ط تهران.

و سجده و عبادت کند و این مراسم را ادامه دهد، و از اینکه این سفارش را متفرع بر تنگ حوصلگی از زخم زبانهای کفار نموده، معلوم می شود که تسبیح و حمد خدا و سجده و عبادت، در زایل کردن اندوه و سبک کردن مصیبت، اثر دارد. در آیات سابق سفارش به صفح و صبر کرده بود، و این امر به صبر، از آیه" وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ- پروردگارت را عبادت کن تا برایت یقین حاصل شود".

نیز استفاده می شود، زیرا ظاهر آن این است که امر به صبر در عبودیت تا مدتی معین است که

پس از آمدن یقین تمام می شود.

بنا بر این، کلام مورد بحث قریب المضمون با آیه" اسْتَعِینُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلاهِ" «۱» می شود، که دستور دفع شداید و مقاومت در برابر حوادث است.

با این بیان این نظریه تایید می شود که مراد از ساجدین در آیه مورد بحث، نمازگزاران است، و دستور، دستور به نماز خواندن است نه تنها سجده، و اگر نماز را سجده نامیده به خاطر این است که سجده افضل اجزای نماز است، و مقصود از تسبیح و تحمید، تسبیح و تحمید زبانی است مانند گفتن سبحان اللَّه و الحمد للَّه و امثال آن. بله اگر مراد از کلمه صلات در آیه ای که از سوره بقره نقل کردیم توجه به خدای سبحان باشد ممکن است مراد از تسبیح و تحمید- و یا آن دو با سجده- معنای لغوی آنها باشد، که در تسبیح منزه داشتن خدا و در تحمید ثنای او در برابر نعمتهای او، و در سجده تذلل و اظهار ذلت عبودیت است.

[توضیح اینکه مراد از" یقین" در آیه:" وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ" مرگ است

و اما اینکه فرمود:" وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ" اگر مراد از آن، امر به عبادت باشد جمله مزبور به منزله تفسیر برای آیه قبلی می شود، و اگر مقصود، اخذ به عبودیت باشد- هم چنان که ظاهر سیاق هم همین است و مخصوصا سیاق آیات قبلی آن، که دستور به صفح و اعراض از مشرکین را می داد که لازمه اش صبر است- در این صورت جمله مذکور به قرینه قید" حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ" دستور سلوک در منهج تسلیم و اطاعت و قیام به لوازم عبودیت خواهد بود.

بنا

بر این احتمال، مراد از آمدن یقین، رسیدن اجل مرگ است که با فرا رسیدنش غیب، مبدل به شهادت و خبر مبدل به عیان می شود،

---

(۱) (ای اهل ایمان! در پیشرفت کار خود) صبر و مقاومت پیشه کنید و به ذکر خدا و نماز توسل جویید. سوره بقره، آیه ۱۵۳.

مؤید این احتمال هم تفریع "فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ" بر جمله قبلیش، یعنی "وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ" است، زیرا در حقیقت از این جهت امر به عفو و صبر در برابر گفته های آنان فرموده که برای ایشان روزی است که در آن روز از ایشان انتقام می گیرد، و اعمال ناروایشان را کیفر می دهد.

و خلاصه معنای آیه این می شود که: تو بر عبودیت خود ادامه بده و هم چنان بر اطاعتت و اجتنابت از معصیت صبر کن، و نیز هم چنان بر آنچه که ایشان می گویند تحمل کن تا مرگت فرا رسد و به عالم یقین منتقل شوی، آن وقت مشاهده کنی که خدا با آنان چه معامله ای می کند.

و از اینکه فرا رسیدن مرگ را به عبارت" تا یقین برایت بیاید" تعبیر کرده نیز اشعار بر این معنا هست، برای اینکه در این جمله عنایت بر این است که مرگ در دنبال تو و طالب تو است، و به زودی به تو می رسد، پس باید هم چنان پروردگارت را عبادت بکنی تا او به تو برسد، و این یقین همان عالم آخرت است که عالم یقین عمومی ما وراء حجاب است، نه اینکه مراد از یقین آن یقینی باشد که با تفکر، و یا ریاضت

و عبادت به دست می آید.

این را گفتیم تا معلوم شود اینکه بعضی پنداشته اند که: آیه شریفه دلالت دارد بر اینکه عبادت تا وقتی لازم است که یقین نیامده باشد، و همین که انسان یقین پیدا کرد دیگر نماز و روزه واجب نیست. پندار و رأی فاسدی است، برای اینکه اگر مقصود از یقین، آن یقین معمولی باشد که گفتیم از راه تفکر یا عبادت، در نفس پدید می آید رسول خدا (ص) در هر حال آن یقین را داشته، و آیه شریفه که خطابش به شخص رسول اکرم است می فرماید: عبادت کن تا یقین برایت بیاید، چطور رسول خدا (ص) یقین نداشته با اینکه آیات بسیاری از کتاب خدا او را از موقنین و همواره بر بصیرت و بر بینه ای از پروردگارش، و معصوم و مهتدی به هدایت الهی و امثال این اوصاف دانسته است.

و ما ان شاء اللّه تعالی بعد از بحث روایتی زیر، بحثی جداگانه از نظر عقل در پیرامون دوام تکلیف عنوان خواهیم کرد و اثبات خواهیم نمود که نظریه فوق تا چه حد مخدوش و غلط است بحث روایتی [روایاتی در توضیح معنای: "فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ" و "سبع مثانی" و مراد از "مقتسمین"]

در الدر المنثور است که: ابن مردویه و ابن نجار از علی بن ابی طالب روایت کرده اند

که در ذیل جمله "فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ" فرموده: معنایش رضایت بدون عتاب است «۱».

و در "مجمع" از علی بن ابی طالب (صلوات اللّه علیه) روایت کرده که فرموده: مراد از صفح جمیل عفو بدون عتاب است «۲».

و در "عیون" به سند خود از علی بن حسن بن فضال از پدرش از

حضرت رضا (ع) در مورد آیه مذکور روایت کرده که فرموده: مقصود عفو بدون عتاب است «۳».

و در تهذیب به سند خود از محمد بن مسلم روایت کرده که گفت: از امام صادق (ع) از" سبع مثانی و قرآن عظیم" پرسش نمودم که آیا سبع مثانی فاتحه الکتاب است؟ فرمود: بله. عرض کردم بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ جزء عدد هفت است؟ فرمود: بله، آن از همه آیات دیگرش افضل است «۴».

مؤلف: این معنا از طرق شیعه از امیر المؤمنین (ع) و از عده ای از امامان اهل بیت (ع) و نیز از طرق اهل سنت از علی (ع) و عده ای از صحابه مانند عمر و عبد اللَّه بن مسعود و ابن عباس و ابی بن کعب و ابو هریره و غیر ایشان روایت شده است.

و در الدر المنثور است که طبرانی در کتاب اوسط از ابن عباس روایت کرده که گفت: مردی از رسول خدا (ص) پرسید به من خبر ده از کلام خدا که می فرماید:" کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ" فرمود: یعنی یهود و نصاری، گفت: خبر ده از جمله" الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ"، فرمود: آنهایی که به بعض کتاب ایمان آورده و نسبت به بعض دیگرش کفر ورزیدند «۵».

مؤلف: قبلا از نظر خواننده عزیز گذشت که گفتیم: مضمون این روایت با مکی بودن سوره نمی سازد.

و در تفسیر عیاشی از زراره و حمران و محمد بن مسلم از امام باقر و امام صادق (ع) روایت کرده که از جمله" الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ" پرسیدند فرمود:

---

(۱) الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۰۴.

(۲) مجمع البیان، ج ۶، ص ۳۴۴، ط تهران.

(۳) عیون ... معانی الأخبار، ص ۳۷۳، ط

قم.

(۴) التهذیب. ج ۲، ص ۲۸۹، ح ۱۳.

(۵) الـــــــــــــــــــــدر المنثــــــــــــــــــــــــــــــــــور، ج ۴، ص ۱۰۶.

قریشند «۱».

[چند روایت در باره علنی شدن دعوت پیامبر (ص) و نیز در باره پنج تن مستهزءین آن حضرت و در ذیل آیه:" وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ "]

و در معانی الاخبار به سند خود از عبد اللَّه بن علی حلبی روایت کرده که گفت:

من از امام صادق (ع) شنیدم که می فرمود: رسول خدا (ص) بعد از آنکه وحی الهی شروع شد سیزده سال در مکه ماند، در سه سال اولش مخفیانه دعوت می کرد و از ترس، اظهار نمی نمود، تا آنکه خدای عز و جل با فرستادن" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ" مامورش فرمود تا علنی دعوت بفرماید و از آن روز دعوت علنی شروع شد «۲» و در الدر المنثور است که: ابن جریر از ابی عبیده نقل کرده که گفت: عبد اللَّه بن مسعود گفت: دائم رسول خدا (ص) پنهانی دعوت می نمود، تا آنکه آیه" فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ" نازل شد با یاران خود از مخفی گاهش بیرون گشته دعوت خود را علنی نمود «۳».

و در تفسیر عیاشی از محمد بن علی حلبی از ابی عبد اللَّه امام صادق (ع) روایت کرده که فرمود: رسول خدا (ص) در مکه سالها پنهانی دعوت می کرد، و تنها علی و خدیجه به او ایمان آورده بودند، آن گاه خدای سبحان مامورش کرد تا دعوت خود را علنی سازد، پس رسول خدا (ص) آشکار شده و در قبائل عرب خود را عرضه می کرد و به هر قبیله که می رفت می گفتند: دروغگو، از نزد ما بیرون شو، (و بر ما طمع مبند) «۴».

و در تفسیر عیاشی

از ابان بن عثمان احمر روایت کرده که او بدون ذکر سند گفته است: آنهایی که رسول خدا (ص) را استهزاء می کردند، پنج نفر از قریش بودند ۱- ولید بن مغیره مخزومی ۲- عاص بن وائل سهمی ۳- حارث بن حنظله (و در بعضی نسخ حارث بن طلاطله) ۴- اسود بن عبد یغوث بن وهب زهری ۵- اسود بن مطلب بن اسد، و چون خدای عز و جل وعده داد که:" ما مستهزءین را از تو کفایت می کنیم" رسول خدا (ص) یقین کرد که خدا خوارشان کرده و چیزی نگذشت که خدا همه شان را به بدترین مرگی کشت «۵».

---

(۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۵۲ ح ۴۴.

(۲) معانی الاخبار ...، کمال الدین، ص ۳۴۴، ح ۲۹.

(۳) الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۰۶.

(۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۵۳، ح ۴۷.

(۵) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۵۲ ح ۴۶.

مؤلف: این روایت را صدوق نیز در کتاب معانی به سند خود از ابان نقل کرده و نیز او در" معانی"، و طبرسی در" احتجاج" از موسی بن جعفر از پدران بزرگوارش از علی (ع) در این معنا روایتی طولانی، آورده اند، که در آن، تفصیل هلاکت هر یک از این پنج نفر، آمده است- خدا لعنتشان کند- و نیز در روایتی از علی (ع) و ابن عباس پنج نفر را از قریش دانسته و سبب هلاکتشان را هم بیان کرده است.

و روایاتی که از طرق اهل سنت آمده اختلاف زیادی در عدد آنان و اسامی و سبب هلاکتشان دارند، تنها روایتی که از طرق شیعه و سنی مطابق هم آمده روایتی است که ما از

هر دو طریق نقل کردیم.

و در الدر المنثور است که ابن مردویه و دیلمی از ابی الدرداء روایت کرده که گفت:

از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: به من دستور نرسیده که تاجر باشم و مال جمع کنم، و یا به زیادی مال افتخار نمایم، بلکه به من وحی شده که پروردگارت را به حمد تسبیح کن، و از ساجدان باش، و پروردگارت را عبادت کن تا برای تو یقین آید «۱».

مؤلف: در این معنا روایتی نیز از ابن مردویه از ابن مسعود از آن جناب نقل شده است «۲».

باز در همان کتاب است که بخاری و ابن جریر از ام العلاء نقل کرده که گفت:

بعد از آنکه عثمان بن مظعون از دنیا رفت رسول خدا (ص) وارد منزلش شد، من گفتم: خدا رحمتت کند ابا سائب، من شهادت می دهم بر اینکه خدا تو را احترام کرد، رسول خدا (ص) فرمود: از کجا برایت معلوم شد که خدا او را گرامی داشته؟

آگاه باش که او به مرحله یقین رسید و من برای او امید خیر دارم «۳».

و در کافی به سند خود از حفص بن غیاث روایت کرده که گفت: امام صادق (ع) فرمود: هر کس صبر کرد کمی صبر کرد، و هر که هم ناشکیبایی کرد کمی کرد (یعنی هر دو زودگذر است).

آن گاه فرمود: بر تو باد که در همه امورت خویشتن دار باشی، زیرا خدای عز و جل محمد (ص) را مبعوث کرد و او را امر به صبر و مدارا نمود و فرمود: " وَ اصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا وَ ذَرْنِی وَ الْمُکَذِّبِینَ أُولِی النَّعْمَهِ- صبر کن بر

آنچه می گویند و به نحو خوبی از ایشان دوری کن و مکذبین نازپرورده را به من واگذار نما" و

(۱ و ۲ و ۳) الــــــــــــــــدر المنثــــــــــــــــور، ج ۴، ص ۱۰۹.

نیز فرمود:" ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ عَداوَةٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ وَ ما یُلَقَّاها إِلَّا الَّذِینَ صَبَرُوا وَ ما یُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِیمٍ".

رسول خدا (ص) هم بر طبق دستور پروردگارش صبر کرد، تا آنجا که شکنجه های سختی از دشمن بدید، و نسبتهای ناروایی از ایشان شنید، و در آخر دیگر کاسه صبرش لبریز شد، خدای تعالی فرمود:" وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ وَ کُنْ مِنَ السَّاجِدِینَ" «۱».

بحث فلسفی در چگونگی تکلیف و دوام آن در خلال بحثهای نبوت، و چگونگی نشو و نمای شرایع آسمانی در میان بشر- که ما در این کتاب گذراندیم- این معنا گذشت که: هر نوعی از انواع موجودات برای خود هدف و غایتی از کمال دارد که از بدو پیدایش بسوی آن حد از کمال سیر می کند و با حرکت وجودیش آن کمال را جستجو می کند و لذا همه حرکاتش طوری است که با آن کمال متناسب است، و تا خود را به آن حد نرساند آرام نمی گیرد مگر آنکه مانعی در سر راهش در آید و او را از سیر باز بدارد و قبل از رسیدن به هدف او را از بین ببرد، مثلا درخت به خاطر آفاتی که به آن حمله ور می شود از رشد و نمو باز بایستد.

و نیز این معنا گذشت که محرومیت از رسیدن به هدف، مربوط به افراد مخصوصی از هر نوع است،

نه نوعیت نوع، که همواره محفوظ است، و تصور ندارد که تا آخرین فردش دچار آفت گردد.

یکی از انواع موجودات، آدمی است که او نیز غایتی وجودی دارد که به آن نمی رسد مگر آنکه به طور اجتماع و مدنیت زندگی کند، دلیل و شاهدش هم این است که به چیزهایی مجهز است که به خاطر آنها از همنوع خود بی نیاز نیست، مانند نر و مادگی، و عواطف و احساسات، و کثرت حوائج و تراکم آنها.

و همین اجتماع و مدنیت، آدمیان را به احکام و قوانینی محتاج می کند که با احترام نهادن به آن و به کار بستن آن، امور مختلف زندگی را منظم ساخته و اختلافات خود

---

(۱) اصول کافی، ج ۲، ص ۸۸، ح ۳، ط بیروت.

را که غیر قابل اجتناب است بر طرف سازند، و هر فردی در جایی قرار بگیرد که سزاوار آنست، و به همین وسیله سعادت و کمال وجودی خود را در یابد، و این احکام و قوانین عملی در حقیقت ناشی از حوائجی است که خصوصیت وجودی انسان و خلقت مخصوصش، یعنی تجهیزات بدنی و روحیش آن را ایجاب می کند، هم چنان که همین خصوصیات وجودی و خلقتیش مرتبط با خصوصیات علل و اسبابی است که در میان نظام عمومی عالم، مثل او موجودی را پدید بیاورد.

و این معنا همان معنای فطری بودن دین خداست، زیرا دین خدا عبارتست از مجموعه احکام و قوانینی که وجود خود انسان، انسان را به سوی آن ارشاد می کند، و یا به تعبیر دیگر: فطری بودن دین خدا به این معنا است که دین خدا مجموعه سنتهایی است که وجود

و کـون عمومی عـالم آن را اقتضـاء می کنـد بطوری که اگر آن سـنتها اقـامه شود مجتمع بشـر اصـلاح شـده و افراد، به هـدف وجودی و نهـایت درجه کمـال خود می رسـند، باز بطوری که اگر آن سـنت ها را باطل و بی اعتبار کننـد، عالم بشـریت رو به تباهی نهاده، آن وقت مزاحم نظام عمومی جهان می گردد.

و این احکـام و قوانین چه مربوط به معاملات اجتماعی باشـد که حال مجتمع را اصـلاح و منظم کنـد، و چه مربوط به عبادات باشـد که آدمی را به کمال معرفتش برساند و او را فردی صالح در اجتماعی صالح قرار دهد، می بایستی از طریق نبوت الهی و وحی آسمانی به آدمی برسد، و انسان تنها باید به چنین قانونی تن در دهد و لا غیر.

بـا این بیـان و اصولی که گـذشت معلوم می شود که: تکـالیف الهی اموری است که ملازم آدمی است، و مـادامی که در این نشاه، یعنی در دنیا زنـدگی می کنـد چاره ای جز پذیرفتن آن ندارد، حال چه اینکه خودش فی حد نفسه ناقص باشد و هنوز به حد کمال وجودش نرسـیده باشد، و چه اینکه از حیث علم و عمل به حد کمال رسـیده باشد، (خلاصه اینکه بشر تا بشر است و تا در این عالم است محتاج دین است چه اینکه در حال توحش باشد و چه اینکه به نهایت درجه تمدن و پیشرفت رسیده باشد) امـا احتیـاجش به دین در صورت توحش و عقب افتـادگی روشن است، و اما در صورت تمـدن و کمال علم و عمل از این نظر است که معنای کمالش این است که در دو ناحیه علم و عمل دارای ملکات

فاضله ای شده است که به خاطر داشتن آن، کارهایی از او سر می زند که صالح به حال اجتماع است، و اعمال عبادی ای از او سر می زند که صالح به حال معرفت او است، و درست مطابق با عنایت الهی نسبت به هدایت انسان به سوی سعادتش می باشد. ________________ صفحه ی ۲۹۵

و پر واضح است که اگر قوانین الهی را مختص به افراد و اجتماعات ناقص و عقب افتاده بدانیم، و تجویز کنیم که انسان کامل تکلیف نداشته باشد تجویز کرده ایم که افراد متمدن، قوانین و احکام را بشکنند، و معاملات را فاسد انجام دهند، و مجتمع را فاسد و در هم و بر هم کنند، و حال آنکه عنایت الهی چنین نخواسته. و همچنین تجویز کرده ایم که افراد متمدن از ملکات فاضله و احکام آن تخلف کنند، و حال آنکه همه افعال، مقدماتی برای به دست آوردن ملکاتند، و وقتی ملکه پیدا شد افعال، آثار غیر قابل تخلف آن می شود، و دیگر تصور نمی شود شخصی که مثلا: ملکه" معرفه اللّه" را پیدا کرده خدا را عبادت نکند، و یا کسی که ملکه" سخاوت" را پیدا کرده بذل و بخشش نکند.

اینجا است که فساد گفته بعضی ها روشن می شود که توهم کرده اند: غرض از تکالیف عملی، تکمیل انسان و رساندنش به نهایت درجه کمال او است، و وقتی کامل شد دیگر حاجتی به تکلیف نداشته بقای تکلیف در حق او مفهومی ندارد.

وجه فسادش این است که انسان هر قدر هم که کامل شده باشد اگر از تکالیف الهی سرباز زند، مثلا: احکام معاملاتی را رعایت نکند، اجتماع را دچار هرج و مرج کرده است، و عنایت الهی را

نسبت به نوع بشر باطل ساخته است، و اگر از تکالیف مربوط به عبادات تخلف کند بر خلاف ملکاتش رفتار کرده، و این محال است، چون رفتار بشر آثار ملکات او است، و به فرض هم که جائز باشد، باز مستلزم از بین بردن ملکه است، و آن نیز مستلزم ابطال عنایت الهی نسبت به نوع بشر است.

آری میان انسان کامل و غیر کامل از نظر صدور افعال فرق است، انسان کامل و دارای ملکه فاضله از مخالفت مصون است، و ملکه راسخه در نفسش نمی گذارد او کار خلاف بکند، ولی انسان ناقص چنین مانع و جلوگیری در نفس ندارد. خداوند همه را در به دست آوردن ملکات فاضله یاری فرماید.

تفسیر نمونه

سوره حجر

مقدمه

این سوره در مکه نازل شده و ۹۹ آیه است

محتوای سوره حجر

سوره حجر بنا بر مشهور میان مفسران از سوره های مکی است ، و بنا به نقل از فهرست ابن ندیم در تاریخ القرآن پنجاه و دومین سوره ای است که در سرزمین مکه بر پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل شده است و مجموع آیات آن به اتفاق همه مفسران ۹۹ آیه است .

به همین دلیل همان آهنگ و لحن سوره های مکی کاملا در آن منعکس است ، زیرا همانگونه که سابقا گفته ایم سوره های مکی بیشتر روی چند موضوع تکیه می کند: روی معارف اسلامی مخصوصا توحید و معاد و روی انذار مشرکان و گنهکاران و ستمگران ، و روی درسهای عبرتی که در تاریخ پیشینیان وجود داشته است .

لذا می توان محتوای این سوره را در هفت بخش خلاصه کرد:

۱ -

آیات مربوط به مبدء عالم هستی و ایمان به او از طریق مطالعه در اسرار آفرینش .

۲ - آیات مربوط به معاد و کیفر بدکاران .

۳ - اهمیت قرآن و عظمت این کتاب آسمانی .

۴ - داستان آفرینش آدم و سرکشی ابلیس و سرانجام کار او، و به عنوان یک هشدار و بیدار باش برای همه انسانها!

۵ - اشاره به سرگذشت اقوامی همچون قوم لوط و صالح و شعیب ، برای تکمیل این هشدار.

۶ - انذار و بشارت و اندرزهای مؤ ثر و تهدیدهای کوبنده و تشویقهای جالب .

۷ - دعوت از پیامبر به مقاومت و دلداری او در برابر توطئه های شدید مخالفان که مخصوصا در محیط مکه بسیار زیاد و خطرناک بود.

نام این سوره از آیه هشتادم که درباره اصحاب حجر (قوم صالح) سخن می گوید انتخاب شده است ، چرا که در این سوره پنج آیه درباره اصحاب حجر است ، و تنها سوره ای است که از قوم صالح به عنوان اصحاب حجر نام می برد، که شرح آن در تفسیر آیات ۸۰ تا ۸۴ به خواست خدا خواهد آمد.

تفسیر :

آرزوهای بیجا!

باز در آغاز این سوره با حروف مقطعه ((الف ، لام ، راء)) برخورد میکنیم ، که نمایانگر ترکیب این کتاب بزرگ آسمانی که راهگشای همه انسانها به سوی سعادت می باشد، از حروف ساده الفباء است ، همین ماده خامی که در اختیار همه افراد بشر حتی کودکان دو سه ساله قرار دارد، و این نهایت درجه اعجاز است که از چنان مصالحی چنین محصول بی نظیری ساخته شود.

و لذا بلافاصله بعد از آن می گوید: ((اینها

آیات کتاب آسمانی و قرآن آشکار است)) (تلک آیات الکتاب و قرآن مبین).

می دانیم ((تلک)) اسم اشاره به دور است ، در حالی که قاعدتا باید در اینجا هذه (اسم اشاره به نزدیک) به کار رود، ولی چنانکه سابقا هم گفته ایم در ادبیات عرب (و حتی در زبان فارسی) گاهی برای بیان عظمت چیزی از اسم اشاره به دور استفاده می شود، یعنی آنچنان عظمت دارد که گوئی در آسمانها در یک فاصله دور دست ، از ما قرار گرفته و این درست به آن می ماند که گاهی در حضور شخص بزرگی می گوئیم ((اگر آن سرور اجازه دهند ما دست به چنین اقدامی می زنیم)) کلمه ((آن)) در اینجا برای بیان عظمت مقام او است ، همانگونه که ذکر ((قرآن)) به صورت ((نکره)) نیز برای بیان عظمت است .

و به هر حال ذکر ((قرآن)) بعد از ((کتاب)) در حقیقت به عنوان تاءکید است ، و توصیف آن به ((مبین)) برای این است که بیان کننده حقایق و روشنگر حق از باطل می باشد.

و اینکه بعضی از مفسران احتمال داده اند ((کتاب)) در اینجا اشاره به تورات و انجیل است ، بسیار بعید به نظر می رسد.

سپس به آنها که در لجاجت و مخالفت با این آیات روشن الهی اصرار می ورزند هشدار می دهد روزی فرا می رسد که اینها از نتائج شوم کفر و تعصب کورکورانه و لجاجت خویش پشیمان خواهند شد و ((چه بسا این کافران آرزو می کنند که ای کاش مسلمان بودند)) (ربما یود الذین

کفروا لو کانوا مسلمین).

بنابراین منظور از ((یود)) (دوست می دارند) - همانگونه که در تفسیر ((المیزان)) بیان شده دوست داشتن به معنی ((تمنی)) و آرزو کردن است ، و ذکر کلمه ((لو)) دلیل بر آنست که آنها آرزوی اسلام را در زمانی می کنند که قدرت بازگشت به سوی آن را ندارند، و این خود قرینه ای خواهد بود بر اینکه این تمنی و آرزو در جهان دیگر و پس از مشاهده نتائج اعمالشان است .

حدیثی که از امام صادق (علیهالسلام) در این زمینه نقل شده نیز کاملا این معنی را تاءیید می کند ینادی مناد یوم القیامه یسمع الخلائق انه لا یدخل الجنه الا مسلم فثم یود سائر الخلائق انهم کانوا مسلمین : ((روز قیامت که می شود کسی صدا می زند به گونه ای که همه مردم می شنوند (که امروز) جز افرادی که اسلام آورده اند داخل بهشت نمی شوند در این هنگام سایر مردم آرزو می کنند که ای کاش مسلمان بودند)). <۱>

و نیز از پیامبر بزرگ اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده هنگامی که دوزخیان در دوزخ گرد می آیند و گروهی از مسلمانان خطا کار را، با آنها قرار می دهند، کفار به مسلمین می گویند مگر شما مسلمان نبودید؟ در پاسخ می گویند: آری بودیم ، و آنها در جواب می گویند پس اسلام شما هم نیز به حالتان سودی نداشت ! چون

شما هم با ما در یکجا هستید!.

آنها می گویند: ما گناهان (بزرگی) داشتیم که به خاطر آن به این سرنوشت گرفتار شدیم (این اعتراف

به گناه و تقصیر و آن سرزنش دشمن سبب می شود که) خداوند دستور می دهد هر فرد با ایمان و مسلمانی در دوزخ است خارج سازید در این هنگام کفار می گویند ای کاش ما نیز اسلام آورده بودیم . <۲>

این احتمال نیز در تفسیر آیه وجود دارد که در میان کافران افرادی هستند که هنوز پرتوی از وجدان بیدار در دلهای آنها هست و هنگامی که دعوت پیامبر اسلام و این آیات کتاب مبین با آن محتوای دلپسند را می بینند در اعماق دل به آن علاقمند می شوند و آرزو می کنند که ای کاش مسلمان بودند، ولی تعصبها و لجاجتها و یا منافع مادی به آنها اجازه نمی دهد که این واقعیت بزرگ را بپذیرند و لذا همچنان در زندان کفر و بی ایمانی محصور می مانند.

یکی از دوستان با ایمان و مجاهد ما که به اروپا رفته بود می گفت هنگامی که من مزایای اسلام را برای یکی از مسیحیان می شمردم او که آدم منصفی بود در پاسخ به من گفت : من براستی به شما تبریک می گویم که پیرو چنین مذهبی هستید، ولی چه کنیم که شرائط زندگی ما به ما اجازه نمی دهد که دست از آئین خود برداریم !

جالب اینکه در بعضی از روایات اسلامی می خوانیم هنگامی که فرستاده پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نامه آنحضرت را برای قیصر روم آورد، او به طور خصوصی در برابر فرستاده پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) اظهار ایمان نمود و حتی میل داشت رومیان را به آئین

توحید بخواند، اما فکر کرد قبلا آنها را آزمایش کند همین که لشکریانش احساس

کردند که او می خواهد آئین نصرانیت را ترک گوید، قصر او را محاصره کردند او فورا به آنها اظهار داشت که منظورم آزمایش شما بود بجای خود برگردید، سپس بفرستاده پیامبر گفت من می دانم که پیامبر شما از ناحیه خدا است . و همانست که ما انتظار او را داشتیم ولی چه کنم که من می ترسم حکومتم از دستم برود و جانم در خطر است . <۳>

ولی به هر حال باید توجه داشت که این دو تفسیر هیچگونه تضادی با هم ندارند و ممکن است آیه اشاره به پشیمانی گروههائی از کافران در آن جهان و این جهان باشد، در حالی که نه آنجا و نه اینجا قدرت بازگشت - به جهات متفاوتی - ندارند! (دقت کنید).

سپس با لحنی بسیار کوبنده می گوید: ای پیامبر ((اینها را به حال خود بگذار (تا همچون چهار پایان) بخورند، و از لذتهای این زندگی ناپایدار بهره گیرند، و آرزوها آنها را از این واقعیت بزرگ غافل سازد ولی بزودی خواهند فهمید)) (ذرهم یاکلوا و یتمتعوا و یلههم الامل فسوف یعلمون).

اینها چون حیواناتی هستند که جز اصطبل و علف ، و جز لذت مادی چیزی نمی فهمند و هر حرکتی دارند برای رسیدن به همین ها است .

پرده های غرور و غفلت و آرزوهای دور و دراز چنان بر قلب آنها افتاده ، و آنها را به خود مشغول ساخته که دیگر توانائی درک واقعیتی را ندارند.

اما آن گاه که سیلی اجل به صورت آنها نواخته شود، و پرده

های غفلت و غرور از مقابل چشمانشان کنار رود، و خود را در آستانه مرگ و یا در عرصه قیامت ببینند، آری آنگاه می فهمند که چه اندازه در غفلت و تا چه حد زیانکار

و بدبخت بوده اند، و چگونه گرامی ترین سرمایه ها را برای هیچ از دست دادند؟!

در آیه بعد برای اینکه گمان نکنند این مهلت و تمتع از لذائذ دنیا پایان ناپذیر است ، اضافه می کند: ((ما هیچ گروهی را در هیچ شهر و آبادی نابود نکردیم مگر اینکه آنها، اجل معین و زمان تغییرناپذیری داشتند)) (و ما اهلکنا من قریه الا و لها کتاب معلوم).

و ((هیچ امت و جمعیتی از اجل معین خود پیشی نمی گیرد، و هیچیک نیز عقب نخواهد افتاد)) (ما تسبق من امه اجلها و ما یستاخرون).

سنت الهی همه جا این بوده که به قدر کافی مهلت برای تجدید نظر و بیداری و آگاهی بدهد، حوادث دردناک ، و وسائل رحمت را یکی پس از دیگری می فرستد، تهدید می کند، تشویق می کند، اخطار می نماید تا حجت بر همه تمام شود.

ولی هنگامی که این مهلت به پایان رسید سرنوشت قطعی دامنشان را خواهد گرفت ، دیر و زود، به خاطر مصالح تربیتی ، ممکن است اما به اصطلاح سوخت و سوز ندارد!

آیا توجه به همین واقعیت کافی نیست تا همگان از سرنوشت گذشتگان عبرت گیرند، و از مدت مهلت الهی برای بازگشت و اصلاح ، استفاده کنند؟ آیا باید باز هم نشست تا سرنوشت شوم اقوام گمراه و ستمگر پیشین درباره خود ما نیز تکرار گردد، و بجای اینکه از پیشینیان عبرت

گیریم ، عبرتی شویم برای آیندگان ؟!

ضمنا از دو آیه اخیر فلسفه ((بیان تاریخ گذشتگان به طور مکرر)) در آیات قرآن حتی در همین سوره ای که از آن بحث می کنیم روشن می شود.

آرزوهای دراز عامل بزرگ غفلت

بدون شک امید و آرزو و یا به تعبیر عرب ((امل)) عامل حرکت چرخهای زندگی انسانها است ، که حتی اگر یک روز از دلهای مردم جهان برداشته شود، نظام زندگی به هم می ریزد، و کمتر کسی دلیلی بر فعالیت و تلاش و جنب و جوش خود پیدا می کند.

حدیث معروفی که از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شد الامل رحمه لامتی و لو لا الامل ما رضعت والده ولدها و لا غرس غارس شجرا: ((امید مایه رحمت امت من است ، اگر نور امید نبود هیچ مادری فرزند خود را شیر نمی داد، و هیچ باغبانی نهالی نمی کاشت <۴> اشاره به همین واقعیت است .

ولی همین عامل حیات و حرکت اگر از حد بگذرد و به صورت ((آرزوی دور و دراز)) در آید بدترین عامل انحراف و بدبختی است ، و درست همانند آب باران است که مایه حیات است اما این آب اگر از حد گذشت مایه غرق شدن و نابودی خواهد شد.

این آرزوی کشنده همان است که آیات فوق روی آن تکیه کرده و آنرا مایه بی خبری از خدا و حق و حقیقت می شمارد، این آرزوها و امیدهای دور و دراز چنان انسان را به خود مشغول می دارد و غرق در عالمی از تخیل می سازد، که از زندگی و هدف نهائیش

به کلی بیگانه می شود.

حدیث معرفی که در نهج البلاغه از علی (علیهالسلام) نقل شده نیز بیان گویائی برای این واقعیت است : ایها الناس ان اخوف ما اخاف علیکم اثنان : اتباع الهوی و طول الامل ، اما اتباع الهوی فیصد عن الحق ، و اما طول الامل فینسی الاخره : ((ای مردم مخوفترین چیزی که بر شما از آن می ترسم دو چیز است :

پیروی از هوا و هوسها، و آرزوهای دراز، چرا که پیروی از هوسها شما را از حق باز می دارد، و آرزوی دراز آخرت را بدست فراموشی می سپارد)). <۵>

و براستی چه افراد با استعداد و شایسته و لایقی که بر اثر گرفتاری در دام آرزوی دراز به موجودات ضعیف و مسخ شده ای مبدل گشتند که نه تنها به حال جامعه شان مفید نیفتادند، بلکه منافع شخصی خود را نیز پایمال کردند، و از هرگونه تکامل نیز بازماندند آنچنانکه در دعای کمیل می خوانیم و حبسنی عن نفعی بعد املی : ((آرزوی دراز مرا از منافع واقعیم محروم ساخت !))

اصولا- آرزو که از حد گذشت ، دائما انسانرا در رنج و تعب وا می دارد، شب و روز باید تلاش کند به گمان خود دنبال سعادت و رفاه می رود در حالی که چیزی جز بدبختی و شقاوت برای او فراهم نمی شود، و این گونه افراد غالبا در همین حال جان می دهند و زندگی دردناک و غم انگیزشان مایه عبرت است برای آنها که چشم و گوش بینا و شنوا دارند. تقاضای نزول فرشتگان

در این آیات نخست به موضع گیریهای خصمانه کفار در مقابل

قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) اشاره کرده ، می گوید: ((آنها گفتند ای کسی که قرآن بر تو نازل شده به طور قطع سوگند یاد می کنیم که دیوانهای))! (و قالوا یا ایها الذی نزل علیه الذکر انک لمجنون).

و این تعبیر نهایت گستاخی و جسارت آنها را در برابر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) مجسم می کند.

از یکسو تعبیر به یا ایها الذی (ای کسی که !...) از سوی دیگر تعبیر به نزل علیه الذکر که به عنوان استهزاء و انکار قرآن می گفتند، و از سوی سوم تاءکید آنها بر جنون پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) بوسیله ((ان)) و ((لام قسم)).

آری افراد لجوج و بی مایه هنگامی که در برابر یک عقل بزرگ و بی مانند

قرار بگیرند یکی از نخستین وصله هائی که به او می چسبانند جنون است ، چرا که مقیاس را عقل کوچک و ناتوان خودشان قرار می دهند و هر چه به این مقیاس نگنجد در نظر آنها بی عقلی و دیوانگی است !.

اینگونه افراد، تعصب خاصی روی مسائل موجود محیطشان دارند هر چند گمراهی و ضلالت باشد، لذا با هر دعوت تازه ای به عنوان دعوت غیر عاقلانه مبارزه می کنند، از نوآوریها وحشت دارند، و سخت به سنتهای غلط پایبندند.

علاوه بر این ، دنیا پرستان که همه چیز را با معیارهای مادی می سنجند، اگر با انسانی برخورد کنند که حاضر است همه منافع مادی خویش و حتی جان خود را در راه رسیدن به یک هدف معنوی از دست

دهـد باور نمی کننـد که او عاقل باشـد، چرا که عقل در عرف آنها، تهیه اموال بیشتر، همسـر زیباتر و زنـدگی مرفه تر و مقام و منصب ظاهری بالاتر است !

کاملا روشن است که با این تفکر اگر ببینند کسی در برابر بهترین اموال و زنان و پستها می گوید ((اگر خورشید آسمان را در یکدست من ، و ماه را در دست دیگرم قرار دهید، و به جای حکومت بر محیط کوچك شـما بر تمام منظومه شمسـی حکومت کنم ، دست از دعوت خویش بر نخواهم داشت)) جز اینکه او را مجنون خطاب کنند، کار دیگری نخواهند داشت .

و عجب اینکه این نابخردان وصـله هائی به رهبران الهی می چسـباندند که گاهی کاملا با هم ضـد و نقیض بود، گاهی آنها را ((دیوانه)) می خواندند و گاهی ((ساحر))، با اینکه ساحر کسـی است که باید از زیرکی و هوشیاری خاصی برخوردار باشد و درست در نقطه ضد دیوانه است .

آنهـا نه تنهـا چنین نسـبتهای نـابخردانه ای به پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) می دادنـد بلکه برای بهانه جوئی می گفتنـد: ((اگر راست می گوئی چرا فرشتگان را برای ما نمی آری))!

تا تصدیق گفتار تو کنند و ما ایمان بیاوریم (لو ما تاتینا بالملائکه ان کنت من الصادقین).

خداوند به آنها چنین پاسخ می گوید: ((ما ملائکه را جز به حق نازل نمی کنیم)) (ما ننزل الملائکه الا بالحق).

((و اگر فرشـتگان نازل شوند (و حقیقت برای آنها جنبه شـهود و حسی پیدا کند) و بعد ایمان نیاورند، دیگر به آنها مهلت داده نخواهد شد)) و به

عذاب الهی نابود می گردند (و ما کانوا اذا منظرین).

در تفسیر جمله ما ننزل الملائکه الا بالحق مفسران ، بیانات مختلفی دارند:

۱ - بعضی گفته اند منظور این است که ما نازل کردن فرشتگان را به عنوان اعجاز تنها برای آشکار شدن حق انجام خواهیم داد، نه به عنوان بهانه جوئی که ببینند و باز هم ایمان نیاورند، و به تعبیر دیگر اعجاز بازیچه نیست که جنبه اقتراحی داشته باشد، بلکه برای اثبات حق است ، و این امر به قدر کافی برای آنها که خواهان حقند ثابت شده ، چرا که پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) با در دست داشتن این قرآن و اعجازهای دیگر رسالت خود را به ثبوت رسانده است .

۲ - منظور از ((حق))، همان مجازات نهائی دنیوی و بلای نابود کننده و به تعبیر دیگر ((عذاب استیصال)) است ، یعنی اگر فرشتگان نازل شوند و آنها هم ایمان نیاورند - که با لجاجتی که در آنها هست نخواهند آورد - تواءم با نابودی آنها خواهد بود.

جمله دوم آیه (و ما کانوا اذا منظرین) نیز تاءکیدی بر همین معنی است ، اما بنا به تفسیر اول مطلب تازه ای را می گوید.

۳ - احتمال دیگر اینکه ((حق)) به معنی ((مرگ)) است ، یعنی فرشتگان تنها به هنگام مرگ و قبض روح نازل می گردند نه زمان دیگر.

ولی این تفسیر بسیار بعید به نظر می رسد، چرا که ما در قرآن در داستان ابراهیم و لوط و حتی در مورد مسلمانان در بعضی جنگها می خوانیم که فرشتگان بر آنها نازل

شدند.

۴ - ((حق)) به معنی شـهود است یعنی تـا در این عالم دنیا است پرده ها جلو چشم او را گرفته ، و از دیـدن اینگونه حقایق که مربوط به جهـان مـاوراء مـاده است نـاتوان است ، تنهـا در جهان دیگر که پرده ها کنار می رود و عالم شـهود است ، می تواند فرشتگان الهی را ببیند.

این تفسـیر نیز همان اشـکال تفسیر سوم را دارد، چرا که حتی قوم لوط که افراد بی ایمان و گمراهی بودنـد، فرشـتگان ماءمور عذاب را در این دنیا دیدند <۶>

بنابراین تنها دو تفسیر اول و دوم با ظاهر آیه سازگار است .

اما اینکه در ذیل این آیه می خوانیم اگر بعد از اینهمه دلائل روشن باز هم به تقاضای آنها دائر بر ارائه معجزه حسـی ترتیب اثر داده شود دیگر به آنهـا مهلت داده نخواهـد شـد، برای این است که در چنین حـالتی به تمـام معنی برای آنهـا اتمـام حجت می گردد، و تمـام بهـانه ها قطع ، می شود، و چون مهلت زنـدگی به منظور اتمام حجت و احتمال تجدیـد نظر و بازگشت به سوی حق است ، و چنین چیزی در مورد اینگونه افراد معنی نـدارد پایـان عمر آنها اعلام می گردد و به مجازاتی که اسـتحقاق آن را دارند می رسند (دقت کنید). حفظ قرآن از دستبردها!

به دنبـال بهانه جوئیهای کفار و حتی اسـتهزای آنها نسـبت به پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) و قرآن که در آیات گذشـته آمده بود، در آیه مورد بحث یک واقعیت بزرگ و پر اهمیت را به عنوان دلداری به پیامبر از یکسو و

اطمینان خاطر همه مؤ منان راستین از سوی دیگر بیان می کند و آن اینکه :

((ما این قرآن را که مایه تذکر است نازل کردیم ، و ما به طور قطع آن را حفظ خواهیم کرد)) (انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون).

چنان نیست که این قرآن بدون پشتوانه باشد، و آنها بتوانند آفتاب وجودش را با گل بپوشانند و یا نور و شعاعش را با پف کردن خاموش کنند که این چراغی است که ایزد آن را برافروخته است ، و این آفتابی است که غروب و افول نخواهد داشت .

این گروه اندك و ناتوان که سهل است ، اگر همه جباران و زورمندان و سیاستمداران ستمگر و اندیشمندان منحرف و رزم آوران جهان دست به دست هم بدهند که نورش را خاموش کنند، توانائی نخواهند داشت ، چرا که خداوند حفظ و پاسداری از آن را به عهده گرفته است .

در اینکه منظور از محافظت و پاسداری قرآن در برابر چه اموری است ، باز مفسران تفسیرهای گوناگونی دارند:

۱ - بعضی گفته اند در برابر تحریف و تغییر و زیاده و نقصان است .

۲ - بعضی دیگر گفته اند در برابر فنا و نابودی تا آخر جهان .

۳ - بعضی دیگر گفته اند در برابر منطقه ای گمراه کننده ضد قرآنی .

ولی این تفاسیر نه تنها با هم تضادی ندارند بلکه در مفهوم عام ((انا له لحافظون)) داخلند چرا این محافظت و پاسداری را که به صورت مطلق و به اصطلاح با حذف متعلق آمده است در یک بعد خاص محصور و محدودش کنیم .

حق این است که

، خداونـد طبق ظاهر آیه فوق وعـده داده که آنرا از هر نظر حفظ و پاسـداری کند: محافظت از هر گونه تحریف و محافظت از فنا و نابودی و محافظت از سفسطه های دشمنان وسوسه گر.

اما اینکه بعضـی از قدمای مفسـرین احتمال داده اند که منظور، محافظت شخص ((پیامبر)) است و ضمیر ((له)) به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) باز می گردد، زیرا کلمه ((ذکر)) به شخص پیغمبر در بعضی از آیات قرآن (سوره طلاق آیه ۱۰) اطلاق شده بسیار بعید به نظر می رسد.

زیرا در آیـات قبـل آیه مـورد بحث کلمه ((ذکر)) صـریحا به معنی ((قرآن)) آمـده و این آیه که به دنبـال آن آمـده مسـلما به همان معنی اشاره می کند.

بحث در عدم تحریف قرآن

معروف و مشـهور در میان همه دانشـمندان شیعه و اهل تسنن اینست که هیچگونه تحریفی در قرآن روی نداده است ، و قرآنی که امروز در دست ماست درست همان قرآنی است که بر پیامبر اکرم (صـلی الله علیه و آله و سلم) نازل شده ، و حتی کلمه و حرفی از آن کم و زیاد نگردیده است .

در میان علمای بزرگ شـیعه از قدماء و متاءخرین از جمله کسانی را که به این حقیقت تصـریح کرده اند دانشمندان زیر را می توان نام برد:

۱ - مرحوم شیخ طوسی که به شیخ الطائفه معروف است ، او در اول تفسیر

معروفش (تبیان) بحث روشن و صریح و قاطعی در این زمینه دارد.

۲ - سید مرتضی که از اعاظم علمای امامیه در قرن چهارم هجری است .

۳ - رئیس المحدثین مرحوم صدوق محمد

بن علی بن بابویه او در بیان عقائد امامیه می گوید: ((اعتقاد ما اینست که هیچگونه تحریفی در قرآن رخ نداده است)).

۴ - مفسر بزرگ مرحوم طبرسی نیز در مقدمه تفسیرش بحث گویائی در این زمینه دارد.

۵ - مرحوم کاشف الغطاء که از بزرگان علمای متاءخرین است .

۶ - مرحوم محقق یزدی در کتاب عروه الوثقی عدم تحریف قرآن را از جمهور مجتهدین شیعه نقل می کند.

۷ - و نیز این عقیده از بسیاری از بزرگانی دیگر مانند ((شیخ مفید)) و ((شیخ بهائی)) ((قاضی نور الله)) و سایر محققین شیعه نقل شده است .

بزرگان و محققین اهل سنت نیز غالبا بر همین عقیده اند.

هر چند وقوع تحریف در قرآن از بعضی از محدثین شیعه و اهل سنت که اطلاعات ناقصی درباره قرآن داشته اند نقل شده که با روشنگری بزرگان دانشمندان دو مذهب این عقیده ابطال و به دست فراموشی سپرده شده است .

تا آنجا که مرحوم سید مرتضی در جواب ((المسائل الطرابلسیات)) می گوید: ((صحت نقل قرآن آنقدر واضح و روشن است که مانند اطلاع ما از شهرهای معروف دنیا و حوادث بزرگ تاریخی و کتب مشهور و معروف است)).

آیا فی المثل هیچکس می تواند در وجود شهرهائی همچون مکه و مدینه و یا همچون لندن و پاریس شک کند هر چند هرگز به هیچیک از این شهرها مسافرت نکرده باشد؟! و آیا کسی می تواند مساءله حمله مغول را به ایران و یا

انقلاب کبیر فرانسه و یا جنگ جهانی اول و دوم را منکر شود؟!

چرا نمی تواند بخاطر اینکه همه اینها بتواتر بما رسیده است ، آیات قرآن

نیز همینگونه است به شرحی که بعدا بیان خواهیم کرد.

و اگر افراد مغرضی خواسته اند برای تفرقه میان شیعه و اهل تسنن اعتقاد به تحریف را به شیعه نسبت دهند دلیل بر باطل بودن ادعایشان کتب بزرگ علمای تشیع است .

این عجیب نیست که فردی همچون ((فخر رازی)) - که می دانیم در مسائل مربوط به ((شیعه)) حساسیت و تعصب خاصی دارد - در ذیل آیه مورد بحث - بگوید این آیه (انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون) دلیل بر ابطال قول شیعه است که قائل به تغییر و زیاده و نقصان در قرآن شده اند!

صریحا باید گفت : اگر منظور او، بزرگان و محققان شیعه است که هیچیک چنین اعتقادی را نداشته و ندارند، و اگر منظور وجود قول ضعیفی در این زمینه در میان شیعه است ، نظیر آن در میان اهل سنت نیز وجود دارد که نه آنها به آن اعتنا کرده اند و نه ما.

محقق معروف کاشف الغطاء در کتابش کشف الغطاء چنین می گوید: لا ریب انه (ای القرآن) محفوظ من النقصان بحفظ الملک الدیان کما دل علیه صریح القرآن و اجماع العلماء فی کل زمان و لا عبره بنادر: ((شک نیست که قرآن از هرگونه کمبود (و تحریف) در پرتو حفظ خداوند محفوظ مانده است ، همانگونه است که صریح قرآن و اجماع علما در هر عصر و زمان به این امر گواهی می دهد و مخالفت افراد نادری اصلا قابل ملاحظه نیست)) (تفسیر آلاء الرحمن صفحه ۳۵).

تاریخ اسلام از اینگونه نسبتهای ناروا که سرچشمه ای جز تعصب ندارد فراوان دیده

است ، و ما می دانیم عامل پیدایش قسمتی از این سوء تفاهمها دشمنانی

بوده اند که به اینگونه مسائل دامن می زدند و سعی داشتند که هرگز وحدتی میان صفوف مسلمین برقرار نشود.

کار به آنجا رسیده که نویسنده معروف حجازی ((عبد الله علی القصیمی)) در کتاب خود ((الصراع)) ضمن مذمت از شیعه می گوید:

((شیعه ها همواره از دشمنان مساجد بوده اند! و به همین دلیل کسی که در شهرهای شیعه نشینی حرکت کند از شمال تا به جنوب ، و از شرق تا به غرب ! کمتر مسجد می بیند!)). <۷>

خوب فکر کنید ما از شمارش اینهمه مساجد در خیابانها و کوچه ها و بازارها و حتی پس کوچه ها در شهرهای شیعه نشین خسته می شویم ، گاهی آنقدر مسجد در یک نقطه زیاد است که صدای عده ای بلند می شود و می گویند بس است بیائید به کارهای دیگر بپردازیم ، ولی با اینحال می بینیم که نویسنده معروفی با این صراحت سخنی می گوید که برای ما که در این مناطق زندگی می کنیم تنها اسباب خنده است ، بنابراین از نسبت دادن فخر رازی نیز نباید زیاد تعجب کرد.

دلائل عدم تحریف قرآن :

۱ - در مورد عدم تحریف قرآن دلائل فراوانی در دست داریم که از همه روشنتر، بعد از آیه فوق و بعضی دیگر از آیات قرآن ، سیر تاریخی این کتاب بزرگ آسمانی است .

مقدمه این نکته لازم به یادآوری است که آن اقلیت ضعیفی که احتمال تحریف قرآن را داده اند تنها در مورد کم شدن آنست و گر نه احدی این احتمال

را نداده

که بر قرآن موجود چیزی افزوده شده باشد (دقت کنید).

از این که بگذریم اگر به این موضوع دقت کنیم که قرآن برای مسلمانان همه چیز بوده قانون اساسی ، دستور العمل زندگی ، برنامه حکومت ، کتاب مقدس آسمانی ، و رمز عبادت ، روشن می شود که اصولا کم و زیاد در آن امکان نداشته است .

قرآن کتابی بود که مسلمانان نخستین همواره در نمازها، در مسجد، در خانه ، در میدان جنگ ، بهنگام روبرو شدن با دشمنان و بعنوان استدلال بر حقانیت مکتب از آن استفاده می کردند حتی از تواریخ اسلامی استفاده می شود که تعلیم قرآن را مهر زنان قرار می دادند!، و اصولا تنها کتابی که در همه محافل مطرح بوده و هر کودکی را از آغاز عمر با آن آشنا می کردند و هر کس می خواست درسی از اسلام به خواند آنرا به او تعلیم می دادند همین قرآن مجید بود.

آیا با چنین وضعی کسی احتمال می دهد که دگرگونی در این کتاب آسمانی رخ دهد، بخصوص اینکه ما در آغاز جلد اول همین تفسیر ثابت کردیم که قرآن به صورت یک مجموعه با همین شکل فعلی در عصر خود پیامبر جمع آوری شده بود، و مسلمانان سخت به یاد گرفتن و حفظ آن اهمیت می دادند، و اصولا شخصیت افراد در آن عصر تا حد زیادی به این شناخته می شد که چه اندازه از آیات قرآن را حفظ کرده بودند.

عدد حافظان قرآن به اندازه ای زیاد بود که در تواریخ می خوانیم در یکی از جنگها که زمان ابو بکر واقع شد چهارصد نفر از

قاریان قرآن به قتل رسیدند. <۸>

و در داستان ((بئر معونه)) (یکی از آبادیهای نزدیک مدینه) و جنگی که در آن منطقه در حیات پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) اتفاق افتاد می خوانیم که جمع کثیری

از قاریان قرآن از اصحاب پیامبر در حدود ۷۰ نفر شربت شهادت نوشیدند. <۹>

از اینها و نظائر اینها روشن می شود که حافظان و قاریان و معلمان قرآن آنقدر زیاد بودند که تنها در یک میدان جنگ این تعداد از آنها شربت شهادت نوشیدند.

و باید چنین باشد چرا که گفتیم قرآن فقط قانون اساسی برای مسلمانان نبود، بلکه همه چیز آنها را تشکیل می داد، مخصوصا در آغاز اسلام هیچ کتابی جز آن نداشتند و تلاوت و قرائت و حفظ و تعلیم و تعلم مخصوص به قرآن بود.

قرآن یک کتاب متروک در گوشه خانه و یا مسجد که گرد و غبار فراموشی روی آن نشسته باشد نبود تا کسی از آن کم یا بر آن بیافزاید.

مساءله حفظ قرآن بعنوان یک سنت و یک عبادت بزرگ همیشه در میان مسلمانان بوده و هست ، حتی پس از آنکه قرآن به صورت یک کتاب تکثیر شد و در همه جا پخش گردید و حتی بعد از پیدایش صنعت چاپ که سبب شد این کتاب بعنوان پرنسخه ترین کتاب در کشورهای اسلامی چاپ و نشر گردد، باز مساءله حفظ قرآن بعنوان یک سنت دیرینه و افتخار بزرگ موقعیت خود را حفظ کرد، بطوری که در هر شهر و دیار همیشه جمعی حافظ قرآن بوده و هست .

هم اکنون در حجاز و بعضی دیگر از کشورهای اسلامی

مدارسی بعنوان مـدرسه تحفیـظ القرآن الکریم یـا نامهای دیگر وجود دارد که برنامه شاگردان آن در درجه اول مساءله حفظ قرآن است .

در ملاقـاتی که در سـفر مکه بـا رؤ سای این مـدارس در آن شـهر مقـدس روی داد معلوم شـد گروه بسـیار زیادی از پسـران و دختران جوان در مکه در این مدارس نام نویسی کرده و مشغول تحصیل هستند.

یکی از مطلعین می گفت هم اکنون در کشور پاکستان در حدود یک میلیون

و پانصد هزار نفر حافظ قرآن وجود دارد!

یکی از شـرائط امتحان ورودی دانشـگاه اسلامی الازهر مصر (طبق نقل دائره المعارف فرید وجدی) حفظ تمام قرآن است که از چهل نمره حداقل باید بیست نمره بگیرند!.

کوتاه سـخن اینکه سـنت حفظ قرآن از عصـر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و به دستور و تاءکید خود آن حضرت که در روایات زیادی وارد شده در تمام قرون و اعصار ادامه داشته است .

آیا با چنین وضعی هیچگونه احتمالی در مورد تحریف قرآن امکان پذیر است ؟!.

۲ - علاوه بر همه اینها مساءله ((نویسـندگان وحی)) است ، یعنی کسانی که بعـد از نزول آیات قرآن بر پیامبر آنرا یاد داشـت می کردند که عدد آنها را از چهارده نفر تا چهل و سه نفر نوشته اند.

ابو عبـد الله زنجـانی در کتـاب ذیقیمت خود ((تاریـخ قرآن)) اینچنین می گویـد (کان للنبی کتابا یکتبون الوحی و هم ثلاثه و اربعون اشـهرهم الخلفـاء الاربعه و کان الزمهم للنبی زیـد بن ثابت و علی بن ابی طالب علیه السـلام): ((پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سلم) نویسندگان متعددی داشت

که وحی را یادداشت می کردنـد و آنها چهل و سه نفر بودنـد که از همه مشـهورتر خلفای چهارگانه نخستین بودند، ولی بیش از همه زید بن ثابت و امیر مؤ منان علی بن ابی طالب (علیهالسلام) ملازم پیامبر در این رابطه بودند)). <۱۰>

کتابی که اینهمه نویسنده داشته چگونه ممکن است دست تحریف کنندگان به سوی آن دراز شود؟!

۳ - دعوت همه پیشوایان اسـلام به قرآن موجود - قابل توجه اینکه بررسـی کلمات پیشوایان بزرگ اسلام نشان می دهد که از همان آغاز اسـلام همه یک زبان مردم را به تلاوت و بررسی و عمل به همین قرآن موجود دعوت می کردند، و این خود نشان می دهد که این کتاب آسمانی بصورت یک مجموعه دست نخورده در همه قرون از جمله قرون نخستین اسلام بوده است .

سخنان علی (علیهالسلام) در نهج البلاغه گواه زنده این مدعا است :

در خطبه ۱۳۳ می خوانیم و کتـاب الله بین اظهرکم ، نـاطق لا ـ یعیا لسانه ، و بیت لا تهـدم ارکانه ، و عز لا تهزم اعوانه : ((کتاب خـدا در میان شـما است ، سـخنگوئی است که هرگز زبانش به کندی نمی گراید، و خانه ای است که هیچگاه سـتونهایش فرو نمی ریزد، و مایه عزت است آنچنان که یارانش هرگز مغلوب نمی شوند)).

در خطبه ۱۷۶ می فرمایـد: و اعلموا ان هـذا القران هو الناصـح الـذی لا ـ یغش و الهـادی الـذی لا یضل : ((بدانیـد که این قرآن نصـیحت کننده ای است که هرگز در نصـیحت خود غش و خیانت نمی کند، و هدایت کننده ای است که هیچگاه گمراه نمی سازد)).

و نیز

در ((همین خطبه)) می خوانیم : و ما جالس هـذا القرآن احد الا قام عنه بزیاده او نقصان : زیاده من هدی ، او نقصان من عمی : ((هیچکس با این قرآن همنشین نمی شود مگر اینکه از کنار آن با فزونی یا نقصان بر می خیزد: فزونی در هدایت و نقصان از گمراهی !.

در دنبـاله همین خطبه بـاز می خوانیم : ان الله سـبحانه لم یعـظ احـدا بمثـل هـذا القرآن ، فـانه حبـل الله المـتین و سـببه الا مین : ((خداوند پاک احدی را بمانند این قرآن اندرز نداده است ، چرا که این ریسمان محکم الهی است ،

و وسیله مطمئن او است)).

و در خطبه ۱۹۸ می خوانیم : ((ثم انزل علیه الکتاب نورا لا تطفا مصابیحه ، و سـراجا لا یخبو توقـده ،... و منهاجا لا یضل نهجه ... و فرقانـا لا یخمـد برهانه : ((سـپس خداونـد کتابی بر پیامبرش نازل کرد که نوری است خاموش نشـدنی ، و چراغ پرفروغی است که به تاریکی نمی گرایـد، طریقه ای است که رهروانش گمراه نمی شونـد، و مایه جدائی حق از باطل است که برهانش خاموش نمی گردد.

مانند این تعبیرات در سخنان علی (علیهالسلام) و سایر پیشوایان دین فراوان است .

آیا اگر فرض کنیم دست تحریف به دامن این کتاب آسـمانی دراز شده بود امکان داشت اینگونه به سوی آن دعوت بشود؟ و به عنوان راه و روش و وسـیله جـدائی حق از باطل و نوری که هرگز خاموش نمی شود و چراغی که به خاموشـی نمی گراید و ریسمان محکم خدا و سبب امین و مطمئن او معرفی گردد؟

۴ - اصولا

پس از قبول خاتمیت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) و اینکه آئین اسلام آخرین آئین الهی است و رسالت قرآن تا پایان جهان برقرار خواهد بود چگونه می توان باور کرد که خدا این یگانه سند اسلام و پیامبر خاتم را پاسداری نکند؟! آیا تحریف قرآن با جاودانگی اسلام طی هزاران سال و تا پایان جهان مفهومی می تواند داشته باشد؟!

۵ - روایات ثقلین که با طرق معتبر و متعدد از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده خود دلیل دیگری بر اصالت قرآن ، و محفوظ بودن آن از هرگونه دگرگونی است ، زیرا طبق این روایات پیامبر می فرماید: ((من از میان شما می روم و دو چیز گرانمایه را برای شما بیادگار می گذارم : نخست قرآن ، و دیگری اهلبیت من

است که اگر دست از دامن این دو برندارید هرگز گمراه نخواهید شد.

آیا این تعبیر در مورد کتابی که دست تحریف به دامان آن دراز شده می تواند صحت داشته باشد؟. <۱۱>

۶ - علاوه بر همه اینها قرآن بعنوان یک معیار سنجش مطمئن اخبار صدق و کذب به مسلمانان معرفی شده و در روایات زیادی که در منابع اسلامی آمده می خوانیم که در صدق و کذب هر حدیثی شک کردید آنرا به قرآن عرضه کنید، هر حدیثی موافق قرآن است حق است و هر حدیثی مخالف آن است نادرست !

اگر فرضا تحریفی در قرآن حتی بصورت نقصان رخ داده بود، هرگز ممکن نبود به عنوان معیار سنجش حق از باطل و حدیث درست از نادرست معرفی گردد.

روایات تحریف

مهمترین دستاویزی که بعضی

برای مساءله تحریف بدست آورده اند روایات مختلفی است که بر اثر عدم درک مفهوم واقعی آن ، و یا عدم بررسی سند آنها چنین سوء تعبیری به وجود آمده است .

این روایات بر چند گونه است :

۱ - قسمتی از این روایات ، روایاتی است که می گوید علی (علیهالسلام) بعد از وفات پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به جمع آوری قرآن پرداخت ، و هنگامی که آنرا جمع کرد و بر گروهی از صحابه که اطراف مقام خلافت را گرفته بودند عرضه فرمود، آنها از آن استقبال نکردند و علی (علیهالسلام) گفت دیگر آن را نخواهید دید!.

ولی با دقت در همین روایات روشن می شود که قرآن نزد علی (علیهالسلام) با دیگر قرآنها ابدا تفاوت نداشت بلکه این تفاوت در سه چیز بود: نخست اینکه آیات و سوره ها به ترتیب نزول تنظیم شده بود، و دیگر اینکه شاءن نزول هر آیه و سوره در کنار آن قید شده بود، سومین امتیاز اینکه تفسیرهائی که از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) شنیده بود و همچنین آیات ناسخ و منسوخ در آن درج شده بود.

بنابراین قرآنی که علی (علیهالسلام) به جمع آوری آن پرداخت چیزی جز این قرآن نبود و مازادش ((تفسیرها)) و ((تاویلها)) و ((شاءن نزولها)) و ((تمیز ناسخ و منسوخ)) و مانند آن بوده است ، و به تعبیر دیگر هم قرآن بود، و هم تفسیر اصیل قرآن .

در کتاب سلیم بن قیس می خوانیم : ان امیر المؤ منین (علیهالسلام) لما رای غدر الصحابه و قله وفائهم

لزم بيته ، و اقبـل على القرآن ، فلمـا جمعه كله ، و كتابه بيـده ، و تاويله الناسـخ و المنسوخ ، بعث اليه ان اخرج فبايع ، فبعث اليه انى مشـغول فقد آليت على نفسـى لا ارتدى بردائى الا لصلاه حتى اؤ لف القرآن و اجمعه : <۱۲> ((هنگامى كه امير مؤ منان على (عليهالسـلام) بى وفائى صـحابه را مشاهـده كرد خانه را ترك نگفت ، و به قرآن روى آورد، و مشـغول جمع آورى همه قرآن ، و نوشـتن آن بـا دست خود شـد، و حتى تاءويـل و ناسـخ و منسوخ آنرا جمع آورى فرمود، در اين هنگـام به سـراغ امام فرسـتادند كه از خـانه بيرون آى و بيعت كن ! او در پاسـخ پيغام فرسـتاد كه من مشـغولم ، سوگنـد ياد كرده ام كه عبا بر دوش نگيرم مگر براى نماز تا همه قرآن را گردآورى كنم)).

۲ - قسمتى ديگر از اين روايات رواياتى است كه اشاره به تحريف معنوى قرآن مى كند.

زيرا مى دانيم تحريف بر سه گونه است : ((تحريف لفظى)) و ((تحريف معنوى))

و ((تحريف عملى)).

منظور از تحريف لفظى آنست كه در الفـاظ و عبـارات قرآن كم و زيـاد و تغيير داده شود (اين همـان چيزى است كه ما و همه محققان اسلام آنرا شديدا انكار مى كنيم).

ولى ((تحريف معنوى)) آنست كه آيه اى را آنچنـان معنى و تفسـير كننـد كه خلاـف مفهوم واقعى آن باشـد. و نيز ((تحريف عملى)) آنست كه آنرا بر خلاف عمل كنند.

مثلا در تفسير على بن ابراهيم از ((ابوذر)) چنين مى خوانيم : هنگامى كه آيه

یوم تبیض وجوه و تسود وجوه (آل عمران ۱۰۶) نازل شد پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود روز قیامت از مردم سؤ ال می کنند که با ثقلین (قرآن و عترت پیامبر) چه کردید؟ می گویند: اما الاکبر فحرفناه ، و نبذناه و راء ظهورنا...: ((ما ثقل اکبر (قرآن) را تحریف کردیم و پشت سر انداختیم <۱۳> پیداست که منظور از تحریف در اینجا همان دگرگون ساختن مفهوم قرآن و پشت سر انداختن آنست)).

۳ - قسمت دیگری از این روایات روایاتی است که قطعا مجعول است و برای بی اعتبار ساختن قرآن بدست دشمنان و منحرفان یا افراد نادان ساخته و پرداخته شده است .

مانند روایات متعددی که از احمد بن محمد بن سیاری نقل شده است که عدد این روایات به صدوهشتادو هشت روایت ! بالغ می شود <۱۴> و مرحوم حاجی نوری در کتاب ((فصل الخطاب)) فراوان از او نقل کرده است .

((سیاری)) راوی این احادیث به گفته بسیاری از بزرگان علم رجال کسی بوده است فاسد المذهب ، غیر قابل اعتماد، و ضعیف الحدیث ، و به گفته بعضی ، اهل غلو، منحرف ، معروف به تناسخ و کذاب بوده ، و به گفته کشی صاحب رجال معروف ، امام جواد (علیهالسلام) در نامه خود ادعاهای سیاری را باطل و بی اساس خواند.

البته روایات تحریف منحصر به سیاری نیست ولی قسمت مهمش به او بر می گردد!.

در میان این روایات مجعول روایات مضحکی دیده می شود که هر کس مختصر اهل مطالعه باشد فورا به فساد آن پی می برد.

مانند روایتی که

می گوید در آیه ۳ سوره نساء و ان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی فانکحوا ما طاب لکم من النساء) در میان شرط و جزا بیش از یک سوم قرآن ساقط شده است !!!

در حالی که ما در تفسیر سوره نساء گفتیم که شرط و جزاء در آیه فوق کاملا یا یکدیگر مربوطند و حتی یک کلمه در میان این دو اسقاط نشده است .

بعلاوه بیش از یک سوم قرآن حداقل معادل چهارده جزء قرآن می شود! این بسیار خنده آور است که کسی ادعا کند قرآن با آن همه نویسندگان و کتاب وحی و آن همه حافظان و قاریان از زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به بعد چهارده جزاش بر باد رفته و کسی آگاه نشده ؟ این دروغگویان و دروغپردازان توجه به این واقعیت تاریخی نکرده اند که قرآن که قانون اساسی و همه چیز مسلمانان را از آغاز تشکیل می داد، شب و روز در همه خانه ها و مساجد تلاوت می شد، چیزی نبود که حتی یک کلمه آنرا بتوان اسقاط کرد تا چه رسد به چهارده جزء! دروغی به این بزرگی دلیل روشنی بر ناشی گری جاعلان اینگونه احادیث است .

بسیاری از بهانه جویان در اینجا به سراغ کتاب ((فصل الخطاب)) که در بالا

اشاره کردیم (نوشته مرحوم حاجی نوری) می روند که در زمینه تحریف نگاشته است .

ولی این کتاب علاوه بر اینکه با توجه به آنچه در بالا گفتیم وضعش روشن می شود، مرحوم حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی که شاگرد مبرز مرحوم حاجی نوری است در شرح حال استادش در

جلد اول ((مستدرك الوسائل)) می گوید: اما در مورد کتاب ((فصل الخطاب)) کرارا از استادم شنیدم میفرمود مطالبی که در فصل الخطاب است عقیده شخصی من نیست ، بلکه این کتاب را برای طرح بحث و اشکال نوشتم ، و اشارتا عقیده خودم راجع به عدم تحریف را آورده ام ، و بهتر بود نام کتاب را ((فصل الخطاب فی عدم تحریف الکتاب)) می گذاردم .

سپس مرحوم ((محدث تهرانی)) می گوید: ((ما از نظر عمل روش استاد خودمان را به خوبی می دیدیم که هیچگونه وزن و ارزشی برای اخبار تحریف قائل نبود، بلکه آنها را از اخباری می دانست که باید بر دیوار کوبند، تنها کسی می تواند نسبت تحریف را به استاد ما بدهد که به مرام و عقیده او آشنا نبوده است)).

آخرین سخن اینکه آنها که نمی توانستند و یا که نمی خواستند عظمت این کتاب آسمانی را برای مسلمانان احساس کنند کوشش کردند که با اینگونه خرافه ها و اباطیل قرآن را از اصالت بیندازند، و دستهای زیادی در گذشته و امروز در این زمینه کار کرده و می کند.

چندی قبل در جراید خواندیم چاپ جدیدی از قرآن وسیله ایادی اسرائیل و صهیونیسم منتشر شده که آیات فراوانی از آنرا تغییر داده اند، ولی آنها کور خوانده بودند، دانشمندان اسلامی بزودی از این توطئه دشمن آگاه شدند، و آن نسخه ها را جمع آوری کردند، این دشمنان سیاه دل نمی دانستند که حتی اگر یک نقطه از قرآن تغییر یابد مفسران و حافظان و قاریان قرآن فورا آگاه خواهند شد.

آنها می خواهند نور خدا را

خاموش کننـد، ولی هرگز نمی توانند یریدون ان یطفؤ ا نور الله بافواههم و یابی الله الا ان یتم نوره و لو کره الکافرون (توبه آیه ۳۲). لجاجت و انکار محسوسات

در این آیات به عنوان دلداری پیامبر و مؤ منان در برابر مشکلاتی که در

دعوت خود با آن مواجه بودند اشاره به زندگی انبیای پیشین و گرفتاری های آنها در مقابل اقوام گمراه و متعصب می کند.

نخست می گوید: ((ما پیش از تو در میان امتهای نخستین نیز پیامبرانی فرستادیم)) (و لقد ارسلنا من قبلک فی شیع الاولین).

ولی آنها چنان لجوج و سرسـخت بودند که ((هر پیامبری به سـراغشان می آمد او را به باد استهزاء و سخریه می گرفتند)) (و ما یاتیهم من رسول الا کانوا به یستهزئون).

این استهزاء و سخریه به خاطر اموری بود:

- برای شکستن ابهت پیامبران و متفرق ساختن افراد حقجو و حق طلب از گرد آنان .

- برای ضـعف و ناتوانیشان در مقابل منطق نیرومند رسولان الهی ، چون نمی توانسـتند پاسخی به دلائل دندانشکن آنان بدهند متوسل به استهزاء یعنی حربه نادانهای بی منطق می شدند.

- برای اینکه پیـامبران سنتشـکن بودنـد و با وضع نابسامان محیط به مبارزه بر می خاسـتند، اما جاهلان متعصب که این سـنتهای غلط را جاودانی و ابدی می پنداشتند از این کار تعجب می کردند و به استهزاء بر می خاستند.

- برای اینکه سرپوشی بر وجدان خفته خود بگذارد، مبادا بیدار شود و تعهد و مسئولیت بیافریند.

- برای اینکه بسیاری از پیامبران دستشان از مال دنیا تهی و زندگانیشان بسیار ساده بود، آنها که شخصیت را بر اثر کوردلی در لباس

نو، و مرکب زیبا، و زندگانی مجلل ، می دانستند، تعجب می کردند که آیا یک انسان فقیر و تهیدست ممکن است رهبر و راهنمای اینهمه جمعیت ثروتمند و مرفه گردد؟!، و به دنبال

آن به استهزاء بر می خاستند.

- و سرانجام برای اینکه می دیدند قبول دعوت پیامبران آنها را در برابر شهواتشان محدود می سازد و آزادیهای حیوانیشان را سلب می کند و برای آنها وظائف و مسئولیتهائی ایجاد می نماید به استهزاء بر می خاستند تا خود را از این وظائف راحت کنند!

سپس می فرماید: آری ((ما این چنین آیات قرآن را به دلهای این مجرمان می فرستیم)) (کذلک نسلکه فی قلوب المجرمین).

اما با اینهمه تبلیغ و تاءکید و بیان منطقی و ارائه معجزات باز هم این متعصبان استهزاء کننده ((به آن ایمان نمی آورند)) (لا یؤ منون به)

ولی این منحصر به آنها نیست ((پیش از آنها سنت اقوام اولین نیز چنین بود)) (و قد خلت سنه الاولین).

اینها بر اثر غوطه ور شدن در شهوات و اصرار و لجاجت در باطل ، کارشان به جائی رسیده که ((اگر دری از آسمان را بروی آنها بگشائیم و آنها مرتبا به آسمان صعود و نزول کنند...)) (و لو فتحنا علیهم بابا من السماء فظلوا فیه یعرجون).

((می گویند ما را چشم بندی کرده اند)) (لقالوا انما سکرت ابصارنا).

((بلکه ما را سحر کرده اند و آنچه می بینیم ابدا واقعیت ندارد! (بل نحن قوم مسحورون).

این جای تعجب نیست که انسان به چنین مرحله ای از عناد و لجاج برسد، برای اینکه روح پاک و فطرت دست نخورده انسان که قادر به

چهره اصلی واقعیات است ، بر اثر گناه و جهل و دشمنی با حق تدریجا به تاریکی می گراید، البته در مراحل نخستین پاک کردن آن کاملاـ امکان پذیر است ، اما اگر خدای نکرده این حالت در انسان راسخ شود و به صورت ملکه در آید دیگر به آسانی نمی توان آن را شست ، و در اینجا است که چهره حق در نظر انسان دیگرگون می شود تا آنجا که محکمترین دلائل عقلی ، و روشنترین دلائل حسی ، در دل او اثر نمی گذارد و کار او به انکار معقولات و محسوسات ، هر دو، می رسد.

۱ - ((شیع)) جمع ((شیعه)) به جمعیت و گروهی گفته می شود که دارای خط مشترکی هستند، ((راغب)) در کتاب مفردات می گوید: ((شیع از ماده شیاع به معنی ((انتشار و تقویت)) است ، و شاع الخبر هنگامی گفته می شود که خبری متعدد و قوی شود و شاع القوم هنگامی گفته می شود که جمعیتی منتشر و فراوان گردند، و ((شیعه)) به کسانی می گویند که انسان بوسیله آنها قوی می شود)).

مرحوم ((طبرسی)) در مجمع البیان اصل آن را از مشایعت به معنی ((متابعت)) دانسته و می گوید شیعه به معنی پیرو و تابع است ، و شیعه علی (علیهالسلام) به پیروان او و آنهائی که اعتقاد به امامتش دارند گفته می شود، و حدیث معروف ام سلمه از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) شیعه علی هم الفائزون یوم القیامه (نجات یابندگان در قیامت ، پیروان علی (علیهالسلام) هستند)

نیز اشاره به همین معنی می کند.

و به هر حال چه اصل این کلمه را از شیاع به معنی انتشار و تقویت بدانیم ، یا از مشایعت به معنی متابعت ، دلیل بر وجود یک نوع همبستگی فکری و مکتبی در مفهوم شیعه و تشیع است .

ضمنا تعبیر به شیع درباره اقوام گذشته دلیل بر این است که آنها در مبارزه

خود با پیامبران به صورت پراکنده عمل نمی کردند، بلکه دارای خط مشترک و برنامه واحدی بودند که با عملکردهای هماهنگ تقویت می شد، جائی که گمراهان برای خود چنین برنامه ای داشته باشند آیا پیروان راستین راه حق نباید در مسیر خود از طرحهای هماهنگ و مشترک پیروی کنند.

۲ - مرجع ضمیر در ((نسلکه))

این جمله اشاره به آن می کند که خداوند آیات خود را از طرق مختلف آنچنان به مجرمان و مخالفان تفهیم می کند که گوئی در دل آنها وارد شده است اما متاءسفانه عدم قابلیت و ناآمادگی محل ، سبب بیرون راندن آن و جذب نشدن در درون جانشان می گردد، درست مانند غذای مقوی و مفیدی که معده ناسالم ، آنرا جذب نکرده و به بیرون باز می گرداند (و این حقیقت درست از ماده سلوک که ماده اصلی نسلکه می باشد فهمیده می شود).

بنابراین ضمیر ((نسلکه)) به ((ذکر)) (قرآن) که در آیات قبل آمده باز می گردد، و همچنین ضمیر ((به)) در جمله بعد، جمله ((لا یؤ منون به)) نیز به همین معنی باز می گردد، یعنی با اینهمه آنها ایمان به این آیات نمی آورند.

بنابراین هماهنگی در میان دو ضمیر کاملا برقرار است

، نظیر همین تعبیر با همین معنی در سوره شعراء آیه ۲۰۰ و ۲۰۱ دیده می شود).

ولی بعضی احتمال داده اند که ضمیر در ((نسلکه)) به استهزاء که از آیه قبل استفاده می شود باز گردد، بنابراین معنی جمله چنین می شود ما این استهزاء و مسخره کردن را (به خاطر گناهان و لجاجتهایشان) در قلب آنها داخل می کنیم .

ولی این تفسیر اگر هیچ ایراد دیگری نداشته باشد حداقل هماهنگی را در میان دو ضمیر از میان می برد و برای تضعیف آن همین کافی است (دقت کنید).

ضمنا از جمله بالا استفاده می شود که وظیفه مبلغان تنها این نیست که مسائلی

را به گوش مردم بخوانند، بلکه باید از تمام وسائل استفاده کنند تا سخن حق را به دل آنها نفوذ دهند آنچنان که دلنشین گردد، حق طلبان ارشاد شوند و نسبت به لجوجان اتمام حجت گردد.

یعنی از تمام وسائل سمعی ، بصری ، برنامه های عملی ، قصص ، داستانها، ادبیات شعر و هنر به معنی اصیل و سازنده باید استفاده کرد تا کلمات حق به دلها راه یابد.

۳ - سنت پیشینیان !

موضع گیریهای طرفداران باطل در برابر پیامبران ، و طرح نقشه های همه جانبه برای تحمیق مردم ، و پراکندن آنها از اطراف مردان الهی نه چیز تازه ای است و نه منحصر به زمان و مکان خاصی بوده است .

بلکه همانگونه که از تعبیر بالا استفاده می شود، از قدیم الایام و دورترین زمانها، این توطئه ها در میان اقوام گمراه بوده است .

و به همین دلیل هرگز نباید از آن وحشت کرد و یا نومیدی و یاءس

به خود راه داد، و یا از انبوه مشکلاتی که بدست دشمنان فراهم می شود هراسید، این یک دلداری مؤ ثر برای همه رهروان راه حق است .

اگر تصور کنیم در زمان یا مکانی می توانیم دعوت حق را نشر و گسترش دهیم ، و پرچم عدل و داد را برافرازیم ، بی آنکه با عکس العمل منفی دشمنان لجوج و مخالفان سرسخت مواجه باشیم سخت اشتباه کرده ایم ، پیامبران الهی و همه پیروان راستین آنها از این مخالفتها هرگز ماءیوس نشدند و ما نیز باید ماءیوس نگردیم ، بلکه باید هر روز بر عمق دعوت خود بیفزائیم .

۴ - تفسیر جمله ((فظلوا فیه یعرجون))

این جمله و جمله های بعد که در آیات فوق آمده به خوبی نشان می دهد که

منظور آن است اگر دری از آسمان بر آنها گشوده شود (آسمان در اینجا ظاهرا اشاره به جو متراکم اطراف زمین است که خارج شدن از آن به سادگی ممکن نیست) و مرتبا روز روشن در آن رفت و آمد کنند، باز هم از شدت لجاجت می گویند چشم بندی و سحر شده ایم .

توجه داشته باشید ((ظلوا)) دلیل بر استمرار کاری در روز می باشد، و عرب این تعبیر را در مورد شب نمی کند، بلکه به جای آن باتوا که از ماده بیتوته است ، می گوید.

این تفسیر همان چیزی است که غالب مفسرین آنرا برگزیده اند، ولی عجب این است که بعضی از مفسران احتمال داده اند که ضمیر در ((ظلوا)) به فرشتگان باز می گردد، یعنی اگر آنان فرشتگان را با چشم خود ببینند که به آسمان

می روند و باز می گردند باز ایمان نمی آورند.

این تفسیر علاوه بر اینکه با آیات قبل و بعد که عموما سخن از مشرکین می گوید سازگار نیست (زیرا ملائکه تنها در شش آیه قبل آمده ، و بازگشت ضمیر به آن بسیار بعید است) از بلاغت سخن نیز می کاهد، زیرا قرآن می خواهد بگوید حتی اگر خودشان به صورت اعجازآمیزی در روز روشن کرارا به آسمان بروند و باز گردند باز هم تسلیم حق نمی شوند. (دقت کنید).

۵ - معنی جمله ((سکرت ابصارنا))

((سکرت)) از ماده ((سکر)) به معنی پوشاندن است ، یعنی کافران لجوج می گویند چشم حقیقت بین ما گوئی پوشانده شده و اگر ببینیم که به آسمان عروج می کنیم یک سلسله مسائل خیالی و توهمی است ، و این درست همان چیزی است که از آن در فارسی تعبیر به چشم بندی می کنیم ، که بر اثر تردستی طرف مقابل ، انسان نمی تواند حقیقت را درست ببیند، بلکه خلاف آنرا احساس می کند.

و اینکه بعد از آن ، جمله بل نحن قوم مسحورون (بلکه ما گروهی هستیم که سحر شده ایم) آمده با اینکه همین چشم بندی نیز از انواع سحر است شاید اشاره به این باشد که از چشم بندی هم فراتر رفته ، سر تا پای ما سحر شده ، نه تنها چشممان بلکه تمام وجودمان بر اثر سحر احساس واقعی خود را از دست داده است و آنچه حس می کند بر خلاف واقعیت است .

به عبارت دیگر هرگاه انسانی را با وسیله ای بالا ببریم و فرود بیاوریم این حالت

را نه تنها با چشم خود بلکه با تمام وجود احساس می کند، به همین دلیل اگر چشم شخص را محکم هم ببندیم باز عروج و نزول خود را احساس می کند.

یعنی اگر، فرضا این مشرکان را به آسمان ببریم ، نخست می گویند چشم بندی شده ایم بعد که متوجه می شوند که این حالت با غیر چشم هم قابل احساس است می گویند اصولاً ما سر تا پای وجودمان سحر شده است . شیاطین با شهب رانده می شوند؟

این آیات اشاره به گوشه ای از نظام آفرینش به عنوان دلیلی بر توحید و شناخت خدا است و بحثهائی را که در زمینه قرآن و نبوت در آیات گذشته آمد تکمیل می کند.

نخست می گوید: ((ما در آسمان برجهائی قرار دادیم)) (و لقد جعلنا فی السماء بروجا).

((بروج)) جمع ((برج)) در اصل به معنی ((ظهور)) است ، و به همین جهت آن قسمت مخصوصی از دیوار اطراف شهر یا محل اجتماع لشکر که بروز و ظهور خاصی دارد، برج نامیده می شود، و نیز به همین جهت هنگامی که زن ، زینت خود را آشکار سازد تبرجت المرئه می گویند.

به هر حال برجهای آسمانی اشاره به منزلگاههای خورشید و ماه است ، و به تعبیر دقیقتر هنگامی که ما از کره زمین به ماه و خورشید نگاه می کنیم در هر فصل و موقعی از سال آنها را در مقابل یکی از صورتهای فلکی (صورتهای فلکی

مجموعه ستارگانی است که شکل خاصی را به خود گرفته اند) می بینیم و می گوئیم خورشید مثلاً در برج حمل یا ثور یا میزان و عقرب

و قوس است . <۱۵>

بـدیهی است وجود این برجهای آسـمانی و منزلگاههای ماه و خورشـید و آن نظام خاصـی که برای حرکت آنها در این برجها وجود دارد که تقویم مجسم جهان هستی ما را تشکیل می دهد دلیل روشنی است بر علم و قدرت آفریدگار، این نظام شگرف بـا این حساب دقیق و مسـتمر بیانگر نقشه و هـدفی است که در آفرینش این جهان بوده و هر چه در آن بیشتر بیندیشـیم ما را به آفریننده جهان نزدیکتر می سازد.

سپس اضافه می کند ((ما آسمان و این صورتهای فلکی را برای بینندگان زینت بخشیدیم)) (و زیناها للناظرین). <۱۶>

در یـک شب تاریک و پر سـتاره نظری به آسـمان بیفکنیـد، سـتارگانی که در هر گوشه و کنار به صورت گروه گروه دور هم جمع شـده انـد، گوئی هر دسـته برای خود انجمنی دارنـد، و آهسـته نجوی می کنند، بعضـی خیره خیره به ما نگاه کرده اصـلا چشمک نمی زنند و بعضی مرتبا چشمک می زنند، گوئی ما را به سوی خود می خوانند، بعضی آنچنان می درخشند که خیال می کنیم دارند به ما نزدیک می شوند، و بعضـی با نور کمرنگ خود گوئی از آن اعماق آسـمانهای دور فریاد بی صدائی می کشند که ما هم اینجائیم !

این منظره زیبای شاعرانه که شاید برای بعضی بر اثر تکرار مشاهده ، عادی جلوه کند بیش از آنچه فکر کنیم دیدنی و جالب و شوق انگیز است .

گاهی که ماه با اشکال مختلفش در جمع آنها ظاهر می شود، چهره تازه و اعجاب انگیز دیگری به خود می گیرند.

بعد از غروب آفتاب

یکی بعد از دیگری ظاهر می شوند، گوئی از پشت پرده بیرون می دوند و به هنگام طلوع صبح فرار کرده و در برابر نیروی خیره کننده آفتاب خود را پنهان می کنند.

از این گذشته ، از نظر زیبائیهای علمی و اسرار بسیار فراوان ، چهره آسمان آنچنان زیبا است که هزاران سال است چشم همه دانشمندان را به خود مشغول داشته به ویژه امروز که با نیرومندترین تلسکوبها و دوربینهای عظیم نجومی به سوی آن خیره می شوند و هر زمان اسرار تازه ای از این عالم پر غوغا، و در عین حال خاموش ، برای مردم جهان کشف می کنند.

راستی ((چرخ با این اختران نغز و خوش و زیباستی))!...

در آیه بعد اضافه می کند ((ما این آسمان را از هر شیطان رجیم و شوم و ملعون محفوظ داشته ایم)) (و حفظناها من کل شیطان رجیم).

((مگر آن شیطانهائی که هوس ((استراق سمع)) (و خبرگیری دزدکی) کنند، که شهاب آشکار آنها را تعقیب می کند و به عقب می راند)) (الا من استرق السمع فاتبعه شهاب مبین).

چگونه شیاطین بوسیله شهب از آسمان رانده می شوند؟!

آیه اخیر از آیاتی است که مفسران در تفسیر آن بسیار سخن گفته اند و هر یک مسیر خاصی را پیموده و برداشت معینی از آن دارند.

و از آنجا که عین همین مضمون در سوره صافات (آیه ۶ و ۷) و سوره جن

(آیه ۹) آمده و از مسائلی است که ممکن است برای افراد نا آگاه سؤ الهای بدون جوابی ترسیم کند لازم است نخست نظری به آراء مفسران بزرگ اسلامی بیفکنیم ، سپس آنچه

را که ترجیح می دهیم بیان کنیم .

۱ - بعضـی مانند نویسـنده ((تفسـیر فی ظلال)) به راحتی از این آیات و مانند آن گذشـته و به عنوان اینکه اینها حقایقی است که درک آن برای مـا ممکن نیست و بایـد به آنچه در عمـل واقعی مـا در این زنـدگی مؤ ثر است بـپردازیم به تفسـیر اجمـالی قناعت کرده ، و از توضیح و تبیین این مساءله صرف نظر نموده است .

او چنین می نویسد: شیطان چیست ؟ و چگونه می خواهد استراق سمع کند؟ و چه چیز را استراق می کند؟ همه اینها از غیبهای الهی است که از خلال نصوص نمی توان به آن دست یـافت ، و پرداختن به آن نتیجه ای نـدارد، زیرا بر عقیـده مـا چیزی نمی افزایـد، و جز اشـتغال فکر انسـان به امری که به او ارتباط خاصـی نـدارد و او را از انجام عمل حقیقیش در این زنـدگی باز می دارد ثمره ای نخواهد داشت ، به علاوه درک تازه ای نسبت به حقیقت جدیدی به ما نمی دهد!)). <۱۷>

ولی نبایـد تردیـد داشت که قرآن یـک کتـاب بزرگ انسانسـازی و تربیت و حیـات است ، اگر چیزی ارتبـاط به حیات انسانها نداشـته باشد مطلقا در آن مطرح نخواهد شد، همه آن درس است ، درس زندگی ، به علاوه هیچکس نمی تواند این سـخن را بپـذیرد که در قرآن حقایق ناگشودنی باشـد، مگر قرآن نور و کتاب مبین نیست ؟ و مگر برای فهم و تدبر و هدایت مردم نازل نشده ؟ چگونه فهم این آیات به ما ارتباط ندارد؟

به هر حال ما این طرز موضعگیری

را در برابر این گونه آیات و مانند آن نمی پسندیم .

۲ - جمع قابل توجهی از مفسران ، مخصوصا مفسران پیشین ، اصرار دارند

که معنی ظاهری آیات را کاملا حفظ کنند:

((سماء)) اشاره به همین آسمان است ، و ((شهاب)) اشاره به همین شهاب است (همین سنگریزه های سرگردانی است که در این فضای بیکران در گردشند و گاه گاه که در حوزه جاذبه زمین قرار می گیرند و به سوی زمین کشیده می شوند و بر اثر سرعت برخورد با امواج هوا، داغ و سوزان و شعله ور و خاکستر می شوند).

و ((شیطان)) همان موجودات خبیثه متمردند که می خواهند به آسمانها بروند و گوشه ای از اخبار این عالم ما که در آسمانها منعکس است ، از طریق استراق سمع (گوش دادن مخفیانه) در یابند، و به دوستان خود در زمین برسانند، ولی شهابها همچون تیر به سوی آنها پرتاب می شوند و آنها را از رسیدن به این هدف باز می دارند. <۱۸>

۳ - جمعی دیگر از مفسران مانند مفسر عالیقدر ((مؤ لف المیزان)) و ((طنطاوی)) در تفسیر ((الجواهر)) تعبیرات آیات فوق را از قبیل تشبیه و کنایه و ذکر امثال و به اصطلاح بیان ((سمبولیک)) دانسته ، و این تشبیه و کنایه را به صورتهای گوناگونی بیان داشته اند:

الف : در تفسیر المیزان چنین می خوانیم : ((توجیهات مختلفی را که مفسران برای استراق سمع کردن شیاطین ، و رانده شدن آنها بوسیله شهب بیان کرده اند، مبتنی بر چیزی است که احیانا از ظاهر آیات و روایات به ذهن می رسد که

افلاکی محیط به زمین است و در آنها گروههائی از فرشتگان قرار دارند و هر کدام از این افلاک درهائی دارند که جز از آنها نمی توان وارد شد، و گروهی از این فرشتگان ،

شهابها را بر دست دارند، و منتظر شیاطین استراق سمع کننده هستند تا آنها را با آن بکوبند و برانند!

در حالی که امروز روشن شده است این گونه نظریات بی اساس است ، نه چنان افلاکی وجود دارد و نه آن درها و نه مانند آن .

آنچه به عنوان یک احتمال می توان در اینجا گفت این است این گونه بیانات در کلام الهی از قبیل امثالی است که برای روشن شدن حقایق غیر حسی در لباس حسی ذکر می شود، همانگونه که خداوند می فرماید و تلک الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون : ((اینها مثلهائی است که برای مردم می زنیم و جز عالمان آنها را درک نمی کنند)) (عنکبوت - ۴۳) و امثال این تعبیرات در قرآن فراوان است ، مانند عرش ، کرسی ، لوح ، کتاب .

بنابراین منظور از آسمان که جایگاه فرشتگان است ، یک عالم ملکوتی و ماوراء طبیعی است ، که از این جهان محسوس ، برتر و بالاتر است ، و منظور از نزدیک شدن شیاطین به این آسمان برای استراق سمع و پرتاب کردن شهب به آنها آنست که آنها می خواهند به جهان فرشتگان نزدیک شوند تا از اسرار خلقت و حوادث آینده آگاهی یابند، ولی آنها شیاطین را با انوار معنوی ملکوتی که تاب تحمل آن را ندارند می رانند. <۱۹>

ب : ((طنطاوی)) در تفسیر

معروف خود، گاه می گوید:

((آن گروه از دانشمندان حیله گر و ریاکار و مردم عوامی که از آنها پیروی می کنند شایستگی و اهلیت آنرا ندارند که از عجائب آسمانها و شگفتیهای عالم بالا و کرات بیکرانش و نظم و حسابی که بر آنها حکومت می کند، آگاه شوند، خداوند این علم و دانش را از آنها ممنوع ساخته ، و این آسمان پر ستاره زیبا و مزین را با آنهمه اسرارش در اختیار کسانی گذاشته که عقل و هوش و اخلاص

و ایمان دارند.

طبیعی است که گروه اول از نفوذ در اسرار این آسمان منع می شوند، و هر شیطان رانده شده درگاه الهی ، خواه از جنس بشر باشد یا غیر بشر، حق وصول به این حقایق را ندارد، و هرگاه به آن نزدیک شود رانده و مطرود می گردد، این گونه افراد ممکن است سالها زندگی کنند و بعد بمیرند ولی هرگز به این اسرار، دست نیابند، آنها چشمهای باز دارند و لیکن چشم آنها قدرت دید این حقایق را ندارد، مگر نه این است که علم را جز عاشقانش و جمال را جز عارفانش درک نمی کنند و نمی بینند)). <۲۰>

در جای دیگر می گوید: ((چه مانعی دارد این تعبیرات کنایه باشد؟ منع حسی اشاره به منع عقلی گردد، در حالی که کنایات از زیباترین انواع بلاغت است ، آیا نمی بینیم بسیاری از مردم که در اطراف شما زندگی می کنند در محدوده همین زمین محبوس و زندانیند و هیچگاه چشمشان به جهان بالا دوخته نمی شود، و به آوای آن گوش فرا نمی دهند، و از امور این جهان

و شـگفتیهایش خبری ندارند، آنها بوسـیله (شهاب) خودخواهی و شهوت و کینه توزی و طمع و حرص و جنگهای خانمانسوز از درک آن معانی والا مطرودند)) (و اگر روزی هم چنین هوسی کنند به خاطر آن همه آلودگی که بر دل و جان دارند رانده می شوند). <۲۱>

ج - در جـای دیگر سـخنی دارد که خلاـصه اش چنین است : ارواح انسانهـا هنگـامی که از این دنیـا به جهـان برزخ منتقل می شونـد، علاقه و ارتباطی به ارواح زنـدگان دارند، و هرگاه میان آنها تناسب و همانندی باشد، و بتوانند از طریق احضار ارواح و غیر آن بـا آنها ارتباط و تفاهم برقرار کننـد، مسائلی را در اختیار آنان می گذارنـد که گاهی حق است و گاهی باطل زیرا آنها نمی توانند به عوالم

اعلی دسترسـی پیدا کنند بلکه تنها به عوالم پائین تر دسترسی می یابند، مثلا همانگونه که ماهی نمی تواند از محیط خود بیرون بیاید و در هوا پرواز کند، آنها نیز قدرت ندارند از محدوده جهان خود بالاتر روند.

د: بعضـی دیگر گفته انـد که اکتشافـات اخیر نشـان داده که یـک سلسـله امواج نیرومنـد رادیوئی از فضاهای دور دست ، مرتبا پخش می شود که می توان آنهـا را در کره زمین با دسـتگاههای گیرنـده مخصوص به خوبی گرفت ، هیچکس بـدرستی نمی داند سرچشـمه این امواج فوق العاده نیرومند کجاست ؟ ولی دانشـمندان می گویند احتمال قوی دارد که در کرات دور دسـت آسـمانی موجودات زنده فراوانی هسـتند که از نظر تمدن از ما بسـیار پیشـرفته ترند و به همین دلیل می خواهند اخبارشان را در جهان پخش کنند و

در آن اخبـار مسـائلی است که برای مـا تـاز گی دارد، موجوداتی که آنهـا را پری می نـامیم می کوشـند، از این امواج اسـتفاده کنند، ولی اشعه نیرومندی آنها را بدور می راند. <۲۲>

این بود نظرات گوناگون مفسران و دانشمندان .

نتیجه بحث :

بحثها در تفسیر این آیات به درازا کشید اکنون باید برای نتیجه گیری کامل مقدمتا به چند نکته توجه کنیم :

۱ - کلمه ((سـماء)) (آسـمان) در بسـیاری از آیـات قرآن به معنی همین آسـمان مـادی است در حـالی که در بعضـی دیگر از آیات قطعا به معنی آسمان معنوی و مقام بالا است .

مثلا در آیه ۴۰ سوره اعراف می خوانیم ان الذین کذبوا بایاتنا و استکبروا عنها لا تفتح لهم ابواب السماء: ((آنها که آیات ما را تکذیب کردند

و در برابر آن تکبر ورزیدند درهای آسمان به رویشان گشوده نمی شود.

ممکن است منظور از آسـمان در اینجـا کنایه از مقام قرب خـدا بوده باشـد همانگونه که در آیه ۱۰ سوره فـاطر می خوانیم الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه : ((سخنان پاکیزه به سوی او بالا می روند و عمل صالح را ترفیع می دهد)).

روشن است که اعمال صالح و سـخنان پاکیزه چیزی نیستند که به سوی این آسمان بالا روند بلکه به سوی مقام قرب خدا پیش می روند و عظمت و رفعت معنوی می یابند.

اصولا تعبیر به ((انزل)) و ((نزل)) در مورد آیات قرآن به روشنی این معنی را می رساند، که منظور ((نزول)) و ((فرود آمدن)) از مقام قدس پروردگار بر قلب پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) است

.

در تفسیر آیه ۲۴ سوره ابراهیم الم ترکیف ضرب الله مثلا کلمه طیبه کشجره طیبه اصلها ثابت و فرعها فی السماء خواندیم : که این درخت پاکیزه که خداوند آن را به عنوان مثال بیان کرده ، پیامبر ریشه آن است ، و علی (علیهالسلام) شاخه آن (همان شاخه ای که سر بر آسمان کشیده) و امامان شاخه های کوچکترند. <۲۳>

مخصوصا در یکی از آن احادیث می خوانیم ((کذلک الکافرون لا تصعد اعمالهم الی السماء)): ((همین گونه هستند کافران ، اعمال به آسمان بالا نمی رود)).

روشن است که آسمان در این گونه احادیث ، اشاره به این آسمان حسی نیست و از اینجا نتیجه می گیریم که آسمان هم در مفهوم مادی آن استعمال می شود و هم در مفهوم معنوی آن .

۲ - نجوم (ستارگان) نیز یک مفهوم مادی دارد که همین ستارگانی هستند

که در آسمان دیده می شوند، و یک مفهوم معنوی که اشاره به دانشمندان و شخصیتهائی است که روشنی بخش جوامع انسانی هستند، و همان گونه که مردم راه خود را در شبهای تاریک در بیابانها و بر صفحه اقیانوسها بوسیله ستارگان پیدا می کنند، توده های جمعیت در اجتماعات انسانی نیز راه زندگی و سعادت و حیات را به کمک این دانشمندان و رهبران آگاه و با ایمان می یابند.

حدیث معروفی که از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده مثل اصحابی فیکم کمثل النجوم بایها اخذ اهتدی ...: ((یاران من همچون ستارگانند که به هر کدام اقتدا شود مایه هدایت است)) <۲۴> نیز اشاره به همین معنی می کند.

در تفسیر

علی بن ابراهیم در ذیـل آیه و هو الـذی جعل لکم النجوم لتهتـدوا بها فی ظلمات البر و البحر: ((او کسـی است که سـتارگان را برای شـما قرار داد تا در تاریکی های خشـکی و دریا بوسیله آنها هدایت شوید)) (آیه ۹۷ سوره انعام) چنین نقل شده که امام فرمود: النجوم آل محمد: ((منظور از ستارگان خاندان پیامبرند)). <۲۵>

۳ - از روایات متعددی که در تفسیر آیات مورد بحث وارد شده استفاده می شود که ممنوع شدن شیاطین از صعود به آسمانها و رانـده شـدنشان بوسـیله نجوم هنگام تولـد پیامبر بود، و از بعضـی از آنها اسـتفاده می شود که به هنگام تولد عیسـی تا حدی ممنوع شدند و پس از تولد پیامبر بطور کامل ممنوع گشتند. <۲۶>

از مجموعه آنچه گفتیم چنین می توان حدس زد که ((سـماء)) در اینجا به مفهوم معنوی اشاره می کند و کنایه از آسـمان حق و ایمان و معنویت است .

و همواره شیاطین در تلاشند تا به این محدوده راه یابند و از طریق انواع

وسوسه ها در دل مؤ منان راستین و حامیان حق نفوذ کنند.

اما مردان الهی و رهبران راه حق از پیامبران و امامان گرفته تا دانشـمندان متعهد، با امواج نیرومند علم و تقوایشان بر آنها هجوم می برند و آنانرا از نزدیک شدن به این آسمان می رانند.

و در اینجا است که می توان رابطه و پیوندی میان تولد حضـرت مسـیح و از آن بالاتر تولد حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) و طرد این شیاطین از آسمان پیدا کرد.

و نیز اینجا است که می توان ارتباط میان صعود

به آسـمان و آگاهی از اسرار را یافت – زیرا می دانیم در این آسمان مادی اخبار خاصی وجود ندارد جز شگفتیهای خلقت که حتی از روی زمین نیز قابل مطالعه است ، امروز دیگر این مساءله قطعی شده است که این کرات آسمانی در این فضای بیکران پخش شده اند، قسـمتی از آنها کرات مردهای هستند، و بعضی زنده اند، و ساکنانی دارند، ولی شاید زندگی آنها با ما تفاوت بسیار داشته باشد.

این موضوع نیز بسـیار قابـل ملاحظه است که پیـدایش شـهاب تنها در جو زمین است که بر اثر برخورد قطعات سـنگ به هوای اطراف زمین و شـعله ور شدن آنها پیدا می شود و الا در بیرون جو زمین شـهابی وجود ندارد البته در بیرون جو زمین سـنگهای سرگردانی در حرکتند ولی به آنها شهاب گفته نمی شود مگر زمانی که وارد جو زمین گردد و داغ و شعله ور شود، و در برابر چشم انسان به صورت خط آتشـی نمایان گردد به گونه ای که تصور می شود سـتاره ای است در حال حرکت و این را نیز می دانیم که انسان امروز بارها از این جو زمین به خارج عبور کرده و بسـیار از آن فراتر رفته و تا کره ماه رسیده است (توجه داشته باشید که جو زمین صد الی دویست کیلومتر بیشتر نیست ، در حالی که کره ماه بیش از سیصد هزار کیلومتر با ما فاصله دارد).

بنابراین اگر منظور همین شهاب مادی و آسمان مادی باشد، باید پذیرفت

که این منطقه برای دانشمندان بشر کشف شده و مطلب اسرار آمیزی در آن وجود ندارد.

کوتاه سخن اینکه با قرائن

و شواهد فراوانی که ذکر کردیم به نظر می رسد که منظور از آسمان آسمان حق و حقیقت است ، و شیاطین همان وسوسه گران هستند که می کوشند به این آسمان راه یابند و استراق سمع کنند و به اغوای مردم بپردازند، اما ستارگان و شهب یعنی رهبران الهی و دانشمندان با امواج نیرومند قلمشان آنها را به عقب می رانند و طرد می کنند.

ولی قرآن دریای بیکران است و ممکن است دانشمندان آینده در زمینه این آیات به حقایق تازه ای دست یابند که امروز به آن دست نیافته ایم . گنجینه همه چیز نزد ما است

در اینجا به بخشی از آیات آفرینش ، و نشانه های عظمت خدا در زمین ، می پردازد تا بحث پیشین تکمیل گردد.

نخست از خود زمین شروع کرده می فرماید: ((ما زمین را گسترش دادیم)) (و الارض مددناها).

((مد)) در اصل به معنی گسترده ساختن و بسط دادن است ، و به احتمال قوی در اینجا اشاره به سر برآوردن خشکیهای زمین از زیر آب است ، زیرا میدانیم

در آغاز تمام سطح کره زمین بر اثر بارانهای سیلابی زیر آب پنهان بود، و سالیان درازی بر این منوال گذشت ، بارانهای سیلابی فرو نشستند، آبها در گودالهای زمین جای گرفتند، و خشکیها تدریجا از زیر آب نمایان گشتند، این همان چیزی است که در روایات اسلامی عنوان ((دحو الارض)) معروف شده است .

و از آنجا که آفرینش کوهها با آن فوائد زیادی که دارند یکی از نشانه های توحید است ، به ذکر آن پرداخته و اضافه می کند ((ما در زمین کوههای مستقر و

ثابتی انداختیم)) (و القینا فیها رواسی).

تعبیر به القاء (افکنـدن) در مورد کوهها بـا اینکه می دانیم کوهها همان چین خوردگیهای زمین هسـتند که بر اثر سـرد شـدن تـدریجی پوسـته زمین و یا به خاطر مواد آتشـفشانی به وجود آمـده اند ممکن است از این نظر باشد که القاء به معنی ایجاد نیز آمـده است ، در زبـان روز مره خود نیز می گوئیم که ما برای فلان زمین طرحی ریختیم و چنـد اطاق در آن انـداختیم یعنی بنا کردیم و ایجاد نمودیم .

به هر حال این کوهها علاوه بر اینکه از ریشه به هم پیوسـته اند و همچون زرهی زمین را در برابر فشار درونی از لرزشـها حفظ می کنند، و علاوه بر اینکه قدرت طوفانها را در هم شکسـته و وزش باد و نسـیم را به دقت کنترل می نمایند، محل خوبی برای ذخیره آبها به صورت برف و یا چشمه ها می باشند.

مخصوصا تکیه روی کلمه ((رواسی)) جمع ((راسیه)) به معنی ثابت و پا بر جا، اشاره لطیفی است به آنچه در بالا بیان کردیم که آنها هم خودشان ثابتند و هم مایه ثبات پوسته زمین و زندگی انسانها می باشند.

به سـراغ مهمترین عامل زندگی بشر و همه جانداران یعنی گیاهان می رود، و می فرماید: ((ما در روی زمین از هر گیاه موزون رویاندیم)) (و انبتنا فیها من کل شی ء موزون).

چه تعبیر زیبا و رسائی ای است تعبیر به ((موزون)) که در اصل از ماده ((وزن)) به معنی شـناسائی انـدازه هر چیز گرفته شـده است <۲۷> و اشاره به حساب دقیق و

نظم شگرف و اندازه های متناسب در همه اجزای گیاهان است که هر یک از آنها بلکه هر یک از اجزاء آنها از ساقه و شاخه و برگ و گلبرگ و تخم و میوه حساب و کتاب معینی دارد.

در کره زمین شاید صدها هزار نوع گیاه داریم با خواص مختلف و آثار متنوع و گوناگون که شناخت هر یک دریچه ای است برای شناخت ((الله)) و برگ هر کدام از آنها دفتری است از معرفت کردگار.

این احتمال نیز در معنی این جمله داده شده است که منظور روئیدن معادن مختلف در کوهها می باشد زیرا عرب کلمه ((انبات)) را درباره معدن نیز به کار می برد.

در بعضی از روایات نیز اشاره به این معنی شده است ، در روایتی از امام باقر (علیهالسلام) می خوانیم : که تفسیر این آیه را از حضرتش پرسیدند، فرمود: ((منظور این است که خداوند در کوهها معادن طلا و نقره و جواهرات و سایر فلزات آفریده است)). <۲۸>

این احتمال نیز وجود دارد که منظور از انبات (رویاندن) در اینجا معنی وسیعی است که همه مخلوقاتی را که خداوند در زمین ایجاد کرده است ، فرا می گیرد، در سوره نوح از قول این پیامبر بزرگ می خوانیم که به مردم می گفت و الله انبتکم من الارض نباتا: ((خداوند شما را همچون گیاهی از زمین رویانید)) (نوح - ۱۷).

و به هر حال هیچ مانعی ندارد که آیه مفهوم گسترده ای داشته باشد که گیاهان و انسانها و معادن و مانند آن را شامل شود.

و از آنجا که وسائل زندگی انسان منحصر به گیاهان

و معادن نیست در آیه بعد به تمام این مواهب اشاره کرده می گوید: ((ما انواع وسائل زندگی را برای شما در زمین قرار دادیم)) (و جعلنا لکم فیها معایش).

نه تنها برای شما بلکه برای همه موجودات زنده ((و کسانی که شما روزی آنها را نمی دهید)) و از دسترس شما خارجند (و من لستم له برازقین).

آری برای همه آنها نیازمندیهایشان را فراهم ساختیم .

((معایش)) جمع ((معیشه)) و آن وسیله و نیازمندیهای زندگی انسان است ، که گاهی خود به دنبال آن می رود، و گاهی آن به سراغ او می آید.

گرچه بعضی از مفسران کلمه ((معایش)) را تنها تفسیر به زراعت و گیاهان و یا خوردنیها و نوشیدنیها کرده اند، ولی پیدا است که مفهوم لغت کاملا وسیع است و تمام وسائل حیات را شامل می شود.

مفسران در جمله ((من لستم له برازقین)) دو تفسیر گفته اند:

نخست اینکه همانگونه که در بالا- گفتیم خداوند می خواهد مواهب خویش را هم درباره انسانها و هم درباره حیوانات و موجودات زنده ای که انسان توانائی تغذیه آنها ندارد بیان کند.

دیگر اینکه خداوند می خواهد به انسانها گوشزد نماید که ما هم وسیله زندگی برای شما در این زمین قرار دادیم و هم موجودات زنده ای در اختیارتان گذاردیم (مانند چهار پایان) که شما توانائی بر روزی دادن آنها ندارید، خداوند

آنها را روزی می دهد هر چند این کار بدست شما انجام پذیرد. <۲۹>

ولی به نظر ما تفسیر اول صحیحتر به نظر می رسد و دلیل ادبی آن را نیز در ذیل صفحه آوریم .

در حدیثی که از

تفسیر علی بن ابراهیم نقل شده نیز تاءییدی برای این تفسیر می یابیم آنجا که در معنی جمله ((من لستم له برازقین)) می گوید: لکل ضرب من الحیوان قدرنا شیئا مقدرا: ((برای هر یک از حیوانات چیزی مقدر داشتیم)). <۳۰>

و در آخرین آیه مورد بحث ، در حقیقت به پاسخ سؤ الی می پردازد که برای بسیاری از مردم پیدا می شود و آن اینکه چرا خداوند آنقدر از ارزاق و مواهب در اختیار انسانها نمی گذارد که بی نیاز از هر گونه تلاش و کوشش باشند.

می فرماید: ((خزائن و گنجینه های همه چیز نزد ما است ، ولی ما جز به اندازه معین آنرا نازل نمی کنیم)) (و ان من شی ء الا عندنا خزائنه و ما ننزله

الا بقدر معلوم).

بنابراین چنان نیست که قدرت ما محدود باشد و از تمام شدن ارزاق وحشتی داشته باشیم ، بلکه منبع و مخزن و سرچشمه همه چیز نزد ما است ، و ما توانائی بر ایجاد هر مقدار در هر زمان داریم ، ولی همه چیز این عالم حساب دارد و ارزاق و روزیها نیز به مقدار حساب شده ای از طرف خدا نازل می گردد.

لذا در جای دیگر از قرآن می خوانیم : و لو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض و لکن ینزل بقدر ما یشاء: ((اگر خداوند روزی را بی حساب برای بندگانش بگستراند از جاده حق منحرف می شوند و لکن به اندازه ای که می خواهد نازل می گرداند)) (شوری - ۲۷).

کاملا روشن است که تلاش و کوشش برای زندگی علاوه بر اینکه تنبلی و

سستی و دل مردگی را از انسانها دور می سازد: و حرکت و نشاط می آفریند، وسیله بسیار خوبی برای اشتغال سالم فکری و جسمی آنها است ، و اگر چنین نبود و همه چیز بی حساب در اختیار انسان قرار داشت معلوم نبود دنیا چه منظره ای پیدا می کرد؟

یک مشت انسانهای بیکار، با شکمهای سیر، و بدون هیچگونه کنترل ، غوغائی به پا می کردند، چرا که می دانیم مردم این جهان همچون انسانهای بهشتی نیستند که هر گونه شهوت و خودخواهی و غرور و انحراف از دل و جانشان شسته شده باشد، بلکه انسانهائی هستند با همه صفات نیک و بد که باید در کوره این جهان قرار گیرند و آبدیده شوند، و چه چیز بهتر از تلاش و حرکت و اشتغال سالم می تواند آنان را آبدیده کند.

بنابراین همانگونه که فقر و نیاز، انسان را به انحراف و بدبختی می کشاند بی نیازی بیش از حد نیز منشاء فساد و تباهی است .

۱ - خزائن خداوند چیست ؟

در آیات متعددی از قرآن می خوانیم که : خداوند خزائنی دارد، خزائن آسمانها و زمین از آن خدا است ، و یا خزائن هر چیز نزد او است .

((خزائن)) جمع ((خزانه)) به معنی محلی است که انسان اموالش را برای حفظ در آن جمع آوری می کند، و در اصل از ماده خزن (بر وزن وزن) به معنی حفظ و نگاهداری چیزی است ، بدیهی است ، کسی اقدام به جمع آوری و اندوختن و حفظ چیزی می کند که قدرتش نامحدود باشد و نتواند در هر عصر و

زمانی آنچه می خواهـد فراهم سازد، لذا در موقع توانائی ، آنچه لزومش را احساس می کند برای موقع ضـرورت می اندوزد و در خزانه گردآوری می کند.

ولی آیا این مفاهیم در مورد خداوند تصور می شود؟ مسلماء نه ، به همین دلیل جمعی از مفسران مانند طبرسی در مجمع البیان ، و فخر رازی در تفسیر کـبیر، و راغب در مفردات ، خزائن الله را به معنی مقـدورات الهی تفسیر کرده انـد، یعنی همه چیز در خزانه قدرت خدا جمع است و هر مقدار از آن را لازم و صلاح بداند ایجاد می کند.

ولی بعضـی دیگر از مفسـران بزرگ گفته انـد منظور از خزائن خداونـد مجموعه اموری است که در عـالم هستی و جهان ماده وجود دارد، اعم از عناصـر و اسباب ایجاد آنها، در این مجموعه همه چیز به حد زیاد وجود دارد، ولی هر یک از فرآورده ها و موجودات خاص این عالم به مقدار محدودی ایجاد می شود، بی آنکه امکان وجود تنها منحصر به آن باشد. <۳۱>

این تفسیر گرچه از نظر اصولی مساءله قابل قبولیست ، ولی تعبیر به عندنا

(نزد ما) بیشتر با تفسیر اول هماهنگ است .

و به هر حال انتخاب تعبیراتیماننـد خزائن الله با این که با مفهوم معمولیش در مورد خداونـد صادق نیست ، به خاطر آن اسـت که خداوند می خواهد با زبان خود مردم با آنها سخن بگوید.

از آنچه گفتیم ضمنا این نکته روشن شد که تفسیر بعضی از مفسران ، خزائن را به خصوص ((آب و باران)) و محدود ساختن آن در این مصداق معین ، نه تنها دلیلی ندارد، بلکه

متناسب با وسعت مفهوم آیه نیز نیست .

۲ - نزول مقامی و نزول مکانی

همانگونه که سابقا هم اشاره کرده ایم ، نزول همیشه به معنی نزول مکانی یعنی از بالا به پائین آمدن بلکه گاهی به معنی نزول مقامی است ، مثلاـ هر گاه نعمتی از شخص بزرگی به زیر دستان می رسد از آن تعبیر به نزول می شود، به همین جهت در قرآن مجید این کلمه در مورد نعمتهای خداوند به کار رفته ، اعم از آنهائی که از آسمان نازل می شود، مانند باران ، و یا در زمین پرورش پیدا می کند مانند حیوانات همانگونه که در آیه ۶ سوره زمر می خوانیم : و انزل لکم من الانعام ثمانیه ازواج و در مورد آهن در سوره حدید آیه ۲۵ می خوانیم و انزلنا الحدید و مانند اینها.

خلاصه ((نزول)) و ((انزال)) در اینجا به معنی وجود و ایجاد و خلقت است ، منتها چون از ناحیه خداوند نسبت به بندگان می باشد چنین تعبیری از آن شده است . نقش باد و باران

در تعقیب بیان قسمتی از اسرار آفرینش و نعمتهای خدا در آیات گذشته ، مانند آفرینش زمین ، کوهها، گیاهان ، وسائل زندگی ، در نخستین آیه مورد بحث به وزش بادها و نقش مؤ ثر آنها در نزول بارانها اشاره کرده می گوید: ((ما بادها را فرستادیم در حالی که بارور کننده اند)) (قطعات ابر را به هم می پیوندند و بارور

می سازند) (و ارسلنا الریاح لواقح).

((و به دنبال آن از آسمان آبی فرو فرستادیم)) (فانزلنا من السماء ماء).

((و بوسیله آن همه شما را

سیراب کردیم)) (فاسقینا کموه).

((در حالی که شما توانائی بر حفظ و نگهداری آن نداشتید)) (و ما انتم له بخازنین).

((لواقح)) جمع ((لاقح)) به معنی بارور کننده است ، و در اینجا اشاره به بادهائی است که قطعات ابر را به هم پیوند می دهد، و آنها را آماده باران می سازد.

گرچه بعضی از دانشمندان معاصر خواسته اند این آیه را اشاره به تلقیح گیاهان بوسیله بادها و گردافشانی بگیرند: و از این راه به یکی از مسائلی علمی که در عصر نزول قرآن مورد توجه جوامع بشری نبود تفسیر کنند، و از دلائل اعجاز علمی قرآن بشمارند، ولی در عین قبول این واقعیت که وزش بادها اثر عمیقی در جابجا کردن گرده های نطفه نر و بارور ساختن گیاهان دارند نمی توان آیه فوق را اشاره به آن دانست .

چرا که بعد از این کلمه بلافاصله ، نازل شدن باران از آسمان (آنهم با فاء تفریع) آمده است ، که نشان می دهد تلقیح کردن بادها مقدمه ای برای نزول باران است .

به هر حال تعبیر فوق از زیباترین تعبیراتی است در مورد ابرها و تولد باران از آنها ممکن است گفته شود. ابرها را به مادران و پدرانی تشبیه کرده که به کمک بادها آمیزش می کنند و باردار می شوند و فرزندان خود، دانه های باران ، را به زمین می نهند.

جمله : ما انتم له بخازنین (شما توانائی حفظ و ذخیره کردن این آبها را ندارید) ممکن است اشاره به ذخیره کردن آب باران قبل از نزولش باشد، یعنی

شما نمی توانید این ابرها که منابع اصلی

باراننـد در اختیار بگیرید، و نیز ممکن است اشاره به ذخیره کردن باران بعد از نزولش باشد، یعنی شـما نمی توانید حتی بعد از نزول باران آنرا بمقـدار زیاد گرد آوری و حفظ کنیـد، این خدا است که از طریق منجمد ساختن آنها در قله کوهها به صورت برف و یـخ ، و یـا فرسـتادن آنهـا به اعمـاق زمین که بعـدا به صورت چشـمه هـا و کاریزهـا و چـاه هـا ظاهر می شونـد، آنها را گردآوری و ذخیره می کند.

سپس به دنبـال بحثهـای توحیـدی به معـاد و مقـدمات آن اشـاره کرده ، می گویـد: ((مـائیم که زنـده می کنیم و مـائیم که می میرانیم)) (و انا لنحن نحیی و نمیت).

((و وارث همه روی زمین و تمام این جهان مائیم)) (و نحن الوارثون).

اشـاره به مساءله حیات و مرگ که در واقع مهمترین و قطعیترین مسائل است هم می توانـد مقـدمه برای بحث معاد باشـد و هم تکمیلی برای بحث توحید، چرا که پدیده حیات شگرف ترین پدیده عالم هستی است ، و بررسی این پدیده به خوبی می تواند مـا را به آفریننـده حیـات آشـنا سازد، اصولا نظام مرگ و زنـدگی نظامی است که بـدون اتکاء بر یک قـدرت و علم بی پایان امکان پذیر نیست .

از سـوی دیگر وجـود مرگ و زنـدگی خود دلیـل بر این است که موجودات این عـالم از خود چیزی نـدارد و هر چه دارنـد از ناحیه دیگری است ، و سرانجام وارث همه آنها خدا است !.

بعد اضافه می کند ((ما هم پیشینیان شما را می دانیم و هم متاخران را)) (و لقد علمنا المستقدمین منکم

و لقد علمنا المستاخرين).

بنابراين هم خود آنها و هم اعمالشان در برابر علم ما روشن و آشكارند، و از

اين نظر معاد و رستاخيز و محاسبه اعمال همه آنها كاملا در برابر ما سهل است .

و لـذا بلافاصـله به دنبـال اين سـخن مى گويـد: ((پروردگار تو به طور قطع همه آنها را به زنـدگى جديـد در رسـتاخيز باز مى گرداند و جمع و محشور مى كند)) (و ان ربك هو يحشرهم).

((چرا كه او هم حكيم است و هم عالم)) (انه حكيم عليم).

((حكمت)) او ايجاب مى كنـد كه مرگ پايان همه چيز نباشـد، زيرا اگر زنـدگى منحصـر به همين چند روز حيات اين جهان بود آفرينش جهان بيهوده و بى محتوا مى شد، و از خداوند حكيم دور است كه يك چنين آفرينش بى نتيجه اى داشته باشد.

ولى هنگامى كه اين آفرينش مقدمه اى براى آمادگى جهت يك سير دائمى به سوى بى نهايت ، و يا به تعبير ديگر مقدمه اى براى زندگانى ابدى و جاويدان باشد كاملا مفهوم و معنى پيدا مى كند، و هماهنگ با حكمت او است . زيرا حكيم بى حساب كارى نمى كند.

و عليم بودنش سبب مى شود كه در امر معاد و حشر، مشكلى ايجاد نشود، هر ذره خاكى كه از انسانى به گوشه اى پرتاب شده جمع آورى مى كنـد و حيات جديد به آن مى بخشد، و از سوى ديگر پرونده اعمال همگى هم در دل اين جهان طبيعت و هم در درون جان انسانها ثبت است . و او از همه اينها آگاه است .

بنابراين حكيم و عليم بودن خدا دليل فشرده

و پر مغزی بر مساءله حشر و معاد محسوب می شود.

پیشینیان و متاخران کیانند؟

در تفسیر آیه و لقد علمنا المستقدمین منکم و لقد علمنا المستاخرین مفسران احتمالات زیادی داده اند مرحوم طبرسی در مجمع البیان شش تفسیر و قرطبی هشت احتمال ، و ابو الفتوح رازی حدود ده احتمال ذکر کرده است ، ولی بررسی دقیق آنها نشان می دهد که همه را می توان در یک تفسیر واحد جمع کرد زیرا:

کلمه ((مستقدمین)) و ((مستاءخرین)) معنی وسیعی دارد که هم شامل پیشگامان و متاءخران در زمان می شود، و هم شامل پیشگامان در اعمال خیر، و یا جهاد و مبارزه با دشمنان حق ، و یا حتی صفوف نماز جماعت ، و مانند اینها.

و با توجه به این معنی جامع ، تمام احتمالاتی را که در تقدم و تاخر در آیه بالا داده اند می توان جمع کرد و پذیرفت .

در حدیثی می خوانیم که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) تاکید فراوانی در زمینه شرکت در صف اول نماز جماعت فرمود، و گفت : ((خداوند و فرشتگان درود می فرستند بر آنهائی که پیشگامند در این صفوف)) و به دنبال این تاکید مردم برای شرکت در صف اول فشار آوردند، قبیله بنام ((بنی عذره)) بودند که خانه هایشان از مسجد دور بود گفتند ما خانه هایمان را می فروشیم و خانه هائی نزدیک مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) خریداری می کنیم تا به صف اول برسیم ، آیه فوق نازل شد (و به آنها گوشزد کرد که خدا نیات شما را می

داند حتی اگر در صف آخر قرار گیرید چون تصمیم بر این دارید که در صف اول باشید پاداش نیت خود را خواهید داشت). <۳۲>

مسلم است که محدودیت این شاءن نزول هرگز سبب محدودیت مفهوم وسیع آیه نخواهد شد. آفرینش انسان

به مناسبت آیات گذشته که قسمتهائی از آفرینش خداوند و نظام هستی را بیان می کرد، در این آیات به شاهکار بزرگ خلقت یعنی آفرینش انسان پرداخته و طی آیات متعدد و پرمحتوائی بسیاری از جزئیات این آفرینش را بازگو می کند که ما در اینجا نخست به تفسیر اجمالی آیات می پردازیم ، سپس نکات مهم را مورد بحث جداگانه ای قرار می دهیم .

نخست می فرماید: ((ما انسان را از ((صلصال)) (خاک خشکیده ای که به هنگام برخورد با چیزی صدا می کند) که از ((حماء مسنون)) (گل تیره رنگ و متغیر و بدبو) گرفته شده بود آفریدیم)) (و لقد خلقنا الانسان من صلصال من حماء مسنون).

((و طایفه ((جان)) را پیش از آن از آتش گرم و سوزان آفریدیم)) (و الجان خلقناه من قبل من نار السموم).

((سموم)) در لغت به معنی باد سوزانی است که گوئی در تمام روزنه های پوست بدن انسان نفوذ می کند زیرا عرب به سوراخهای بسیار ریز پوست بدن ، مسام ، می گوید و سموم نیز به همین مناسبت بر چنین بادی اطلاق می شود و ماده سم نیز از همان است چرا که در بدن نفوذ کرده و انسان را می کشد یا بیمار می سازد.

مجددا به آفرینش انسان باز می گردد و گفتگوی خداوند را

با فرشتگان که قبل از آفرینش انسان روی داد، چنین بیان می کند:

((به خاطر بیاور هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من بشر

را از خاک خشکیده ای که از گل تیره رنگ بد بو گرفته شده می آفرینم)) (و اذ قال ربک للملائکه انی خالق بشرا من صلصال من حماء مسنون).

((و هنگامی که خلقت آنرا به پایان و کمال رساندم و از روح خود (یک روح شریف و پاک و با عظمت) در آن دمیدم همگی به خاطر آن سجده کنید)) (فاذا سویته و نفخت فیه من روحی فقعوا له ساجدین).

آفرینش انسان پایان پذیرفت و آنچه شایسته جسم و جان انسان بود به او داده شد و همه چیز انجام یافت : ((در این هنگام همه فرشتگان بدون استثناء سجده کردند)) (فسجد الملائکه کلهم اجمعون).

تنها کسی که اطاعت این فرمان را نکرد ((ابلیس)) بود، لذا اضافه میکند به ((جز ابلیس که خودداری کرد از اینکه همراه سجده کنندهگان باشد)) (الا ابلیس ابی ان یکون مع الساجدین).

اینجا بود که ابلیس مورد بازپرسی قرار گرفت و خدا به او گفت : ای ابلیس چرا تو با سجده کنندگان نیستی ؟)) (قال یا ابلیس مالک الا تکون مع الساجدین).

ابلیس که غرق غرور و خودخواهی خویش بود آنچنان که عقل و هوش او را پوشانده بود گستاخانه در برابر پرسش پروردگار به پاسخ پرداخت و ((گفت : من هرگز برای بشری که او را از خاک خشکیده ای که از گل بدبوئی گرفته

شده است آفریده ای سجده نخواهم کرد)) (قال لم اکن لاسجد لبشر خلقته من صلصال من حما مسنون

).

آتش نورانی و فروزنده کجا، و خاک تیره و متعفن کجا؟ آیا موجود شریفی همچون من در برابر موجود پستتری باید خضوع و تواضع کند؟ ! این چه قانونی است ؟!.

او که از اسرار آفرینش بر اثر خودخواهی و غرور بی خبر مانده بود و برکات خاک را که منبع هر خیر و برکتی است بدست فراموشی سپرده بود و از آن مهمتر آن روح شریف و عظیم الهی را که در آدم وجود داشت نادیده می گرفت ، ناگهان از اوج مقامی که داشت سقوط کرد، دیگر شایسته نبود که او در صف فرشتگان باشد، لذا بلافاصله ((خدا به او فرمود از آن (از بهشت یا از آسمانها و یا از صفوف فرشتگان) بیرون رو که تو رجیم و رانده شده درگاه مائی)) (قال فاخرج منها فانک رجیم).

و بدان که این غرورت مایه کفرت شد و این کفر برای همیشه تو را مطرود کرد، ((لعنت و دوری از رحمت خدا تا روز رستاخیز بر تو خواهد بود))! (و ان علیک اللعنه الی یوم الدین).

ابلیس که در این هنگام خود را رانده درگاه خدا دید، و احساس کرد که آفرینش انسان سبب بدبختی او شد، آتش کینه در دلش شعلهور گشت ، تا انتقام خویش را از فرزندان آدم بگیرد، هر چند مقصر اصلی خود او بود، نه آدم ، و نه فرمان خدا، ولی غرور و خود خواهی توام با لجاجتش اجازه نمی داد این واقعیت را درک کند.

لذا ((عرض کرد: پروردگارا اکنون که چنین است مرا تا روز رستاخیز مهلت ده !)) (قال رب فانظرنی الی یوم

یبعثون).

نه برای اینکه توبه کند، یا از کرده خود پشیمان باشد و در مقام جبران برآید، بلکه برای اینکه به لجاجت و عناد و دشمنی و خیره سری ادامه دهد!

خداوند هم این خواسته او را پذیرفت و ((فرمود مسلما تو از مهلت یافتگانی)) (قال فانک من المنظرین).

ولی نه تا روز مبعوث شدن خلایق در رستاخیز، چنانکه خواستهای ، بلکه ((تا وقت و زمان معینی)) (الی یوم الوقت المعلوم).

در اینکه منظور از یوم الوقت المعلوم ، چه روزی است ، مفسران احتمالات متعددی داده اند:

بعضی گفته اند منظور پایان این جهان و بر چیده شدن دوران تکلیف است ، چرا که بعد از آن ، طبق ظاهر آیات قرآن ، همه جهانیان از بین میروند و تنها ذات پاک خداوند باقی می ماند، بنابر این تنها به مقداری از درخواست ابلیس موافقت شد.

بعضی دیگر احتمال داده اند که منظور از وقت معلوم زمان معینی است که تنها خدا می داند، و جز او هیچکس از آن آگاه نیست ، چرا که اگر آنوقت را آشکار می ساخت ابلیس تشویق به گناه و سرکشی بیشتر شده بود.

بعضی نیز احتمال داده اند منظور روز قیامت است چرا که او می خواست تا آن روز زنده بماند تا از حیات جاویدان برخوردار گردد و با نظر او موافقت گردید، به خصوص اینکه تعبیر به یوم الوقت المعلوم در آیه ۵۰ سوره واقعه درباره روز قیامت نیز آمده است .

ولی این احتمال بسیار بعید است ، چرا که اگر چنین می بود باید خداوند به طور کامل با درخواست او موافقت کرده باشد، در حالی

که ظاهر آیات فوق این است که بطور کامل با درخواست او موافقت نشده و تنها تا یوم الوقت المعلوم موافقت شده است .

و به هر حال تفسیر اول با روح و ظاهر آیه از همه موافقتر است ، و در بعضی از روایات که از امام صادق (علیهالسلام) نقل شده نیز به این معنی تصریح گردیده است . <۳۳>

در اینجا ابلیس نیت باطنی خود را آشکار ساخت هر چند چیزی از خدا پنهان نبود و عرض کرد: پروردگارا! به خاطر اینکه مرا گمراه ساختی (و این انسان زمینه بدبختی مرا فراهم ساخت) من نعمتهای مادی روی زمین را در نظر آنها زینت می دهم ، و انسانها را به آن مشغول میدارم و سرانجام همه را گمراه خواهم ساخت)) (قال رب بما اغویتنی لازینن لهم فی الارض و لا غوینهم اجمعین).

اما او به خوبی می دانست که وسوسه هایش در دل ((بندگان مخلص خدا)) هرگز اثر نخواهد گذاشت ، و دامهایش آنها را به خود مشغول نخواهد کرد، خلاصه بندگان خالص و مخلص آنچنان نیرومندند که زنجیرهای اسارت شیطان را از هم می گسلند، لذا بلافاصله برای سخن خود استثنائی قائل شد و گفت : ((مگر آن بندگان خالص شده تو)) (الا عبادك منهم المخلصین).

بدیهی است که خدا هرگز شیطان را گمراه نساخته بود، بلکه این نسبت شیطنت آمیز بود که از ابلیس صادر شد، برای اینکه خود را به اصطلاح تبرئه کند و توجهی برای اغواگری خود ترتیب دهد، و این رسم همه ابلیسها و شیاطین

است که اولا گناهان خویش را به گردن دیگران می افکنند،

و ثانیا همه جا میکوشند تا اعمال زشت خود را با منطقهای غلطی توجیه کنند، نه تنها در برابر بندگان خدا، حتی در برابر خود خدا که از همه چیز آگاه است ؟

ضمنا باید توجه داشت ((مخلصین)) جمع ((مخلص)) (بفتح لام) همانگونه که در تفسیر سوره یوسف بیان کردیم کسی است که به مرحله عالی ایمان و عمل پس از تعلیم و تربیت و مجاهده با نفس رسیده باشد که در برابر وسوسه های شیطان و هر وسوسهگر نفوذ ناپذیر شود. <۳۴>

خداوند به عنوان تحقیر شیطان و تقویت قلب جویندگان راه حق و پویندگان طریق توحید ((فرمود: این راه مستقیم من است ...)) و این سنت فناناپذیری است که من آن را بر عهده گرفته ام ... (قال هذا صراط علی مستقیم).

که ((تو هیچگونه تسلط و قدرتی بر بندگان من نداری مگر گمراهانی که شخصا بخواهند از تو پیروی کنند)) (ان عبادی لیس لک علیهم سلطان الا من اتبعک من الغاوین).

یعنی در واقع این تو نیستی که می توانی مردم را گمراه کنی ، بلکه این انسانهای منحرفند که با میل و اراده خویش دعوت تو را اجابت کرده ، پشت سر تو گام بر می دارند.

و به تعبیر دیگر این آیه اشاره ای است به آزادی اراده انسانها، و اینکه ابلیس و لشکر او هرگز نمی توانند کسی را اجبارا به راه فساد بکشانند، بلکه این خود انسانها هستند که دعوت او را لبیک گفته و دریچه های قلب خویش را به روی او می گشایند، و به او اذن دخول می دهند!

خلاصه اینکه وسوسه های شیطان

گرچه مؤ ثر است ولی تصـمیم نهـائی با شـیطان نیست ، با خود انسانها هست ، چرا که انسان می توانـد در برابر وسوسه های او بایستد و دست رد بر سینه او بگذارد.

در واقع خداونـد می خواهـد این خیال باطل و پنـدار خام را از مغز شـیطان بیرون کند که او حکومت بلامنازعی بر انسانها پیدا خواهد کرد.

سپس صریحترین تهدیـدهای خود را متوجه پیروان شیطان کرده می گویـد: ((جهنم میعادگـاه همه آنهـا است)) (و ان جهنم لموعدهم اجمعین).

گمان نکننـد که آنها از چنگال مجازات می توانند فرار کنند و یا به حساب آنها رسیدگی نمی شود، حساب همه آنها یکجا و در یک محل رسیدگی خواهد شد.

((همان دوزخی که هفت در دارد، و برای هر دری گروهی از پیروان شیطان تقسیم شده اند)) (لها سبعه ابواب لکل باب منهم جزء مقسوم).

این در در حقیقت درهای گناهانی است که به وسیله آن ، افراد وارد دوزخ می شوند، هر گروهی بوسیله ارتکاب گناهی و از دری ، همانگونه که درهای بهشت ، طاعات و اعمال صالح و مجاهدتهائی است که بوسیله آن بهشتیان وارد بهشت می شوند.

۱ - تکبر و غرور سرچشمه بزرگترین بدبختیها است

مهمترین نکته تربیتی که از داستان ابلیس و آفرینش آدم که در سوره های مختلف قرآن آمده استفاده می شود همان سقوط وحشتناک ابلیس از آن مقام

والائی که داشت به خاطر کبر و غرور است !

می دانیم ابلیس از فرشتگان نبود (همانگونه که از آیه ۵۰ سوره کهف استفاده می شود) و آنچنان ارتقاء مقام در سایه اطاعت فرمان خدا پیدا کرده بود که در صفوف فرشتگان قرار

داشت ، حتی بعضی می گویند معلم فرشتگان بود، و طبق آنچه از خطبه قاصعه در نهج البلاغه استفاده می شود هزاران سال پرستش خدا کرده بود.

اما همه این مقامات را به خاطر یکساعت تکبر و غرور از دست داد، و آنچنان گرفتار تعصب و خودپرستی شد که حتی در مقام عذرخواهی و توبه برنیامد، بلکه همچنان به کار خود ادامه داد و در جاده لجاجت آنچنان ثابت قدم ماند که تصمیم گرفت مسئولیت شرکت در جرم همه ظالمان و گنهکاران از فرزندان آدم را به عنوان یک وسوسهگر بپذیرد، و معادل کیفر و عذاب همه آنها را یکجا تحمل کند!

این است نتیجه خودخواهی و غرور و تعصب و خودپسندی و استکبار.

نه تنها ابلیس که ، با چشم خود انسانهای شیطان صفتی را دیده ایم ، یا شرح حال آنها را در صفحات سیاه تاریخ مطالعه کرده ایم که هنگامی که بر مرکب غرور و تکبر و خودخواهی سوار شدند دنیائی را به خاک و خون کشیدند، گوئی پرده ای از خون و جهل ، چشمان ظاهر و باطن آنها را از کار انداخته ، و هیچ حقیقتی را مشاهده نمی کنند، دیوانه وار در راه ظلم و بیدادگری گام بر می دارند و سرانجام خود را در بدترین پرتگاهها ساقط می کنند.

این استکبار و غرور، آتش سوزان و وحشتناکی است ، همانگونه که انسان ممکن است سالیان دراز زحمت بکشد و خانه و وسائل و سرمایه ای برای زندگی فراهم سازد، ولی محصول آنرا تنها با یک شعله آتش در چند لحظه تبدیل به خاکستر کند، همچنین کاملا امکان پذیر است که محصول اطاعت

هزاران سال را با ساعتی استکبار و غرور در برابر خدا از دست دهد، چه درسی از این گویا و تکان دهنده تر؟!.

عجب اینکه او حتی به این نکته روشن نیز توجه نداشت که آتش بر خاک برتری ندارد چرا که منبع همه برکات : گیاهان ، حیوانات ، معادن ، محل ذخیره آبها خلاصه سرچشمه پیدایش هر موجود زنده ای خاک است ، ولی کار آتش سوزندگی و در بسیاری از مواقع ویرانگری است .

علی (علیهالسلام) در همان خطبه قاصعه (خطبه ۱۹۲ نهج البلاغه) از ابلیس به عنوان عدو الله (دشمن خدا) و امام المتعصبین و سلف المستکبرین (پیشوای متعصبان لجوج ، و سر سلسله مستکبران) نام برده و می گوید به همین جهت خداوند لباس عزت را از اندام او بیرون کرد، و چادر مذلت بر سر او افکند سپس اضافه می کند: آیا نمی بینید چگونه خداوند او را به خاطر تکبرش کوچک کرد؟ و به خاطر برتریجوئیش پست ساخت ؟ در دنیا رانده شد و عذاب دردناک در سرای دیگر برای او فراهم ساخت (الا ترون کیف صغره الله بتکبره ، و وضعه بترفعه ، فجعله فی الدنیا مدحورا و اعدله فی الاخره سعیرا).

ضمنا همانگونه که اشاره کردیم ابلیس نخستین پایهگذار مکتب جبر بود، همان مکتبی که بر خلاف وجدان هر انسانی است و یکی از دلائل مهم پیدایش آن ، تبرئه کردن انسانهای گنهکار در برابر اعمالشان است ، در آیات فوق خواندیم ابلیس برای تبرئه خویش و اثبات اینکه حق دارد در گمراهی فرزندان آدم بکوشد به همین دروغ بزرگ متوسل شد، و گفت : خداوندا تو

مرا گمراه کردی و من هم به همین خاطر فرزندان آدم را جز مخلصان گمراه خواهم کرد!

۲ - شیطان بر چه کسانی تسلط می یابد؟

باز هم ذکر این نکته را ضروری می دانیم که نفوذ وسوسه های شیطانی در انسان یک نفوذ ناآگاه و اجباری نیست ، بلکه ما به میل خویش وسوسه او را به دل

راه می دهیم ، و گرنه حتی خود شیطان میداند که بر مخلصان - آنها که خویشتن را در پرتو تربیت خالص کرده اند و زنگار شرک را از روح و جان زدوده اند - راه ندارد.

به تعبیر رساتر - همان تعبیری که از آیات فوق استفاده میشود - رابطه شیطان و گمراهان ، رابطه ((پیشوا)) و ((پیرو)) است ، نه رابطه ((اجبار کننده)) و اجبار شونده .

۳ - درهای جهنم !

در آیات فوق خواندیم ، جهنم هفت در دارد (بعید نیست عدد هفت در اینجا عدد تکثیر باشد، یعنی درهای بسیار و فراوان دارد، همانگونه که در آیه ۲۷ سوره لقمان نیز عدد هفت به همین معنی آمده است).

ولی واضح است این تعدد درها (مانند تعدد درهای بهشت) نه به خاطر کثرت واردان است به طوری که از یک در کوچک نتوانند وارد شوند، و نه جنبه تشریفاتی دارد، بلکه در حقیقت اشاره به عوامل گوناگونی است که انسان را به جهنم میکشاند، هر نوع از گناهان دری محسوب می شود.

در خطبه جهاد در نهج البلاغه میخوانیم ان الجهاد باب من ابواب الجنه فتحه الله لخاصه اولیائه : ((جهاد دری از درهای بهشت است که آن را به روی بندگان خاصش گشوده است)).

و در حدیث معروف میخوانیم ان السیوف مقالید الجنه : ((شمشیرها کلیدهای بهشتند)) این گونه تعبیرات به خوبی منظور از درهای متعدد بهشت و دوزخ را روشن می سازد.

قابل توجه اینکه در حدیث امام باقر (علیهالسلام) می خوانیم ((بهشت ، هشت در

دارد)) در حالی که آیات فوق می گوید: جهنم هفت در دارد، این تفاوت اشاره به این است که هر چند درهای ورود به بدبختی و عذاب فراوان باشد، ولی با این حال درهای وصول به سعادت و خوشبختی از آن افزونتر است (در ذیل آیه **۲۳** سوره رعد نیز در این زمینه صحبت کردیم).

۴ - ((گل تیره)) و ((روح خدا)).

جالب اینکه از این آیات به خوبی استفاده می شود که انسان از دو چیز مختلف آفریده شده که یکی در حد اعلای عظمت ، و دیگری ظاهرا در حد ادنی از نظر ارزش .

جنبه مادی انسان را گل بد بوی تیره رنگ (لجن) تشکیل میدهد، و جنبه معنوی او را چیزی که به عنوان روح خدا از آن یاد شده است .

البته خدا نه جسم دارد و نه روح ، و اضافه روح به خدا به اصطلاح اضافه تشریفی است و دلیل بر این است که روحی بسیار پر عظمت در کالبد انسان دمیده شده ، همانگونه که خانه کعبه را به خاطر عظمتش ((بیت الله)) می خوانند، و ماه مبارک رمضان را به خاطر برکتش ((شهر الله)) (ماه خدا) می نامند.

و به همین دلیل قوس صعودی این انسان آنقدر بالا است که بجائی میرسد که جز خدا نبیند، و قوس نزولیش آنقدر پائین است

که از چهار پایان هم پائینتر خواهد شد (بل هم اضل) و این فاصله زیاد میان ((قوس صعودی)) و ((نزولی)) خود دلیل بر اهمیت فوق العاده این مخلوق است .

و نیز این ترکیب مخصوص دلیل بر آن است که عظمت مقام انسان به خاطر جنبه مادی او نیست ، چرا که اگر به جنبه مادیش باز گردیم لجنی بیش نمی باشد.

این روح الهی است که با استعدادهای فوق العاده ای که در آن نهفته است و میتواند تجلیگاه انوار خدا باشد، به او اینهمه عظمت بخشیده و برای تکامل او تنها راه این است که آن را تقویت کند و جنبه مادی را که وسیله ای برای همین هدف است در طریق پیشرفت این مقصود به کار گیرد (چرا که در رسیدن به آن هدف بزرگ میتواند کمک مؤ ثری کند).

از آیات خلقت آدم در آغاز سوره بقره نیز استفاده می شود که سجده فرشتگان در برابر آدم به خاطر علم خاص الهی او بود،

و اما این سؤ ال که چگونه سجده برای غیر خدا امکان پذیر است و آیا براستی فرشتگان برای خدا به خاطر این آفرینش عجیب سجده کردند، و یا سجده آن برای آدم بود، پاسخ آنرا در ذیل همان آیات مربوط به آفرینش آدم در سوره بقره بیان کردیم (به جلد اول تفسیر نمونه صفحه ۱۲۷ مراجعه فرمائید)

۵ - جان چیست ؟

کلمه ((جن)) در اصل به معنی چیزی است که از حس انسان پوشیده باشد، مثلا می گوئیم جنه اللیل - یا - فلما جن علیه اللیل یعنی هنگامی که پرده سیاه شب او را پوشاند و

به همین جهت ((مجنون)) به کسی که عقلش پوشیده و ((جنین)) به طفلی که در رحم مادر پوشانده شده و ((جنت)) به باغی که زمینش را درختان پوشانده اند، و ((جنان)) به قلب که در درون سینه پوشانده شده و ((جنه)) به معنی سپر که انسان را از ضربات دشمن می پوشاند، آمده است .

البته از آیات قرآن استفاده می شود که جن یکنوع موجود عاقلی است که از حس انسان پوشیده شده ، و آفرینش آن در اصل از آتش یا شعله های صاف آتش است ، و ابلیس نیز از همین گروه است . بعضی از دانشمندان از آنها تعبیر به نوعی از ارواح عاقله می کنند که

مجرد از ماده می باشد، (البته پیدا است تجرد کامل ندارد چرا که چیزی که از ماده آفریده شده است مادی است ، ولی نیمه تجردی دارد، چرا که با حواس ما درک نمیشود، و به تعبیر دیگر یکنوع جسم لطیف است).

و نیز از آیات قرآن بر می آید که آنها مؤ من و کافر دارند، مطیع و سرکش دارند و آنها نیز دارای تکلیف و مسئولی تند.

البته شرح این مسائل و همچنین هماهنگی آنها با علم امروز، احتیاج به بحث بیشتری دارد که ما به خاطر رعایت تناسب - به خواست خدا - در تفسیر سوره جن که در جزء ۲۹ قرآن است بحث خواهیم کرد.

نکته ای که در اینجا اشاره به آن لازم است ، این است که در آیات فوق کلمه ((جان)) آمده است که از همان ماده ((جن)) است .

آیا این دو کلمه

(جن و جان) هر دو به یک معنی است ، و یا چنانکه بعضی از مفسران گفته اند جان نوع خاصی از جن است .

اگر آیات قرآن را که در این زمینه وارد شده در برابر هم قرار دهیم روشن می شود که هر دو به یک معنی می باشد، چرا که در قرآن گاهی جن در مقابل انسان قرار داده شده و گاهی ((جان)) در مقابل انسان .

مثلا در آیه ۸۸ - سوره اسراء می خوانیم قل لئن اجتمعت الانس و الجن و یا در آیه ۵۶ سوره ذاریات می خوانیم و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون . در حالی که در آیه ۱۵ سوره رحمان می خوانیم خلق الانسان من صلصال کالفخار و خلق الجان من مارج من نار و باز در همین سوره آیه ۳۹ می خوانیم فیومئذ لا یسئل عن ذنبه انس و لا جان .

از مجموع آیات فوق و آیات دیگر قرآن به خوبی استفاده می شود که جان و جن هر دو به یک معنی است ، و لذا در آیات فوق گاهی جن در برابر انسان قرار گرفته گاهی جان .

البته ((جان)) به معنی دیگری نیز در قرآن آمده است ، که آن نوعی از مار است ، چنانکه در داستان موسی می خوانیم ((کانها جان)) (قصص - ۳۱) ولی آن از بحث ما خارج است .

۶ - قرآن و خلقت انسان .

همانگونه که در آیات فوق دیدیم قرآن بحث فشرده ای در زمینه خلقت انسان دارد که تقریبا به طور سر بسته و اجمالی ، از آن گذشته است چرا که

منظور اصلی مسائل تربیتی بوده است ، و نظیر این بحث در چند مورد دیگر از قرآن مانند سوره سجده ، مؤ منون ، سوره ص ، و غیر آن آمده است .

البته می دانیم قرآن یک کتاب علوم طبیعی نیست ، بلکه یک کتاب انسان - سازی است ، و بنابر این نباید انتظار داشت که جزئیات این علوم از قبیل مسائل مربوط به تکامل ، تشریح ، جنین شناسی ، گیاه شناسی و مانند آن در قرآن مطرح شود، ولی این مانع از آن نخواهد بود که به تناسب بحثهای تربیتی اشاره کوتاهش به قسمتهائی از این علوم در قرآن بشود.

به هر حال بعد از توجه به این مقدمه کوتاه در اینجا دو بحث داریم که طرح آنها لازم به نظر میرسد:

۱ - تکامل انواع از نظر علمی

۲ - تکامل انواع از دیدگاه قرآن

نخست به سراغ بحث اول می رویم و منهای آیات و روایات و تنها با تکیه بر معیارهای خاص علوم طبیعی روی این مساءله بحث می کنیم :

می دانیم در میان دانشمندان علوم طبیعی دور فرضیه درباره آفرینش موجودات زنده ، اعم از گیاهان و جانداران ، وجود داشته است :

الف : فرضیه تکامل انواع یا ((ترانسفورمیسم)) که می گوید انواع

موجودات زنده در آغاز به شکل کنونی نبودند، بلکه آغاز موجودات تک سلولی در آب اقیانوسها و از لابلای لجنهای اعماق دریاها با یک جهش پیدا شدند، یعنی موجودات بی جان در شرائط خاصی قرار گرفتند که از آنها نخستین سلولهای زنده پیدا شد.

این موجودات ذره بینی زنده تدریجا تکامل یافتند و از نوعی به نوع دیگر تغییر

شکل دادند، از دریاها به صحراها و از آن به هوا منتقل شدند، و انواع گیاهان و انواع جانوران آبی و زمینی و پرندگان به وجود آمدند.

کاملترین حلقه این تکامل همین انسانهای امروزند که از موجوداتی شبیه به میمون ، و سپس میمونهای انسان نما ظاهر گشتند.

ب - فرضیه ثبوت انواع یا ((فیکسیسم)) که می گوید انواع جانداران هر کدام جداگانه از آغاز به همین شکل کنونی ظاهر گشتند، و هیچ نوع به نوع دیگر تبدیل نیافته است ، و طبعا انسان هم دارای خلقت مستقلی بوده که از آغاز به همین صورت آفریده شده است .

دانشمندان هر دو گروه برای اثبات عقیده خود مطالب فراوانی نوشته اند و جنگها و نزاعهای زیادی در محافل علمی بر سر این مساءله در گرفته است ،

تشدید این جنگها از زمانی شد که لامارک (دانشمند جانورشناس معروف فرانسوی که در اواخر قرن ۱۸ و اوائل قرن ۱۹ میزیست) و سپس داروین دانشمند جانورشناس انگلیسی که در قرن نوزدهم می زیست نظرات خود را در زمینه تکامل انواع با دلائل تازه ای عرضه کرد.

ولی در محافل علوم طبیعی امروز شک نیست که اکثریت دانشمندان طرفدار فرضیه تکاملند.

دلائل طرفداران تکامل .

به آسانی میتوان استدلالات آنها را در سه قسمت خلاصه کرد:

نخست دلائلی است که از دیرینشناسی و به اصطلاح مطالعه روی فسیلها، یعنی اسکلتهای متحجر شده موجودات زنده گذشته ، آورده اند آنها معتقدند مطالعات طبقات مختلف زمین نشان می دهد که موجودات زنده ، از صورتهای ساده تر به صورتهای کاملتر و پیچیده تر تغییر شکل داده اند.

تنها راهی که اختلاف و تفاوت فسیلها را می

توان با آن تفسیر کرد، همین فرضیه تکامل است .

دلیل دیگر قرائنی است که از ((تشریح مقایسه ای)) جمع آوری کرده اند، آنها طی بحثهای مفصل و طولانی می گویند هنگامی که استخوان بندی حیوانات مختلف را تشریح کرده ، با هم مقایسه کنیم شباهت زیادی در آنها می بینیم که نشان می دهد همه از یک اصل گرفته شده اند.

بالاخره سومین دلیل آنها قرائتی است که از ((جنین شناسی)) بدست آورده اند و معتقدند اگر حیوانات را در حالت جنینی که هنوز تکامل لازم را نیافته اند در کنار هم بگذاریم خواهیم دید که جنینها قبل از تکامل در شکم مادر، یا در درون تخم تا چه اندازه با هم شباهت دارند، این نیز تاءیید می کند که همه آنها در آغاز از یک اصل گرفته شده اند.

پاسخهای طرفداران ثبوت انواع

ولی طرفداران فرضیه ثبوت انواع یک پاسخ کلی به تمام این استدلالات دارند و آن اینکه هیچیک از این قرائن قانع کننده نیست ، البته نمی توان انکار کرد که هر یک از این قرائن سهگانه احتمال تکامل را در ذهن به عنوان یک احتمال ظنی توجیه می کند، ولی هرگز یقین آور نخواهد بود.

به عبارت روشنتر اثبات فرضیه تکامل ، و تبدیل آن از صورت یک فرضیه

به یک قانون علمی و قطعی ، یا باید از طریق دلیل عقلی بوده باشد، و یا از طریق آزمایش و حس و تجربه ، و غیر از این دو راهی نیست .

اما از یکسو می دانیم دلائل عقلی و فلسفی را به این مسائل ، راهی نیست ، و از سوی دیگر دست تجربه

و آزمایش از مسائلی که ریشه های آن در میلیونها سال قبل نهفته است کوتاه است !.

آنچه ما با حس و تجربه درک می کنیم این است تغییرات سطحی با گذشت زمان به صورت جهش ((موتاسیون)) در حیوانات و گیاهان رخ میدهد، مثلا- از نسل گوسفندان معمولی ناگهان گوسفندی متولد می شود که پشم آن با پشم گوسفندان معمولی متفاوت است ، یعنی بسیار لطیفتر و نرمتر میباشد، و همان سرچشمه پیدایش نسلی در گوسفند بنام ((گوسفند مرینوس)) می شود، با این ویژگی در پشم .

و یا اینکه حیواناتی بر اثر جهش ، تغییر رنگ چشم یا ناخن و یا شکل پوست بدن و مانند آن پیدا می کند.

ولی هیچکس تاکنون جهشی ندیده است ، که دگرگونی مهمی در اعضای اصلی بدن یک حیوان ایجاد کند و یا نوعی را به نوع دیگر مبدل سازد.

بنابر این ما تنها می توانیم حدس بزنیم که تراکم جهشها ممکن است یک روز سر از تغییر نوع حیوان در بیاورد، و مثلا حیوانات خزنده را تبدیل به پرندگان کند، ولی این حدس هرگز یک حدس قطعی نیست ، بلکه تنها یک مساله ظنی است چرا که ما هرگز با جهشهای تغییر دهنده اعضاء اصلی به عنوان یک حس و تجربه روبرو نشده ایم .

از مجموع آنچه گفته شد چنین نتیجه می گیریم که دلائل سه گانه طرفداران ترانسفورمیسم نمیتواند این نظریه را از صورت یک فرضیه فراتر برد، و به همین دلیل آنها که دقیقا روی این مسائل بحث می کنند، همواره از آن به عنوان

((فرضیه تکامل انواع)) سخن می گویند نه قانون و اصل .

فرضیه

تکامل و مساءله خداشناسی

با اینکه بسیاری کوشش دارند میان این فرضیه و مساءله خداشناسی یکنوع تضاد قائل شوند و شاید از یک نظر حق داشته باشند، چرا که پیدایش عقیده داروینیسم جنگ شدیدی میان ارباب کلیسا از یکسو، و طرفداران این فرضیه از سوی دیگر به وجود آورد، و روی این مساله در آن عصر به دلائل سیاسی ، اجتماعی که اینجا جای شرح آن نیست تبلیغات وسیعی در گرفت که داروینیسم با خداشناسی سازگار نمی باشد.

ولی امروز این مساءله برای ما روشن است که این دو با هم تضادی ندارند یعنی ما چه فرضیه تکامل را قبول کنیم و چه آنرا بر اثر فقدان دلیل رد نمائیم در هر دو صورت می توانیم خداشناس باشیم .

فرضیه تکامل اگر فرضا هم ثابت شود، شکل یک قانون علمی که از روی علت و معلول طبیعی پرده بر می دارد به خود خواهد گرفت ، و فرقی میان این رابطه علت و معلولی در عالم جانداران و دیگر موجودات نیست ، آیا کشف علل طبیعی نزول باران و جزر و مد دریاها و زلزله ها و مانند آن مانعی بر سر راه خداشناسی خواهد بود؟ مسلما نه ، بنابر این کشف یک رابطه تکاملی در میان انواع موجودات نیز هیچگونه مانعی در مسیر شناخت خدا ایجاد نمی کند. تنها کسانی که تصور می کردند کشف علل طبیعی با قبول وجود خدا منافات دارد می توانند چنین سخنی را بگویند، ولی ما امروز به خوبی می دانیم که نه تنها کشف این علل ضرری به توحید نمی زند بلکه خود دلائل تازه ای از نظام آفرینش برای

اثبات وجود خدا پیش پای ما می گذارد.

جالب اینکه خود داروین در برابر اتهام الحاد و بیدینی قد علم کرده ، و در

کتابش (اصل انواع) تصریح میکند که من در عین قبول تکامل انواع ، خدا پرستم ، و اصولا بدون قبول وجود خدا نمی توان تکامل را توجیه کرد.

به این عبارت دقت کنید: او با وجود قبول علل طبیعی برای ظهور انواع مختلف جانداران ، همواره به خدای یگانه ، مؤ من باقی می ماند، و تدریجا که سن او افزایش حاصل میکند احساس درونی مخصوصی به درک قدرتی ما فوق بشر در او تشدید می گردد، به حدی که معمای آفرینش را برای انسان لا ینحل می یابد. <۳۷>

اصولا او معتقد بود که هدایت و رهبری انواع ، در این پیچ و خم عجیب تکامل ، و تبدیل یک موجود زنده بسیار ساده به این همه انواع مختلف و متنوع جانداران بدون وجود یک نقشه حساب شده و دقیق از طرف یک عقل کل امکان پذیر نیست !

راستی هم چنین است آیا از یک ماده واحد و بسیار ساده و پست ، این همه مشتقات شگفت انگیز و عجیب ، که هر کدام برای خود تشکیلات مفصلی دارد، به وجود آوردن بدون تکیه بر یک علم و قدرت بی پایان امکان پذیر است ؟

نتیجه اینکه : غوغای تضاد عقیده تکامل انواع با مساءله خداشناسی یک غوغای بیاساس و بی دلیل بوده است (خواه فرضیه تکامل را بپذیریم یا نپذیریم).

تنها این مساءله باقی می ماند که آیا فرضیه تکامل انواع با تاریخچه ای که قرآن برای آفرینش آدم ذکر کرده است

تضادی دارد یا نه ؟! که ذیلا از آن بحث می شود.

قرآن و مساءله تکامل

جالب اینکه هم طرفداران تکامل انواع و هم منکران آن یعنی آنها که در

میان مسلمین بوده اند به آیات قرآن برای اثبات مقصد خویش تمسک جسته اند، ولی شاید هر دو گروه گاهی تحت تاءثیر عقیده خود به آیاتی استدلال کرده اند که کمتر ارتباطی با مقصود آنها داشته است ، لذا ما از هر دو طرف آیاتی را انتخاب می کنیم که قابل بحث و مذاکره باشد.

مهمترین آیه ای که طرفداران تکامل روی آن تکیه می کنند، آیه ۳۳ سوره آل عمران است ان الله اصطفی آدم و نوحا و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین : ((خداوند آدم و نوح و آل ابراهیم و آل عمران را بر جهانیان برگزید)).

آنها می گویند همانگونه که نوح و آل ابراهیم و آل عمران در میان امتی زندگی می کردند و از میان آنها برگزیده شدند، همچنین آدم نیز باید چنین باشد، یعنی در عصر و زمان او انسانهائی که نام عالمین (جهانیان) بر آنها گزارده شده ، حتما وجود داشته اند و آدم برگزیده خدا از میان آنهاست ، و این نشان میدهد که آدم اولین انسان روی زمین نبوده است ، بلکه قبل از او انسانهای دیگری بوده اند و امتیاز آدم همان جهش فکری و معنوی او است که سبب برگزیده شدنش از افراد همسانش شد.

آیات متعدد دیگری نیز ذکر کرده اند، که بعضی از آنها اصلا ارتباط با مساله تکامل ندارد، و تفسیر آن به تکامل بیشتر از قبیل تفسیر به رای است ، و قسمتی

دیگر، هم با تکامل انواع سازگار است ، و هم با ثبوت آنها و خلقت مستقل آدم ، و به همین دلیل بهتر دیدیم که از ذکر آنها صرف نظر کنیم .

اما ایرادی که به این استدلال می توان کرد این است که عالمین اگر به معنی مردم معاصر بوده باشد و اصطفاء (برگزیدن) حتما باید از میان چنین اشخاصی صورت گیرد، این استدلال قابل قبول خواهد بود، اما اگر کسی بگوید عالمین اعم از معاصران و غیر معاصران است ، همانگونه که در حدیث معروف در

فضیلت بانوی اسلام حضرت فاطمه (سلام الله علیها) از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده که می فرماید: اما ابنتی فاطمه فهی سیده نساء العالمین من الاولین و الاخرین : دخترم فاطمه بانوی زنان جهان از اولین و آخرین است . در این صورت آیه فوق دلالتی بر این مقصود نخواهد داشت و درست به این میماند که کسی بگوید خداوند، عده ای را از میان انسانها (انسانهای تمام قرون و اعصار) برگزید که یکی از آنها آدم است در این صورت هیچ لزومی ندارد که در عصر و زمان آدم ، انسانهای دیگری وجود داشته باشند که نام عالمین بر آنها اطلاق گردد و یا آدم از میان آنها برگزیده شود.

به خصوص اینکه سخن در برگزیدن خدا است خدائی که از آینده و نسلهائی که در زمانهای بعد می آیند به خوبی آگاه بوده است . <۳۸>

و اما مهمتر دلیلی که طرفداران ثبوت انواع از آیات قرآن ، انتخاب کرده اند، آیات مورد بحث و مانند آن است که می

گوید:

خداونـد انسان را از گل خشک که از گل تیره رنگ بـد بوی گرفته شده بود آفریده جالب اینکه این تعبیر هم در مورد خلقت ((انسان)) گفته شـده (و لقد خلقنا الانسان من صـلصال من حما مسـنون - آیه ۲۶ حجر) و هم درباره ((بشـر)) (و اذ قال ربک للملائکه انی خالق بشـرا من صـلصال من حماء مسنون - آیه ۲۸ حجر) و هم به قرینه ذکر سـجده فرشـتگان بعد از آن در مورد شخص آدم آمده است (به آیات ۲۹ و ۳۰ و ۳۱ سوره حجر که در بالا آوردیم دقت کنید).

ظاهر این آیات در بدو نظر چنین می گوید که آدم نخست از گل تیره رنگی آفریده شد و پس از تکمیل اندام ، روح الهی در آن دمیده شد و به دنبال آن

فرشتگان در برابر او به سجده افتادند، بجز ابلیس .

طرز بیان این آیات چنین نشان میدهد که میان خلقت آدم از خاک و پیدایش صورت کنونی انواع دیگری وجود نداشـته است .

و تعـبیر بـه ((ثـم)) که در بعضـی از آیـات فـوق آمـده و در لغت عرب برای ترتیب بـا فاصـله آورده می شـود، هرگز دلیـل بر گذشـتن ملیونها سال و وجود هزاران نوع نمی باشـد، بلکه هیـچ مانعی ندارد که اشاره به فاصـله هائی باشد که در میان مراحل آفرینش آدم از خاک و سپس گل خشک و سپس دمیدن روح الهی وجود داشته .

لذا همین کلمه ((ثم)) درباره خلقت انسان در عالم جنین و مراحلی را که پشت سـر هم طی می کند آمده است ، مانند: یا ایها الناس ان کنتم فی ریب من البعث

فانا خلقناکم من تراب ثم من نطفه ثم من علقه ثم من مضغه ... ثم نخرجکم طفلا ثم لتبلغوا اشدکم : ((ای مردم اگر تردید در رستاخیز دارید (به قدرت خدا در آفرینش انسان بیندیشید) که ما شما را از خاک آفریدیم سپس از نطفه . سپس از خون بسته شده ، سپس از مضغه (پاره گوشتی که شبیه گوشت جویده است)... سپس شما را به صورت طفلی خارج میسازیم ، سپس به مرحله بلوغ می رسید (سوره حج آیه ۵).

ملاحظه میکنید که هیچ لزومی ندارد ((ثم)) برای یک فاصله طولانی باشد، بلکه همانگونه که در فواصل طولانی به کار میرود در فاصله های کوتاه هم استعمال می شود. از مجموع آنچه در بالا گفتیم چنین نتیجه میگیریم که آیات قرآن هر چند مستقیما در صدد بیان مساءله تکامل یا ثبوت انواع نیست ، ولی ظواهر آیات (البته در خصوص انسان) با مساله خلقت مستقل سازگارتر است ، هر چند کاملا صریح نیست اما ظاهر آیات خلقت آدم بیشتر روی خلقت مستقل دور میزنند، اما در مورد سایر جانداران قرآن سکوت دارد. نعمتهای هشتگانه بهشت

در آیات گذشته دیدیم که چهسان خداوند نتیجه کار شیطان و

همگامان و پیروان او را شرح داد، درهای هفتگانه جهنم را به روی آنها گشود.

طبق روش قرآن که از مساله مقابله و تقارن ، برای تعلیم و تربیت ، بهره گیری میکند، در این آیات سخن از بهشت و بهشتیان و نعمتهای مادی و معنوی ، جسمی و روحانی به میان آمده است .

و در حقیقت هشت نعمت بزرگ مادی و معنوی به تعداد درهای بهشت در

این آیات بیان شده است .

۱ - در آغاز به یک نعمت مهم جسمانی اشاره کرده ، می گوید: پرهیزکاران در باغهای سر سبز بهشت ، و در کنار چشمه های زلال آن خواهند بود (ان المتقین فی جنات و عیون).

جالب اینکه از میان تمام صفات روی ((تقوا)) تکیه شده است ، همان تقوا و پرهیزکاری و تعهد و مسئولیت که جامع تمام صفات برجسته انسانی است .

ذکر جنات و عیون به صیغه جمع ، اشاره به باغهای متنوع و چشمه های فراوان و گوناگون بهشت است که هر کدام لذت تازه ای می آفریند و ویژگی خاصی دارد.

۲ و ۳- سپس به دو نعمت مهم معنوی که ((سلامت)) و ((امنیت)) است اشاره میکند، سلامت از هر گونه رنج و ناراحتی ، و امنیت از هر گونه خطر، می گوید: ((فرشتگان الهی به آنها خوش آمد می گویند و می گویند که داخل این باغها شوید با سلامت و امنیت کامل)) (ادخلوها بسلام آمنین).

در آیه بعد سه نعمت مهم معنوی دیگر با صراحت بیان شده است :

۴ - ((ما هر گونه حسد و کینه و عداوت و خیانت را از سینه های آنها

میشوئیم و بر می کنیم)) (و نزعنا ما فی صدورهم من غل). <۳۹>

۵ - ((در حالی که همه برادرند و نزدیکترین پیوندهای محبت در میان آنها حکمفرما است (اخوانا).

۶ - ((در حالی که بر سریرها روبروی یکدیگر قرار گرفته اند)) (علی سرر متقابلین). <۴۰>

آنها در جلسات اجتماعیشان گرفتار تشریفات آزار دهنده این دنیا نیستند و مجلسشان بالا و پائین ندارد، و از اصول

زنـدگی طبقاتی رنـج آور این دنیا در آنجا خبری نیست ، همه برادرنـد، همه روبروی یکدیگر و در یک صف ، نه یکی بالای مجلس و دیگری در کفش کن .

البته این منافات با تفاوت مقام آنها از نظر درجات معنوی ندارد، این مربوط به جلسات اجتماعی آنها است و گر نه هر کدام بر حسب درجه تقوا و ایمان مخصوص به خود دارد.

۷ - سپس به هفتمین نعمت مـادی و معنوی اشـاره کرده می گویـد: هرگز خسـتگی و تعب به آنهـا نمی رسـد (لا یمسـهم فیها نصب).

و همانند زندگی این دنیا که رسیدن به یک روز آسایش ، خستگیهای

فراوانی قبل و بعد از آن دارد که فکر آن ، آرامش انسان را بر هم میزنند، نیست .

۸ - همچنین فکر فنا و نابودی و پایان گرفتن نعمت ، آنانرا آزار نمیدهد، چرا که ((آنها هرگز از این باغهای پر نعمت و سرور اخراج نمی شوند)) (و ما هم منها بمخرجین).

اکنون که نعمتهای فراوان و دلانگیز بهشتی به طرز مؤ ثری بیان گردید، و در بست در اختیار پرهیزکاران و متقین قرار داده شد ممکن است افراد گنهکار و آلوده در هاله ای از غم و انـدوه فرو روند که ای کاش ما هم می توانستیم به گوشه ای از این همه موهبت دست یابیم ، در اینجا خداوند رحمان و رحیم درهای بهشت را به روی آنها نیز می گشاید، اما به صورت مشروط.

بـا لحنی مملو از محبت و عـالیترین نوازش ، روی سـخن را به پیـامبرش کرده می گویـد پیـامبرم ! بنـدگانم را آگاه کن که من غفور و رحیمم

، گناه بخش و پر محبتم (نبی ء عبادی انی انا الغفور الرحیم).

تعبیر به عبادی (بندگان من) تعبیری است ، لطیف که هر انسانی را بر سر شوق می آورد، و دنبال آن توصیف خدا به آمرزنده مهربان این اشتیاق را به اوج میرساند.

اما از آنجا که قرآن ، همیشه جلو سوء استفاده از مظاهر رحمت الهی را با جمله های تکان دهنده ای که حاکی از خشم و غضب او است میگیرد، تا تعادل میان خوف و رجاء که رمز تکامل و تربیت است بر قرار گردد، بلا فاصله اضافه میکند که به بندگانم نیز بگو که عذاب و کیفر من همان عذاب دردناک است (و ان عذابی هو العذاب الالیم).

۱ - باغها و چشمه های بهشت

گرچه برای ما که در این جهان محدود دنیا هستیم درک ابعاد نعمتهای بهشتی ، بسیار مشکل بلکه غیر ممکن است ، چرا که نعمتهای این جهان در برابر آن نعمتها تقریبا در حکم صفر در برابر یک عدد فوق العاده بزرگ است ، ولی این مانع از آن نیست که پرتوهائی از آن را با فکر و جان خود احساس کنیم .

قدر مسلم این است که نعمتهای بهشتی بسیار متنوع است ، و تعبیر به جنات (باغها) که در آیات فوق و بسیاری دیگر از آیات دیگر آمده و همچنین تعبیر به عیون (چشمهها) گواه این حقیقت است .

البته در قرآن (در سوره های انسان - الرحمن - و دخان و محمد و غیر آن) اشاره به انواع مختلفی از این چشمهها شده است ، و با اشارات کوتاهی تنوع آنها مجسم گردیده

، که شاید تجسمی از انواع کارهای نیک و اعمال صالح در این جهان باشد، و ان شاء الله در تفسیر این سوره ها به شرح آنها اشاره خواهیم کرد.

۲ - نعمتهای مادی و معنوی

بر خلاف آنچه بعضی تصور میکنند، قرآن در همه جا مردم را به نعمتهای مادی بهشت بشارت نداده ، بلکه از نعمتهای معنوی نیز کرارا سخن به میان آورده است ، که آیات فوق نمونه روشنی از آنهاست ، بطوری که نخستین خوش آمد و بشارتی را که فرشتگان به بهشتیان در هنگام ورود به این کانون بزرگ نعمت ، می گویند بشارت سلامت و امنیت ، است .

شسته شدن کینه ها از سینه ها، و صفات زشتی همچون حسد و خیانت و مانند آن که روح اخوت و برادری را به هم میزند، و همچنین حذف امتیازات تشریفاتی غلط که آرامش فکر و جان را در هم می ریزد، نیز از نعمتهای دیگر معنوی

روحانی است که در آیات بالا به آنها اشاره رفته است .

این نکته نیز شایان توجه است که سلامت و امنیت که سر آغاز نعمتهای بهشتی قرار داده شده پایه هر نعمت دیگری است ، که بدون این دو هیچ نعمتی قابل بهرهگیری نیست ، حتی در این دنیا نیز سر آغاز همه نعمتها نعمت سلامت و امنیت می باشد.

۳ - کینه ها و حسادتها دشمن برادری است

جالب اینکه : بعد از ذکر نعمت سلامت و امنیت در آیات فوق و قبل از بیان نعمت اخوت و برادری ، مساءله ریشه کن شدن انواع صفات مزاحم ، همچون کینه و حسد و غرور و خیانت ذکر شده

و با کلمه ((غل)) که مفهوم وسیعی دارد، به همه آنها اشاره گردیده است .

در حقیقت اگر قلب انسان از این غل شستشو نشود، نه نعمت سلامت و امنیت فراهم خواهد شد و نه برادری و اخوت ، بلکه همیشه جنگ است و ستیز، و همیشه دعوا و کشمکش ، و به دنبال آن بریدن رشته های اخوت و سلب سلامت و امنیت .

۴ - پاداش کامل

به گفته بعضی از مفسران پاداش و ثواب در صورتی کامل می شود که چهار شرط در آن جمع گردد:

منفعت قابل ملاحظه ای باشد - با احترام مقرون باشد - از هر گونه ناراحتی خالی باشد - و جاودانی و همیشگی باشد.

در آیات فوق ، در زمینه نعمتهای بهشتی به هر چهار قسمت اشاره شده است . جمله ان المتقین فی جنات و عیون اشاره به قسمت اول است .

جمله ادخلوها بسلام آمنین دلیل بر احترام و تعظیم است .

جمله و نزعنا ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سرر متقابلین ، اشاره به نفی هر گونه ناراحتی و ضررهای روحانی ، و جمله لا یمسهم فیها نصب ، اشاره به نفی زیانهای جسمانی است .

اما جمله و ما هم منها بمخرجین بیانگر آخرین شرط، یعنی دوام و بقاء این نعمتهاست و به این ترتیب ، این پاداش از هر نظر کامل خواهد بود. <۴۱>

۵ - بیائید بهشت را در این دنیا بسازیم

آنچه در آیات فوق از نعمتهای مادی و معنوی بهشتی تصویر شده ، در حقیقت اصول نعمتهای مهم این جهان را نیز همانها تشکیل میدهد، و گویا می خواهد به ما این نکته را نیز

تفهیم کنـد که شـما با فراهم ساختن این نعمتها در زنـدگی دنیا می توانیـد بهشت کوچکی بسازیـد که نمونه ای از آن بهشـت بزرگ باشد.

اگر کینه ها و عداوتها را از سینه ها بشوئیم .

اگر اصول اخوت و برادری را تقویت کنیم .

اگر تشریفات زائد و تفرقهافکن را از زندگی و مخصوصا اجتماعاتمان حذف کنیم .

اگر سلامت و امنیت را به جامعه خود باز گردانیم .

و اگر به همه مردم این اطمینـان داده شود که کسـی مزاحم آبرو، شخصـیت ، موقعیت اجتماعی و منافع مشـروع آنها نیست ، تا اطمینان به بقاء مواهب خویش پیدا کنند.

آن روز است ، که نمونه ای از بهشت در مقابل چشم شما قرار خواهد داشت . میهمانان ناشناس ؟

از این آیات به بعـد. قسـمتهای آموزنده ای را از تاریخ پیامبران بزرگ و اقوام سـرکش به عنوان نمونه های روشـنی از بندگان مخلص ، و پیروان شیطان ، بیان می کند.

جالب اینکه نخست از داسـتان مهمانهای ابراهیم شـروع میکنـد (همان فرشـتگانی که در لباس بشـر به سـراغ او آمدنـد نخسـت بشارت به تولد فرزند برومندی و سپس خبر از مجازات دردناک قوم لوط دادند).

چرا که در دو آیه قبل به پیامبر اسـلام (صـلی الله علیه و آله و سـلم) دسـتور داده شد که هم مقام رحمت خدا را برای بندگان بازگو کنـد، و هم عـذاب الیم او را، و در داسـتان مهمانهای ابراهیم ، دو نمونه زنـده از دو صـفت فوق دیده می شود، و به این ترتیب پیوند میان این آیات گذشته مشخص می گردد.

نخست می گوید: ((به بندگانم از مهمانهای ابراهیم خبر ده)) (و نبئهم

عن ضيف ابراهيم).

گرچه ((ضيف)) در اينجا به صورت مفرد است ، ولى همانگونه كه بعضى از مفسران بزرگ گفته اند ضيف هم معنى مفرد دارد و هم معنى جمع (مهمان

و مهمانان).

اين مهمانهاى ناخوانده همان فرشتگانى بودند كه ((به هنگام وارد شدن بر ابراهيم ، به صورت ناشناس ، نخست بر او سلام گفتند)) (اذ دخلوا عليه فقالوا سلاما).

ابراهيم آنگونه كه وظيفه يك ميزبان بزرگوار و مهربان است براى پذيرائى آنها آماده شد و غذاى مناسبى فورا فراهم ساخت ، اما هنگامى كه سفره غذا گسترده شد ميهمانهاى ناشناس دست به غذا دراز نكردند، او از اين امر وحشت كرد و وحشت خود را كتمان ننمود، با صراحت به آنان گفت ما از شما ترسانيم)) (قال انا منكم وجلون). <۴۲>

اين ترس به خاطر سنتى بود كه در آن زمان و زمانهاى بعد و حتى در عصر ما در ميان بعضى از اقوام معمول است كه هر گاه كسى نان و نمك كسى را بخورد به او گزندى نخواهد رساند و خود را مديون او مى داند و به همين دليل دست نبردن به سوى غذا دليل بر قصد سوء و كينه و عداوت است .

ولى چيزى نگذشت كه فرشتگان ابراهيم را از نگرانى بيرون آوردند، و به او گفتند ترسان مباش ، ما تو را به فرزند دانائى بشارت مى دهيم)) (قالوا لا توجل انا نبشرك بغلام عليم).

در اينكه منظور از غلام عليم (پسر دانا) كيست ؟ با توجه به آيات ديگر قرآن شك نيست كه منظور، اسحاق است چرا كه هنگامى كه فرشتگان اين بشارت را به

ابراهیم دادند، همسر ابراهیم ساره که ظاهرا زن عقیمی بود حاضر

بود و این بشارت به او نیز داده شد، چنانکه در آیه ۷۱ سوره هود می خوانیم : و امراته قائمه فضحکت فبشرناها باسحاق : همسر او ایستاده بود، خندید و ما او را بشارت به اسحاق دادیم .

این را نیز می دانیم ساره مادر اسحاق است و ابراهیم قبلاـ از هاجر (همان کنیزی که به همسری انتخاب کرده بود) صاحب پسری بنام اسماعیل شده بود.

ولی ابراهیم به خوبی می دانست که از نظر موازین طبیعی تولد چنین فرزندی از او بسیار بعید است ، هر چند در برابر قدرت خدا هیچ چیزی محال نیست ، ولی توجه به موازین عادی و طبیعی تعجب او را برانگیخت ، لذا ((گفت : آیا چنین بشارتی به من میدهید در حالی که من به سن پیری رسیده ام))؟! (قال ابشرتمونی علی ان مسنی الکبر).

((راستی به چه چیز مرا بشارت می دهید))؟ (فبم تبشرون).

آیا به امر و فرمان خدا است این بشارت شما یا از ناحیه خودتان ؟ صریحا بگوئید تا اطمینان بیشتر پیدا کنم !

تعبیر به ((مسنی الکبر)) (پیری مرا لمس کرده است) اشاره به این است که آثار پیری از موی سپیدم ، و از چینهای صورتم ، نمایان است ، و آثار آن را در تمام وجود خود به خوبی لمس می کنم .

ممکن است گفته شود که ابراهیم از این نظر آدم خوش سابقه ای بود چرا که در همین سن پیری فرزندش اسماعیل متولد شده بود، و با توجه به آن نباید دیگر در مورد مولود جدید یعنی اسحاق تعجب

کنـد، ولی بایـد دانست که اولاـ در میـان تولـد اسـماعیل و اسـحاق به گفته بعضـی از مفسـران بیش از ده سـال فاصـله بود و با گذشـتن ده سال آن هم در سن بالا، احتمال تولـد فرزند بسـیار کاهش میابد، ثانیا وقوع یک مورد بر خلاف موازین عادی که ممکن است جنبه استثنائی داشته

باشـد مـانع از تعجب در برابر موارد مشابه آن نخواهـد بود، زیرا به هر حال تولـد فرزنـد در چنین سن و سال امر عجیبی است . <۴۳>

ولی به هر حال فرشـتگان مجال تردید یا تعجب بیشتری به ابراهیم ندادند، با صـراحت و قاطعیت به او گفتند که ما تو را به حق بشارت دادیم (قالوا بشرناک بالحق).

بشارتی که از ناحیه خدا و به فرمان او بود و به همین دلیل ، حق است و مسلم .

و به دنبال آن برای تاکیـد - به گمان اینکه مباداء یاس و ناامیـدی بر ابراهیم غلبه کرده باشـد - گفتنـد اکنون که چنین است از ماءیوسان مباش)) (فلا تکن من القانطین).

ولی ابراهیم بزودی این فکر را از آنها دور ساخت که یاس و نومیـدی از رحمت خـدا بر او چیره شـده باشد، بلکه تنها تعجبش روی حساب موازین طبیعی است ، لذا با صـراحت گفت : چه کسـی از رحمت پروردگارش ماءیوس می شود جز گمراهان ؟! (قال و من یقنط من رحمه ربه الا الضالون).

همان گمراهانی که خـدا را بـدرستی نشـناخته انـد و پی به قـدرت بی پایانش نبرده انـد، خـدائی که از ذره ای خاک ، انسانی چنین شگرف می آفریند، و از نطفه ناچیزی فرزندی برومند به وجود

می آورد، درخت خشکیده خرما به فرمانش به بار می نشیند، و آتش سوزانی را به گلستانی تبدیل میکند، چه کسی می تواند

در قدرت چنین پروردگاری شک کند یا از رحمت او ماءیوس گردد؟!

ولی به هر حال ابراهیم (علیهالسلام) پس از شنیدن این بشارت ، در این اندیشه فرو رفت که این فرشتگان با آن شرائط خاص ، تنها برای بشارت فرزند نزد او نیامده اند، حتما ماءموریت مهمتری دارند و این بشارت تنها گوشه ای از آن را تشکیل میدهد، لذا در مقام سؤ ال بر آمد و از آنها پرسید شما ای رسولان خداوند بگوئید ببینم برای چه ماءموریت مهمی فرستاده شده اید: (قال فما خطبکم ایها المرسلون).

((گفتند ما به سوی یک قوم گنهکار فرستاده شده ایم)) (قالوا انا ارسلنا الی قوم مجرمین).

و از آنجا که میدانستند ابراهیم با آن حس کنجکاویش مخصوصا در زمینه این گونه مسائل به این مقدار پاسخ قناعت نخواهد کرد، فورا اضافه کردند که این قوم مجرم کسی جز قوم لوط نیست ما ماموریم این آلودگان بی آزرم را در هم بکوبیم و نابود کنیم ((مگر خانواده لوط که ما همه آنها را از آن مهلکه نجات خواهیم داد)) (الا آل لوط انا لمنجوهم اجمعین).

ولی از آنجا که تعبیر به آل لوط آن هم با تاءکید به اجمعین شامل همه خانواده او حتی همسر گمراهش که با مشرکان هماهنگ بود میشد، و شاید ابراهیم نیز از این ماجرا آگاه بود، بلافاصله او را استثناء کردند و گفتند: بجز همسرش که ما مقدر ساخته ایم از بازماندگان در شهر محکوم به فنا باشد

و نجات نيابد (الا امراته قدرنا انها لمن الغابرين).

تعبير به قدرنا (ما مقدر ساختيم) اشاره به ماءموريتى است كه از ناحيه خداوند در اين زمينه داشتند.

در مورد ملاقات فرشتگان با ابراهيم ، و داستان بشارت تولد اسحاق به او، و همچنين گفتگو با آنها در زمينه قوم لوط، مشروحا در ذيل آيات ۶۹ تا ۷۶ سوره هود بحث كرديم (به جلد نهم تفسير نمونه صفحه ۱۶۷ به بعد مراجعه كنيد)! سرنوشت گنهكاران قوم لوط

در آيات گذشته داستان ملاقات فرشتگان ماءمور عذاب قوم لوط را با ابراهيم خوانديم ، و در اين آيات داستان خارج شدن آنها از نزد ابراهيم و آمدن به ملاقات لوط را مى خوانيم .

نخست مى گويد: ((هنگامى كه فرستادگان خداوند نزد خاندان لوط آمدند)) (فلما جاء آل لوط المرسلون)...

لوط ((به آنها گفت شما افرادى ناشناخته ايد (قال انكم قوم منكرون) مفسران مى گويند اين سخن را به اين جهت به آنها گفت كه آنان به صورت جوانانى خوش صورت و زيبا نزد او آمدند، او كه مى دانست محيطش تا چه حد آلوده گناه انحراف جنسى است ، فكر ميكرد مبادا ورود اين ميهمانان مايه دردسر براى او گردد، از يكسو ميهمان است و محترم و قدومش مبارك ، و از سوى ديگر محيطى است ننگين و آلوده و پر از مشكلات .

لذا در آيات سوره هود كه همين داستان به مناسبت ديگرى در آن آمده است ، تعبير به ((سيى ء بهم)) ميكند، يعنى اين موضوع بر لوط پيامبر بزرگ خدا سخت ناگوار آمد، و از آمدنشان ناراحت شد، سپس گفت امروز روز سختى در

پیش دارم !.

ولی فرشتگان زیاد او را در انتظار نگذاردند، با صراحت ((گفتند: ما چیزی را برای تو آورده ایم که آنها در آن تردید داشتند)) (قالوا ۰بل جئناک بما کانوا فیه یمترون).

یعنی ماءمور مجازات دردناکی هستیم که تو کرارا به آنها گوشزد کرده ای ولی هرگز آنرا جدی تلقی نکردند؟

سپس برای تاءکید گفتند ((ما واقعیت مسلم و غیر قابل تردیدی را برای تو آورده ایم)) یعنی عذاب حتمی و مجازات قطعی این گروه بیایمان منحرف (و اتیناک بالحق).

باز برای تاکید بیشتر اضافه کردند ما مسلما راست می گوئیم)) (و انا لصادقون).

یعنی این گروه تمام پلها را پشت سر خود خراب کرده اند و جائی برای

شفاعت و گفتگو در مورد آنها باقی نمانده است ، تا لوط حتی به فکر شفاعت نیفتد و بداند اینها ابدا شایستگی این امر را ندارند.

و از آنجا که باید گروه اندک مؤ منان (خانواده لوط بجز همسرش) از این مهلکه جان به سلامت ببرند دستور لازم را به لوط چنین دادند: ((تو شبانه هنگامی که چشم مردم گنهکار در خواب است و یا مست شراب و شهوت ، خانواده ات را بر دار و از شهر بیرون شو)) (فاسر باهلک بقطع من اللیل).

ولی ((تو پشت سر آنها باش تا مراقب آنان باشی و کسی عقب نماند)) (و اتبع ادبارهم).

ضمنا هیچیک از شما نباید به پشت سرش نگاه کند (و لا یلتفت منکم احد).

((و به همان نقطه ای که دستور به شما داده شده است (یعنی سرزمین شام یا نقطه دیگری که مردمش از این آلودگیها پاک بوده اند) بروید))و امضوا حیث

تؤ مرون).

سپس لحن کلام تغییر می یابد و خداوند می فرماید ((ما به لوط چگونگی این امر را وحی فرستادیم که به هنگام طلوع صبح همگی ریشه کن خواهند شد، به گونه ای که حتی یک نفر از آنها باقی نماند))و قضینا الیه ذلک الامر ان دابر هؤ لاء مقطوع مصبحین).

(دقت کنید) سپس قرآن داستان را در اینجا رها کرده و به آغاز باز میگردد ، و بخشی را که در آنجا ناگفته مانده بود به مناسبتی که بعدا اشاره خواهیم کرد بیان می کند و می گوید:

((مردم شهر از ورود میهمانان تازه وارد لوط آگاه شدند و به سوی خانه او حرکت کردند، و در راه به یکدیگر بشارت میدادند)) (و جاء اهل المدینه یستبشرون).

آنها در آن وادی گمراهی و ننگین خود فکر میکردند طعمه لذیذی به چنگ آورده اند، جوانانی زیبا و خوشرو، آنهم در خانه لوط!

تعبیر به ((اهل المدینه)) نشان میدهد که حداقل گروه زیادی از مردم شهر به سوی خانه لوط حرکت کردند و این امر روشن می سازد که آنها تا چه حد وقیح و رسوا و جسور شده بودند، مخصوصا که جمله یستبشرون یکدیگر را بشارت می دادند) حکایت از عمق آلودگی آنها میکند، چرا که این عمل ننگین را شاید کمتر کسی در میان حیوانات و چارپایان نظیرش را دیده است ، اگر کسی هم انجام دهد، لااقل با کتمان و اختفاء و احساس شرمساری است اما این ملت زشتکار و فرومایه آشکارا به یکدیگر تبریک می گفتند!!

((لوط)) که سر و صدای آنها را شنید در وحشت عجیبی فرو رفت و نسبت به میهمانان

خود بیمناک شد، زیرا هنوز نمیدانست که این میهمانان ماءموران عذابند و فرشتگان خداوند قادر قاهرند، لذا در مقابل آنها ایستاد و ((گفت : اینها میهمانان منند، آبروی مرا نریزید)) (قال ان هؤ لاء ضیفی فلا تفضحون).

یعنی از مساءله خدا و پیغمبر و جزا و کیفر، اگر صرف نظر کنیم ، حداقل این مساءله انسانی و سنتی که میان همه افراد بشر اعم از مؤ من و کافر وجود دارد می گوید که به میهمان احترام باید گذارد شما چگونه بشری هستید که حتی ساده ترین مسائل انسانی را نمیفهمید، اگر دین ندارید لااقل آزاده باشید!

سپس اضافه کرد بیائید و از خدا بترسید و مرا در برابر میهمانانم شرمنده نسازید (و اتقوا الله و لا تخزون). <۴۴>

ولی آنها چنان جسور و به اصلاح پر رو بودند که نه تنها احساس شرمندگی در خویش نمیکردند بلکه از لوط پیامبر، چیزی هم طلبکار شده بودند، گوئی جنایتی انجام داده ، زبان به اعتراض گشودند و گفتند :((مگر ما به تو نگفتیم احدی را از مردم جهان به مهمانی نپذیری و به خانه خود راه ندهی)) (قالوا ا و لم ننهک عن العالمین)

چرا خلاف کردی ، و به گفته ما عمل ننمودی ؟!

و این به خاطر آن بود که قوم و جمعیت مزبور افرادی خسیس و بخیل بودند، و هرگز کسی را به خانه خود میهمان نمیکردند، و اتفاقا شهرهای آنها در مسیر قافله ها بود و می گویند آنها برای اینکه کسی در آنجا توقف نکند، این عمل شنیع را با بعضی از واردین انجام داده بودند، و کم کم برای

آنهـا عـادتی شـده بود، لـذا گویـا هر گـاه لوط پیـامبر با خبر میشـد که شـخص غریبی به آن دیار گام نهاده برای اینکه گرفتار چنگـال آنهـا نشود وی را به خانه خود دعوت میکرد اما آنها پس از آنکه از این جریان آگاه شدنـد خشـمگین گشـتند و به او صریحا گفتند حق نداری بعد از این میهمانی به خانه خود راه دهی !

بنـابر این به نظر میرسـد که کلمه ((عالمین)) در آیه فوق اشاره به رهگـذران و افرادی است که اهل آن شـهر و دیار نبودنـد و گذارشان به آنجا می افتاد.

به هر حـال لوط که این جسـارت و وقـاحت را دیـد از طریق دیگری وارد شـد، شایـد بتوانـد آنهـا را از خواب غفلت و مسـتی انحراف و ننگ ، بیـدار سازد، رو به آنها کرده گفت : چرا شـما راه انحرافی میپوئید، اگر منظورتان اشـباع غریزه جنسـی اسـت چرا از طریق مشـروع و ازدواج صـحیح وارد نمی شویـد اینهـا دختران مننـد (آماده ام آنها را به ازدواجتان در آورم) اگر شـما میخواهید کار صحیحی انجام دهید راه این است (قال هؤ لاء بناتی ان کنتم فاعلین).

بـدون شک دختران لوط تعـداد محـدودی بودند، و آن جمعیت افراد زیادی ، ولی هدف لوط این بود که به آنها اتمام حجت کند و بگوید من تا این حد نیز آماده فداکاری برای حفظ حیثیت مهمانان خویش ، و نجات شما از منجلاب فساد هستم .

بعضـی نیز گفته انـد منظور از ((هؤ لاـء بنـاتی)) اشاره به دختران شـهر است ، که به عنوان یک پـدر روحانی و معنوی همه را دختر خویش میخواند

(ولی تفسیر اول به معنی آیه نزدیکتر است).

ناگفته پیدا است که لوط نمیخواست دختران خود را به ازدواج مشرکان گمراه در آورد بلکه هدفش این بود که بیائید و ایمان بیاورید و بعد هم دختران خودم را به ازدواج شما در می آورم .

اما وای از مستی شهوت ، مستی انحراف ، و مستی غرور و لجاجت ، اگر ذره ای از اخلاق انسانی و عواطف بشری در آنها وجود داشت ، کافی بود که آنها را در برابر چنین منطقی شرمنده کند، لااقل از خانه لوط باز گردند و حیا کنند،

اما نه تنها منفعل نشدند، بلکه بر جسارت خود افزودند و خواستند دست به سوی میهمانان لوط دراز کنند!!

اینجاست که خدا روی سخن را به پیامبر اسلام کرده ، می گوید: ((قسم به جان و حیات تو که اینها در مستی خود سخت سر گردانند))! (لعمرك انهم لفی سکرتهم یعمهون).

و در سوره هود به دنبال بحثی مشابه همین بحث خواندیم که فرشتگان پرده از روی کار خود برداشتند، رو به سوی لوط کرده ، گفتند: نترس آنها به تو آسیبی نمیرسانند. و در آیه ۳۷ سوره قمر میخوانیم : هنگامی که آنها بر جسارت خویش افزودند و تصمیم بر تجاوز به میهمانان گرفتند چشمانشان را نابینا ساختیم و لقد راودوه عن ضیفه فطمسنا اعینهم و چنانکه در بعضی از روایات آمده یکی از فرشتگان مشتی خاك به صورت آنها پاشید، همه نابینا شدند، (و فریاد زنان باز گشتند).

در اینجا سخن الهی درباره این قوم اوج میگیرد و در دو آیه فشرده و کوتاه سرنوشت شوم آنها را به صورتی قاطع و کوبنده و

بسیار عبرت انگیز بیان میکند، و می گوید: سرانجام فریاد تکان صیحه وحشتناکی به هنگام طلوع آفتاب ، همه را فرا گرفت (فاخذتهم الصیحه مشرقین).

این صیحه ممکن است صدای یک صاعقه عظیم و یا صدای یک زلزله وحشتناک بوده باشد، و به هر حال فریادی بود که از وحشت آن همگی بیهوش شدند، و یا جان خویش را از دست دادند، و میدانیم امواج صوتی هنگامی که از حد معینی بگذرد، آزار دهنده و وحشتانگیز، و از آنهم که فراتر برود انسان را مدهوش می کند، و یا ارگانهای حیاتی را به کلی از کار می اندازد، و حتی

ممکن است ساختمانها را ویران سازد.

ولی به این اکتفا ننمودیم بلکه شهر آنها را به کلی زیر و رو کردیم بالای آن را پائین و پائین را بالا۔ قرار دادیم !)) (فجعلنا عالیها سافلها).

این مجازات نیز برای آنها کافی نبود ((به دنبال آن بارانی از سجیل (گلهای متحجر شده) بر سر آنان فرو ریختیم !)) (و امطرنا علیهم حجاره من سجیل).

ریزش این باران سنگ ، ممکن است برای هدفگیری کسانی بوده باشد که از آن صیحه وحشتناک نابود نشده و یا زیر آوار نرفته بودند، و نیز ممکن است برای محو اجساد پلید و آثار این قوم بوده است ، آنچنان که پس از این باران سنگ اگر کسی از آن دیار میگذشت نمیتوانست به آسانی باور کند که روزی در این منطقه شهرهای آبادی بوده است !

نازل شدن این عذابهای سه گانه (صیحه وحشتناک - زیر و رو شدن - بارانی از سنگ) هر کدام به تنهائی کافی بود که قومی را

به هلاکت برساند، اما برای شدت گناه و جسور بودن آنها در تن دادن به آلودگی و ننگ ، و همچنین برای عبرت دیگران ، خداوند مجازات آنها را مضاعف کرد.

اینجاست که قرآن به نتیجهگیری تربیتی و اخلاقی پرداخته می گوید در این داستان نشانه هائی است برای افراد با هوش))! (ان فی ذلک لایات للمتوسمین)،

آنها که با فراست و هشیاری و بینش مخصوص خود از هر علامتی جریانی را کشف میکنند و از هر اشاره ای حقیقتی و از هر نکته ای ، مطلب مهم و آموزنده ای را. <۴۵>

اما تصور نکنید که آثار آنها به کلی از میان رفته ، نه ((بر سر راه کاروانیان و گذر کنندگان همواره ثابت و برقرار است)) (و انها لبسبیل مقیم).

اگر باور ندارید برخیزید و بروید و ویرانه های این شهرهای بلا دیده را که بر سر راه مسافران در طریق شام (از سوی مدینه قرار دارد بنگرید و بیندیشید، بیندیشید و عبرت گیرید، عبرت گیرید و به سوی خدا باز گردید، و راه توبه را پیش گیرید، و آلودگیها را از دل و جان خود بشوئید.

باز هم به عنوان تاکید بیشتر و دعوت افراد با ایمان به تفکر و اندیشه در این داستان عبرت انگیز اضافه میکند که در این داستان نشانه ای است برای افراد با ایمان (ان فی ذلک لایه للمؤ منین).

چگونه ممکن است انسان ایمان داشته باشد و این سرگذشت تکان دهنده را بخواند و عبرتها نگیرد؟!

درباره معنی ((سجیل)) و اینکه چرا بر این قوم آلوده ، بارانی از سنگ فرود آمد، و چرا شهر آنها

زیر و رو شد، و چرا لحظه نزول عذاب ، صبحگاهان بود و چرا به خانواده لوط دستور داده شد که به پشت سر خود نگاه نکنند، و همچنین در زمینه تحریم همجنسگرائی در ادیان آسمانی ، و فلسفه آن ، و نیز اخلاق قوم لوط، در ذیل آیات سوره هود بحث کافی کردیم (به جلد ۹ تفسیر نمونه صفحه ۱۸۹ تا ۱۹۸ مراجعه فرمائید).

ولی باز نکته هائی باقی مانده که ذیلا از نظرتان میگذرد.

۱ - منظور از قطع من اللیل چیست ؟

((قطع)) به معنی تاریکی شب است ، مرحوم طبرسی در مجمع البیان می گوید: گویا قطع جمع ((قطعه)) است ، و به همین دلیل از این تعبیر در آیه فوق گذشتن قسمت عمده شب را فهمیده است ،

ولی از گفته راغب در مفردات بر می آید که قطع به معنی قطعه و مفرد است .

اما بسیاری از مفسران این کلمه را به معنی اواخر شب و هنگام سحر گرفته اند، شاید این تفسیر به خاطر بعضی دیگر از آیات قرآن است که صریحا درباره آل لوط می گوید: نجیناهم بسحر (ما آنان را سحرگاهان نجات بخشیدیم سوره قمر آیه ۳۴).

یعنی در همان هنگام که شهوت پرستان آلوده دامان در خواب غفلت فرو رفته بودند و مستی شراب و غرور و شهوت در وجودشان بهم آمیخته بود، و شهر برای خارج شدن خاندان لوط کاملا آماده بود خارج شدند.

و عجب اینکه شروع مجازات کوبنده آنها نیز در هنگام صبح ، وقت طلوع آفتاب بود، و شاید انتخاب این وقت به خاطر آن بوده است که گروه مهاجم هنگامی که نابینا شدند و

به خانه های خود بازگشتند کمی در فکر فرو رفتند به همین جهت آن شب را به آنها مهلت داد شاید توبه کنند و باز گردند، و در مقام جبران بر آیند.

از بعضی از روایات نیز استفاده میشود بعضی از آنها هنگامی که به خانه های خود بازگشتند سوگند یاد کردند که ما صبحگاهان حتی یکنفر از خانواده

لوط را زنده نخواهیم گذارد، اما پیش از آنکه بتوانند گامی در این راه بردارند عذاب الهی آنها را درو کرد! <۴۶>

۲ - تفسیر جمله ((و امضوا حیث تؤ مرون)).

گفتیم فرشتگان به خاندان لوط توصیه کردند که در آخر شب به همان نقطه ای که به شما دستور داده شده است حرکت کنید، ولی در آیات قرآن توضیح بیشتری درباره این نقطه دیده نمیشود، به همین دلیل مفسران بیانات گوناگونی دارند: بعضی گفته اند آنها مامور بودند به سوی سرزمین شام بروند که محیط آن نسبتا پاک بود.

بعضی دیگر گفته اند که فرشتگان قریه معینی را مشخص کردند و به آنها توصیه نمودند به آنجا بروید، و در تفسیر المیزان همین قدر از این جمله استفاده شده که آنها یکنوع هدایت الهی و راهنمای واقعی در مسیرشان با خود داشتند و طبق آن رفتار نمودند.

۳ - رابطه ((متوسم)) و ((مومن))

در آیات فوق دیدیم که گاهی می گوید در سرگذشت عبرت انگیز قوم لوط، نشانه هائی برای متوسمین است و گاه می گوید برای مؤ منین است جمع میان این دو تعبیر به ما میفهماند که مومنان راستین ، متوسم هستند یعنی با فراست ، سریع الانتقال و کاملا هوشیار.

در روایتی از امام باقر (علیهالسلام

) میخوانیم : که تفسیر ان فی ذلک لایات للمتوسمین را از آنحضرت سؤ ال کردند، فرمود: ((منظور امت اسلام است سپس اضافه کرد ((قال رسول الله اتقوا فراسه المؤ من ، فانه ینظر بنور الله عز و جل ! ((پیامبر فرمود: از فراست مؤ من بپرهیزید چرا که به نور خدا

می بیند!. <۴۷>

در روایت دیگری میخوانیم که امام صادق (علیهالسلام) فرمود: متوسمین ، امامانند. <۴۸> و از امیر مؤ منان علی (علیهالسلام) نقل شده که فرمود: متوسم ، پیامبر بود، و من بعد از او و سپس امامان از دودمان من . <۴۹>

۴ - مستی شهوت و غرور!

گر چه مستی شراب مشهور است ولی مستیهائی بدتر از مستی شراب نیز پیدا میشود که از آن جمله مستی مقام و مستی شهوت است ، در آیات فوق خواندیم که خداوند به جان پیامبرش سوگند یاد میکند که این گروه در مستی خود سرگردان و حیرانند، آنچنان که روشنترین جاده نجات را نمیبینند، کار به جائی میرسد که پیامبر بزرگی همچون لوط حاضر میشود دختران خود را به ازدواج آنها در آورد تا از طریق حلال و مشروع اشباع شوند و از گناه و آلودگی و ننگ رهائی یابند اما باز هم آنها دست رد بر سینه او میگذارند!

ضمنا این پیامبر بزرگ ، این درس آموزنده را به ما میدهد که برای مبارزه با مفاسد تنها روی نفی تکیه نکنید، بلکه روی اثبات هم باید تکیه کرد، یعنی باید غرائز بشر را از طریق صحیح اشباع نمود تا به فساد نگراید، گرچه قوم لوط افراد فاسد استثنائی بودند که این برنامه در

آنها مؤ ثر نیفتاد، ولی معمولا این روش یکی از مؤ ثرترین روشهاست .

هنگامی که بخواهیم با سرگرمیهای غیر سالم مبارزه کنیم باید در درجه اول بکوشیم و سرگرمی سالم برای مردم فراهم سازیم ، همین گونه در برنامه های دیگر.

جالب اینکه در بعضی از روایات میخوانیم ، لوط این پیامبر پر استقامت

حدود سی سال در میان این جمعیت پست و فرومایه به تبلیغ مشغول بود اما هیچکس جز خانواده اش به او ایمان نیاوردند (به استثنای همسرش). <۵۰>

چه پرشکوه است اینهمه استقامت ، آنهم در میان این چنین فرومایگان که انسان حتی از یکساعت زندگی در میان آنها به ستوه می آید، و چه درد آور است با چنین همسری ساختن !

در سوره ذاریات آیه ۳۵ و ۳۶ میخوانیم : فاخرجنا من کان فیها من المؤ منین فما وجدنا فیها غیر بیت من المسلمین ؟ ما تمام کسانی را که ایمان داشتند از آن سرزمین قبل از نزول بلا بیرون بردیم ، اما جز یک خانواده با ایمان در آن وجود نداشت !.

و از اینجا نیز روشن میشود که مجازات الهی خشک و تر را هرگز با هم نمی سوزاند، حتی اگر یک نفر مؤ من راستین و وظیفه شناس باشد او را نجات میبخشد. پایان زندگی دو قوم ستمگر

در این آیات ، قرآن به دو بخش دیگر از سرگذشت اقوام پیشین تحت عنوان ((اصحاب الایکه)) و ((اصحاب الحجر)) اشاره میکند، و بحثهای عبرت انگیزی را که در آیات پیشین پیرامون قوم لوط بود تکمیل می نماید.

نخست می گوید: اصحاب الایکه مسلما مردمی ظالم و ستمگر بودند (و ان کان اصحاب

الایکه لظالمین). <۵۱>

((و ما از آنها انتقام گرفتیم)) و در برابر ظلمها و ستمگریها و سرکشیها ، مجازاتشان نمودیم (فانتقمنا منهم).

و سرزمینهای این گروه و قوم لوط که داستانشان گذشت ، بر سر راه شما قرار داد و آشکار است ، (و انهما لبامام مبین).

چشم باز کنید و سرنوشت آنها را بنگرید سپس عبرت گیرید.

اصحاب الایکه کیانند؟

بسیاری از مفسران و ارباب لغت گفته اند که ((ایکه)) به معنی درختان در هم پیچیده و یا بیشه است و اصحاب الایکه همان قوم شعیبند که در سرزمینی پر آب و مشجر در میان حجاز و شام زندگی می کردند.

آنها زندگی مرفه و ثروت فراوانی داشتند و به همین جهت ، غرور و غفلت آنها را فرا گرفته بود و مخصوصا دست به کمفروشی و فساد در زمین زده بودند. شعیب آن پیامبر بزرگ ، آنها را از این کارشان بر حذر داشت و دعوت به توحید

و راه حق نمود، اما همانگونه در آیات سوره هود دیدیم ، آنها تسلیم حق نشدند و سرانجام بر اثر مجازات دردناکی نابود گشتند، گرمای شدیدی چندین روز پی در پی آنها را فرو گرفت ، و در آخرین روز ابر بزرگی در آسمان نمایان شد، آنها به سایه ابر پناه بردند، اما صاعقه ای فرود آمد، و آن بیدادگران را نابود کرد.

شاید تکیه کردن قرآن روی کلمه ((اصحاب الایکه)) (صاحبان سرزمینهای پر درخت) به خاطر این باشد که میخواهد بگوید با اینهمه نعمتی که به آنها بخشیده بودیم باز بجای شکران ، کفران کردند، و ظلم و ستم بنیاد نمودند و صاعقه آنها

و درختانشان را از میان برد.

شرح بیشتر حالات آنها - با تصریح بنام شعیب - در سوره شعراء از آیه ۱۷۶ تا ۱۹۰ آمده است .

ضمنا باید توجه داشت که جمله ((فانتقمنا منهم)) (آنها را مجازات کردیم) ممکن است اشاره هم به قوم لوط باشد و هم اصحاب الایکه ، زیرا بلافاصله بعد از این جمله می خوانیم ، و ((انهما لبامام مبین)): سرزمینهای این دو بر سر راه شما آشکار است .

در تفسیر جمله انهما لبامام مبین مشهور و معروف همین است که اشاره به شهر قوم لوط و شهر اصحاب الایکه می باشد، و کلمه ((امام)) به معنی راه و جاده است (زیرا از ماده ((ام)) بی معنی قصد کردن گرفته شده ، چون انسان برای رسیدن به مقصد، از راهها عبور میکند).

این احتمال را نیز بعضی داده اند که منظور از ((امام مبین)) همان لوح محفوظ باشد به قرینه آیه ۱۲ سوره یس ، ولی این احتمال بسیار بعید است ، چرا که قرآن میخواهد برای مردم درس عبرت بیان کند، و بودن نام این دو شهر،

در لوح محفوظ نمیتواند تاءثیری در عبرت گیری مردم داشته باشد، در حالی که بودن این دو شهر بر سر راه کاروانها و سایر رهگذران می توانست اثر عمیقی در آنها بگذارد، لحظه ای در آنجا درنگ کنند، و بیندیشند و دل عبرتبینشان از دیده نظر کند، و این سرزمین بلا دیده را آینه عبرت داند، گاهی در کنار سرزمین قوم لوط و گاهی در کنار سرزمین اصحاب الایکه ، سرانجام سیلاب اشک را بر سرنوشت آنها از دیده روان

سازند!

و اما در مورد ((اصحاب الحجر))، همان قوم سرکشی که در سرزمینی به نام حجر، زندگی مرفهی داشتند و پیامبر بزرگشان ((صالح)) برای هدایت آنها مبعوث شد، چنین می گوید:

((اصحاب حجر، فرستادگان خدا را تکذیب کردند)) (و لقد کذب اصحاب الحجر المرسلین)!

در اینکه این شهر در کجا واقع شده بود، بعضی از مفسران و مورخان چنین نگاشته اند که شهری بود در مسیر کاروان مدینه و شام در یک منزلی وادی القری و در جنوب تیمه و امروز تقریبا اثری از آن نیست .

می گویند این شهر در گذشته یکی از شهرهای تجاری عربستان بوده ، و تا آنجا اهمیت داشته که ((بطلمیوس)) در نوشته هایش به عنوان یک شهر تجاری از آن نام برده است ، و ((پلین)) جغرافیدان رومی از آن بنام حجری یاد میکند. در روایتی میخوانیم که در سال نهم هجرت که پیامبر برای دفع سپاه روم به تبوک لشگر کشی کرد، سربازان اسلام میخواستند در این منزل توقفی کنند، پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) مانع آنها شد و فرمود: اینجا همان منطقه قوم ثمود است که عذاب الهی

بر آنها فرود آمد. <۵۲> این نکته نیز قابل توجه است که قرآن در مورد اصحاب الحجر (و همچنین در مورد قوم نوح و قوم شعیب و قوم لوط در آیات سوره شعراء به ترتیب آیه ۱۰۵ و ۱۲۳ و ۱۶۰ و بعضی دیگر از اقوام پیشین) می گوید آنها پیامبران را تکذیب کردند، در حالی که ظاهر امر چنین نشان میدهد که هر کدام یک پیامبر بیشتر نداشتند و تنها او را تکذیب

نمودند.

این تعبیر شاید به خاطر آنست که برنامه و هدف پیامبران ، آنچنان با یکدیگر پیوستگی دارد که تکذیب یکی از آنها تکذیب همه آنها خواهد بود.

این احتمال را نیز داده اند که این اقوام پیامبران متعددی داشته اند که از میان آنها یک نفر سرشناستر و معروفتر بود، ولی تفسیر اول صحیحتر به نظر میرسد.

به هر حال قرآن درباره اصحاب الحجر چنین ادامه میدهد: ما آیات خود را برای آنها فرستادیم ولی آنها از آن روی گرداندند (و آتیناهم آیاتنا فکانوا عنها معرضین).

تعبیر به اعراض (روی گرداندن) نشان میدهد که آنها حتی حاضر نبودند این آیات را بشنوند و یا به آن نظر بیفکنند.

اما به عکس در کار زندگی دنیایشان آنقدر سختکوش بودند که : برای خود خانه های امن و امانی در دل کوهها می تراشیدند (و کانوا ینحتون من الجبال بیوتا آمنین).

و این نشان میدهد که اولا منطقه آنها یک منطقه کوهستانی بوده ، و ثانیا

تمدن مادی پیشرفته ای داشتند که به آنها امکان میداد در درون کوهها خانه های امن تهیه کنند که در برابر طوفانها و سیل و حتی زلزله ها کاملا، مقاومت داشته باشد.

عجیب است که انسان برای چند روز زندگی دنیا اینهمه محکم کاری میکند، ولی برای زندگی جاویدان و ابدیش آنچنان سهل انگار است که حتی گاهی حاضر به شنیدن سخن خدا و نظر افکندن در آیات او نیست !

خوب ، چه انتظاری درباره چنین قومی میتوان داشت ، جز اینکه طبق قانون انتخاب اصلح الهی و ندادن حق ادامه حیات به اقوامی که به کلی فاسد و مفسد می شوند، بلای نابود کننده

ای بر سر آنها فرود آید و نابودشان سازد، لذا قرآن می گوید: ((سرانجام صیحه آسمانی صبحگاهان دامانشان را گرفت (فاخذتهم الصیحه مصبحین).

این صیحه صدای صاعقه مرگباری بوده که بر خانه های آنها فرود آمد و آنچنان کوبنده و تکان دهنده و وحشتناک بود که اجساد بی جانشان را به روی زمین افکند.

شاهد این سخن آیه ۱۳ سوره فصلت می باشد فان اعرضوا فقل انذرتکم صاعقه مثل صاعقه عاد و ثمود.

نه آن کوههای سر به آسمان کشیده و نه آن خانه های امن و امان و نه اندام نیرومند این قوم سرکش و نه آن ثروت سرشار، هیچکدام نتوانستند در برابر این عذاب الهی مقاومت کنند، لذا در پایان داستان آنها می فرماید: آنچه را بدست آورده بودند، آنان را از عذاب الهی نجات نداد (فما اغنی عنهم ما کانوا یکسبون).

در سوره شعراء ضمن آیاتی از ۱۴۱ تا ۱۵۸ حالات آنها به طور مشروحتر بیان شده است که بخواست خدا در تفسیر این آیات خواهد آمد. تجزیه گران و التقاطیها!

از آنجا که گرفتاری همیشگی انسان به خاطر نداشتن یک ایده ئولوژی و عقیده صحیح و خلاصه پای بند نبودن به مبدء و معاد است ، پس از شرح حالات اقوامی همچون قوم لوط و قوم شعیب و صالح که گرفتار آنهمه بلا شدند، به مساءله ((توحید)) و ((معاد)) باز می گردد و در یک آیه به هر دو اشاره می کند)) ما آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است جز به حق نیافریدیم)) (و ما خلقنا السماوات و الارض و ما بینهما الا بالحق).

هم نظام حاکم بر آنها حق

است و حساب شده ، و هم هدف آفرینش آنها حق است ، و به همین دلیل این نظم شگرف ، و آفرینش دقیق و منظم دلیل روشنی است بر آفریدگار دانا و توانائی که او هم حق است ، بلکه حقیقت حق او است ، و هر حقی تا آنجا حق است که با وجود بی پایانش هماهنگ است و هر چه جز او

است و با او پیوندی ندارد باطل و بیهوده است .

این در مورد توحید، سپس در رابطه با معاد می گوید: ((ساعت موعود سرانجام به طور مسلم خواهد آمد)) (و ان الساعه لاتیه).

و اگر دیر آید عاقبت بیاید.

بعید نیست که جمله اول به منزله دلیلی بر جمله دوم بوده باشد چرا که حق بودن این جهان پهناور در صورتی خواهد بود که تنها برای این چند روز زندگی مملو از ناراحتیها آفریده نشده باشد، بلکه هدفی عالیتر که بتواند این آفرینش بزرگ را توجیه کند در نظر باشد، بنابراین حق بودن آفرینش آسمان و زمین و عالم هستی خود دلیلی است بر اینکه رستاخیزی در پیش خواهیم داشت وگرنه آفرینش بیهوده بود. (دقت کنید).

و به دنبال آن به پیامبرش دستور می دهد که در برابر لجاجت ، نادانیها، تعصبها، کارشکنیها و مخالفتهای سرسختانه آنان ، ملایمت و محبت نشان ده ، و ((از گناهان آنها صرف نظر کن ، و آنها را ببخش ، بخششی زیبا که حتی توام با ملامت نباشد)) (فاصفح الصفح الجمیل).

زیرا تو با داشتن دلیل روشن در راه دعوت و رسالتی که به آن ماءموری ، برای تحکیم پایه های مبدء و معاد در

قلوب مردم ، نیازی به خشونت نداری ، چرا که منطق و عقل با تو است ، به علاوه خشونت در برابر جاهلان ، غالبا موجب افزایش خشونت و تعصب آنها است .

((صفح)) به معنی روی هر چیزی است مانند صفحه صورت <۵۳> و به همین جهت ((فاصفح)) به معنی روی بگردان و صرف نظر کن آمده است و از آنجا که

روی گرداندن از چیزی گاهی به خاطر بی اعتنائی و قهر کردن و مانند آنست ، و گاهی به خاطر عفو و گذشت بزرگوارانه ، لذا در آیه فوق بلافاصله آنرا با کلمه جمیل (زیبا) توصیف می کند تا معنی دوم را برساند.

در روایتی از امام علی بن موسی الرضا (علیهماالسلام) می خوانیم که در تفسیر این آیه فرمود: العفو من غیر عتاب : ((منظور، عفو کردن خالی از مؤ اخذه و سرزنش است)). <۵۴>

نظیر این حدیث از امام زین العابدین (علیهاالسلام) نیز نقل شده است . <۵۵>

آیه بعد - به طوری که جمعی از مفسران گفته اند - در واقع به منزله دلیلی بر لزوم گذشت و عفو و صفح جمیل است ، می گوید: ((پروردگار، آفریننده و آگاه است)) (ان ربک هو الخلاق العلیم).

او می داند که همه مردم یکسان نیستند، او از اسرار درون و طبایع و میزان رشد فکری و احساسات مختلف آنها با خبر است ، نباید از همه آنها انتظار داشته باشی که یکسان باشند بلکه باید با روحیه عفو و گذشت با آنها برخورد کنی تا تدریجا تربیت شوند، به راه حق آیند.

البته این سخن به آن معنی

نیست که مردم در راه و روش خود و اعمالی که انجام می دهند مجبورند بلکه صرفا اشاره به یک دستور تربیتی است که مربوط به تفاوت تفکر و استعدادها می باشد.

ذکر این نکته نیز لازم است که بعضی تصور کرده اند، این دستور مخصوص دوران زندگی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در مکه بوده است ، و پس از آنکه به مدینه هجرت نمود و مسلمانان قدرت یافتند این دستور نسخ شد و دستور جهاد جای آنرا گرفت .

ولی با توجه به اینکه این دستور در سوره های مدنی نیز آمده (مانند سوره

بقره و سوره نور و سوره تغابن و سوره مائده که در بعضی به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) دستور صفح و عفو داده شده و در بعضی به مؤ منان ، روشن می شود که این یک دستور عمومی و ابدی است ، و اتفاقا هیچ منافاتی با دستور جهاد ندارد، زیرا هر یک از این دو جای مخصوص به خود دارند، در جائی باید با عفو و گذشت پیشرفت کرد، و به هنگامی که عفو و گذشت سبب جرات و جسارت و سوء استفاده طرف گردد چاره ای جز شدت عمل نیست .

سپس به پیامبر خود دلداری می دهد که از خشونت دشمنان و انبوه جمعیت آنها و امکانات فراوان مادی که در اختیار دارند، هرگز نگران نشود، چرا که خداوند مواهبی در اختیار او گذارده که هیچ چیز با آن برابری نمی کند می گوید: ((ما به تو سوره حمد و قرآن عظیم دادیم))! (و لقد آتیناک سبعا من المثانی

و القرآن العظیم).

می دانیم ((سبع)) در لغت به معنی ((هفت)) و ((مثانی)) به معنی ((دوتاها)) است ، و بیشتر مفسران و روایات ، سبعا من المثانی را کنایه از سوره ((حمد)) گرفته اند، زیرا سوره حمد بنابر معروف ، هفت آیه است و از این نظر که به خاطر اهمیت این سوره و عظمت محتوایش دو بار بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل گردیده و یا اینکه از دو بخش تشکیل شده (نیمی از آن حمد و ثنای خدا است و نیمی از آن تقاضاهای بندگان است) <۵۶> و یا اینکه دوبار در هر نماز خوانده می شود، به این جهات ، کلمه مثانی یعنی دوتاها بر آن اطلاق شده است . <۵۷>

بعضی از مفسران نیز این احتمال را داده اند که سبع اشاره به هفت سوره

بزرگ آغاز قرآن است ، و مثانی کنایه از خود قرآن ،، چرا که قرآن دو بار بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل شد یکبار به طور جمعی ، و یکبار تدریجی و به حسب نیازها و در زمانهای مختلف ، بنابراین سبعا من المثانی یعنی هفت سوره مهم ، از مجموعه قرآن .

ضمنا آیه ۲۳ ((سوره زمر)) را نیز شاهد بر این معنی گرفته اند الله نزل احسن الحدیث کتابا متشابها مثانی : ((خداوند همان کسی است که بهترین حدیث را نازل فرمود، کتابی که محتوایش هماهنگ و شبیه یکدیگر، کتابی که دوبار بر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نازل گردید.

ولی تفسیر اول صحیحتر به نظر می رسد

بخصوص اینکه در روایاتی که از ائمه اهلبیت (علیهمالسلام) نقل شده کرارا به همین معنی یعنی سوره حمد تفسیر شده است .

((راغب)) در ((مفردات)) اطلاق کلمه مثانی را بر قرآن از این نظر می داند که به طور مکرر آیات آن خوانده می شود و همین تجدید و تکرار، آن را از دستبرد حوادث ، محفوظ می دارد (به علاوه حقیقت قرآن در هر زمان ، تکرار و تجلی تازه ای دارد که همه اینها ایجاب می کند به آن مثانی گفته شود) و به هر حال ذکر کلمه ((قرآن عظیم)) بعد از ذکر سوره حمد با اینکه همه جزء قرآن است ، دلیل بر اهمیت و عظمت این سوره می باشد، چرا که بسیار می شود جزئی از کل را به خاطر اهمیتش به طور مستقل ، در برابر کل ذکر می کنند، و این تعبیر در ادبیات عربی و فارسی و مانند آن فراوان است .

خلاصه اینکه خداوند به پیامبرش این واقعیت را بازگو می کند که تو دارای چنین سرمایه عظیمی هستی ، سرمایه ای همچون قرآن به عظمت تمام عالم هستی ، سرمایه ای که تمامش نور است و برکت ، درس است و برنامه ، راهنماست و راهگشا، مخصوصا سوره حمد که چنان محتوایش عالی است که در یک لحظه

کوتاه انسان را به خدا پیوند داده و روح او را در آستانش به تعظیم و تسلیم و راز و نیاز وا می دارد.

و به دنبال بیان این موهبت بزرگ چهار دستور مهم به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می دهد، نخست می

گویـد، ((هرگز چشم خود را به نعمتهـای مـادی که به گروههـائی از کفار داده ایم میفکن)) (لا تمـدن عینیک الی ما متعنا به ازواجا منهم). <۵۸>

این نعمتهـای مـادی نه پایدارنـد، نه خـالی از درد سر، حتی در بهترین حالاتش نگاهـداری آن سـخت مشـکل است ، بنابراین چیزی نیست که چشم تـو را به سـوی خـود جلب کنـد و در برابر آن موهبت بزرگ معنوی (قرآن) که خـدا به تو داده است ، قابـل اهمیت باشـد، سـپس اضـافه می کنـد ((هرگز به خـاطر این مال و ثروت و نعمتهای مادی که در دست آنهاست ، غمگین مباش)) (و لا تحزن علیهم).

در حقیقت دسـتور اول راجع به چشم ندوختن به نعمتهای مادی است ، و دسـتور دوم درباره غم نخوردن در برابر محرومیت از آنست .

ایـن احتمـال نیز در تفسـیر جمله و لاـ تحزن علیهم داده شـده است که اگر آنهـا به تـو ایمـان نمی آورنـد غمگین مبـاش ، زیرا ارزشی ندارند و لیاقتی ، ولی تفسیر اول با جمله های قبل مناسبتر به نظر می رسد.

به هر حال نظیر همین مضمون در سوره طه آیه ۱۳۱ به طور واضحتر آمده است : و لا تمدن عینیک الی ما متعنا به ازواجا منهم زهره الحیـاه الـدنیا لنفتنهم فیه و رزق ربـک خیر و ابقی : ((چشم خود را به نعمتهائی که به گروههائی از آنها داده ایم نیفکن ، اینها گلهای زندگی دنیا است (گلهائی ناپایدار که

زود پژمرده و پرپر می شوند) اینها به خاطر آن است که می خواهیم آنها را با آن بیازمائیم ، آنچه خدا به تو روزی

داده است برای تو بهتر و پایدارتر است)).

دستور سومی که به پیامبر می دهد در زمینه تواضع و فروتنی و نرمش در برابر مؤ منان است می فرماید: ((بالهای خود را برای مؤ منان بگستر و پائین بیاور)) (و اخفض جناحک للمؤ منین).

این تعبیر کنایه زیبائی از تواضع و محبت و ملاطفت است همانگونه که پرندگان به هنگامی که می خواهند نسبت به جوجه های خود اظهار محبت کنند آنها را زیر بال و پر خود می گیرند، و هیجان انگیزترین صحنه عاطفی را مجسم می سازند، آنها را در مقابل حوادث و دشمنان حفظ می کنند و از پراکندگی نگه می دارند!

در حقیقت این تعبیر کنائی فشرده کوتاه مطالب فراوانی را در خود نهفته دارد!.

ضمنا ممکن است ذکر این جمله بعد از دستورات فوق اشاره به این باشد مبادا در مقابل کفار متنعم به خاطر دارا بودن نعمتهای مادی ، تواضع و فروتنی کنی بلکه تواضع و فروتنی و محبت و عواطفت را متوجه مؤ منان ساز، هر چند دستشان از مال دنیا تهی باشد.

سرانجام دستور چهارم را به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می دهد و می گوید در برابر این افراد بی ایمان و ثروتمند محکم بایست ((و صریحا بگو من انذار کننده آشکارم)) (و قل انی انا النذیر المبین).

بگو: من به شما اعلام خطر می کنم که خدا فرموده عذابی بر شما فرو می فرستم ((آنگونه که بر تقسیم کنندگان فرستادم)) (کما انزلنا علی المقتسمین)

((همان تقسیم کنندگانی که آیات الهی را تجزیه کردند)) (الذین جعلوا القرآن عضین). <۵۹>

آنچه به

سودشان بود گرفتند و آنچه به زیانشان بود کنار گذاشتند، در حقیقت بجای اینکه کتاب الهی و دستوراتش رهبر و راهنمای آنها باشد به صورت آلت دست در آوردند و آنرا وسیله ای برای رسیدن به مقاصد شومشان ساختند، اگر یک کلمه به نفعشان بود به آن چسبیدند و اگر هزاران کلمه به زیانشان بود کنار گذاشتند!

۱ - قرآن موهبت بزرگ الهی

خدا در آیات فوق ، به پیامبرش - به عنوان اخطار به همه مسلمانان جهان - اعلام می کند که این کتاب بزرگ آسمانی ، سرمایه عظیم و بزرگی است ، موهبتی است بی نظیر که در اختیار شما مسلمین قرار داده شده است ، برنامه ای است جاودانی که اگر در زندگی انسانها پیاده شود دنیائی آباد، آزاد، و امن و امان ، و مملو از معنویت خواهد ساخت .

این حقیقت است که حتی دیگران هم به آن معترفند و معتقدند اگر مسلمانان این قرآن و معارف آن را زنده می کردند، و به فرمانهای آن گردن می نهادند، آنچنان نیرومند و پیشرفته بودند که هیچکس نمی توانست سلطه خود را بر آنها بیفکند.

این سوره حمد (سبعا من المثانی) که فاتحه الکتاب و آغازگر و فهرست قرآن نامیده شده یک دوره درس زندگی است :

توجه به مبدء بزرگی که همه جهانیان را در مسیر تکاملی پرورش می دهد، رحمت خاص و عامش همه را فرا گرفته ، توجه به دادگاه بزرگی که ایمان به آن دقیقترین کنترل را روی اعمال انسان می گذارد.

عدم اتکاء به غیر الله ، و عدم خضوع و تسلیم در برابر غیر او، و بالاخره گام

نهـادن در صـراط مسـتقیم کـه نـه انحراف در آن اسـت ، نـه بـه شـرق می گرایـد و نـه به غرب ، نه به افراط و نه به تفریـط، نه گمراهی در آن است و نه خشم و غضب پروردگار.

اینها مجموعه ای را تشکیل می دهند که پیاده شدنش در روح انسان برای ساختن یک شخصیت والا و تکامل یافته کافی است .

امـا افسوس که این سـرمایه بزرگ به دست کسانی افتاده که نه به عمق آن راه یافته انـد، و نه به ارزش والای آن ، حتی گاهی ناآگاهـانی در میـان آنها پیـدا می شونـد که آیاتش را رها کرده و دست نیاز به قوانین و برنامه های ساخت انسانهائی که خود اسـیر چنگـال شـهواتند و حـداقل پر از نارسائی های فکری هسـتند دراز می کننـد، و یا تعلیماتش را به ((ثمن بخس)) و بهای ناچیزی می فروشـند، یا مختصـر پیشـرفت تمدن مادی دیگران چنان توجه آنها را به خود جلب می کند که از آنچه خود دارند غافل می شوند.

مفهوم این سـخن آن نیست که ما پیشـرفت مادی را نادیـده بگیریم بلکه هدف این است که همه چیز خود را در آن منحصـر و محصور نسـازیم ، و اتفاقـا قرآن نه تنهـا سرچشـمه پر بـار و غنی از نظر معنویات است بلکه برنامه مؤ ثری برای پیشـرفت و رفاه مادی نیز محسوب می شود که در آیات مناسب در گذشته شرح داده ایم و در آینده نیز به خواست خدا خواهیم داد.

۲ - چشم به امکانات دیگران دوختن مایه انحطاط است

بسیارند افراد تنگ نظری که همیشه مراقب این و آن هستند که اینها

چه دارند و آنها چه دارند؟

و مرتبا وضع مادی خویش را با دیگران مقایسه می کننـد، و از کمبودهای مادی در این مقایسه رنـج می برنـد هر چند آنها این امکانات را به بهای از دست دادن ارزش انسانی و استقلال شخصیت به دست آورده باشند.

ایـن طرز تفکر که نشـانه عـدم رشـد کـافی و احسـاس حقـارت درونی و کمبـود همت می باشـد، یکی از عوامـل مؤ ثر عقب ماندگی در زندگی - حتی در زندگی مادی - خواهد بود.

کسـی که در خود احسـاس شخصـیت می کنـد به جـای اینکه گرفتـار چنین مقـایسه زشت و رنـج آوری شود، نیروی فکری و جسـمانی خـویش را در راه رشـد و ترقی خویشـتن به کـار می گیرد، و به خود می گویـد من چیزی از دیگران کمـتر نـدارم و دلیلی نـدارد که نتوانم از آنهـا پیشـرفت بیشتری کنم ، من چرا چشم بمـال و مقام آنها بـدوزم من خودم بهتر و بیشتر تولیـد می کنم .

اصـلا زندگی مادی هدف و همت او نیست ، او آنرا می خواهد اما تا آنجا که به معنویت او کمک کند و به دنبال آن می رود امـا تـا آنجا که اسـتقلال و آزادگی او را حفظ کنـد، نه حریصانه به دنبال آن می دود و نه همه چیزش را با آن مبادله می کند که این مبادله آزاد مردان و بندگان خدا نیست ، و نه کاری می کند که نیازمند دیگران گردد.

در حدیثی از پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می خوانیم من رمی ببصره ما فی ید غیره کثر همه و لم یشف غیضه : ((کسی

که چشم خود را به آنچه در دست دیگران است بـدوزد، همیشه اندوهگین و غمناک خواهد بود و هرگز آتش خشم در دل او فرو نمی نشیند))!. <۶۰>

۳ - تواضع رهبر

در آیـات قرآن کرارا به پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) توصـیه شـده است که نسـبت به مؤ منان متواضع ، مهربان و نرم و ملایم باشد، این منحصـر به پیامبر اسـلام نیست ، هر کس در شـعاع وسـیع یا محدودی وظیفه رهبری بر دوش دارد این اصل را که از اصول اساسـی مدیریت صحیح است باید به کار بندد، چرا که سرمایه بزرگ یک رهبر محبت و پیوند معنوی پیروانش با او است ، و این بدون تواضع و خوشروئی و خیر خواهی حاصل نمی شود، همیشه خشونت و قساوت رهبران عامل مهم تفرقه و پراکندگی مردم از گرد آنان است .

امیر مؤ منان علی (علیهالسـلام) در نامه خود به محمـد بن ابی بکر چنین می فرماید فاخفض لهم جناحک و الن لهم جانبک و ابسـط لهم وجهـک و آس بینهم فی اللحظه و النظره : ((بالهـای خـود را برای آنهـا فرود آر! و در برابر آنهـا نرمش کن و چهره خود را گشاده دار، و میان آنان حتی در نگاه کردن مساوات کن)). <۶۱>

۴ - مقتسمین چه اشخاص هستند؟

برنامه های الهی بدون شک عموما حافظ منافع همه انسانها است ولی در ظاهر و نظر ابتدائی معمولا بعضـی مطابق میل ما است ، و بعضی بر خلاف میل ما است ، و اینجاست که مؤ منان راستین از مدعیان دروغین شناخته می شوند، گروه اول همه را

در بست می پذیرند حتی آنجا که ظاهرا به سود آنها نیست و می گویند: کل من عند ربنا ((همه از ناحیه خدا است))، و هیچگونه تجزیه و تقسیم و تبعیض در میان احکام الهی قائل نیستند.

اما آنها که دلهای بیماری دارند و حتی می خواهند دین و حکم خدا را

به خدمت منافع خویش گیرند، تنها آن قسمتی را می پذیرند که به سود آنهاست و بقیه را پشت سر می افکنند، آنها آیات قرآن و حتی گاهی یک آیه را تجزیه می کنند، بخشی را که در مسیر تمایل خود می بینند قبول کرده ، و بخش دیگر را کنار می گذارند.

این افتخار نیست که همچون بعضی از اقوام گذشته نغمه ((نؤ من ببعض و نکفر ببعض)) ساز کنیم چرا که همه دنیا پرستان همین کار را می کنند، آنچه معیار شناخت پیروان حق از طرفداران باطل است ، همان تسلیم در مقابل آن بخش از فرمانها است که با تمایلات و هوسها و منافع ظاهری ما هماهنگ نیست ، اینجاست که سره از ناسره ، و مؤ من از منافق ، شناخته می شوند.

علاوه بر آنچه در بالا گفتیم تفسیرهای دیگری نیز برای ((مقتسمین)) ذکر کرده اند، حتی قرطبی در تفسیرش هفت تفسیر برای این کلمه ذکر کرده که بسیاری از آنها نامناسب به نظر می رسد ولی بعضی را که بی مناسبت نیست ذیلا می آوریم .

از جمله اینکه جمعی از سران مشرکان در ایام حج بر سر جاده ها و کوچه های مکه می ایستادند و هر کدام از آنها به واردین سخنی درباره پیامبر و قرآن می

گفتند که آنها را بد بین سازند، بعضی می گفتند او مجنون است و آنچه می گوید ناموزون ، بعضی می گفتند او ساحر است و قرآنش نیز بخشی از سحر او است ، بعضی او را شاعر می خواندند و آهنگ روح بخش این آیات آسمانی را به دروغ ، شعر می شمردند، بعضی پیامبر را کاهن معرفی می کردند، و اخبار غیبی قرآن را، یکنوع کهانت ، و از این رو آنها را ((مقتسمین)) نامیدند چرا که جاده و گذرگاه های مکه را میان خود با برنامه حساب شده ای تقسیم کرده بودند.

و مانعی ندارد که هم این تفسیر و هم تفسیری که گفتیم هر دو، در مفهوم آیه جمع باشد. مکتبت را آشکارا بگو!

در این آیات که آخرین آیات سوره ((حجر)) است نخست به سرنوشت ((مقتسمین)) (تجزیه گران) که در آیات قبل از آنها سخن به میان آمده بود می پردازد و می گوید: ((سوگند به پروردگارت که ما بطور قطع از همه آنها سؤ ال خواهیم کرد)) (فو ربک لنسئلنهم اجمعین)...

((از تمام کارهائی که انجام می دادند)) (عما کانوا یعملون).

روشن است که سؤ ال خداوند برای کشف مطلب پنهان و پوشیده ای نیست ، چرا که او از اسرار درون و برون آگاه است ، و ذره ای در آسمان و زمین از علم بی پایان او مخفی نیست ، بنابراین سؤ ال مزبور به خاطر تفهیم به خود طرف است تا به زشتی اعمالش پی ببرد، و یا به عنوان یکنوع مجازات روانی است ، چرا که بازجوئی از کارهای خلاف ، آنهم تواءم با

سرزنش و ملامت ، آنهم در جهانی که انسان به حقایق نزدیکتر و آگاهتر می شود، دردناک و زجرآور است ، بنابراین ، در حقیقت این پرسشها بخشی از مجازات آنهاست .

ضمنا عمومیت ((عما کانوا یعملون)) نشان می دهد که از همه اعمال آدمی بدون استثناء سؤ ال خواهد شد و این خود درسی است برای همه انسانها که لحظه ای از اعمال خود غافل نمانند، و اینکه بعضی از مفسران این سؤ ال را محدود مساءله توحید و ایمان به انبیاء و یا مربوط به معبودهای مشرکان دانسته اند سخنی است بی دلیل بلکه مفهوم آیه کاملا تعمیم دارد.

و اما این سؤ ال که چگونه در آیه فوق خداوند تاکید بر مساءله سؤ ال می کند در حالی که در سوره الرحمان آیه ۳۹ می خوانیم فیومئذ لا یسئل عن ذنبه انس و لا جان : در آن روز از هیچکس نه انسان و نه جن سؤ الی نمی شود پاسخش را سابقا گفته ایم که خلاصه آن این است : در قیامت مراحلی است ، در بعضی از مراحل ، از مردم سؤ ال می شود، و در بعضی از مراحل سؤ ال و جوابی در کار نیست ، و مسائل خود بخود روشن است ، و یا اینکه سؤ ال زبانی وجود ندارد، چرا که طبق آیه ۶۵ سوره یس بر دهان ها مهر گذارده می شود، و تنها سؤ ال از اعضای پیکر و حتی پوست بدن می شود. <۶۲>

سپس فرمان قاطعی به پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می دهد و می گوید: در برابر

هیاهوی مشرکان و مجرمان نه تنها ضعف و ترس و سستی به خود راه مده و ساکت مباش ، بلکه ((آشکار آنچه را ماءموریت داری بیان کن)) و حقایق دین را با صراحت برملا ساز (فاصدع بما تؤ مر).

((و از مشرکان ، روی گردان و نسبت به آنها بی اعتنائی کن)) (و اعرض عن المشرکین).

((فاصدع)) از ماده ((صدع)) در لغت به معنی شکافتن به طور مطلق ، و یا شکافتن اجسام محکم است ، و از آنجا که با شکافتن چیزی درونش آشکار می شود، این کلمه به معنی اظهار و افشا و آشکار کردن آمده است ، و به درد سر شدید هم ((صداع)) می گویند، به خاطر اینکه گوئی می خواهد سر را از هم بشکافد!.

به هر حال اعراض از مشرکان در اینجا یا به معنی بی اعتنائی است ، و با ترک مبارزه و پیکار با آنها، زیرا در آن زمان هنوز قدرت مسلمانان به مرحله ای نرسیده بود که در مقابل خشونت دشمن دست به مبارزه مسلحانه بزنند.

سپس خداوند برای تقویت قلب پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به او اطمینان می دهد که در برابر استهزاء کنندگان از وی حمایت می کند، می فرماید. ((ما شر استهزاء کنندگان را از تو دفع کردیم)) (انا کفیناک المستهزئین).

ذکر این جمله بصورت فعل ماضی با اینکه مربوط به آینده است ظاهرا اشاره بر حتمی بودن این حمایت است ، یعنی بطور مسلم ما شر آنها را از تو دفع خواهیم کرد، و این مساءله ای است حتمی و تمام شده .

البته بعضی

از مفسران ، حدیثی نقل کرده اند، که شش گروه (یا کمتر) هر کدام به نوعی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) را به باد استهزاء می گرفتند و هرگاه او به دعوت بر می خاست ، با سخنان خود تلاش می کردند که مردم از اطراف وی متفرق شوند، ولی خداوند هر یک از آنها را به بلائی مبتلا ساخت و آنچنان در خود فرو رفتند که پیامبر را فراموش کردند (شرح ابتلای آنها در بعضی از تفاسیر آمده است).

سپس ((مستهزئین)) را چنین توصیف می کند: ((آنها کسانی هستند که با خدا معبود دیگری قرار می دهند، ولی به زودی از نتیجه شوم کار خود آگاه خواهند شد)) (الذین یجعلون مع الله الها آخر فسوف یعلمون).

ممکن است این تعبیر اشاره به آن باشد که اینها کسانی هستند که افکار و اعمالشان خود مسخره است ، چرا که آنقدر نادانند که در برابر خداوندی که آفریننده جهان هستی است معبودی از سنگ و چوب تراشیده اند، با این حال می خواهند تو را استهزاء کنند!

بار دیگر به عنوان دلداری و تقویت هر چه بیشتر روحیه پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) اضافه می کند: ((ما می دانیم که سخنان آنها سینه تو را تنگ و ناراحت می سازد))

(و لقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون).

روح لطیف تو و قلب حساست ، نمی تواند اینهمه بدگوئی و سخنان کفر و شرک آمیز را تحمل کند و به همین دلیل ناراحت می شوی .

ولی ناراحت مباش برای زدودن آثار سخنان زشت و ناهنجارشان ((به تسبیح پروردگارت

بپرداز و در برابر ذات پاکش سجده کن)) (فسبح بحمد ربک و کن من الساجدین)!

چرا که این تسبیح خداوند اولا اثرات بد گفتار آنها را از دلهای مشتاقان الله می زداید، و از آن گذشته به تو نیرو و توان می بخشد، نور و صفا می دهد، روشنائی و جلا می آفریند، پیوندت را با خدا محکم می کند، اراده ات را نیرومند می سازد، و به تو قدرت تحمل بیشتر و جهاد پیگیرتر و قدم را سختر می بخشد.

لذا در روایات از ابن عباس می خوانیم : هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) غمگین می شد به نماز بر می خاست و ((آثار این حزن و اندوه را در نماز از دل می شست))

و سرانجام آخرین دستور را در این زمینه به او می دهد که دست از عبادت پروردگارت در تمام عمر بر مدار ((و همواره او را بندگی کن تا یقین فرا رسد)) (و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین).

معروف و مشهور در میان مفسران این است که منظور از ((یقین)) در اینجا همان مرگ است و به این جهت مرگ ، یقین نامیده شده که یک امر مسلم است ، و انسان در هر چیز شک کند در مرگ نمی تواند تردید به خود راه دهد.

و یا اینکه به هنگام مرگ پرده ها کنار می رود و حقایق در برابر چشم انسان آشکار می شود، و حالت یقین برای او پیدا می گردد.

در سوره مدثر آیه ۴۶ و ۴۷ از قول دوزخیان می خوانیم : و کنا نکذب

بیوم الدین حتی اءتانا الیقین

((ما همواره روز رستاخیز را تکذیب می کردیم تا اینکه یقین (مرگ ما) فرا رسید.

از اینجا روشن می شود که آنچه از بعضی از صوفیه نقل شده که آیه فوق را دستاویزی برای ترک عبادت قرار داده اند و گفته انـد آیه می گوید: عبادت کن تا زمانی که یقین فرا رسد، بنابراین بعد از حصول یقین نیازی به عبادت نیست ! گفتار بی اساس و بی پـایه ای است ، چرا که اولا: به شـهادت بعضـی از آیات قرآن که در بالا اشاره کردیم یقین به معنی مرگ است ، که هم برای مؤ منان و هم برای دوزخیان ، برای همه خواهد بود.

ثانیـا: مخـاطب به این سـخن ، پیـامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) است ، و مقام یقین پیامبر بر همه محرز است آیا کسـی می تواند ادعا کند که دارای مقام یقین از نظر ایمان نبوده است .

و ثالثـا: تواریـخ متواتر نشـان می دهـد که پیامبر (صـلی الله علیه و آله و سـلم) تا آخر ساعات عمرش عبادت را ترک نگفت و علی (علیهالسلام) در محراب عبادت کشته شد، و همچنین سایر امامان .

۱ - آغاز دعوت علنی اسلام

به طوری که از بعضـی از روایات اسـتفاده می شود آیات ((فاصدع بما تؤ مر و اعرض عن المشرکین انا کفیناک المستهزئین)) در مکه نازل شد ، بعد از آن که پیامبر اسلام سه سال مخفیانه دعوت کرد و عده قلیلی از نزدیکان پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) به او ایمان آوردند که نخستین آنها، از زنان خدیجه . و از مردان علی

(علیهاالسلام) بود.

بـدیهی است دعوت به توحیـد خـالص و در هم ریختن نظـام شـرک و بت پرستی در آن زمـان و در آن محیـط کـار عجیب و وحشـتناکی بـود و به همین جهت از همـان آغـاز این مسـاءله نمایـان بـود که گروهی به اسـتهزاء بر می خیزنـد به همین جهت خداوند به پیامبرش قوت قلب می دهد که از انبوه دشـمنان و اسـتهزاء کننـدگان نهراسد و دعوت خود را آشکارا و علنی سازد، و به یک مبارزه پیگیر منطقی در این راه دست بزند. <۶۳>

۲ - تاءثیر توجه به خدا در قدرت روح

در زنـدگی انسان همیشه مشـکلاتی بوده و هست و این طبیعت زندگی دنیا است ، و هر قدر انسان بزرگتر باشد این مشـکلات بزرگتر است ، و از این رو می توان به عظمت مشکلاتی که پیامبر در آن دعوت بزرگش با آن روبرو بود پی برد.

ولی می بینیم خداوند به پیامبرش دستور می دهد که برای کسب نیرو و سعه صدر بیشتر در برابر انبوه این مشکلات ، به تسبیح پروردگـار و نیایش و سـجده بر آسـتانش روی آورد، این نشان می دهـد که عبادت اثر عمیقی در تقویت روح و ایمان و اراده آدمی دارد.

از روایات مختلف نیز استفاده می شود که پیشوایان بزرگ هنگامی که با بحرانها و مشکلات عظیم روبرو می شدند به در خانه خدا می رفتند و در پرتو عبادتش آرامش و نیرو می یافتند.

۳ - عبادت و تکامل

می دانیم انسـان موجودی است که بالاترین اسـتعداد تکامل را دارد، از نقطه عـدم آغاز به حرکت کرده ، و به سوی بی نهایت همچنان پیش می

رود و هر گز

چرخ تکامل او (هرگاه در مسیر باشد) متوقف نخواهد شد.

از طرفی می دانیم عبادت مکتب عالی تربیت است ، اندیشه انسان را بیدار و فکر او را متوجه بی نهایت می سازد، گرد و غبار گناه و غفلت را از دل و جان می شوید، صفات عالی انسانی را در وجود او پرورش می دهد ، روح ایمان را تقویت و آگاهی و مسئولیت به انسان می بخشد.

و به همین دلیل ممکن نیست انسان لحظه ای در زندگی از این مکتب بزرگ تربیتی بی نیاز گردد، و آنها که فکر می کنند، انسان ممکن است به جائی برسد که نیازی به عبادت نداشته باشد یا تکامل انسان را محدود پنداشته اند، و یا مفهوم عبادت را درک نکرده اند.

علامه طباطبائی در تفسیر ((المیزان)) در این زمینه بیانی دارد که فشرده و خلاصه آنرا ذیلا می آوریم : همه موجودات این جهان به سوی تکامل می روند، و نوع انسان تکاملش در دل اجتماع صورت می گیرد، به همین دلیل ذاتا اجتماعی آفریده شده است .

از طرفی اجتماع در صورتی می تواند پرورش و تکامل انسان را تضمین کند که دارای احکام و قوانین منظمی باشد، و افراد مجتمع در پرتو احترام به آن قوانین ، امور خود را سامان دهند و از تصادمها پیشگیری کنند و حدود مسئولیتها را مشخص نمایند.

و به تعبیر دیگر اگر جامعه انسانی صالح گردد، افراد می توانند به هدف نهائی خویش در آن برسند و اگر فاسد شود افراد از این تکامل باز می مانند.

این احکام و قوانین ، اعم از قوانین اجتماعی و یا عبادی ،

در صورتی مؤ ثر خواهد بود که از طریق نبوت و وحی آسمانی گرفته شود.

این را نیز می دانیم که احکام عبادی بخشی از این تکامل فردی و اجتماعی را تشکیل می دهد:

و از اینجا روشن می شود، تا جامعه انسانی بر پا است و زندگی او در این جهان ادامه دارد تکالیف الهی هم ادامه خواهد داشت ، و بر چیده شدن بساط تکلیف از انسان مفهومش فراموش کردن احکام و قوانین و نتیجه اش فساد مجتمع انسانی است !.

این نکته نیز قابل توجه است که اعمال نیک و عبادات سرچشمه حصول ملکات فاضله نفسانی است ، و هنگامی که این اعمال به حد کافی انجام گرفت و آن ملکات فاضله در نفس انسان قوت یافت ، آن ملکات نیز به نوبه خود سرچشمه اعمال نیک بیشتر و اطاعت و بندگی خدا خواهد شد.

و از اینجا روشن می شود آنها که گمان کرده اند هدف از تکلیف ، تکمیل انسان است بنابر این هنگامی که انسان به کمال خود رسید، بقاء تکلیف معنی ندارد مغالطه ای بیش نیست چرا که اگر انسان دست از انجام تکالیف بردارد فورا جامعه رو به فساد خواهد گذاشت ، و در چنان جامعه ای چگونه یک فرد کامل می تواند زندگی کند و اگر با داشتن ملکات فاضله دست از عبادت و بندگی خدا بردارد مفهومش تخلف این ملکات از آثار قطعی آنها است (دقت کنید). <۶۴>

پایان سوره حجر

تفسیر مجمع البیان

آشنایی بااین سوره مبارکه

این سوره مبارکه پانزدهمین سوره از قرآن شریف است که پیش از آغاز ترجمه و تفسیر آن، به نکاتی از شناسنامه آن اشاره

می رود:

۱ – نام سوره نام این سوره از هشتادمین آیه آن – که از جامعه سرکش و حق ناپذیر «حجر» سخن می گوید – برگرفته شده است.(۱۳۲)

واژه «حجر» نام سرزمین و شهر و دیاری آباد و پر ناز و نعمت بود که سر راه مکّه و شام قرار داشت، و در آن جامعه و مردمی می زیستند که از نعمت های خدا بهره ور، و در حال رفاه و برخورداری های مادی بودند و خدا پیامبر بزرگی به نام «صالح» را – برای بر چیدن بساط ستم و حق کشی ، ایجاد فرصت و امکانات برابر برای رشد و پیشرفت در عرصه های گوناگون حیات، ارشاد و هدایت آنان به سوی حق و عدالت، آزادی و آزادگی، رفاه و معنویت و زندگی در خور مقام انسان – به سوی آنها فرستاد، امّا آن مردم بد مست و گستاخ، هم او را دروغگو انگاشتند و هم آیات و نشانه ها و معجزه های همراه او را.

۲ – فرودگاه این سوره از دیدگاه مفسّران از جمله «مجاهد» و «قتاده» این سوره مبارکه در مکّه و در کنار کهن ترین خانه توحید و تقوا بر قلب پاک پیامبر مهر و آزادی فرود آمده است، امّا «حسن» بر آن است که دو آیه از این سوره، در مدینه فرود آمده و دیگر آیات آن همگی در مکّه فرود آمده است. آن دو آیه که به باور «حسن» در مدینه فرود آمده اند عبارتند از:

وَ لَقَدْ آتَیْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی وَ الْقُرْآنَ الْعَظِیمَ(۱۳۳)

و دیگر، آیه کَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِینَ الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ.(۱۳۴)

۳ – شمار آیات و واژه های

آن این سوره به گونه ای که محدّثان و مورّخان آورده اند، پنجاه و دوّمین سوره است که بر پیامبر گرامی نازل شده است(۱۳۵) و دارای ۹۹ آیه می باشد.

گفتنی است که سوره حجر از ۶۵۴ واژه، ۲۷۶۰ حرف و شش بخش کلّی تشکیل شده است.

۴ - پاداش تلاوت آن در فضیلت این سوره مبارکه و پاداش تلاوت آن، از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که فرمود:

من قرأها اعطی من الاجر عشر حسنات بعدد المهاجرین و الانصار...(۱۳۶)

هر کس این سوره مبارکه را با شور و اخلاص و برای آگاهی و عمل به رهنمودهای آن تلاوت کند، خدا به شمار یاران مکّی و مدنی پیامبر و به شمار آن تاریک اندیشان و کوردلانی که آن حضرت را مورد تمسخر قرار دادند، به او پاداش ارزانی خواهد داشت.

۵ - دورنمایی از سوره «حجر»

این سوره مبارکه نیز که پانزدهمین سوره از قرآن شریف، و پنجاه و دوّمین سوره ای است که بر قلب پاک پیامبر فرود آمده است، از سوره های مکّی است؛ و به همین دلیل محتوای آن بیشتر جهت فکری، عقیدتی، فرهنگی، اخلاقی، انسانی و سازندگی معنوی و روحی دارد و در قالب ها و فرازهای گوناگونی بر آن است که نخست در جامعه شرک زده و گرفتار ضدّارزش ها، تحولی مطلوب از نظر اندیشه و عقیده و عواطف انسانی پدید آورد و آنان را به سوی قله های پرفراز شرف و کمال و ارزش های والای توحیدی و انسانی رهنمون سازد.

اگر بخواهیم دورنمایی از معارف و مفاهیم و محتوای این سوره را به تابلو بریم، با این عناوین کلّی روبه رو می گردیم:

شناخت

پدیدآورنده هستی با نگرش به کران تا کران هستی و پدیده های شگفت انگیز آن.

شناخت پدیده وحی و رسالت و پیامبران و هدف های بلند تربیتی، معنوی، انسانی ، عادلانه، رشددهنده، و آزادی بخش آنان.

شناخت شکوه و عظمت قرآن، این آخرین سند و برنامه آسمانی.

شناخت جهان پس از مرگ.

آشنایی با آفرینش آدم.

آشنایی با موضع شیطان در برابر آدم از آغاز تا فرجام کار.

ترسیم فرازهایی از سرگذشت عبرت انگیز برخی اقوام و جامعه های پیشین.

هشدارها و تشویق ها برای دلگرم ساختن انسان و انگیزش او به سوی ایمان و عمل،

و سفارش پیامبر به پایداری در برابر مشکلات برای ایجاد تحوّل انسانی.

آری، این دورنمایی از سوره مبارکه «حجر» است که در آستانه اش ایستاده ایم. - الف، لام، راء، این ها آیات کتاب [پرشکوه خدا] و [آیات]قرآن روشنگر است.

۲ - چه بسا آنان که [در زندگی کفر ورزیدند [در روز رستاخیز]آرزو می نمایند که ای کاش مسلمان بودند.

۳ - [هان ای پیامبر!] آنان را واگذار تا بخورند و بهره ور گردند و آرزوها[ی دور و دراز] سرگرمشان سازد پس به زودی خواهند دانست!

۴ - و ما هیچ شهر و دیاری را نابود نساختیم، جز آنکه برای آن سرنوشتی معلوم [و تغییرناپذیر] بود.

۵ - هیچ جامعه ای نه از سرآمد [مقرّر] خود پیشی می گیرد و نه از آن باز می ماند.

۶ - و [شرک گرایان گفتند: هان ای کسی که قرآن بر تو فرو فرستاده شده است، بی گمان تو دیوانه ای!

۷ - اگر [در دعوت خود] راست می گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی آوری؟

- [امّا این کوردلان بایـد بدانند که ما فرشـتگان را جز به حق فرو نمی فرستیم، و آن گاه است که دیگر [به حق ستیزان مهلت داده نمی شود.

۹ - به راستی که ما خودمان این قرآن را به تدریج فرو فرستادیم و ما هستیم که [نگهدار و] نگهبان آن خواهیم بود.

۱۰ - و بی گمان پیش از تو [نیز پیامبران خود را] در میان [جامعه ها و]گروه های نخستین فرستادیم.

۱۱ - و هیچ پیامبری برای آنان نمی آمد جز اینکه او را به باد تمسخر می گرفتند.

۱۲ - [آری ما همان سان [که این قرآن را فرو فرستادیم،] آن را در دل های گناهکاران راه می دهیم.

۱۳ - [بـا این وصف به آن ایمـان نمی آورنـد و [راه و] روش پیشـنیان [نیز]همـاره بر این رفته است [که پیامبران و پیام های آسمانی را دروغ می انگاشتند] .

۱۴ - و اگر دری از آسـمان بر آنـان می گشودیم که هماره از آن بالا می رفتنـد، [و به آیات و نشانه های قـدرت بی کران ما می نگریستند] ؛

۱۵ - باز [هم می گفتند: جز این نیست که دیدگان ما بسته شده است، [نه]بلکه ما گروهی افسون شده هستیم.

۱۶ - و بی گمان، ما در آسمان برج هایی پدید آوردیم، و آن را برای بینندگان آراستیم.

۱۷ - و آن را از هر شیطانِ رانده شده ای نگاه داشتیم.

۱۸ - مگر آن که دزدانه گوش سپارد که [در آن صورت شهابی روشن او را دنبال می کند [و می راند] .

نگرشی بر واژه ها

شیع: گروه ها؛ و شیعه مفرد آن است. و واژه شیعه در این مورد بدان دلیل به کار رفته است که افراد هر گروه یکدیگر را همراهی و پیروی می کنند. و شیعه امیرمؤمنان علیه السلام به مفهوم کسانی است که او را پیروی می کنند و به امامت آسمانی او عقیده دارند.

از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که فرمود: شیعیان علی علیه السلام در روز رستاخیز رستگارند. شیعه علیّ هم الفائزون یوم القیامه.(۱۳۷)

سلک: این واژه، فعل و از مصدر «سلوک»، و یا «اسلک» به یک معنی می باشد.

عروج: بالا رفتن.

سکّرت ابصارنا: چشمان ما پوشیده شد.

برج: این واژه در اصل به مفهوم ظهور و آشکار شدن است، و برج آسمان نیز از همین مفهوم و معناست.

رجیم: طرد شده.

شهاب: پاره ای از آتش.

تفسیر

آرزوهای بر باد رفته این سوره مبارکه نیز با حروف مقطّعه آغاز می گردد، که دیدگاه دانشوران و قرآن پژوهان را در مورد این حروف آوردیم. آن گاه می فرماید:

الر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِینٍ.

الف، لام، راء. اینها آیات کتاب پرشکوه خدا و آیات قرآنی است که میان حق و باطل جدایی می افکند.

به باور «ابومسلم» واژه مبین به مفهوم روشن و روشنگر است.

و به باور پاره ای دیگر، به مفهوم بیانگر حلال و حرام و فرمان ها و هشدارها و روشنگر دلیل هاست.

«مجاهد» می گوید منظور از «کتاب»، «تورات» و «انجیل» است؛ و «قتاده» بر آن است که منظور کتاب هایی است که پیش از قرآن فرود آمده اند.

در دومین آیه مورد بحث می فرماید:

رُبَما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ کانُوا مُسْلِمِینَ.

چه بسا این تاریک

انـدیشان و کفرگرایان که اینک به کفر و شـرک و خودسـری و بیـداد اصـرار می ورزنـد در روز رسـتاخیز آرزو نمایند که ای کاش در زندگی دنیا مسلمانی حقجو و واقعی بودند!

آری، کسانی که کفر ورزیـده اند و در زندگی حق را نپذیرفته اند، گاه چنین آرزو می کنند؛ و آن هنگامی است که می بینند مسـلمانان راسـتین به بهشت پرطراوت و زیبـا می رونـد و تاریـک انـدیشان و کفرگرایـان به دوزخ سـوزان؛ و آن گـاه در اوج سرافکندگی و نومیدی چنین آرزو می نمایند.

«از «ابن عباس» آورده انـد که: خدای پرمهر در روز رسـتاخیز همواره مردم را مورد آمرزش قرار داده و به بهشت وارد می سازد تا نـدا می رسـد که: هان ای گردآمـدگان در صـحرای محشـر! هر کس مسـلمان است بیایـد و وارد بهشت شود، آنجاست که تاریک اندیشان و کفرگرایان نیز آرزو می کنند که ای کاش مسلمانان راستین بودند.

از پیـامبر گرامی صـلی الله علیه وآله آورده انـد که فرمود: هنگامی که کفرگرایان و بیـدادگران در آتش دوزخ قرار گرفتنـد و مسلمانان گناهکار را نیز در آنجا دیدند، به آنان می گویند:

مگر شما در زندگی خود مسلمان نبودید؟

پاسخ می دهند: چرا!

می پرسند: پس چگونه شد که اسلامتان برایتان سودی نبخشید و نجاتتان نداد و اینک با ما گرفتار آتش شده اید؟

می گوینـد: ما به گناهانی دست یازیـدیم که اینک به کیفر دسـتاوردمان به اینجا افکنده شدیم، و اگر به راستی مسـلمانی آزاد اندیش بودیم، اینجا نمی آمدیم و سرنوشت ما این گونه نبود.

آفریدگار هستی با شـنیدن این پرسـش ها و پاسخ ها، فرمان می دهد که تمام مسلمانان گناهکار نیز از آتش نجات داده شوند؛ و در این شرایط است که کفرگرایان آهی می کشند

و می گویند: ای کاش ما هم مسلمان بودیم!

در سومین آیه مورد بحث، قرآن روی سخن را به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می کند و می فرماید:

ذَرْهُمْ یَأْكُلُوا وَ یَتَمَتَّعُوا

هان ای پیامبر! این کفرگرایان و بیدادپیشگان را به حال خود واگذار تا در زندگی خود بسان چهارپایان بچرند و بخورند و به لذت جویی دل خوش دارند.

وَ یُلْهِهِمُ الْأَمَلُ

و آرزوهای دروغ و دور و درازشان آنان را از پیروی قرآن و پیامبر باز دارد و همه حقایق را فراموش کنند.

فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ.

پس به زودی خواهند دانست که سرنوشت سیاهی در انتظارشان است.

آری، هنگامی که رستاخیز از راه رسید و گرفتار کیفر بداندیشی و گناه خود شدند و آنچه را انکار می کردند، به آن رسیدند، آن گاه خواهند فهمید.

آیه شریفه این درس آموزنده را می دهد که انسان حقگرا باید برای ساختن آخرتِ خوب از هیچ تلاشی فروگزار نکند و برای مرگ، به راستی با ایمان و کارهای شایسته آماده باشد و به سوی توبه شتاب ورزد و از آرزوهایی که او را از آخرت بازمی دارد، دوری جوید و آنها را به سراچه دل راه ندهد.

امیرمؤمنان علیه السلام می فرمود:

ایّها النّاس! ان اخوف مااخاف علیکم اثنان: اتباع الهوی و طول الامل، فان اتباع الهوی یصد عن الحق، و اما طول الامل ینسی الاخره.(۱۳۸)

هان ای مردم! هراس انگیزترین چیزی که بر شما از آن ترسانم، دو آفت و دو خطر سهمگین است: یکی پیروی هواهای دل، و دیگر آرزوهای دور و دراز! چرا که پیروی از هوس ها شما را از پذیرش حق و پیروی از حق بازمی دارد

و آرزوهای دور و دراز باعث می شود که شما سرای آخرت را از یاد ببرید.

در چهارمین آیه مورد بحث هشدار می دهد که از سرنوشت عبرت انگیز جامعه های گناهکار عبرت گیرند و گمان نبرند که لذت جویی و گناه هماره ادامه خواهد یافت.

وَ ما أَهْلَكْنا مِنْ قَرْيَةٍ إِلاَّ وَ لَها كِتابٌ مَعْلُومٌ.

و ما ساکنان هیچ شهر و دیار و هیچ جامعه و ملتی را به کیفر گناهانشان نابود نساختیم، جز این که آنان سرآمد معلوم و اجل مشخّص و هنگامه تغییرناپذیری داشتند و پس از سپری شدن روزگارشان نابود شدند. بنابراین، این کفرگرایان نیز مباد از مهلت ما مغرور شوند و گمان برند ماندگارند، هرگز، اینان نیز دورانی معلوم دارند که پس از سپری شدن آن دستخوش زوال و فنا خواهند شد.

آن گاه می افزاید:

ما تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَها وَ ما يَسْتَأْخِرُونَ.

هیچ جامعه ای نه پیش از پایان روزگارش نابود می شود و نه پس از پایان آن مهلت می یابد، بلکه درست به هنگام مقرّر به هلاکت می رسد.

بهانه جویی شرک گرایان در برابر دعوت های آسمانی در این آیه، قرآن شریف به بهانه جویی حق ستیزان در برابر پیامبر پرداخته و می فرماید:

وَ قالُوا يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ.

و شرک گرایان به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می گفتند: هان ای کسی که به گفتار و پندارت قرآن بر تو فرو فرستاده شده است، تو دیوانه ای!

منظور آنان از این گفتار بی ادبانه و گستاخانه این بود که تو ادعای جنون آمیزی می کنی و ما می دانیم که نه قرآنی بر تو فرود آمده و نه تو پیامبر خدا

هستی و نه ما از تو پیروی خواهیم کرد.

لَوْ ما تَأْتِینا بِالْمَلائِکَهِ إِنْ کُنْتَ مِنَ الصَّادِقِینَ.

به باور «ابن عباس» و «حسن» منظور این است که: اگر در دعوت خود راست می گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی آوری تا به درستی گفتار و راستی دعوتت گواهی دهند.

خدا در دفاع از پیامبرش، به آنان پاسخ قانع کننده ای می دهد و می فرماید:

ما نُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ إِلاَّ بِالْحَقِّ

ما فرشتگان را تنها به هنگامه مرگ شما فرو می فرستیم، نه پیش از آن و نه پس از آن.

این نظر «ابن عباس» در تفسیر آیه است، امّا به باور گروهی از جمله «حسن»، «مجاهد» و «جبایی» منظور این است که ما فرشتگان را تنها به هنگام فرو فرستادن عذاب نابودکننده بر شما، نزدتان می فرستیم.

و پاره ای نیز بر آنند که: ما فرشتگان را تنها به حق و به همراه پیام خدا به سوی پیامبران می فرستیم.

وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ.

و اگر فرشتگان فرود آیند و حقیقت برای آنان جنبه حسّی پیدا کند و باز هم ایمان نیاورند، دیگر بی آنکه به آنان مهلت داده شود عذاب گریبانشان را خواهد گرفت.

ما قرآن را از دستبردها حراست خواهیم کرد

در این آیه به خاطر آرامش خاطر بخشیدن به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می فرماید:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ.

هان ای پیامبر! ما خودمان این قرآن پرشکوه را بر تو به تدریج فرو فرستادیم و خود ما نیز نگهدارنده و نگهبان آن خواهیم بود.

به باور «ابن عباس» و «قتاده» منظور این است که: ما آن را از

تحریف و دستبرد و فزونی و کاستی به دست ریاکاران و دزدان عقیده و ایمان حفاظت خواهیم کرد.

به بیان دیگر، پیام آیه مورد بحث بسان پیام این آیه است که می فرماید: لا یأتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه(۱۳۹)

هیچ باطل و نادرستی از پیش رو و پشت سر بر قرآن راه نمی یابد.

اما به باور «حسن» منظور این است که: خدا حراست از قرآن را در همه مراحل و دوران ها به عهده گرفته و نوید می دهد که این کتابی که بر تو ای پیامبر فرو فرستادیم، تا روز رستاخیز به همان صورت اصلی خود سالم می ماند و در دست جامعه ها دست به دست می گردد، و بدین سان مردم حقجو و کمال طلب و شایسته کردار از نور هدایت و روشنایی و معنویت آن بهره ور می گردند و دعوت تو را می شنوند.

و از دیدگاه «جبایی» منظور این است که: خدای توانا قرآن را از نیرنگ شرک گرایان و بیدادپیشگان عصرها و نسل ها حفظ می کند و آنان از رویارویی با قرآن و مبارزه با این کتاب خدا و پاسخگویی به هماوردطلبی آن فرو می مانند، و مفاهیم ارجدار و انسانساز آن نیز هماره پرطراوت و هماهنگ با فطرت انسان خواهد بود و فرسودگی و خزان و کهنگی در آن راه نمی یابد.

«فراء» می گوید: ممکن است ضمیر «له» را به پیامبر برگردانیم و بگوییم ما قرآن را فرو فرستادیم و از پیامبر خویش در برابر شرارت و شرک و بیداد حمایت نموده و حافظ او خواهیم بود.

رهنمود آیه شریفه از آیه شریفه این نکته دریافت می گردد که قرآن حادث است و نه قدیم؛ چرا که

خدا آن را فرو فرستاده و نوید حراست و نگاهداری آن را می دهد، و چنین چیزی جز پدیده و حادث نمی تواند باشد.

در ادامه سخن باز هم به منظور آرامش خاطر بخشیدن به پیامبر و انگیزش آن حضرت در جهت پایداری و مبارزه با موانع دعوت و رسالت، به رسالت های پیشین و رنج های پیامبران گذشته در دعوت های آسمانی خود در برابر جبهه ضد اصلاحات پرداخته و می فرماید:

وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ فِی شِیَعِ الْأَوَّلِینَ.

و به یقین ما پیش از تو نیز پیامبران خود را در جامعه ها و گروه های پیشین فرستادیم.

به باور «حسن» و «کلبی» منظور این است که ما پیامبران خود را در میان جامعه های گذشته فرستادیم.

و به باور «عطاء» و «ابن عباس»، مفعول «ارسلنا» که جامعه های پیشین باشد حذف شده است.

و روشنگری می کند که:

وَ ما یَأْتِیهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ.

و هیچ پیامبری به سوی جامعه خود نرفت و آنان را به سوی حق و عدالت فرا نخواند، جز این که آنان او را به باد استهزاء گرفتند.

آنان بدان دلیل پیامبران را مسخره می کردند که اصل وحی و رسالت را انکار می نمودند، و این تنها بدان دلیل بود که رسالت ها، راه و رسم خرافی و احمقانه نیاکان تاریک اندیش آنان و پرستش های ذلت بار رایج در میان آنان را مردود اعلام می کردند یا آنها را نادرست می پنداشتند.

آری، منطق آنان در برابر رسالت ها و پیامبران خدا، تمسّک به راه و رسم نیاکان خود و تاریک اندیشی و دنباله روی از آنان بود.

در ادامه سخن در این مورد قرآن

در این آیه می فرماید:

كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِی قُلُوبِ الْمُجْرِمِینَ.

آری، ما این گونه و با این شیوه آیات و نشانه های یکتایی و قدرت بی کران خویش را بر دل های این تاریک اندیشان و گناهکاران وارد می سازیم.

در تفسیر این آیه سه نظر آمده است:

۱ - به باور برخی از جمله «بلخی» و «جبایی» منظور این است که: ما این گونه آیات قرآن و مفاهیم بلند و معارف اندیشاننده آن را بر دل کفرگرایان وارد می سازیم و حقایق را به آنان می فهمانیم، و با این وصف باز هم حق ستیزی پیشه ساخته و ایمان نمی آورند و بر کیش نیاکان گمراه خویش پافشاری می کنند و به انکار رسالت ها و تکذیب پیامبران می پردازند. آری، ما در گذشته نیز دعوت پیامبران را به گوش امت ها رسانده و قلب آنان را متوجّه دعوت ها و پیام آنها ساختیم.

به بیان روشن تر حق ناپذیری آنان و رویگردانی شان از حق و کتاب خدا، ما را از روشنگری و اتمام حجّت و توجّه دادن دل های آنان به مفاهیم قرآن باز نمی دارد.

۲ - امّا به باور پاره ای منظور این است که ما این گونه به کیفر زشتکاری شان، بداندیشی و بدرفتاری و استهزای مردان حق را در دل های آنان وارد می سازیم تا کارشان به ددمنشی و عذاب و بدبختی بینجامد.

۳ - و پاره ای نیز می گویند منظور این است که: ما این گونه شرک و کفر را در دل های آنان وارد می سازیم.

به باور ما دیدگاه نخست درست است و دیدگاه دوم و سوم درست به نظر نمی رسد؛ چرا که از آیات مورد بحث نه موضوع شرک دریافت می گردد و نه افشاندن بذر حق ستیزی و

تمسخر پیامبران بر دل های کفرگرایان؛ و سخن از قرآن شریف است که خدا مفاهیم آن را بر دلها می افکند و درخشش انوار طلایی و معنوی اش را بر قلب ها می تاباند، نه چیز دیگر.

افزون بر نادرست بودن این پندار در مورد خدا، ادامه آیه نیز نشانگر درستی دیدگاه نخست است؛ چرا که می فرماید:

لا يُؤْمِنُونَ بِهِ

امّا آنان به آن کتاب و مفاهیم بلندش ایمان نمی آورند.

همه مفسران بر آنند که آیه شریفه آنان را به خاطر حق ستیزی شان سرزنش می کند؛ چرا که خدا حق و مفاهیم قرآن را بر دل های آنان می افکند و آنان نمی پذیرند. در حالی که اگر دیدگاه دوم و سوم را بپذیریم، آیه به جای نکوهش، آنان را ستایش خواهد کرد.

و اگر به راستی خدا بذر کفر و شرک را بر دل های آنان افکنده باشد دیگر نکوهش آنان چرا؟! و به چه دلیل قرآن در سرزنش آنان می فرماید:

لقد جئتم شيئاً إذا تكاد السّموات يتفطرن منه و تنشق الأرض و تخر الجبال هدّاً(۱۴۰)

به راستی که شما در پندار فرزند برای خدای یکتا، چیز زشتی بر زبان آوردید؛ چیزی نمانده است که آسمان ها از این گفتار ناروا بشکافد و زمین چاک خورده و کوه های سخت فرو ریزد.

و با این که خود، آفت شرک را در دل های آنان افکنده است، چگونه ممکن است آن را مورد انکار قرار دهد و از آنان بخواهد تا آن را از دل خارج سازند؟!

با این بیان دیدگاه نخست درست است و نه دیدگاه دوم و سوم.

وَ قَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ.

و روش جامعه های پیشین نیز این گونه بود که پیامبران آنان

را به سوی کتاب خدا و پیام او دعوت می کردند، امّا آنان ایمان نمی آوردند.

به باور «ابومسلم» مقصود این است که روش پیشینیان این بود که بر کفر خود پافشاری می کردند و از پیامبران با اصرار بسیار می خواستند که آیاتی بر درستی شرک و کفر آنان از بارگاه خدا بیاورند و خدا نیز آنان را گرفتار کیفر و عذاب می ساخت.

و از دیدگاه «ابن عباس منظور این است که: هان ای پیامبر! همان گونه که اینان تو را دروغگو می پندارند، جامعه های پیشین نیز پیامبران خود را دروغگو می انگاشتند.

و در پاسخ به بهانه جویی ها و معجزه خواهی های بی مورد شرک گرایان می افزاید:

وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ.

و اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم که هماره از آن اوج می گرفتند و بالا می رفتند...

به باور «ابن عباس» و «قتاده» منظور این است که: اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم و آنان می دیدند که فرشتگان در آسمان اوج می گیرند و فرود می آیند...

امّا به باور گروهی از جمله «ابومسلم» منظور این است که: اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم و آنان از آن در، صعود می کردند و فرود می آمدند...

لَقالُوا إِنَّما سُكِّرَتْ أَبْصارُنا

آن گاه به جای پذیرش حق و ایمان به رسالت پیامبر می گفتند: واقعیت این است که ما چشم بندی شده ایم.

«مجاهد» می گوید: منظور این است که آنان با دیدن معجزه دلخواه خویش نیز می گفتند: چشم ما را بسته اند.

و به باور گروهی از جمله «ابن عباس» تازه می گفتند: اینان چشم ما را کور کرده اند.

و به باور برخی دیگر، بهانه جویی می کردند که دیدگان ما از دیدن حقایق

فرومانده و ناتوان شده است.

بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ.

بلکه ما مردمی افسون شده ایم و پیامبر ما را افسون کرده است تا نتوانیم به وسیله چشم خود پدیده ها را آن گونه که هستند بنگریم و بشناسیم.

پرتوی از شگفتی های نظام آفرینش دگرباره قرآن به پرتوی از نظام حیرت انگیز آفرینش توجّه داده و می فرماید:

وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِی السَّماءِ بُرُوجاً وَ زَیَّنّاها لِلنّاظِرِینَ.

و به یقین ما در آسمان برای ماه و خورشید، برج ها و منزلگاه هایی مقرر داشتیم و آسمان نیلگون را برای تماشاگران آراستیم.

از حضرت صادق علیه السلام آورده اند که می فرمود: برج ها دوازده برج می باشند.

و از «ابن عباس»، «حسن» و «قتاده» آورده اند که برجها همان ستارگان می باشند.

وَ حَفِظْناها مِنْ کُلِّ شَیْطانٍ رَجِیمٍ.

به باور «ابوعلی» منظور این است که: آسمان را از هر شیطان پلیدی که به وسیله شهاب ها رانده می شود، حفظ کردیم.

«ابن عباس» می گوید: منظور از واژه «رجیم» لعنت شده و رانده شده است. و منظور از جلوگیری و حفظ پدیده نیز، حفاظت آن از دسترسی و آسیب رسانی چیزهایی است که آن را تباه می کند.

با این بیان حفظ قرآن شریف، آموزش آن به دیگران است تا فراموش نگردد، و حفظ مال و ثروت، نگهبانی از آن است تا به غارت نرود و تلف نشود، و حفظ آسمان از شیطان نیز به مفهوم نگهداری آن از ورود شیطان هاست تا استراق سمع نکنند، و وسیله جلوگیری نیز به بیان آیه شریفه شهابها می باشند.

إِلاّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِینٌ

واژه «سرقت» به مفهوم ربودن چیزی از جایی محفوظ است، واژه «سمع» در اینجا

به معنـای «مسـموع» آمـده، که بـا این بیـان مفهوم آیه این است: ما آسـمان را از هر شـیطان رانـده شـده ای حفظ کردیم، مگر آنهـایی که می خواهنـد در نهـان و به صورت دزدانه چیزی از پیـام های آن را بشـنوند، که شـعله های سوزان آتش یا شـهابی روشن آنها را دنبال می کند. این شعله را زمینیان بسیار دیده اند چنان که خود ما می بینیم.

این شعله های آتش بسان تیری شکارافکن و مرگبار به سوی آنها افکنده می شود.

یادآوری می گردد که واژه «شهاب» به مفهوم ستونی از نور و روشنایی است که بسان آتش می درخشد.

«ابن عبـاس» آورده است که در جـاهلیت کاهنان و پیشـگویانی بودنـد که هر کـدام شـیطانی داشـتند و این شـیطان ها در نقاط حساسـی کمین می کردند و صدای فرشـتگان آسـمان را دزدانه گوش می سپردند و پیام های آنان را دریافت می داشـتند و از این راه رویـدادهای کره زمین را به دست آورده و برخی آگاهی ها را از آینده کسب می کردند، آن گاه نزد کاهن خود رفته و اخبار دریافت شده را در اختیار او قرار می دادند.

امّا این شـیطان هـا پس از بعثت مسـیح علیه السـلام از سه آسـمان، و پس از برانگیخته شـدن پیامبر صـلی الله علیه وآله از همه آسـمان ها رانـده شدنـد و از آن پس نگهبانی آسـمان ها به سـتارگان سپرده شـد تا آنها به خواست خدا و فرمان او، به وسـیله شهاب ها از نفوذ شیطان ها به آسمان ها جلوگیری کنند.

با این بیان، شهاب روشن و راندن شیطان ها از آسمان ها از معجزه های پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله است؛ چرا که پیش از بعثت آن پیشوای بزرگ آسمانی، شهابی دیده نشده بود.

«حسن» در این مورد

می گوید: شهابها، شیطان ها را هدف می گیرند و نابود می سازند.

و «ابن عباس» می گوید: شیطانها با هدف قرار گرفتن به وسیله شهابها می سوزند و سقوط می کنند، امّا نابود نمی گردند.

پرتوی از آیات دو اصل انسانساز بیم و امید در زندگی انسان آفریدگار فرزانه هستی انسان را به گونه ای آفریده است که در حالت طبیعی از اعماق جان خویش ندای این دو اصل انسانساز و دو عامل حرکت و توازن و دو نیروی شور و تلاش و تعادل را به خوبی احساس می کند و می شنود.

از سویی امید به آینده زیبا و پرطراوت و پرصفای زندگی، او را به حرکت می آورد و بسان موتور پرقدرت و پرشتابی او را در پیمایش راه زندگی سرعت و نشاط و حرارت می بخشد، به گونه ای که بدون این نیروی اصیل و این موهبت الهی و این عامل حرکت و تلاش، چرخ های زندگی فردی، خانوادگی، اجتماعی،اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، دینی، نظامی و جهانی از حرکت باز می ایستد و همه جا یخبندان می گردد؛ و از دگرسو اگر عامل بیم او را به تدبّر، آینده نگری، کند و کاو بیشتر در گزینش مسیر زندگی و تفکّر و تعمّق و احتیاط و تدبیر بیشتر وادار نسازد، دستخوش احساسات گشته و بر مرکب غرور و آرزوهای دور و دراز نشسته و به گونه ای شتاب می گیرد که خویشتن را به درّه نیستی و تباهی و رسوایی پرتاب می کند.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله در اشاره به این حقیقت می فرمود:

الاءمل رحمه لامّتی و لولا الامل مارضعت والده ولدها و لا غرس غارس شجراً.(۱۴۱)

عامل زندگی ساز امید، مایه رحمت برای جامعه و امّت من است؛

اگر نور امید بر کران تا کران دل ها نمی تابید، نه هیچ مادری کودک شیرخوار خود را شیر می داد و نه باغبانی نهالی می کاشت.

آرزوهای دور و دراز

امّا اگر توازن و تعادل سازمان وجود انسان به هم ریخت و با فروکش کردن اصل «بیم» و آینده نگری در زندگی انسان، به جای امید که مایه حیات و تلاش و نور و حرارت زندگی است، آرزوهای سرکش و دور و دراز میدان دار وجود انسان گردید، آنجاست که آفتی مرگبار گریبانگیر او می شود و او را به غفلت و انحراف و تباهی سوق می دهد.

به بیان اندیشمندان، امید بسان باران حیات بخش و زندگی ساز بر کویر دل ها و مزرعه جان هاست که گل ها و گل بوته های زندگی را شکوفا می سازد؛ امّا اگر این باران به صورتی درآمد که از اندازه گذشت، همه چیز را در دریایی از آب و گل و لای غرق خواهد ساخت.

امیرمؤمنان علیه السلام در اشاره به این حقیقت سرنوشت ساز می فرماید:

ایّها النّاس ان اخوف ما اخاف علیکم اثنان: اتباع الهوی و طول الامل اما اتباع الهوی فیصد عن الحقّ و اما طول الامل فینسی الاخره.(۱۴۲)

هان ای مردم! راستی هراس انگیزترین چیزی که از آن بر شما ترسانم، دو آفت است: یکی هواپرستی و هوسبازی و پیروی از هواهای دل، و دیگری آرزوهای دور و دراز و بی اساس؛ چرا که پیروی از هواهای دل، شما را از حق پرستی و دادگری بازمی دارد و شما را به خودکامگی و خودپرستی می کشد؛ و آرزوهای دور و دراز نیز سرای آخرت و بهشت پرطراوت و زیبا و زندگی جاودانه آن جهان را از یادتان می برد.

آری، اگر فرد، خانواده،

جامعه و حکومت و تشکیلاتی به این آفت های نابودکننده گرفتار آمد، جز به خودپرستی و بیداد و خودکامگی و انحصار قدرت و ثروت و امکانات برای رسیدن به هواهای نفسانی و خشونت و مرگ اندیشی نمی اندیشد، و روشن است که سرنوشت و فرجامی جز تباهی و سقوط نخواهد داشت.

۱۹ – و زمین را گسترش بخشیدیم، و در آن کوه های استوار [و سر به آسمان ساییده درافکندیم، و از هر پدیده سنجیده ای در آن رویانیدیم.

۲۰ – و برای شما [انسان ها] و هر آن که شما روزی رسان او نیستید، در آن [زمین پهناور] وسایل زندگی قرار دادیم.

۲۱ – و هیچ چیزی [در کران تا کران زمین و آسمان و دریاها]نیست، جز آنکه گنجینه های آن نزد ماست، و ما آن را جز به اندازه ای مقرّر فرو نمی فرستیم.

۲۲ – و ما بادها را باردارسازنده [و باران زاکننده ابرها] فرستادیم و از آن آسمان، آبی فرود آوردیم و شما را به وسیله آن سیراب ساختیم، و [بهوش باشید که شما خزانه دار آن نیستید.

۲۳ – و به یقین این ما هستیم که زندگی می بخشیم و می میرانیم، و ما وارث [زمین و زمان هستیم.

۲۴ – و بی گمان ما پیشنیان شما را شناخته ایم، و آیندگان [شما را هم]شناخته ایم [و از سرنوشت آنان آگاهیم .

۲۵ – و بی تردید [این پروردگار توست که آنان را [در روز رستاخیز]زنده می سازد و [برای حسابرسی گرد می آورد؛ چرا که او فرزانه و داناست.

نگرشی بر واژه ها

رواسی:

این واژه جمع «راسیه» به مفهوم ثابت و استوار است که در آیه شریفه اشاره به کوه های استوار و سر به آسمان ساییده می باشند که نقش کنترل زمین را دارند.

وزن: سنجش و اندازه گرفتن.

معایش: این واژه جمع «معیشت» و به مفهوم وسایل و اسباب زندگی در طلب رزق وروزی است. این وسایل و اسباب برخی خود به سراغ انسان آمده و برخی را باید پی جویی کرد و زندگی را ساخت.

لواقح: بادهایی که ابرها را باردار و باران زا می نمایند تا باران بر زمین ببارد؛ و واژه «تلقیح» به مفهوم باردار ساختن است.

تفسیر

پرتوی از نشانه های یکتایی و قدرت خدا در زمین قرآن در آیات پیش به پرتوی از شگفتی های نظام آفرینش و آیات و نشانه های قدرت بی کران خدا در آسمان ها اشاره کرد، اینک در این آیات به شگفتی های زمین پرداخته و می فرماید:

وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها

و زمین را گسترانیدیم.

وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ

و در آن کوه هایی استوار و سر به آسمان کشیده درافکندیم.

وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ مَوْزُونٍ.

در تفسیر این فراز دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «سعید بن جبیر» و «مجاهد» منظور این است که: در آن از هر چیز سنجیده و معلومی رویانیدیم.

۲ - امّا به باور «حسن» منظور این است که: در زمین از هر آنچه که وزن می گردد، بسان طلاء نقره، مس و دیگر پدیده ها، پدید آوردیم.

۳ - از دیدگاه «ابومسلم» منظور این است که از همه پدیده هایی که از زمین پهناور می روید و به دست می آید، در آن رویانیدیم و

پدید آوردیم.

و بـدین دلیل در آیه شـریفه تنها به چیزهای وزن شـدنی اشاره دارد، که اصل در سـنجش پدیـده ها وزن کردن است و نه کیل نمودن آنهـا، و از این راه مشـخّصات هر دو دسـته از پدیـده های وزن شـدنی و کیل شـدنی به دست می آیـد. افزون بر آن در وزن، مفهوم کیـل و پیمـانه نیز نهفته است؛ چرا که سـنجش و وزن کردن، در حقیقت برابر ساختن چیزی با چیز دیگر است که این در «کیل» نیز ثابت است.

مرحوم سیّد مرتضـی ضمن نفی این دیدگاه می فرماید: از ظاهر آیه شریفه خلاف این سخن دریافت می گردد؛ چرا که منظور از «موزون»، مقـداری به اندازه نیاز می باشد که کمتر و یا افزون تر از آن زیانبار و بیهوده است. برای نمونه، هر گاه گفته شود: سخن و یـا رفتـار فلان انسان موزون است، منظور این است که پرمعنی و به انـدازه و به دور از افراط و تفریط است، و به همین دلیـل است که مفسـران واژه «موازین»(۱۴۳) در قرآن را به مفهـوم ترازوهـایی برای ایجـاد توازن و تعـادل میـان پـاداش و کیفر تأویل کرده اند.

در ادامه سخن به دیگر امکانات و وسایل زندگی انسان که خدا در روی زمین قرار داده است، اشاره نموده و می فرماید:

وَ جَعَلْنا لَکُمْ فِیها مَعایِشَ

و برای شما انسان ها، در زمین پهناور و زیبا و پربرکت انواع وسایل و امکانات زندگی قرار دادیم.

«ابن عبـاس» در تفسـیر آیه می گویـد: منظور این است که برای شـما در روی زمین گـل ها وگیاهان و درختان را رویانـدیم تا وسیله معاش شما باشند.

امّا به باور پاره ای منظور از واژه «معایش» نعمت های خوردنی و

نوشیدنی زمین است که زندگی انسان ها در گرو آن وسایل و امکانات گوناگون است.

و پاره ای نیز بر آنند که منظور از «معایش» بهره وری از اسباب و سایل رزق و روزی در زندگی است.

وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِینَ.

و نیز در زمین برای کسانی چون بردگان و حیوانات، که شما روزی رسان آنها نیستید، وسایل و امکانات زندگی قرار دادیم.

در این فراز از آیه شریفه «مَن» آمده است و نه «ما»، دلیل این سبک و شیوه این است که جانب خردمندان را ترجیح داده است، که با این بیان «مَن» به «معایش» پیوند می خورد و منظور این است که: در روی زمین برای شما وسایل زندگی و کسانی که روزی رسان آنان نیستید، قرار دادیم.

امّا پاره ای از مفسران آن را به «لکم» پیوند داده اند که در آن صورت مفهوم آیه این است که: برای شما انسان ها و کسانی که شما روزی رسان آنان نیستید، در زمین وسایل زندگی قرار دادیم.

در سوّمین آیه مورد بحث در اشاره ای به دانش بی کران و حکمت خدا در این مورد می فرماید:

وَ إِنْ مِنْ شَیْ ءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ

و هیچ چیزی در کران تا کران هستی نیست، جز این که گنجینه های آن نزد ماست و ما پدیدآورنده و مالک آن هستیم. منظور از گنجینه های خدا توانایی و اقتدار اوست؛ چرا که او می تواند از هر چیزی به هر اندازه ای که بخواهد پدید آورد و قدرت او بی کران است و برای آن مرزی نیست.

پاره ای بر آنند که منظور، آب زندگی ساز است که گیاه و درخت و گل و لاله را می رویاند و این آب زندگی ساز

و زندگی بخش نیز در خزانه خداست.

و «حسن» می گوید: باران، خزانه همه نعمت ها و پدیده هاست.

وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ.

و ما آن باران را جز به اندازه مقرّرا و معلوم و بر اساس حکمت نمی فرسیم.

به باور پاره ای منظور از «خزانه» در آیه شریفه قدرت بی کران خدا در آفرینش و پدید آوردن پدیده ها، و منظور از واژه «انزال» ایجاد و پدید آوردن است؛ چرا که «انزال» به مفهوم بخشش و رزق و روزی است؛ و تفسیر آیه این است که: همه نیکی ها و نعمت ها از سوی خداست و او بر اساس حکمت و مصلحت و نیاز انسان ها پدید می آورد و می بخشد.

در چهارمین آیه مورد بحث، قرآن به بیان چگونگی فرود باران پرداخته و می فرماید:

وَ أَرْسَلْنَا الرِّیاحَ لَواقِحَ

و ما بادها را به جریان می آوریم تا ابرها را باران زا نمایند.

فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَیْناکُمُوهُ

و از آسمان آبی فرو فرستادیم و از آن آب به شما نوشاندیم و به شما قدرت بخشیدیم.

وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِینَ.

و بهوش باشید که شما خزانه دار و حافظ باران نیستید، و این خداست که خزانه دار آن است و از آسمان آن را فرو می فرستد و آن را در اعماق زمین نگهداری می کند و به اندازه نیاز از چشمه سارها می جوشاند. آری، همه این کارها به خواست خداست و از قدرت انسان ها خارج است.

پس از ترسیم نکاتی در خداشناسی و آشنایی با قدرت آفریدگار یکتای هستی، اینک قرآن در این آیه شریفه در اشاره ای به معاد و زنده شدن مردگان به خواست خدا در آستانه رستاخیز

می فرماید:

وَ إِنَّا لَنَحْنُ نُحْیِی وَ نُمِیتُ

و به یقین این ما هستیم که زنده می سازیم و می میرانیم.

و بدین وسیله روشنگری می کند که خدا هر گاه بخواهد می آفریند و هر گاه بخواهد می میراند.

وَ نَحْنُ الْوارِثُونَ.

و ما وارث زمین و زمان و همه ساکنان زمین هستیم؛ چرا که وقتی در آستانه رستاخیز همه انسان ها جهان را بدرود گفتند و کسی بر روی زمین نماند، همه پدیده ها و ثروت ها برای او می ماند و تنها اوست که می تواند هر گونه تصرّفی که خواست در آنها انجام دهد.

در ششمین آیه مورد بحث می فرماید:

وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِینَ مِنْکُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِینَ.

و ما پیشنیان شما را شناخته ایم و بی گمان آیندگان را نیز می شناسیم.

در تفسیر این آیه شریفه دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «مجاهد»، «ضحاک» و «قتاده» منظور این است که: ما آنان را که درگذشته اند و آنان را که هستند، همه را شناخته ایم.

۲ - امّا به باور «شعبی» منظور این است که: ما نخستین فرد و آخرین فرد شما انسان ها را شناخته ایم.

۳ - «سعید بن مسیّب» می گوید: منظور این است که ما شناخته ایم که چه کسانی در جهاد و پیکار در صف های جلو هستند و چه کسانی در ردیف های عقب مجاهدان و مبارزان.

۴ - و «حسن» می گوید منظور این است که: ما دانستیم که چه کسانی در راه انجام خوبی ها و شایستگی ها شتاب می ورزند و چه کسانی سستی می ورزند.

۵ - از دیدگاه «ابن عباس» منظور این است که: ما می دانیم که چه کسانی در نیایش و

نماز در صف جلو قرار می گیرند و چه کسانی در صف عقب؛ چرا که پیش از فرود این آیه، برخی برای رسیدن به پاداش نماز جماعت در صف جلو می ایستادند و کسانی نیز بودند که به منظور نگاه کردن به قامت زنان و پشت سر آنان، در صف عقب می ایستادند، و این آیه به همین تناسب فرود آمد.

۶ - امّا «ربیع» می گوید: پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله مردم را به صف نخست نماز جماعت ترغیب نمود و فرمود: بهترین صف مردان، صف نخست نماز جماعت و بدترین صف آنان، صف آخر است؛ و بهترین صف زنان، صف آخر و بدترین آن صف اوّل است، و خدا و فرشتگان به صف نخست توجّه دارند.

در ادامه سخن در مورد رستاخیز می افزاید:

وَ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ یَحْشُرُهُمْ

و به یقین پروردگار توست که مردم را در روز رستاخیز زنده می سازد و برای حسابرسی گرد می آورد.

إِنَّهُ حَکِیمٌ عَلِیمٌ.

چرا که او در کارهای خود فرزانه و در امور بندگان و تدبیر شئون هستی داناست.

نظم و پیوند آیات به باور «ابومسلم» آیه شریفه «و انّا لنحن نحیی...» و آیات پس از آن، همه به آیاتی پیوند می خورند که پیش از آنها در مورد ترسیم نعمت ها آمده است؛ چرا که در آن آیات زنجیره ای از نعمت های خدا به مردم را به تابلو می برد و از پی آن روشنگری می کند که همه آنان فناپذیرند و خدا وارث همه آنان است و بدین وسیله مردم را به ارزش های مادی و دنیوی بی میل، و نسبت به ارزش های معنوی و سرای آخرت

ترغیب می نماید.

«قاضی» می گوید: خدا در این آیات ضمن ترسیم نعمت های گوناگون خود به بندگان، روشنگری می کند که همه آنها فناپذیرند و آنها را برای این که ماندگار باشند نیافریده است، بلکه همه آنها را مقدّمه و وسیله ای برای سرای آخرت آفریده است.

و پاره ای نیز بر آنند که: آفریدگار هستی پس از توجّه دادن مردم به نعمت های گوناگون زندگی، با یادآوری روز رستاخیز و موضوع زنده ساختن و میراندن انسان ها، و علم و قدرت بی کران خدا نسبت به همه چیز و آفرینش دگرباره، بدین سان آنان را به توحیدگرایی و یکتاپرستی و فرمانبرداری برمی انگیزد.

- و ما انسان را از گلی خشک [و] برگرفته از لجنی سیاه و بویناک، پدید آوردیم.

۲۷ - و پیش از آن جن را از آتشی سوزان و بدون دود، آفریدیم.

۲۸ - و هنگامی را [به یاد آور] که پروردگارت به فرشتگان گفت: من بشری را از گلی خشک و برگرفته از لجنی سیاه و بویناک خواهم آفرید.

۲۹ - پس هنگامی که آن را [توازن بخشیدم و] درست کردم و از روح خود در [کالبد]او دمیدم، در برابرش به سجده درآیید.

۳۰ - پس فرشتگان [به فرمان خدا] یکسره [در برابر او] سجده کردند،

۳۱ - جز ابلیس که سر باز زد از این که با سجده کنندگان باشد.

۳۲ - [خدا] فرمود: ای ابلیس، تو را چه شده است که از سجده کنندگان نیستی؟

۳۳ - گفت: من چنین نیستم که برای بشری که تو او را از گلی خشک [برگرفته و]از لجنی سیاه و بویناک آفریده ای

سجده کنم.

۳۴ - [خدا] فرمود: پس از این [جایگاه و موقعیت بیرون رو که تو رانده شده ای.

۳۵ - و بی تردید تا روز پاداش و کیفر، لعنت [و دوری از رحمت من]بر تو خواهد بود.

۳۶ - گفت: پروردگارا، پس مرا تا روزی که [مردم برانگیخته می شوند مهلت ده.

۳۷ - فرمود: بی گمان تو از مهلت داده شدگان هستی.

۳۸ - [امّا نه همواره، بلکه تا روز آن زمان معلوم.

۳۹ - گفت: پروردگارا، به خاطر این که [با این آزمون دشوار] مرا به تباهی کشاندی، من [نیز] در زمین [گناهان و زشتی های بندگانت را]در نظرشان آراسته خواهم ساخت و آنان را یکسره به گمراهی خواهم افکند،

۴۰ - مگر بندگان خالص شده [و برگزیده بارگاه ات از میان آنان را.

۴۱ - فرمود: این [ویژگی اخلاص راهی است راست که [راه نمودنِ رهروان آن بر عهده من است.

۴۲ - به یقین تو بر بندگان من هیچ گونه [سلطه و] چیرگی نخواهی یافت، مگر به کسانی از گمراهان که از تو پیروی نمایند.

۴۳ - و بی گمان [آتش شعله ور] دوزخ وعده گاه همه آنان خواهد بود.

۴۴ - [دوزخی که هفت در [و هفت طبقه دارد، و برای هر [طبقه و]دری پاره ای معلوم از آنان تقسیم شده اند.

نگرشی بر واژه ها

صلصال: گل خشک. این واژه از «صلصله» که به مفهوم نوعی پرنده است برگرفته شده است؛ و نیز به صدای آهن و غرّش رعد نیز «صلصله» می گویند.

پاره ای نیز واژه «صلصال» را به مفهوم ماده ای بدبو معنی کرده اند که از «صلّ اللحم و أصّل» برگرفته شده است.

حماء: این واژه جمع «حماه» به مفهوم خاک سیاه رنگ است.

مسنون: ریخته شده؛ و پاره ای نیز آن را «متغیّر» معنی کرده اند.

این واژه در اصل به مفهوم استمرار است و از سنّت برگرفته شده است.

جان: جن. این واژه از دیدگاه «سیبویه» مفرد می باشد و جمع آن «جنان» است، همانند حایط و حیطان و یا راعی و رعیان.

سموم: باد گرم؛ و بدان دلیل به باد گرم «سموم» می گویند که بسان سمّ کشنده در سوراخ های ریز بدن وارد می شود؛ و «سمّ» نیز از همین ماده است.

اغواء: وسوسه و دعوت به گمراهی، درست عکس ارشاد و هدایت و راهنمایی انسان. این واژه گاه به مفهم حکم به گمراهی نیز آمده است.

تزیین: آراستن چیزی در نظر دیگری، به گونه ای که دلپذیر گردد. و اغوای شیطان، به مفهوم آراسته ساختن باطل و گناه در نظر انسان آمده است.

تفسیر

موضوع آفرینش انسان در آیات پیش سخن از حیات و مرگ و آفرینش دگرباره در آستانه رستاخیز برای حسابرسی و پاداش و کیفر بود، و اینک در این آیات قرآن به آفرینش انسان پرداخته و در این مورد می فرماید:

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ

و ما انسان را از خاک خشکیده ای که به هنگام برخورد با چیزی صدا می دهد آفریدیم.

این دیدگاه بیشتر مفسران از جمله «ابن عباس» در تفسیر آیه است، امّا به باور «ضحاک» منظور این است که خدا انسان را از خاکی خشک که به ریگ مخلوط بود پدید آورد.

و به باور «مجاهد» و «کسایی» منظور این است که: خدا انسان را از خاکی بدبو آفرید.

مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ.

از گل تیره رنگ و متغیّر که بسان ذوب طلا ـ و نقره به قالب ریخته شود، درست همان گونه صورت آدم آفریده شد. «ابن عباس» می گوید: منظور این است که از خاک مربوط آفریده شد.

و از دیدگاه «سیبویه» از خاک مصوّر.

وَ الْجَانَّ

و به باور برخی از جمله «حسن» و «قتاده» منظور از «جان» ابلیس است.

امّا به باور «ابن عباس»، او پدر جنّیان است، درست بسان آدم که پدر آدمیان می باشد.

یادآوری می گردد که نصب این واژه، به وسیله فعلی است که در تقدیر می باشد.

خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نارِ السَّمُومِ

و ما گروه «جان» را پیش از آفرینش آدم، از آتشی آفریدیم که بادی گرم و مرگبار تولید می کرد.

به باور برخی، از آتشی که دود نداشت و صاعقه ها از آن پدید می آید.

از «ابن عباس» آورده اند که ابلیس از یکی از تیره های فرشتگان است که آنان را «جن» می گویند و آنان از فرشتگانی هستند که از آن آتش مورد اشاره آفریده شده اند، و جنیانی که در قرآن از آنها یاد شده است از شعله آتش آفریده شده اند.

و «ابومسلم» می گوید: واژه «سموم» به مفهوم آتش شعله ور است.

این آیه درس آموز نشانگر آن است که فضیلت و برتری انسان نه به اصل و اساس او، که به درست اندیشی و خردورزی و دین باوری و دینداری آگاهانه و نواندیشانه و دانش و بینش ژرف و کارهای شایسته اوست، وگرنه اصل او از مشتی خاک تیره و بی مقدار است که آفریدگار

توانای هستی آن را با عبور دادن از مراحل چندگانه ای به صورت انسان پدیدار ساخت.

مراحل چندگانه آفرینش انسان ۱ - در قرآن شریف در برخی از آیات آمده است که: خدا شما انسانها را از خاک آفرید.

خلقکم من تراب(۱۴۴)

۲ - در برخی دیگر از آیات آمده است که: خدایا تو او را از گل آفریدی.

و خلقته من طین(۱۴۵)

۳ - گاه اصل او را از «گلی سیاه و بدبو» عنوان می سازد.

من حماءٍ مسنون(۱۴۶)

۴ - و گاه او را پدید آمد، از «گلی خشکیده» تعبیر می کند.

من صلصالٍ...(۱۴۷)

پاره ای بدون تعمّق در آیات و بدون در کنار هم چیدن این مراحل چهارگانه، این آیات را با هم ناسازگار می پندارند، در صورتی که آیات با هم هماهنگ و سازگارند و نشان دهنده این نکته ظریف که خدا انسان را از مشتی خاک بی مقدار با عبور دادن از مراحل چندگانه آفرینش به صورت انسان پدید آورد. با این بیان آیات چندگانه بیانگر مراحل چندگانه آفرینش انسان است و با هم سازگار.

در ادامه سخن در این مورد می فرماید:

وَ إِذْ قالَ رَبُّکَ لِلْمَلائِکَهِ

و تو ای پیامبر هنگامی را به یاد آور که خدا به فرشتگان فرمود:

إِنِّی خالِقٌ بَشَراً

من به زودی بشری خواهم آفرید.

در این فراز قرآن انسان را بشر نامید؛ چرا که بر خلاف حیوانات دارای مو و پشم نیست و پوست او نمایان است.

مِنْ صَلْصالٍ

از خاک خشکیده ای.

مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ.

از لجنی سیاه و بدبو خواهم آفرید.

در چهارمین آیه مورد بحث می افزاید:

فَإِذا سَوَّيْتُهُ

پس هنگامی

که آفرینش او تمام شد و کامل گردید...به باور پاره ای هنگامی که چهره اش را توازن بخشیدم...

وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِی

و از روح خود در کالبد آن دمیدم...

در آیه شریفه روح انسان را به ذات پاک خود اضافه می کند و از روح خود عنوان می سازد، که این بیان به منظور نشان دادن مقام والا و موقعیت شکوهبار انسان است.

فَقَعُوا لَهُ ساجِدِینَ.

آن گاه در برابرش به سجده درآیید.

«کلبی» می گوید منظور این است که: هنگامی که آفرینش انسان کامل گردید و از روح خود در کالبد او دمیدم، آن گاه در برابرش به سجده بیفتید.

در پنجمین آیه مورد بحث می فرماید:

فَسَجَدَ الْمَلائِکَهُ کُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ.

پس فرشتگان به فرمان خدا یکسره در برابر او به سجده درآمدند.

«سیبویه» در تفسیر آیه می گوید: در این آیه دو تأکید آمده است تا موضوع را بهتر و قوی تر بیان کند.

امّا «مبرد» بر آن است که یک تأکید آمده است و واژه «اجمعون» بیانگر گرد آمدن آنان در سجده است.

و «زجاج» می گوید: دیدگاه نخست بهتر است؛ چرا که واژه «اجمعون» حال نیست.

در ادامه سخن در این مورد می افزاید:

إِلَّا إِبْلِیسَ أَبی أَنْ یَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ.

و تنها ابلیس خودداری ورزید و سر باز زد که به همراه سجده کنندگان باشد و به احترام آدم در برابر بارگاه خدا و در آستانه او سر به سجده گذارد.

یادآوری می گردد که در مورد ماهیت «ابلیس» که از فرشتگان بود یا از جنیان، در سوره بقره دیدگاه ها را آوردیم و دیگر نیازی به تکرار بحث نیست.(۱۴۸)

آفریدگار هستی آن موجود

مغرور و سرکش را مخاطب ساخت که:

قالَ یا إِبْلِیسُ ما لَکَ أَلاَّ تَکُونَ مَعَ السَّاجِدِینَ.

هان ای ابلیس! چرا تو با سجده آورندگان نیستی؟

«زجاج» می گوید منظور این است که: چه چیز تو را از این که سجده کنی باز داشت؟

با این بیان خدا او را مورد اهانت و بازخواست قرار داد و تحقیر فرمود، درست همان گونه که در آیه دیگری در مورد دوزخیان تیره بخت می فرماید: قال اخسئوا فیها و لا تکلّمون.(۱۴۹)

بروید و در آن شعله های سرکش آتش گم شوید و با من سخن مگویید!

به باور «زجاج» این گفتار را پاره ای از فرستادگان خدا به ابلیس گفتند، نه خود او، چرا که ذات پاک او به هنگامه تکلیف موجودات مکلّف، با آنان جز به وسیله واسطه سخن نمی گوید.

و آن موجود سرکش و پرغرور، با گستاخی شرم آوری پاسخ داد:

قالَ لَمْ أَکُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

پروردگارا، زیبنده من نیست که در برابر انسانی که او را از گل خشک و بدبو و دگرگون شده ای آفریده ای، سر سجده فرود آورم؛ چرا که من از او برترم و شرافت من بیشتر است.

و بدین سان با گرفتار آمدن به دام غرور و غفلت، از یاد برد که شرافت و برتری و ملاک و معیار عظمت و کرامت و کمال به اندیشه و عقیده و عملکرد شایسته و عادلانه و خداپسندانه است و نه به اصل و ریشه و ارزش های ظاهری.

و به خاطر گرفتار آمدن به این سرکشی و غرور بود که از موقعیت و جایگاه خویش سقوط کرد و پیام آمد که:

قالَ فَاخْرُجْ

مِنْها فَإِنَّکَ رَجِیمٌ.

اینک که چنین است از بهشت پرطراوت و زیبا بیرون شو؛ چرا که تو رانده شده بارگاه خدا هستی.

«ابومسلم» می گوید: منظور این است که اینک که چنین گستاخی کردی از آسمان بیرون رو.

و به باور برخی دیگر، منظور این است که شیطان بدین وسیله از زمین خارج گردد و در دریاها زندگی کند و از آن پس ورود او به زمین بسان ورود دزد در جای ممنوع است.

«جبایی» بر آن است که واژه «رجیم» به مفهوم سنگسار شده است و منظور آیه این است که: هان ای شیطان! اگر دگرباره بخواهی به آسمان باز گردی، به وسیله شهاب هایی که شیطان ها به وسیله آنها هدف قرار می گیرند، سنگسار خواهی شد.

و در ادامه پیام، به او هشدار داده شده که:

وَ إِنَّ عَلَیْکَ اللَّعْنَهَ إِلی یَوْمِ الدِّینِ.

و بهوش باش و بدان که تا روز رستاخیز لعنت و دوری از رحمت خدا از آن تو خواهد بود.

با این بیان، لعنت و دوری از رحمت خدا از آن ابلیس است و حیوانات را نمی توان لعنت کرد.

به بیان دیگر، منظور آیه شریفه این است که این موجود سرکش و گستاخ و نافرمان تا روز رستاخیز مورد لعنت و نفرین خدا و فرشتگان و مردم است و پس از آن روز نیز گرفتار آتش شعله ور دوزخ خواهد شد.

و بدین سان روشن می گردد که ابلیس هرگز ایمان به حق نیز نخواهد آورد.

پاره ای از محقّقین بر آنند که خدا در یک آیه می فرماید: و انّ علیک اللّعنه... و بی گمان لعنت و دوری از رحمت بر تو خواهد بود... امّا در

آیه دیگر می فرماید: و ان علیک لعنتی...(۱۵۰) و تا روز رستاخیز و روز پاداش و کیفر، لعنت من بر تو باد. و این دو تعبیر به خاطر تناسب و هماهنگی در کلام است.

چرا که در اینجا سخن این گونه آغاز می شود: و لقد خلقنا الانسان... و الجّان خلقناه... و با این بیان و واژه ها که با الف و لام آمده تناسب و ظرافت ایجاب می کند که واژه لعنت نیز با الف و لام بیاید، امّا در آنجا بدان دلیل که سخن به صورت دیگری است و می فرماید: لما خلقت بیدی... به خاطر هماهنگی با آیه مناسب همان است که و انّ علیک لعنتی تعبیر گردد.

با این بیان دو سبک و دو تعبیر مورد اشاره در مورد ابلیس به خاطر هماهنگی و تناسب در آیات است.

در یازدهمین آیه مورد بحث، در ترسیم یأس و نومیدی ابلیس از پاداش سرای آخرت می فرماید:

قالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ

ابلیس گفت: پروردگارا مرا تا روزی که مردم برای حسابرسی و پاداش و کیفر زنده و برانگیخته و گردآوری می گردند، مهلت ده.

آیه شریفه نشانگر آن است که شیطان از آفریدگار هستی که حیات و مرگ به دست اوست، تقاضا می کند که به او مهلت دهد و زنده اش گذارد تا روز رستاخیز بماند، امّا خدا خواسته او را نمی پذیرد و در پاسخ او ندا می رسد که:

قالَ فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِینَ

تو بی گمان از مهلت داده شدگانی، امّا نه برای همیشه و تا روز رستاخیز.

إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

بلکه تا روز آن زمان معیّن و معلوم که آخرین دوران تکلیف و نفخه نخستین

است و در آن، همه موجودات زنده می میرند، به تو مهلت داده می شود.

این دیدگاه «ابن عباس» در تفسیر آیه است، امّا به باور گروهی از جمله «حسن»، «جبایی» و «ابومسلم»، منظور از وقت معلوم، روز قیامت است؛ و بدین سان آیه، روشنگری می کند که به ابلیس تا روز رستاخیز مهلت داده می شود و آن گاه دچار عذاب می گردد.

«بلخی» می گوید: وقت مقرری که خدا برای ابلیس مقرّر فرمود، تنها برای خدا معلوم است نه برای ابلیس؛ چرا که اگر برای ابلیس مبهم نبود، به نوعی تشویق به نافرمانی و گناه بود.

پذیرش دعا و خواسته کفرگرایان به تناسب تفسیر آیه شریفه این پرسش طرح شده است که آیا پذیرش دعا و خواسته کفرگرایان رواست؟

در این مورد دو نظر است:

۱ - به باور برخی از جمله «جبایی» پذیرش خواسته آنان روا نیست؛ چرا که این کار به نوعی احترام به آنان و تشویق در راه و رسم تاریک اندیشانه و ظالمانه ای است که آنان در آن گام سپرده اند.

۲ - امّا به باور «ابن اخشید» رواست؛ چرا که پذیرش دعا و خواسته انسان، بسان نعمت و موهبت خداست که ممکن است از روی مهر و لطف و یا مصلحت و حکمت و یا برای پاداش و تکریم باشد.

بنابراین همان گونه که تاریک اندیشان و ظالمان و کفرگرایان از نعمت های خدا، به خواست او بهره ورند، و در این زندگی فناپذیر به آنان نیز برخورداری ارزانی شده است، دعا و خواسته آنان نیز ممکن است پذیرفته شود، چرا که این هم از نعمت های عام خداست.

در چهاردهمین آیه مورد

بحث سخن او را ترسیم می کند که گستاخانه و گمراهانه گفت:

قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

پروردگارا، به خاطر این که با این آزمون دشوار مرا به تباهی کشاندی، من نیز زشتکاری ها و گناهان بندگانت را در نظرشان آراسته جلوه خواهم داد و آنان را یکسره به گمراهی خواهم افکند.

آنچه آمد ترجمه ای از آیه شریفه بود و در تفسیر آن دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور پاره ای منظور از «اغواء» اوّل و دوّم گمراه ساختن است و تفسیر آیه این گونه است که: پروردگارا همان گونه که مرا گمراه ساختی، من نیز آنان را گمراه خواهم ساخت.

به باور ما این سخن درستی نیست؛ چرا که خدا هرگز کسی را گمراه نمی سازد.

۲ - امّا به باور «جبایی» منظور این است که: همان گونه که مرا از رحمت خود ناامید ساختی، من نیز آنان را از رحمت و بخشایش تو نومید می سازم. با این بیان هر دو واژه «اغواء»، در آیه شریفه به مفهوم نومید ساختن است.

۳ - از دیدگاه پاره ای منظور این است که همان گونه که مرا از راه بهشت گمراه کردی، من نیز بندگانت را با وسوسه به سوی گناه و نافرمانی خدا به گمراهی خواهم کشاند.

۴ - امّا از دیدگاه «بلخی» منظور این است که تو مرا به سجده نمودن برای آدم موظّف ساختی و من به خاطر آن گمراه شدم، بنابراین ترک سجده آدم را گمراهی و تکلیف خدا را «اغواء» نامیده است درست بسان این آیه شریفه که می فرماید: فزادتهم رجساً الی رجسهم.(۱۵۱)

امّا کسانی که در دل

هایشان بیماری است، پلیدی بر پلیدی آنان افزود و در حال کفر مردند.

«ابوعبیـده» می گوید: «باء» در «بما اغویتنی» برای سوگند است، امّا به باور پاره ای به مفهوم سـبب می باشد و منظور این اسـت که به سـبب این که من گمراه شـدم، باطل و بیداد را در نظر فرزندان آدم آراسـته می سازم و چنان وسوسه می کنم که گرفتار گناه و بیداد گردند.

در ادامه سخن، گفتار شیطان را ترسیم می کند که بندگان خالص خدا را استثنا نموده و می گوید:

إِلَّا عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِینَ.

مگر آن بندگانت که خالصانه تو را می پرستند و از پرستش غیر خدا و گناه و زشتی دوری می جویند.

پاره ای واژه «مخلصین» را به فتـح «لام» خوانـده انـد که در این صورت تفسـیر آیه این است که: مگر کسانی که خـدا آنان را خالص ساخته و از راه مهر و لطف، به آنان توفیقی ارزانی داشته است که شیطان و وسوسه اش در آنها کارساز نیست.

آفریدگار هستی ضمن هشدار به ابلیس فرمود:

قالَ هذا صِراطٌ عَلَیَّ مُسْتَقِیمٌ

این راهی است راست که بر عهده من است.

در تفسیر این آیه سه نظر آمده است:

۱ - به باور برخی از جمله «مجاهد» و «قتاده» خدا بدین وسیله ابلیس را تهدید می کند، درست بسان این بیان که به کسی گفته شود: هر آنچه می خواهی انجام بده؛ چرا که راهی که تو می روی به سوی من است و چیزی از نظر من پوشیده نمی ماند.

بـه عبـارت دیگر منظـور ایـن اسـت کـه هر کـاری می خـواهی انجـام بـده که راه من راست است و هرگز از کیفر من در امـان نخواهی بود.

گفتنی

است که آیه مورد بحث بسان این آیه است که می فرماید: انّ ربّک لبالمرصاد.(۱۵۲)

به یقین پروردگار تو در کمینگاه بیدادگران است.

۲ - امّا به باور برخی دیگر منظور این است که کار بندگان بااخلاص و تاریک اندیشان و گمراهان، هر دو بر راهی است که من گذرگاه آن هستم و من به کردار هر دو گروه پاداش و کیفر شایسته و در خور آن را خواهم داد.

۳ - و پاره ای می گویند: منظور این است که این دین و آیین راست و بی انحراف من است که من مفاهیم و مقررات و پیام آن را بیان می کنم، و راهنمایی مردم به سوی این دین بر عهده من است.

در ادامه سخن، آفریدگار هستی روشنگری می کند که ابلیس را بر بندگان خالص خود چیرگی نداده است.

إِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَکَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ

به یقین تو بر بندگان راستین من هیچ گونه چیرگی و سلطه ای نخواهی داشت تا آنان را به نافرمانی و زشتکاری مجبور سازی و آن کسانی که وسوسه ها و گمراهگری های تو را گردن می گذارند و از تو پیروی می کنند هرگز به این کار اجبار نشده اند، بلکه خود، تاریک اندیشانه و ظالمانه این شیوه زشت کرداری و گناه را پذیرفته و برگزیده اند.

«جبایی» در این مورد آورده است که: از آیه شریفه این نکته دریافت می گردد که جنیان نمی توانند به انسان ها زیانی وارد آورند؛ چرا که پیام آیه عمومی است.

إِلاَّ مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوِينَ.

در ادامه آیه، گروهی را که پیروی ابلیس را برگزیده اند استثنا می کند و می فرماید: مگر آن کسانی که در برابر گمراهگری ابلیس سر تسلیم فرود می آورند

و با آن موجود رانـده شـده مخالفت نمی کننـد؛ آری، شـیطان بر چنین گمراهانی چیرگی و سـلطه دارد؛ چرا که اینان از فرمان خدا و هدایت او سر باز زده و وسوسه ابلیس را پذیرفته اند.

به باور پاره ای این استثنا منقطع می باشد و منظور این است که: امّا تو بر تاریک اندیشان و گمراهانی که از تو پیروی می کنند چیرگی و سلطه داری.

در ادامه آیات در اشاره به کیفر سهمگینی که در انتظار ابلیس و پیروان اوست می فرماید:

وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ

و بی گمان آتش شعله ور دوزخ وعده گاه همه آنان خواهد بود.

آن گاه در وصف آنجا می افزاید:

لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ

دوزخی که برای آن هفت در است. این بیان ترجمه ای است از این جمله، اما در تفسیر آن دو نظر آمده است:

۱ – از امیرمؤمنان علیه السلام آورده اند که فرمود: دوزخ هفت طبقه دارد که بر روی یکدیگر قرار گرفته اند.

آن گـاه دست هـا را روی یکـدیگر قرار داد و فرمـود: این گونه، خـدا بهشت را به عرض، گسـترش بخشـیده و آتش شـعله ور دوزخ را بر روی هم و طبقه طبقه قرار داده است که طبقه های هفتگانه آن به ترتیب عبارتند از:

۱ – جهنّم که طبقه زیرین دوزخ است.

۲ – لظّی،

۳ – حطمه،

۴ – سقر،

۵ – جحیم،

۶ – سعیر،

۷ – هاویه، که نخستین طبقه دوزخ است.

«کلبی» در این مورد آورده است که طبقه بالای دوزخ، « جهنّم» نام دارد و طبقه زیرین آن، «هاویه» است.

از «ابن عباس» آورده اند که: دوزخ هفت در دارد که عبارتند از:

۱

– در جهنّم ۲ – در سعیر

۳ – در سقر

۴ – در جحیم ۵ – در لظی ۶ – در حطمه ۷ – در هاویه و گروهی از جمله «عکرمه»، «مجاهد» و «جبایی» نیز ضمن تأیید این دیدگاه می گویند: درهای دوزخ بسان قرار گرفتن دست بر روی دست نصب شده اند.

۲ – امّا به باور گروهی از جمله «ابومسلم»، «حسن» و «ضحاک» دوزخ هفت مرتبه و درجه و هفت درب دارد که به ترتیب، درجه نخست جایگاه مردم باایمانی است که دستخوش گناه گردند که به اندازه عمر و عملکردشان کیفر می گردند.

درجه دوّم، جایگاه یهودیان است.

درجه سوّم، جایگاه سه گانه پرستان و مسیحیان است.

درجه چهارم، جایگاه صابئین می باشد.

درجه پنجم، جایگاه مجوسیان، و درجه ششم، جایگاه شرک گرایان عرب، و درجه هفتم، جایگاه نفاق گرایان است، که قرآن در مورد این گوره می فرماید: انّ المنافقین فی الدّرک الاءسفل من النّار...(۱۵۳)

نفاق گرایان در فروترین طبقه و درجه دوزخ قرار دارند.

گفتنی است که این دو دیدگاه چندان تفاوتی با هم ندارند و هر دو بیانگر این هستند که دوزخ طبقات هفتگانه ای دارد که هر طبقه برای گروهی از تاریک اندیشان و ظالمان و تبهکاران است.

لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ.

دوزخی که هفت در و هفت طبقه دارد و برای هر طبقه و دری، بهره و بخشی معلوم از آنان تقسیم شده اند.

پرتوی از آیات از آیاتی که ترجمه و تفسیر آنها گذشت، این نکات درس آموز نیز در خور تعمّق است:

۱ – سه آفت هستی سوز

داستان آفرینش آدم و بداندیشی ها، دشمنی ها و وسوسه های شیطان در

چنـد سوره از قرآن شـریف به تابلو رفته است، امّا هر بار نکات جدید و درس های عبرت انگیز و عبرت آموز تازه ای به همراه دارد که بسیار در خور تفکّر و پند گرفتن است.

در آیات نوزده گانه ای که در این سوره، این داسـتان تفکّرانگیز را طرح می کند نخستین درس عبرت، سـقوط و فرود شـیطان از آن موقعیت وآلا و انحطاط هراس انگیزش به ژرف ترین درّه تیره بختی و عذاب و طرد و لعنت است.

او که بر اثر فرمـانبرداری از خـدا و تواضـع و خضـوع در برابر مقررات او - بـا این که از فرشـتگان نبـود(۱۵۴) - به جـایی اوج گرفته بود که در صف آنان قرار گرفته و به بیان برخی آموزگار آنان شده بود، او که هزاران سال پرسـتش خدا نموده و توشه ای گران از نیـایش و راز و نیاز و بنـدگی را به همراه داشت(۱۵۵)، بر اثر گرفتار آمـدن به سه آفت تاریک انـدیشانه و ظالمانه غرور، تکبّر و خود بزرگ بینی و تعصّب سیاه به چنان سـقوط وحشـتبار و انحطاط ژرفی دچار شد که فروتر از آن قابل تصوّر نیست.

اینـک آیـا ایـن سـقوط رسـوا کـه طنین اش کران تـا کران تاریـخ را فرا گرفته است، نبایـد برای همگـان، به ویژه زورمـداران، زرداران، نعمت داده شـدگان، صاحبان ذوق و هنر و فکر و ابتکار و خلاقیت، به ویژه انحصارگران ثروت و قـدرت و امکانات بادآورده و بی حساب و کتاب عبرت انگیز و عبرت آموز باشد؟!

آیا نبایـد آنان را از خواب مستی و غفلت بیدار و به هوشـیاری برانگیزد و به آنان اجازه دهد که دیگران را نیز انسان به حساب آورند و برای آنان حقوق و آزادی

و امتّیت و حق انتخاب و گزینش واقعی به رسمیّت شناسند، تا از درد و رنجی که بر آنان می رود شکوه و ناله کنند؟!

آری، آفت غرور و تکبّر و تعصّب بیداد می کند!

آتش شعله وری را می ماند که در یک فرصت کوتاه و مناسب مزرعه ها، بوستان ها، کاخ ها، بازارها، شهرها و بناهای زیبا و تاریخی را نابود می کند و هزارها و ملیون ها انسان را به کام می کشد.

امیرمؤمنان علیه السلام در اشاره به این نگونساری و سقوط ابلیس و در هشدار به مردم می فرماید:

فاعترضته الحمیّه، فافتخر علی آدم بخلقه، و تعصّب علیه لاصله، فعدو اللّه إمام المتعصبین و سلف المتکبرین الذی وضع اساس العصبیّه.(۱۵۶)

پس تاریک اندیشی و خودکامگی و نخوت، او را فرا گرفت و در برابر آدم به فخرفروشی برخاست و بر آفرینش خویش بر او مباهات کرد و بر اصالت خود تعصّب ورزید. این دشمن حق و عدالت، پیشوای تعصّب ورزان و پرچمدار و سرکرده خودکامگان و تکبّرورزان است، و کسی است که بنیان سست و تباه آفرین تاریک اندیشی و تعصّب را پی ریخت.

۲ - دروازه های نیکبختی و نگونساری از آیات قرآن و برخی روایات چنین دریافت می گردد که دوزخ دارای طبقه های متعدد و درهای گوناگونی است که هر طبقه ای برای گروهی است و از هر دروازه آن، دسته ای از تاریک اندیشان و تبهکاران وارد آتش می گردند.

و نیز از برخی روایات چنین دریافت می گردد که بهشت نیز دروازه های گوناگونی دارد و دارای طبقه ها و موقعیت ها و مکان های پرطراوت و زیبای گوناگونی است، به گونه ای که از حضرت باقر علیه السلام آورده اند که:بهشت دارای هشت دروازه ورودی

است.

ممکن است شمار هفت و هشت در مورد درهای دوزخ و بهشت عدد حقیقی باشد و ممکن است برای بیان تعدّد آمده باشد، امّا هر چه تفسیر گردد، این نکته درس آموز و ظریف را دارد که:

الف: هان ای انسان ها! ای بندگان خدا! دروازه های نیکبختی و نجات، گوناگون و عوامل آن بسیار است، از این رو اگر یک راه را بسته یافتید دچار یأس و سرخوردگی نگردید، بلکه با تلاش و اخلاص از دروازه دیگری به سوی خوشبختی دنیا و آخرت گام سپارید.

ب: روشنگری می کند که دروازه های بهشت از دروازه های دوزخ بیشتر است(۱۵۷)، و این نکته امیدبخش دیگری است که انسان با اندک هوشیاری و خردورزی و اندک همّت و درست اندیشی می تواند راه خود را به سوی بهشت هموار سازد و با نواندیشی و آگاهی و بشردوستی و ایمان و انجام کارهای شایسته در ابعاد گوناگون به سوی بهشت گام سپارد.

ج: و نیز هشدار می دهد که ممکن است انسان و نیز جامعه ها و حکومت ها، با گناهان رنگارنگ و بیداد و ستم در ابعاد گوناگون به دوزخ سقوط کنند و تیره روزی خود را رقم زنند؛ از راه بیداد در حق خویشتن،

بیداد در حق خاندان و نزدیکان،

بیداد در حق همسایگان و آشنایان،

بیداد در حق بیگانگان و مخالفان و دشمنان،

بیداد در حق همدینان و همفکران،

بیداد در حق همنوعان،

بیداد در حق حیوانات،

بیداد در حق طبیعت و مظاهر دل انگیز آن،

بیداد در حق تاریخ و عصرها و نسل های گذشته و آینده،

و سرکشی و عصیان در برابر خدا.

آری، هر گروه از انسان ها ممکن

است با بیـدادگری و سـتم در یکی از این محورها، به تیره روزی ابدی گرفتار آیند، و این نیز درس دیگر این داسـتان پر راز و رمز است.

۳ - دسـتاویز شـیطان و پیروانش در دسـت یازیـدن بـه گنـاه ابلیس در فریب بزرگ خـویش به این دروغ رسـوا چنـگ زد که: پروردگـارا، اگر من به فریب انسان ها دست می یازم و آنان را وسوسه می کنم، گناهی نـدارم، چرا که تو مرا گمراه ساختی و از بارگاه خویش راندی و برای همیشه مطرود و لعنت شده ام ساختی. و بدین وسیله جبرگرایی را بنیاد می گذارد، تا پیروان او در تاریـک اندیشـی و ظلم ودست یازیـدن به زشـتی و گنـاه و بیـداد این گونه خود و سـاده دلان را فریب دهنـد و خود را در زندگی مقهور و مجبور و دست و پا بسته و مغز و خرد شستشو داده شده جا زنند، و همه جا گناه را به گردن شرایط و موقعیت و جامعه و دیگران بگذارند.

و این درس دیگر این داسـتان است که از این دروغ بزرگِ ابلیس و دسـتاویز پیروان رنگارنگ او در قرون و اعصار پرده برمی دارد و روشـنگری می کنـد که با وجود اثرگـذاری شـرایط و عوامل گوناگون در گزینش راه زندگی، انسان مسـئول اندیشه و گفتار و عملکرد خویش است؛ چرا که هرگز مجبور و مقهور آنها نیست.

و قفوهم انّهم مسئولون...(۱۵۸)

۴ - دژ تسـخیرناپذیر اخلاص و این درس بزرگ را می دهد که رابطه شیطان با انسان نه رابطه اجبارکننده و موجودی مقهور و مجبور است، بلکه رابطه وسوسه گر و فریبکار با وسوسه پذیر، یا آگاه و بیدار و وسوسه ناپذیر است؛

چرا که شیطان خودش می گوید بر مردمی چیره می شود که بنده خالص و راستین خدا نباشند و به آفت تاریک اندیشی و تعصب، ریاکاری و فریب، شرک و بیداد، هواپرستی و خودکامگی یا دیگر گناهان بگرایند و زمینه نفوذ شیطان را در مزرعه وجود خویش فراهم آورند؛ آری، آن گاه است که ابلیس بر آنان چیره می شود.

امّا اگر بندگان خدا به راستی با خردورزی و نواندیشی سر در خط فرمان حق و دل در گرو عشق او نهادند و خالصانه او را پرستیدند، در دژی تسخیرناپذیری قرار خواهند گرفت که هیچ ابلیس و هیچ ابلیس صفت و بیدادگری توان رخنه به آن دژ و آن حریم امن و امان را ندارد: الاّ عبادک منهم المخلصین...

و مفهوم سخن جاودانه هشتمین امام نور نیز که در نیشابور به دانشوران و پژوهندگان فرمود، همین درس را می دهد:

کلمه لااله الاالله حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی - بی تردید پرواپیشگان در بوستان ها[ی بهشت و] کنار چشمه سارانی [زیبا]خواهند بود.

۴۶ - [به آنان ندا می رسد که با سلامت و امنیّت به آنها وارد شوید.

۴۷ - و هر کینه ای که در سینه های آنان است برمی کنیم، آنان برادرانه بر تخت هایی [پرشکوه روبه روی یکدیگر قرار دارند.

۴۸ - هیچ خستگی [و رنجی در آنجا به آنان نخواهد رسید و هرگز از آنجا بیرون رانده شدنی نخواهد بود.

۴۹ - [هان ای پیامبر!] به بندگانم خبر ده که من خود بسیار آمرزنده و مهربانم.

۵۰ - و عذاب [و کیفر] من [برای تبهکاران و ظالمان همان عذاب [

سهمگین و]دردناک است.

۵۱ – و از میهمانان ابراهیم [نیز] به آنان خبر ده.

۵۲ – هنگامی که بر او وارد شدند و سلامی [گرم و دوستانه]گفتند. [ابراهیم چون آنان را نشناخت گفت: ما از شما بیمناک هستم.

۵۳ – گفتند: نترس که ما تو را به پسری دانا [و فرزانه نوید می دهیم.

۵۴ – [ابراهیم گفت: آیا با این که مرا [دوران پیری فرا رسیده است به من [این گونه نوید می دهید؟!

۵۵ – گفتند: ما به تو درست [و بر اساس حق نوید دادیم، بنابراین از نومیدان مباش.

۵۶ – گفت: و چه کسی جز گمراهان از رحمت [و بخشایش]پروردگارش نومید می گردد؟

۵۷ – آن گاه گفت: هان ای فرستادگان خدا، پس هدف شما [از این مأموریت]چیست؟

۵۸ – گفتند:که ما به سوی جامعه [و مردمی که گناهکارند فرستاده شده ایم، [تا آنان را به کیفر بیدادشان نابود سازیم .

۵۹ – مگر خاندان لوط، که آنان را یکسره نجات خواهیم بخشید.

۶۰ – جز زنش را که مقرّر ساخته ایم که او از بازماندگان در عذاب است.

نگرشی بر واژه ها

ضیف: میهمان. این واژه مصدری است که به مفهوم صفت به کار می رود و مفرد، تثنیه و جمع آن یکسان است؛ گاه به صورت «ضیوف»، «ضیفان» و «اضیاف» نیز جمع بسته می شود.

غلّ: کینه. بدان جهت به کینه «غلّ» گفته می شود که بسان «غُل» که به گردن و دست ها پیچیده می شود، کینه نیز به قلب انسان کینه جو می پیچد. و

«غلول» نیز که به مفهوم خیانت است به این تناسب می باشد که ننگ آن بر گردن خیانتکار می پیچد.

سریر: تخت و جایگاه بلندی که برای سرور و شادمانی آماده شده است. جمع آن «سریر» و «اسرّه» آمده است.

نصب: رنج و سستی که پس از کار و تلاش به انسان دست می دهد.

وجل: ترس و هراس.

خطب: کار بزرگ و مهمّ.

مجرم: کسی که از حق و عدالت بریده و به باطل و بیداد پیوسته است و به انجام نیکی ها و شایستگی ها تمایل ندارد.

غابر: بازمانده در عذاب.

تفسیر

جایگاه خوش و زیبای پرواپیشگان در آیات پیش، آفریدگار هستی از نقش نجات بخش اخلاص و سرنوشت خوش بندگان خالص و مخلص سخن گفت، اینک در مورد جایگاه خوش و ابدی و نعمت های جاودانه ای که برایشان آماده است می فرماید:

إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ.

به یقین مردمی که در پرتو آگاهی و ایمان به خدا کارهای شایسته انجام می دهند و از تاریک اندیشی و خودکامگی و زشتی و گناه دوری می جویند و از کیفر خدا پروا می کنند، در بوستان های پرطراوت بهشت که برای آنان آماده شده، و در کنار چشمه سارهایی که از آنها آب گوارا و عسل شفابخش می جوشد و در جویبارها روان می گردد، خواهند بود.

در دوّمین آیه مورد بحث در پاداش آنان می فرماید:

ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ.

به آنان ندا می رسد که: با سلامت از آفت ها و دوری از زیان ها وارد بهشت گردید، و با احساس امنیّت از بیرون رانده شدن از آنجا، و با اطمینان و آرامش خاطر در آنجا ماندگار باشید.

در سومین آیه

مورد بحث، قرآن به ترسیم نعمت دیگری که به آنان ارزانی می گردد پرداخته و می فرماید:

وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ

و از سینه ها و قلب های بهشتیان هر گونه اسباب و مایه دشمنی و بداندیشی، همچون حسد، کینه، عداوت و دیگر آفت های دوستی و صفا را برمی کنیم و بیرون می ریزیم.

إِخْواناً

و آن گاه است که آنان دوستانه و برادرانه در آنجا زندگی جاودانه خواهند داشت و از زندگی لذّت می برند.

عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ.

در نشست ها و محافل شادی و شادمانی روبه روی هم می نشینند و با مهری وصف ناپذیر به یکدیگر نگاه می کنند.

«مجاهد» می گوید: در بهشت پرطراوت و زیبا زن و مرد در همه شرایط روبه روی هم هستند و پست سر یکدیگر را نمی بینند.

امّا به باور پاره ای منظور این است که: آنان هنگامی که به دیدار یکدیگر می روند، محفل ها و اقامتگاه هایشان همانند و همسان است و زمانی که از هم جدا می گردند، جایگاه برخی بر برخی دیگر برتری پیدا می کند.

در چهارمین آیه مورد بحث می فرماید:

لا یَمَسُّهُمْ فِیها نَصَبٌ

در بهشت پرطراوت و زیبا به رنج و خستگی گرفتار نمی گردند، چرا که آنان برای انجام کارها و رسیدن به هدف های خویش نیازی به تحمّل رنج و زحمت ندارند و همه نعمت ها برای آنان فراهم است.

وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِینَ.

و آنان هرگز از بهشت بیرون رانده نمی شوند.

آن گاه آفریدگار هستی روی سخن را به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله نموده و به آن حضرت دستور می دهد که به مردم نوید آمرزش و بخشایش خدا را بدهد. در این مورد می فرماید:

نَبِّئْ عِبادِی

أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ.

هان ای پیامبر! به بندگانم خبر ده که من لغزش ها و گناهان مردم باایمان را می آمرزم و رحمت و بخشایش من نبست به آنان که در اندیشه اصلاح و جبران و بازسازی شخصیت معنوی و انسانی خویش باشند بسیار است.

و از پی این نوید رحمت و بخشایش هشدار می دهد که:

وَ أَنَّ عَذابِی هُوَ الْعَذابُ الْأَلِیمُ.

و عذاب و کیفر من نیز برای شرک گرایان و تاریک اندیشان و خودکامگان و زشت کرداران سهمگین و دردناک است. بنابراین تنها به آمرزش من دل نبندند و بدین وسیله خویشتن را نفریبند، بلکه از کیفر و عذاب من نیز بترسند و بهوش باشند.

پرتوی از سرگذشت ابراهیم پس از بیان نوید و هشدار به شایسته کرداران و زشتکاران، اینک به فرازهایی از سرگذشت ابراهیم پدر توحیدگرایان و حضرت لوط، پیامبرِ ضدّفساد و تباهی، و چگونگی کیفر جامعه تبهکار او پرداخته تا بدین وسیله با نشان دادن فرجام خوش ایمان و تقوا و ثمره زشت و زیانبار بداندیشی و بیدادگری در سرای دنیا، به ثمره شکوهبار و زیانبار آنها در سرای آخرت استدلال نماید؛ از این رو می فرماید:

وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَیْفِ إِبْراهِیمَ

هان ای پیامبر! از میهمانان ابراهیم به آنان خبر ده.

آن گاه می افزاید:

إِذْ دَخَلُوا عَلَیْهِ فَقالُوا سَلاماً.

آنان که گروهی از فرشتگان بودند، هنگامی که بر ابراهیم وارد شدند، به او سلام کردند و پس از درود بر او، به وی نوید دادند که خدا به او فرزندی شایسته کردار و خوشنام ارزانی می دارد. و نیز آگاهش ساختند که جامعه و قوم لوط را

نیز به کیفر زشتکاری ها و گناهانشان نابود خواهد ساخت.

قالَ إِنَّا مِنْکُمْ وَجِلُونَ

ابراهیم پس از شنیدن سخنان آنان گفت: واقعیت این است که ما از شما بیمناکیم!

آنان گفتند: نترس و نگرانی به دل راه مده که ما تو را به پسری که پس از ولادت و رشد، دانا و دانشور روزگار خواهد شد مژده می دهیم.

قالُوا لا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ عَلِیمٍ.

ابراهیم در پاسخ آنان گفت:

قالَ أَ بَشَّرْتُمُونِی عَلی أَنْ مَسَّنِیَ الْکِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ

آیا با این که من پیر شده ام و سالخوردگی و سستی مرا فرا گرفته است و از فرزندار شدن نومیدم مرا به فرزندی دانا و فرزانه نوید می دهید؟! راستی آیا این نوید از سوی خدا و به فرمان اوست، تا به مهر و لطف او امید بندم و اطمینان یابم یا از پیش خود این گونه نوید می دهید؟!

فرشتگان گفتند: ما به تو درست و بر اساس حق نوید می دهیم، بنابراین یأس و نگرانی به دل راه مده و از نومیدان مباش.

قالُوا بَشَّرْناکَ بِالْحَقِّ فَلا تَکُنْ مِنَ الْقانِطِینَ.

ابراهیم گفت: و چه کسی جز آنکه از حق بازگشته و گمراه شده و از قدرت بی کران خدا در مورد ارزانی داشتن فرزند به زن و مرد سالخورده بی خبر است، از رحمت خدا نومید می گردد؟

قالَ وَ مَنْ یَقْنَطُ مِنْ رَحْمَهِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ.

از آیه شریفه این نکته دریافت می گردد که ابراهیم هرگز از رحمت خدا نومید نشده بود و این تنها برداشت فرشتگان بود که چنین تصوّر می کردند و او به آنان خاطرنشان ساخت که هرگز دچار یأس نشده است.

ابراهیم پرسید:

قالَ فَما خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ.

هان ای فرستادگان خدا، پس شما برای انجام چه کار پراهمیت و حسّاسی گسیل شده اید؟

ابراهیم در این آیه آنان را فرستاده شدگان می خواند، چرا که دیگر می داند که آنان فرشته هستند و از سوی خدا گسیل شده اند.

فرشتگان گفتند: ما به سوی جامعه ای گناهکار و بیدادپیشه فرستاده شده ایم.

قالُوا إِنَّا أُرْسِلْنا إِلى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ.

به باور برخی: ما به سوی جامعه ای تاریک اندیش و کفرگرا گسیل شده ایم.

و بدین وسیله برای ابراهیم روشن ساختند که به خاطر کیفر آن مردم تاریک اندیش و تبهکار به سوی آنان روانند، چرا که فرشتگان جز برای عذاب به سوی مردم تبهکار گسیل نمی گردند.

در ادامه سخن، قرآن خاندان حضرت لوط را از عذاب استثنا می کند و می فرماید:

إِلَّا آلَ لُوطٍ

مگر خاندان لوط، که آنان را عذاب نخواهیم کرد.

منظور از خاندان لوط بستگان و نزدیکان او هستند. با اینکه آنان گناهکار نبودند، قرآن بدان دلیل آنان را استثنا می کند که از قوم لوط بودند. پاره ای نیز استثنا را منقطع دانسته و می گویند منظور این است که: امّا خاندان توحیدگرا و باایمان لوط...

إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ.

که آنان را یکسره نجات خواهیم بخشید.

به جز زن او را که مقرّر کردیم که از باقی ماندگان باشد و نابود گردد.

إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرِينَ.

در آخرین فراز از آیه شریفه، زن لوط از جامعه و قوم او استثنا می شود، چرا که او تاریک اندیش وکفرگرا بود، از این رو می افزاید: او از کسانی است که باید در شهر بماند و به همراه آن تاریک اندیشان

و تبهکاران دچار عذاب گردد.

پرتوی از آیات ۱ - نعمت های گوناگون بهشت پرطراوت و زیبا

شناخت حقیقیِ جهان پس از مرگ و آشنایی کامل با نعمت های گوناگون سرای آخرت برای ما که به ابزارهای شناختی با برد ویژه این جهان و این زندگی مجهّز هستیم امکان پذیر نیست، امّا از تعابیر آیات و روایات در مورد سرای آخرت و نعمت های آن، این نکته دریافت می گردد که آفریدگار هستی برای ایمان آوردگان و شایسته کرداران و مردم پرواپیشه، نعمت های گوناگون مادّی و معنوی وصف پذیر و وصف ناپذیری را فراهم کرده است، که به نمونه هایی چند از آنها اشاره می رود:

۱ - بوستان های سرسبز و پرطراوت،

۲ - چشمه ساران جوشان و زلال،

۳ - نعمت معنوی سلامت و امنیّت خاطر،

۴ - نعمت جانبخش امنیّت در همه ابعاد،

۵ - زدودن آفت های زندگی انسانی همچون کینه، حسد، عداوت و خیانت،

۶ - برادری و صفا،

۷ - دوری از تشریفات خفت آور و رعایت حرمت متقابل،

۸ - ایمنی از رنج ها و دردها و خستگی ها،

۹ - تأمین آینده روشن و پرامید.

۲ - راز تنوّع نعمت ها

از ترسیم تنوّع نعمت ها و گوناگونی پاداش پرشکوه سرای آخرت این نکته ظریف و انسانساز دریافت می گردد که انسان می تواند با انجام کارهای شایسته گوناگون و آراستگی به ارزش های متنوّع اخلاقی و انسانی به نعمت های متنوّع دست یابد.

۳ - آفت برادری و صفا

از این آیات این نکته ظریف دریافت می گردد که بزرگترین آفت برادری و صفا و زندگی برخوردار از امنیّت و آرامش، آفت هایی، چون: تاریک اندیشی و تعصب و تعصب انگیزی، کینه و کینه جویی، انتقام کشی

و دشمنی ورزیدن، خیانت و حسادت و خصلت های نکوهیده و زیانبار دیگر است که تار و پود دوستی و صفا را از دل و جان و خانه و خانواده و جامعه و تمدّن و خانواده بزرگ بشری می گسلد و نابود می سازد و آن گاه شعله های سرکش آتش آن زندگی را به دود و دم و جهنّم سوزانی تبدیل می سازد؛ از این رو همان گونه که باید مزرعه زندگی را از آفت ها زدود و آن گاه به گل ها و گل بوته ها آراسته ساخت، در مزرعه انسانیت نیز باید گستره دل ها و جان ها را از آفت های هستی سوز تاریک اندیشی و تعصب انگیزی، خودپسندی و غرور، تکبر و خودبزرگ بینی، کینه و انتقام، بیدادگری و تجاوز، خیانت و شقاوت، بدبینی و بداندیشی پاک ساخت تا گل ها و گل بوته های صفا و مهر و آزادی و عدالت همه جا را عطرآگین سازد.

۴ - بهشت زندگی و آخرین درسی که از آیات گذشته دریافت می گردد این است که قرآن روشنگری می کند که شما فرزندان انسان اگر به راستی یکتاپرست و شایسته کردار باشید...

اگر به راستی آگاه و عدالت پیشه گردید،

اگر بر آن باشید که آفت ها را از دل ها و جان ها و زندگی ها بزدایید...

اگر اصل برادری و صفا را راه و رسم خود قرار دهید...

اگر آداب و رسوم تحقیرکننده و خفت بار را از جامعه دور سازید...

اگر به سلامت و امنیّت راستین مردم بها بدهید...

اگر آزادی و امنیّت یکدیگر را در همه ابعاد به راستی رعایت نمایید...

و اگر مشعل نورافشان امید به آینده ای روشن و پرامید را در دل ها پرتوافکن سازید...

و اگر سایه شوم زورمداری و تحمیل و فریب را از سر خود و توده های محروم کم کنید، آن گاه است که نمونه ای کوچک امّا زیبا و دوست داشتنی از بهشت زندگی را ساخته اید، و رسیدن به بهشت زندگی در این جهان، نوید دهنده آن است که به بهشت آخرت نیز نایل خواهید آمد.(۱۵۹)

- پس هنگامی که فرستادگان [ما] به نزد خاندان لوط آمدند،

۶۲ - [او] گفت: [به نظر ما] شما گروهی ناشناس [و بیگانه هستید.

۶۳ - گفتند: [نه، این گونه نیست بلکه ما برای تو چیزی را [از سوی خدا]آورده ایم که آنان در آن تردید می نمودند.

۶۴ - و حق را برای تو آورده ایم و بی گمان ما راستگوییم.

۶۵ - بنابراین [هنگامی که پاسی از شب [سپری شد،] خاندانت را از اینجا کوچ ده و خود [نیز] از پی آنان روان شو، و نباید هیچ یک از شما واپس بنگرد، و به آنجا که فرمان داده می شوید بروید.

۶۶ - و ما این خبر را به او وحی نمودیم که [ریشه و] دنباله آن گروه [زشت کردار]هنگامی که وارد بامداد می گردند، بریده [و برکنده]خواهد شد.

۶۷ - و مردم شهر [که از ورود میهمانان لوط آگاه شدند، به قصد تجاوز و زشتکاری،] شادی کنان [به سوی خانه او] آمدند.

۶۸ - [لوط به آنان گفت: اینان میهمانان من هستند، پس [از خدا بترسید و با کردار زشت خود] مرا رسوا مسازید.

۶۹ - و پروای خدا پیشه سازید و مرا [

نزد آنان شرمنده نکنید.

۷۰ – [امّا آن سیاهکاران گفتند: [آیا پیش از این به تو هشدار ندادیم؟]و آیا تو را از [میزبانی و حمایت از حقوق جهانیان [و بیگانگان باز نداشتیم؟!

۷۱ – [او با اشاره به دختران خود] گفت: اینان دختران من هستند اگر می خواهید [کاری انسانی و درست انجام دهید [با آنان پیمان زندگی مشترک امضا کنید] .

۷۲ – [هان ای پیامبر!] به جان [گرامی تو سوگند که آنان در مستی خویش سرگردان، [و خرد و حیا را از دست داده بودند!

۷۳ – آن گاه به هنگامه طلوع خورشید، خروش [سهمگین آسمانی]آنان را فرا گرفت.

۷۴ – سرانجام آن [شهر زشت کردار و بیدادپیشه را زیر و رو ساختیم و سنگ هایی از گل سخت بر آنان [که آنجا را به تباهی کشیده بودند]باراندیم.

۷۵ – به راستی که در این [سرگذشت عبرت انگیز] نشانه هایی برای هوشمندان است.

۷۶ – و [ویرانه های آن [شهر و دیار، هنوز هم بر سر راهی است که بر جای مانده است.

۷۷ – به یقین در این [سرگذشت دردناک و هشداردهنده برای ایمان آورندگان نشانه هایی است.

۷۸ – و مردم «ایکه» [آن سرزمین پُر دار و درخت ، راستی بیدادپیشه بودند.

۷۹ – پس ما [نیز به کیفر بیدادشان از آنان انتقام گرفتیم، و این دو [سرزمین زیر و رو شده بر سر راهی قرار دارند که [برای رهگذران]هویداست.

۸۰ – و بی گمان مردمِ «حِجر» [سرزمین ثمودیان،] فرستادگان [و پیامبر خدا]را دروغگو انگاشتند.

۸۱ – و [ما]نشانه های [قدرت و یکتایی خود را به آنان [نشان]دادیم، امّا آنان از آنها روی گردانیدند.

۸۲ – و از کوه ها [برای خود] خانه هایی [امن و استوار]می تراشیدند و [در آنها]در امنیّت و [و آسوده خاطر] بودند.

۸۳ – پس هنگامی که به بامداد درآمدند، خروش [سهمگین آسمانی]آنان را فرا گرفت [و همگی را نابود ساخت .

۸۴ – و آنچه به دست می آوردند، برایشان [هیچ سودی نداشت [و عذاب خدا را از آنان دور نساخت .

نگرشی بر واژه ها

اسراء: شب روی و راهپیمایی در شب.

قِطَعْ: قطعه ها و تکّه ها.

اتباع: پیروی کردن.

ادبار: این واژه جمع «دُبُر» به مفهوم پشت سر است، و در برای آن «قُبُل» قرار دارد که به پیش رو گفته می شود.

دابر: ریشه، اصل. به باور پاره ای به مفهوم آخر نیز آمده است.

عمر: دوران عمر و زندگی. و به صورتی که در آیه آمده است در سوگند به کار می رود.

ایکه: درخت در هم پیچیده. این واژه مفرد است و جمع آن «ایک» آمده، بسان شجره و شجر. پاره ای نیز «ایکه» را بیشه و سرزمین پُر دار و درخت معنی کرده اند.

متوّسم: هوشمند، بافراست، و کسی که به سرعت و دقّت در نشانه ها و آثار می نگرد و هوشمندانه اثرگذار را می جوید و از کمترین اثر پی به حقیقت می برد.

امام: این واژه به مفهوم راه، رهبر و پیشوا آمده، امّا در

آیه شریفه به مفهوم لوح محفوظ است.

حِجر: این واژه از «حَجر» به مفهوم «منع» برگرفته شده است، و بدان دلیل عقل و خرد را «حجر» نامیده اند که انسان را از دست یازیدن به گناه و زشتی باز می دارد.

تفسیر

فرجام شوم تاریک اندیشی و غرور جامعه لوط

در آیات پیش، سخن از آمدن فرشتگان نزد ابراهیم بود، اینک در این آیات قرآن شریف از دیدار آنان با لوط و آگاه ساختن آن حضرت از فرود عذاب بر آن جامعه و مردم تاریک اندیش و تبهکار و از نابودیشان پرده برمی دارد و می فرماید:

فَلَمَّا جاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ.

پس هنگامی که فرشتگان عذاب به سوی قوم لوط آمدند.

لوط به آنان گفت: شما مردمی هستید که انسان را به شگفت و تحسین وا می دارید.

قالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ.

آن پیامبر خدا بدان دلیل آنان را ناشناخته و بی نظیر دید که با چهره هایی بسیار زیبا و پرشکوه به سوی آن حضرت رفته بودند، و این شکوه و عظمت برای او تعجّب انگیز بود.

پاره ای بر آنند که: لوط آنان را نمی شناخت و دوست می داشت آنان را بشناسد تا دلش به ساحل امنیت و آرامش پر کشد و نگرانی اش برطرف گردد.

فرشتگان نیز برای رفع نگرانی و تعجّب او به آن حضرت روی آوردند که:

قالُوا بَلْ جِئْناكَ بِما كانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ

نه، این گونه نیست، ما ناشناس و بیگانه نیستیم، بلکه فرستادگان پروردگار توایم و برای تو چیزی را آورده ایم که تو به آنان هشدار می دادی، امّا آنان در آن تردید می ورزیدند، و اینک همان عذاب مرگبار را برای آنان آورده ایم.

آن گاه افزودند:

وَ أَتَيْناكَ بِالْحَقِّ

آری، ما حق را برای تو آورده ایم؛ عـذاب مرگباری را که کیفر این مردم تاریک اندیش و تبهکار است آورده ایم؛ عذابی که دیگر در آن نمی توانند تردید کنند.

وَ إِنَّا لَصادِقُونَ.

و ما بی تردید آنچه می گوییم راست است و ما راستگو هستیم.

سپس به او سفارش نمودند که:

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ

بنابراین پس از گذشت پاسی از شب، خاندانت را از این شهر و دیار حرکت ده.

وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ

و خود نیز از پشت سرشان روان شو و مراقب آنـان باش تا کسـی از آنان بر جای نمانـد که با این تاریک انـدیشان و تبهکاران گرفتار عذاب گردد.

به باور پاره ای منظور این است که: خود مراقب آن تبهکاران باش تا ببینی که یک نفر از آنان نیز از عذاب خدا نجات نخواهد یافت و همگی به کیفر گناه و خیانت خویش می رسند.

وَ لا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ

و کسی از شما نباید پشت سر خود بنگرد و به جامعه و مردم تبهکاری که در خور سخت ترین کیفرها هستند، تمایل پیدا کند.

به باور «حسن» و «ابومسلم» منظور این است که: هیـچ کس از شـما به شـهر نگاه نکنـد، که منظره سـهمگین و جانسوز عـذاب برایتان تحمل ناپذیر می باشد و شما را رنجور و ناراحت می سازد.

وَ امْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ.

و به آنجایی که فرمان داده می شوید، بروید.

به باور «سدی» منظور این است که: شما همان گونه که فرمان یافته اید به سوی شام بروید.

در ادامه سخن آفریدگار هستی می فرماید:

وَ قَضَيْنا إِلَيْهِ ذلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ

دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ

و مـا به لوط چگونگی فرود عـذاب بر آن جـامعه و مردم تبهکـار را وحی نمودیم و او را از این خبر آگـاه سـاختیم که آخرین افراد این قوم سـرکش و گمراه، هنگامی که وارد بامـداد می گردنـد نابود شـده و ریشه و دنباله آنان بریـده می شود و از آنان نسل و تبار و نشان و اثری زنده بر جای نمی ماند.

آن گاه قرآن با بازگشت به آغاز این داستان می فرماید:

وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدِينَهِ يَسْتَبْشِرُونَ.

و مردم بی بند و بار و بی پروای شـهر، پس از آگاهی از ورود میهمانان زیباچهره و پرشکوه، در حالی که به یکدیگر نوید می دادنـد، به سوی خانه لوط حرکت کردنـد و بر این پندار شـیطانی بودند که با دست یازیدن به آن کار شـیطانی که بدان آلوده بودند، جنایت زشت و نفرت آور خود را تکرار کنند و از آن چهره های زیبا و تحسین برانگیز کام دل گیرند.

امّا لوط پس از تماشـای رفتـار زشت و حرکـات زننـده و هجوم آنان به سوی خانه اش در نگرانی عمیقی فرو رفت و بر امنیّت میهمانان خود ترسید و گفت:

قالَ إِنَّ هؤُلاءِ ضَيْفِى فَلا تَفْضَحُونِ.

هـان ای مردم! اینان میهمانان من هسـتند و به سـرای من گام نهاده انـد، بنابراین حرمت و امنیّت آنان را پاس داریـد و دست به کاری ناپسند مزنید که من در برابر آنان شرمسار و رسوا گردم، شما را به خدا بیایید دست از سر اینان بردارید.

آن گاه آن تاریک اندیشان تبهکار را از خشم و کیفر سهمگین خدا هشدار داد که:

وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ لا تُخْزُونِ.

و پروای خدا پیشه سازید و از نافرمانی او و دست یازیدن به زشتی و گناه بترسید و مرا در برابر این چهره ها و شخصیت های بامعنویت رسوا مسازید.

امّا آن مردم گستاخ و زشتکار نه تنها از خیرخواهی ها و اندرزهای حکیمانه پیامبرشان درس نگرفته و از مرکب غرور و شهوت و بدمستی پیاده نشده و به بارگاه خدا روی توبه نیاوردند، بلکه با وقاحتی حیرت انگیز به آن پیامبر خدا روی آوردند که:

قالُوا أَ وَ لَمْ نَنْهَکَ عَنِ الْعالَمِینَ.

آیا ما به تو هشدار ندادیم که بیگانه ای را در خانه ات پناه ندهی و کسی از جهانیان را به عنوان میهمان در سرای خود نپذیری؟!

«جبایی» می گوید: حضرت لوط هنگامی این سخنان را با آنان در میان نهاد که هنوز نمی دانست آن میهمانان گرانقدر فرشتگان و فرستادگان خدایند و برای کیفر آنان و فرود آوردن عذاب آمده اند. آری، این مطلب در اینجا اگرچه در آخر داستان آمده، در حقیقت آغاز داستان است و گواه این نکته آن است که در غیر این سوره به همین سبک آمده است.

پیشنهاد و تدبیر حکیمانه لوط

لوط به منظور دفاع از حقوق و امنیّت و حرمت خانه و میهمانان خود با اشاره به دختران جامعه و روزگار خویش به آن تاریک اندیشان تبهکار گفت:

قالَ هؤُلاءِ بَناتِی إِنْ کُنْتُمْ فاعِلِینَ

اگر به راستی شما می خواهید ازدواج کنید، اینک دختران من آماده ازدواج و امضای پیمان زندگی مشترک با شمایان هستند؛ بنابراین با آنان ازدواج کنید و از انحرافات جنسی و زشتکاری دست بردارید.

روشن است که در آن زمان ازدواج مسلمان با غیر مسلمان روا بوده

است، درست همان گونه که در آغاز اسلام نیز چنین بود و پس از آن تحریم شد.

امّا به باور پاره ای منظور آن پیامبر خدا این بود که آنان با دختران جامعه خویش ازدواج کنند و از آن کردار زشت و نفرت انگیز خود دست بردارند.

در ادامه داستان، قرآن شریف روی سخن را متوجّه پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می سازد و می فرماید:

لَعَمْرُكَ

هان ای پیامبر! به جان گرامی و دوران حیات پرافتخار تو سوگند که آنان در مستی و پستی خویش سرگردانند.

به باور پاره ای از جمله «مبرّد» این فراز کوتاه و پرمعنی دعاست و منظور این است که: هان ای محمّد! عمر گرانمایه و زندگی ات طولانی باد!

امّا به باور «ابن عباس» این فراز سوگند است؛ چرا که خدا در کران تا کران هستی گرانمایه تر و شریف تر از جان پیامبر نیافریده است تا به آن پدیده سوگند یاد کند؛ به همین جهت می فرماید: به جان گرامی تو سوگند... و نیز خدا در سراسر قرآن، هرگز جز به جان و زندگی و حیات پرافتخار او سوگند یاد نمی کند.

إِنَّهُمْ لَفِی سَكْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ

آری، به جان گرامی تو سوگند که این مردم تبهکار، که به وسیله فرشتگان، عذاب بر آنان نازل شد مردمی زشت کردار، و در بدمستی و غفلت حیران و سرگردان بودند و راه نجات و هدایت را نمی خواستند و نمی یافتند.

چگونگی فرود عذاب بر قوم لوط

در ادامه آیات در این مورد، قرآن شریف اینک به ترسیم چگونگی فرود عذاب بر آنان پرداخته و می فرماید:

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ مُشْرِقِینَ.

پس به هنگام طلوع خورشید، خروشی سهمگین و هراس انگیز آنان

را فرا گرفت.

فَجَعَلْنا عالِيَها سافِلَها وَ أَمْطَرْنا عَلَيْهِمْ حِجارَةً مِنْ سِجِّيلٍ.

و سرانجام آن شهر زشت کردار و بیدادپیشه را زیر و رو ساختیم و سنگ هایی از گل سخت بر مردم آن، که آنجا را به تباهی کشیده بودند باراندیم.

در پایان این سرگذشت اندیشاننده و درس آموز می فرماید:

إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ

به باور «قتاده» و «ابن زید» منظور این است که آنچه در مورد نابودی جامعه تبهکار لوط گفته شد، برای هوشمندان و صاحبان خرد دلیل ها و درس های انسانساز و عبرت انگیزی است.

امّا به باور «مجاهد» منظور این است که آنچه در مورد نابودی جامعه لوط آمد، برای مردم هوشمند و با فراست دلیل ها و درس های عبرت انگیزی است.

از پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله آورده اند که فرمود: اتقوا فراسه المؤمن فانّه ینظر بنور اللّه.(۱۶۰)

از هوشمندی و فراست انسان باایمان بپرهیزید؛ چرا که او به نور خدا و در پرتو نور او می نگرد.

و نیز آورده اند که فرمود: ان للّه عباداً یعرفون النّاس بالتوسم.(۱۶۱)

خدای یکتا بندگانی دارد که مردم را به فراست می شناسند، و آن گاه به تلاوت آیه مورد بحث پرداخت.

و حضرت صادق علیه السلام فرمود: نحن المتوسّمون و السبیل فینا مقیم و السبیل طریق الجنه.(۱۶۲)

ما هستیم که می اندیشیم و عبرت می گیریم. راه نیک بختی در راه و رسم ماست، و این راه ماست که به سوی بهشت پرطراوت و زیبا رهنمون می گردد.

و می افزاید:

وَ إِنَّها لَبِسَبِیلٍ مُقِیمٍ.

و ویرانه های شهر و دیار قوم لوط در رهگذر مردم قرار دارد، و آنان برای تهیه وسایل زندگی و تأمین

نیازهای خود از آنجا می گذرنـد و درس عبرت می گیرنـد؛ چرا که در آنجا آثاری بر جای مانده است که توجّه آنان را برمی انگیزد.

به باور پاره ای منظور از آثار بر جای مانده از آن جامعه تبهکار، ویرانه های شهر «سدوم» است.

امّا به باور «قتاده» منظور شهر و دیار قوم لوط است که میان مدینه و شام قرار داشت.

و سر انجام با این فراز تکاندهنده این پرونده را می بندد که:

إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیَةً لِلْمُؤْمِنِینَ.

به راستی که در این داستان برای مردم باایمان دلیل های روشن و درس های عبرت است.

و بـدان دلیـل در آیه شـریفه از مردم باایمـان یـاد می کنـد که آنـان هسـتند که درس عبرت می گیرنـد و ایمان می آورنـد، نه دیگران.

جامعه بیدادپیشه شعیب پس از ترسیم سرگذشت دردناک جامعه تبهکار لوط اینک از نابودی قوم شعیب، مردم آن سرزمین پُر دار و درخت سخن می گوید و می فرماید:

وَ إِنْ کانَ أَصْحابُ الْأَیْکَهِ لَظالِمِینَ.

و مردم آن سرزمین پُر دار و درخت یا «اصحاب ایکه» راستی بیدادپیشه بودند.

گفتنی است که مردم «ایکه» جامعه و قومی بودند که در مناطق پُر دار و درخت و پوشیده از بیشه و جنگل زندگی می کردند، و خدا حضـرت شـعیب را برای هدایت آنان و نیز مردم «مدین» برانگیخت، امّا آنان دعوت آسـمانی او را دروغ شمردند و با او به ستیزه و دشـمنی پرداختند و در نتیجه مردم مرگ اندیش «مدین» به وسـیله خروش آسـمانی، و مردم «ایکه» به وسـیله صاعقه نابود شدند.

به هر صورت به باور گروهی از مفسران از جمله «قتاده»، تفسیر آیه مورد بحث این است که مردم

«ایکه» به کیفر دروغ شمردن رسالت پیامبرشان شعیب و در پیش گرفتن راه و رسم خودکامگی و بیداد، دچار عذاب شدند. آنان که در منطقه پُر دار و درخت و پوشیده از بیشه و جنگل زندگی می کردند به کیفر ظلم و کفر و تکذیب پیامبرشان دچار گرمایی سوزان شدند، آن گاه خدا ابری بر سر آنان فرستاد، و آنان به امید اینکه سایه ای به دست آورده اند، به آن ابر سایه افکن پناه بودند و آن گاه بود که خدا از آن ابر، صاعقه ای سهمگین بر آنان فرستاد و همه آنان را نابود ساخت.

در ادامه داستان این گروه تجاوزکار و بیدادپیشه، قرآن می افزاید:

فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ

و ما از قوم شعیب و جامعه لوط انتقام گرفتیم و آنان را دچار عذاب ساختیم.

منظور از واژه «انتقام» به کیفر رساندن گناهکاری به خاطر دست یازیدن به گناهان گذشته اوست.

«علی بن عیسی» با تفاوت نهادن میان انتقام و عقوبت می گوید: انتقام ضدّ نعمت دادن، و عقوبت ضدّ پاداش دادن است.

وَ إِنَّهُما لَبِإِمامٍ مُبِينٍ

به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «حسن»، «مجاهد» و «قتاده» منظور این است که: شهرهای قوط لوط و مردم «ایکه» بر سر راهی است که مورد توجّه مردم قرار می گیرد و به وسیله آن هدایت می گردند. در این آیه شریفه بدان دلیل راه را «امام» نامیده است که امام و پیشوا مورد توجّه و اقتدای انسان قرار می گیرد و انسان را به سوی هدف راه می نماید.

امّا به باور «جبایی» منظور این است که داستان این دو شهر در لوح محفوظ به ثبت رسیده است.

برخی بر آنند که منظور

آیـه این است که داسـتان لـوط و شـعیب، در لـوح محفـوظ به ثبت رسـیده است. و این آیه بسـان آن آیه شـریفه است که می فرماید: و کلّ شی ءٍ احصیناه فی امام مبین.(۱۶۳)

جامعه سـرکش و حق ستیز ثمودیان اینک در این آیات به ترسـیم چگونگی نابودی قوم تاریک اندیش و تبهکار ثمود پرداخته و می فرماید:

وَ لَقَدْ کَذَّبَ أَصْحابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِینَ.

و به یقین اصحاب «حجر» فرستادگان خدا را دروغگو شمردند.

واژه «حجر» نام شـهر و دیاری است که سـرزمین و اقامتگاه ثمودیان بود، و آنان را بدان دلیل به این نام خوانده اند که در آنجا سکونت داشتند، درست بسان مردم صحرانشین که به آنان مردم صحرا، یا «اصحاب بادیه» گفته می شود.

«قتاده» می گویـد: «حجر» نام بیابانی بود که ثمودیان در آنجا سـکونت داشـتند. با این که آنان تنها صالـح، آن پیامبر بزرگ را دروغگو شـمردند، خـدا بـدان دلیل آنان را تکـذیب کننـده پیامبران می خوانـد که دروغ و دروغگو انگاشـتن یک پیام و یک پیامبر، بسان دروغگو انگاشـتن همه پیامبران خداست؛ چرا که هر کدام از آنان به همان اصول و ارزشهایی دعوت می کنند که دیگر پیام آوران دعوت نموده اند؛ از این رو دروغگو انگاشتن یکی از آنان بسان تکذیب همه آنان است.

امّا «جبایی» می گوید: خدا به سوی ثمودیان پیامبرانی فرستاد که یکی از آنان «صالح» بود.

در ادامه آیات در ترسیم سرگذشت ثمودیان می افزاید:

وَ آتَیْناهُمْ آیاتِنا فَکانُوا عَنْها مُعْرِضِینَ.

و ما دلیل ها و معجزه های خود را - که روشـنگر راستی و درستی دعوت های آسمانی و راستگویی پیامبران بود - بر ثمودیان فرستادیم، امّا آنان از تفکر در آیات و نشانه ها سر

باز زده و از همه آنها روی گردانیدند.

و می فرماید:

وَ کانُوا یَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُیُوتاً آمِنِینَ.

و از کوه ها برای خود خانه هایی امن و استوار می تراشیدند و در آنها سکونت می گزیدند، خانه ها و سراهایی که از ویرانی آنها آسوده خاطر بودند.

پاره ای بر آنند که: آنان در آن خانه ها از عذاب خدا احساس امنیّت می کردند.

و به باور پاره ای دیگر، با طول عمری که خدا به آنان ارزانی داشته بود، برای مدتی از مرگ در امان بودند.

سپس در اشاره ای اندیشاننده به کیفر عملکرد آنان می فرماید:

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّیْحَهُ مُصْبِحِینَ.

امّا هنگامی که به بامداد درآمدند، خروش مرگبار آسمانی آنان را فرا گرفت و نابود شدند.

فَما أَغْنی عَنْهُمْ ما کانُوا یَکْسِبُونَ.

و با همه ثروت، قدرت، امکانات، فرزندان، سراها و پناهگاه های امن و وسایل بسیارِ زندگی، عذاب مرگبار خدا گریبانشان را گرفت و هیچ یک از آن امکانات نه برایشان سودی بخشید و نه آنان را از عذاب نجات داد.

– و ما آسمان ها و زمین و آنچه را که میان آنهاست جز به حق نیافریدیم، [و]رستاخیز بی هیچ تردیدی آمدنی است. بنابراین [تو ای پیامبر! از کردار زشت و ناهنجار دشمنان به زیبایی در گذر.

۸۶ – چرا که پروردگار تو همان آفریننده دانا [و فرزانه است.

۸۷ – و به راستی که ما هفت آیه سوره حمد را [که بارها در نمازها خوانده می شود] و [نیز] قرآن شکوهمند را به تو دادیم.

۸۸ – و هرگز به آنچه ما گروه هایی از آنان را [که کفر و بیداد

پیشه ساخته انـد]بـدان بهره ور ساخته ایم چشـمان خود را مـدوز، و بر [ایمان نیاوردن آنان اندوه به دل راه مده، و بال [مهر و فروتنی]خویشتن را برای ایمان آوردگان فرو آور..

۸۹ - و [به همه انسان ها] بگو: به یقین من همان هشداردهنده آشکار [و روشنگر]م.

۹۰ - [ما بر آنان عذابی دردناک فرو می فرستیم آن سان که بر تجزیه گران [آیات]فرو فرستادیم؛

۹۱ - همانان که قرآن را پاره پاره [و تجزیه نمودنـد، [آن گاه به برخی از آیات آن ایمان آوردنـد و به برخی کفر ورزیدند و نسبت افسون، افسانه و شعر به آنها دادند] .

۹۲ - پس به پروردگارت سوگند که از آنان یکسره پرسش خواهیم کرد.

۹۳ - از آنچه انجام می دادند.

۹۴ - بنابراین آنچه را بدان فرمان داده می شوی آشکارا بیان کن و از شرک گرایان روی بگردان.

۹۵ - بی گمان ما تو را از [شرارت و آسیب تمسخرکنندگان بسنده ایم.

۹۶ - همانان که با خدای یکتا خدایی دیگر قرار می دهند، امّا به زودی خواهند دانست [که به چه گمراهی هولناکی در افتاده اند] .

۹۷ - ما می دانیم که سینه ات بدانچه [شرک گرایان و بیدادپیشگان]می گویند تنگ می گردد [و اندوهگین می شوی .

۹۸ - از این رو تو هم [برای آرامش خاطر خویش با ستایش پروردگارت [او را]تسبیح گوی، و از سجده کنندگان باش.

۹۹ - و پروردگار خویش را پرستش کن تا آن گاه که مرگ تو را فرا رسد.

نگرشی بر واژه ها

عضین: این واژه جمع واژه

«عضه»، و در اصـل «عضـوه» بـوده است که «واو» آن افتـاده و بـدین صـورت به «عضـین» جمـع بسـته شـده که به مفهوم اجزای پراکنده است و به هر بخش از چیر گفته می شود.

صدع: آشکارا سخن گفتن. و به باور برخی میان حق و باطل جدایی افکندن.

یضیق: تنگ می گردد.

تؤمر: فرمان یافته ای.

تفسیر

اصل هدف در نظام شگفت انگیز آفرینش پس از ترسیم سرگذشت دردناک و سرنوشت سیاه کفرگرایان و بیدادپیشگان در آیات گذشته، اینک قرآن در این آیات به هدف و هدفداری در نظام شگفت انگیز آفرینش پرداخته و می فرماید:

وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ

و مـا آسـمان ها وزمین و آنچه را میان آنهاست همه را بر اساس حق وهـدفی درست و حکیمانه آفریـدیم. آری، کران تا کران آفرینش بر اساس حکمت پدیده آمده است و در آن بی هدفی و بیهودگی راه ندارد؛ و این هدف و حکمت آن است که همه آسـمانیان و زمینیـان را به شـناخت پدیدآورنـده هستی و پرسـتش و عبـادت او فرا خوانیم و به آنان پاداشـی در خور انـدیشه و آگاهی و عملکردشان ارزانی داریم.

وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ

و رستاخیز بی هیچ تردیدی خواهد آمد و آنان که درست نیندیشند و عادلانه رفتار نکنند دچار عذاب خواهند شد.

به باور پاره ای منظور این است که: بی گمان رستاخیز آمدنی است و همه دچار عذاب خواهند شد.

به باور پاره ای منظور این است که: بی گمان رسـتاخیز آمـدنی است و همه دچار مجازات خواهند شد. و پاره ای نیز این جمله را تفسیر «الاّ بالحق» دانسته اند.

فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ.

هان ای

پیامبر، از کیفر گناهکاران و شرک گرایان دوری گزین و آنان را مورد عفو و بخشایش خود قرار ده.

در مورد این آیه شریفه و نسخ یا عدم نسخ حکم آن، دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «مجاهد» و «قتاده» حکم این آیه، با آیه جهاد نسخ شده است.

۲ - امّا به باور «حسن» حکم این آیه نسخ نشده، بلکه آیه شریفه بیانگر امور خصوصی است که میان آنان و پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله بوده است و ارتباطی به موضوع جهاد ندارد. در این آیه به پیامبر فرمان می رسد که آنان را اندرز دهد و از لغزشهایشان بگذرد و مورد عفوشان قرار بدهد.

۳ - «قاضی» در این مورد می گوید: عفو و بخشایش همیشه و همه جا پسندیده است؛ درست نظیر بردباری و فروتنی؛ و این ربطی به جهاد ندارد. در موضوع جهاد و پیکار با دشمن به سخت گیری و در هم کوبیدن تجاوزکاران سفارش شده، امّا اصل بردباری و فروتنی و گذشت از لغزشها، یک اصل اخلاقی وانسانی و خداپسندانه است که در همه جا ما را به گذشت در اوج قدرت ملزم می سازد.

۴ - از امیرمؤمنان علیه السلام آورده اند که «صفح جمیل» به مفهوم بخشایش بدون سرزنش و نکوهش است: ان الصفح الجمیل هو العفو من غیر عتابٍ.(۱۶۴)

۵ - و پاره ای نیز آن را به بخشایش بدون سرزنش و سخت گیری معنی کرده اند.

در دومین آیه مورد بحث، قرآن می فرماید:

إِنَّ رَبَّکَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِیمُ

بی تردید پروردگار تو همان آفریننده کران تا کران هستی است، که به تدبیر امور آن دانا و

از کردار و عملکرد شما آگاه است.

به باور برخی منظور این است که خدا آفریدگار شماست و از آنچه برای شما بهتر و مفیدتر است آگاه است. او می داند که اینک عفو و گذشت برای شما بهتر و مفیدتر است، و تا رسیدن فرمان جهاد باید سیاست عفو و گذشت را پیشه سازید.

آن گاه روی سخن را به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله نموده و برای آرامش خاطر بخشیدن به آن حضرت، در مورد نعمت هایی که به او ارزانی شده است می فرماید:

وَ لَقَدْ آتَیْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی

و به یقین ما به تو هفت آیه گرانقدر سوره حمد را - که بارها در نماز خوانده می شود - ... ارزانی داشتیم.

در مورد «سَبْعاً مِنَ الْمَثانِی» دیدگاه ها متفاوت است:

۱ - به باور بیشتر مفسران از جمله «ابن عباس»، «حسن»، «ابوالعالیه»، «ابراهیم»، «مجاهد» و «سعید بن جبیر» منظور سوره مبارکه «حمد» است.

و این دیدگاه از امیرمؤمنان و از حضرت باقر و حضرت صادق نیز روایت شده است.

۲ - امّا به باور پاره ای از جمله «ابن مسعود» و «ابن عمر» و «ضحاک» منظور هفت سوره از سوره های طولانی قرآن شریف است. و بدان دلیل این سوره ها «مثانی» خوانده شده است که داستان های عبرت انگیز و درس آموز در آنها دو به دو آمده است.

۳ - و گروهی همچون «ابومالک»، «طاووس»، «مجاهد» و «ابن عباس» آورده اند که منظور از «مثانی» همه قرآن شریف است، چرا که در آیه دیگر می فرماید: اللّه نزل احسن الحدیث کتاباً متشابهاً مثانی.(۱۶۵)

خدا نیکوترین و زیباترین سخن را فرو فرستاد؛ کتابی که محتوای آن هماهنگ و

همانند است و دو بار بر قلب پاک پیامبر فرود آمده است.

چرا «مثانی»؟

طرفداران دیدگاه نخست که «مثانی» را به سوره حمد تفسیر می کنند، در مورد علت نامگذاری آن دیدگاهشان یکسان نیست، برای نمونه:

۱ - به باور برخی از آنان همچون «حسن»، سبب این نامگذاری آن است که این سوره در هر نماز دو بار خوانده می شود. و از حضرت صادق نیز این دیدگاه روایت گردیده است.

۲ - امّا «زجاج» می گوید: بدان دلیل است که باید در هر رکعتی از نماز این سوره به همراه بخشی از قرآن خوانده شود.

۳ - از دیدگاه پاره ای بدان جهت است که در این سوره ذات پاک خدا دو بار مورد ستایش قرار می گیرد و با دو وصف بلندِ بخشاینده و مهربان، یا «رحمان» و «رحیم» از او یاد می گردد.

۴ - و از دیدگاه پاره ای دیگر بدان دلیل که این سوره میان خدا و بنده تقسیم شده است.

۵ - برخی می گویند: این نامگذاری به خاطر آن است که نیمی از این سوره ستایش خدا، و نیم دیگر آن دعاست.

۶ - و برخی می گویند: بدان دلیل که این سوره به خاطر شرافت و شکوه وصف ناپذیرش دو بار فرود آمده است.

۷ - پاره ای بر آنند که این نامگذاری بدان جهت است که در این سوره واژه هایی چون «ایاک» و «صراط» دو بار آمده اند.

۸ - و پاره ای دیگر می گویند بدان دلیل که این سوره گناهکاران را از فسق و گناه دور می سازد و هشدارهایی تکان دهنده دارد.

طرفداران دیدگاه دوم

طرفداران دیدگاه دوّم که «مثانی» را به قرآن شریف تفسیر می کنند،

حرف «من» را برای تبعیض می دانند، امّا آنان که می گویند منظور سوره مبارکه «حمد» است، «من» را برای تبیین می دانند.

وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

و نیز قرآن شکوهمند را بر تو ای پیامبر فروفرستادیم.

و بـدان جهت آیه شـریفه، قرآن را باشـکوه و باعظمت وصف می کند که این کتاب آسـمانی همه ابعاد و مسائل و موضوعات دین را به طور فشرده و با شیواترین اسلوب و زیباترین بیان و نظم، بیان می نماید و چیزی از دین را فروگذار نمی کند.

چهار نعمت گران خدا بر پیامبر

در سوّمین آیه مورد بحث به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله می فرماید:

لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ

و هرگز به ثروت و قـدرت و فرزنـدانی که به این کفرگرایان و بیـدادگران داده و آنان را بـدین سان بهره ور ساخته ایم چشـم مـدوز، چرا که همه این بهره هـا و نعمت ها فناپذیرنـد و سـرانجام کیفر و عـذاب ما دامانگیر کسانی می گردد که ناسپاسـگزار نعمت ها بوده و از آنها درست بهره نبرده اند.

به بـاور برخی از دانشـمندان منظور این است که: هـان ای پیـامبر! به نعمت هـای گوناگونی که به خواست خـدا در دست آنان است و هماننـد یکدیگرنـد، نگـاه مکن؛ چرا که آن نعمت های گرانی که ما به تو و پیروان راه تو ارزانی داشـته ایم، که از آن جمله قرآن، اسلام، وحی و رسالت و پیروزی و سرافرازی بر بیدادگران است، پرشکوه تر و بهتر و ارزشمندتر است.

واژه «ازواج» را بیشـتر مفسـران حـال و به مفهوم «امثـال» گرفته انـد، امّـا به بـاور برخی این واژه به مفهوم «اصـناف» می باشـد و منظور این است که: هان ای

پیامبر به نعمت هایی که به گروه های تاریک اندیش و شرک گراداده ایم و آنان را بدین سان در زندگی دنیا بهره ور ساخته ایم، چشم مدوز و آنها را بزرگ مشمار.

با این بیان واژه «ازواجاً» در آیه شریفه از این دیدگاه «مفعول به» می باشد و منظور هشدار به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله است که مباد به دنیا و ارزش های فناپذیر آن دل بندد و بدانها دل بدهد. و به همین دلیل هم آن حضرت از نگریستن و دل بستن به ارزش های مادی و دنیوی خودداری می فرمود و همواره دل در گرو عشق خدا و آراستگی به ارزش های معنوی و آسمانی داشت.

وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ

و اگراین کفرگرایان وحق ناپذیران، ایمان نمی آورند و به کیفر کفر و بیدادشان دچار عذاب می گردند، بر آنان اندوه مخور.

به باور «حسن» منظور این است که: اگر آنان بر اثر کفر و شرک در خورِ عذاب می گردند و بدان گرفتار می شوند، تو بر آنان غم مخور.

و به باور «جبایی» منظور این است که: به خاطر نعمت های فناپذیری که به آنان داده ایم و به شما نداده ایم، اندوهگین مباش.

وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

و به باور «ابن عباس» منظور این است که: با ایمان آوردگان سیاست مردمی و ملایمت و مهر پیشه ساز.

در فرهنگ عرب به کسی که باوقار و بردبار باشد «خافض الجناح» می گویند. و سرچشمه این تعبیر آن است که پرندگان به هنگامی که بخواهند جوجه هایشان را نزد خود پناه دهند، نخست بال های خود را می گشایند و آن گاه به آنها اشاره می کنند که در زیر پر و بال آنها آرامش یابند و پس از زیر پر گرفتن

جوجه ها، بال ها را به زیر می افکنند، و این گشودن بال و پر، و زیر پر گرفتن جوجه ها، و آن گاه فرو افکندن بالها، نشانه مهر و محبت و فروتنی و رحمت است. با این بیان منظور این است که: هان ای پیامبر مهر! بال مهر و رحمت و فروتنی خویش را بر حقجویان و ایمان آوردگان فرود آور تا آنان از تو و راه و رسم انسانساز تو پیروی نمایند.

آفریدگار هستی در ادامه سخن با پیشوای بزرگ توحید می فرماید:

وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِیرُ الْمُبِینُ.

و به همه انسان ها بگو: هان ای مردم! بی گمان من همان هشداردهنده روشنگر و آشکارم و شما را از خطرهای سهمگین و جاهای هراس انگیزی که سر راه شماست هشدار می دهم، تا از سقوط در آنها بپرهیزید، و آنچه مورد نیاز شماست و من برای بیان آنها از سوی خدا برانگیخته شده ام، همه را برایتان بیان خواهم کرد.

کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ در تفسیر این آیه دو نظر آمده است:

۱ - به باور «قتاده» منظور این است که هان ای پیامبر! ما قرآن شریف را بر تو فرو فرستادیم همان گونه که این کتاب و مقررات آن را برای همه انسان ها، از جمله یهودیان و مسیحیان نیز فرو فرستادیم، امّا آنان آن کتاب آسمانی و مفاهیم و معارف آن را از هم جدا ساختند و آنچه موافق و هماهنگ با کتابهای تحریف شده خودشان بود پذیرفتند و آنچه دلخواهشان نبود کنار گذاشتند و به آن ایمان نیاوردند.

«ابن عباس» می گوید: قرآن بدان دلیل آنان را «پخش کننده» و «پراکنده سازنده» عنوان می دهد که کتابهای آسمانی را به چند بخش

تقسیم نمودند و آن گاه به بخشی ایمان آورده و به بخشی دیگر کفر ورزیدند.

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ

۲ - امّا به باور برخی دیگر منظور این است که: هان ای پیامبر! به این حق ستیزان بگو: من شما را از همان عذاب دردناکی هشدار می دهم که بر کسانی فرود آمد که راه های مکّه را میان خود تقسیم می کردند تا ورود و خروج مردم را کنترل کنند و با سمپاشی ها و گمراهگری های ابلیسی خود مردم را از نزدیک شدن به پیامبر و شنیدن آیات خدا و ایمان به حق باز دارند.

«مقاتل» در این مورد آورده است که: این تبهکاران شانزده تن بودند که «ولید بن مغیره» در موسم حج آنان را بر سر راه ها می گماشت تا زائران و مسافران و طواف کنندگان را از شنیدن آیات قرآن و نزدیک شدن به پیامبر و قرار گرفتن در شعاع جاذبه وحی و رسالت بترسانند و بدین سان مردم را از راهیابی و هدایت به سوی نور و رستگاری باز دارند. آری، خدا عذابی دردناک برایشان فرو فرستاد و آنان به سختی و خفت جان سپردند، اینان کارشان این بود که قرآن را به بخش های گوناگونی تقسیم نموده و بخشی را سحر و افسون، بخشی را شعر، قسمتی را افسانه پیشینیان و بخشی را دروغ و افترا می نامیدند، که قرآن در اشاره به آنان می فرماید: الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ.

همانان که قرآن را پاره پاره و تجزیه نمودند، آن گاه به برخی از آیات آن ایمان آورده و به برخی کفر ورزیدند و نسبت افسون، افسانه و شعر به آنها دادند.

نظم و پیوند این

آیات ۱ - چگونگی پیوند نخستین آیه مورد بحث به آیات پیش این گونه است که در آن آیات از حق ناپذیری و انکار برخی جـامعه ها، و آن گاه نابودی آنان به کیفر مخالفت با وحی و رسالت و سـتم و بیـدادشان سـخن رفت، اینک در ادامه آیات می فرمایـد: این نابودی و هلاکت آنان بدان دلیل است که ما آسـمان ها و زمین را بر اساس حق و عدالت آفریده ایم نه بی هدف و بیهوده... و رسـتاخیز بی هیـچ تردیدی سـر راه انسان هاست و آمدنی است و بازگشت همگان به سوی آفریدگار و گرداننده هستی است.

۲ - سوّمین آیه مورد بحث «و لقـد آتینـاک...» به آخرین فراز آیه نخست پیونـد می خورد، چرا که خـدا نخست فرمـان عفو و گذشت می دهد و آن گاه به بیان نعمت های شکوهباری که به پیامبرش ارزانی داشت می پردازد.

۳ - ششمین آیه مورد بحث «کما انزلنا...» بنا بر دیدگاه نخست به «لقد اتیناک...» پیوند می خورد، و منظور این است که: همان سـان که برای آنـان کتـاب هـایی فرو فرسـتادیم، برای تو نیز قرآن را نازل کریم. امّا بنابر دیـدگاه دوّم به «انا النـذیر» پیونـد می خورد.

برنـامه و پیام خود را به گوش همگان برسان در ادامه سـخن، به کیفر دردناک انکارگران قرآن - که این کتاب آسـمانی را به بخش هایی چند تقسـیم نموده و به آن کفر می ورزیدند - پرداخته و روشـنگری می کند که آنان کیفر کردار زشت و ظالمانه خود را خواهند دید. در این مورد می فرماید:

فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِینَ

هان ای پیامبر! به پروردگارت سوگند که ما از آنان یکسره پرسش خواهیم کرد.

گفتنی است

که این پرسش به مفهوم بازخواست و سرزنش آنان است و منظور از آن، این است که از آن تبهکارانِ حق ستیز بازخواست خواهیم نمود که چرا نافرمانی خدا پیشه ساختید؟ و برای چه و به چه دلیل گناه کردید؟

و بدین صورت است که گناهکاران رسوا خواهند شد.

در آیه شریفه آفریدگار هستی خود را پروردگار محمد صلی الله علیه وآله یاد می کند تا بدین وسیله شکوه و عظمت پیامبرش را روشن سازد.

عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ.

به باور برخی منظور این است که از عملکردشان پرسش خواهیم کرد.

امّا به باور «کلبی»، از دو اصل توحیدگرایی و ایمان به پیامبران خواهیم پرسید.

و «ابو العالیه» می گوید: منظور این است که از آنان خواهیم پرسید که چه قدرتی را پرستش می کردند و در برابر رسالت ها و دعوتهای پیامبران چه واکنشی از خود نشان دادند و چه کردند؟

در دهمین آیه مورد بحث دگرباره روی سخن را به پیامبر نموده و می فرماید:

فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ

بنابراین آنچه به آن فرمان داده می شوی، آن را آشکارا و بدون بیم و هراس باز گوی و برنامه آسمانی و دعوتت را به گوش ها برسان.

به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «ابن جریج»، «مجاهد» و «ابن زید» منظور این است که: فرمان خدا و پیام او را بدون بیم و هراس آشکار کن.

امّا به باور برخی از جمله «جبایی» و «اخفش» منظور این است که: میان حق و باطل و داد و بیداد و درست و نادرست جدایی افکن.

و «زجاج» می گوید: منظور این است که به هر چه فرمان یافته ای آن را آشکار و هویدا

ساز.

نامبرده می افزاید واژه «صدع» به مفهوم جدا ساختن بخش های یک چیز از دیگر بخش های آن است.

وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

و از شرک گرایان روی بگردان و پیش از آنکه فرمان جهاد و پیکار دریافت داری با آنان به پیکار بر نخیز.

به باور «ابومسلم» منظور این است که: از آنان نترس و به آنان بها نده.

امّا به باور «جبایی» منظور این است که هر گاه تو را اذیّت کردند، از آنان روی گردان و به آنان پاسخ نده.

در ادامه سخن، به پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله این گونه آرامش خاطر می دهد که:

إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

ما شرارت آن تاریک اندیشان و تبهکارانی را که تو را اذیت می کنند از سر تو کوتاه نموده و آنان را نابود خواهیم ساخت.

«ابن عباس» و «سعید بن جبیر» آورده اند که پنج تن از سردمداران شرک و استبداد، پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله را به باد تمسخر می گرفتند که خدا همه آنان را نابود ساخت. این پنج نفر عبارت بودند از: «عاص بن وائل»، «ولید بن مغیره»، «ابوزمعه»، «اسود بن یغوث» و «حرث بن قیس».

پاره ای این تبهکاران را شش تن شمرده و ششمین آنان را «حارث بن طلاطله» آورده اند.

چگونگی کیفر این تبهکاران در این مورد آورده اند که روزی آنان به طواف خانه پرداخته بودند که فرشته وحی بر پیامبر گرامی صلی الله علیه وآله - که در کنار کعبه ایستاده بود - فرود آمد و به آگاهی آن حضرت رسانید که برای کیفر آن شرارت پیشگان آمده است. در همان حال بود که «ولید»، دجّال فریبکار آنان

از کنار پیامبر با تکبّر بسیار گذشت و جبرئیل به ساق پای او اشاره کرد. با اشاره فرشته وحی، میخی بر لباس او آویخت و او از فرط خودبزرگ بینی به جای اینکه خم شود و میخ را برگیرد، کوشید تا با پای خود آن را از لباسش جدا سازد که میخ به ساق پایش نشست و آن را سوراخ کرد و همان زخم او را دچار بیماری سختی ساخت و نابودش نمود.

در همان روز «عاص بن وائل» دوّمین مهره این گروه فریبکار از کنار پیامبر گذشت و جبرئیل به پای او اشاره کرد، چیزی نگذشت که خاری به پای او خلید و بر اثر آن بیمار شد و مرد.

سوّمین مهره آنان «ابوزمعه» از آنجا عبور کرد و جبریل به چشمش اشاره کرد که کور شد.

پاره ای آورده اند که یک برگ سبزی به سوی او پرتاب کرد که بر اثر آن نابینا گردید و هماره سر خود را به دیوار کوبید تا نابود شد.

پس از او «اسود» از آنجا گذشت و فرشته وحی به شکم او اشاره کرد، و او دچار بیماری سختی گردید و پس از مدتی نابود شد.

پاره ای آورده اند که او با آن اشاره دچار مسمومیّت سختی گردید، به گونه ای که رنگش سیاه شد، و هنگامی که به خانه رسید دیگر او را نشناختند، و در حالی که فریاد می کشید که: خدای محمّد صلی الله علیه وآله مرا کشت! نابود گردید و به کیفر کردار زشت خود رسید.

و سرانجام «حارث» از آنجا گذشت و جبرئیل به سرش اشاره کرد و بر اثر آن از بینی او چرک آمد

و جان سپرد. پاره ای آورده اند که او ماهی شور خورد و دچار عطش شدیدی گردید و آنقدر آب خورد تا شکمش پاره شد و مرد.

آن گاه به وصف این بیدادگران پرداخته و می فرماید:

الَّذِینَ یَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ

آنان کسانی هستند که با خدای یکتا خدای دیگری قرار می دهند، امّا به زودی از ثمره شوم کار خود آگاه خواهند شد.

و بدین صورت قرآن شریف به آنان هشدار می دهد و آنان را از عذاب خدا می ترساند.

سپس قرآن روی سخن را بـه پیـامبر گرامی صـلی الله علیه وآله نمـوده و در راه آرامش خـاطر و قـوت قلب بخشـیدن به او می فرماید:

وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ

هان ای پیامبر! ما می دانیم که سـینه ات بـدانچه شـرک گرایان و بیدادپیشـگان می گویند، و ضـمن دروغ انگاشـتن رسالت تو وجود گرانمایه و راه و رسم تو را به باد تمسخر می گیرند، تنگ می گردد.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ

امّا نگران نباش و برای آرامش خاطر خویش با ستایش پروردگارت او را تسبیح گوی.

وَ کُنْ مِنَ السَّاجِدِینَ

به باور برخی از جمله «ابن عباس» منظور این است که: از نمازگزاران و سجده کنندگان باش.

و به همین دلیل است که «ابن عباس» می گویـد: پیامبر گرامی صـلی الله علیه وآله هر گاه دچار غم و انـدوه می گردیـد، رو به بارگاه خدا می آورد و به نماز می پرداخت.

امّـا به بـاور پـاره ای منظور این است که: خـدا را به خـاطر نعمت هـای گوناگون او سـتایش کن، و از کسانی باش که خـدا را خالصانه و عاشقانه سجده می کنند و عبادت خود را خالصانه برای

او انجام می دهند.

و سرانجام در آخرین آیه مورد بحث که پایان بخش این سوره است می فرماید:

وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ.

و پروردگار خویش را پرستش کن تا یقین، تو را فرا رسد.

به باور گروهی از جمله «ابن عباس»، «حسن» و «مجاهد» منظور این است که: خدا را پرستش کن تا مرگ، تو را فرا رسد و به سوی آفریدگارت باز گردی.

امّا به باور «قتاده» منظور این است که: خدا را تا هنگامی پرستش کن که با فرا رسیدن مرگ به امور نیک و بد و پاداش و کیفر آن یقین پیدا کنی.

و قرآن بدان دلیل مرگ را به یقین تعبیر می کند که به راستی رویدادی قطعی و تردیدناپذیر است.

به باور پاره ای ممکن است منظور آیه شریفه این باشد که: خدا را تا زمانی پرستش کن که به رسیدن مرگ یقین پیدا کنی و مطمئن باشی که هنگامه کوچ از این سرای فانی فرا رسیده است، چرا که در آن شرایط، دیگر برای انسان وظیفه و تکلیفی نیست.

و «زجاج» بر آن است که: منظور آیه این است که هماره خدا را پرستش و عبادت و بندگی کن؛ چرا که اگر می فرمود: خدا را پرستش کن و این قید را نمی آورد، کافی بود که انسان با یک بار عبادت و پرستش او، بنده عبادتگر و فرمانبردار شناخته شود، امّا با این تعبیر روشن می سازد که وظیفه انسان تا هنگامی که زنده است یکتاپرستی و عبادت خالصانه اوست.

پرتوی از سوره حجر

و اینک به پایان پانزدهمین سوره از سوره های قرآن شریف می رسیم و خدای را بر مهر

و لطف وصف ناپذیرش سپاس می گوییم و برای ادامه راه از او یاری می طلبیم که او بر هر کاری تواناست.

در این سوره مبارکه نیز از کنار مفاهیم و معارف بلند و پند و اندرزهای انسانسازی گذشتیم که اگر بخواهیم چکیده ای از آنها را به تابلو بریم، با این مفاهیم روح بخش روبه رو می شویم:

آرزوهای بر باد رفته،

بهانه جویی ها در برابر دعوت ها،

حراست قرآن از دستبردها،

دو اصل انسانساز بیم و امید،

آرزوهای دور و دراز،

پرتوی از نشانه های یکتایی و قدرت بیکران خدا در زمین،

مراحل چندگانه آفرینش انسان،

سه آفت هستی سوزِ غرور، خودبزرگ بینی و تعصّب،

دروازه های نیک بختی و نگونساری،

دستاویز ابلیس و ابلیسیان،

دژ تسخیرناپذیر اخلاص،

جایگاه خوش و پرشکوه پرواپیشگان در بهشت،

پرتوی از سرگذشت ابراهیم،

راز تنوّع نعمت ها در بهشت،

آفت برادری و صفا،

بهشت زندگی،

جامعه تاریک اندیش و تبهکار لوط و فرجام شوم شهوت پرستی و غرور،

جامعه بیدادپیشه شعیب،

جامعه سرکش ثمود،

اصل هدف در نظام شگفت انگیز خلقت،

چهار نعمت گران خدا به پیامبر،

برنامه ات را آشکارا به گوش جهانیان برسان!

تفسیر اطیب البیان

سوره حجر ، غرض سوره :بیان استهزاء و تمسخر کفار نسبت به رسولخدا(ص) و قرآن وآنگاه تسلی دادن رسولخدا(ص)و سفارش نمودن ایشان به صبر و ثبات وگذشت از آنها و بشارت و انذار مردم می باشد .

(۱)(الر تلک ایات الکتاب و قران مبین):(الر، این است آیات کتاب و قرآن مبین)،الر، از رموز قرآنیست که چنانچه گفته شد بین آنها و مضامین سوره ارتباطوجود دارد،اشاره به قرآن با لفظ (تلک)که برای اشاره به دور است و نیز نکره آوردن کلمه (قرآن)برای دلالت بر عظمت کتاب

الهیست و مراد از کتاب ، قرآن ویا لوح محفوظ است ، به هر جهت می فرماید برخلاف تصور کفار که تو را دیوانه خوانده و قرآن را استهزاء نمودند، این آیات بلند مرتبه و عظیم الشأن ، آیات کتاب الهی است که جدا کننده حق از باطل می باشد. و چنانچه از بعضی آیات قرآن استفاده می شود قرآن در لوح محفوظ است واز همانجا نازل گشته (انه لقران کریم فی کتاب مکنون)(۱)، (این کتاب خواندنی گرانقدریست که در کتاب نهانی بوده است). و یا (بل هو قران مجید فی لوح محفوظ)(۲)، (بلکه آن خواندنی عظیم الشأنی است که در لوح محفوظ بوده است).

(۲)(ربمایودالذین کفروا لو کانوا مسلمین):چه بسا که کافران دوست می دارندکه ای کاش مسلمان بودند)، اشاره به آنست که کفار با وجود کفرشان بزودی ازکفر خود پشیمان شده و آرزو می کنند که ای کاش در دنیا تسلیم خدا شده و به پیامبراسلام ایمان آورده بودیم ، اما این خواسته ، بعد از برچیده شدن بساطزندگی دنیوی ، دیگر سودی به حال آنان ندارد و آن زمان دیگر راهی به اسلام وایمان نخواهند داشت .

(۳)(ذرهم یاکلوا و یتمتعوا ویلههم الامل فسوف یعلمون):واگذارشان تابخورند و بهره ببرند و آرزوها آنها را به خود مشغول کند، زود باشد که بفهمند)،در این آیه شریفه به رسولخدا(ص)دستور می دهد که دست از کفاربردارد و آنها را رها کند تا در باطل خود سرگرم باشند و با آنها مجادله ننماید وبگذارد تا در لذات مادی غوطه ور باشند و آرزوها و تمنیات نفسانی آنها رامشغول سازد، چون اینها هیچ منطقی جز

منطق چهارپایان و حیوانات ندارنـد وآنچنان انسانیت خود را نزول داده اند که تمنیات آنها در شـکم و شـهوت خلاصه شده و حال که چنین است آنها لیاقت اسلام را ندارند، رهایشان کن تا سرگرم همان مسائل باشند و احتیاجی به استدلال با آنها نیست ، چون حق سـرانجام آشـکار خواهـد شد و خودشان بزودی حقیقت را آشـکارا می بینند و بعد از مرگ وعذاب اخروی تسـلیم حق خواهند شد، اما تسلیم شان در آنروز هیچ سودی به حالشان ندارد.

(۴)(و مـا اهلکنـا من قریه الا ولها کتاب معلوم):(ما هیـچ آ بادی را هلاک نکردیم ، جز آنکه مهلت و اجل معینی داشت)،می فرمایـد: ما هیچ دهکده ای را درنتیجه تکذیب و سد نمودن راه خدا هلاک ننمودیم ، جز آنکه اجلی معلوم ومعین در نزد خدا داشتند، لذا چناچه هر فردی اجل معین دارد، امتها نیز دارای آجال و مهلتهای مشخصی هستند.

(۵)(ما تسـبق من امه اجلها و ما یسـتاخرون):هیچ گروهی از اجل خود مقدم نمی شود و از آن تأخیر نمی افتد)، پس هیچ امتی نمی تواند آن اجل معین رادقیقه ای مقدم یا مؤخر نماید و سـرنوشت آنها در علم الهی مضبوط است و لذاآنها نمی توانند اجل خود را تغییر دهند.

(۶)(و قالوا یا ایها الـذی نزل علیه الـذکر انک لمجنون):(و گفتند: ای کسـی که ذکربر تو نازل شده بدون تردید تو دیوانه ای €)،در اینجا حکایت اسـتهزاء کفار است نسبت به پیامبر(ص) و آنها بدون بردن نام آنجناب یا نام خداوند، منظورشان این بود که بگویند: ما نمی دانیم خدا کجاست و اعتقادی به او نداریم ،

و تو را هم درادعایت تکـذیب می کنیم ، ولی ای کسـی که مطابق ادعای خودت ذکری بر تو نازل می شود، حقیقتا که دیوانه ای ، این گفتار اهانت آمیز آنها تهمت و تکذیب صریح است .

(۷)لو ما تاتینا بالملئکه ان کنت من الصادقین):(اگر راست می گویی چراملائکه را برای ما نمی آوری ؟)،منظور کفار این بود که اگر راست می گویی و درادعای خود صادقی ملائکه را بیاور تا بر صدق دعوت تو شـهادت دهند و تو رادر امر انذار مردم مدد رسانند، همچنانکه در سوره فرقان می فرماید:(لولا انزل الیه ملك فیكون معه نذیرا)(۳)،(چرا با او فرشته ای فرستاده نشد تا با او مردم را بیم دهنده باشد)، و این گفتار آنها ناشـی از این پندار بود که آنها بشر را موجودی مادی و غوطه ور در شهوات و آلودگیها می دانسـتند و می گفتند: بین چنین بشـری با عالم سـماوی و روحانیت آن هیچ ارتباطی نیست و لذا اگر بشری چنین ادعایی بکنـد، باید بعضـی از اهل عالم سـماوی را با خود بیاورد تا او را در دعوتش تصدیق و یاری کنند، و این کفار علاوه بر این پنـدار اشـتباه ، ملاـئکه را الهه می دانسـتند و می گفتنـد خداونـد بالاـتر است از اینکه مـا با او ارتباط برقرارکنیم ،بلکه باید ملائکه واسـطه و شفیع ما باشند و چون لازمه دعوت انبیاء عدم الهه بودن ملائکه بود، لذا آنها می گفتند فرشتگان باید بیایند و اعتراف کنند که مامعبود نیستیم و انبیاء در دعوت خود راست می گویند.

(۸)(ما ننزل الملئکه الا بالحق وما کانوا اذا منظرین):(ما ملائکه را جز

به حق فرو نمی فرستیم و ایشان در آن هنگام مهلتی نخواهند داشت)، این آیه جواب درخواست آنهاست و می فرماید سنت الهی براین جریان دارد که ملائکه از چشم بشر مخفی و در پرده غیب مستور باشند و چنانچه خداوند پیشنهاد و درخواست آنها را اجابت کند، قهرا نزول ملائکه آیت آسمانی و معجزه ای خارق عادت خواهد بود و شأن این آیات درخواستی چنین است که اگر مردم پس از دیدن آن معجزه درخواستی ایمان نیاورند، دچار هلاکت و انقراض خواهند شد و از آنجاکه کفر اینها ناشی از عناد است ، قهرا ایمان نخواهند آورد و در نتیجه پس از نزول ملائکه ، عذاب از آنها تخلف نخواهند کرد و ابدا مهلت داده نمی شوند.

(۹)(انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون):(۴)،(بدرستی که ما ذکر(قرآن) را نازل کرده ایم و ما بطور قطع آن را محافظت خواهیم کرد)،این آیه در جواب گفتارمشرکان در آیات سابق است و مفاد آن اینست که ای رسول ما€ تو این قرآن را ازجانب خودت نیاورده ای که مردم علیه تو قیام کنند و بخواهند آنرا به زور خودباطل نمایند و تو نتوانی آن را حفظ کنی و نیز این قرآن از جانب ملائکه نازل نشده تا تو در نگهداری آن محتاج به یاری آنها باشی . بلکه ما این قرآن را بصورت تدریجی نازل کرده ایم و خودمان نگهدار آن هستیم و آن را با وصف ذکر بودنش حفظ می کنیم به گونه ای که هرگز زیادت یانقص و تغییری در آن راه نمی یابد، پس الف و لام بر سر(ذکر) الف و

لام عهداست و مراد از ذکر فقط قرآن کریم است نه سایر کتب آسمانی و خداوند با این آیه دلالت بر مصونیت قرآن از تحریف می نماید.

(۱۰)(ولقد ارسلنا من قبلك فی شیع الاولین):و به تحقیق ما پیش از توپیامبرانی را در میان امتهای پیشین فرستادیم)،آیه در مقام تسلی خاطر رسول خداست که از آزار و انکار کفار ناراحت نباشد و بداند که بشرهای نخستین نیزمانند امروزیها بوده اند و آنان نیز در برابر آیات الهی استکبار ورزیده و به رسالت پیامبران از ناحیه خدا احترام نمی گذاشته اند و پیامبران را استهزاء می کرده اند،بنابراین پیامبر نباید اندوهگین و سرخورده شود.

(۱۱)(و ما یاتیهم من رسول الا کانوا به یستهزؤن):(و هیچ رسولی به نزدشان نیامد جز اینکه او را مسخره کردند)،پس این عادت و شیوه جاری آنهاست ، و توای پیامبر(ص) آسوده خاطر باش و بدان که ما قرآن و ذکری را که بر تو نازل شده حفظ می کنیم .

(۱۲)(کذلك نسلکه فی قلوب المجرمین):(اینچنین قرآن را در دلهای مجرمین نفوذ می دهیم (برای اتمام حجت))، یعنی همانطور که در برابر رسالت الهی ،مردم آن را رد کرده و انکار و استهزاء می نمودند ما نیز این ذکر قرآن را در دلهای این گنهکاران نفوذ داده و وارد می کنیم تا حجت بر آنها تمام شود.

(۱۳)(لا یؤمنون به و قد خلت سنه الاولین):(با این وجود به آن ایمان نمی آورند و به تحقیق سنت پیشینیان نیز چنین بود)،یعنی کفار امروزین نیز مانندپیشینیان و مطابق روش و سنت آنها عمل می کنند و آیات الهی را رد و

استهزاءمی نمایند و به آن ایمان نمی آورند.

(۱۴)(و لو فتحنا علیهم بابا من السماء فظلوا فیه یعرجون):(واگر دری ازآسمان برویشان بگشائیم و سپس آنها در آن بالا روند)،عروج در سماء به معنای بالارفتن در آسمان است ، ومی فرماید: اگر ما برای آنان طریقی درست کنیم که باآن در عالم سماوی که جایگاه فرشتگان است راه یابند تا به این وسیله به اصول دعوت حقه آگاهی یابند، باز هم ایمان نخواهند آورد،(و آسمان همچنانکه آنهاپنداشته اند یک سقف جرمانی نیست که دارای دری باشد که به روی عده ای باز وبه روی عده ای دیگر بسته باشد).

(۱۵)(لقالوا انما سکرت ابصارنا بل نحن قوم مسحورون):(هر آینه می گویند:بدرستی که چشم بندی شده ایم ، بلکه ما گروهی سحر شده گانیم)،در این آ یه جواب (لو)در آیه قبلی ، آمده است ومی فرماید: اگر به آسمان هم عروج کنند بازهم به جای آنکه ایمان بیاورند، می گویند این مسائل سحر است و ما را جادوکرده اند، با آنکه باز شدن درهای آسمان و عروج به آسمان باید باعث شود که انسان بر اصول دعوت حقه الهی واقف گردد، اما آنها به جهت امراض درونی وفساد و پلیدی شک و شبهه ای که در دلهایشان هست دیدگانشان هم به خطامی رود و خلاف آنچه را می بینند، می فهمند و با دیدن این معجزه به جای ایمان ،پیامبر را متهم به سحر می کنند ومی گویند ما چشم بندی شده ایم و اموری غیرحقیقی در برابر چشمان ما جلوه گر شده .

(۱۶)(ولقد جعلنا فی السماء بروجا و زیناها للناظرین):(و به تحقیق در آسمان

برجهایی قرار دادیم ، و آن را برای تماشا گران زینت دادیم)،مراد از بروج (قصرها)یعنی منازل ستارگان و ماه و خورشید می باشد، می فرماید:ما درآسمان بروجی قرار دادیم و آسمان را برای تماشا کنندگان آراستیم و مراد از زینت همین شادی و جمالیست که از دیدن ستارگان درخشان و کواکب فروزان به انسان دست می دهد و عقلها را حیران می نماید و در جای دیگر می فرماید:(و زینا السماء الدنیابمصابیح)(۵)، و آسمان دنیا را با چراغهایی آراستیم) و نیز در سوره صافات می فرماید، (انا زینا السماء الدنیا بزینه الکواکب)(۶)، بدرستی که ما آسمان دنیا را به زینت ستارگان آراستیم).

(۱۷)(و حفظناها من کل شیطان رجیم):(و آن را از هر شیطان رانده شده ای ،حفظ نمودیم)،می فرماید ما آسمان را از ورود هر شیطان مطرود از رحمت خداحفظ کردیم تا آنان بر اسرار ملکوت آگاه نشوند.

(۱۸)(الا من استرق السمع فاتبعه شهاب مبین):(جز آنکه برای استراق سمع نزدیک شود، پس او را شهابی آشکار دنبال می کند)،در ادامه می فرماید: مگر آن شیطانی که برای استراق سمع نزدیک شود تا گفتگوی ملائکه را در باره امورغیبی و حوادث آینده بشنود که به محض نزدیک شدن ، شهابی ظاهر و آشکار اورا دنبال نموده و می راند و ما بزودی در سوره صافات در باره این معانی بحث خواهیم کرد،(انشاءالله).

(۱۹)(و الارض مددناها و القینا فیها رواسی و انبتنا فیها من کل شی ءموزون): (و زمین را بگستراندیم و در آن کوههای ریشه دار قرار دادیم و نیز ازهر چیزی هماهنگ و موزون در آن رویاندیم)،می فرماید

ما زمین را گستردیم ودر آن کوههای پابرجا قرار دادیم (تا از اضطراب آن جلوگیری کند)، و زمین صلاحیت کشت و زرع یافت و ما در آن از هر چیز موزون به مقداری که حکمت اقتضاء می نمود آفریدیم ، پس در اینجا موزون ، یعنی سنجش اجسام از جهت وزنشان و یا کنایه از کم و زیاد نبودن شی ء از آنچه حکمت یا طبیعت آن شی ءاقتضاء می کند.

(۲۰)(و جعلنا لکم فیها معایش و من لستم له برازقین):(و در آن برای شما وبرای دیگرانی که شما روزی آنها را نمی دهید، معیشت و روزی قرار دادیم)،معیشت مفرد(معایش)به معنای چیزهایی است که مایه زندگی جانداران و باعث ادامه حیات آنهاست و مراد از(من لستم له برازقین)هر موجود جاندار غیر آدمی است (۷)، پس می فرماید: ما برای شما بنی آدم در زمین چیزهایی را قرار دادیم که اسباب حیات ومعیشت شماست و همچنین برای غیر شما از جانداران (که شماآنها را روزی نمی دهید)، معایشی نظیر معیشت شما قرار دادیم .

(۲۱)(و ان من شی ء الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر معلوم):(و هیچ چیزنیست جز آنکه خزائن آن در نزد ماست و ما آن را جز به مقدار معین نازل نمی کنیم)، (خزانه) یعنی مکانی که مال در آن انبار و محافظت و ذخیره گردد و(قدر) یعنی مبلغ و مقدار و کمیت معین هر چیز. لذا خلاصه معنای آیه چنین است که هر چیزی قبل از نزولش به این عالم واستقرارش در دنیا، خزینه هایی در نزد خدای متعال دارد که در آنجا محدود

به حـد و مقـدر و به قـدری نیست ، اما زمانی که جامه وجود پوشـید محـدود و مقـدرمی گردد، پس خـداست که باران را می فرستد و گیاهان را می رویانـد و مایه معیشت انسانها و حیوانات را فراهم می نمایـد و هر چیز در نزد او به مقدار، معین است و مطـابق حکمتش می باشـد. یعنی مراد از(نزول)همـان خلقـت اسـت و مراد از(قـدر) خصوصـیت وجـودی وکیفیـت خلقـت هر موجود است و اینکه فرمود(قدر معلوم) دلالت می کند که قدر هرموجودی برای خدای تعالی در آن زمانی که نازل می شود، معلوم است ، یعنی هرموجودی قبل از وجودش معلوم القدر است و خدا برای او حدی قرار داده که ازآن تجاوز نمی کند، پس قدر و کمیت هر چیز از نظر علم و مشـیت مقدم بر آن چیزاست هر چند که به حسب وجود مقارن با آن بوده و از آن جدا نمی شود، به هرجهت هر شیی ء از نزد خزائن الهی به نحو تدریج و مرحله به مرحله نازل می گردد، و در هر مرحله حد تازه ای می یابـد تـا آنکه به مرحله آخر که همین عـالم دنیـاست می رسـد، این خزائن همگی مافوق حس و عالم مشـهود ما هسـتند، چون خداوند آن را به وصف (عندنا)توصـیف نموده و خزائن الهی هر چه باشند از امورثابتی هستند که دستخوش زوال و تغییر نمی گردند.

(۲۲)(و ارسلنا الریاح لواقح فانزلنا من السماء ماء فاسقیناکموه و ما انتم له بخازنین):و ما بادها را بارور کننده گیاهان فرستادیم ، پس از آسمان آبی فروفرستادیم و شما را با آن سیراب کردیم و

این شـما نیستیـد که بتوانیـد آن را ذخیره کنیـد)،بادها را از آن جهت (لواقح)نامید که بادها در وزش خود ذراتی از گرده گل گیـاه نر را به گیاه ماده منتقل می کننـد و آن را بارور می سازنـد و خـدای متعال در این آیه از حقیقت این مسأله پرده برداری می نماید و آنگاه می فرماید ما آب باران رااز آسـمان می فرستیم و شـما و همه جانداران را با آن سیراب می سازیم و چنانچه در علم امروز مسـلم شـده تمام آب موجود در کره زمین از بارانهایی که از آسـمان فرو ریخته اند، جمع شده و چنانچه در آیه سـابق اشـاره نمود وزن و قوه جاذبه درروئیـدن نباتات مؤثر است و این دقایق علمی را قرآن کریم در ۱۴ قرن قبل بیان نموده و بیان این اسرار، خود عین معجزه است .

(۲۳)(و انـا لنحـن نحیی و نمیـت و نحـن الوارثـون):(و بـدرستی کـه مـائیم کـه زنـده می کنیـم و می میرانیـم و مـا وارث و بازمانـدگانیم)،در این آیه شـریفه می فرمایـد که تمـامی تـدبیرها به خـدای متعال منتهی می شود و در تمام عالم یک نظام تام وحکیمـانه واحـد جریـان دارد، لـذا به طـور مطلق همه حیاتهـا و مرگهـا و در نهـایت حشـر خلاـئق بسوی او منتهی می گردد و خداونـد است که بعد از فنای همه اشـیاءباقی می ماند و بعد از میراندن همه خلائق که عمری از متاعهای زندگی بهره مندشده انـد، تنهـا خـداست که باقی می مانـد و او مـدبر امر همه موجودات است و برهمه احاطه دارد، پس خداونـد ازلی و ابـدیست ، یعنی قبل از همه

بوده و بعد ازهمه نیز خواهد بود(کل شی ء هالک الا وجهه)(۸)،(همه چیز نابود شدنیست جزوجه خدا).

(۲۴)(و لقد علمنا المستقدمین منکم و لقد علمنا المستاخرین):(و ما به تحقیق می دانیم کدامیک از شما زودتر بوجود می آیید و کدامیک دیرتر)،خدای متعال پس از برشمردن نعمات خود وبیان تدبیر واحد در امر خلقت و اشاره به مسأله حیات و موت ، اینک می فرماید: ما می دانیم که کدامیک از شما زودتر بوجودمی آیید و کدام دیرتر و به هر جهت مقدم و مؤخر شما را می شناسیم .

(۲۵)(و ان ربک هو یحشرهم انه حکیم علیم):(و همانا پروردگارت ، اوست که آنها را محشور می کند، بدرستی که او درست کردار و بسیار داناست)، یعنی تنهارب عالم ، خداست و تنها اوست که مردم را محشور می کند و او حکیم است ،پس به مقتضای حکمتش به حساب اعمال رسیدگی می نماید و علیم است ، لذا به مقتضای علم نامحدودش نیک و بد اعمال را می شناسد و مجازات گنه کار را متناسب با گناهش و پاداش نیکوکار را به تناسب عمل نیکش خواهدداد.

(۲۶)(و لقد خلقنا الانسان من صلصال من حماء مسنون):(و به تحقیق انسان رااز گلی خشکیده از لایه ای سیاه و متعفن آفریدیم)(صلصال)یعنی صدایی که ازچیز خشکی به گوش می رسد و یا هر چیز خشکیده و (حماء)یعنی گل سیاه ولجن متعفن و (مسنون) یعنی رها شده و متغیر . پس ابتدای خلقت انسان از خاک بوده که خداوند آن خاک را گل نموده و آن گل را نهاده تا متعفن گردد و آنگاه

آن گل متعفن ، خشک شده و سپس خداونداصل آدم را از آن گل خشکیده متعفن ایجاد نمود، و پس از آن نوع بشر از نسل آدم بوجود آمدند.

(۲۷)(و الجان خلقناه من قبل من نار السموم):(و جن را قبل از او از آتشی زهرآگین آفریدیم)،(جن) یعنی پوشیده و مستور و اینها طائفه ای از موجوداتند که از حواس بشر پنهان و مخفی هستند و مانند بشر شعور و اراده دارند و لذا مانندانسان مکلف به تکالیف می باشند و دارای زندگی و حشر هستند. (جن)همان (جان)است و یا شاید مراد پدر جنیان باشد، به هر جهت آیه شریفه می فرماید ما جان را قبل از بشر از آتشی زهرآگین خلق نمودیم ، پس ابتدای خلقت جنیان از آتش زهرآگین بوده ، اما آیه شریفه از اینکه ادامه نسل جن هم ازهمان نار سموم است یا به نحو توالد و تناسل (چنانچه در نوع بشر چنین است)ساکت می باشد، لیکن از قرینه آیات دیگری که ذریه را به شیطان نسبت می دهد(۹)، استفاده می شودکه توالد و تناسل در میان طائفه جنیان نیز جاریست .

(۲۸)(و اذ قال ربک للملئکه انی خالق بشرا من صلصال من حماء مسنون):(وزمانیکه پروردگارت به ملائکه فرمود:بدرستی که می خواهم بشری از گل خشکیده از لایه ای متعفن خلق کنم)، (بشره) یعنی ظاهر پوست و انسان را به جهت ظاهر بودن پوست بدن (بشر)می گویند، چون سایر حیوانات ، بدنشان ازمو، پشم یا پولک پوشیده شده و قرآن کریم در هر جا از ظاهر و جثه و بدن انسان بحث می کند، از

او با نام بشر یاد کرده ، در این آیه شریفه پروردگار خطاب به فرشتگان مکرم خود می فرماید که اراده نموده تا بشری را از گلی خشکیده و سیاه و متعفن خلق نماید.

(۲۹)(فاذا سویته و نفخت فیه من روحی فقعوا له ساجدین):(پس زمانیکه کارآن را به پایان رساندم و از روح خود در او دمیدم ، برای او به سجده بیافتید)،(تسویه) یعنی اینکه چیزی را معتدل و مستقیم نمایند بطوریکه خود قائم به امرخودش باشد و هر عضو آن در جایی که شایسته است قرار بگیرد، ازاین آیه استفاده می شود که خلقت بدن انسان نخستین (آدم) به تدریج و در طول زمانی صورت گرفته ، ابتدا خلق بوده (یعنی جمع آوری اجزاء)آنگاه تسویه صورت گرفته ، یعنی تنظیم اجزاء و نهادن هر جزء در جای مناسب آن و سپس دمیدن روح از عالم امر الهی واقع شده ،(نفخ)به معنای دمیدن هوا در داخل جسمی است و در معنای تأثیر گذاشتن در چیزی و یا القاء امر غیر محسوسی درآن چیز نیزبکار می رود و مراد از (نفخ روح) در اینجا ایجاد روح در آدمی است ، یعنی ارتباطبرقرار کردن میان بدن و روح ، و نسبت دادن روح به خداوند برای تشریف واحترام بوده و آنگاه به ملائکه امر می نماید که پس از اتمام خلقت بشر و پس ازنفخ روح در وی ، همه آنها باید برای بشر به سجده بیافتند و این امر تأکید درخضوع ملائکه برای بشر را افاده می کند.

(۳۰)(فسجد الملئکه کلهم اجمعون):(پس آنگاه همه ملائکه دسته جمعی سجده کردند)،کلمه (اجمعون) تأکید

مجـدد است که تأکیـد اولی را تشدیـد می کنـد ومی فرمایـد همه ملائکه به امر الهی برای آدم (۱۰) سـجده کردند، بطوریکه حتی یک نفر هم از آنها باقی نماند.

(۳۱)(الاـ ابلیس ابی ان یکؤن مع الساجـدین):(مگر ابلیس ، از اینکه با سـجده کننـدگان باشـد، امتناع ورزیـد)، اینکه ابلیس را ازعبـارت قبلی اسـتثناء نمود، بـا اینکه ابلیس ملک نبود، بلکه از جنیان بود، به جهت آنست که دسـتور سـجده شامل ابلیس هم بوده و تفصیل آن را در سوره اعراف بیان کردیم .

(۳۲)(قـال یـا ابلیس مالـک الاـ تکون مع الساجـدین):(پروردگار فرمود: ای ابلیس چه منظوری داشتی که از سـجده کننـدگان نباشی ؟)،یعنی چه سودی برای تو بود در اینکه از ساجدین نباشی و چرا همراه ملائکه سجده نکردی ؟

(۳۳)(قال لم اکن لاسـجد لبشر خلقته من صلصال من حماء مسنون):(ابلیس گفت : من چنین نیستم که در برابر بشری که او را از گلی خشـکیده از لایه ای سـیاه آفریده ای سـجده کنم)، یعنی مقتضای ذاتی من این است که از سـجده در برابرچنین بشری امتنـاع کنم و این کلام او اشاره به آنست که آدم از گلی خلق شـده ولی ابلیس از جنس آتش است و به همین دلیل خود را از بشـر بالاـتر می دانست که این معنا در جای دیگر قرآن تصـریح شـده است (انا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین)(۱۱)، (من از او بهـترم ، مرا از آتش آفریـدی و او را از گـل خلـق نمودی)، ولی ابلیس فراموش کرده که امر به سـجده برای کرامت ذاتی آدم و روحی بود که خداوند در جسم

او دمیده ، نه آنکه سجده برای گل یا آتش باشد.

(۳۴)(قال فاخرج منها فانک رجیم):(پروردگار فرمود: از آنجا بیرون شو، هماناکه تو از رانده شدگانی)،وقتی شیطان از سجده برای آدم امتناع کرد وبرای گناه خود عذر بدتر از گناه تراشید از ناحیه ربوبی خطاب رسید که : بیرون شو ازبهشت ، یعنی از مرتبه کرامت الهی و مقام قرب دور شو، بدرستی که تو رانده شده و مطرود از رحمت حق هستی .

(۳۵)(و ان علیک اللعنه الی یوم الـدین):(و همانا تا روز جزا لعنت بر توست) ودر ادامه پروردگار خطاب به ابلیس می فرماید: که لعنت و دوری از رحمت تا روزقیامت بر توست ، لعنت در جایی بکار می رود که معصیتی باشد و چون ریشه همه معاصی وسوسه شیطان است ، پس در واقع او ریشه هر فساد و معصیت است ، لذا همه لعنتها و وزر و وبالها، همانقدری که متوجه خود گنهکاران است ،متوجه شیطان نیز هست و او اولین کسی است که خدای متعال را معصیت کرد واما اینکه لعنت را مقید به (یوم الـدین) نمود، برای این است ، لعنت ، عنوان و نشانی گناه و معصیت است که از جهت معصیت عائد نفس می شود و چون دنیا سرای عمل است و آخرت سرای جزاست ، لذا آثار معصیت مربوط به روز جزا خواهدبود.

(۳۶)(قال رب فانظرنی الی یؤم یبعثون):(شیطان عرضه داشت : پروردگارا مراتا روزی که برانگیخته می شوند مهلت بده)، در اینجا شیطان برای آنکه خداونداو را مهلت دهد و دعای وی را اجابت کند، خداوند را با لفظ (رب

)خطاب کرد تابه ربوبیت خدا اقرار و اعتراف کرده باشد، اما امر سجود برای آدم ، امر به سجودبرای نوع بشر بود و آدم همچون نماینده نوع انسان و قبله ای بوده که نوع بشر رامجسم می نموده ، و این سجده یک امر تشریفاتی اجتماعی نبوده ، بلکه نتیجه ای است حقیقی و واقعی که همان خضوع به حسب خلقت و خصوصیات نوعی بشر می باشد، لذا ملائکه بر حسب غرضی که در خلقتشان بوده خاضع برای بشرهستند، آنهم براساس غرضی که در خلقت بشر بوده و ملائکه مسخر بشر، در راه سعادت زندگی او هستند و انسان منزلتی از قرب و مرحله ای از کمال را دارد که مافوق قرب و کمال ملائکه است و لذا امتناع ابلیس از خضوع در برابر نوع انسان و عمل در راه سعادت او و کمک رسانی به او در رسیدن به کمال مطلوب اوست ،به خلاف ملائکه که در برابر بشر خاضع شدند و ابلیس با امتناع از سجده از جمع ملائک بیرون شد. و کمال انسان فقط با انطباق یافتن او بر نظام الهی و احکام شرایع خداوند درروی زمین محقق میشود و ابلیس بشر را از کمال مطلوبش باز می دارد و با سوق دادن او بسوی تمایلات حیوانی ، او را به ارتکاب معاصی و شرک و برگزیدن نظامات قرار دادی مبتنی بر هواهای نفسانی ، وا می داردو این اعمال ابلیس درنتیجه دشمنی وعداوتی است که او آن را از همان روز نخستین خلقت بشرآشکار نمود و از نوع انسان بیزاری جست و اعلام کرد که تا روزی که بشر وجوددارد دست

از دشمنی با او بر نمی دارد. و در واقع مفاد کلام ابلیس این بود که خدایا حالا که مرا تا روز قیامت طردکردی ، پس تا قیامت به من عمر بده و وقتی خواسته اش اجابت شد آنگاه عداوت خود را آشکارتر کرد و گفت ، هر آینه همه آنها را گمراه می کنم .

(۳۸-۳۷)(قال فانک من المنظرین ،الی یوم الوقت المعلوم):(پروردگار فرمود:همانا تو از مهلت داده شدگانی تا روز وقت معلوم)،و خداوند درخواست او رااجابت نمود و به او مهلت داد، اما نه تا روز قیامت ، بلکه تا روز معلوم که قطعاقبل از روز قیامت و روز بعث است و طبق گفتار ابن عباس مراد از (یؤم الوقت المعلوم) آخرین روز تکلیف و همان روز نفخه اول است که تمامی خلایق می میرند، اما به دلالت صریح آیات قرانی بر اصلاح نوع بشر وهدایت همگی آنها(در عصر ظهور حضرت حجه (عج))استفاده می شود که مراد از روز سرآمدمهلت ابلیس ، روز اصلاح آسمانی بشر، یعنی روز ظهور حضرت مهدی (عج)است که ریشه فساد بکلی قطع می شود و در روی زمین جز خدا کسی پرستش نمی گردد . (۳۹)(قال رب بما اغویتنی لازینن لهم فی الارض و لاغوینهم ا جمعین): (شیطان گفت : پروردگارا بخاطر اینکه اغوایم کردی ، هر آینه در زمین برایشان زینت می دهم و همه آنها را می فریبم)، مقصود شیطان از اغواء و گمراه نمودن خداوندمسأله سرپیچی از سجده بر آدم نبوده ، چون خداوند آن را رد نکرد و جوابش راهم نداد، بلکه مقصود او از اغوا، آن

گمراهیی است که از شنیدن خطاب الهی حس کرد و دانست که لعنت مطلقه خدا، که همان دوری از رحمت حق وگمراهی از راه سعادت است ، در باره او مسلم شده و این اضلال الهی در باره اوچنانچه در مورد همه گمراهان گفته ایم ، اضلال ابتدایی نیست بلکه ، اضلال مجازاتی است . و از همینجا معنای سببیت اغوای شیطان برای گمراهی مردم فهمیده می شود، یعنی بخاطر اینکه شیطان خودش از رحمت حق و سعادت دور شد، لذا هروقت که با وسوسه ها و اغوائات خود به درون قلبی راه یابد، همین نزدیک شدن او به آن شخص موجب دور شدن آن شخص از خدا و رحمت اوست و در واقع شیطان اثر غوایت و گمراهی خود را در قلب آن شخص می افکند . به هر جهت شیطان عرضه می دارد که خدایا به سبب آن گمراهی و اغوایی که در باره من نمودی ، من نیز باطل و معاصی را در زندگی دنیا برای آنها زینت می دهم و هر آینه همه آنان را گمراه می سازم .

(۴۰)(الا ـ عبادک منهم المخلصین):(جز بندگان مخلصت)شیطان در اغوای خود افراد و بندگان مخلص خداوند را استثناء نمود و مقصود از مخلصین کسانی هستند که خود را برای خدا خالص کرده باشند و مسلما کسی جز خدا آنها راخالص نکرده ، پس در واقع خالص شده حضرت حقند برای او. و اصولاحق بندگی و عبودیت همین است که مولی بنده خود را خالص برای خود کند و غیر او کسی مالک آن بنده نباشد و آن امر به این محقق می شود

که آدمی برای خود مالك و مولائی غیر خدا سراغ نداشته باشد و حتی خود را مالك چیزی از نفس خود و آثار و اعمالش نداند و ملك و ملك را تنها از آن خدا بداند.

(۴۱)(قال هذا صراط علی مستقیم):(پرودگار فرمود: این است صراط مستقیم من که حکم آن را رانده ام)، پس همه امور بدست خداست و همچنانکه پیمودن راه دریا اقتضای وجود کشتی و لوازم دریانوردی را می نماید،همینطور(برخدابودن راه شیطان) معنایش این است که راه شیطان هم مانند همه امور از هر جهت متوقف بر حکم و اقتضای الهیست و هر امری از او آغاز شده وسرانجام بسوی او باز می گردد و جز خدا کسی مالك امر بندگان نیست و هیچ کس جز او نمی تواند حکم براند. لذا این گفتار خدای متعال در جوابیست که به شیطان تفهیم می نماید: اینکه گفتی مردم را گمراه می کنم و چنین و چنان می نمایم اگر پنداشته ای که در انجام آنها مستقل هستی و به حول و قوه خود مرتکب می شوی سخت در اشتباهی ،زیرا من مالك و مدبر همه کائنات هستم و هر عملی از هر کس سربزند مطابق مشیت و اراده من است ، پس من چنین حکم رانده ام که تو مردم را بفریبی ، اما جزکسانی که پیرو تو هستند نمی توانی هیچ کاری نسبت به بندگان من بنمایی .

(۴۲)(ان عبادی لیس لک علیهم سلطان الا من اتبعک من الغاوین):(بدرستی که بندگان مرا، تو بر آنها تسلطی نداری ، مگر آن گمراهانی که خودشان از توپیروی کنند)، این همان حکم و قضائیست

که در آیه سابق ، در امر اغواء، به رانده شدن آن حکم اشاره شده و کسی جز خدا در آن دخالتی ندارد. و ماحصل معنای آیه این است که همه بنی آدم بنـدگان خدایند و چنان نیست که ابلیس پنداشـته که تنها، مخلصـین بندگان او هسـتند، و چون بنده خداینـد،خداونـد به شـیطان تسـلطی بر آنها قرار نداده تا هر چه می خواهد مسـتقلا انجام دهد و آنها را گمراه سازد، بلکه همه افراد بشـر بندگان خدا هستند و او مالك ومدبر امر همه آنهاست ، منتها خداوند شیطان را بر افرادی که خودشان میل به پیروی از او دارند و سـرنوشت خود را بدست او سپرده اند، مسـلط فرموده و اینهاهسـتند که شیطان بر آنها سلطه دارد. پس آیه در سه جهت اصـلی به ابلیس پاسخ رد داده است : اولا): ابلیس بندگان خدا را منحصر در مخلصین کرده ، ولی خداوند همه افرادبشر را بنده خود خوانده است . ثانیا): آن ملعون برای خود در اغوای بشـر، ادعای استقلال نمود، ولی خداونددادعای او را نفی نمود و به او فهمانـد که همه اعمالش ناشـی از قضای خداست وتسـلط او بر بعضـی از بنی آدم ناشـی از مشـیت خداست که او را بر گمراهان وپیروان شـیطان مسـلط فرموده . و ثالثا): تسلط ابلیس بر گمراهان اضلال ابتدائی نیست ، بلکه به نحو مجازات است ، یعنی اگر خدا عده ای را دستخوش اغوای شیطان می کند به عنوان مجازات و مسبوق به گمراهی و غوایت خود آنها است .

(۴۳)(و ان جهنم لموعدهم اجمعین):(بدرستی که جهنم وعده گاه همه آنهاست)،یعنی جهنم آن محلی

است که وعـده خداونـد در باره عـذاب پیروان شـیطان محقق می شود و این سـخن تأکید بر ثبوت قدرت حق و بازگشت همه امور بسوی اوست ، لـذا پیروان شـیطان در این دنیـا به صورت مجـازات اغوا می شونـد و در آن دنیـا هم به عـذاب جهنم کیفر خواهند دید.

(۴۴)(لها سـبعه ابواب لکل باب منهم جزء مقسوم):(که برای آنجا هفت دراست و برای هر دری بخشی معین از آنها اختصاص یافته)، معنای آیه که خداونـدبه آن داناتر است این است که جهنم دارای هفت نوع عذاب است و هر نوع آن به مقتضای وارد شوندگان ، برای خود چند قسم دارد و این مطلب خالی از دلالت براین نیست که گناهانی که مستوجب آتش است هفت قسم هسـتند، و طرقی نیز کـه آدمی را به گنـاه می کشانـد نیز هفت قسم است (۱۲) و در تأییـد این معنـاگفتیم ، مراداز هفت باب ، هفت نوع و هفت درجه از عذاب است روایاتی نیز وجوددارد(۱۳). (۴۶۴۵)(ان المتقین فی جنات و عیون ،ادخلوها بسلام امنین):(بدرستی که متقین در بوسـتانها و چشـمه هایند، به ایشان گفته شود به سلامت و ایمنی داخل شوید)، یعنی آنان در بهشتها و چشمه سارها مستقرند و در آن زمان به آنها گفته می شود که با سلام وصف ناپذیر داخل شوید در حالیکه از هر شر و ضرری ایمن هستید و در این آیه متقین اعم از مخلصین هستند.

(۴۷)(و نزعنا ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سـرر متقابلین):(و آنچه درسینه های ایشان از کینه و عداوت باشد برمی کنیم در حالیکه برادران یکدیگرندو بر تختها در برابر

هم قرار گرفته انـد)، (غل)یعنی کینه و حقـد یاحسـد که آدمی راوادار می سازد که به دیگران آزار برساند، خدای متعال حال متقین را هنگام ورودبه بهشت توصـیف می نمایـد که چگونه خداونـد کینه و حسـد را از دلهایشان کنده ودیگر احدی از آنان قصـد سوء نسـبت به دیگری ندارد و همه برادرانی هسـتند که در برابر هم بر تختها تکیه زده اند و دوسـتانه به یکدیگر نظر می کنند.

(۴۸)(لا یمسـهم فیها نصب و ما هم منها بمخرجین):(در آنجا خستگی به ایشان نمی رسد و از آنجا بیرون آمدنی نیستند)، اهل بهشـت هرگز تعـب و خسـتگی بـه ایشـان نخواهــد رسـید، نـه از نـاحیه خودشـان و نـه از نـاحیه دیگر بهشتیـان و نـه ازنـاحیه پروردگارشـان و هرگز هـم از بهشـت اخراج نمی شونـد، پس اهـل بهشـت ازهر جهـت در سـعادت و کرامتنـد. (۵۰۴۹)(نبی ء عبـادی انی انـا الغفور الرحیم ، و ان عـذابی هو العـذاب الالـیم):(بنـدگانم را خبر ده که همانـا من آمرزنـده و مهربـانم و اینکه عـذاب من هم عـذابی دردنـاک است)، در این آیه خطـاب به پیـامبر(ص) می فرمایـد به بنـدگانم اعلام کن که من آمرزنـده مهربانم و عذاب من عذابی شدید است ، بندگان در این آیه شامل مطلق بندگان است و هر دو جمله اسمیه آورده شده و نیز از ضمیرمنفصل استفاده نموده و بر سر خبر الف و لام آورده و همه این مؤکدات برای آن بود که صفات مذکور در آیه را تأکید نماید و بفهماند، مغفرت و رحمت و نیزدردناک بودن عذاب او، به آخرین حد نهایت خود رسیده اند، بطوریکه نمی توان با

هیچ مقیاسی آنها را اندازه گیری نمود و آنها را با چیز دیگر مقایسه کرد، پس هیچ بنده ای را شایسته نیست که از رحمت و مغفرت خدا ناامید شود و از جانب دیگر هیچ بنده ای نباید عذاب خدا را حقیر بشمارد و یا احتمال دهد که خداونداز عذاب او عاجز است و یا خود را ایمن از مکر خدا بشمارد، چون خداوند برامر خود غالب است ، در این دو آیه هر دو جانب خوف و رجاء به بندگان تذکرداده شده تامبادا از یک طرف از رحمت خدا مأیوس شوند و در جانب دیگرهرگز عذاب الهی را اندک نشمارند. در سوره زمر نیز می فرماید:(قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمه الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا انه هو الغفور الرحیم)(۱۴)،(بگو ای بندگان من که به نفس خود اسراف نمودید، هرگز از رحمت خدا مأیوس نشوید، بدرستی که خداهمه گناهان را می آمرزد و همانا که او آمرزنده مهربان است).

(۵۱)(و نبئهم عن ضیف ابراهیم):(و آنها را از مهمانان ابراهیم خبر ده).

(۵۲)(اذ دخلوا علیه فقالوا سلاما قال انا منکم وجلون):(زمانیکه بر او واردشدند و سلام گفتند، او گفت : ما از شما هراسانیم).

(۵۳)(قالوا لا توجل انا نبشرک بغلام علیم):(گفتند: بیمناک نباش ، همانا ما تورا به فرزندی دانا بشارت می دهیم). در این سه آیه حکایت آغاز ماجرای ورود مهمانان بر حضرت ابراهیم (ع)است که آنها چند نفر از ملائکه مکرم الهی بودند که برای بشارت تولد اسحاق وخبر دادن از هلاکت قوم لوط نزد ابراهیم آمدند و به او سلام

و تهیت گفتند، اماابراهیم زمانیکه دید آنها چیزی نمی خورند، گفت : ما از شما بیمناکیم (چون چنانچه در سابق گفته شد، عدم تناول غذا در نزد آنها علامت دشمنی و عداوت بود) اما ملائکه برای اینکه به او آرامش خاطر بدهند، گفتند: بیمناک نباش که مابرای بشارت تولد فرزندی دانا و آموخته به علم الهی و وحی او، به نزد توآمده ایم .

(۵۴)(قال ابشرتمونی علی ان مسنی الکبر فبم تبشرون):(ابراهیم گفت : آیا با این ضعف و پیری که به من رسیده به من بشارت فرزند می دهید؟€دیگر چه بشارتی بمن می دهید؟)،ابراهیم (ع) با آنکه نبی مرسل الهی بود و هرگز از رحمت حق ناامید نمی گشت ، لیکن چون آثار پیری و ضعف را در خود مشاهده می کرد ومی دانست که همسرش عقیم است و آندو در دوران جوانی هم بچه دار نشده اند،لذا با حالت تعجب اظهار داشت که من از بشارت شما تعجب می کنم که در این وضع پیری و کهولت صاحب فرزند شوم ، زیرا معمولاـ چنین امری محال است وچون این امر را بسیار عجیب شمرده ، لذا دوباره سئوال کرده تا مطمئن شود که آنها او را به چه امری بشارت می دهند.

(۵۵)(قالوا بشرناک بالحق فلا تکن من القانطین):(گفتند: تو را به حق بشارت می دهیم ، پس هرگز از ناامیدان مباش)،ملائکه در پاسخ ابراهیم (ع) گفتند:بشارت ما ملازم با حق و غیر منفک از آنست ، لذا تو این امر را بعید و عجیب نشمار تا مبادا در زمره ناامیدان از رحمت خدا باشی .

(۵۶)(قال و من یقنط

من رحمه ربه الا الضالون):(ابراهیم گفت : کیست که ازرحمت پروردگارش ناامید شود، جز گمراهان)،ابراهیم (ع) در تأیید سخن ملائکه به کنایه و بصورت استفهام انکاری مطلب فوق را فرمود و چنین فهمانیدکه نومیدی از رحمت پروردگار مخصوص گمراهان است و من از گمراهان نیستم ، لذا سئوال من بخاطر ناامیدی و استبعاد نیست ، بلکه از وقوع چنین امری شگفت زده شده ام .

(۵۷)(قال فما خطبکم ایها المرسلون):(ابراهیم گفت : ای فرستادگان ، امر مهم وشأن خطیر شما چیست ؟)، (خطب) یعنی کاری بس بزرگ و خطرناک و چون آنهاقبلا خود را فرستادگان الهی معرفی کرده بودند،لذا آنحضرت آنان را با این عنوان خطاب کرد و از آنان سئوال کرد که ای فرستادگان شما برای چه شأن عظیمی فرستاده شده اید؟

(۵۸)(قالوا انا ارسلنا الی قوم مجرمین):(فرستادگان گفتند: بدرستی که مابسوی گروه گنه کار فرستاده شده ایم)، فرشتگان خدا به جهت تنفر از آن قوم پلیدنام آنها را تصریح نکردند و نخواستند زبان خود را به نام آنها آلوده کنند، فقطگفتند: ما از ناحیه خدای سبحان به سوی قومی گنه کار فرستاده شده ایم . (۶۰۵۹)(الا ال لوط انا لمنجوهم اجمعین ،الا امراته قدرنا انها لمن الغابرین):(جز خاندان لوط که ما همه آنها را نجات دادیم ، به جز همسرش که تقدیر کرده ایم تا او از باقی ماندگان باشد)،(غابر)یعنی کسی که بعد از رفتن مصاحبش باقی بماند، یا کسی که عمرش طولانی شده باشد . در این آیه خانواده لوط را از آن قوم مجرم استثناء نموده و می فرماید: ما همه آنها را از عذاب

نجات دادیم ، و سپس در آیه بعدی همسر لوط را از خانواده اواستثناء می کند و می فرماید: از خانواده لوط فقط همسرش را نجات نداده و اراده کردیم تا در میان قوم مجرمش باقی بماند و همراه لوط و سایر اعضای خانواده ازشهر خارج نشود و لذا او نجات نیافت و عذاب او را در بر گرفت . (۶۲۶۱)(فلما جاء ال لوط المرسلون ،قال انکم قوم منکرون):(و زمانیکه فرستادگان بر خاندان لوط وارد شدند، لوط گفت : شما مردمی ناشناسید)،چون ملائکه بصورت جوانانی زیبارو و بدون موی صورت در برابر او مجسم شده بودند و او سابقه عمل پلید قوم خود را می دانست که به فحشاء آشکار (لواط) وهمجنس بازی آلوده هستند، لذا از دیدن آنها دچار وحشت شد و ملاقات آنها بروی دشوار آمد، پس به آنها گفت : شما قومی ناشناسید. (۶۴۶۳)(قالوا بل جئناک بما کانوا فیه یمترون ،و اتیناک بالحق و انالصادقون):(گفتند: بلکه ما برای همان امری که قومت در آن تردید داشتند نزد توآمده ایم ، و ما با حق به نزدت آمده ایم و ما راستگویانیم)،مراد از امری که قوم لوطدر آن شک داشتند، همان وقوع عذابیست که لوط آنها را از آن بیم می داد و مراداز (حق) همان حکم و قضاء حقی است که خداوند در باره قوم لوط رانده بود ودیگر گریزی از وقوع آن نبود(و انهم اتیهم عذاب غیر مردود)(۱۵)،(عذابی بر آنهاخواهد آمد که برگشتنی نیست)، و آنگاه گفتند، ما در آنچه می گوئیم و در آنچه عمل می کنیم صادق و راستگو هستیم .

(۶۵)(فاسرباهلک بقطع من الیل

و اتبع ادبارهم و لا یلتفت منکم احد و امضواحیث تؤمرون :(پس خانواده ات را شبانه بیرون بر و خودت بدنبال آنها برو وابدا هیچ یک از شما متوجه پشت سر خود نباشد و به راهی که امر شده اید برویدو بگذرید)،(اسراء) یعنی حرکت شبانه و (قطع من الیل یعنی قسمتی یا پاره ای ازشب آیه شریفه در مقام امر به حضرت لوط است و می فرماید: شبانه اهل وعیالت را حرکت بده و آنان را مقدم نما و خودت بدنبال آنها حرکت کن تا کسی از آنها باقی نماند و مواظب باش کسی به پشت سرش نگاه نکند و مستقیم به سویی که مأمور شده اید پیش روید، چون در پیش روی شما هدایت الهی است یعنی یک هادی و قائد الهی آنها را هدایت کرده و پیش می راند.

(۶۶)(و قضینا الیه ذلک الامر ان دابر هؤلاء مقطوع مصبحین):(و به او وحی رساندیم که این امر، قضایی رانده شده است که صبحگاهان ، نسل این گروه منقرض شدنیست)، کلمه (قضا) در اینجا به معنای (وحی) است و منظور از (امر)عذاب قوم لوط است و اسم اشاره (ذلک) برای اشاره به دور به جهت تفهیم عظمت خطر و وحشتناکی عذاب به کار رفته است به هر جهت می فرماید: ما به لوط وحی نمودیم که عذاب در حق قومت حتمی شده و همین امشب آثار آنها(شامل نسل و بنا و عمل و هر اثر دیگر آنها) محو می گردد.

(۶۷)(و جاء اهل المدینه یستبشرون):(و مردم شهر در حالیکه به یکدیگرمژده می دادند به خانه لوط هجوم آوردند)، ظاهرا جماعت زیادی از اهالی شهربه سروقت لوط آمدند و

از شدت حرص و ولع که برای عمل فحشاء، مخصوصابا غریبه های تازه وارد داشتند، به یکدیگر مژده می دادند. (۶۹۶۸)(قال ان هؤلاء ضیفی فلا تفضحون ،واتقوا الله ولا تخزون):(و لوط به آنها گفت : براستی ایشان میهمانان من هستند، پس مرا نزد آنها مفتضح و رسوانکنید، و از خدا بپرهیزید و مرا خوار نسازید)، حضرت لوط در آن زمان برای دفاع از مهمانانش به نزد آن جمعیت شتافت تا از ورود آنها جلوگیری کند وفرمود: اینها میهمانان من هستند، پس مرا در نزد آنها رسوا نکنید،و قصد عمل زشت را ننمایید، از خدا بترسید و مرا با خواسته پلید خود خوار و ذلیل نسازید.

(۷۰)(قالوا اولم ننهک عن العالمین):(گفتند: آیا ما قبلا تو را از ورود غریبه هانهی نکردیم)، منظور آنها این بود که به آنحضرت بگویند: ما قبلا به تو اعلام کرده بودیم که افراد غریبه را به منزلت راه مده و اگر احدی از اهل عالم را به خانه ات راه دادی ، دیگر در خصوص آنها شفاعت و دفاع نکن .

(۷۱)(قال هؤلاء بناتی ان کنتم فاعلین):(لوط گفت : اینها دختران من هستند،اگر مصر هستید که کاری بکنید)، لوط(ع) چون از انصراف آنها نا امید شد بناچاردختران خود را برای ازدواج به آنها عرضه نمود تا دست از مهمانان بردارند وگفت : اگر می خواهید کاری بکنید، اینها دختران من هستند با آنها ازدواج کنید.

(۷۲)(لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون):(به جان تو ای محمد(ص) براستی که آنها در مستی خود سرگشته و غوطه ور بودند)،در اینجا خداوند به قصدتشریف و گرامیداشت پیامبر(ص) به جان او قسم می خورد

و می فرمایـد: این قوم نـامبرده آنچنـان در مستی غفلت و شـهوت سـر گردان و متردد بودنـد که ابـدا متوجه نمی شدنـد که چه اعمالی مرتکب می شوند.

(۷۳)(فاخـذتهم الصـیحه مشـرقین):(پس ناگهـان در هنگـام طلوع آفتـاب صـدای مهیبی ایشان را فرا گرفت)، یعنی در حالیکه غرق در تحیر و سـر گردانی و غفلت بودند، ناگهان صـیحه آسـمانی مهیبی آنها را در بر گرفت و هنگام آن صیحه موقع دمیدن صبح بود.

(۷۴)(فجعلنا عالیها سافلها و امطرنا علیهم حجاره من سـجیل):(پس ماشـهرشان را زیر و رو کردیم و بر آنها سـنگهایی از گل و کلـوخ باریـدیم)، یعنی همـانطور که آنهـا طریقه فطرت را واژگونه نموده بودنـد و به جـای زنـان بـا مردان اطفـاء شـهوت می کردند، ما نیز سرزمینشان را زیر و زبر کردیم و به جهت مزیدعذاب بارانی از سنگ و کلوخ بر آنها باراندیم .

(۷۵)(ان فی ذلک لایات للمتوسـمین):(بدرستی در این ماجرا برای مردم فهمیده و با هوش نشانه هایی هست)، (متوسم)یعنی کسـی که هوشیار است و از ظاهراشـیاء به حقیقت حـال و بـاطن آنهـا پی می برد، می فرمایـد: در رابطه بـا قوم لوطنشـانه ها و بقایـای آثـاری از آنها بجا مانـده که دلالت بر وقوع حادثه می نمایـد و اینهابرای افراد مؤمن و زیرک ، دال بر حقیقت انـذار و دعوت حقه الهی هستند.

(۷۶)(و انهـا لبسبیـل مقیم):(و آن در راهیست اسـتوار)، یعنی این آثـار و نشانه هابر سـر راه هر عابری هست و هنوز بطور کلی نابود و محو نشده .

(۷۷)(ان فی ذلک لایه للمؤمنین):(بدرستی که در آن هر آینه نشانه ای برای مؤمنین هست)و این

امر خود نشانه ای بر حقیقت وعید الهی و انذار پیامبران ونیز حقانیت دعوت الهی ، برای مؤمنان است و معلوم می سازد که آنچه پیامبران مردم را از آن انذار می کنند حقیقت دارد و شوخی و مزاح نیست .

(۷۹-۷۸)(و ان کان اصحاب الا یکه لظالمین فانتقمنا منهم و انهما لبامام مبین):(و اگر چه اصحاب ایکه ستمکار بودند ما از آنها انتقام گرفتیم وبدرستیکه این دو قوم بر سر بزرگ راهی قرار دارند)، (ایکه) یعنی درخت به هم پیچیده و ابنوه و اصحاب ایکه مردمی بوده اند معاصر با شعیب (ع) و قوم ایشان که در سرزمینی جنگلی و پردرخت زندگی می کرده اند و از آنجا که می فرمایدمنزلگاه این دو قوم یعنی قوم لوط و قوم ایکه هر دو بر سر شاهراهی قرار داشته و مقصود از آن ، راهی بین شام و مدینه است و این مسیر منزلگاه قوم لوط وشعیب بوده ، معلوم می شود که قوم ایکه یک طائفه از قوم شعیب بوده اند که خداوند بخاطر کفرشان آنها را هلاک نموده ، به هر جهت در آیه شریفه می فرماید: اینها گروهی ستمکار بودند که با کفر و تکذیبشان ظلم می نمودند وماهم با هلاک ساختن آنها از ایشان انتقام گرفتیم و هر دو گروه برای هدایت شمادلیل و حجت واضحی هستند (۱۶). (۸۰)(ولقد کذب اصحاب الحجر المرسلین):و به تحقیق اصحاب حجرفرستادگان خدا را تکذیب کردند).

(۸۱)(و اتیناهم ایاتنا فکانوا عنها معرضین):(و ما برای آنها معجزات آوردیم ،اما آنها از آن اعراض کردند).

(۸۲)(و کانوا ینحتون من الجبال بیوتا امنین):(و ایشان از کوهها

خانه هامی تراشند و ایمن بودند).

(۸۳)(فاخذتهم الصیحه مصبحین):پس بناگاه صیحه ای در هنگامی که صبح می کردند آنها را فرا گرفت).

(۸۴)(فما اغنی عنهم ما کانوا یکسبون):(پس آنچه آورده بودند سودی برایشان نداشت و آنها را بی نیاز نکرد)، اصحاب حجر همان قوم ثمود هستند،یعنی قوم صالح (ع) و (حجر) نام شهر آنها بوده و قرآن می فرماید، اینها تمام پیامبران را تکذیب کردند با آنکه معاصر صالح (ع) بوده اند، ولی چون دعوت همه انبیاء واحد است ، اگر کسی یکی از آنها را تکذیب کند، گویا همه آنان راتکذیب کرده است . به هر جهت اینها از معجزات الهی اعراض کرده اند و مقصود از (آیات) همان ناقه صالح و ماجرای کشتن او و عذاب شدن آنها در ادامه ماجراست ، و یا معارف حقه ایست که صالح (ع) به آنان تعلیم می داد به هر جهت آنها از این آیات اعراض کردند و این قوم در کوهها و در شکاف غارها برای خود منازلی تراشیده و به پندار خویش از همه حوادث ایمن بودند، اما به واسطه کفر و تکذیب آیات الهی ،صیحه آسمانی و عذاب الهی آنها را در هنگام صبحدم فراگرفت و آنچه درزندگی دنیوی برای خود بدست آورده بودند هیچ اثری در تأمین سعادت حیات آنها نداشت و نتوانست مانع از وقوع عذاب بر آنها شود.

(۸۵)(وما خلقنا السموات و الارض و ما بینهماالا بالحق و ان الساعه لاتیه فاصفح الصفح الجمیل):(و ما آسمانها و زمین و آنچه میان آندوست را جز به حق نیافریدیم و بدرستی که قیامت آمدنی است ، پس

گـذشت کن ، گذشتی نیکو)،می فرماید خلقت آسـمانها و زمین ملازم با حق است و منفک از آن نمی شود، پس برای خلقت هدف و غایتی است و به زودی همه آنها به سوی پروردگارت بازمی گردند،(ان الی ربک الرجعی)(۱۷). و آن غایت ، همان قیـامت و حضـور در پیشـگاه الهی اسـت ، پس آفرینش آسـمانها و زمین بی غرض و باطـل و از روی لهـو و لعب نیست ، بلکه آفریـدن آنهابراسـاس حق است و دارای غـایت و غرض می باشـد. لـذا تو ای پیـامبر حالا که خلقت عالم به حق است و روزی هست که این کفـار ومکـذبان در پیشـگاه الهی محاسـبه و مجـازات می شونـد، دیگر در فکر رفتار پلیـدآنها نباش و از آنها در گـذر و بـا آنهـا عتـاب و منـاقشه و جـدال مکن ، چون پروردگارتو که آنها را آفریـده ، از اوضاع و حالات آنها با خبر است و سرانجام آنها رامؤاخذه می نماید.

(۸۶)(ان ربـک هو الخلاـق العلیم):(همانا پروردگار تو آفریـدگار و داناست)، این جمله تعلیل آیه سابق است ، یعنی حالا که پروردگار تو خودش آنها را خلق کرده و نسبت به آشکار و نهان آنها آگاه است ، پس تو از آنها درگذر و بدان که خداوندبه حسـاب ایشـان خواهـد رسـید و این عبـارات جنبه تسـلای خـاطر برای پیـامبر(ص) را دارد تا در برابر کفر و تکـذیب معانـدان اندوهگین نباشد.

(۸۷)(ولقـد اتینـاک سـبعا من المثانی و القر ان العظیم):(و به تحقیق به تو هفت دوتایی و این قرآن بزرگ را داده ایم)، مطابق روایات صحیحه (سبعامن المثانی)سوره حمد است و حرف

(من) برای تبعیض می باشد، چون خدای سبحان درجای دیگر همه آیات قرآنی را مثانی خوانده است (کتابا متشابهامثانی ...) (۱۸)،(کتابیکه آیاتش با هم متشابه است و از قرائت آن بر بدن ، خدا ترسان لرزه می افتد و موی بر اندامشان راست می گردد). پس سوره حمد بعضی از مثانی است ، نه همه آن ، و (مثانی) ظاهرا ازماده (ثنی)به معنای عطف و برگرداندن است و آیات قرآن را از جهت اینکه بعضی مفسر و مرجع بعضی دیگرند(مثانی) نامیده اند، همچنانکه رسولخدا(ص)نیز فرموده اند:>بعضی از قرآن بعضی دیگر را تصدیق می کند<. در این آیه تعظیم و بزرگداشت سوره حمد و همه قرآن است که آن را (عظیم)نامیده و سوره حمد را در قبال کل قرآن قرار داده و به آن عطف نموده است واین آیه هم به جهت تسلای خاطر رسولخدا(ص) است و هم در مقام امتنان برآن حضرت ، چون می فهماند که موهبت عظمای قرآن که جامع سعادت و هدایت است برای رسولخدا(ص) کافی است و ایشان باید از مکذبان گذشت نموده و به یاد و ذکر حق اشتغال یابد (۱۹) .

(۸۸)(لا تمدن عینیک الی ما متعنا به ازواجا منهم و لا تحزن علیهم واخفض جناحک للمؤمنین):(و چشمان خویش را به آنچه که ما نصیب گروههایی از ایشان کرده ایم نیافکن و به جهت آنچه آنها دارند اندوه مخور و بال تواضع را در برابرمؤمنان بگشا و با آنها مدارا کن)، مقصود از چشم دوختن به زینت زندگی دنیوی آنان ، این است که پیامبر داده های خدا به آنان را

ننگرد و چشم حسرت به آنچه دیگران دارند ندوزد و منظور از ازواج ، مردان و زنان و یا اصناف مردم ، شامل بت پرستان ، یهود و نصاری و مجوس است . به هر جهت خطاب به پیامبر دو نهی نموده و آنگاه یک امر می کند ومی فرماید: هرگز بادیده حسرت و تعلق قلبی و تمایل به نعمتهایی که در زندگی دنیا به بعضی از اصناف مردم داده ایم ، نگاه نکن و از جهت اصرار آنها بر تکذیب و استهزاء و لجبازی و عناد اندوهگین مباش و آنگاه امر می نماید که نسبت به مؤمنان تواضع و نرمخویی داشته باش ، همچنانکه پرنده هنگامیکه بخواهدجوجه هایش را در آغوش بگیرد، بالهایش را باز می کند.

(۸۹)(و قل انی انا النذیر المبین):(و بگو بدرستی که من بیم دهنده ای آشکارم)،در ادامه دستور دیگری به پیامبر(ص) داده و می فرماید، بگو: من بیم دهنده ای هستم که آمده ام تا شما را از عذاب الهی بترسانم و آنچه را که شمامحتاج به توضیح و بیان آن هستید، برای شما بیان کنم و این چهار دستور(دونهی و یک امر در آیه قبلی و یک امر در آیه فعلی)یعنی رغبت نکردن به متاع دنیوی نزد کفار و اندوه نخوردن از کفر آنها و تواضع و نرمخویی با مؤمنان وآشکار ساختن وظیفه خود، توضیح همان صفح جمیلی است که از پیامبر طلب نموده بود واگر پیامبر یکی از این چهار خصوصیت را نداشته باشد امر دعوتش مختل می گردد.

(۹۰)(کما انزلنا علی المقتسمین):(همچنانکه بر قسمت کنندگان نازل کردیم).

(۹۱)(الذین جعلوا القر ان عضین):(کسانی

که قرآن راقسمت قراردادند).

(۹۲)(فوربک لنسئلنهم اجمعین):(به پروردگارت سوگند از همه آنها پرسش خواهیم کرد).

(۹۳)(عما کانوا یعملون):(در باره آنچه عمل کرده اند). در ادامه بیان سابق پیامبر می فرماید: من بیم دهنده ای هستم که شما را از آن عذابی که بر مقتسمین نازل شده بود می ترسانم و مطابق روایت مقتسمین طائفه ای از قریش بودند که قرآن را جزء جزء کردند عده ای گفتند: سحر است وعده ای گفتند: افسانه های باستانی است و عده ای گفتند: افتراست و نیز راه ورودبه مکه را بخش بخش کردند تا در موسم حج مانع شوند که مردم نزد رسول الله (ص)بروند و قرآن اینها را به این شکل توصیف می کند که آنها کسانی هستندکه قرآن را بخش بخش و متفرق کرده اند در حالیکه دین الهی قابل تفریق وتجزیه نیست ، آنگاه می فرماید: پس قسم به ذات پروردگارت که بزودی از آنهاپرسش خواهیم کرد و از بابت اعمالشان و نسبت به کذب و افترائی که به قرآن زدند و استهزائی که نسبت به دعوت حق نمودند مورد مؤاخذه قرار می گیرند. اما بعضی مفسران (۲۰) گفته اند منظور از مقتسمین یهود ونصاری هستند که قرآن را تفریق نموده و گفتند: ما به بعضی از آن ایمان داریم و نسبت به بعض آن کافریم ، ولی به جهت آنکه این سوره در مکه نازل شده و ماجرای فوق در مدینه اتفاق افتاده این سخن وجهی ندارد. لذا این آیات در باره قومی است که در اوائل بعثت برای خاموش کردن نورقرآن و دعوت حقه الهی قیام کرده بودند و خداوند عذاب

خود را بر آنها نازل کرده و آنها را هلاک نموده و در قیامت نیز آنها را مؤاخذه خواهد کرد.

(۹۴)(فاصدع بما تؤمر و اعرض عن المشرکین):(پس آنچه را دستور داری آشکار نما و از مشرکان روی گردان)، در ادامه گفتار سابق می فرماید: حقیقت رسالت خود را آشکار نما و دعوت خود را علنی کن و از مشرکانی که به قرآن افترا زده و آن را سحر می خوانند کناره گیری و اعراض کن .

(۹۵)(انا کفیناک المستهزئین):(همانا ما تو را از مسخره کنندگان کفایت می کنیم) باز هم در ادامه خطاب با رسولخدا(ص)است و می فرماید، چون ازمشرکان اعراض نمودی مطمئن باش که ما شر آنها را از تو برطرف می نمائیم وایشان را به عذاب خود هلاک می سازیم .

(۹۶)(الذین یجعلون مع الله الها اخر فسوف یعلمون):(همان کسانی که باخدای یکتا، خدای دیگری اتخاذ می کنند، به زودی خواهند دانست)،یعنی استهزاء کنندگان همان مشرکان هستند که در کنار خدای لاشریک ، الهه ها ومعبودهائی را به خدایی برگزیده اند، بس بزودی عاقبت شرکشان را خواهنددانست و عذاب دنیوی و اخروی آنها را در بر خواهد گرفت .

(۹۷)(ولقد نعلم انک یضیق صدرک بما یقولون):(و به تحقیق می دانیم که سینه تو از آنچه آنها می گویند تنگی می کند)، در این آیه نیز به جهت تسلیت ودلخوش نمودن پیامبر و تقویت روحیه ایشان می فرماید: ما می دانیم که تو ازبابت استهزاء و افتراء آن مشرکان اندوهگین و متأسف هستی اما بدان که مانسبت به احوال تو آگاهیم و تو را شرح صدر می دهیم بر آنان

پیروز می گردانیم .

(۹۸)(فسبح بحمد ربک و کن من الساجدین):(پس به ستایش پروردگارت تسبیح گوی و از سجده کنندگان باش)،خدای سبحان به نبی مکرم خود سفارش می کند که خدا را ستایش نموده و او را از آنچه کفار در باره خدا می گویند تنزیه نماید و به سجده و عبادت حق مشغول گردد، یعنی از نماز گزاران باشد و اینکه از همه اجزای نماز سجده را ذکر کرده برای آنست که سجده افضل اجزای نمازاست و به فرمایش پیامبراکرم (ص)سجده نزدیکترین حالت بنده نسبت به پروردگار می باشد، و از این سفارش آشکار می شود که تسبیح و حمد خدا وسجده و عبادت ، در زایل کردن اثر اندوه و سبک کردن مصیبت ، اثر دارند ومقصود از تسبیح و تحمید قول زبانیست که بگویند >سبحان الله و الحمدلله < البته به نحو تذلل و اظهار عبودیتی که شایسته ساحت کبریائی حق تعالی باشد.

(۹۹)(واعبد ربک حتی یاتیک الیقین):(و پروردگارت را عبادت کن تا برایت یقین فرا رسد)،اگر مطلوب ، امر به عبادت باشد جمله مزبور تفسیر آیه قبلی است و امر به ادامه عبادت خداوند می باشد و اگر مقصود اخذ عبودیت و روش بندگی باشد (که ظاهر سیاق هم این مطلب را تأیید می کند) در این صورت امر به صفح و اعراض از مشرکان بوده و لازمه آن صبر و سلوک در راه تسلیم و اطاعت و قیام به لوازم عبودیت خواهد بود و مراد از (یقین) در این آیه هنگام حلول اجل و رسیدن زمان مرگ است که در آن زمان غیب برای شخص مبدل به

شهود وعیان شده و انسان به عالم یقین وارد می گردد.

تفسیر نور

در تفسیر طبری و مجمع البیان ذیل آیه ۲ حدیثی آمده که در قیامت کفار به مسلمین گرفتارِ جهنم، می گویند: شما نیز مثل ما دوزخی شدید و اسلام شما را نجات نداد. در حالی که مسلمانان گنهکار بعد از مدتی تنبیه، نجات می یابند، ولی کفار برای همیشه در دوزخ و آتش جهنم ماندنی می شوند و می گویند: ای کاش ما هم مسلمان بودیم.

۱- با اینکه قرآن مقام بسیار والایی دارد، «تلک» ولی در عین حال دسترسی به آن آسان است. زیرا هم نوشته شده، «کتاب» و هم قابل خواندن است. «قرآن»

۲- مطالب قرآن روشن است و مرز حق و باطل را بیان می کند. «مبین»

۳- سرفرازی آینده برای اسلام است و حسرت برای کفار خواهد بود. «یودّ الذین کفروا» (کسانی که امروز اسلام را مسخره می کنند، در آینده پشیمان خواهند شد و چه بسا کفّاری که آرزوی اسلام دارند، ولی گرفتار طاغوت ها یا محیط فساد خود هستند <۴۳۸>)

مسئله رها کردن کفار به حال خود، که از جمله ی «ذرهم» استفاده می شود، به خاطر سرکشی خود آنان است و گرنه خداوند ابتدا برای هدایت همه ی انسانها، پیامبر فرستاده و کسی را به حال خود رها نکرده است. چنانکه این مطلب بارها در قرآن مطرح شده است. از جمله: «فنذرهم فی طغیانهم یعمهون» <۴۳۹> ، آنان را در سرکشی خود سردرگم می کنیم ودر جای دیگر می فرماید: «و یمُدّهم فی طغیانهم» <۴۴۰> آنان را در سرکشی کردن مهلت می دهیم.

انسان به آرزو زنده است و اگر روزی آرزو از انسان گرفته شود از کار و تلاش

دست برمی دارد. امّا آرزویی که در اسلام مورد انتقاد قرار گرفته است، مربوط به موارد ذیل است:

۱- آرزوی طولانی. ۲- آرزوی بیش از عمل. ۳- آرزوی بدون عمل. ۴- آرزویی که انسان را سرگرم کند. ۵- آرزوی خیر داشتن از کار و افراد بد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله فرمود: من از دو چیز بر شما می ترسم؛ یکی پیروی از هوسها که شما را از حق باز دارد و دیگری آرزوهای طولانی که شما را از آخرت غافل نماید. در دعای کمیل می خوانیم: سرگرم شدن به آرزو انسان را از رسیدن به خیرات محروم می کند. «و حَبَسنی عن نفعی بُعد آمالی»

۱- مهلت الهی را نشانه لطف و رحمت او ندانیم. «ذرهم ... فسوف یعلمون» (گاهی پزشک به اطرافیان بیمار می گوید: مریض را رها کنید و هر چه می خواهد بخورد به او بدهید، زیرا کار از کار گذشته است)

۲- در تبلیغ و ارشاد وقت خود را صرف نااهلان نکنید. «ذرهم»

۳- انسان، گاهی چنان در کفر غوطه ور می شود که برهان و هشدار انبیا نیز او را بیدار نمی کند «ذرهم»

۴- آرزو اگر انسان را غافل کند، نابجاست. «یُلههم الامل» <۴۴۱> ولی اگر انسان را به کار و تلاش وادار کند خوب است زیرا در قرآن می خوانیم: «والباقیات الصالحات خیر عند ربک ثواباً و خیر اَمَلًا» <۴۴۲>

۵- بی خبران روزی آگاه خواهند شد. «فسوف یعلمون» ۱- کامیابی های دنیاپرستان پایانی دارد. «ما اهلکنا من قریه»

۲- اگر بخواهیم می توانیم کفّار را فوراً نابود کنیم، امّا برنامه و سنّت ما فرصت دادن و تأخیر است. «لها کتاب معلوم»

۳- به مهلت دادن های الهی مغرور نشویم. «لها کتاب معلوم»

۴- جامعه و تاریخ نیز قانون وزمان بندی واصولی دارد. «قریه الا ولها کتاب معلوم»

اَجَل و حوادثی که پیش می آید دو نوع است: حتمی و غیرحتمی. اَجَل غیرحتمی با دعا و صدقه و کارهای خیر قابل تغییر است، امّا اَجَل حتمی قابل تغییر نیست.

۱- نه تنها افراد بلکه اُمت ها وتاریخ آنان زمان بندی واَجَل دارند. «اجلاً»

۲- بقا وثبات افراد واُمت ها بدست خداست وانسان در جلو وعقب انداختن برنامه های حتمی الهی، نقشی ندارد. «ما تسبق ... و ما یستأخرون»

کلمه «مجنون» به معنای بی عقل نیست، بلکه به معنای جن زده است. همانگونه که کلمه «دیوانه» به معنای دیوزده است و در جاهلیت اعتقاد داشتند که شاعر به خاطر ارتباطی که با جنّ دارد می تواند شعر بگوید.

در این دو آیه تحقیر وتمسخر وتهمت وتردید، با انواع تأکیدها برای پیامبر صلی الله علیه وآله از زبان کفار مطرح شده است. «یاایهاالذّی» به جای «یاایهاالنّبی» یک نوع تحقیر است، کلمه «ذکر» با توجه به اینکه کفار به وحی عقیده نداشتند، یک نوع تمسخر است و «مجنون» تهمت است و جمله «ان کنت من الصادقین» نشانه ی تردید آنان در نبوت است. به علاوه حرف «اِنّ» و حرف لام در جمله «انّک لمجنون» و قالب جمله اسمیه، نشانه ی انواع تاکید در سخن و عقیده انحرافی آنهاست.

۱- توجّه به معنویات، نزد گروهی دیوانگی است. «انک لمجنون»

۲- کفار سرچشمه سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله را که وحی است قبول نداشتند. لذا به جای «انزل اللّه الیک» می گفتند: «نُزّل علیه»

۳- کفار، نشانه ی صداقت پیامبر را نزول فرشته می دانستند، ولی

این بهانه ای بیش نبود. زیرا در جای دیگر قرآن می خوانیم: اگر بر فرض ما فرشتگان را بر آنان نازل کنیم و مردگان زنده شوند و با آنان سخن بگویند و در برابر چشمشان همه چیز را حاضر کنیم، باز هم ایمان نمی آورند. «ما کانوا لیؤمنوا»

از آیات قرآن استفاده می شود که هرگاه معجزه ای از انبیا صادر شود و مردم بی اعتنایی کنند، ممکن است قهر الهی نازل شود و ممکن است برای مدتی به آنان مهلت داده شود، لکن هرگاه نوع معجزه و درخواست آن از طرف مردم باشد؛ نظیر بیرون آمدن شتر از دل کوه که از حضرت صالح خواستند و یا نظیر فروآمدن غذای آسمانی که از حضرت عیسی خواستند، در این گونه موارد هرگاه مردم تخلف نمایند قهر خدا حتمی و فوری است و دیگر به آنان مهلت داده نمی شود. «و ما کانوا اذاً منظرین»

در آیه قبل کفار با جمله «لو ما تأتینا بالملائکه» از پیامبر عزیز تقاضای فرود آمدن فرشتگان بر خودشان را داشتند. این آیه پاسخ می دهد: که نزول فرشتگان بر حق است و حق آن است که فرشته بر افراد لایق نازل شود ونزول فرشته بر افراد نااهل باطل است و ما جز حق انجام نمی دهیم. «ما ننزل الملائکه الا بالحقّ»

۱- نزول فرشتگان بر اساس هوس این و آن نیست، بلکه بر اساس حق است. «وما ننزّل الملائکه الاّ بالحق»

۲- مهلت دادن خدا نیز قانون دارد ودر مواردی که نوع معجزه با درخواست خود مردم باشد ولی بازهم سرکشی نمایند، مهلتی در کار نیست. «کانوا اذاً منظرین»

در آیه ۶ کفار می گفتند: معلوم نیست سرچشمه ذکر پیامبر چیست

«نزّل علیه» در این آیه می فرمایـد: شک نکنیـد قطعاً خود ما هستیم که ذکر و قرآن را بر او نازل می کنیم و همانگونه که کفار بـا تأکیـد نسبت جنون می دادنـد، خداونـد بـا تأکیـد بیشتری نزول قرآن و حفـظ آن را به ذات مقـدس خود نسبت می دهـد. <۴۴۳>

به گواهی و وعـده خـدا در این آیه، هیچگونه تغییر وتحریفی در قرآن رخ نـداده، چنـانکه در آیات دیگر نیز این مطلب آمـده است، از جمله آیه ۴۲ فصـلت: «لایأتیه الباطل من بین یـدیه ولا من خلفه» هیچگونه باطلی از هیـچ طریقی به قرآن راه ندارد. و اگر روایـاتی را دیـدیم که در آن به تحریف قرآن اشاره ای دارد؛ یا جعلی است که بایـد بر دیوار زد و یا مراد تحریف در معنا وعمل، تفسیر به رأی و سلیقه و کنارزدن قرآن شناسان اصلی یعنی اهل بیت پیامبرعلیهم السلام می باشد. <۴۴۴>

علاوه بر وعـده خداونـد مبنی بر حفاظت از قرآن، مسـلمانان از آغاز، قرآن را حفظ کرده ودر نوشـتن وحفظ آن جدّی بودند، حتی آموزش قرآن را مهریه زنـان قرار می دادنـد، در نمازهـا می خواندنـد وکاتبـان وحی افراد متعـدد بودنـد که یکی از آنان حضـرت علی علیه السلام بود وامامان اهل بیت علیهم السلام مردم را به همین قرآن موجود دعوت می کردند، به علاوه حدیث ثقلین <۴۴۵> از شـخص پیـامبر گواه دیگری بر سـلامت قرآن است و به راستی مگر می توان گفت رسـالت پیامبر ثابت ولی کتابش متغیر است؟!

مصطفی را وعده داد الطاف حق گر بمیری تو نمیرد این نَسَق

من کتاب و معجزت را حافظم بیش و کم کن را زقرآن رافضم

۱- قرآن نه از بشر است و

نه از فرشته. «انّا نحن»

۲- قرآن برای همیشه محفوظ است. «لحافظون» (اسم فاعل رمز دوام است)

۳- یکی از پیشگویی های قرآن واز امتیازات اسلام، مصونیت قرآن از تحریف است. «انا له لحافظون»

۴- قرآن، ذکر است. یاد خدا، یاد نعمت ها، یاد تاریخ گذشتگان ویاد قیامت. «الذکر» <۴۴۶>

۵- تهمت ها وتحقیرهای ناروا، باید محکم وهمانند خودشان پاسخ داده شود. «نُزّل علیه الذکر» را باید با آیه «نحن نزلنا الذکر» پاسخ داد.

کلمه «شیع» به معنای امّت و گروهی است که دارای نوعی پیوندو همبستگی می باشند؛ خواه پیوند در خط حق باشد، نظیر آیه «و انّ من شیعته لابراهیم» <۴۴۷> و خواه در خط انحراف. «فرقوا دینهم و کانوا شیعا» <۴۴۸>

هدف استهزا؛ یا شکستن اُبهّت انبیا بود تا مردم حق جو گرد آنان جمع نشوند، و یا برای جبران ضعف و ناتوانی خودشان در برابر منطق انبیا بود. و آنچه دستاویز مسخره قرار می گرفت؛ یا زندگی ساده انبیا یا پیروان محروم آنان ویا شکستن سنت های خرافه ای مردم بود.

۱- در برابر سیل استهزا، باید افراد را تقویت کرد. «لقد ارسلنا من قبلک»

۲- توجّه به تاریخ ومشکلات دیگران، تحمل مشکلات را بر انسان آسان می کند. «ارسلنا من قبلک»

۳- استهزا، سیره و روش همیشگی کفار، در برابر انبیا بوده است. «کانوا به یستهزؤن» (حربه ی کسی که منطق ندارد، استهزا می باشد)

۴- هیچ یک از انبیا، از مسخره شدن بدست کفار، مصون نبوده اند. «ما یأتیهم من رسول» (مبلّغ نباید با تمسخر مردم، دل سرد شود)

در چند آیه قبل خواندیم که کفار از پیامبراکرم صلی الله علیه وآله درخواست دیدن و آوردن

فرشته می کردند. در آیه ۱۴ این سوره می فرماید: حتی اگر ما دری از آسمان را به روی آنان باز کنیم و آنان به آسمان بالا رونـد وملائکه وچیزهـای دیگری را هم ببیننـد، بـاز ایمـان نخواهنـد آورد، زیرا تقاضـای دیـدن فرشـته تنها یک بهانه است. و شخص لجوج عروج خود را به آسمان نیز، انکار می کند. در آیه ی دیگر <۴۴۹> می خوانیم: حتی اگر کتابی را در کاغذی از آسـمان نـازل کنیم وآنـان بـا دست خود آن را بگیرنـد باز هم انکار می کننـد و می گوینـد این جز جادو وسـحر آشـکاری نیست.

۱- سنت خداوند برای هدایت مردم، نسبت به همه مردم یکسان است. «کذالک نسلکه»

۲- خداونـد اتمام حجت می کنـد و مطالب حق را به دل و عمق جان مردم می رسانـد، تا نگوینـد ما حقیقت را نفهمیدیم. «فی قلوب المجرمین» <۴۵۰>

۳- جرم وگناه، انسان را از هدایت پذیری دور می کند. «قلوب المجرمین، لایؤمنون به»

۴- تنها فهمیدن حق، برای پذیرفتن آن کافی نیست، زیرا ایمان آوردن نیاز به اراده و تواضع وخشوع دارد. «نسلکه فی قلوب ... لا یؤمنون»

۵- لجاجت، مانع شناخت است ولجوج محسوسات را نیز انکار می کند. «لو فتحنا علیهم باباً... لقالوا انما سکرت ابصارنا»

۶- لجـاجت، درد بی درمـان و رو به گسترش است. او بـا دیـدن هرگونه نشانه ای ابتـدا می گویـد؛ چشم من سـحر شـده،«انما سکرت ابصارنا» اما بعد می گوید؛ تمام وجودم سحر شده است. «بل نحن قوم مسحورون»

۵- آسمان درهایی دارد که با اراده ی خداوند، بر هرکس که بخواهد باز می شود. «فتحنا علیهم باباً»

کلمه «بروج» جمع «بُرج» در اصل به معنای ظهور است و به

زنی که زینت خود را ظاهر می کند، می گویند: «تبرجت المرئه» و به قصر و کاخ و ساختمان های بلند که جلوه ای خاص دارد برج گفته می شود و در این آیه کرات آسمانی یا منازل آنها به برج تشبیه شده است.

از گردش زمین به دور خورشید، دائره ای فرضی به نام «منطقه البروج» تشکیل می شود. این دایره را دوازده قسمت نموده اند که مطابق هر قسمتی ستارگانی قرار می گیرند وبه تناسب شکل آن، مجموعه ای از ستارگان به آن نامگذاری شده است. در فارسی به نام های فروردین، اردیبهشت، خرداد، ..... و در عربی به نام حمل، ثور، جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو و حوت می باشد.

۱- کرات آسمانی وحرکت آنها در مدارهای گوناگون، یکی از آثار توحید و خداشناسی است. «لقد جعلنا»

۲- آفریده های آسمانی نیز حادث هستند. «جعلنا»

۳- زینت وزیبایی، یک اصل در آفرینش است که خداوند در خلقت آسمان ها آن را رعایت نموده است. «زیّناها»

۴- آسمان نیز همچون زمین، برای انسان آفریده شده است. «للناظرین»

کلمه «استراق» از سرقت و «استراق سمع» به معنای سرقت کلام است.

در تفسیر فی ظلال و مراغی می خوانیم: ما روح آیه را نمی دانیم که چگونه شیطان خبر دزدی می کند و چه خبری را سرقت می کند، ولی در فخررازی و آلوسی در تفاسیر خود می گویند: مراد از آسمان، همین آسمان ظاهر و مراد از شهاب، همین سنگ های آسمانی است که پرتاب و مشتعل می شود. گرچه بعضی گفته اند: مراد از آسمان، عالم ملکوت است که شیاطین را راهی بر آن نیست. به هر حال شاید بتوان گفت: در آسمان معنویت چهره های درخشان و الگوها

و رهبرانی قرار دادیم و حقـایق را از وسوسه هـای شـیطان حفـظ کردیم و هرگاه شـیطان صـفتی وسوسه ای نمایـد، با اسـتدلال ومنطق محکم بر او هجوم آورده و بدعت و التقاط و وسوسه های او را با شهاب علم و برهانِ اهل ذکر محو می کنیم.

۱- آسمان ها که زینت دارند، باید حفظ شوند وحفظ آنها تنها کار اوست. «و حفظناها»

۲- آسمان ها مرکز تدبیر امور وفرشتگان مدّبران امورند ومراکز تدبیر باید منطقه حفاظتی باشد. «حفظناها»

۳- شیطان تنها ابلیس نیست. «کل شیطان»

۴- شیطان، به خودی خود نمی رود، باید او طرد نمود. «رجیم»

۵- استراق سمع وجاسوسی کار شیطان است. «من استرق السمع»

۶- با جاسوس باید برخوردی سریع و انقلابی کرد. «فاتبعه شهاب»

۷- هر جا شیطان صفتی یافت شد، روشنگران جامعه باید با شهاب علم، آنان را دنبال کنند. «فاتبعه شهاب مبین»

۸- پاسـخ وسوسه هـا وشـیطنت ها بایـد بسـیار صـریح و علنی و فوری باشـد. «فاتبعه شـهاب مبین» (در سوره صافات آیه ۸ می خوانیم: «یُقـذفون من کـل جـانب» یعنی طرد شـیطان بایـد از همه اطراف باشـد وگرنه به شـکل دیگر واز راه دیگری جلوه می کند.)

مراد از القـای کـوه همچون القـای شـبهه، ایجـاد آن است، کلمه «رواسـی» جمع «راسـیه» به معنـای ثـابت و پابرجـاست و کلمه «معایش» جمع «معیشت» به معنای وسیله زندگی است.

۱- یکی از نعمت های الهی، گستردگی و مسطح بودن زمین است. «مـددنا» (وگرنه کشاورزی و بسـیار از تلاش های دیگر به سختی انجام می گرفت)

۲- گستردگی زمین و پیدایش کوه ها و نباتات، تصادفی نیست. «مَدَنا القینا انبتنا»

۳- آفریده های الهی، براساس میزان وقانون خاصی آفریده شده اند. «من کل شی

موزون»

۴- زمین آماده رویش هرگونه گیاه است. «کل شی ء»

۵- آفرینش زمین و کوه و نبات برای انسان است. «لکم»

۶- خداوند، معیشت و رزق همه موجودات را، حتّی آنها که شما توان تأمین آنرا ندارید به عهده دارد «و من لستم له برازقین»

در آیات متعدد به مسئله اندازه گیری در خلقت موجودات اشاره شده است، از جمله:

«قد جَعَل اللّه بکل شی ء قدرا» <۴۵۱>

«کل شی ء عنده بمقدار» <۴۵۲>

«خلق کل شی ء فقدره تقدیرا» <۴۵۳>

در آیه ی ۲۷ سوره شوری می خوانیم که اگر خداوند رزق بندگانش را توسعه دهد، آنان دست به تجاوز می زنند، به همین دلیل به مقداری که صلاح می داند، به هر کس می دهد. آیه مورد بحث نیز اشاره به همین معناست.

شاید مراد از خزائن، اسباب و عناصر و امکانات بالقوه باشد. که خداوند در وجود هر موجودی قرار داده است.

جمله «ان من شی ء الاّ عندنا خزائنه» شامل هر آفریده ای می شود. مثلاً توان و قدرت بینایی و شنوایی نیز در نزد خدا، سرچشمه و خزینه ای دارد که به مقدار معین از آن به ما می رسد، مثلًا اگر او بخواهد ما می توانیم صدای پای مورچه را در آن طرف کره زمین بشنویم. ضمناً علوم امروز کشف کرده که هر نباتی دارای وزن مخصوص است که هرگاه کمی عناصر و اجزای آن کم و زیاد شود، دیگر آن گیاه نخواهد بود.

نزول گاهی از مکان بالاست، نظیر نزول باران و گاهی از مقام بالاست، نظیر آیه «و انزلنا الحدید» <۴۵۴> که به معنای آفرینش آهن است. در این آیه می خوانیم که نعمت ها

انـدازه و حسـاب دارد و مقـدار هر یـک معلوم است، «بقـدر معلوم» ولی در آیـات و روایـات دیگر عوامل آن بیان شـده است. <۴۵۵>

۱- هستی، سرچشـمه منبعی دارد که در اختیـار خـداست وتنهـا بخشـی از آن بـدست ما می رسـد که ما از آن آگاهیم. «عنـدنا خزائنه»

۲- چیزی در هستی، بدون اندازه معین آفریده نشده است. «بقدر معلوم»

۳- خزائن الهی متعدد و نزول رحمت او تدریجی است. «نُنزله» (تنزیل به معنای نزول تدریج است)

۴- خزائن الهی دائمی است. چون هرچه نزد اوست، باقی است. <۴۵۶> «عندنا خزائنه»

۵- به سراغ غیر خدا نروید، زیرا که هر چه بخواهید سرچشمه اش نزد خداست. «عندنا خزائنه»

۶- داشـتن، دلیل مصـرف کردن نیست، بلکه در مصرف باید حکمت و ظرفیت و ده ها نکته دیگر را در نظر گرفت. «و ما ننزله الا بقدر معلوم»

۷- همه منابع هستی برای بشر، کشف نشده است. «عندنا خزائنه»

کلمه «لواقـح» از «لقـاح» به معنـای بـارور کردن ابرهـا، از طریق پیونـد ابرهای مثبت و منفی است <۴۵۷> ویـا به معنای بارور کردن گیاهان، از طریق انتقال گرده های گیاهان است.

۱- کارگردان و مدبّر هستی اوست. «ارسلنا، انزلنا، اسقینا»

۲- انسان از نگهداری ضروری ترین نیازها نیز عاجز است. «و ما انتم بخازنین» <۴۵۸>

۳- نعمت آب غیر از نعمت سیراب شدن است. «فَاَسقیناکموه»

(اینکه انسـان آب بنوشـد و سـیراب شود، خود نعمتی علاـوه بر نعمت آب است، زیرا می شـد که انسان تشـنه آب بنوشـد ولی سیراب نشود.)

مفسـران برای «مستقدمین» و «مستأخرین» مصادیقی ذکر کرده اند، از جمله: ۱- گذشتگان وباقیماندگان. ۲- سبقت گیرندگان و عاشقان جبهه

و غیر آنان. ۳- کسانی که در صف اول نماز جماعت حاضر می شوند و کسانی که در صف آخر حضور می یابند <۴۵۹>

۱- مرگ و حیات تنها بدست اوست. همه رفتنی هستند، پس سزاوار است با عمل خود ارث خوبی برای وارث حقیقی بجای گذاریم. «نحن الوارثون»

۲- زمان، در علم خداوند اثری ندارد. علم او به گذشته و حال و آینده یکسان است. «علمنا المستقدمین... علمنا المستأخرین»

۳- برپایی رستاخیز وکیفر وپاداش دادن از شئون ربوبیت الهی است. «ربّک هو یحشر»

۴- دلیل رستاخیز، حکمت خداوند است. (اگر ذرات خاک، غذا و غذا، نطفه و نطفه، انسان شود و با مرگ، دوباره به خاک تبدیل شود وحساب وکتابی در کار نباشد، این کار حکیمانه نیست.) «انّه حکیم»

۵- در قیامت قدیم وجدید با هم محشور می شوند. «یحشرهم» وخداوند بر عملکرد همه وآثار ونیّات هر فرد، آگاهی کامل دارد. «حکیم علیم»

کلمه «صلصال» به گِل خشک و نپخته ای گویند که هرگاه در آن دمیده شود، صدای صوت از آن برخاسته می شود. <۴۶۰> کلمه «حَمَأ» به گِل تیره رنگ و کلمه «مسنون» به معنای متغیر است. کلمه «سموم» به باد داغی گفته می شود که مثل سمّ در عمق جان انسان اثر می گذارد.

این آیه، یا اشاره به آفرینش اولین انسان یعنی حضرت آدم است <۴۶۱> و یا مراد سیر آفرینش همه انسان هاست که مواد زمین از طریق غذا و نطفه به صورت انسان درمی آید، همانگونه که در سوره کهف آیه ۳۷ می خوانیم که انسان در آغاز خاک، سپس نطفه و سپس به صورت انسان درمی آید. <۴۶۲>

در فرهنگ قرآن، جن موجودی مکلف

است که مورد خطاب خداوند قرار گرفته است، «یا معشر الجن و الانس» و قرآن را می فهمد. در اولین آیه از سوره جن می خوانیم: «استمع نفر من الجنّ» گروهی از جن قرآن را گوش کردند. جن همانند انسان دارای شهوت است. <۴۶۳> وطبق این آیه آفرینش آن از آتش و قبل از انسان بوده است چنانکه ابلیس از جنّ است، «کان من الجنّ» وهمانند دیگر کافران از جن به دوزخ می رود. <۴۶۴>

ندارد

«بشر» به ظاهر پوست گفته می شود. در میان جانداران تنها انسان است که پوست او پیدا است و پوست باقی حیوانات با پشم و مو و کرک و پر و پولک پوشیده شده است.

۱- آفرینش فرشتگان، قبل از انسان بوده است. (زیرا خداوند قبل از آفرینش انسان مسئله را با فرشتگان در میان گذاشت) «و اذ قال ربّک للملائکه»

۲- آفرینش انسان از خاک ومادیات است ولذا گرایش غریزی او نیز به مادیات است.

مراد از دمیده شدن روح خدا در انسان، جان داشتن و نفس کشیدن نیست، زیرا که حیوانات نیز نفس می کشند، بلکه مراد اعطای صفاتی چون خلّاقیت، اراده و علم، از سوی خداوند به انسان است. و نسبت روح به خداوند برای شرافت روح است نظیر بیت اللّٰه و شهراللّٰه.

سجده فرشتگان بر آدم، یک سجده تشریفاتی نبود، بلکه به معنای خضوع آنان در برابر آدم و نسل او بود. یعنی فرشتگان نیز در خدمت بشر و مسخّر اویند. <۴۶۵>

۱- آفرینش انسان، کامل و متعادل است. «سوّیته»

۲- سجده فرشتگان، بخاطر دمیدن شدن روح خدا بود. «نفخت فیه من روحی فقعوا»

تن آدمی شریف است به جان آدمیت نه همین

لباس زیباست نشان آدمیت

۳- انسان موجودی است دو بُعدی ودر هر دو بُعد کامل است. در بُعد مادّی «سویته» در بُعد معنوی «نفخت فیه من روحی»

۴- انسان مظهر تجلّی بعضی صفات خداوند است. «روحی»

۵- معنویت نیاز به تن ومَرکَب مادی دارد. «سویته و نفخت فیه...»

۶- کسانی که حاضر نیستند در صفوف سجده کنان باشند روح ابلیسی دارند.«اَبی...»

۷- گرچه سجود و رکوع یک ارزش است، ولی اگر همراه با سایر رکوع و سجود کنندگان باشد ارزش کامل تری دارد. «مع الساجدین» <۴۶۶> ۱- در قضاوت تنها به علم خود تکیه نکنید، بلکه از مجرم نیز اقرار بگیرید وباسؤال و جواب، منشا جرم وروحیات مجرم را برای همه روشن کنید. «یا ابلیس مالك»

۲- اگر روحیه تکبّر در شخصی پیدا شد، محیط وعواملِ دیگر، در هدایت او کارساز نیست. (ابلیس در لابلای فرشتگان و در محیط ملکوتی بود لکن بخاطر لجاجت و تکبر آنگونه شد) «الا یکون مع الساجدین»

۳- برتری نژادی، یک فکر ابلیسی است. «خلقته من صلصال...»

۴- بدتر از سجده نکردن، غرور وتکبّر در برابر فرمان خداست. «لم اکن لِاَسجد»

۵- بدتر از گناه، توجیه گناه است. «خلقته من صلصال» (شیطان گناه خود را توجیه نمود)

۶- غرور و تکبر که آمد، نور و روح الهی را در انسان نمی بیند. شیطان جسم خاکی بشر را دید و حاضر به سجده نشد، در حالی که دستور خداوند به سجده، بخاطر روح الهی او بود. «خلقته من صلصال»

۷- دستور و فرمان های الهی سبب اجبار نیست. «لم اکن لاسجد»

۸- تکبر،

بزرگی نمی آورد، بلکه سبب تحقیر می شود. «فاخرج» سبب نابودی و محو عبادات قبل می شود. «فانک رجیم»

۹- اجتهاد واظهار نظر در برابر فرمان و دستور روشن الهی، جایز نیست. در مقابل فرمان: «فقعوا له ساجدین» جایی برای گفتار «خلقته من صلصال» نیست.

۱۰- یک لحظه نافرمانی وتکبّر، سبب خروج ابدی شد. «الی یوم الدین»

۱۱- متکبر همواره مورد لعنت الهی است. «علیک اللعنه الی یوم الدین»

وقتی شیطان فهمید تا روز قیامت مورد لعن است، از خداوند خواست تا آن روز به او مهلت داده شود، ولی نگفت که برای چه مهلت می خواهد. از آنجا که سنت خداوند بر مهلت دادن است، لذا به او مهلت داده شد، اما نه تا روز قیامت که او درخواست کرد، بلکه تا روزی که زمان آن نزد خدا مشخص است. و به گفته برخی از مفسران، تا روزی که بشر باشد و تکلیف باشد.

۱- سنت خداوند بر مهلت دادن به گنهکاران است. «انک من المنظرین»

۲- دعا و درخواست گنهکاران نیز اگر مصلحت باشد، مستجاب می شود. شیطان گفت: «فانظرنی» پاسخ آمد:«انک من المنظرین»

خداوند کسی را گمراه نمی کند، لکن اگر کسی با اراده خود راه انحراف را برگزیند، خدا او را به حال خود رها می سازد. و این رهاکردن بزرگترین کیفر و قهر الهی است. ابلیس نیز چون بااراده خود تکبر ولجاجت کرد، خداوند او را به حال خود رها کرد ومراد از جمله «اغویتنی» نیز همین معناست؛ یعنی اکنون که بخاطر لجاجتم مرا از مَدار لطف خود خارج کرد وبه حال خودم واگذاردی من چنین و چنان خواهم کرد.

ابلیس می داند که گروهی از

مردم، از برگزیدگان الهی خواهند بود، (یعنی او نبوت و امامت را نیز پذیرفته است همانگونه که از کلمه «ربّ بما اغویتنی» معلوم می شود، خدا را پذیرفته است و از دعایش که مرا تا قیامت مهلت بده، روشن می شود معاد را نیز قبول داشته است. بنابراین ابلیس اصول عقائدش درست بود، لکن عیب او تکبّر و نداشتن روحیه ی تسلیم و عبودیت بود. پس علم و ایمان به تنهایی کافی نیست، عمل وتسلیم وعبودیت لازم است.

۱- ابلیس و ابلیس صفتان عیب خود را به خدا نسبت می دهند. «اغویتنی»

۲- ابزار انحراف شیطان، زیبا جلوه دادن زشتی هاست. «لَاُزیننّ»

۳- پاکان و مخلصان از دام شیطان درامانند. «المخلصین» (البته اخلاص داشتن کافی نیست، عنایت خداوند لازم است. زیرا کلمه «مخلَص» به معنای برگزیده الهی است)

در آیه قبل، ابلیس گفت: من همه را گمراه می کنم جز افراد برگزیده و مخلص را. خداوند در این آیه می فرماید: این که تو حریف بندگان برگزیده ام نمی شوی، راه مستقیم و سنت من است، یعنی سنت من آن است که خودم ضامن حفظ آنان باشم، نه آنکه تو به آنان کاری نداری، بلکه نمی توانی به آنان کاری داشته باشی.

سؤال: اگر ابلیس حریف بندگان برگزیده نمی شود، پس وسوسه آدم بر خوردن از درخت ممنوعه چه بود؟

پاسخ: ابلیس در آنان طمع دارد و وسوسه هم می کند و گاهی به ترک اولی نیز وادار می کند لکن آنان را گمراه و منحرف نمی کند.

۱- شیطان بر آنان که بنده خدا وتسلیم او هستند، سلطه ای ندارد. «عبادی لیس لک علیهم سلطان»

۲- انسان به اختیار خود، ابلیس را پیروی می کند. «اتبعک»

۳-

اگر با عبادت وتقوی در مَدار بندگان خدا درآمدیم بیمه می شویم. «عبادی لیس لک...»

۴- کار شیطان وسوسه است نه سلطه. «لیس لک علیهم سلطان» (در قیامت نیز ابلیس در پاسخ اعتراض مردم می گوید من تنها شما را دعوت کردم ولی تسلط و اجباری بر شما نداشتم)

هفت درب دوزخ، شاید اشاره به تعداد زیاد آن باشد. یعنی عوامل بسیاری سبب جهنمی شدن انسان می شود. نظیر آیه ۲۷ لقمان که می فرماید: اگر درختان قلم وهفت دریا مرکب شوند، «والبحر یمده سبعه ابحر» نمی توانند کلمات خدا را بنویسند. کنایه از اینکه مخلوقات الهی به قدری زیادند که قابل شماره وحساب نیستند.

۱- هر یک از بهشت و دوزخ راه هائی دارد. «لها سبعه ابواب»

(در نهج البلاغه می خوانیم که مجاهدین درب خاصی برای بهشت دارند)

۲- دوزخ همچون بهشت، طبقات و مراتبی دارد وهرکس مطابق جرمش کیفر می شود. «لکل باب منهم جزء مقسوم»

کلمه «غلّ» به معنای نفوذ مخفیانه است. بنابراین صفات بد در انسان به طور مرموز و مخفیانه ریشه پیدا می کند. «سریر» از واژه سرور به معنای تخت است، واستفاده می شود که تکیه بر تخت سبب سرور است.

خداوند در این آیات هشت پاداش بهشتی برای اهل تقوی بیان می فرماید: باغ ها، چشمه ها، سلامتی، امنیّت، کدورت زدایی، اخوت، تخت های روبرو، دوری از هرگونه رنج وجاودانگی

در آیه ی قبل خواندیم که جز برگزیدگان الهی، همه مردم مورد تهاجم وسوسه های ابلیس قرار می گیرند، در این آیات می فرماید که اگر انسان به مرحله مخلصین و برگزیدگان نرسید، ولی به مرحله تقوی گام نهد باز هم مشمول انواع نعمت های الهی می شود.

آنچه مهم است جمع شدن همه ی نعمت ها

در یکجاست، زیرا در دنیا یکجا باغ هست، چشمه نیست و گاهی چشمه هست، باغ نیست و گاهی هر دو هست، سلامتی نیست و گاهی هر سه هست، امنیت نیست و گاهی همه هست ولی صفا و صمیمیت نیست و گاهی همراه با انواع سختی ها ورنج هاست و گاهی که انواع نعمت ها یکجا جمع می شود باید همه را رها کرد و رفت. لکن در قیامت انواع نعمت های مادی و معنوی و اجتماعی و روانی همراه با ابدیت است.

۱- بشارت، در کنار آیات تهدید کننده ی قبل، یک ضرورت تربیتی است. «لها سبعه ابواب ... انّ المتّقین...»

۲- دوری از گناه در این چند روزه ی دنیا، کامیابی ابدی را به همراه دارد. «انّ المتّقین ....و ما منها بمخرجین»

۳- در نعمت های بهشتی، متنوع و متعدد است. «جنات و عیون»

۴- نعمت های بهشتی، بی نقص است. باغ با چشمه، سلامتی با امنیت، برادری با صمیمیت، راحتی با دوام است.

۵- نعمت های بهشت جامعیت دارد. هم مادّی است مثل باغ وچشمه، هم روحی است مثل امنیت و صفا، هم اجتماعی است مثل اخوت و برادری و از همه بالاتر همراه با رضای الهی و تبریک و تهنیت است.«ادخلوها بسلام»

۶- کینه توزی با برادری سازگار نیست. اول باید کینه ها برطرف شود بعد برادری محقق می شود. «و نزعنا ... اخوانا»

۷- قهر ونارضایتی وعدم تحمّل یکدیگر، همه جا نشانه حق بودن یکی و باطل بودن دیگری نیست. «ان المتقین... نزعنا ما فی صدورهم من غل» (زیرا گاهی دونفر با اینکه اهل بهشت هستند و هدفی مقدس دارند، لکن هر کدام از یک زاویه به مسئله می نگرند و

کار دیگری را باطل می پندارند و نسبت به او عصبانی می شوند، که در قیامت همه کدورت ها با اراده خداوند زدوده می شود)

۸- برای کدورت زدایی، باید از خداوند کمک گرفت. «نزعنا»، «ربّنا لاتجعل فی قلوبنا غلّاً للذین امنوا»

۹- صفات بد همچون غل و زنجیر، انسان را اسیر می کند. «من غلٍّ»

۱۰- بهشتیان نسبت به تفاوت درجات خود، مسئله ای ندارند. «و نزعنا ما فی صدورهم من غلّ»

قرآن در این آیات مردم را به چهار دسته تقسیم کرد: ۱- مخلصین (انبیا واولیا) که ابلیس بر آنان سلطه ندارد. ۲- متقین که اهل بهشت هستند. ۳- گناهکاران توبه کننده که در این آیه پیامبر خبر از عفو آنان می دهد. ۴- گناهکاران یاغی که به عذاب دردناک هشدار داده شده اند.

۱- رحمت الهی، بزرگترین وبهترین پیام است. «نبّی ء» (نبأ به خبر مهم گفته می شود)

۲- گنهکاران نیز بنده خدا هستند. «عبادی»

۳- در لطف او شک و تردیدی به خود راه ندهید. «انّی انا»

۴- بخشندگی او همراه با لطف و مهربانی است، نه تنها می بخشد لطف هم می کند. «الغفور الرحیم»

۵- بخشش و لطف الهی، عمیق وپی درپی است. «غفور رحیم» (قالب غفور و رحیم، نشانه ی عمق و تکرار است)

۶- لطف ورحمت الهی بر غضبش مقدم است. «اَنا الغفور الرحیم و انّ عذابی»

۷- به رحمت الهی مغرور نشویم، چرا که عذابش دردناک است. «الغفور الرحیم - العذاب الالیم»

یکی از نمونه های رحمت و غضب الهی، داستان میهمانان حضرت ابراهیم علیه السلام است که فرشتگان از یکسو بشارت فرزند به او دادند، و از سوی دیگر خبر هلاکت قوم لوط را.

کلمه «ضیف» هم به یک مهمان گفته می شود و هم به چند مهمان.

خداوند یک بار به حضرت ابراهیم از کنیزش (هاجر) پسری به نام اسماعیل داد و این بشارت در مورد همسرش ساره است که خداوند به او اسحاق داد. درباره ی اسماعیل فرمود: «بغلام حلیم» <۴۶۷> و درباره ی اسحاق «بغلام علیم» فرموده است.

۱- از حوادث تلخ وشیرین تاریخ، درس بگیریم. «نبّئهم» (بهترین تاریخ ها زندگی انبیا وبهترین تاریخ گویان نیز آن بزرگواران هستند)

۲- گاهی ملائکه با اراده الهی، به صورت انسان درمی آیند و با او در تماس می باشند. «ضیف ابراهیم»

۳- سلام کردن، یک ادب الهی در طول تاریخ بوده است. «فقالوا سلاما»

۴- علم وشناخت انبیا، محدود و مشروط به اذن خداوند است. «انا منکم وجلون» (حضرت ابراهیم در ابتدا آنها را نشناخت و ترسید)

۵- خبرهای تلخ را همراه با خبرهای شیرین بیان کنیم. «بشرنا» (به فرموده ی امام باقرعلیه السلام شیرینی خبر فرزند برای جبران تلخی خبر هلاکت قوم لوط بود) <۴۶۸>

۶- تعجب از قدرت خداوند منافاتی با توحید ندارد. «فبم تبشرون»

(در اینجا تعجب حضرت ابراهیم علیه السلام بیان شده و در سوره ی هود تعجب همسرش ساره آمده است «ءَاَلِدُ و اَنَا عجوز وهذا بعلی شیخاً» <۴۶۹>

۷- قبل از وقوع خطر و حادثه، باید هشدار داد. «لا تکن من القانطین»

۸- انبیا به ادب الهی تربیت می شوند. «لاتکن من القانطین»

۹- عصمت انبیا، منافاتی با هشدارهای الهی ندارد. «لاتکن من القانطین»

۱۰- همه جا نهی خدا، نشانه انجام شدن عملی خلاف نیست، گاهی نهی ها برای پیش گیری است. «لاتکن من

القانطين»

۱۱- تعجب از بعضی امور مثل فرزنددار شدن در پیری، غیر از یأس از رحمت خداست.

۱۲- یأس و ناامیدی را با یاد رحمت و ربوبیت خداوند درمان کنیم. «رحمه ربّه»

۱۳- کسانی که به علم و قـدرت و رحمت خداوند اطمینان دارند، هرگز مایوس نمی شوند. «من یقنط ...الا الضّالون» <۴۷۰>
۱- فرشتگان قبل از انجام مأموریت رهبران الهی را در جریان می گذاشتند. «انا ارسلنا»

۲- فرشتگان ماموران خدا هستند. همانگونه که برای مومنین دعا می کنند «یستغفرون للذین امنوا» <۴۷۱> نسبت به مجرمان حامل قهر الهی می شوند.«ارسلنا»

۳- سلسله مراتب باید حفظ شود. با اینکه مسئله مربوط به قوم لوط است، اما فرشتگان ابتدا حضرت ابراهیم را در جریان قرار دادند، سپس حضرت لوط را، زیرا حضرت لوط تحت ولایت حضرت ابراهیم بوده است. «انا ارسلنا»

۴- کیفر مجرمان تنها در آخرت نیست. «ارسلنا، مجرمین»

۵- اگر گناه عمومی شد وتوبه ای در کار نبود، قهر الهی حتمی است. «ارسلنا الی قوم...»

۶- تلخی ها وشیرینی ها بهم آمیخته است. (ابتدا بشارت فرزنددار شدن و سپس خبر هلاکت قوم لوط)

«غابرین» جمع «غابر» به معنای بازماندگان است وبه باقیمانده خاک، غبار گویند.

حضرت ابراهیم وحضرت لوط در اولین برخورد با فرشتگان آنان را نشناختند، لذا ابراهیم گفت: «انا منکم وجلون» و لوط گفت: «قوم منکرون» البته این فرشتگان در قیافه جوانان خوش صورت و زیبا میهمان حضرت لوط شدند و حضرت به دلیل فساد جامعه از وجود چنین میهمانانی نگران شد.

۱- پیروان واقعی انبیا، از کیفرهای دنیوی نیز بیمه هستند. «الاّ ال لوط»

۲- مخالفت همسر لوط با او،

بهترین دلیل بر اختیار انسان است و اینکه انسان محکوم و مجبور محیط نیست. «الاّ امراته»

۳- وابستگی اقتصادی دلیل وابستگی فکری و فرهنگی نیست. (همسر لوط از نان لوط می خورد ولی ضد او فکر می کرد)

۴- در مکتب انبیا، اصل ضابطه است. نه رابطه. لذا همسر پیامبر نیز به قهر الهی گرفتار می شود. «الاّ امرته انها لمن الغابرین»

(پیوندهای خانوادگی نباید مانع اجرای اهداف الهی باشد)

۵- شرط موفقیت در جامعه، موفقیت در امور خانه نیست. (حضرت لوط در خانه مخالفی همچون همسرش داشت ولی دیگران او را پذیرفتند) «الاّ امرته»

۶- در ازدواج های انبیا نیز ناکامی بوده است. «الاّ امرته»

۷- حساب مردان خدا، از حساب بستگان نااهل واطرافیان جداست. «الاّ امرته»

۸- قهر وعذاب الهی، طبق حساب وبرنامه است. «قدّرنا»

۹- سنت خداوند در قهر تبهکاران، خودی یا بیگانه، زن یا مرد، مشهور یا گمنام نمی شناسد. «انّها لمن الغابرین»

۱۰- انبیا از پیش خود علم غیب ندارند. (لوط فرشتگان را نشناخت) «قوم منکرون»

قرآن بارها مطرح کرده که کفار، تعجیل قهر و عذاب الهی را از انبیا درخواست می کردند و می گفتند: «فأتنا بما تعدنا ان کنت من الصادقین» <۴۷۲> و تمام هشدارها را شوخی گرفته و در مورد قهر خداوند چه در دنیا و چه در آخرت تردید داشتند، خداوند در این آیات بیان می کند که قهر مورد تردید کفار قطعاً خواهد آمد.

«قِطع» جمع «قطعه» به قسمت عمده ی شب که گذشته باشد، گفته می شود.

۱- هشدارها وتهدیدهای الهی را شوخی نگیرید. «جئناک»

۲- کیفرهای الهی بر اساس عدل و حق و استحقاق

مجرمان است. «بالحق»

۳- از غفلت کفار برای نجات مؤمنین استفاده کنید. <۴۷۳> «فاسر باهلک بِقطع من الیل»

۴- به هنگام جنگ و هجرت، رهبر باید هم پای ضعیف ترین مردم حرکت کند تا مومنی جا نماند و دشمن و کافری ملحق نشود. «واتبع ادبارهم»

۵- حرکت باید قاطعانه و جدّی و رو به جلو باشد. «ولا یلتفت منکم احد»

۶- حرکت انبیا، زیر نظر وفرمان خداوند است. «تؤمرون»

۷- در حوادث مهم لطف خدا لحظه به لحظه امداد می کند.(هجرت در چه زمانی: «بقطع من الیل» با چه افرادی: «باهلک» با چه روشی: «لایلتفت منکم احد» وبه چه مقصدی: «حیث تؤمرون»

۸- خداوند انبیا را قبل از هلاکت کفار آگاه می کند. «و قضینا الیه»

۹- خداوند قادر است در لحظه ای نسل و گروهی را نابود سازد. «دابر»

در روایات آمده که زن لوط به گنهکاران خبر داد که میهمانانی زیباروی برای حضرت لوط آمده است و آنان بدنبال مقصد شوم خود رو به سوی خانه ی لوط هجوم آوردند. امّا خداوند قبل از هر اقدامی آنان را نابود نمود. <۴۷۴>

۱- در نهی از منکر از کلمات عاطفی و انسانی استفاده کنید. «ضیفی»

۲- آبرو بسیار ارزش دارد. «فلا تفضحون، و لاتخزون»

۳- اهانت به میهمان، اهانت به میزبان است. «فلا تفضحون»

۴- در جامعه ی فاسد، مجرم وگنهکار، طلبکار می شود. «او لم ننهک»

۵- در جامعه ی فاسد، مردان خدا حق تصرف در اموال خود را ندارند.«او لم ننهک»

سؤال: آیا لوطعلیه السلام می توانست دخترانش را به کفار بدهد؟ که این پیشنهاد را مطرح کرد.

پاسخ: ممکن است مراد، ازدواج همراه

با ایمان آوردن آنان باشد و یا آنکه در آن زمان ازدواج با کفار منعی نداشته است. واللَّه العالم.

۱- برای بازداشتن از گناه، ابتدا راههای قانونی و حلال را ارائه دهید. «هؤلاء بناتی»

۲- در امر به معروف ونهی از منکر وجلوگیری از گناه، از خودتان مایه بگذارید.«بناتی»

۳- مکتب انبیا، حرام کردن لذت ها و سرکوب غرائز نیست، بلکه هدایت کنترل آنهاست. «هؤلاء بناتی ان کنتم فاعلین»

کلمه ی «عُمر» و «عَمر» هر دو به یک معنا می باشند ولی هنگام سوگند یاد کردن از لفظ «عَمر» استفاده می شود. <۴۷۵>

در قرآن به غیر از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله به جان پیامبر دیگری سوگند یاد نشده است. (البته مراغی می گوید: مراد از «لعمرک» سوگند ملائکه است به جان حضرت لوط)

«یعمهون» از «عَمَه» به معنای تحیّر می باشد و «مشرقین» به معنی داخل در اشراق و روشنایی صبح شدن می باشد.

شاید سنگباران برای نابودی کسانی بوده که هنگام زیرورو شدن شهر جان سالم بدر برده بودند و یا برای محو و نابودی کامل شهر بوده است.

۱- سوگند به غیر خداوند، جایز است. «لعمرک»

۲- گناه و انحراف، عقل و هوش انسان را محو می کند، «سکرتهم» و او را از شناخت باز می دارد. «یعمهون»

۳- مست دنیا را باید صیحه های آسمانی بیدار کند. «سکرتهم، الصّیحه»

۴- صوت وصیحه می تواند سبب زیرورو شدن شهری شود. «فاخذتهم الصیحه...فجعلنا»

۵- دست خداوند باز است، همانگونه که از آسمان باران رحمت نازل می کند می تواند بارانی از سنگ و عذاب نازل کند. «امطرنا علیهم حجاره»

۶- سه نوع عذاب: صیحه، زیرورو شدن شهر

و سنگباران، کیفری است که برای گناه لواط آمده است.

کلمه «متوسّم» از «وسم» به معنی اثر گذاردن، به کسی گفته می شود که از کمترین اثر به واقعیت ها پی ببرد، یعنی با فراست و هوشیار باشد. در روایات آمده است که مراد از «متوسمین» پیامبر و اهل بیت او می باشند. <۴۷۶>

شخصی به امام صادق علیه السلام گفت: مسئله ای دارم، حضرت فرمودند: آیا می خواهی قبل از آنکه سؤال کنی بگویم سؤالت چیست؟ آن شخص با تعجب پرسید: از کجا می دانید که در ذهنم چیست؟ حضرت فرمودند: «بالتَّوسّم» و آنگاه این آیه را تلاوت فرمودند. <۴۷۷>

به گفته صاحب تفسیر اطیب البیان ممکن است معنای آیه ی «انها لبسبیل مقیم» این باشد که قهر خداوند تنها برای قوم لوط نیست، بلکه راه و سنتی است ثابت برای تمام جنایتکاران تاریخ.

۱- حوادث تاریخی برای مؤمنین باهوش، نشانه ها وبرای مؤمنین عادی نشانه است. «آیات ، آیه»

۲- حفظ آثار و بقایای اقوام گذشته، برای آیندگان مایه ی عبرت است. «انها لبسبیل مقیم»

«اَیکه» به معنای بیشه و درختان درهم پیچیده است و مراد از اصحاب اَیکه، قوم حضرت شعیب می باشند که در منطقه ی خوش آب وهوا و پردرخت میان حجاز و شام زندگی می کردند.

در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله آمده که اصحاب مدین و اصحاب الایکه دو امّت بودند که شعیب پیامبر هر دوی آنان بود و هر دو کفر ورزیدند، ولی به دو نوع عذاب گرفتار شدند؛ یکی به عذاب «یوم الظلّه» و دیگری به عذاب «صیحه». <۴۷۸>

چون ما از خداوند طلبی نداریم، آنچه را دریافت می کنیم اِنعام خداوند است، اما در کیفر الهی،

چون قهر او بخاطر گناهان وعیب ها واستحقاق خود ماست، کلمه ی انتقام بکار می رود.

۱- ستمگران بدانند که شرارت و ستم آنان در طول تاریخ، برای دیگران بازگو می شود. «و ان کان اصحاب الایکه لظالمین»

۲- در طراحی جاده ها، سعی کنیم محل حوادث تاریخی، در دیدگاه عابرین باشد. «لبامام مبین»

«حِجر» نام شهری است که قوم ثمود در آن زندگی می کردند و به طور کلی به محل سکونت نیز گفته می شود. «حِجر» به معنای دامن مادر و «حِجر اسماعیل» و «حُجره» از همین کلمه می باشد <۴۷۹> و نام این سوره از این آیه گرفته شده است.

از کلمه ی «مرسلین» استفاده می شود: اصحاب حِجر، غیر از حضرت صالح، پیامبران دیگر نیز داشته اند، وبعضی می گویند چون تکذیب یک پیامبر در واقع تکذیب همه انبیاست، اذا مرسلین آمده است.

مراد از «صیحه» صاعقه است، به دلیل: «انذرتکم صاعقه مثل صاعقه عاد وثمود» <۴۸۰>

۱- تمام انبیا دارای معجزه بوده اند. «اتیناهم ایاتنا»

۲- افراد لجوج فرصت فکر کردن به خود نمی دهند. «اتیناهم ... فکانوا...»

۳- اعراض از حق وبی اعتنایی به مردان حق، برای گروهی یک عادت است.«فکانوا»

۴- به خانه های سنگی و محکم مغرور نشوید، که در برابر اراده الهی متلاشی می شوند. «ینحتون من الجبال بیوتا ... فاخذتهم الصیحه»

کلمه «صفح» از «صفحه» به معنی صورت می باشد. «فاصفح الصفح» یعنی روی بگردان ولی نه از روی قهر، بلکه از روی عفو و اغماض. همچنانکه امام رضاعلیه السلام صفح جمیل را به عفو بدون مؤاخذه تفسیر نموده اند. <۴۸۱>

۱- آفرینش، هدفدار است و هدفش حق است. «ما خلقنا... الاّ بالحقّ»

۲- خلقت، هدفدار و مسیرش معاد است. «انّ الساعه لاتیه»

۳- اگر توان تنبیه کفار را ندارید، نگران نباشید قیامتی در کار است. «الساعه لاتیه فاصفح»

۴- زیر بنای مسائل اخلاقی وگذشت وعفو، باید ایمان به مبدا ومعاد و هدف گیری های صحیح باشد. «خلقنا... بالحق وان الساعه لآتیه فاصفح»

۵- اکنون که قیامت حق است و به حساب همه رسیدگی می شود، پس نگران حیله ها و عنادهای کفار مباش و آنان را عفو کن. «ان الساعه لاتیه فاصفح»

۶- کسی که فرمان گذشت می دهد، خدایی است که مربّی وخلّاق وعلیم است «انّ ربک هو الخلاق العلیم» (او می داند که عفو وگذشت در روح فرد وجامعه و جذب و رشد مردم چه اثری دارد، پس عمل به فرمان صَفح برای شما سنگین نباشد.)

در روایات شیعه و سنی آمده است که مراد از «سبعاً من المثانی»، سوره حمد می باشد. زیرا این سوره در هر نماز دوبار خوانده می شود و دوبار نازل شده و در روایتی آمده که خداوند می فرماید: من سوره حمد را میان خود و بنده ام دو قسمت کرده ام؛ نیمی از آن در مورد من است و نیمی از آن به بندگانم ارتباط دارد. (از «بسم اللّه» تا «مالک یوم الدین» مربوط به خداست و از «ایّاک نَعبد» که اظهار عبودیت و استمداد و دعاست مربوط به بندگان است.)

البته بعضی گفته اند مراد از «مثانی» خود قرآن است، «سبعاً من المثانی» به معنای هفت آیه از قرآن است، که همان سوره حمد باشد. ودلیل این سخن آیه «اللّه نزل احسن الحدیث کتاباً متشابهاً مثانی» <۴۸۲> یعنی خداوند بهترین حدیث را نازل کرد، کتابی که آیاتش متشابه و هماهنگ و تکراری است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه

وآله فرمودند: «من اعطاه اللَّه القرآن فَرای اَنّ رجلاً اعطی افضل مما اعطی فقد صغّر عظیماً و عظّم صغیراً» <۴۸۳> یعنی کسی که خداونـد به او قرآن عطا کند و چنین تصور کند که به دیگری چیز بهتری داده شده، قرآنِ بزرگ را کوچک شـمرده و غیر قرآن را که کوچک است، بزرگ دانسته است.

۱- قانون گذاری حق آفریننده است وتشریع باید براساس تکوین باشد. «خلقنا السموات و الارض... اتیناک... القرآن العظیم»

۲- تکرار در مسائـل تربیتی یک اصل است. «مثانی» (تکرار نزول آیات، تکرار کلمات، تکرار داسـتان ها، تکرار صـفات الهی، تکرار آیات عذاب ومعاد، تکرار سرنوشت امت ها، تکرار الطاف الهی، تکرار دستورات و تکرار تلاوت قرآن.)

۳- سوره حمد معادل قرآن است با آنکه عدد آیات آن هفت می باشد. «سبعاً من المثانی و القرآن العظیم»

نهی، همه جـا بعـد ارتکاب عمل نیست، بلکه گاهی نیز برای هشـدار و پیش گیری است. پیامبر اکرم صـلی الله علیه وآله هرگز رغبتی به دنیای کفار نداشت، لذا نهی خداوند، به معنای هشدار است که دیگر مؤمنان چشم به دنیای کفار ندوزند.

پیامبر اکرم صـلی الله علیه وآله فرمودنـد: هر کس به آنچه در دست دیگران است خیره شود همّ و غمّ او زیاد شده و ناراحتیش درمان نمی شود. <۴۸۴>

یکی از سفارشات اکید قرآن به پیامبر صلی الله علیه وآله و مومنین، سفارش به نرمش و رحم و صبر، نسبت به اهل ایمان است. از جمله: «واصبر نفسک مع الـذین یـدعون ربهم» <۴۸۵> بـا کسانی که همواره پروردگارشان را می خواننـد، شـکیبایی کن، «اذله علی المؤمنین» <۴۸۶> با مؤمنان فروتن هستند، «رحماء بینهم» <۴۸۷> با همدیگر مهربانند.

کلمه ی «ازواج» شامل مرد وزن هر دو می شود وممکن است اصناف مردم وکفار منظور باشد. <۴۸۸>

۱- در برابر امکانات دیگران، بر توانایی ها وامکانات خود تکیه کنید. تو که قرآن داری، «اتیناک سبعاً» به دنیای کفار دل نبند، «و لا تمدن...»

۲- به نعمت های دنیوی خیره و وابسته نشوید. «لاتمدن عینیک» (زیرا دنیا هم کم است «قلیل» هم زودگذر است «عرض» هم غنچه ای است که برای کسی بطور کامل باز نمی شود «زهره الحیوه الدنیا»)

۳- خیره شدن سبب علاقه و دلبستگی می شود. (نگاه نکن تا دل اسیر نشود) «لاتمدّن عینیک» (گناه و انحراف را باید از سرچشمه جلوگیری کرد)

زدست دیده و دل هر دو فریاد

که هر چه دیده بیند دل کند یاد

۴- کسی می تواند مردم را به معنویت سوق دهد، که خود گرفتار مادیات نباشد «لاتمدن عینیک» (خطاب آیه به پیامبر است)

۵- کسانی که به سراغ دنیا می روند، به آن نمی رسند. «ازواجاً منهم»

۶- برای کسانی که قابل هدایت نیستند، نباید غصه خورد. «لاتحزن»

۷- تواضع و نرمی در برابر دنیا ودنیاپرستان، هرگز. «لاتمدن» ولی در برابر دینداران همواره. «واخفض جناحک للمؤمنین»

۸- رهبر و مربی باید در برابر مردم، نرمش و عطوفت داشته باشد. «واخفض» ۱- همانگونه که نرمی و عطوفت با مؤمنین و دوستان لازم است، «واخفض جناحک للمؤمنین» قاطعیت در برابر مخالفان نیز ضروری است. «قل انّی انا النذیر»

۲- در مواردی باید هشدارها بدون واسطه باشد. «انّی انا»

۳- در مقابل کفر، تهدید و هشدار لازم است. «انا النذیر»

۴- هشدار باید صریح وجدّی باشد. «النذیر المبین»

در

تفاسیر برای «مقتسمین» سه معنا گفته اند: ۱- سران کفار هستند که نیروهایی را در ایام حج بر سر جاده ها و ورودی های مکه تقسیم می کردند، تا به مسافران بگویند که شخصی به نام محمّد ادعاهایی دارد، مبادا به سخنان او گوش فرادهید و حضرت را کاهن و ساحر و مجنون معرفی می کردند. ۲- گروهی که قرآن را در میان خود تقسیم کردند، تا هر یک مشابه بخشی از قرآن را بیاورند. ۳- کسانی که به بخشی از قرآن عمل و بخشی را رها می کردند.

کلمه «عضین» یا جمع «عضه» به معنای نزاع و مشاجره است یا از «عضو» به معنای قطعه قطعه کردن می باشد.

۱- از تاریخ عبرت بگیریم. «کما انزلنا»

۲- سنت الهی در کیفر گناهان، ثابت و پایدار است. «کما انزلنا»

۳- کیفر کسانی که کتب آسمانی را تجزیه می کنند قهر الهی است. «المقتسمین»

۴- تحریف و تجزیه کتب آسمانی به دست نااهلان، تازگی ندارد.«المقتسمین»

(مؤمن کسی است که تمام قرآن را بپذیرد و بگوید «کلٌّ من عند ربّنا» <۴۸۹> یعنی همه آنچه نازل شده از جانب پروردگار ماست)

۵- مبادا تنها در آیات فقهی قرآن تدبر کنیم وبقیه را رها کنیم. «الذین جعلوا القرآن عضین» ۱- عذاب دنیوی کفار، عذاب اخروی آنان را برطرف نمی کند. «انزلنا علی المقتسمین ... فو ربک لنسئلنّهم»

۲- لازمه ی تربیت، سؤال و توبیخ است. «فو ربّک لنسئلنّهم»

۳- توجه به سؤال و حسابرسی در قیامت و اینکه از همه می پرسند، «اجمعین» و از همه ی کارها می پرسند، «عما کانوا یعملون» یکی از عوامل بیداری است.

۴- وظیفه پیامبر هشدار است ولی حساب

مردم با خداست. «انا النذیر لنسئلنّهم...»

کلمه «صدع» به معنی شکافتن و آشکار کردن می باشد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله ۳ سال مخفیانه به تبلیغ مردم پرداخت و چون آیه «فاصدع بما تؤمر» نازل شد، دعوت خود را آشکار نموده و به مردم فرمودند: اگر دعوت مرا بپذیرید، حکومت وعزت دنیا وآخرت از آن شماست. ولی آنان حضرت را مسخره کردند و نزد ابوطالب عموی حضرت آمده و شکایت کردند که محمد جوانان ما را فریب می دهد، اگر خواهان پول و همسر و مقام است به او می دهیم. پیامبر به عموی خود فرمود: عموجان سخن من پیام الهی است و من هرگز دست بردار نیستم! کفار از ابوطالب درخواست کردند که محمد را تحویل آنان نماید، ولی او درخواست آنان را نپذیرفت. <۴۹۰>

۱- تبلیغ مراحلی دارد؛ گاهی علنی است وگاهی مخفی است وباید تقیه کرد.«فاصدع»

۲- مبلّغ نباید به هیاهوی مخالفان اعتنا کند. «واعرض عن المشرکین»

۳- هرگاه فرمان و مسئولیت سختی به کسی می دهید، باید او را حمایت وتامین کنید. «فاصدع ، انا کفیناک»

۲- حمایت خداوند، قطعی است. «کفیناک»

۳- سخن حق ومنطقی، هرگز بی مخالف نیست. «المستهزئین»

۴- اگر اینها تو را مسخره می کنند نگران و دل آزرده مباش، زیرا اینها حرمت خدا را هم نگاه نداشته اند. «یجعلون مع اللّه الهاً اخر»

۵- کسانی که به سراغ غیر خدا می روند، به اشتباه خود پی خواهند برد.«فسوف یعلمون»

در میان مفسران مشهور آن است که مراد از «یقین» در این آیات، مرگ یعنی یقینی ترین امر نزد بشر است. همانگونه که در آیه ی ۴۶ سوره مدّثر نیز از زبان کفار آمده که:

«و کنّا نکـذب بیوم الـدین حتی اتانا الیقین» ما معاد را تا لحظه مرگ تکـذیب می کردیم. گرچه معنای یقین، مرگ نیست ولی مرگ زمینه ای برای یقین پیدا نمودن است، چون هنگام فرا رسیدن مرگ تمام پرده ها کنار رفته و انسان به واقعیات یقین پیدا می کند.

بعضـی از منحرفین آیه «واعبد ربّک حتی یاتیک الیقین» را دسـتاویز قرار داده و می گویند: اگر به یقین رسـیدی، دیگر عبادت لازم نیسـت!. غافـل از آنکـه خطـاب آیه به پیامبرصـلی الله علیه وآله است که از روز اوّل به یقین رسـیده بـود ودر برابر تطمیع وتهدیدهای کفار می فرمود: اگر ماه را در یک دسـتم و خورشید را در دست دیگرم قرار دهید، دست از وظیفه ی خود برنمی دارم، ولی با آن یقین تا آخرین لحظه عمر عبادت می کرد.

۱- اگر بدانیم رنج ما زیر نظر خداست، تحمل مشکلات آسان می شود. «نعلم»

۲- ظرفیت تمام افراد حتی انبیا محدود است. «یضیق صدرک»

۳- گاهی لجاجت و یاوه گویی، سعه صـدردارترین افراد را در فشار قرار می دهـد. «یضـیق صدرک» با آنکه خداوند فرموده: «الم نشرح لک صدرک»

۴- سینه پیامبر در جنگ ها تنگ نشد، ولی از حرف ها دلگیر شد.«یضیق صدرک بمایقولون»

۵- دوای فشار روحی وروانی، نماز وسـجده وتسبیح وحمد خداست. «یضـیق - فسبح» (ابن عباس می گوید: هرگاه پیامبرصلی الله علیه وآله غمگین می شد به نماز برمی خاست) <۴۹۱>

۶- مهمتر از عبادت استمرار آن است. «واعبد ربّک حتی یاتیک الیقین»

۷- تداوم بر بندگی حق، سبب پیدا شدن یقین است. «واعبد ... یاتیک الیقین»

تفسیر انگلیسی

For Alif, Lam, Ra huruf muqatti-at) see commentary of al Baqarah: I; and al Baqarah: ۲

".for "the Quran which makes things clear

The Quran rightly asserts that it contains in itself the light of knowledge and wisdom which can enlighten the seeker of knowledge not only about every aspect of all creation that has been created but also about the absolute unity, omnipotent authority and glorious divinity of the Creator-Lord of the worlds-provided he turns to the "Ahl ul Bayt" for guidance as he has been directed by the Holy Prophet through hadith al thaqalayn (see page ۶); and by the Quran itself in Ali Imran: ۷; Nisa: ۱۶۲; Nahl: .۴۳; Anbiya: ۷; Ankabut: ۴۹; Fatir: ۳۲; and YaSin: ۱۲

According to hadith al thaqalayn those who refer to the Quran for guidance by .bypassing the Ahl ul Bayt shall surely go astray

Every time when a fresh torment afflicts the disbelievers in the hereafter, they will .wish that they had been Muslims

Allah asks the Holy Prophet to leave the disbelievers alone to satisfy their lust for worldly enjoyments without grieving much over their condition (as "the mercy unto the worlds" the Holy Prophet was often worried about the well-being of the people in this world as well as in the hereafter). Although the respite appears pleasant and intoxicating but a dreadful severe chastisement is awaiting them. They were sunk .deep in infidelity and wickedness. They would never see the light of true guidance

:Imam Ali said

It breaks my heart when I see your lust for riches and your unbridled covetousness" ".to enjoy the pleasures of this world

:The Holy Prophet said

When perfection is attained"

by a man he remembers death and all his desires recede to the background; and when misfortune afflicts him all his desires come to the front and (the thought of) ".death disappears from his mind

(see commentary for verse ۲)

For every people, as for every individual, there is a definite period of life or existence. They have a free choice to mould their will according to Allahs will in order to identify themselves with His universal law. During that period they are given plenty of rope but after the respite is past there will be no escape. No one can hasten or delay the doom. The destruction of a people is not an arbitrary punishment from Allah. They bring it on themselves by their own choice. The law or decree of Allah is always made known to them before hand, and in many ways. See commentary of Ali Imran: ۱۴۵; .Araf: ۳۴ and Yunus: ۴۹

(see commentary for verse ۴)

As the Holy Prophet spoke of higher, purer and nobler things than the obstinate pagans would agree to appreciate, adopt and act upon, so there was nothing they .could do except making false accusations

See commentary of An-am: ۸ and ۹ for bringing angles or showing miracles. The disbelievers believe neither in Allah nor in angels nor in revelation nor in anything good save material things. Angels are not sent down to satisfy the whim or curiosity of the disbelievers. They are sent to bring Allahs commands to His messengers and to execute His decrees, and when they are

.commanded to inflict just punishment, then the respite given to the ungodly is over

(see commentary for verse ۶)

(see commentary for verse ۶)

Allah has taken the work of guarding the Quran. Allahs pure and holy truth will never suffer tahrif (alteration). See Aqa Mahdi Puyas essay "The genuineness of the holy ".Quran

The heavenly scriptures revealed prior to the Quran had been profusely tampered with. Some were restyled and disguised and some were consigned to oblivion. See "The Tawrat" and "The Injil" on pages ۳۷۴ to ۳۷۶. Therefore, the Almighty Allah decisively willed to keep His final book of wisdom free from permutation. For this purpose He selected the Ahl ul Bayt. The Quran and the Ahl ul Bayt are the two equal and correlative choices of Allah. Together they constitute guidance, wisdom and mercy from the Lord of the worlds unto mankind. See hadith al thaqalayn on page ۶ .and commentary of al Baqarah: ۲

:Aqa Mahdi Puya says

This verse gives answer to the accusation the disbelievers have made in verse ۶ of this surah. When the Quran is kept safe in its original purity the Holy Prophet is also protected from all types of ungodly influences. The Ahl ul Bayt are not only the custodians of the book of Allah but also they keep the true character of the Holy Prophet safe from distortion by the false traditions fabricated by some of his .companions in order to bring him on the level of their heroes

Shiya is the plural of shi-ah, derived from mushaya-at which means to

follow. Shi-ahs of Ali means those who follow Ali as their guide appointed by the Holy .Prophet under the command of Allah. See commentary of Ma-idah: ۶۷

:The Holy Prophet said

O Ali, you and your followers will be in paradise." (Sawa-iq al Muhriqah). In this verse" .shiya-il awwalin means the ancient nations

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

In the countless stars in the universe there is a marvellous order, beauty and harmony, on a scale which man is appreciating more and more as his knowledge is increasing. The first distinct belt is the Zodiac, which marks the position of the sun with reference to the movement of various constellation of stars of the solar system. Its twelve divisions are called the signs of the Zodiac. Through them we can mark off the seasons in our solar year, and express in definite laws the most important facts in meteorology, agriculture, seasonal winds, and tides. All these are vitally important and affect our physical life on the earth. The most important lesson we draw from them is that the author of the wonderful order and beauty is One, and He alone is .entitled to our worship

:Aqa Mahdi Puya says

The Zodiac belt is the lowest heaven. The heavens above it are more spiritual than physical. Celestial factors effect the terrestrial events. Some of the determinative occurrences of the celestial realm manifest themselves before they produce an effect upon the terrestrial

world. Those who delve in occult sciences rely upon these manifestations to foretell the future. Such attempts are not reliable because the radiating celestial bodies (shihabun mubin or shahab thaqib) prevent them from reading the actual consequences. The shooting star or flaming fire, most probably, is the continuous radiation from the celestial bodies which pierces into the terrestrial hemisphere. It may mean that the conjunctions of radiations from different celestial sources neutralise the effect of each other and it becomes immeasurable and .incomprehensible to those who try to foretell the future

Spiritually speaking, order, beauty, harmony, light and truth are repugnant to evil. Therefore the bliss of the heavens are denied to the forces of evil. It is reserved only for the virtuous. The crooked nature of evil try to gain access by fraud or stealth but a flaming fire stops them from even hearing the sound of harmony ringing in the land of .eternal bliss

Qummi in his commentary says that when the Holy Prophet was born a mass of shooting stars was seen in the sky. A Jew named Joseph came to Makka and asked the Quraysh if a male child was born in their tribe. They did not know, but when he told them that it was written in Pentateuch that when the last prophet of Allah would be born the devilish forces will be driven away from the heaven by the shooting stars and their access to the higher regions would be blocked for ever, they made inquiries and found out that in

the night before a son was born to Abdullah bin Abd al Muttalib. In the same night the palace of Kisra in Persia was cracked and the fire burning in the temple for a thousand .years was extinguished

(see commentary for verse ١۶)

(see commentary for verse ١۶)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

For "those who always hastened forward to fight in the cause of Allah and those who used to lag behind" see commentary of Ali Imran: ١٢١, ١٢٢, ١٢٨, ١۴٠ to ١۴٢, ١۴۴, ١۵١ to ١۵۶, .١۵٩ and ١۶۶ to ١۶٨ and al Bara-at: ٢۵ to ٢٧

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

Refer to the commentary of al Baqarah: ٣٠ to ٣٨ for creation of Adam, Allahs order to the angels to fall down unto him prostrate and the refusal of Iblis. According to Abdullah Yusuf Ali the name Iblis has in it the root-idea of desperateness and .rebellion

(see commentary for verse ٢٨)

(see commentary for verse ٢٨)

(see commentary for verse ٢٨)

(no commentary available for this verse)

Iblis argues that Adam was made of clay while he was made of fire, but he ignored the fact that Adam had the spirit (ruh) of Allah breathed into him. Adam was superior to all created beings at that time on account of reasons mentioned in the commentary of al Baqarah: ٣٠ to ٣٨. Because of his refusal to fall down unto

.Adam (and that which he represented) prostrate, Iblis was cursed and damned

(see commentary for verse ٣٣)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

Respite was granted to Iblis till the day the trumpet will be blown which will annihilate .all living beings including Iblis before the day of judgement

(see commentary for verse ٣٧)

These verses say that a very large number of people succumb to the temptations of Iblis except a handful of sincere and purified servants of Allah. We know that the thoroughly purified servants of Allah are only the Ahl ul Bayt (Ahzab: ٣٣). The Holy Prophet and his Ahl ul Bayt are the mukhlisin. Though they were sent in this world in the progeny of Adam, they are altogether a separate class of beings created of light and endowed with special divine attributes, therefore the other children of Adam, whom he deceives without effort, cannot be compared to them. From cradle to grave the mukhlisin remained free from every kind of sin, pollution or shortcomings. They were the perfect models of godliness who always manifested divine attributes for the guidance of mankind in every age (see an-amta alayhim in al Fatihah: ٧). Being the thoroughly purified souls, free from any evil influence, they were beyond the reach of devilish allurements. When a soul attains such excellence Allah takes it under His .mercy and grace which protect it under all circumstances

The fate of the unjust who fall prey to his plotting has been described in his own words in verse ٢٢ of

.Ibrahim

(see commentary for verse ٣٩)

The path of those mukhlisin, mentioned in the preceding verse, on whom Allah has bestowed His blessings (Al Fatihah: ٧) leads to Allah direct.

:Aqa Mahdi Puya says

Any other recitation other than alayya (unto Me) is wrong. There is no tahrif in the Quran. See my essay "The genuineness of the Holy Quran.

Iblis has no power over Allahs servants, mentioned in verses ٤٠ and ٤١. Those who follow him from among the misled people are the deviators, mentioned in verse ٢٢ of Ibrahim who will abide for ever in hell, which has seven gates, and a separate gate shall be assigned to every group of disbelievers.

According to Imam Ali the seven gates are the seven stages of hell, one over the other:

(i) Jahannam-Ya Sin: ٦٣ (Hell)

(ii) Sa-ir-Shura: ٧ (Blazing fire)

(iii) Saqar-Qamar: ٤٨ (Scorching fire)

(iv) Jahim-Infitar: ١٤ (Burning fire)

(v) Laza-Ma-arij: ١٥ (Flaming fire)

(vi) Hutamah-Humazah:٤ (Crushing fire)

(vii) Hawiyah-Qari-ah: ٩ (Abyss)

According to Nisa: ١٤٥ the hypocrites will be in the lowest depths of the fire-the abyss (hawiyah)).

(see commentary for verse ٤٢)

(see commentary for verse ۴۲)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

Refer to the commentary of Araf: ۸۰ to ۸۴ and Hud: ۶۹ to ۸۳ for the events pertaining to prophet Lut.

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for

(verse ۵۱

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

(see commentary for verse ۵۱)

Refer to the commentary of Araf: ۸۵ to ۹۳ for the people of Madian and prophet Shu-

ayb. Aykah means thicket, forest. The dwellers of the aykah were the people of .prophet Shu-ayb

(see commentary for verse ۷۸)

Refer to the commentary of Araf: ۷۳ to ۷۹ for the people of Thamud and prophet Salih. The dwellers of hijr were the Thamud the people of Salih. They lived in houses that .had been hewed out in the mountains

Jabl Hijr is about ۱۵۰ miles from Madina. The rocky tract of land known by this name .lies in the north of Arabia on the highway to Syria

(see commentary for verse ۸۰)

(see commentary for verse ۸۰)

(see commentary for verse ۸۰)

(see commentary for verse ۸۰)

:Aqa Mahdi Puya says

Bil haqq, with reference to the creation of the heavens and the earth and that which is between them, means "with a purpose". See also Al Imran: ۱۹۰; Muminun: ۱۱۵; Rum: ۲۷ and Sad ۲۷ to know that the purpose of creation is the life of hereafter, because if there is no life of the hereafter the creation becomes meaningless. To say

that life of this world is an end in itself is atheism. A vain and meaningless act is unworthy of an absolute, perfect and all-wise supreme being. After mentioning the punishment inflicted on the people of Lut and Thamud in this world the reference to the purpose of creation and the life of hereafter is a conclusion to warn the enemies of the Holy Prophet that the pleasures and comforts of the life of this world they were enjoying should be taken as a respite. A severe punishment is awaiting for them in the life of hereafter because the hour of judgement is surely to come. So the Holy Prophet should turn away from the disbelievers with a gracious pardoning and leave the .matter to Allah who knows what to do with them

When the enemy is overpowered "the mercy unto the world" overlooks their mischief with gracious forgiveness. There is no conflict between this verse and the verses .dealing with jihad

(see commentary for verse ۸۵)

.Refer to the commentary of al Fatihah on pages ۹ to ۱۱

The seven oft-repeated verses of al Fatihah sum up the whole teaching of the .glorious Quran, and constitute the most precious gift to a Muslim

The people are addressed through the Holy Prophet not to turn their eyes towards the material blessings which Allah has given to some groups of the disbelievers to enjoy in this world, and not to be sad for their ultimate end; and they are advised to make themselves more accessible to the believers. It may be

that some people have worldly goods which worldly men envy. The "man of God" seeks nearness to Allah and desires His pleasure only, but in his human love and sympathy may feel concerned about the false and callous attitude of the ignorant people. The metaphor "lower your wing" is from a bird who lowers her wings in tender .gentleness for her little ones

:The Holy Prophet said

If any one ever considers anything better than the Quran, he has given (undue)" ".importance to an insignificant thing more than that which Allah has made great

:Aqa Mahdi Puya says

Real happiness lies in spiritual and intellectual pursuits and achievements. When such enduring bounties have been bestowed on a true believer he should not turn his eyes .towards temporary sensual pleasures the disbelievers enjoy

Mubin implies both openness and clarity-freedom from ambiguity. The message of .the Holy Prophet was clear and unambiguous. There was no compromise with evil

These verses refer to the Jews and Christians who took out of the scriptures what .suited them and ignored or rejected the rest See Al Baqarah: ٨٥ and ١٠١

(see commentary for verse ٩٠)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

The pagans of Makka, who set up other gods besides Allah, used to mock at the Holy Prophet whenever he preached "unity of Allah" and asked them to abandon polytheism. yet he continued his divine mission undeterred. Then they became violent Even their fierce and furious hostility could not stop him because Allah was with him and Allah

.was sufficient for him against the hostile terrorists

(see commentary for verse ۹۵)

(no commentary available for this verse)

(no commentary available for this verse)

:Imam Ali said

".There is nothing greater in certainty than death"

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹


مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان


WWW